

DAVID AND SYLVIA STEINERYIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 13874

Luninets Memorial Book

Yizkor

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

©2003 THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY AND
THE NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

Original publication data

TITLE *Yizkor : kehilot Luninyets, Koz'anhorodok / ba-'arlkhat Yosef Ze'evi ... [et al.].*

IMPRINT 880-02 Tel-Aviv : Irgun Yots'e Luninyets, Koz'anhorodok, 712 [1952]

DESCRIPT 268 p. : ill., ports., folded map. ; 25 cm.

SUBJECT Jews -- Belarus -- Luninets.
Luninets (Belarus) -- Ethnic relations.
Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Belarus -- Luninets.

ADD'L NAME Zeevi, Yosef.

ADD'L TITLE *Yizkor (In memoriam) communities of Luniniec/Kozanhorodok*

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

יזכור

קהילות

לונדינג'ץ / קוז'נהורודוק

בעריכת

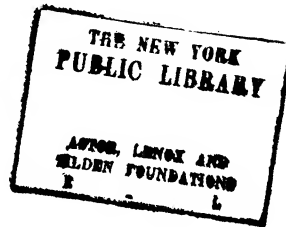
יוסף זאבי, נחום היניץ, אשר פלוטניק וחיים רובינראוט

תל-אביב, תשי"ב / עשור לשואה

YIZKOR
(IN MEMORIAM)

C O M M U N I T I E S
of
LUNINIEC / KOZANHORODOK

EDITED BY Yosef Zeevi (Wilk), Nahum Hinitz,
Asher Plotnik & Haim Rubinraut

הוצאת ארגון יוצאי לוניניץ וקוֹזַנְהוֹרֹדוֹק בישראל,
משה דרבסקי, תל־אביב, שדרות עמנואל 28.

Issued by the Assn. of L. K. Landsmanshaften
M. Drabski, 28, Emanuel Boulevard, Tel-Aviv

נדפס בישראל, תשי"ב — 1952

Printed in Israel

דפוס קואופרטיבי „אחדות" בע"מ, תל־אביב

פ ת ח ז ב ר

בין ספרייהזכרון לקהילות ישראל בגולת אירופה, שהושמדו בשואה, ימצאינא את מקומו גם ספרייהזכרון ליהודי לוניניץ וקוֹו'נהורודוק — קהילה עתיקה בצד קהילה צעירה — בפולסיה, רוסיההלבנה. סופר בו על חיי הורינו, אחינו ואחיותינו היקרים, בימות חול, שבת ומועד, בימות שמחה ויגון; על חלומותיהם ומאוייהם, אמונתם וכיסופיהם.

יהא ספר זה מונח על שולחנו של כל אחד מאתנו, נזין עינינו בדמותדיוקנם הטהורה של בני־עיירותינו, בתמונות בתייהמדרשות, מוסדות, הסתדרויות, בתי־ספר, מוסדות־תרבות ובתייהעלמין. נקרא על מאבקיחיים מתמיד, על מלחמת־קיום נואשת, שלא הסיחו את הדעת מחיי עולם — מעסקי ציבור, מחינוך ילדים, מכמיהה לימות המשיח, לחייעם בריאים ולעולם שכולו טוב...

אנו, שרידי העיירות לוניניץ וקוֹו'נהורודוק, שזכו לבשורת הגאולה והתקומה, נזכור ברטטיקודש את אחינו ואחיותינו חולמי הגאולה, שלא זכו. יהא זכרם צרור בצרור תחייתנו וקוממיותנו.

ה מ ע ר כ ת

* *
*
*

ספר זה לזכר קהילתינו הקדושות, שהושמדו עד תום בזדון ובאכזריות ע"י חיות' הטרף הנאציות וגרוהיהן בשנת 1941—1942 הוא גל־עד לדורנו ולדורות הבאים על חיי אבותינו ואבות־אבותינו בגולה הדוויה. היה היו קהילת־ישראל בלונניץ וקוֹז'נהורודוק — ושמותיהן נמחו מהמפה היהודית. שתי הקהילות הן כעת נחלת העבר בלבד.

כל בני ערינו בכל אתר ואתר, שידפדפו ויעיינו בספר־זכרון זה, ימצאו ויראו בו אספקריה נאמנה של החיים שתססו בהן במשך דור־דורותיים על כל שלל הצבעים והגוונים שבהוי יהודי.

יסודו של ספר זה היו הביולטינים „ידיעות“ ו„דפים“, שהוציא בשעתו ועד ארגון יוצאי לונניץ וקוֹז'נהורודוק בעריכת חברנו יוסף זאבי, והחומר שכתב ונשאר ביחד ללא פרסום. עתה נוסף לכך חומר רב ומגוון, פרי עטם של כמה מיוצאי ערינו, והדפים הספורים הפכו, כפי שרואה הקורא, לספר גדול בכמות ובאיכות, שהוא לכבוד לכולנו והולם את המטרה שהוצבה בזה לפני היוזמים והעושים.

עם זה תצוין העבודה המשותפת, מלאת המסירות והנאמנות, החיבה הגדולה למכורה והרטט־שלב להנצחת זכר עבר, של העוסקים במפעל.

היוזמים והמבצעים בריכוז החומר והתקנתו הם: יוסף זאבי הנ"ל; חיים רובינראוט, ואשר פלוטניק, שנרתמו בעול הארגון, העשייה והכתיבה, בלי חוס על זמנם, מרצם ועמלם; מזכיר ועד יוצאי לונניץ וקוֹז'נהורודוק בישראל משה דרבסקי, שהוסיף מכוחו ויזמתו לענין; היה וצבי דנברג, מאיר קרוגלין, מיכל לוצקי, ג'או גולדמן, ג'או פלדמן — כולם מניו־יורק, שסייעו לנו בהספקת הנייר הדרוש ואיפשרו עלידי כך את הדפסת הספר; שמואל בלוהוסקי, חיה דרבסקי־יוזשיק, סוניה דרוקר־רוזנסקי, משה דרבסקי והאחים איצל ובולק דיאטלוביציקי — כולם מברזיל, שעזרו בכספם למפעל.

יהא חלקם בהנצחת מכורתנו שמור לדורות — לתהילה ולתפארת. נמטיה אפריון למצטרפים למפעל שלא מבני־ערינו — נחום חניץ ואנשי דפוס „אחדות“, שעשו עבודתם באמונה.

ארגון יוצאי לונניץ וקוֹז'נהורודוק בישראל

ל ו נ ר נ ר י ז

יוסף זאבי / מתולדותיה

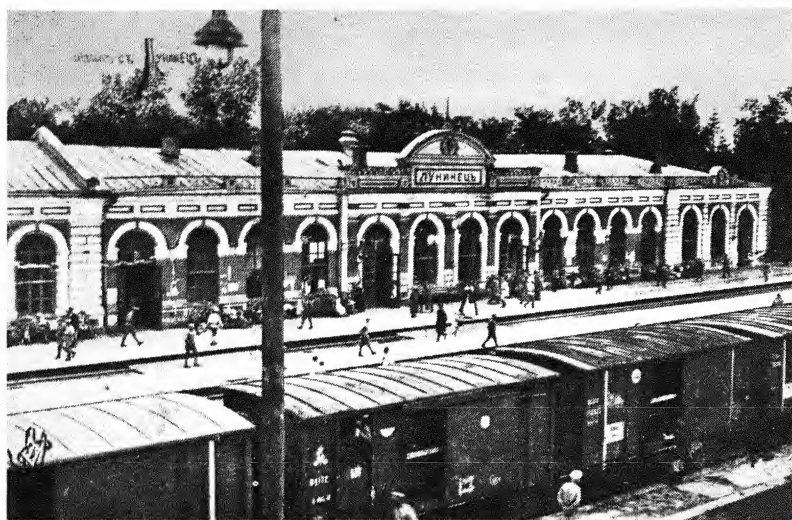
בין יערות־עד עבותים בביצות פינסק, שהוד קדומים חופף עליהם, שכן כפר נידח בשם לוניניץ. הכפר המיושב אכרים בילורוסים מחוסרי־השכלה. שקועים בבערות ועניים מרודים — התעורר לפתע מתרדמתו. שמועות נתפשטו על סלילת ברזל. האכרים לא האמינו למשמע אונם והתיחסו לזה כלאגדה. אולם במרוצת הימים הפכה האגדה למציאות: באו מהנדסים ופקידים והתחילו במדידות, הקימו סופות, חפרו תעלות, יישרו את העמקים. לבסוף החליטו שכאן, בכפר הנכחד הזה, תיבנה תחנה מרכזית וצומת־דרכים. לא בפינסק, העיר העתיקה, ולא בעיירות אחרות ותיקות, אלא דוקא כאן. התחילו לייבש את הביצות בסביבת מסילת הברזל. מאות פועלים, ביניהם בעלי מקצוע, „ויליקורוסים“, עסקו בבנין בתים ובהנחת פסי־ברזל על אדני־עץ. גם רבים מתושבי הכפר עבדו בעבודות שונות אצל השלטונות. כשהופיעו בפעם הראשונה קרונות וקטר בראשם ובראות האכרים את הפלא הזה, כרעו על ברכיהם. הזקנים שבהם הצטלבו. זה היה בשנת 1880 בקירוב. בכפר לוניניץ ישבו יהודים מכבר ועסקו בחקלאות או במכירת תוצרת האכרים. ביניהם גם בעלי מלאכה, פחחים, נפחים ורצענים. הראשונים שהתישבו במקום היו: צדוק ליכטשטיין, מתתיהו דיאטלוביצקי, ישראל טריבוך, זליג ליכטשטיין (הנפח), שלמה גרשטין (שפונט) ועוד. הידיעה על הימצא מקור־פרנסה חדש בין עובדי הרכבת, התפשטה בין ה„ישובניקים“ היהודים, שהיו מפורים בכפרים הסמוכים כמו: וולקה, דיאטלוביטש, ברודניצה, לונין דבורץ, ויצ'ין, בוסטין וכו', בעיקר מהעיר קוֹנהורודוק, התחילו לנהור ללוניניץ לחפש מקור פרנסה. מאין מסילת ברזל, הלכו ברגל, כדי למכור לפועלי־הרכבת מגפיים ומיצרכים אחרים. הכפר פשט את צורתו הישנה ולבש צורה חדשה: נבנו רחובות חדשים שכונות שלמות ובהם בתים יפים. עם שנוי הצורה בא גם שינוי השם לא כפר (סלו) לוניניץ אלא פּאָסאַד וצומת דרכים: לוניניץ—ווילנה; לוניניץ—ורשה, לוניניץ—הומל, לוניניץ—רובנה. כל הישובים היו צמודים וקשורים לבית התיבות המפואר שנבנה בלוניניץ ומסביב לו בנינים גדולים ויפים, ושיוו לעיר החדשה צורה נאה. הישוב הכללי גדל והלך ובעקבותיו התהווה ישוב יהודי, בעיקר מבעלי מלאכה: סנדלרים, בנאים, חייטים, חנוונים, אופים וכו'. בשנים הראשונות התפללו ב„מנין“ בבית פולחובסקי וכשנעשה צר המקום, עמדו לבנות מקדש־מעט — בית־כנסת. בשנת תרנ"ה הוקם בית־הכנסת. הבונים והגבאים הראשונים היו: צדוק ליכטשטיין, ישראל טריבוך, משה וולף דיאטלוביצקי, אהרן פלדמן, משה אהרן הופשטיין, אבא צוקרמן, דוד גרינשטיין. כעבור שנה־שנתיים הוזמן רב לעדה הקטנה, ר' אלתר יהודה זוליאר זצ"ל, ששימש דיין בליאכוביץ, וישב על כסא הרבנות בעיר עד חורבנה. בית הכנסת הגדול נקרא בשם „די אַלטע שול“ כדי להבדילו

מבתי הכנסת החדשים, שנבנו בשנת תרס"ה: די האראדאקער ואשכנזער שול. בית הכנסת הראשון היה גדול ומפואר וכפי שראשוני הבונים היו מחסידי סטולין, נשאר מרכז לחסידי סטולין. כאן התפלל הרב, השו"ב ר' משה טריגון. חשובי העיר ועשיריה: דוד גרינשטיין—עשיר העיר, ההופשטיינים, גרצולין ומותיקי החסידים—ר' משה וולף דיאטר לוביצקי, אלתר לוי, האחים אפרים-יצחק ומשה-יוסף רובינראוט, משה ברוך כהן, עבר לוצקי. עם הקמת בית-הכנסת והזמנת רב לקהלה, גדל הישוב היהודי מיום ליום. השמועה, שלוניניץ תהיה בקרוב לכרך, עשתה לה כנפיים. התחילו יהודים נוהרים לא רק מקוונאהורודוק, אלא ממקומות מרוחקים ביותר: מדויד-הורודוק, רובלה, סטכוב, ועוד. גדלה הדרישה לבעלי מלאכה שונים, לחנוונים ולסוחרים, כדי לספק את צרכי הישוב הגדל. נפתחו חנויות לפרקמטיה וסדקית ועוד. בתי המלאכה השונים והחנויות התרכזו בקרבת בית הנתיבות, שנקרא „השוק“. המרחק מבית הנתיבות לשוק היה מהלך של 4—5 רגעים וכל עוברי הדרך היו מבקרים בשוק וקונים את צרכיהם.

עד שנת 1900 נשארו רחובות אחדים בחזקת כפר ואסור היה ליהודים לגור שם. היו מקרים שהחזירו יהודי שבא מקוונאהורודוק בעגלה עמוסה חפצים. אבל היהודים התישבו במקום בהיתר ובאיסור, דמי „לא יחרץ“ כיפרו על „החטא“. רק בשנת 1900 קיבל הכפר באורח רשמי מעמד של „סטנציה“ — תחנה.

הרכב האוכלוסיה ומספרה. מספר האוכלוסיה הכללית עד פרוץ המלחמה האחרונה הגיע לפי מקורות מוסמכים ל-10,000 נפשות, שליש מהם יהודים. רוב הנכרים היו מבין עובדי הרכבת ופקידי הממשלה, חלק מהם — אכרי הכפר לוניניץ שעבדו את אדמתם וגרו ברחובות „סטאר-סלסקה“ (בפי היהודים: די גויישע גאס), רחוב צרקובנה וברא-דילאוווקע. רוב עובדי הרכבת היו פולנים, וכך היה הישוב מירכב מרוסים, בילורוסים, פולנים ויהודים. הישוב היהודי היה ברובו עובדים ועמלים: כ-40 סנדלרים, 18 חייטים, 3 נפחים, 5 ספרים (ממשפחת מוויקנט—„כליזמרים“), 15—20 נגרים, 10 עגלונים, קצבים. תפריים, כובענים, שען וצלם. מהם עבדו בבית המלאכה של הרכבת. בית המלאכה הגדול לנגרות היה של משה יצחק פלקסמן. היו גם בעלי חנויות מכולת, פרקמטיה וסדקית, סוחרים עצים. באוכלוסיה הנוצרית כמעט שלא היו בעלי מלאכה, כולם נזקקו לבעל המלאכה היהודי. פרנסת העגלונים היתה בעיקר על בית המסחר הסיטוני הגדול של דוד גרינשטיין וסוחר הקמח יחיאל בודנקין. שקי הקמח וסחורות אחרות הובלו מה „ראמפע“, ממחסני תחנת הרכבת למחסני הסוחרים ומשם לחנוונים הקמעוניים. קשה היתה ההובלה בימי הסתיו, ברחובות המלאים בוץ; סלילת הכבישים התחילה עם הכבוש הפולני. הישוב היהודי לא היה מרוכז במקום אחד או ברובע מיוחד אלא היה מפוזר בין כל התושבים. היו בתים שיהודי ונוצרי גרו בו תחת קורת גג אחד.

היהודים התרכזו בעיקר בשכונה „אויף די זעמד“ וברובע שבסביבת השוק, וכן בחצר הגדולה של ר' לייב וולף פצניק ברחוב לגובה. היחסים בין היהודים לאוכלוסיה הנוצרית לא היו רעים. היו משפחות שהתידדו מאד עם הנוצרים. האכר ועובד הרכבת נזקק ליהודי בהנעלה ובהלבשה ובחנות. החנוונים, החייטים והסנדלרים נתנו לקונה הנוצרי

תחנת הרכבת (1915)

הכול בהקפה והצטרכו לגבות חובם בתשלומים ולשעורין. בכל „פולוצ'קע“ דהיינו: יום קבלת המשכורת, היו בעלי המלאכה והחנונים מבקרים בבתי לקוחותיהם ומקבלים תשלום על חשבון החוב. גם אחרי שנת 1905, כשהתחילה ההסתה האנטישמית הפרועה ביהודים, לא פרצו פרעות או מהומות בישוב היהודי. בתי האוכלוסיה הנוצרית נבנו ע"י קבלנים ובנאים יהודים. הקבלן הראשי היה ר' לייב וולף פצניק, שהיגר אחר כך לארצות הברית. הקבלן השני היה ר' יעקב קשטן ובניו. השפה השלטת היתה רוסית, אבל עם האכרים דברו בילורוסית ואפילו הפולנים דברו רוסית. בפרוץ סכסוך בין יהודי לנוצרי והענין הגיע לבית המשפט זכה עפ"י רוב היהודי בדין, אם צדק וטענותיו היו נכונות. קרה שנוצרי, על פי רוב אכר, הזמין יהודי לבוררות בפני הרב. מהמשטרה לא סבלו ביותר, תמיד הועיל האמצעי הבדוק — „מתנת יד“, ומי מבעלי השלטונות ברוסיה הצארית. היה „נקי כפים“ ולא קבל שוחד? זכורה לי התלאה הגדולה, שהיתה לאבי בענין אחי המנוח, שהוומן 13 שנה אחרי מותו להתיצב לעבדות הצבא. בתעודת הלידה („מטריקה“) היה רשום בשם „מוטל“, וברשימת המשפחה של „האופראוה“ בקוונגורודוק נרשם בשם „מרדכי“. לא הועילו כל אשורי „הרב מטעם“ ואשורים אחרים, שמוטל ומרדכי — היינו הך, עד שאבי כיבד את סגן האיספרבניק בפנינסק ב־10 רובל, ורק אז הוברר והוסכם, שמוטל ומרדכי חד הוא... מאז לא תבעו מאבי 300 רובל קנס הענושים, שנתחייבו בהם אלה שלא התיצבו לעבודת הצבא. בגדוד מכבי אש היו יהודים ונוצרים בצותא. מאנשי „המאה השחורה“ נמצאו אחדים גם בלונינגץ, אבל גם הם היו אנוסים לבוא במו"מ עם היהודים, ובגלוי לא העיזו להסית ביהודים. בתי ספר היו לבני עובדי הרכבת ולילדי האכרים. בית ספר תיכון נפתח בשנת 1917 ונתקבלו בו גם בני יהודים. ספריה עירונית לא היתה ורק בשנת 1917 נוסדה ספריה. המקום התרבותי היחידי בעיר היה „הגן הקויוני“.

במלחמת-העולם הראשונה (1914—1917)

המלחמה העולמית הראשונה פרצה, כידוע, בשנת 1914. הגיוס הכללי חל בדיוק ב"תשעה באב", ואימה נוראה נפלה על הישוב היהודי ברוסיה בכלל ועל בני העיריות בפרט. הכרזת הגיוס הפתאומי עד גיל 44, הבכיות והיללות של משפחות המגויסים החריזו את הלב. ימים אחדים אחרי הכרזת הגיוס, חזרתי הביתה וכשירדתי מהרכבת ונכנסתי לבית הנתיבות המואר פגשתי את בני עירנו אבלים וחפויי ראש. אמי פגשה אותי כשדמעות בעיניה, כי שני אחי, בעלי משפחה, גויסו ואחי הבכור, ישעיהו, כבר נשלח לגדוד. כעבור יום הגיעה רכבת מלאה חיילים פצועים מי בראש, ומי ביד וברגל, והללו, הראשונים שעברו דרך לוניניץ, עוד הגבירו את האבל והחרדה. לחיילים הפצועים חילקו חנם תפוחים, סוכריות וסיגריות, כי נוסד בעיר סניף „הצלב האדום” והיהודים היו הראשונים שתרמו לעזרת החיילים הפצועים. אולם כעבור שבועות אחדים התרגלו, הסכינו לחיילים הפצועים ולא רצו עוד לתחנה לראותם ולחלק להם מתנות. הואיל ולוניניץ היתה צומת דרכים, עברו דרך העיר יום ולילה חיילים לרבבות לחזית, ופצועים מן החזית. משפרצה המלחמה נעלמו בעיר מטבעות הכסף והזהב וגם המעות הקטנות. כנהוג, הטילו את האשמה על היהודים, שרק הם הסתירו את מטבעות הכסף, אבל לידי התנפלויות על היהודים לא הגיעו הדברים. בימים הראשונים לפרוץ המלחמה קראה גם העתונות האנטישמית בקיוב ובפטרבורג לאחדות של כל תושבי רוסיה למען המלחמה הקדושה באויב. האנטישמי הדוע בקיוב, הסטודנט גולובוב, פנה אפילו בכרוז ליהודים וקרא את „האחים היהודים” להיחלץ למלחמה. ההמון הרוסי והבילורוסי לא הראה אותות איבה ושנאה ליהודים. נשי המגויסים קבלו עזרת הממשלה, כמו כל המשפחות הנוצריות, אצל הכומר. בפעם הראשונה הלכתי עם גיסתי לקבל את העזרה וכשראתה גיסתי שכל הנשים הנוצריות מנשקות את יד הכומר רצתה לעשות כמוהן, אבל הכומר סירב, „לא צריך” („ניע נושנא”), אף ניחם אותה שבעלה ישוב בריא מהמלחמה.

הראשון מיהודי לוניניץ שנפל במלחמה

אבל גדול השתרר בעיר, כשנתקבלה הידיעה בסוף חודש אלול — 3 ימים לפני ראש השנה — שאחי הבכור ישעיהו נפצע והוא נמצא בבית חולים צבאי בעיירה לנדבורובה, ליד וילנה. הוא היה במחנה שהסתער על פרוסיה המזרחית וליד העיר קניגסברג נחלו הרוסים את תבוסתם הראשונה. שני קורפוסים הוכו שוק על ירך. ביום ששי בבוקר יצא אבי ברכבת לוילנה ובצהריים נתקבלה הבשורה הרעה כי — מת. לא ידענו זאת, אבל הבינותי שישנה ידיעה מעציבה. בלכתי ברחוב הרגשתי, שהאנשים מפסיקים לדבר בהתקרבי ונשים שבעליהן נלקחו לחזית מסתכלות בי נבוכות. כעבור שעות אחדות חזר מבית הכנסת סבי ר' שלמה אליעזר, נכנס הביתה. פרץ בכבי והטיח ראשו בכותל: לו מתי אני במקום שייעלה” („וואַלט איך בעסער שטאַרבן איידער מיין שאַיעלע”). ביום הראשון, ערב ראש השנה, חזר אבי ובשורת איוב בפיו. אין בכוחי לתאר את אורית ה"תשעה באב" שנשתלטה בבינתנו; כשנפלה האלמנה על כתפו של אבי ויללה בדמעות שליש וקראה; „מעכשיו אתה תהיה המפרנס שלי ושל עוללתי” (איר וועט שוין איצט זיין דער שפייוער

פון מיינע קינדערלאך). זקנים נכנסו לביתנו לנחם את אבי וכשהתחיל אבי להטיח דברים כלפי מעלה: „מדוע ולמה?״ השתיקה והזקנים: „ר' שאול! אסור! גזירה היא מן השמים יחלילה לך לחטא!״ נשתתק אבי ובכוח האמונה הדהת נוחם. מהתושבים היהודים בעיר גייסו והשתתפו בחזית כשלוש עשרות. אחרי אסוננו, כשהמפקדה הראשית הרוסית התחילה לשטות ביהודים: „היהודים הם מרגלים לטובת גרמניה״ ועוד, התחילו רבים להשתמט מן הגיוס, לערוק מן הצבא או להשתחרר ע״י הטלת מום בגוף. יהודים עסקו ב„שברים״ (שבר מעיים) והשתחררו לפי סעיף 66, והיו שנעשו „בעלי מום״ רשמיים ע״י שוחד. מחסור במזון לא היה והישוב היהודי בעיר הסתגל וחי את חייו, אמנם בדוחק ובצמצום, אבל בתקווה שימי המלחמה לא יארכו. עם פרוץ המלחמה נסגרו כל העתונים היהודיים. הופיעו רק ברוסית שבועונים, כמו „רוסבט״, „יאברייסקאיא נעדיעליא״, „רוסקי יעבריי״ ועוד. כשהתחילו הגרמנים להתקדם נהרו הרבה פליטים לרוסיה, נוסדה בפטרבורג (ששמה הוחלף לפטרבורג) חברה „יעקאפא״ לעזרת פליטים יהודים, שבעיקר התחילה לפעול בסוף שנת 1915 אחרי כיבוש פולין ונפות המזרח. בהתקרב הגרמנים לפינסק, לא ידעו התושבים היהודים מה לעשות. רוב התושבים היו בטוחים, שאם פינסק תפול בידי הגרמנים, הרי ודאי גם לוניניץ עתידה להיכבש ולכן הזדרזו רבים והקדימו לשלוח את משפחותיהם לפינסק, מטעמי בטחון. חשבו כי בעיר הגדולה אין הסכנה מרובה. גם עריקים וסתם צעירים נסעו לפינסק כדי להשתחרר מעול הרוסים. וכך קרה שנתהווה פירוד במשפחות, חלק נשאר בפינסק שנכבשה בדיוק בערב יום הכפורים וחלק בלוניניץ, שלא נכבשה. הגרמנים נעצרו לפני הנהר יסלדה ליד זאוזיריה, ואנו נשארנו נתיני רוסיה. כשנתקרבה החזית, יצא חלק קטן מיהודי לוניניץ, בעיקר מהעשירים והאמידים, מי לקרמנצוג ומי לערים אחרות ברוסיה. הממשלה הצארית נאלצה לותר באורח בלתי רשמי על חוק „תחום המושב״, ופליטי ישראל מצאו משכן אפילו במוסקוה. לוניניץ נתמלאה פליטים, בעיקר מהעיירות הסמוכות לפינסק ומהכפרים. לשבועות אחדים יצאו עשרות משפחות מלוניניץ למצוא מחסה ומפלט בקונוהורודוק ומיד כשנעשתה החזית יציבה, חזרו. עד שנת 1918 לא היה קשר בין פינסק ובין לוניניץ. „הימים הנוראים״, (כשחיכו בכל יום לכניסתם של הגרמנים) עברו בשלום ולא היו פרעות ביהודים, חוץ ממקרי שוד בודדים ע״י חיילים נסוגים. כעבור חודש חדשים שבה העיר לאיתנה. החנויות נפתחו שוב, הסחורות הטמונות הוצאו למכירה. התחיל המסחר, יותר נכון: „הספסרות״. העיר הומל — נהייתה למרכז המסחרי. בניאדם שמימיהם לא עסקו במקח וממכר, ניסו את מזלם במסחר והיו שהצליחו. העיר היתה מלאה צבא. התרכזו בה כל המוסדות הצבאיים של העורף ששרתו את החזית. ביחד פעל הארגון של „ווסירוסקסי זעמסקי סאיוז״ ומוסדות העזרה לפליטים. במוסדות אלה עבדו הרבה פרוגרסיביים וסוציאליסטים. כמעט בכל בית אוכסנו חיילים או פקידי המוסדות, שהיו לבושים כקציני צבא ונחשבו רשמית כמגוייסים. השלטון בעיר היה צבאי, מסאת קרבתו לחזית. לעיר הגיעה בולשת צבאית, ובראשה הקפיטן פלוקידה, (שהיה מרגל ונתין אוסטרי, כפי שנודע אחרי הריבולוציה). קפיטן זה ידע לדבר אידיש מגורמנת, הצעירים והעריקים בעיר פחדו מפניו פחד מות. והמשרה לא הציקה להם הרבה, כי ה„נדזירטל״ (מפקד המשטרה) לא היה שונא בצע. כל עריק ומשתמט שנפל בידי המשטרה שוחרר בשוחד. רק

שוטר ראשי אחד, קרליצקי, היה נקי כפיים, מפניו פחדו ויראו. קשר התקיים בין הבתים, שגמצאו בהם עריקים ומשתמטים, ובהתקרב שוטר, החדיעו תיכף ומיד. כשנראה שוטר ברחוב ידעו אפילו הילדים שצריך לרוץ ולהודיע בבית. חיי התרבות בעיר היו דלים ומחוסרי תוכן, כי נאסרה כל עריכת אסיפה, נשף או הצגה. בלוגיניץ נפוצו העתונים „קיובסקאיה מיסל“, „פוסליעדניע נובוסטי“ ו„רוסקויה סלובה“ ממוסקבה. בסוף 1916 התחיל להופיע במוסקבה בעברית השבועון „העם“ ובלוגיניץ היו לו שנים־שלושה חותמים. שום עבודה תרבותית בין המבוגרים לא היתה. הילדים למדו ב„חדרים“ ובבתי ספר פרטיים, אצל המורה יצחק בסביץ, אצל המורה דבורה קוטניק והאחים ליחוביצקי. בין משתמטי הגיוס היו בודדים שקראו, למדו ושנו הרבה. המצב החמרי היה טוב. כל בעלי המלאכה עבדו, גם החנונים וסתם יהודים עסקו במסחר עם המוסדות הצבאיים. רק עם פרוץ המהפכה, בפברואר 1917, התחילה תקופה חדשה בעבודה החברתית והתרבותית בעיר.

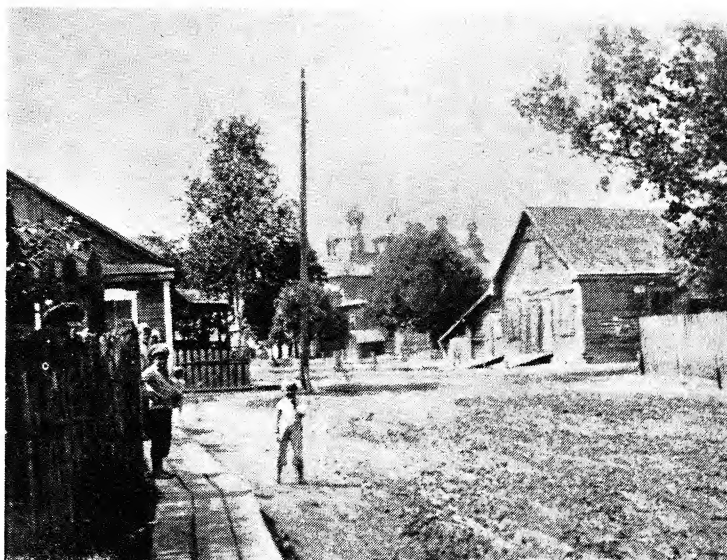
1920 — 1917

בבוקר לא־עבות נתפשטה שמועה בעיר, שהקיסר התפטר. היהודים מרוב פחד, לא רצו אפילו לשמוע את דברי הגויים. בביתנו גרו אז בחדר שני פקידים, והנה בערב נכנסו שני דיירינו טגנוב ודוקוצייב (שהיו אחר כך למנהיגי הבולשביקים בלוגיניץ) וקראו בקול שמחה: בעל בית! נפטרנו מניקולאי, איש הדמים! ופתחו בשירת המרסליאָזה. אבי נבהל מאד והתחיל לפצור בהם, שירחמו עליו ויפסיקו לשיר, אבל הם לא נשמעו לו ואמרו: „אין דבר“! שנת 1905 לא תחזור. אבא יצא לרחוב לשמוע חדשות והנה מסרו לו בשם הרב שה„גדזירטל“ — מפקד המשטרה, יבוא לבית הכנסת לקרוא את ה„מניפסט“ (מינשר). ואמנם בא וקרא בעצבנות את המניפסט של ניקולאי, המוותר על כסא מלכותו לטובת אחיו מיכאל. ערכו „מי שברך“ לקיסר ההולך ולמיכאל הבא. כעבור יומיים נתקבלה העתונות מקיוב וממנה נודע על המהפכה, על ייסוד הממשלה החדשה ופרטי המהפכה בפטרוגרד. ליהודים היתה אורה ושמחה. קשה לתאר את השמחה והששון ברוסיה בכלל ובין היהודים בפרט. הפגנות סוערות של צבא ופועלים עברו ברחובות כל ערי רוסיה. שלטונות הצבא קיבלו עליהם את השמירה על הסדר, המשטרה חוסלה, התארגנה מליציה. הייתי עד ראייה להפגנות הענקיות של המפלגות הפוליטיות בהומל. ים של דגלים אדומים, רק שנים — של הציונים והאוקראינים — היו בעלי צבע אחר. כל המפלגות היהודיות „בונד“, „ס׳ס“ וגם „פועלי ציון“ יצאו בסיסמאות שונות כתובות אידיש ורוסית. שערי בתי הסהר נפתחו ליווחה ולאסירים רבות אסירים פליליים קורא דרור. כל העריקים שהסתתרו מעין רואים יצאו לרחובות ליהנות מזיו החופש. גם לוגיניץ לבשה פנים חדשות ומאירות. יום יום ואסיפות מפלגותיה, ממוסקבה קיבלתי את „העם“ והוראות לחידוש הפעולה הציונית. ה„בונד“ התארגן מיד בראשותו של איזל שרשבסקי (איזל דער טאקער) ברוך גינבורג — (דער שד) והרוקח קרמן, שעבד בבית המרקחת של שלמה הופשטיין. בימים ההם היה ה„בונד“, „יחסן“ גדול. לנו, הציונים, לא היו כחות מספיקים. שלושה, ארבעה צעירים היינו ולא ידענו במה להתחיל, כי בעבודה ארגונית מפלגתית עדיין לא נתנסינו. ישועתנו באה מהחיילים היהודים, שחנו בלתיניץ. כיון שהמהפכה פרצה לפני חג הפסח, חגגו בני

ישראל ברוסיה את חג החרות במלוא מובן המלה. ביום שני של פסח, נערכה אספה כללית של כל יהודי לוניניץ באולם הקינמטוגרף, כדי להתארגן ולבחור ועד ציבורי יהודי— (יברייסקי אבשצסטבני קאמיטעט). ראשי המארגנים היו ד"ר צרניבסקי, רופא צבאי ופקיד וו. ז. ס. מטוסוב ועוד. הם קראו לקהל היהודי להתארגן, כי תקופה חדשה מתחילה בחיי היהודים ברוסיה. גם רוסיים, בעיקר מהצבא, באו לברך את היהודים שיצאו „משעבוד לגאולה“ והצהירו בנאומים נלהבים, שמהיום והלאה רק „אחיה, שריון וחופש“ ישררו ברוסיה. בין הנואמים, שרובם ככולם לא היו מבני לוניניץ, עלה על הבמה הרוקח (שעבד אצל הופשטיין) ונשא ברוסית נאום של בונדאי מתבולל, בין שאר דבריו אמר: „עזבו את בתי המדרש שלכם ואת כל השטויות“. הקהל הרחב היה מרוגז, אך לא רצה להפר את השמחה וגם התבייש להפריעו בגלל הנוצרים שנכחו באספה. אולם הוא קבל מיד תשובה חריפה מפי חייל יהודי, נואם מצוין ובעל השכלה. זה היה החיל קרבצוק, שגר בביתנו. קרבצוק נשא נאום ציוני נלהב, קרא לעדה היהודית להתארגן ולקחת חלק בביסוס הריבולוציה הרוסית ויחד עם זה לא לשכוח את עצמנו, את עברנו, ואת ארצנו ההיסטורית. עם ישראל לא התבולל בעבר ולא יתבולל גם בעתיד ואין להתבייש בבתי המדרש שלנו. ההתלהבות של הנאספים פרצה והתבטאה ברעם של מחיאות כפיים. העומדים על „הבמה“ נשאו אותה על כפיים, ואנחנו, הציונים הנעלבים, נשמנו לרוחה. באספה הראשונה נבחר ועד כללי. כבא-כוח ה„בונד“ נבחר איזול שרשבסקי שהיה יהודי טוב. האספה שלחה טלגרמה של ברכה לממשלה הזמנית החדשה. אחרי האספה הזאת קראנו לאספה ציונית מיוחדת, ערכנו רשימה והתחלנו בפעולה ארגונית ציונית, ראשית כל אספנו שש מאות רובל לטובת המגורשים מיפו—תל-אביב, לפי טלגרמה שקבלנו ממוסקבה. הקהל תרם ביד רחבה, הפיצונו כ־250 שקלים והתכוננו לועידה הציונית הכל-רוסית בפטרבורג. בימים ההם היתה הסתדרות ציונית אחת. „צעירי ציון“, והחבר „היו רק פרקציה עממית ו„פעילי ציון“ היו מחוץ למסגרת ההסתדרות הציונית ברוסיה. בין הפעילים הציונים היו או רישקה בת הרב, זלמן בסביץ, האידיאולוג של „צעירי ציון“ שהצליח להתפלמס עם הבונדאים, האחים ליחוביציקי, אברהם יצחק שניידרמן, אברהם פרפלוטשיק, נח כץ וכותב השורות האלה. ד"ר צרניבסקי, יהודי מקורסק, שהתקשה לדבר אידיש, התמסר בלב ובנפש לעבודה יהודית צבורית ובעיקר לעבודה תרבותית. עניו היה האישי ומפני דרכי שלום הכריז על עצמו כבלתי מפלגתי. „אני יהודי, ודי“ (יא יבריי, אי דאוואָלאַנאַ). התחיל לארגן וליסד ספריה בלתי מפלגתית, (שכר חדר בבית יעקב הומר, בעצמו הלך ואסף ספרים וגם כסף) מטעם חברת מפיצי השכלה („אפע“), שהיתה באופן רשמי בלתי מפלגתית, ובפטרבורג הוזמן אוסף גדול של ספרים. בבת אחת נתעשרנו במאות ספרים. כך נוסדה הספריה היהודית הצבורית הראשונה בלוניניץ. כעבור זמן קצר קבלנו משלוח שני של ספרים, בעיקר במדע היהדות — כל הוצאת חברת מפיצי השכלה. ספרי „החברה ההסטורית היהודית“ של דובנוב, „קבצים“ של „פרוטויה“, יעברייסקיה סטאַרינאַ“, הוצאת הספרים הידועה של ברוקהויז-עפרון ומאודיסה נתקבלו ספרים בעברית ויידיש. בספריה היו ספרים יקרי ערך, והקהל התחיל לקרוא ולהתעניין לא רק בספרות כי אם גם בשאלות חברתיות וסוציאליות וכו'.

בהנהלת הספריה השתתפו אסתר הופשטיין מטעם השמאל, אברהם רודמן, טוביה

בסביב וחיים שטיינמן מטעם הציונים ועוד. ד"ר צרניבסקי לא הסתפק בספריה והתחיל לארגן בית-ספר. אסף ילדים בעזרת הנשים שבבית הכנסת דאשכנז, ובימים הראשונים שמש בעצמו „מלמד“ לבני לוניניץ. זאת הייתה הפתעה: רופא, „דוקטור“ עם כתפיות נעשה מלמד! כשבוע ימים עסק במלמדות עד שהשיג מורה. והנה בא האחד במאי, אשר שיוו לו אופי של חג כללי ברוסיה החפשית, ואנו הציונים החלטנו להשתתף בחגיגה עם הדגל הציוני. רישקה, בת הרב, תפרה דגל כחול ולבן באלכסון, גם הרב לא התאפק ורשם עליו באותיות דפוס גדולות, את הפסוק שבחר „מי יתן מציון ישועת ישראל“. כל הציונים נצטוו ללכת אחרי הדגל הציוני. חששנו שמא לא יתנו לנו, ל„בורגנים“, להשתתף בתהלוכה, אבל היה זה פחד שוא. בראש הועד של מועצת הפועלים והחיילים נמצאו חברי ס"ר ובילשביקים. המיסקר התרכז במגרש מול הכנסיה הפרבוסלבית. בין ים הדגלים האדומים התנוססו גם דגלים לאומיים של הפולנים, האוקראינים והדגל הציוני. אחרי אזכרת הנשמות לגבורי המהפכה וחלליה, כרע הקהל על הברכיים, הדגלים הונמכו ושרו את השיר „ווי זשרטווי פאלי“. אחר כך התחילה התהלוכה. הדגלים הלאומיים התקדמו בראש ובתוכם הדגל הלאומי שלנו. בככר הגדולה ליד בית שציט הוקמה במה וכאן נשאו נאומים כמעט כל היום. מעשרות הנאומים לא הזכיר איש את היהודים. איזל רששבסקי נאם בשם ה„בונד“ ולא יכול לכבוש את יצרו שלא לעקוץ את הציונים. אחרי סיום ההפגנה הלכנו לבית הכנסת דחסידי הורודוק, שהגבאי שלה, ר' יצחק כץ היה ציוני. ומה גדל תמהוננו, כשקהל רב וביניהם קצינים נוצרים הלכו אתנו ונכנסו לבית הכנסת. הם, הנוצרים, התעניינו ורצו לדעת את מהות שאיפותינו הלאומיות. כאן הופיע ד"ר צרניבסקי ה„בלתי מפלגתי“, שחשקה נפשו בתפילת „מעריב“ ובעצמו ניצב ליד התיבה והתפלל. קהל

אולב מכבי אש (1917)

החרדים — פניהם זהרו מגיל אחרי התפילה עלה ד"ר צרניבסקי על הבמה ונשא נאום ברוסית על היהדות ועל עם ישראל, „הנודד הנצחי“. הנוער כבד את הנאום במחיאות כפים והחרדים ב„מי שברך“. אחרי ד"ר צרניבסקי ביקש את רשות הדיבור פולקובניק רוסי והשיפע תהלות ותשבחות על העם העתיק, אף הבטיח שמעכשיו נהיה אזרחים חפשים. הייתה תרבות של היהודים ברוסיה התחילו להתקדם ולהתפתח בצעדי ענק. בפטרורגד התחיל להופיע בידיש עתון ציוני גדול בשם „פעטראגראדער טאָגעבלאט“ בעריכת יצחק גרינבוים. במוסקבה הופיע „העם“ כעתון יומי, ובקייב הופיע עתון יומי ציוני „דער טעלעגראף“ בעריכת ד"ר סירקין, מנהיג ציוני אוקראינה. מלבד זה התחיל להופיע במינסק עתון יומי של „הבונד“: „דער וועקער“, בעריכת החברה אסתר הידועה והמפורסמת. בקייב יצא לאור עתון יומי של „ס.ס. די נייע צייט“, בעריכת ד"ר זילברפרב וליטבוקוב. חידש את הופעתו „השלוח“ ובמוסקבה יצא לאור שבועון לנוער בשם „שתילים“ בעריכת בן־אליעזר. ספרים חדשים נדפסו גם באודיכה. הספרות העברית והאידיש התחילו לשגשג, אך לצערנו הרב לא ארכו ירחי הדבש של המהפכה הרוסית. בזמן הקצר הזה, עד תפיסת השלטון על ידי הבולשביקים, סאנו החיים הפוליטיים והחברתיים בלונניץ. מדי שבוע בשבוע ביקר בעירנו נואם מפלגתי בונדאי, או ציוני וגם נואמים ממפלגות אחרות, ובעיקר מה „בונד“. מרכז ה „בונד“ היה אז במינסק, ששם ישבו בקביעות אסתר פרומקין, עורכת ה „וועקער“ ובעלה ירחמיאל וויינשטיין. את לונניץ ביקרה הח' אסתר, הגדמת הידועה ממוזיר. ממינסק באו סטודנטים יהודיים והתפלמסו ביניהם. גם אל הציונים באו נואמים מציונים: הסטודנט נתן פינצוק, הסטודנט הוכשטיין ועוד.

ראשית השלטון הכובייטי

בלונניץ עבר השלטון לסובייט המקומי. בראש הסובייט בלונניץ עמד טגנוב, טפוס של מורה רוסי אידיאליסטן, מסור בכל נפשו לבולשביזם. מהיהודים לא היה אף נציג אחד, כי ה „בונד“ התנגד לשיטה הבולשביסטית. לקראת הבחירות לאספה המכוננת הכללית ולאספה היהודית הכללית ברוסיה ניטשה מלחמת הבחירות בעיר בכל תקפה. הבולשביקים לא הפריעו למפלגות לנהל את תעמולתן. מכל הכוחות המעולים של המפלגות היהודיות נשלחו נואמים גם ללונניץ.

כלי לציין, שרוב הפועלים היהודים בלונניץ בזמן ההוא השתייכו ל „בונד“ לא מתוך הכרה מעמדית סוציאליסטית, שהרי ברובם היו דתיים ושומרי מסורת, השתייכותם לחברה זו היתה יותר פסיכולוגית, ואשמים בזה היו היסודות האזרחיים, שהתרחקו מן הפועל ובעל המלאכה „עמי הארץ“ והתבישו בהם. לקראת הבחירות התעודדנו, כשבא אלינו חברינו משהיל קוטניק מיקטרניוסלב, מורה מושלם היה. בעל יזמה ומארגן, וכן ד"ר פקר, רופא צבאי, ממנהיגי צעירי־ציון בפולין אחר כך. בא וארגן את החיילים, קרא למועצה ציונית צבאית מכל מחוז לונניץ. המועצה נתקיימה בבית יצחק כץ. רשימת הציונים לבחירות היתה כלל־ישראלית ונקראה: „הועד היהודי הלאומי הבוחר“. למפלגות הסוציאליסטיות היהודיות היתה רשימה לחד, ל „בונד“ — יחד עם המנשיביקים. בראש הרשימה היהודית הלאומית עמד הרב מזא"ה ממוסקבה, שהיה

מפורסם ממשפט בייליס. בכל החבלים, שבהם הרעמד מתעמד מהרשימה היהודית הלאומית נבחרו כל אלה שהיו ציונים או קרובים לציונות. ביניהם: הרב מזא"ה, ד"ר ברוצקוס, המהנדס סירקין מקיוב, העורך דין הידוע גרוזנברג ועוד, 7 צירים יהודים. מהמפלגות היהודיות הסוציאליסטיות לא נבחר איש. גם בבחירות לאספה היהודית הכל-רוסית, כאשר לציונים היתה רשימה מיוחדת — נחלנו נצחון. הוא הדבר נשנה בבחירות לקהילות החשובות ביותר. אולם כל העמל הרב שהשקענו בבחירות היה לשוא. הבולשביקים כינסו את האספה המכוננת וכאשר נוכחו לדעת כי אין להם רוב, פזרה בכוח ואסרו הרבה ממתנגדיהם. מאז התחילו לשלוט ביד רמה. כתוצאה מהמלחמה הממושכת וההזנחה הרבה בתחבורה, התחילו בערים הגדולות להרגיש חוסר לחם, חוסר מלח ושאר מיצרכים. האכרים חדלו להביא את תוצרתם למכירה. פה ושם התחילה ההסתה ביהודים, מכיון שבראש הממשלה הבולשביסטית, „הקומיסרים העממיים“, עמד טרוצקי היהודי, הרי שכל הבולשביזם הוא יהודי. אפילו העתון הליברלי „רוסקויה סלובו“ במוסקבה פירסם מאמר נגד שלטון הבולשביקים והבליט את שמות המנהיגים בצרוף השם הקודם — היהודי: טרוצקי — ברונשטיין, זינוביב — אפלבויס, קמיניב — רוזנפלד, סטקלוב — נחמקס, רדק — סובלסון וכו'. המאה השחורה הרימה ראש.

אותו זמן קיבלנו טלגרמה ממינסק על „הצהרת בלפור“. קראנו לאסיפה חגיגית ב„קלוב הציוני“, שנמצא בבית יצחק כץ. התעודדנו וחיכנו בקוצר-רוח לחדשות ונצורות. בימים ההם קיבלנו גם חוזרים על ייסוד „החלוץ“, שבראשו עמד הקפיטן יוסף טרומפלדור. הבולשביקים ברצונם לבצר את שלטונם ולקיים לכל הפחות אחת מהבטחותיהם שהבטיחו לבוחרים, כרתו ברית שלום עם הגרמנים בבריסק דליטא. צעד זה העלה את חמתן של כל המפלגות הסוציאליסטיות, ומפלגת ס"ר התחילה בטרור. במוסקבה נרצח הקונסול הגרמני גרף מירבך ובפטרבורג נפצע לנין.

כניסת הגרמנים

בבוקר בהיר אחד, כשיצאו תושבי לוניניץ לרחובותיה, הבחינו בחיילים גרמנים. לפי החוזה בינם לבין הממשלה האוקראינית באו „לשחרר“ את אוקראינה ובילורוסיה משלטון הבולשביקים. בלוניניץ נתארגן שלטון „אוקראיני“, כלומר: כל אלה שעבדו פעם בממשלת ניקולאי. בימי האוקראינים המשכנו בכל זאת בפעולה, פתחנו שעורי ערב לעברית, בכל שבת נערכו הרצאות. התחילו לחזור לעיר אלה שנמצאו במשך כל שנות המלחמה בפולין תחת הכבוש הגרמני, בעיקר חזרו מפינסק. גם עסקני פינסק ביקרו אותנו ואחרון-אחרון חזר אלינו המורה חיים גלויברזון (בן מאמין); כל אלה שחזרו מהכבוש הגרמני באו מזי רעב קרועים ובלויים. השקט היחסי לא נמשך זמן רב. הגרמנים החליפו את הממשלה האוקראינית, והושיבו את ה„הטמן סקורופדסקי“. יהודי אוקראינה הספיקו לכנס את הכנסיה היהודית בראשותו של אוסישקין ולבחור צירים אחדים לועידת השלום.

אחרי תבוסת הגרמנים בחזית המערב פרצה בינתיים מהפכה גם בגרמניה והצבא הגרמני התחיל לחזור לגרמניה, לאחר שמכרו את כל הנמצא במחסניהם, נשק, ציוד ועוד. הבולשביקים קנו מהם נשק רב ושוב תפסו את השלטון אחרי צאת הגרמנים. ב„סובט“

החדש שנתארגן בלוניניץ — משל אז הקונדוקטור גארעגליאד שגר ברחוב ברודילובקה. המורים העבריים הפרטיים התאחדו ויסדו בית ספר, שהוכנס לרשת של בתי הספר הממשלתיים. עברית לימדנו כמקודם, רק בבוא המפקה לימדנו ביידיש. הדבר היה כתיקונו עד שהגיעו הדברים לאזני הבולשביקים היהודים, אבל הם עדיין לא הספיקו לחסלנו, כי בינתיים פרצה המלחמה בין הבולשביקים ובין הפולנים.

כניסת הפולנים

חילופי השלטונות בעיר לא היו מקרה נדיר. אחרי הבולשביקים עלו לשלטון האוקראינים; אחריהם גרמנים, ושוב בולשביקים. והנה באו אלנו הפולנים, שיכירי לאומיות ותחית המדינה והעצמאות. ואם כי רק ירחים אחדים עברו מיום שקמו ל„תחית המתים“, הרי בשנאתם ליהודים לא היו טירונים. בכיבוש הראשון הסתפקו רק בשוד ובגזיות זקן. כעבור יום־יומיים ניתנה פקודה שכל השלטים צריכים להיות כתובים בשפה הפולנית בלבד. הפולנים תושבי לוניניץ נתעוררו וכמובן שתפסו את השלטון בעיר וברוב המוסדות. במשרדים ענו אך ורק פולנית, אעפ”י שרק מתי מספר ידעו לפטפט קצת פולנית. היו מקרים וגם פולנים מבטן ומלידה, ילידי לוניניץ, לא ידעו את הלשון הפולנית. אבל באין ברירה התחלנו ללמוד פולנית. כל התורה שלנו נצטמצמה בכך שנדע לכתוב נוסח של בקשה כדי לקבל „תעודת מעבר“ (פרופוסק) שבלעדיה אי אפשר היה לצאת מן העיר. הפולנים התקדמו בצעדי־ענק בכיבושיהם ועד קיוב הגיעו, אבל לא לאורך ימים. הבולשביקים, שהיתה להם מלחמה מפנים ומאחור: עם גנרל יודיניטש בצפון, ועם פטליורה באוקראינה, עם האדמירל קולצ’ק ואחר גם עם דניקין בדרום, הצליחו לבסוף להכריע את כל מתנגדיהם. הפולנים התחילו לסגת. נסיגתם היתה בריחה ממש. בראש הצבא האדום או הגוארדיה האדומה — כפי שנקראה אז, עמד טרוצקי, שבכוח ארגונו, ובעיקר בכשרון הדיבור והתעמולה, הכניע את כל הכוחות שהסתערו על השלטון הסובייטי. חיילי ה„גוארדיה האדומה“ היו ברובם קרועים ובלויים, יחפים. ציודם דל והנשק שבידיהם לא משובח ביותר. עם כל זאת הצליחו להדוף את הפולנים. לוניניץ נפגעה מאד מהנסיגה הפולנית. מלבד מעשי השוד וההתעללות הוצת מרכז העיר, בעיקר, כמובן, בתי היהודים. ביניהם עלתה באש הספרייה העשירה, שנוסדה על ידי ד”ר צ’רניבסקי. הפולנים המיתו ביריה את יצחק בן הרב, ואת בעני תמרין. חטפו לעבודה אנשים שלא ידעו לאן מובילים אותם. שנים־שלושה ימים היתה העיר הפקר לחיילים הפולנים, ורק כשנכנסו הבולשביקים נשמו לרוחה. אך לזמן קצר, כי כעבור חדשים קרה ה„נס“ על יד הוייכסל. הבולשביקים שכבשו כבר את הפרבר פרגה ועמדו להיכנס לווארשה, התחילו נסוגים במנוסה. חיל ורעדה אחזו את הישוב היהודי. רבים עזבו את העיר, בעיקר אלה שהיו חשודים על „שמאליות“. ביחוד גדל הפחד, כשנדע לנו על ה„שחיטה“, שערכו הפולנים בפּינסק; שלשים ושבעה מטובי העסקנים בפּינסק נורו על ידי הפולנים על לא עוול בכפם. יחד עם הפולנים הלכו הפורעים הידועים בשם ה„בלכובצים“, שרצחו, שדדו, אנסו ועשו שמות וחורבן בעיירות היהודיות. אבל קרה נס ללוניניץ והפולנים הקדימו להיכנס לעיר לפני הבלכובצים. וכך שמחנו שרק בשוד והתעללות עלה לנו הכיבוש

הפולני השני. לפי ברית השלום בין הבולשביקים והפולנים נקבע הגבול במיקשביץ, ומאז נספחה לוניניץ לריפובליקה הפולנית.

תחת שלטון פולני

חילופי השלטונות, החרמות הבולשביקים, שוד הפולנים ושרפת בתי היהודים במרכז — דלדלו את הישוב היהודי בעיר. לבעלי המלאכה אזל חומר לעבודה, החנויות נשארו ריקות. הרבה משפחות, ביחוד אלמנות ומשפחות שמפרנסיהן יצאו מן העיר, היו שרויות בדכאון, אבל הכל היו מרוצים שלפחות ניצלו מידי ה„בלכובצים“ הפורעים. העיר היתה פצועה ורסוקה, אבל לאט לאט התחילו הפצעים להגלית. כעבור זמן קצר נתחדש הקשר בין עסקני לוניניץ ועסקני וורשה. ה„ג'וינט“ החיש את עזרתו לעירנו. הודות לעזרת יהודי אמריקה ניצלו הרבה משפחות מרעב ומקור והרבה מוסדות קמו לתחיה. בלוניניץ נפתח בית הספר על כל מחלקותיו וכל ילדי העיר הוכנסו לבית הספר, שהורו בו 7 מורים עם משה'ל קוטניק בראש. כל הילדים קיבלו ספרי לימוד חינם. ליתומים ולבני עניים נפתח מטבח והילדים קיבלו חלב־קופסאות וגם תבשיל חם. מהג'וינט נתקבל משלוח של בגדים ונעלים שחולקו לנצרכי העיר. גם מרפאה נפתחה וד"ר גורביץ היה בא, מקבל חולים ומחלק רפואות. בית הספר והמרפאה נמצאו בבית הגדול של משה דיאטלוביץקי, שמקודם התאכסן שם ה„סוביט“. את כל העבודה הסוציאלית הזאת ניהל ועד שבראשו עמדו זלמן בסביץ, איזל שרשבסקי, דוד ברודניצקי, משה'ל קוטניק, ליחוביץקי ועוד. עזרת הג'וינט הוגשה עוד בזמן הכיבוש הראשון של הפולנים, ואחרי הכיבוש השני חודשה הפעולה. קרן־אור הכניסה לעיר משלחת הדייליגאטים מאמריקה, ששלחה מטעם ה„רעליעף“ של בני לוניניץ וקוזהורודוק באמריקה. הציר בן עירנו הרשל דנברג, בנו של ראובן דנברג, הביא נוסף על דרישת השלום גם עזרה ממש. כמעט כל משפחה קיבלה עזרת כסף, ששלחה מקרוביה באמריקה. כן הביא הרבה דרישות („אפידיוויטים“) בשביל הרוצים לנסוע לאמריקה. הישוב היהודי התאושש והחיים הכלכליים חזרו למסלולם. עשרות אנשים, ביניהם משפחות שלמות, עזבו את לוניניץ ונסעו לאמריקה, כי אז עדיין לא היו שערי הארץ הזאת נעולים בפני פליטים.

חלה תזווה בחיים הציבוריים. אספנו ספרים וחדשנו את הספריה, קיבלנו משלוח גדול של ספרים מוורשה, שהוזמן עוד לפני הכיבוש הקודם. את הספריה קראנו על שם י. ח. ברנר, שנרצח במאורעות ארץ־ישראל בזמן ההוא. הפעולה הציונית נתארגנה מחדש. באו אלינו חברים מפּינסק, אברהם מאירוביץ, הרשל פינסקי ז"ל ועוד. לועידת צעירי ציון שנתכנסה בוורשה בקיץ 1920 נשלח כציר מלוניניץ כותב השורות האלו. גם לועידת הציונים הכלליים בלודז נשלח כציר המורה חיים גלויברזון.

בשנת 1921 נפתח מטעם חברת „תרבות“ בית מדרש למורים וקורסים פדגוגיים בוילנה, ומטעם „אורט“ נפתח טכניקום. צעירים רבים רצו „לפוש“ קצת מעבודה ציבורית, יצאו לווילנה וישבו על ספסל הלימודים.

אשר פלוטניק / לוניניץ בהתפתחותה

א.

בראשית המאה העשרים היתה לוניניץ רכה בשנים. העירה השתרעה על פני מישור רחב, מוקף יערות עצי אורן. מערבה־צפונית נתמשכו ביצות גדולות עם עצי לבנה וכל מיני עצים ושיחי ערבה שונים, ששמשו כעצי־הסקה. בחורף היו הגויים שבסביבה מנסרים את העצים ומביאים לעיירה במגררות חורף. בשאר תקופות השנה לא דרכה רגל איש בביצות אלו. ממזרח ומדרום השתרעו שטחי חולות ואדמה שחורה, שעם גידול הישוע הפכו לשדות־קמה יפים ולשדות תפוחי־אדמה. בנהר ובנחלי מיכ לא נתברך המקום ומשום־כך לא קם שם ישוב. ואולי התגוררו במקום כמה משפחות של כפריים דלים ומרודים.

עם העברת קו מסילת הברזל במקום התחילה תנועת בנין עצומה. בלט ביחוד בית הנתיבות שיצאו לו מוניטין. זה היה בנין אבנים ולבנים מקושט במיני כרכובים ועיטורים, חלונות ודלתות גבוהים ומקומרים. היו בו מחלקות ותאים למנהל התחנה ולפקידים, תאים לסחורות ולמכירת כרטיסים. אולמים מרווחים, אולמי המתנה ומזנון. מחלקה ג', א' וב'. אולם ההמתנה של המחלקה השלישית המה תמיד מאנשים כפריים, פועלים ונוסעים שונים, שהמתינו לרכבת ומזגו להם מהקלחת תה, שניתן חנם לכל צמא בשעות היום והלילה. רבים מהגויים היו לוגמים את בקבוקי היי"ש, שהביאו עמם מהמונופול הסמוך, וכמובן שלא חסרו שכורים, שהתגלגלו על הרצפה, נחרו או הקיאו. אולם ההמתנה במחלקה א' וב' היה מעין היכל מרהיב עין. על החלונות הגבוהים חיפו וילונות־משי. בפינות האולם עמדו עציצי דקלים, שולחנות קטנים וכסאות מרופדים, מזנון מסודר ומשופר. כאן המתינו סוחרים ופקידים גבוהים. לפשוטי עם לא היתה כאן דריסת רגל. בסביבת התחנה נבנו בתי מגורים ובתים למוסדות ולשלוטונות המקומיים, הוקמו עמודי טלגרף ונמתחו קוי טלפון. לכל העבודות האלו נדרשו פועלים מומחים ופשוטים. האחרונים נלקחו מבין הגויים שנהרו מהכפרים הסמוכים בהמוניהם, לעבוד ולהתישב. המומחים ובעלי המקצוע באו מערים רחוקות, לנהל ולבצע את העבודות. התחילו לבוא גם יהודים, נפתחו חנויות, בתי־מסחר גדולים, מאפיות, בתי מרזח, מסעדות וגם בתי־מלאכה זעירים. החלו להתפתח גם עסקי יערות ותבואות ועסקים שונים. באו גם בעלי־מלאכה. קבלנים יהודים העסיקו הרבה פועלים יהודים בעבודת בניני הרכבת.

פועלי הרכבת הרבים והיהודים רכשו להם שטחי קרקע, אדמות ביצה וטרשים, הכשירו את המגרשים, חפרו תעלות, בנו בתים, נטעו עצי פרי שונים וגינות נוי מסביב לבתיהם, פיתחו משק־בית חי, גידלו חזירים, פרות ותרנגולות. באו גם „גויים“ אמידים, בעלי־הון ונכסים, בנו בתים והשכירו אותם ליהודים. במרכז העיירה הקימו הגויים חנויות, ויהודים שכרו או קנו אותן. גויים אלה הכשירו שטחי קרקע בתוך העיירה ונטעו גניי־פרי גדולים, עצי תפוח ואגס, שזיף שחור, דובדבן וכל מיני שיחי פטל וגרגירים למיניהם. גנים אלה התפתחו וגדלו בשנים מעטות במרכזה של העיירה ושיזו לעיירה הוד והדר; ביחוד בתקופת האביב, כשהעצים פרחו ולבלבו והפיצו ריחות נעימים. כשהתחילו לקבוע שמות לרחובות העיירה נקרא רחוב אחד בשם — רחוב הגנים. גנים אלה שימשו מקור פרנסה

ליהודים מעוטי־מעש, שחכרו מידי הגויים את הגנים לקטיפת הפרי ומכירתו ובעונה הרויחו כמה עשרות רובלים. גני העיר היו גם עסק טוב לילדי החדר לכל מעשה קונדס וספורט. לטפס על הגדר הגבוהה, לקטוף מהעצים תפוחים בטרם בשלו, ולקפוץ קפיצות מחבל או לפרוץ פרצה בגדר על ידי הוצאת המסמרים מלוחות העץ שבגדר. בשעת הכושר, בין הערביים, הסיטו את הקרשים הצדה, נכנסו לגן ומילאו כיסיהם תפוחים ואגסים, שנשרו אחרי הגשם. לילדים היהודים היה רגש מיוחד של אהבה וכמיהה לתפוח ולאגס. הדובדבן האדום־שחור על העץ משך את לב הילד היהודי בחבלי קסם והדריך את מנוחתו. הילד השקט ביותר לא עצר כוח לעבור על פני עץ דובדבן ולא לקטוף ממנו. קרצו לו גם הערמונים, הבולטים מהעצים, ששימשו לילדים מכשירי משחק. יהודים בנו בתים יפים וגדרים מסביב לחצר הבית. אולם רק מעטים נטעו עצים בחצר ופרחים לא שתלו. הרבה דברים למדו יהודים מהגויים, כמעט לכל יהודי היתה פרה וגם עופות, אבל לא עצי פרי ולא גינות נוי ופרחים.

אותו זמן התפתחו ונבנו גם שכונות גויים כפריות חקלאיות טפוסיות. בתים נמוכים וגגות קש, מכלאות בקר, רפתות וחצרות מלאות זבל ואשפה ותרנגולות מטילות, מנקרות ומטילות ביצים בכל פינות החצר. כלבים נובחים וחזירים טילו בכל הרחובות והחצרות של העירה ליד כל מחראה, וילדי היהודים היו עורכים קרבות אכזריים עם החזירים. היו גם יהודים, שידם לא השיגה לבנות או לקנות בית במרכז העירה וחקרו מגרשים במקומות מרוחקים, הכשירום ובנו עליהם בתים ושנים על שנים בוססו בבוץ ובמים. והיו גם בין יהודים אלה אחדים, שטיפחו פינות ירק יפות.

במשך עשרים וחמש שנים הפך כל המקום השומם והעזוב למקום ישוב גדול ופורה, שרוב תושביו „גויים” ובתוכם ישוב יהודי ניכר ומתפתח. ישוב מעורב זה גרם לא פעם „תקלות” חמורות לקבצנים פושטי יד, שלא ידעו להבחין בין בית יהודי לבית של „גוי”.

ב.

עם גידול הישוב היהודי ושגשוגו במסחר ובעבודה, החלו לפכות חיים ציבוריים וחברתיים בלוגיניץ. בעיקר גברה ההתעוררות הפוליטית בקרב הנוער היהודי בעיירה. הימים (שנת 1905) ימי הרתי־עולם, מלחמת רוסיה—יפן. ערב המהפכה ומרד נגד הצאר. זעזועים סוציאליים והתמוטטות משטר העריצות ברחבי המדינה. המאורעות לא פסחו על עירנתו החדשה והצעירה. נס המרד והמהפכה התנוסס גם כאן, הצעדים הראשונים היו אמנם בחשאי, במחתרת, בבתים מאחורי התנור, בחורשות וביערות למראית עין. ואחרי־כך בגלוי, לפי התפתחות המרד. עם פרוץ שביתת הרכבת הגדולה במדינה, נמצאו בעירה רבים מפועלי הרכבת והטלגרף, חלק גדול מהם היה מאורגן במפלגות פוליטיות והיו פעילים במרד ובמהפכה. שביתת הרכבות בעיירה הטילה פחדה וחרדתה. נשתתקו קולות חצפירה הממושכים, שנשמעו תכופות במשך שעות היום והלילה. בית הנתיבות סגור ומסוגר, פסי הרכבת מלאים קטרים וקרונות בלי תנועה. פועלי הרכבת מטיילים בטלים מעבודה. פרשי המשטרה דוהרים בכל רחוב וסמטא, נועצים עיני זעם ומבטים דוקרים בכל איש ואיש. הנוער היהודי, הבחורים והבחורות היו פעילים מאד בעיירה בתנועת המהפכה

הכללית. בארגונים המהפכניים היהודיים קראו להם בשם: „דמוקרטים” או „די שוועסטער און ברידער”. אספות המחזרת התקיימו ביערות מחוץ לעיר. שם התהלכו צעירים מזוינים באקדוחים מתחת לבגדיהם. בראש ה„שוועסטער און ברידער” עמד לייבל בן הרב, שיצא „לתרבות רעה” והצטרף למחנה המורדים. בין היהודים בעיירה רבתה האימה והבהלה. הבחורים היו מדביקים כרוזים בשפות רוסית ואידיש, שנתקבלו מהמרכזים וקראו למיגור הצאר. התנהלה תעמולה לשלטון ריבולוציוני חדש במדינה. לבית אבא ואמא הביאו את „המרסיליזה”, סיסמאות נגד ניקולי הבורגנות, שירים מהפכניים שונים עם מנגינות התרוממות רוח נועזות וגם נעימות הקורעות לב ונוסכות יגון. „אבא ואמא” נאלצו מתוך פחד לגורלם ולגורל בנייהם לשמוע ולהאנח. לפעמים שפכו את כעסם ומרי שיחם על ה„ארחי־פרחי”, המאמינים בתום לבם, שהם ימגרו את ניקולי. „מה נאמר ומה נדבר? הצאר ניקולי אינו מוצא חן בעיני ינטע, בעיני שרה ה„דעמאָקראַטקעס” — רטנו הזקנים. יהודים התנבאו ל„ימות המשיח”, ככתוב בפירוש: „בעקבות משיחא חוצפא יסגא” וכו’. ה„שוועסטער און ברידער” ביררו סכסוכי עבודה, דנו דיני ממון ודיני נפשות. הכריזו שביטות. הורידו מפגומי העבודה פועלים, שעבדו למעלה משמונה שעות ביום, אימו על הקבלנים בעונשין, אם לא יציתו לפסקי דיניהם. ואמנם נפל פחד ה„דמוקרטים” עליהם. הם שלטו ברחוב היהודי והרוח המהפכנית גברה בקרב הבחורים, עד שקרה המקרה המחריד ביותר בעיירה, שהטיל פחדו ואימתו על הישוב היהודי. ראש השוטרים בעיירה, ה„אורדניק” קובלסקי נרצח, הטרוריסטים נמלטו. שוטרים ופרשים הגיעו למקום הרצח. נערכו חיפושים ברחובות וגם מאסרים, הבהלה והאימה בין היהודים רבתה, חששו לפוגרום. הגיעו קוזקים לעיירה. רבו מאסרים בין „הגויים” והיהודים גם יחד, אולם הודות ליחסים הטובים בין האוכלוסיה כולה נגמר הענין במאסרים ובמשפטים ושקט השתרר בעיירה. אחדים מבין הבחורים היהודים נידונו לשנות מאסר בסיביר. ורק עם המהפכה הגדולה בשנת 1917 חזרו לביתם רצוצים ודוויים. רבים מצאו מקלט בארצות־הברית. המהפכה נכשלה, המרד הכללי דוכא בכוח. רבים השלימו עם היאוש הגדול והפכו ליהודים שקטים ושלווים. בעלי המלאכה חזרו לעבודתם להוציא לחםם בזעת אפם. אולם במעמקי הלב עוד לחשה גחלת מרדנית. שהתנגדה למרות הבעל־הבתי. כל זה התבטא בצורות שונות וגילויים שונים: בעליה לתורה בחברה־קדישא, במוסדות צדקה ובמוסדות קונסטרוקטיביים אחרים, שנסודו אחרי־כך בעיירה.

ג.

עם דכוי המרד במדינה שקטו הרוחות גם בעיירתנו. סר הסייט המרגיז ומבהיל. חזרה היציבות והשלווה הנפשית בלב ההמונים, האוהבים מטבעם אוירה שקטה. המסחר פרח ורבתה העבודה. יהודי העיירה התחילו שוב לצאת מדי שבת בשבתו בשעות מנחה למעריב בהמוניהם, נשים וטף, זקן ונער ל„וואקזאל” ולטייל על הרחבה המרוצפת והיפה ולקבל את פני הרכבת. קטר הרכבת היה מתקרב שוב בקול נשיפה וצריחה אדירה, שבישר על בואו בשאון ובהמולה רבה. המטיילים התענגו ונהנו למראה הקרונות המרווחים, המשוכללים והמוארים. בקרונות המזנון ישבו אנשים מכובדים לבושי הדר. קרונות השינה הרהיבו את העין ולזמן־מה שבו החיים למסלולם.

חיים רונינראוט / לױניניץ בעשרים וחמש השנים האחרונות

סקירה כללית

במלחמה המכרעת בין הפולנים והבולשביקים, נכבשה העיירה ע"י הפולנים שהחזיקוה עד פרוץ מלחמת העולם השנייה ב־1939. בימי שלטון הפולנים התפתחה לוניניץ ושיגשגה. נסללו כבישים ברחובות ומשני עברי הרחוב נרצפו מדרכות, שקושו עצי נוי. אפילו סימטת בית הכנסת הישן המרופשת השתפרה. נבנו בנינים צבוריים, בית־ספר עממי פולני, תיאטרון עממי, גמנסיה ממשלתית, בנינים לשלטון ולצבא, אולמות לקולנוע. מספר הרופאים הגיע לשמונה. ביניהם 4 יהודים. שלוש המרפאות של רופאי־שנים — של יהודים היו. האוכלוסיה גדלה עד 10 אלפים נפש, מהם חמשת אלפים רוסים, 3 אלפים יהודים ואלפיים פולנים. נבחרה מועצה עירונית בת 16 נבחרים, מהם חמשה יהודים. נשתנו גם חיי הציבור. במקום עסקנים, גבאים ושתדלנים, באו נבחרים ציבור של מפלגות פוליטיות וארגונים כלכליים. אורגנו מחדש המפלגות הציוניות, ארגונים כלכליים של בעלי־מלאכה, סוחרים, קצבים וכו'. נוסד בנק עממי קואופרטיבי ובנק למסחר.

התנועה הציונית

כל הנוער היהודי השתייך לתנועה הציונית לכל זרמיה ומפלגותיה. ל„בונד“ ולאגודת ישראל לא היתה אז דריסת רגל בלוניניץ. בראש הארגונים הציוניים עמדה הליגה למען א"י העובדת. היא התבלטה במספר חבריה. הפעולה למען הקרן הקימת לישראל הקיפה את רוב ראשי־המשפחה שבעיר. הנוער בעיירה היה דרוך ראשו ורובו לעבודה למען ארץ־ישראל. בולמוס העליה לארץ היה גדול, ולמרות ההגבלות החמורות והצמצום בעליה היה מספר העולים מעיירתנו רב למדי. הצעירים והצעירות יצאו למקומות ההכשרה ברחבי פולין. כבר בראשית ה„העפלה“ לארץ נמצאו מעפילים מהנוער בלוניניץ. מגדולי האישים בתנועה הציונית ביקרו בעירתנו; ברל לוקר, ברוך צוקרמן, זאב ז'בוטינסקי, יוסף ברץ, יצחק שיפר ואחרים.

חיי הדת

כמעט שלא היו בעיירה קנאי דת. ההבנה לרוח הזמן והסובלנות שררו בין כל היהודים. בתי הכנסת היו פתוחים לאספות פומביות של מבוגרים ונוער משני המינים, ואיש לא מיחה. חיי הדת התרכזו סביב ארבעת בתי־הכנסת. רק בשנים האחרונות הוקמו ונבנו בעיירה ישיבה „בית־ישראל“ ותלמוד־תורה — בנינים גדולים ויפים, וגם הם שימשו לאספות ציוניות. יהודי לוניניץ תמכו בבחורי הישיבה והעניקו סכומי כסף גם לשיבות אחרות ע"י „משולחים“ וראשי ישיבות, שהיו מבקרים בעירתנו ודורשים ברבים למען חיזוק התורה. רוב יהודי לוניניץ היו חסידי סטולין וקארלין. היו גם קבוצות קטנות של חסידי הורודוק וברזנה. ביקורי ה„רביים“ בכל שנה אצל חסידי העיר אצלו על העיירה אירת חג, וגם הנוער לקח חלק בשמחה. הרב ר' אל־תריה־החדה זוליאיר זצ"ל, הרב הראשון האחרון בלוניניץ, עמד בראש

הקהילה היהודית בעיירה כארבע עשרות שנים ומעלה, עד יומו האחרון, והיה יהודי נערץ על כל האוכלוסיה.

חנוך ותרבות

בעשרים וחמש השנים האחרונות חל שינוי כביר בשדה החינוך בעיירתנו. ה„חדרים“ נדחקו לקרן זווית. ההורים שלחו את ילדיהם בעיקר לבתי־הספר העבריים של „תרבות“. בתלמוד־תורה וב„חדר“ למדו כחמישים ילד. ב„ישיבה“ למדו כ־80 בחורי־ישיבה, רובם בני עיירות אחרות. הנוער המבוגר נתפס לבולמוס של השכלה תיכונית וגבוהה. מספר ניכר מבין הנוער המבוגר למדו בגמנסיה, ומחוסר מקום יצאו גם ללמוד בגמנסיות בפנסק ובברנוביץ. התלמידים קבלו תעודות בגרות והמשיכו למודיהם בבתי־ספר גבוהים, באוניברסיטות ורשה, וילנה, למברג. הספריה „תל־חי“ הכילה כ־2,500 ספר בשפות עברית, יידיש ופולנית, וגם עתונות יהודית ופולנית. נערכו הרצאות ושיחות על נושאים ספרותיים ופוליטיים וגם משפטים ספרותיים. קם חוג דרמטי שהיה מופיע בהצגות.

חיי הכלכלה והמשק

הקיום הכלכלי של הסוחר היהודי, החנוני, בעל־המלאכה והפועל היה קשור בפועלי הרכבת ובפקידי הממשלה שדרו בעיירה. גם הכפר ה„גויי“ השפיע לא מעט לטובה במסחר היהודי. היו קשרי מסחר גדולים עם האכרים. האוכלוסיה היהודית שמשה שוק יפה לתוצרת החקלאית של ה„גויי“: התבואה, הפרות והירקות, גם עגלות ההציר ועגלות עצי ההסקה. האכר — הפרוטה היתה מצויה בכיסו והוא שימש גורם במסחר ובמלאכה של היהודים. יחסי הגומלין בין שני חלקי האוכלוסיה היו הוגנים, מלאי אמן הדדי, גם בשנים הראשונות של השלטון הפולני נמשכו חיי הכלכלה כסדרם.

אולם ימים אלה לא ארכו. נתחוללה תמורה כלכלית ופוליטית בפולין המדינה, וגם בלוניניץ פגעה. התחיל „הבויקוט“ הממשלתי הכלכלי הגלוי על היהודים. הממשלה הפולנית החליטה להוציא את המסחר והמלאכה הזעירה מידי היהודים, כדי שהפולנים יחדרו לכל ענפי הכלכלה האלה. בלוניניץ נפתחו בתי־מלאכה וחנויות של פולנים. נפתחו בתי־מסחר קואופרטיביים בעזרת מוסדות ממשלתיים פולניים. החנונים ובעלי המלאכה הפולנים קבלו תמיכה ממשלתית ויכלו בנקל להתחרות עם היהודים. בתי־מלאכה וחנויות יהודיים נאלצו להסגר. היהודים נאבקו קשה על קיומם. מצב זה סייע להתגברות התשוקה לעזוב את הגלות ותלאותיה. ואכן, הנוער התחיל לזרום ל„החלוץ“ ולהתפשר לעליה.

התחלת הכליון

עם פרוץ מלחמת העולם השניה בסוף שנת 1939, כשנשקפה הסכנה שהעיירה תיכבש בידי חילות היטלר, נחשבה כניסת הצבא הסובייטי האדום ללוניניץ כמשאת נפש. אולם עם ביסוס השלטון הסובייטי נפסקו לגמרי החיים הלאומיים והתרבותיים בעיירה. כל חיי הקהילה היהודית, על המפלגות ופעולות התרבות והחנוך, שותקו, בתי־ספר „תרבות“ ויתר מוסדות החינוך נסגרו ונאסרו בתכלית האסור. הספריות החרמו. הושמדו כל

הספרים שנמצאו לא כשרים לפי הרוח הקומוניסטית. נעלמה כליל כל העתונות היהודית העשירה והרחבה. הופיעו עלונים קומוניסטיים יהודיים שהכילו ידיעות סובייטיות קלושות. כל הפקדונות בבנקים היהודיים החרמו, וכן הסחורות בבתי המסחר. האוכלוסיה היהודית, החנונים ובעלי-המלאכה יצאו מכלל מאבק למסחר ומלאכה והתפתחות. וכנסו לדאגה פשוטה בתכלית: פת לחם לפי הטף. התחיל הפחד מפני חרפת רעב.

הכליון

השלטון הסובייטי בלונניץ התקיים עד סוף יוני 1941. הגיעה אימת המות הגדולה. סופת הכליון שהשתוללה והגיעה גם ללונניץ. חילות היטלר האכזריים פרצו לעיירה. יתחילו להשמיד את האוכלוסיה היהודית. בחודש אב 1941 היתה השחיטה הראשונה. כמעט כל הגברים מגיל 14 ומעלה הושמדו כאחד. את הנשים והילדים כלאו בגיטו. השחיטה השניה היתה באלול 1942. כל יושבי הגיטו הושמדו, נורו ונרצחו בקבר אחים גדול. הרכוש נשדד ונגזל ע"י האוכלוסיה הגויית. זהו הסוף המר והנמהר של עדת ישראל בלונניץ.

יהודי הסביבה

בסביבות לונניץ היו הרבה כפרים שגרו בהם כ-150 משפחות יהודיות. הרוב מהם בעלי-מלאכה. היו גם חנונים ועירים, רוכלים, ובעלי טחנות קמח. בעניני דת ושחיטה היו אנשי הכפר קשורים לקהילה בלונניץ, בימי שמחה כגון: התונה, ברית-מילה, נזקקו לרב, לשוחט ולמוהל מלונניץ. מתים מן הסביבה היו מביאים לקבורה ללונניץ. בכפרים לונין, צוצביץ, בוסטין, דיאטלוביץ היו ליהודים ספרי תורה משלהם, והיו מארגנים מנינים בשבתות וחגים. ל"ימים נוראים" היו מזמינים בעלי תפילה מלונניץ. בכפרים: לונין, צוצביץ ובוסטין היו ההורים מזמינים מורה לעברית ל"זמנים" ז. א. מחג הסוכות עד חג הפסח, ומחג הפסח עד ראש-השנה. אין ביכולתנו לציין את שמות היהודים שנשמדו בזמן השואה. אנו מציינים רק את שם הכפר ואת מספר היהודים בערך שגרו בכפר.

משפחות	משפחות	משפחות	משפחות
3	10. יזבינוק	25	1. צוצביץ
3	11. רוקיטנה	3	2. נובוסיוולק
3	12. יזיבוק	5	3. וולוטה
3	13. ויצין	25	4. מלקוביץ
3	14. דרבסק	20	5. בוסטין
3	15. צנה	15	6. דיאטלוביץ
	16. וולקה 2	3	7. לובצה
10	ע"י קוז'נהורודוק	20	8. לונין
3	17. ברודניצה	3	9. וולקה 1 ע"י לונין

ס"ה בערך 150 משפחות

יוסף זאבי / ראשית התנועה הציונית בלונדין

בלונדין, כבכל משכנות ישראל ברוסיה הצארית, הסתפקה התנועה הציונית בשחרותה באהדה בלבד. הדבר העיקרי היה בימים ההם להפיץ את הרעיון הציוני, וכל מי שנרכש לציונות לשם אהדה גרידא עשה מעשה רב. כי בעיני המתנגדים והאדוישים עפ"ר מחוגי הדת — היינו ככופרים, ובעיני המתנגדים — ה"בוגד" והמתבוללים — כהוגי שוא וחולמי חלומות, ורק מתי מעט הצטרפו לתנועה הציונית. העבודה המעשית התבטאה ברכישת שקלים ומניות של הקולוניאל בנק או במכירתם וכשנוסדה קק"ל — באיסוף כספים, ביחוד בערב יום כפור בבית הכנסת, ב"קערות", פרוטות שלא נצטרפו להון גדול. משום אופי של הפגנה לציונות היה בענידת "מגן דוד" על דש הבגד, בשירת "התקה" ושירי ציון וביחוד בדבור העברי. ראשוני הציונים בלונדין היו כפי שמסרו לי: ר' איצה שולמן, ר' שלמה לוי, ר' הרשל דומניץ. צדוק ליכטשטיין, משה אקרמן, אנשל בוסל, דוד גרצולין, יצחק כץ ועוד.

הפעולה היתה בסתר, כי השלטונות הביטו בעין רעה על התנועה הלאומית בישראל. היה זמן שרדפו גם את הציונים. רק כשנוסדה ה"חברה לשוב יהודים בארץ ישראל וסוריה" יכלו הציונים במסוה החברה הזאת לפעול בלי פחד. הרוח החיה והמטיפים לרעיון הציוני היו המורים העברים שבאו מהסביבה הקרובה להרביץ תורה לילדי לונדין. הודות להם ולעבודתם הפוריה, הכה הזרע שזרעו שרשים ונתן פרי לתפארה. בשנים האחרונות לפני חורבנה היתה לונדין ציונית על כל זרמיה. אחד המורים הפעילים שעבודתו נשאה פרי היה זאב בקלצוק בן-יש" — שזכה לעלות לארץ בשנת תרפ"ב והשתקע במושבה חדרה. ללונדין בא בשנת 1908, פתח בית-ספר עברי מסודר והקים דור של ציונים צעירים. כמעט כל תלמידי המורה בקלצוק נשארו נאמנים לרעיון הציוני. מהמצינים שבתלמידיו היה מיכל בן ברוך יצחק לוצקי, כעת באמריקה, מזכיר הרליאף של יוצאי לונדין וקוונהורודוק בניו-יורק. מבעלי הכשרונות המזהירים, אשר אילו המשיך בלמודיו והשקיע את מרצו בתורה ולא בסחורה, ודאי היה מתפרסם כמלומד, אבל אבותינו לא ידעו להוקיר כשרונות, והעיקר חסרו אמצעים חמריים. בזמן ההוא, עד שנת 1914, היו בעירתנו כשלושה חותמים על ה"רוסוט", "העולם", "השלוח" ו"הצפירה", והם היו המקורות הרוחניים להפצת רעיון הציונות. בשנת 1908 התחילו בלונדין במכירת שקלים (רוכשיהם היו מועטים), בהפצת בולי קק"ל, וטלגרמות ברכה ונטיעת עצים ביער הרצל.

העסקן הציוני הפעיל ביותר — היה המורה חיים גלויברזון שבא ממוטילה והמשיך במשנה מרץ את הפעולה הציונית בעירתנו. היה עושה ומעשה. בימיו של גלויברזון נפץ הדיבור העברי בעיר ובשנת תרע"ב נערך הנשף העברי הראשון בתיאטרון, הצגה של ילדי בית הספר, שהשאירה רושם כביר. אז רבו הזורים, אפילו מן האדוקים, שהתחילו למסור את בניהם למורים משה'ל קוטניק ויחיאל בליובסקי, שפתחו בית ספר פרטי, "קלאסן", והיו עסקנים ציוניים. בשנת 1912 הוצג ברוסיה אחרי עמל רב והשתדלויות, הסרט "חיי היהודים בארץ ישראל" (יעברייסקאָיאַ זשיון ופּאַלעסטינע). בין המבקרים

היו גם הרבה נוצרים. זוכר אני כשבאתי מהשיבה, ספר לי אבי ז"ל בהתפעלות רבה על הסרט הזה שראה. תמיד הזכיר את זה, כמאורע חשוב בחייו. התנועה הציונית הגיעה לשיא התפתחותה בשנת 1917, בימי המהפכה הרוסית והכתה שרשים עמוקים בימי השלטון הפולני.

זאב בן-ישי / זכרונות על הפעולה הציונית

באתי ללונניץ בראשית הקיץ בשנת' תרס"ח (1908). בעזרתו של מר גרצולין, בעל בית מסחר לצרכי ברזל, נפתח החדר המתוקן (בפי החסידים נקרא „המסוכן“). מבחינה חינוכית, צבורית וציונית היתה העיירה שדה-בור. ילדי ישראל התחנכו בחדרים טפסיים ללא שיטה וסדר, בחדר דרדקי, בחדר לחומש ובחדר לגמרא. בבתי האמידים התחילו להרגיל את הילדים בדבור הרוסי, כי הרי העיירה שכנה ליד צומת מסלת הברזל והתפרנסה מפקידי מסלת הברזל. בחדר המתוקן שהכיל שתי כיתות עלה מספר התלמידות על התלמידים. לבנות לא חששו, כי בין כך תורתן — תיפלה. בתכנית הלימודים נלמדו השפה העברית כשפה חיה, כתבי הקודש לפי שיטה והסברה מותאמת, דברי ימי ישראל. לימוד המולדת — ארץ ישראל כארץ הנבנית ע"י בנים השבים לגבולם. הדיבור העברי החי בפי הילדים הכנת השיעורים בבית עשו רושם על ההורים. ב„זמן“ השני נוספו הרבה תלמידים וההורים עצמם היו מבקרים בבית הספר ושומעים שיעור בתנ"ך. נוסדה גם ספרייה קטנה שהרגילה את הילדים לקריאת ספר עברי. נשתנה גם יחסם של בעלי הבתים החסידים, ששלחו את בניהם ללמוד עברית ושאר המקצועות בביה"ס המתוקן שלי, גמרא למדו בחדרו של ישראל פרץ. הפעולה הציונית השתלבה בפעולה החנוכית והיא התבטאה אז במכירת שקלים, שקוניהם היו מועטים, בהפצת בולי הקרן הקיימת וטלגרמות ברכה. ידיעות על ארץ ישראל הופצו ע"י מכירת גלויות מצוירות מהי הפועלים בארץ בראשית העליה השניה. מאורע אחד שאירע בזמן ההוא בשנת תרס"ט הכה גלים ועשה פרסום לא"י: אהי, דוד בן-ישי, כעת בנהלל, עלה לארץ. ההכנות לעליה זו היציאה מן העיירה והלויה הגדולה (כל העיירה ליוותה אותו אל בית הנתיבות), מכתביו מהדרך ומהארץ, שימשו חומר תעמולתי לציונית. לראשונה הרגישו בחוש, שישנה ארץ ממש ואנשים צעירים עולים לעבודה ולבנותה. מכתבי אחי שסיפרו בפרטי פרטים על החיים המתהווים בארץ הלהיבו את הרוחות. וכאן עלי להציב יד לאם משפחת רובינראוט, לישישה חיה-הענע רובינראוט, אשה צדקנית, חסידה נלהבת, נדיבת לב, שכל חייה היו קודש לד. בביתה סעדתי כל שנות שבתי בלונניץ ובצווגי לספר עובדה אופיינית: לפני עלות אחי לא"י כרחח ואפתה עיגות ורקיקים, צידה לדרך לאחי. ובהפרדו ממנה בקשה אותו, שיעלה עמו כמה רקיקים לארץ ושם יברך, יאכלם ויזכור גם אותה לטובה. „אם אני לא זכיתי לעלות, לכל הפחות יעלו מעשי ידי“. מובן, שאחי הבטיח למלא את בקשתה ואמנם קיימה. בהגיעו לרחובות עם עוד חלוצים סיפר להם את המעשה והם קנו יין ולקנו סעודה שימשו הרקיקים. אחי כתב לישישה רובינראוט וכולם חתמו עליו. אין לתאר

את אשרה. עיניה קרנו משמחה. כדי לשוות לעבודה הציונית צורה ליגלית במקצת, (כי הימים ההם — ימי ריאקציה נוראה ברוסיה אחרי כשלון מהפכת שנת 1905), פניתי לועד האודיסאי לאשר את משה בן־דוד גרינשטיין, בעל בית מסחר של מנופקטורה, כמורשה הועד ובחסותו הוקל לנו לעבוד. בערב יום הכפורים תרס"ט הכנסנו בפעם הראשונה לבית־הכנסת את קערת ישוב א"י. נהוג היה שהועד האודיסאי הדפיס בספר את שמות המנדבים, שתרמו 20 קופיקות ומעלה ומי לא ירצה לראות את שמו מודפס שחור על גבי לבן בכפר? ואמנם משנה לשנה רבו התורמים שנרשמו בספר.

שהיתי בלוניניץ 3—4 שנים והזרע שנזרע עשה פרי. סיפר לי הח' ש. שפירא, שבתרצ"ה נסע מטעם הקק"ל לפוליסיה ועבר את כל יושבי היהודים שם. בלוניניץ הוציאו עלון מיוחד למען הקק"ל ובו העלו את זכרוני כמושך הזרע הראשון ובבואו לארץ סר אלי למסור לי ד"ש. אייכם יהודים יקרים, שהייתם רוב מנין ורוב בנין של עמנו, היסוד לבנין ארצנו — אייכם? הונף הגרון עליכם, הושמדתם בכל מיני מיתות משונות, אוי לנו!

חיים רובינראוט / הקרנות הציוניות

הקרן הקיימת לישראל

הפצת הרעיון של גאולת הארץ ואוסף הכספים למען „הועד האודסאי“ התחילו בלוניניץ עוד בשנת 1908, בהדרכת המורה זאב בקלצוק (בן־ישי). הפעולות נצטמצמו אז ב„קערות“ בערב יום־הכפורים בבתי־הכנסת. יהודי לוניניץ תרמו בעין יפה ל„קערה“ הציונית. ה„קערה“ של הקק"ל היתה מקושטה סרטי ניר כחול־לבן. היתה גם פעולה הינוכית לטובת הקרן הקיימת בין תלמידי בית הספר. תופצו בולי

עסקני ה„בור“ למען הקרן הקיימת לישראל (1933)

יעידת עסקני קרן קיימת לישראל מגיל פוליסיה שהתקיימה בלונניץ ב־1930 בהשתתפות השליח מא"י הח' צ. בונפלד, נוכחים נציגי העיירות : דומברוביץ, ויסוצק סטולין, דוידהורודוק, לכבה, קו'נהורודוק, מיקשביץ, לנין והנציבין

קרן־קיימת והקופסה הכחולה. עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה בשנת 1914 נהרסו החיים הצבוריים ברוסיה ונפסקו גם הפעולות למען הקרן־הקיימת. רק בשנת 1917 כשפרצה ברוסיה המהפכה הגדולה, קמה לתחיה התנועה הציונית. בכל רחבי המדינה יצאה התנועה למרחב וגם בעיירתנו. לונניץ היתה אז מרכז גדול של הצבא הרוסי. בשורות הצבא היו הרבה יהודים, שקבלו חינוך ציוני, חדרו רוח השכלה עברית, והם עזרו לארגן בעיירה את הפעולה. בראש הפעולה עמדה הקרן הקיימת, שהיתה אז הקרן היחידה בציונות ורכשה לבבות רבים. הוקדשו הרבה אספות והרצאות לטובת רעיון גאולת הארץ. אורגנו ימי־סרט („ימי־פרח“), נערכו נשפים ומסכות שהכנסותיהם היו קודש לקק"ל. בעיקר הצליחי בהכנסותיהן הכספיות ההצגות של „חובבי הבמה“. טובי המרצים והנואמים ביקרו בעיירתנו. קשרי ארגון היו אז עם קיוב, הומל. הקופסה הכחולה חדרה כמעט לכל בית, וכל אוסף כספים מטעם המרכז הוכתר בהצלחה.

עם ביסוס השלטון הפולני בעיירה באה תנופה כבירה לתנועה הציונית, ושוב הקרן הקיימת בראש. מעתה הוקפו שטחים חדשים. נטיעת עצים ביער הרצל בימי שמחות, תעודות הרשמה בספר הזהב. בימי חג הסוכות ושמחת תורה הוקדשו הכנסות המנין הציוני לקרן הקיימת ומשנת 1933 — ה„בזר“ בפורים למען קרן־קיימת־לישראל.

ההסתדרות הציונית וארגוני הנוער כ„החלוץ“, „השומר הצעיר“, „הנוער הציוני“, „פרייהייט“, ארגון הנשים — כולם השתתפו בוועדות למען הקק"ל. שליחים מא"י ביקרו בלונניץ: דוד כהן, מאיר האזרחי, יהושע מנוח, ד"ר יוריס, דבורה לחובר ועוד.

בשנת 1930 נתכנסה בלונניץ ועידה מחוזית של עסקני קרן־הקיימת בהשתתפות צבי בונפלד מארץ־ישראל. כל העיירות והישובים בסביבות לונניץ שלחו באי־כוחם לוועידה

שהשאירה רושם רב. מורשי קרן הקימת לישראל משנת 1925 היו משה'ל שניידרמן, גדל זוליאָר, זאב צוקרמן וכותב חשורות האלה. כל העסקנים, המשתתפים והמורשים שעבדו למען הקרן הקימת עשו את מלאכתם המסורה שלא על מנת לקבל פרס.

קרן היסוד

בשנת 1921 התחילה הפעולה למען „קרן הגאולה” בלונניץ. המגבית הראשונה התחילה באסוף תכשיטים וזהב לטובת ארץ־ישראל. עם יסוד „קרן היסוד” התנהלה המגבית מדי שנה בשנה, וההכנסות עלו מפעם לפעם. בשנים האחרונות הגיעו ההכנסות ל„קרן היסוד” לאלפי דולרים. בעיר היו למעלה ממאתים תורמים קבועים. במגביות הראשונות פעלו ועזרו להצלחת המפעל המורה חיים בן־מאמין (גלברזון), בצלאל סטכובסקי, ברוך גרצולין, אברהם יצחק שניידרמן ובנו משה, זלמן לופטה, שמואל גרובר ואחרים. כולם נספו על ידי רוצחי היטלר ימ"ש. להכרזת המגביות בלונניץ היו באים ממנהיגי הציונים בפולין ושליחים מארץ ישראל. המגבית האחרונה בלונניץ הוכרזה ע"י העסקן והמלומד ד"ר יצחק שיפר הידוע. היושב ראש ומנהל המגבית היה משנת 1921 עד שנת 1924 — חיים בן־מאמין, מ־1924 עד 1930 — נח אייזנברג ומשנת 1930 עד פרוץ המלחמה השנייה כתב חשורות האלה.

קרן העבודה

יש גם לזכור את הפעולה היפה למען „קרן העבודה” שהוכרזה בשנת 1922 בפולין. בלונניץ נעשתה הפעולה בהצלחה רבה ע"י חברי צ. ס. צעירי ציון בלונניץ. הרבה ארגונים מלאים כלי עבודה ומכשירים שונים נאספו ונשלחו לארץ ישראל בשביל פעלי הכבישים ועבודות הכיבוש השונות.

הסתדרות צ. ס. צעירי ציון (1921)

מפלגות והסתדרויות

ציונים כלליים

עד מלחמת העולם הראשונה היו חברים בודדים וקבוצות קטנות של ציונים כלליים בלונדיניץ, שעסקו בהפצת מניות הקולוניאל-בנק ואספו כספים לקק"ל ("קערות" בע"פ בבכתיבה הכנסת והתרמות). כשנוסדה קרן-היסוד אספו תרומות והתחייבויות גם לקרן זו. בשנות 1924-5 התארגנו הציונים הכלליים בהסתדרות מיוחדת. יוזמיה ומייסדיה היו: ברוך גרצולין, בצלאל סטחובסקי, אברהם יצחק שניידרמן ואחרים. רובם מבני המעמד הבינוני. הציונים הכלליים היו פעילים בעיקר במגביות השנתיות של קרן-היסוד. הם יסדו וניהלו את בית-הספר העברי "תרבות". בבחירות לקונגרס הציוני אספו מספר קטן של קולות. במאבק שהיה בין שתי הקבוצות "עת לבנות" ו"על המשמר" בתוך הסתדרות הציונים הכלליים בפולין — עמדו הציונים הכלליים בלונדיניץ לצד "עת לבנות". הציונים הכלליים אירגנו קבוצת נוער שהיתה פעילה ב"הנוער הציוני", וכן קבוצה קטנה של ה"חלוץ בעל-מלאכה". יושב ראש ההסתדרות הציונית עד החורבן היה ברוך גרצולין, שהתמסר ופעל הרבה למען הציונות והסתדרות הציונים בעיר. מהחברים הפעילים היו: בצלאל סטחובסקי, משה שניידרמן, שמואל גרובר, אייזיק גרניץ ומבין הנוער — מאיר קושניר ושמעון פרומקין ומה"חלוץ בעל-מלאכה" — ברוך שווארצמאן ופייוול קולניק.

בן משה יוסף

הליגה למען ארץ-ישראל העובדת

הליגה בלונדיניץ היתה אחת הליגות המשובחות והחזקות ביותר בפולין. היא נוסדה ב-1926, ביזמת קבוצת חברים מפועלי-ציון — צ. ס. ראשית עבודתם היתה: התרמות ומגביות מזמן לזמן לטובת קופת פועלי ארץ-ישראל (קפא"י) ועבודת הסברה למען ארץ-ישראל העובדת. בשנת 1927 לקונגרס הציוני ה-15 קיבל הבלוק למען א"י העובדת 70 קולות מהמספר הכללי של 100 שוקלים, שהשתתפו בבחירות. מקונגרס לקונגרס העלתה הליגה למען א"י העובדת בלונדיניץ את מספר שוקליה-שקל. לקונגרס הציוני ה-21 (1939) הפיצו בלונדיניץ 750 שקלים. בבחירות השתתפו 650 איש והבלוק למען ארץ-ישראל העובדת קיבל 500 קול.

הליגה בלונדיניץ הצטיינה באוסף כספים. והיתה מעבירה למרכז לעתים מזומנות סכומי-כסף ניכרים. משום כך היתה הליגה בלונדיניץ מן היחידות שהיו קשורות קשר ארגוני ישיר עם המרכז בוארשה.

מלבד הפעולה הפיננסית המאומצת ניהלה הליגה בלונדיניץ עבודת הסברה ופעולה תרבותית ענפה: שיחות חברים, נשפי הסברה ותעמולה והרצאות פומביות של מנהיגי תנועת ארץ-ישראל העובדת. ביקרו בלונדיניץ: ברל לוקר, ברוך צוקרמן, יוסף ברץ ועוד. הליגה בלונדיניץ, שמנתה 400 חברים, שפעה חיים ומרץ. רוב חברי הליגה היו בלתי-

מפלגתיים, אך כולם נאמנים לארץ-ישראל ולהסתדרות העובדים הכללית שבארץ. שום כוח וארגון אנטי-ציוני לא יכול לחדר ללוניניץ.

הליגה למען א"י העובדת לא הצטמצמה בתחומי העיריה בלבד, אלא הגבירה השפעתה בישובים היהודיים שבסביבתה, ובבחירות לקונגרסים נראו התוצאות. תמונות רבות-רושם נראו בזמן הבחירות לקונגרס: יהודים, גברים ונשים, נהרו בעגלות מקושטות מישובי הסביבה: בוסטין, לוניץ, דיאטלוביץ' וכו', על מנת להצביע לקונגרס הציוני.

בהשפעתה והדרכתה של הליגה כמו בלוניניץ ארגוני נוער חלוצי, שרבים מהם יצאו להכשרה בחוות-הכשרה חלוציות ועלו לארץ. פלוגת קיבוץ „שחריה“ אורגנה בעזרתה של הליגה בלוניניץ. גם הסתדרות „העובד“ קמה בעזרת הליגה, ועשרות חברים היו עולים מדי שנה לארץ-ישראל, ואם ישנו בארץ-ישראל מספר ניכר של תושבי לוניניץ ומהנוער שלה, הרי זוהי בעיקר זכותה של הליגה למען א"י העובדת.

הצלחת הליגה בלוניניץ יש לזקוף ברובה לזכות עבודתו המסורה של מזכירה אשר סנדרוק, ששימש לה מזכיר נאמן מיום היסדה עד יום חיסולה, עם בוא הצבא האדום ללוניניץ. עם פעילי הליגה המסורים נמנו החברים: מנחם לשצ'ינסקי, שלמה מוזיקנט, אורי רוטקופ, יעקב וחייקה ביקמן, שיינדל גומער, דינה טופצ'יק-מוזיקנט, חינקע לוויץ, משה מוטשניק, אליהו קוזניץ והרשל ביילין ז"ל. כולם ניספו בשואה הגדולה בחורבן העיריה.

כמה מפעילי הליגה נמצאים ברוסיה ויתרם זכו לעלות לארץ הם חיים עמנו.

חיים

סיניף „העובד“ (1934)

פלוגת הכשרה של קבוץ „שחריה“

כבר בשנת 1922-23 התקיימה בלוניניץ קבוצת חלוצים מקומית. חבריה נמנו עם הנוער של צ. ס. שעברו את הכשרתם במקום, קיומה של הקבוצה לא ארך ועלית הפעילים שלה גרם להתפוררותה.

1933 היא שנת ההישגים של תנועת ההכשרה ב„החלוץ“ בפולין, ובעזרת חברי פועלי-ציון צ.ס. והליגה למען ארץ-ישראל העובדת נוצר קיבוץ „שחריה“ בלוניניץ. קבוצת חלוצים מהקבוצים בבית החרושת ההורדישצי ופינסק באה לכיבוש העבודה בלוניניץ. עיקר עבודתם היתה חטיבת עצים. שכר העבודה היה נמוך מאד, כי אכרי הסביבה הציפו את העיר בהצעת עבודה זולה בכל זאת חדרו החלוצים לעבודות מסוג זה, ואף לעבודות צבוריות של העירייה הגיעו לאחר עמל רב.

פלוגת הקבוץ מנתה 25 בחורים שהתקבצו מערים ועיירות שונות בפולין. מערך הקבוץ שימש מקום כינוס לנוער היהודי בעיר, וחזק בעצם קיומו את רוח ארץ-ישראל במקום.

מפאת תנאי הדיור הגרועים ותנאי הקיום הקשים, מוכרח היה הקבוץ להתפורר לאחר שנתיים. רוב החלוצים זכו לעלות לארץ.

חיים

פלוגת קבוץ „שחריה“ (1934)

„השומר הצעיר“

תנועת „השומר הצעיר“ התחילה להתארגן בשנת 1926 ע"י חיים פראל מהעיר שדליץ שלמד בגמנסיה הפולנית הממשלתית בלזניניץ, בלי אמצעים כספיים ובלי נסיון וכוחות הדרכה מספיקים. אמנם בזמן הראשון הקיפה התנועה מספר קטן של נוער, בעיקר מבין תלמידי הגימנסיה הממשלתית, אך כעבור שנה־שנתיים גדלה ובשנים האחרונות מנתה 250 נערים ונערות, בהם — מיטב הנוער בעיר. הצורה הארגונית היתה קבוצות־קבוצות לפי הגילים. הפעולות התרכזו בעיקר בחוגי השתלמות. חברי הקן שמעו הרצאות וקראו על מהותה של החלוציות בכלל ותנועת השומר הצעיר בפרט. ששאפה ליצירת הוי עצמאי חדש וסגנון חיים חדשים על יסוד צדק סוציאלי. השפעת התנועה על הנוער המקומי היתה גדולה, היתה היחידה בעיר שעמלה להשליט את הלשון העברית בחיי יום יום. חבריה עסקו גם בפעולות ספורט ובצופיות; לקחו חלק פעיל בחברת „תרבות“ ובהנהלת בית הספר שלה. רוב חניכי בית הספר היו חברי ה„קן“ בעיר; השתתפו במגביות למען קק"ל, קרן היסוד וקפא"י. למעלה משליש הכנסות קק"ל נאספו על ידי החברים; עזרו בעריכת ה„בור“ המסורתי של קק"ל בפורים; הביתן של „השומר הצעיר“ הצטיין ביפיו ובסדרו הנאה. כשהתבצרה התנועה בעיר התחילו לבוא במגע עם חברי השומר הצעיר שבעיירות הקרובות ובפינסק. בכינוסים הגליליים, בפגישות ובטולים המחזיים השתתפו רוב חברי הקן מעירנו. בשנת 1930 התחילו בוגרי התנועה לצאת לקבוצות הכשרה, שהתקיימו שם עד עלותם לארץ, שאז באה במקומם משמרת חדשה מהשכבה הצעירה.

בשנת 1933 נחוג ברב פאר יובל שנת העשרים להוּסד „השומר הצעיר“. לחגיגה שנערכה ב„בית העם“ באו לברך באי כוח כל המפלגות הציוניות. מדי שנה בשנה ערכו

קן „השומר הצעיר“ (1930)

החברים טיולי „לג בעומר“ ליערות הסמוכים. יצאו בבוקר השכם וחזרו לפנות ערב במצעד ספורטיבי מסודר, כשהדגלים בידיהם ושירת „תחזקנה“ בפייהם. תושבי העיר — גם הנוצרים — קיבלו את פני הצועדים בתשואות, תהלוכות אלו היו מסתיימות בחצר בית־הספר בשירת „התקוה“ ו„תחזקנה“ והשאירו רושם חזק בעיר.

חברי ה„קן“ הצטיינו בהכנסת אורחים לחברי התנועה שעברו דרך לוניניץ להכשרה בפוליסיה. לרבים מהם ניתנה עזרה כספית להוצאות הדרך ואשל בבתי החברים. חברים שנאלצו להתעכב בעיר בגלל חוסר אמצעים כספיים לעליה, היו מתאכסנים בבתי החברים עד עלייתם. התנועה גדלה והגיעה לשיא התפתחותה, אבל לאסוננו הרב עלה עליה הכורת. עם כניסת השלטונות הסובייטיים נאסרה התנועה הציונית ובכללה „השומר הצעיר“. בית הספר העברי נסגר, הלשון העברית נאסרה וצלצולה נעלם. את הדגלים קיפלו החברים וטמנו אותם באדמה, בתקוה שיזכו להניפם מחדש, אבל אהה! אחרי הכורת הסוביטי בא הכליון המוגמר בידי הגרמנים. כולם, כולם נספו ונבחו, ביניהם החברים הפעילים של התנועה זאב לוצקי, הוכשטיין, סלבה שוחט, יוכבד לויץ, חיה ניסמן, גניה גולדשמידט, דינה וחיה צוקרמן, דוניה קריקון. ברוך יהיה זכרם.

י. ז.

המפלגה הרביזיוניסטית

בשנת 1929 התחילה להתארגן תנועת הנוער של הרביזיוניסטים: בית־ר, תחילה — בכוחות עצמיים של קבוצת נערים ונערות. אולם מיד באה עזרה ארגונית חזקה מתנועת בית־ר בפנינסק. במשך זמן קצר התפתח הבית־ר, בעיקר בין הנוער היהודי שלמד בגימנסיה הממשלתית הפולנית וכבש חלק מהנוער בגלל השתתפותם באמונים הצבאיים הליגליים מטעם הממשלה הפולנית. אמונים אלו היו תוכן ארגונם וראש פעולתם. כל בית־רי היה מחויב לעבור קורס צבאי במלוא התחמשות, ברובים, ברמוני יד, במכוונת יריה וכו'. את כל העזרה המלאה לכך קבל הבית־ר מהצבא הפולני, שחנה בעיירה. הקצין המקשר בין פלוגות הבית־ר ובין הצבא הפולני היה הח' משה גרצולין. מיצעדי הבית־רים ברחובות העיירה, השאירו רושם וקסמו לנוער היהודי בעיירה. היתה זאת חוויה לאומית גדולה. כן נערכו מדי פעם טיולים משותפים של בית־ר והצבא הפולני על פני שטחי פוליסיה הרחבים. כולם היו חמושים ומזוינים, הבית־רים במדיהם הלאומיים. מלבד הפעולות הצבאיות היו גם פעולות ארגוניות ותרבותיות. אספות פומביות, הרצאות, שיחות ומסבות נשפים. זמן קצר אחר־כך קמה בלוניניץ המפלגה הרביזיוניסטית. חלק גדול מחברי הציונים הכלליים עזבו את מפלגתם ונצטרפו לרביזיוניסטים. התחלת פעולתם היתה אוסף כספים למען „קרן תל־חי“ וגם כאן הראו הרביזיוניסטים קנאות רבה והתלהבות והצטינו בתרומותיהם ובמגביותיהם.

אולם עיקר עבודתם הארגונית היתה לארגן „פלוגות הכשרה“ לקראת עליית בית־רים לארץ.

הרביזיוניסטים בלוניניץ נגשו במרץ רב לארגן את פלוגות-ההכשרה, שיוכלו לקבל סרטיפיקטים לעליה לארץ. בראש הפעולה הזאת התיצב מיכאל אקרמן, שעלה בידו במשך זמן מועט לארגן ארבע פלוגות הכשרה, 2 פלוגות עבודה גדולות במנסרות היערות בכפרים: דיאטלוביץ ופרחונסק, שתי הפלוגות האחרות היו קטנות. בכפר סנקביץ היתה פלוגת עבודה של תעשית לבנים ובכפר הורודישץ פלוגת חקלאים. בכל פלוגות העבודה שרר משטר צבאי חמור וקפדני.

הרביזיוניסטים בלוניניץ היו בעלי משמעת ומסורים לתנועתם. כשז'בוטינסקי ערך את ביקורו בפינסק, יצאו להקביל את פניו כל חברי המפלגה הרביזיוניסטית בלוניניץ. הם הלכו ברגל עד נהר פריפיט ומשם הפליגו בספינות קיטור עד פינסק. ז'בוטינסקי סר גם ללוניניץ. מהפעילים ביותר במפלגה הרביזיוניסטית בלוניניץ היו הח"ח: ברל דיאטלוביץקי, דן גרינשטיין, משה קוניק, מרדכי ניסמן ועוד. החברים האלה לא זכו לעלות לארץ-ישראל, נספו בשואת חורבן גלות אירופה. חוץ ממרדכי ניסמן, שמת לפני החורבן, הוא היה, אגב, בעל כשרון רב בארגון ובהופעה פומבית, ותרומתו הנפשית היתה גדולה למען התנועה הרביזיוניסטית בלוניניץ וסביבתה.

א. פ.

„ברית תרומפלדור“ (1933)

התנועה הסוציאליסטית והמקצועית

לצערי הרב אין בידי חומר ותעודות על התנועה הסוציאליסטית והמקצועית ועלי להסתפק במה שיעלה זכרוני.

התנועה המהפכנית ברוסיה היתה חזקה ביותר בין עובדי הרכבת. בלונגיניץ, שהיו בה המוני פועלי רכבת וטלפון, התקיימו ארגונים חשאיים. בעיקר היו פעילים הסוציאל דימוקרטים (ס. ד.) והסוציאל ריבולוציונרים (ס. ר.). חלק מהנוער היהודי נמנה עם חברי המפלגות הרוסיות הכלליות, אבל אחר כך התחיל לפעול ה"בונד", שהשפעתו הלכה וגדלה בין היהודים. מהפעילים בימים ההם (6—1905) במפלגת ה"בונד" היו: אסתר הופשטיין, בתו של משה אהרן הופשטיין הידוע, אחד מ"פני" העיר וחשוביה, גלויברמן, אברהם פעלאך, איזל שרשבסקי, ליבל בן הרב ועוד. חלק מהנוער היה מאורגן ב"בונד הצעיר" (יונגער בונד). בין הנוצרים היו פעילים סביצקי, גייץ ועוד. הפעולה היתה כמובן במחתרת, האספות סודרו ביער, המארגנים באו מפינסק. היו משפחות שכל בניהן היו מעורבים בתנועה המהפכנית. כפי היהודים כונו בשם: האחיות והאחים — "די שוועסטער און ברידער", לפי המלים הראשונות של ההימנון הבונדאי "ברידער און שוועסטער פון אַרבעט און נויט". משפחת ר' לייב וולף פצניק עם חנצה בראש, משפחת עזריאל שווארץ, שגר ברחוב ברודילובקה, כולם נמנו עם אנשי התנועה המהפכנית. פעם נערך חיפוש בבית עזריאל שווארץ, ונמצא בו נשק. אחד מבניו, אברהם מל, הוגלה לסיביר לשנים אחדות, אבל הוצא משם כעבור שנה בערך והוברח לאמריקה. גם את ביתנו ביקרו אנשי המשטרה. לאשרנו לא מצאו שום דבר, אבל אבי ז"ל מצא פעם אצלנו בעליית הגג, או ברפת, פצצות וגם "מגלבים" ("נאהייקעס"), שהטמין אחי יעקב, מהפכני גם הוא. מרוב תדהמה ותמימות לא ידע אבי מה לעשות ב"חפצים" אלה וכבר אמר להכניס את ה"תבות" ("פושקאלעך") לתוך התנור הבוהר. במקרה עמדה ליד התנור גיטתי חנה, שהבינה מה טיב "המציאה" ועצרה בו, ובדרך נס נמנע אסון. בשנת 1905, אחרי השביתה הגדולה של עובדי הרכבת, התחילו המפלגות להזדיין, בעיקר מפלגת ס"ר, שנקטה גם אמצעי טרור. ה"בונד" הזדיין מטעמי הגנה בפני פרעות. ה"הגנה" ("אוברונה") היתה משותפת ליהודים ולנוצרים. הנשק היה ברובו אקדחים (שפייצערס), מגלבים ופצצות. מחשש פרעות בעיר באה תגבורת מפינסק. ביום ש"המאה השחורה" קבעה להתחלת הפרעות נכנס לחנותו של משה קרלין, אחד הגויים והתחיל לצעוק ולצרוח על ה"ז'ידים". מיד התחילו להתקהל כוחות שחורים, שכבר עמדו נכונים להתחיל במצוה, אבל ההגנה לא בוששה לבוא. הראתה את נחת זרועה והכתה על ימין ועל שמאל עד שהפורעים נמלטו על נפשם. רוב החוליגנים היו מבין עובדי ה"הוואד".

אחרי השביתה הכללית של עובדי הרכבת, גבר הדכוי. ללונגיניץ הובאו קוזקים וצ'רקסים, כי הצבא שנמצא בקסקטין — לא תמיד אפשר היה לסמוך עליו. וכך קרה בלונגיניץ, שהצבא הסדיר לא רצה להשתתף בדכויי שובתי פועלי הרכבת. השביתה נמשכה

כששה שבועות, נוסעים רבים נתקעו באמצע הדרך והממשלה כילכלה אותם על חשבונה.

בזכרונותיו של הסופר י. ד. ברקוביץ מצאתי שגם הוא היה אז בין „הנתקעים“ בין פינסק ולוניניץ. המשטרה הגבירה את הטרור, אבל גם הצד השני לא טמן יד בצלחת. כתשובה על התגרות במשטרה נרצח האוראדניק קובלסקי, בצאתו מהקינמטוגרף בלית שני שוטרים. פחד גדול נפל על היהודים ואחרי הרצח הזה הששו לפרעות. אז החליט אבי ז"ל לשלוח את אחי יעקב לאמריקה בעל כרחו. אבי הלך לסוכן ר' לייב וולף פצניק והכל סודר בסודי סודות, ואנו לא ידענו. הוא נסע עם אחי עד הגבול ולא חזר הביתה עד שעבר אחי את הגבול.

אז התחילה בריחת כל האלמנטים החשודים כריבולוציונרים. גם ליבלה בן הרב, גם הוא סוציאליסט — עקר מלוניניץ. כך נחנקה התנועה הסוציאליסטית היהודית בעיירה, עד פרוץ מהפכת 1917.

מלבד העבודה המפלגתית והתעמולה הסוציאליסטית, שהתבטאה בחתירה תחת שלטון הצאר (סמדרזשביה), עסקו מנהיגי המפלגות בארגון הפועלים. בלוניניץ, שרוב המעבידים בה היו בעצמם בעלי מלאכה ולא „בורגנים“, קיבלה מלחמת המעמדות „צורה טרגית“, כי גם המעביד וגם פועליו עבדו שניהם והפועל של היום נהפך למחרת, אחרי חתונתו, ל„נותן־עבודה“. אין לשלול את הפעולה הארגונית, שהיה בה צורך השעה. הפועלים היהודים, בעיקר אותם שעבדו אצל הסנדלרים והחייטים — לא היה גבול לשעות עבודתם. העבודה הקבלנית שולמה לפי ה„זוג“, נעלים או מכנסים, וגם אלה שעבדו יומית — לא ידעו מספר לשעות עבודתם. קרו מקרים, כשנותני העבודה לא הסכימו להוסיף על מחירי הקבלנות, לשעות היום ושבווע העבודה ואז הכריזו שביתה, הורידו את העובדים מהעבודה ודרשו לעבוד רק מ־8 עד 8. כלומר: אם לנכות את שעת ארוחת צהרים, עוד נשארו 11 שעות עבודה ליום. זה היה האידיאל בזמן ההוא: אחת עשרה שעות עבודה ביום! תנאי החיים היו קשים מאד, היו ימים של חוסר עבודה ובעל המלאכה, הוא נותן העבודה (שהיה בעל משפחה), סבל לא פחות מהפועל שעל פי רוב היה רווק, כזאת היתה המציאות המרה בימים ההם.

בעלי המלאכה בעיקר חייטים וסנדלרים, היו מאורגנים באגוד נפרד, שעיקר פעולתו התבטאה בעזרה הדדית בשעת מחלת חבר. שנים אחדות היה קיים ארטל (חבורה) של חייטים. בהנהגת מייסדו יעקב גרשטל, שנתפרסם בעיר בשם „דער לאדזער שניידער“ (החייט מלודו). חברי הארטל היו: איצה שולמן ובנו אברמקה, הרשל דומניץ, יצחק ברומברג ויעקב גרשטל.

י. ז.

לזכר חותני, הקדוש ר' חיים-משה קפלן ז"ל

קהילה נבחרת, דימוקרטיה, לא נתקיימה בעיר עד הכיבוש הפולני. עפ"ר היו גבאי בתי-המדרש גם העסקנים הציבוריים ובאי-כוח הציבור היהודי בכל עניני העיר. היה זמן שבראש הקהילה עמדו 14 אנשים, אנשי „הארבעה-עשר“, „די 14“ — קראו להם, שנבחרו מכל בתי-המדרש ע"י המתפללים והם ניהלו את עניני הציבור. בנו בית-מטבחים (די באינע), בית-מרחץ חדש, ולהבדיל בית תלמוד-תורה והקצו מקום לבית-הקברות. בית-המטבחים הוקם עלייד בתי-המדרש הישן. סבל רב נגרם לעסקני העיר עד שקיבלו רשיון מהממשלה לשחוט בבית-המטבחים הזה. קפץ עליהם רוגזו של נוצרי אחד בשם סעדקו וגם הוא הקים בית-מטבחים לנוצרים. הואיל ועיקר ההכנסה היתה מהשחיטה היהודית, השתדל וסגרו את בית-המטבחים היהודי באמתלה שהסידורים הסניטריים אינם כתקנם. בית-המטבחים של סעדקו נמצא בריחוק מקום מהעיר ליד בית-הקברות היהודי. הקצבים היהודים, ובתוכם השו"ב, הצטרכו ללכת בגשמים ובקור מרחק גדול. טלטול זה גרם הרבה יסורים ליהודים, אך עסקני היהודים לא אמרו נואש והגישו דינם לערכאות. בעזרת עורך דין ובעיקר באמצעי המפורסם ברוסיה — שוחד — זכו סוף-סוף והותר להם לשחוט בבית-המטבחים היהודי. ועדה מיוחדת באה והוכיחה, שבית-המטבחים היהודי כשר מבחינה סניטרית ומותר לשחוט בו. בית-המטבחים שימש לקהילה אחד ממקורות ההכנסה.

אחרי המלחמה הראשונה הוקם בחצר בית המדרש הישן בנין התלמוד-תורה ומסביב לבית המדרש הישן היו מרוכזים כל הבנינים הציבוריים. גם הרב והשוחט גרו ליד בית המדרש. (בשנת 1933 נבנה בנין ל„ישיבה“, גם הוא בסביבת בית הכנסת). הסיבה לכך היא, כנראה, שבחצר בית המדרש הישן היה מקום פנוי ונרחב. מלבד זה העסקנים הראשיים, שהיו מחסידי סטולין, ראו לרכז הכל סמוך לבית המדרש שלהם. הכנסות הקהלה היו מהטכסה, שנקראה בשם „קארַאבקע“, דהיינו מס-הבשר שהוטל על עשיר ורש. את ה„קארַאבקע“ היו מחכירים לשנים אחדות והיא הכניסה 1500 רובל לשנה. שנים מבעלי הקארַאבקע זכורים לי — ר' עקיבא הירש פעלאך ויעקב הומער. החוכרים לא הפסידו מהעסק הזה ח"ו. וזה דבר „הקארַאבקע“: ר' עקיבא הירש ויעקב הומער, היו משכימים קום ועם פתיחת האיטליזים שקלו את הבשר, שהביא כל קצב וקיבלו סכום מכס מסוים מכל פוד. כל האטליזים היו מרוכזים ברחוב סאדאווע, וכשהגיעה עגלת בשר מקחנהורודוק — שולם המכס והוחתם הבשר בחותם מיוחד. בשר בלי חותם, או שלא שולם בעדו המכס, נחשב כטרפה והיה אסור באכילה.

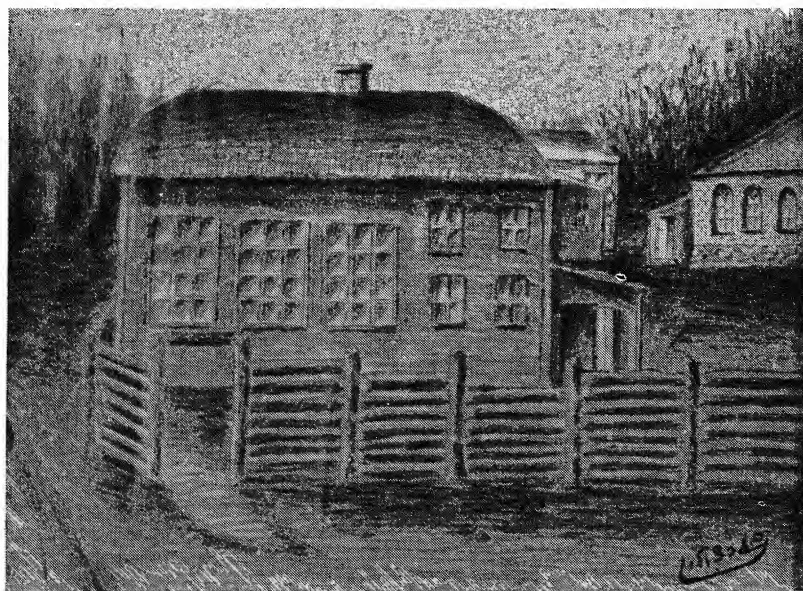
בתי מדרש

בלוניניץ, ככלל העיירות שבתחום המושב, הטביעו הדת והמסורת את חותמן על חיי המשפחה. אפילו אלה שנתפקרו, ביחוד מבין הסוציאליסטים, לא העיזו לעשן סיגרה בשבת בפרהסייה. מובן שצריך היה לבקר את בית המדרש בשבתות ועל אחת כמה

וכמה במועדים וב„ימים הנוראים“. השבת היתה שבת קודש, החגים והמועדים השרו השראה רוחנית שרחפה על כולנו והשאירה רישומה בנו.

בבית המדרש מצא היהודי, בעיקר הדווי והנרדף, את ספוקו הנפשי; כאן אצר כוחות נפשיים להתגבר על ענוויו ויסוריו; כאן שפך את מרי שיחו והמית גפשו לפני אביו שבשמים. כאן הביע היהודי את רגשותיו בששונו וביגונו. ארבעה בתי מדרש היו בעיר: בית המדרש הגדול, שנקרא בפי היהודים „די אַלטע שול“ — מרכז חסידי סטולין, „די האַראַדאַקער שול“ — מרכז חסידי הורדוק, „די אשפּנוזער שול“ — מתפללי נוסח אשכנז, „די זעמדישע שול“ — לגרים „אויף די זעמד“.

בית המדרש הישן היה הראשון שנבנה בשנת תרנ"ה. כאן התפלל הרב, ראשוני הישוב היהודי ועשירי העיר. בית מדרש זה היה גדול ויפה ובו ספריה תורנית עשירה. רוב חסידי סטולין התפללו בנוסח המיוחד להם ובהתלהבות המציינת את חסידי סטולין-קארלין. הללו לא היו חובבי חזנות ולא להוטים אחרי בעל תפלה ובעל דקדוק, וכן לא גרסו „מגידים“ ודוברי מוסר. אף על פי כן דרשו רוב המגידים את דרשותיהם בבית הכנסת הגדול. תפלת חסידי סטולין היתה בקולי קולות ובהתרגשות, בלווית מחיאת כף אל כף, טפיחה על הספסל, רקיעת רגלים או ריצה בבית המדרש מפניה לפינה וממקום למקום. לא הקפידו על הטעמה דקדוקית. בעיקר שמו לב ל„כוונה“ והיו תפלות שבאמת עשו רושם גדול וכביר. מי ששמע את תפלת חסידי סטולין בלזנינגן, ביחד שעה שר' אלתר לויץ בקול הבאס שלו קרא את ה„יהי רצון“ ב„ספירת העומר“ — לא ישכח לעולם תפלה נרגשה זו. באמירת „פטום הקטורת“ ניטשה מעין תהרות בין החסידים.

בית הכנסת הישן

איש איש, בקולו המיוחד ובנגינתו, היה מטעים הטעמה מודגשת את המלים „כדי שתהא דקה מן הדקה” ושמענו קולות שונים ומשונים. הנה ר' אלתר לוי מרעים ב„בס” האדיר שלו: „כדי שתהא דקה מן הדקה” וקול הרב החלש והצרוד מתרה־מחזיק עמו, מוטלה שוורצמן פולט את המלים מפיו במעין מרירות וזעם וכו' וכו'. במלים אלו כאילו הבליט כל אחד ואחד מהם את דמיתו ותכינותו. פרק לעצמו הוא ה„שלוש סעודות”, שערכו בבית הכנסת מדי שבת אחרי תפלת מנחה. שירת ה„זמירות” מפי המקהלה החסידית בלי מנצח, נתעלתה לשיא ההתלהבות. בין החסידים היו בעלי קול גאה של מנעימי זמר ונעים היה לשמוע את נגיניהם. הנגון הקלסי והמפורסם היה „אדיר במלוכה” בהגדה של פסח, ששרו אותו בפסח ואחרי פסח. הקצב המדוקדק וההטעמה המיוחדת במלים „לך ולך, לך כי לך” וכו' התמזגו עם השתפכות נפש עילאית. ומה גדלה ההלואל וחיגגא החסידית אחרי „ברכת הגפן” ו„שהכל”, כשהגוף התחמם קצת ל„עלית נשמה”! אז נעזבו השולחנות, נוצרה שרשרת החסידים יצאו במחול מסביב לבימה, אחוזי יד ביד או יד בכתף. כאן בטלו המחיצות והנגודים: עשיר ורש, למדן ואיש דלת העם, זקן וצעיר, כולם נתמזגו לגוש אחד של יהודים רוקדים. אחרי כל סיום והפסקה היה ראש הרוקדים מכריז „שניכה לשנה הבאה, ושנגיע לישועות ולנחמות על היהודים, והמשיח יבוא במהרה ובימינו”. אייכם, אייכם חסידי סטולין? הלא רק בכה אמונתכם בביאת הגואל ובנצח ישראל שלא ישקר, יכלו בני עמנו ללכת באש ובמים ולמות מות קדושים!

כאן מקום להזכיר את ר' יצחק ציפרשטיין, שהיה ידוע בשם „איציק דער שמש”. שמש בית הכנסת עד תר”פ. טפוס מיוחד היה ר' איציק מקוונהורדוק. כשנבנה בית הכנסת הוזמן להיות שמש ובלן. חדר יחדו לו ולמשפחתו בבית המדרש. הוא הקפיד מאד על הנקיון והסדר והכל עשה בעצמו, שמר על „נר התמיד” שהיא דולק כסדרו ושמר על הספרים. השמשות לא יכלה לשמש לו מקור פרנסה, כי לפי תכונתו היה צנוע, נחבא אל הכלים ושונא בצע, ולא שש לקבל דמי שמשות ומעולם לא דרש תשלום בעד שרותו. שלמו לו — קבל, אך לתבוע לא העיז. זכורני: בימי ב', ה' אחרי קריאה התורה. בתפלת „ובא לציין”, עבר השמש עם קופסא בין המתפללים וכל אחד זרק בה מטבע. זו היתה הכנסתו. מעשה זה עשה בחפזו, כאילו כפאו שד, ועל בלתי־אמידים פסח. לא אהב לשבת על הבימה כמנהג השמשים, אלא במקומו הקבוע ליד הבימה. תכונה זו של עניוות הוריש גם לבניו ר' אשר ציפרשטיין (אשר דער מלמד) ואהרן ציפרשטיין.

בית המדרש החסידי הורודוק היה השני שנבנה בשנת תרס”ג. אם בבית המדרש הישן היו רוב המתפללים מ„פני העיר”, העשירים — סוחרי היערות, הרי כאן היו המתפללים רובם בעלי מלאכה. וכשם שהמיסדים והבונים הראשונים היו מבני „עמך”, כן היה גם לבית המדרש זה צביון עממי. כאן לא שרר ה„יחוס” של „מיר סטוליינר”, אלא ענוה ופשטות. גם הרבי של חסידי הורודוק נהג בפשטות וענוה. דרך אגב, לחסידי הורודוק לא היה רבי אחד, אלא כל משפחת הגינבורגים: ר' בובלה, ר' אלתרקה, ואחר כך הרבי הצעיר ר' וולולה, בן הרבי ר' איציקל. חסידי הורודוק היו ברובם בעלי מלאכה: סנדלרים, עגלונים, נגרים וכו'. בכותל המזרח ישבו גם בעלי מלאכה. התפלה לא היתה צעקנית אלא מתונה, נוסח ונגון ידועים ומתונים. הגבאים היו אנשים פשוטים. ובאי

ראשון קבוע שימש ר' יצחק כץ, — מבוני בית המדרש, שלא ידע אפילו לחתום כהוגן, בכל זאת ניהל את בית הכנסת לשביעת רצון המתפללים ובכל שנה נבחר שוב לגבאי. הגבאי הקבוע השני היה ר' משה ליב מוזיקנט, ספר ומנגן לפי מקצועו. גם כאן ערכו שלוש סעודות, אבל בצורה צנועה יותר. רוב חברי „חברה קדישא“ התפללו בבית המדרש הזה, ובכ"ד בכסלו ערכו את הסעודה המסורתית. העורכת והטבחית הראשית היתה מרת לאה, אשת ר' יוסל דוד שגרה סמוך לבית המדרש. הסעודה היתה כהלכה, כנהוג בחברה קדישא, מטעמים וי"ש „כיד המלך“. לחסידי הורודוק היו זמירות ונגונים משלהם. גם הם יצאו במחולות אבל בלי אותה התלהבות של חסידי טטולין. כאן התברכו לא רק „בישועות ובנחמות“, אלא גם בברכות אישיות, כגון: „שנשתה בקרוב בחתונת בתך“, „ולואי שישתחרר בנך מעבודת הצבא“ וכו'. ואם גבאי בית הכנסת לא היו למדנים, הרי שמש בית הכנסת היה יהודי בראורין, ושמו: ר' אהרן, או כפי שקראו לו מתוך הערצה: „ר' אהרינקה“. היה בן קוזהורודוק, נמוך, בעל זקן צהוב ורחב, ורבים ממתפללי בית המדרש היו תלמידיו ב„חדר“. היה בעל קריאה מובהק וקול צלול וערב לו. בימים הנוראים היה ש"ץ לשחרית וגם בעל תקיעה. ר' אהרן שהיה כבר יהודי בא בימים, וסמוך על שלחן בנו ובתו, לא חזר בחורף ללון אצלם, אלא לן בבית המדרש. ליד התנור החם ישב ולמד על פי רוב משניות ועין יעקב. הכיר את הורי המתפללים וזכר את יום ה„יאצייט“ שלהם ושבעיים קודם לכן הזכיר לכל אחד: „להוי ידוע לך שביום זה וזה חל יאצייט לזכר אמך או אביך“. הוא עצמו ערך „אל מלא רחמים“. ימים רבים היו בבית המדרש שרים תפלות כמו: „יה אלי וגואלי“, „ואשריך ישראל“ לפי הנגון של ר' אהרן. בימי נעוריו היה מחזר עם חזנים ידועי שם בערי רוסיה הלבנה והתפרסם כבעל תפלה ידוע. בימי המלחמה, בשנת 1914, נעצר ונשאר בפינסק שנכבשה על ידי הגרמנים. אחרי המלחמה חזר רצוף ושובר ולא היה מסוגל לשמשות. כעבור שנה או שנתיים מת. בבית המדרש של חסידי הורודוק שררה רוח של ליברליות. כאן, למשל, הרשו למורה גלויברוזן לפתוח בית-ספר בחדר הסמוך, וכן קבלנו תמיד רשות לערוך כאן אספות ציוניות.

כותב הטורים האלה — שמורות עמו חיות אישיות הקשורות בבית המדרש הזה: „ארבעה נערים היינו, שהתחלנו ללמוד תלמוד. בבית כנסת זה בלינו לילות שלמים ב„משמר“, כלומר: היינו ערים כל הלילה ולומדים גמרא. למדנו בש"ס הנהדר, באותיות מאירות עינים, שנדב ר' דוד בר' יעקב ברודניצקי ז"ל. בלילות החורף הקרים ישבנו ארבעתנו והתעמקנו בסוגיות השונות. זכורה לטובה בתו של ר' שלמה לוי, שהיתה מביאה לאחיה — הרשל — ולנו כוס חמין ותפוחי אדמה — לשובב את נפשנו. כאן נתפרדה החבילה ויצאנו לישיבת שונו. ועלי מוטלת חובה להציב ציון לחברי הראשון הרשל לוי, בנו של ר' שלמה לוי מזלסיה, שהיה הארי בחבורתנו, למד אח"כ הרבה שנים בישיבת רדין, הוסמך לרבנות ונתגלגל לקובנה, אבל התרחק מהרבנות ונספה, כנראה, שם ע"י הרוצחים הגרמנים. חברי השני, בצלאל סטחובסקי, בנו של יחזקאל סטחובסקי, למד כשנתיים בישיבת סלוצק, חזר הביתה והיה לצלם ואחר כך לחנוני. אחד מפעילי הציונים הכלליים בלוניץ. השלישי שלמה פלדמן חלה ומת בשנת 1922. יהי זכרם ברוך.

בית המדרש נוסח אשכנז — „די אשפנזער שול“ בסמטת הכניסה מרחוב סדובה. כאן התרכזו מתפללי נוסח אשכנז, שלא היו מיוצאי קוזהורודוק אלא מעיירות ליטאיות. כאן הקפידו על נוסח התפלה. לתפלת מנחה ומעריב נתמלא בית המדרש הזה מתפללים

לרוב, כי נמצא במרכז העיר. את תפלת הבוקר היו פותחים ב„מזמור שיר חנכת הבית“ ולא הזכירו ב„קדיש“, ויצמח פורקניה“, בעוד שהחסידיים פתחו ב„הודו לד“. והדגישו ברוב כוונה ב„קדיש“ את „ויצמח פורקניה“. אפילו מתפללי נוסח ספרד נכנסו הנה לתפלת מנחה ומעריב היו אנוסים להתפלל ולומר „נקדש את שמך וברוך יאמר“. השעור לגמרא עם הרבי ר' ישראל פרץ הולצמן נקבע כאן. מראשי בית המדרש היו: ר' הרשיל דומניץ, אברהם (אברמקה) מוליאר, אלתר ציון, יעקב ליב רוזנקרנץ ועוד. בית המדרש דאשכנז נבנה באותו הזמן שנבנה גם בית המדרש דחסידי הורודוק.

בית המדרש דחול (די זעמדישע שול) — נבנה בשנת תרע"ע. בשביל תושבי „די זעמד“ היתה רחוקה ההליכה לבתי המדרש הנ"ל (ולא היה להם גם מקום בהם), הם קיימו שני „מנינים“: אצל ר' יהושע קשטן — שם התפללו חסידי סטולין; ואצל ר' מאיר קפלנסקי — שם התפללו בני „עמך“. אחרי השתדלויות רבות השיגו המתפללים רשיון ועסקני ה„מנין“ של מאיר קפלנסקי (שמספר המתפללים הגיעו בו ל־40—50 איש) נגשו לבנית „בית מדרש“ בסביבה יהודית. בזמן הראשון עמדו מתפללי המנין של ר' יהושע קשטן מנגד, אחר כך הצטרפו גם הם ורכשו להם „מקומות“ בבית המדרש הזה ונוסח התפלה היה נוסח ספרד. בין המתפללים היו רק שני מתנגדים ליטאים: זאב וולוול וולקוביסקי ור' אביגדור כצמן. שניהם תלמידי חכמים. כדאי לציין שבמסירות נפש גדולה בנו תושבי „די זעמד“ את בית המדרש שלהם. כל אחד בא ועזר במו ידיו לחפור, לבנות ולהביא לבנים, „ויבואו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אותו — הביאו את תרומת ד' למלאכת „אהל מועד“ — כמו בבנין המשכן. מראשי העוסקים במלאכת ה' היו: ר' ראובן דננברג שנודע בשם „ראובן דער מילנער“, ר' מאיר קפלנסקי, ר' יעקב קשטן, ר' אביגדור כצמן ור' דוד גונין, שעשה ונדב „ארון קדש“ יפה. בבית־מדרש זה היתה נפוצה אמירת תהילים ע"י „עמך“ בצותא, אבל היו גם לומדי ש"ס כמו ר' אביגדור כצמן, שתמיד ישב עם ר' מאיר קפלנסקי ולמדו יחד, ר' פנחס וויניק העגלון, ידידיה קוציקוביץ, וצעירים אחדים. הרב הבלתי רשמי היה כאן ר' אהרל"ה בנו של הר' בבלי מהורודוק, שהגה בתורה כל היום והקהל תמך בו ובמשפחתו. בית מדרש זה היה תמיד מלא מתפללים לתפלת שחרית וערבית, ואנו הנערים הרגשנו את עצמנו חפשים בו. בין המתפללים היו שעודדו אותנו לזרוק קוצים בזקני המתפללים — בתשעה באב, בפורים — להרעיש את המן כאות נפשנו ולזרוק הסנות (נעלי אכרים) במוצאי חג הפסח ל„ברכי החמץ“. שאלתי פעם את ר' ראובן דננברג לפשר המנהג הזה, הוא הסביר לי: פת — טול — שפירושם לחם — קח. ועל כן זורקים „פוטטולעס“ (נעלי אכרים בבילורוסית).

בימי המלחמה העולמית הראשונה, כשנכבשה פינסק ע"י הגרמנים, נתכנסו הרבה פליטים מהעיירות הסמוכות בלויניץ, ומחוסר דירות השתכנו בבית הכנסת, בעזרת הנשים ובחדר הסמוך, עד פרוץ המהפכה הרוסית. רצה הגורל וה„גטו“ שנקבע ע"י הנאצים ימ"ש בלויניץ היה ליד בית המדרש הזה ומכאן הובילו את היהודים כצאן לטבח 2—3 קילומטרים אחרי ה„פערעיעזד“ ושם נרצחו והועלכו לשני בורות. אלה הם שני הקברים הגדולים — שנשארו מקהלת לויניץ.

חברה קדישא

עם גידול הציבור קם הארגון הראשון בלונגיניץ: אגודת חברה קדישא. עד שנת 1907 לא היה בית עלמין בלונגיניץ. המתים הובלו לבית העלמין של העיירה השכנה „קוזן-הורדוק“, שרוב המתים היהודים באו משם. אולם נפטרי לונגיניץ מצאו את מנוחתם עוד הרבה שנים בבית העלמין של קוז'נהורודוק שבו נקברו יראי-שמים וצדיקי-עולם. וכך הובלו המתים לקבורה מרחק של 15 קילומטר, דרך תחתים, בגשמים ובשלגים, בעגלה וסוסים, ואף בלי עריכת „לויה“ כהלכה. סוף-סוף הוחלט לשים קץ לדבר. בדרך לקוזן-הורודוק, כשלושה קילומטרים מלונגיניץ, חכרו חלקה מאדמת החולות, הסמוכה ליער עצי אורן והקדישוה לשדה הקברות של לונגיניץ. מיד נתארגנה חברה-קדישא, שלמרות טפולה במתים, היתה מלאת חיים ומאורגנת יפה, וחבריה לגמו כהלכה בצוותא. כמעט כל בעלי-הבתים של העיירה נמנו עם חברי האגודה, לרבות הרב יחשובי העדה. למצוה גדולה נחשב קיום חסד של אמת והלויית המת. התחילו לנהל „פנקס“, כנהוג בכל קהילות ישראל ובו רשמו את שמות כל חברי החברה, ותרומות של גדבנים שונים. נרשמו מאורעות ותאריכים חשובים כגון: כתיבת ספרי תורה, הקמת בנינים ציבוריים, בית-מרחץ ומקוה. פעמיים בשנה היו עורכים בחברה-קדישא מסיבות, שנקראו „סעודות חברה-קדישא“. האחת נערכה בהושענא-רבא, לשם בחירת שני גבאים לכל ימי השנה, גבאי ראשון וגבאי שני. אחרי התפילה וחיבתת הערבות התאספו בסוכה הגדולה של גבאי ראשון כל אנשי החברה-קדישא עם הרב דמתא. אחרי הקידוש של הרב וברכת מועדים לשמחה, נגשו לבחירות בדחילו ורחימו ובפנים משולהבות. הגבאים נבחרו ע"י קלפי, כתבו בפתקים את שמות החברים (כמספר החברים מספר הפתקאות) ושוב הכינו אותו מספר פתקים חלקים בלי שם, רק על שנים מהם היה רשום: גבאי ראשון וגבאי שני. את הפתקים שמו בירמולקה אחת ואת החלקים בירמולקה שניה. שני ילדים, בהשגחת הרב ושנים מהקהל, היו מוציאים את הגורלות, כשהוציאו שם מהירמולקה והילד השני הוציא פתק ועליו רשום גבאי ראשון או שני, נחשב בעל השם כנבחר. בחירה זו נחשבה לזכות גדולה, מעין בחירה ממרומים... השמחה היתה רבה, הובעו רגשי נאמנות, ברכות ולחיצות-יד כנות. ואז היטיבו את הלב בכונה יתרה בדובשניות וביי"ש מובחר, שהכין הגבאי ביד רחבה.

שיחק הגורל לגבאים והשנה עברה ללא מקרי מות רבים — השאירום לכהן עוד שנה ללא בחירות. בליל שמחת-תורה נערך טקס הפרידה מהגבאים ההולכים וקבלת פני החדשים. האחרונים היו מזמינים אליהם את חברי החברה-קדישא ל„קידוש“, כיד המלך. כטוב לבם של החברה ביי"ש, היו מקיפים את הגבאים והולכים אתם בשירה ורקודים ברחובות העיר לבית הכנסת שבו התפללו הגבאים. שם גדלה השמחה. הבוץ ברחובות העירה, היה גדול ועמוק, הרגלים בוססו בו עד הברכים והגשם מטפטף, אך הלב שמח בשמחת התורה והגבאים.

הסעודה השניה שחלה בכ"ד בכסלו, ערב חנוכה, נערכה כנהוג בבית הגבאי

השני ונקראה סעודת „הארגון“. בערב זה התאספו אנשי החברה־קדישא בבית הגבאי השני. הגבאים, הרב וחשובי העדה ישובו לשולחן מיוחד ורשמו חברים חדשים לחברה. בערב זה ערכו הפנקס, רשמו מאורעות השנה, וכנהוג מסרו הגבאים דו"ח: המצב הכספי בחברה ויתר העניינים החשובים.

אחר כך נערכה הסעודה כהלכה. נשים „חברות“ ערכו את השולחנות וגברים עזרו על ידן. הגישו בשר מבושל וצלוי, בקבוקי יי"ש משופרא־דשופרא, חלות קלועות טעימות וריחניות. חברי חברה־קדישא נהגו מהעולם הזה בעסקם בענייני עולם הבא. אחרי אכילת הלפתן הערב ברכו ברכת המזון ברינה. בעלי הזמר הנעימו זמירות. התחילה תחרות ניגונים בין חסידי סטולין וחסיד הורודוק. התרוממות הרוח גדלה וחדוות הערב הגיעה לשיאה, בחוץ נושבת רוח קרה והמים קפאו אך בבית הגבאי חם, וחם גם בלב... מלבד „חברי הכבוד“ בחברה קדישא, כגון: הרב והזקנים המופלגים, היו חברים בעלי זכויות מלאות וגם חברים נחותי דרגא, שנקראו „שמשים“. לפי תקנות החברה קדישא, צריך היה כל חבר בהתקבלו לחברה להכניס תשלום חד־פעמי 10—25 רובל. הכסף היה נחוץ לבנין בית בבית־הקברות לשומר, הקמת גדר, יישור חולות והוצאות קבורה לעניים. אלה שהכניסו את התשלום היו חברים בעלי זכויות מלאות. בעלי־המלאכה העניים וסתם יהודים, שידם לא השיגה לשלם, הוצרכו לשמש בחברה־קדישא חמש או שש שנים למען שווי זכויות. „שמשים“ אלה לא הוכנסו לרשימת נבחרי הקלפי וממילא לא נבחרו לגבאים. הם עמדו לרשות הגבאי: לאסוף את אנשי חברה־קדישא להלוות המת, להזמין חברים ל„סעודות“ וכד'. החברים „השמשים“ הרגישו את עצמם מקופחים ולא רצו לותר על זכות השתתפותם בבחירות ולהבחר. הם החלו להתקומם, לעמוד על זכותם, שבתו, הפריעו באספות, רצו לעזוב את החברה קדישא ואולי גם לארגן חברה שניה. הדבר היה למורת רוח החברים החשובים והתקיפים, אך לא יכלו לעמוד בפני הסערה שנתחוללה, ולכן הציעו שיטת בחירות חדשות כדוגמת בחירת פרויזנט באמריקה. בחוים ועדת בחירות, שתבחר ע"י קלפי, וועדה זו בוחרת גבאים. הצעה זו לא נתקבלה על דעתם של ה„שמשים“ המתמרדים. הם הבינו שבבחירות כאלו, אין להם תקוה. מלבד זאת היתה הבחירה הישרה בקלפי יקרה וקדושה בעיניהם. ההצעה החדשה נדחתה ונשארה שיטת הבחירות הקודמת.

החברה „לינת־הצדק“

בשנים ההן נתארגנה בלויניץ עוד חברה סוציאלית חשובה: לינת־הצדק, כעין אגודה לעזרה הדדית בימינו, בעלת תפקידים ושרותים מועילים. ראויה חברת „לינת הצדק“ להירשם לדורות במעשיה המפוארים, בשרות הקשה שהיה כמלא כל אחד מהחברים באהבה ובלב שלם. בית־חולים ואחיות לא היו בעיר. כל חולה שכב במטתו הדוויה בביתו. האשה, עקרת הבית הטרודה והעסוקה כל היום בילדים ובמשק ביתה, או להפך — הבעל, האיש המפרנס והעסוק כל היום בעסקיו ובעבודתו, לא יכלו לטפל בחולה בשעות הלילה. משנסדה האגודה באה התקנה: כשחלה ראש המשפחה במחלה רצינית, התנדבו חברי „לינת הצדק“ לשרת את החולה בלילה. היה החולה בעל אמצעים תרם לחברה לצרכי הוצאותיה. גם בלינת הצדק בחרו גבאים וערכו „סעודה“ מדי שנה בשנה, בחנוכה.

בית-המרחץ בלוניניץ

בשנות 1907-8 לא היו עדיין בלוניניץ בית מרחץ הגון ומקוה מסודרת. הואיל ושני הדברים האלה היו בימים ההם מתשמישי הקדושה הראשונים במעלה, נתכנסו בעלי הבתים בלוניניץ והחליטו לבנות בית מרחץ חדש ויפה כיאה לעיר שיצאו לה מוניטין. מחלוקת פרצה בגלל מקום בית-המרחץ: היכן יקימו אותו? המרחץ הישן בבנין הנוטה לנפול נמצא בחצר בית הכנסת הגדול של חסידי סטולין, וחלק מבעלי הבתים התנגדו, שיבנו את בית המרחץ החדש במקום הזה שהוא נידח ורחוק. הם דרשו, שיבנו את בית המרחץ במקום מרכזי קרוב ונוח יותר. אולם בעלי הבתים של בית הכנסת הגדול היו העשירים והתקיפים שבעיירה, היוזמים העיקריים ותורמי כסף לבנין. בראשם עמד ר' משה וולף דיאטלוביצקי, יהודי אמיד, בעל נכסים, שידע להטיל מרותו על הציבור, והוא אמר הפעם בזו הלשון: אנחנו בונים את בית המרחץ בחצר בית הכנסת שלנו ומי שדעתו אינה נוחה, יבנה לו בית מרחץ שני, והענין הוכרע. בהקמת גג בית-המרחץ חלו עכובים ואפרעות מפני מעשה שהיה: בעלי הבתים החליטו לבנות את בית-המרחץ לבנים, מחשש שרפה, והעבודה נמכרה למאטיע פרפלוז'יק, „מאטיע דער מוליאָר“, המומחה בעבודת לבנים וטיח. הוא בא עם משפחתו מקוזן הורודוק והתחיל לעבוד יחד עם בניו הגדולים בטווח בתים והקמת תנורים בבתים, ובמשך זמן קצר נעשה קבלן. על מאטיע היו מספרים בלוניניץ: עד שנות בחירתו היה „בור מדאוריטא“ ולא ידע לקרוא כהלכה את התפלות שב„סדור“ ורק בבחרותו חשקה נפשו בתורה. בעקשנות יוצאת מן הכלל ובהתמדה רבה התחיל ללמוד ונעשה בראורין. רכש לו ידיעה הגונה במשניות ובמדרשים וים הבנה בדרך גמרא. מאטיע זה, למרות כל עסקיו המרובים, הקדיש עתים לתורה. בכל בוקר אחרי התפילה ישב בטליתו ולמד פרק „משניות“ ובערב, כשנפנה מעסקיו וחשבונותיו, סר לבית המדרש האשכנזי הסמוך לביתו ולמד עין-יעקב. מאטיע לא רק שהיה המומחה בעבודת בית-המרחץ כי אם גם הקבלן, המהנדס והאדריכל. בלוניניץ לא היו אז מהנדסים. התושבים בנו בתיהם לפי תכניתם והבנתם הם. כמדומני, שבעיר לא נמצא אף מהנדס-יהודי אחד. מאטיע ערך את התכנית לבנין המרחץ וכשהגיע לבנין הגג, הביא לפני בעלי הבתים תכנית של גג מוזר ומשונה, לא מרעפי עץ או פחים, כפי שהיו בונים, אלא, פסי ברזל, וביניהם אבנים טחונות יצוקות — „צמנט“ בלעז — מעורב בחול ובאבנים קטנטנות. זו היתה אמצאה חדשה, ששמע על אודותיה מפי קבלנים העובדים עם מהנדסי הרכבת. והנה עלה בדעתו לצקת גג כזה על בנין בית-המרחץ. בעלי הבתים הופתעו לשמע השגעון הגדול. כולם הכירו את מאטיע כאיש מפוזר ובעל דמיון. פה אחד דחו את תכנית הגג שלו העלול להמיט ח"ו אסון על העיירה. אך מאטיע בשלו. העבודה נפסקה והעיירה כמרקחת. מאטיע אינו נחפו, הולך מאיש לאיש, מסביר ומשכנע, עד שהספיק למשוך כמה בעלי בתים לצדו. שלחו משלחת לפינסק ולברנוביץ להווכח אם אמנם בונים ויוצקים גגות כאלה. מאטיע ניצח. בפעם הראשונה יצקו בעיירתנו גג של צמנט על בנין בית המרחץ, ששמש דוגמא לכל בתי הלבנים שנבנו בעיירה.

ח י נ ו ך ו ת ר ב ו ת

י. ז. / „חדרים“

ילדי לוניניץ קבלו את חינוכם ושמעו תורה ב„חדרים“ ומפי מורים בעלי בתי ספר (קלאסן). בחדרים למדו רק בנים ובבתי הספר בנים ובנות יחד. המפורסם שב„מלמדים“ היה ר' ישראל פרץ הולצמן, מלמד גמרא ולמדן גדול. מפיו למדו הילדים המתקרבים לגיל „בר מצוה“ בני האמידים והעשירים, כי שכר הלימוד אצלו בעד „זמן“ (חצי שנה) היה 25 רובל. כל מי שלמד אצל ר' ישראל פרץ לא נשאר „עם הארץ“. בחדרו למדו מלבד גמרא גם תנ"ך ודקדוק, החסידים הקנאיים ריננו עליו שהיה פעם משכיל ואפיקורוס, ואמנם בביתו מצאתי פעם כרכי „השחר“ של סמולנסקין. בימי שמחה וחג, כשטוב לב ר' ישראל פרץ ביין, היה מתחיל לומר דברי תורה ודרשה מתובלים בהלצות, והקהל שתה את דבריו בצמא.

חלקו לו כבוד רב. בערבים קרא שיעור בתלמוד לפני הקהל. השני לישראל פרץ היה ר' אשר ציפרשטיין, גם הוא בן תורה, איש צנוע ונהבא אל הכלים, שברח מן הכבוד. אחרי יום עבודה קשה ב„חדר“ ישב בבית המדרש ולמד בפני עצמו. כל ימיו הרביץ תורה לילדי ישראל בלוניניץ. לפעמים היה עוזר לשר"ב בשחיטת עופות. ר' מרדכי מפוהוסט — אמנם לא שימש זמן רב במלמדות כי מת בשנת 1913 בערך — היה בן תורה ומסביר יפה, הצטיין בכתב ידו היפה. לימד אותנו לכתוב לפי שיטת ה„אפירל“ למכתבים. כתב לנו בכתב יפה „אפירל“ נוסח של מכתב ואנו העתקנו. היו לו שתי דרגות: דרגא א' ודרגא ב'.

מלמד דרדקי היה גם ר' יהודה וולוול חניניץ, שנודע בכינוי „די קאלב“ („העגל“) כי תמיד היה כוסם צפרניו, מכה החובל ברצועה וצובט. מובן שבעיקר נצבטו ונחבלו ילדיהם של בעלי מלאכה אביונים, את ילדי העשירים לא העיזו לייסר קשה. זמנ־רב לא עסק בהוראה, עזב את לוניניץ ונדד לאמריקה.

ר' אברהם הרשיל קוטניק בא ללוניניץ מקוונטרודוק כבעל מקצוע. ב„חדרו“ כבר השליט משהו מהמודרניזם. היתה לו שיטה בלימודים, תלמידיו דיברו עברית וקראו ספרים עבריים. תלמידיו רחשו אהבה ויחס לספר. בביתו הנמוך והטחוב, שקנה מיורשי הסבתא הינדה (די באַבע הינדה) היתה ספרייה, הראשונה בלוניניץ. מבית זה יצאה השכלה עממית ובמידה ידועה גם תורת התנועה הציונית.

היו עוד מורים ומלמדים שבאו ל„זמן“ או לשני „זמנים“, אך לא השאירו רושם מיוחד. בחדרים למדו הילדים תנ"ך, טעמי המקרא, סדרת השבוע, קריאה וכתובה וגם קצת חשבון. אצל המורים למדו גם את הלשון הרוסית והשכלה ביתית. בני עשירים המשיכו למודיהם מחוץ ללוניניץ. בהגיע הנער לבר מצוה התחילו ההורים, פרט לעשירים ולאמידים, לחשוב על „תכלית“. עפ"ר למדו הבנים חייטות או נגרות, והבנות — תפירה או שנשכרו כעוזרות בחנויות, כשגדלו הנערים יצאו לערים הגדולות או נדדו מעבר לים.

י. ז.

ישיבת „בית-ישראל“

הישיבה נוסדה בשנת תרפ"ט, על ידי האדמו"ר רבי אלימלך פרלוב זצק"ל מקארלין-פינסק, והיא פרוחה ושגשגה. עד פרוץ המלחמה היו בה כתשעים תלמידים מכל ערי פוליסיה-וואלין. מהם — בחורים גדולים בתורה ויראה. ומה נהדר היה המחזה, כאשר הרבי בא ללוניניץ! כל בני הישיבה יצאו לקראתו לקבל פניו בתחנת-הרכבת, ביניהם הרב וכמה בעלי בתים נכבדים. הרבי היה מסור בכל לבו לישיבה בפרט ולהרבצת תורה בכלל. וכמה היה לבו מיצר ודואג על סבל היהודים במדינת פולין ובעולם כולו. ואם כי בפרוץ המלחמה נמצא בארץ ישראל, שב לפולין תיכף, כרועה נאמן, להיות מיצר בצערם. גם כששחררה וילנא והיתה היכולת בידו לבוא לוילנא, לא עזב את עדתו, ונשאו בקארלין. תכתב זאת לדורות הבאים וממנה יראו וילמדו ממעשה אבותינו, אשר מסרו עצמם לטובת אחרים. „שמחו בשמחתם וסבלו בצערם“. ומה גדולה היתה שמחת כל העיר, כשהיה רבי אלימלך פרלוב זצק"ל מקארלין שובת בה שבתו, או רבי משה פרלוב זצק"ל מסטולין! בכל שנה היו באים אלה לשבוע אחד ללוניניץ ואז לבשה כל העיר חג וששון.

הבית שבו התאכסנו המה מרוב אנשים שבאו לשאול בעצתם. הם היו מעודדים ומחזקים בדבריהם. ביחוד גדלה השמחה ביום שהיה הרבי מקארלין מתייחד עם בני הישיבה. הוא דיבר עםם, חיזקם ועודדם. כאב היה להם לדאוג ולמלא כל צרכם, אבל עם יחד. גם מזקני העיר השתתפו בהזקת הישיבה, כמו ר' משה וולף דיאטלוביצי ז"ל, ור' אלתר לוי ור' אפרים איצל רובינרוט ז"ל ובראשם הרב ר' אלתר יהודה זוליאיר שהיה מיוחד ומצוין במדותיו ובפשטותו ובענוותו. הוא ניהל את כל הענינים הכספיים בישיבה, שלא על מנת לקבל פרס. כמה שנים הייתי עמו יחד ולא ראיתי בו שמץ של רוגז. עם כולם דיבר בסבר פנים יפות, לטוב לבו לא היה שיעור ואין ערוך לגדולתו. כמה כואב הלב שכל אלה נלקחו מאתנו באופן אכזרי כל כך! כן כדאי לציין כאן את פעולתה הברוכה של האשה הופשטיין, אשת הרוקח ר' שלמה הופשטיין ז"ל, שבנתה את הבנין לישיבה, יהי זכרה ברוך!

אליעזר שך ר"מ, ישיבת „בית ישראל“

בלוניניץ בעבר, כעת ר"מ של ישיבת

פוניבו בבני-ברק.

יום עש"ק, א' אדר תשי"א, ירושלים.

אשר פלוטניק / בתי הספר העבריים

שנות חיים ומאורעות, מעברי גילים והשקפות עולם לא יכלו להשכיח מלבי גירסא דינקותא. בבית הספר העברי המתוקן סגלנו לנו קריאה וכתובה בעברית, דקדוק, תנ"ך וקורות ישראל. בבית ספר זה ניתנה לנו הכנה נפשית לרוחות החדשות, שהתחילו מנשבות בעירות, ולזמירות שהגיעו מהארץ שהאביב יונה בה עולמים. משהפיע בית ספר כזה בעיירתנו, עיירה חדשה בין ביצות-עד מוזנחות, היה לנו

תלמידי בית־הספר של המורים ח. גלויברזון ומשה קיטניק

שביב אור בחשכת הלילה. חיש מהר כבש לבבות בין תושבי העיירה, החל ברב דמתא ובחסידים וגמור באינטליגנציה, שכבר פולה לעבר התרבות הרוסית ושפתה. בית־הספר העברי היה המעיין שממנו שאבו בני העם השואפים לגאולה והוא גם שהקים חלוצים ובנים לוחמים.

החנוך ולמוד הילדים בלוניניץ הקטנה היה נתון בידי ה"מלמד" ו"החדר". ככל בעלי המלאכה, החנונים והרוכלים, שנהרו לעיירה להשתכן בה ולמצוא את מחייתם, באו גם "מלמדים" ממקומות שונים. ה"מלמד" היה מכנס כשני מנינים ילדים לתוך דירתו הדלה, מושיבם מסביב לשולחנות ארוכים וחנכם לתורה תוך מכות וציטוּת. בשנת 1906 באה מהפכה במערכת החנוך בעיירתנו — מהפכה שקטה ללא ריב ומדנים, הודות למורה קפלינסקי ז"ל, שפתח בעיירתנו את בית־ספרו וריכז בו את מרבית ילדי העיירה. קראנו לזה "קלאס". בו התחלתי ללמוד אל־ף־בית. בשני דברים מהפכניים חשובים נשתנה ה"קלאס" הזה, מכל ה"חדרים", והם קבעו את דמותו והתקדמותו: א) בבית־ספר זה למדו ילדים וילדות בצותא שלמדו את כל הלימודים ושעורים ללא הבדל, בעוד שבחדרי ה"מלמדים" לא נתקבלו ילדות, ולא עלה על דעת מישהו לחשוב על ישיבת מין בשאינו מינו בכפיפה אחת. רק בת ה"מלמד" ישבה בפנת הבית, כחתלתולה שקטה ותמימה והקשיבה למשנת הילדים, למגנינותיהם או לקריאת הסדרה של הילדים המבוגרים. בין היהודים האמידים ובעלי היכולת היו מעטים, שלמדו את בנותיהם לכשנודמנה להם שעת כושר לכך.

והנה נפתח בעיירתנו בית ספר מעורב ("קלאס") וכל בנות העיירה, וגם בת־הרב בתוכן, הלכו ללמוד יחד עם הילדים. המורה קפלינסקי לימד אל־ף־בית וקריאה באמצעות קוביות מצוירות (בלשון הפדגוגיקה של ימינו: השיטה האנליטית) ובמשך שבועות מעטים קראנו קריאה רהוטה. זכורני, סבי — אבי־אמי, בא לאמא והתרעם שנשלחתי ל"קלאס" ואגדל ל"גשץ" שהרי אין לומדים בו "אידישקייט", לא תפלה ולא מנהגי ישראל. ענתה

אמי: „בוא ותבחן את הילד איך שהוא מטיב לקרוא ב„סדור“, כותב ב„לשון קודש“, הרי בחדר לא ידע לקרוא במשך כל ה„זמן“.

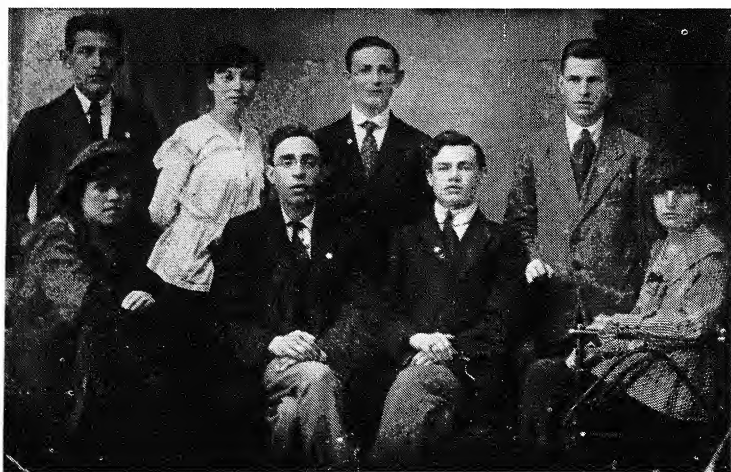
והרי חויה בלתי־נשכחת מחיי־הילדות: בראשית ידיעת הקריאה, ביום קיץ אחד, בשעות של אחר הצהריים, ישבנו על הספסלים בדומיה בלתי רגילה. על שולחן המורה חבילת ספרים. המורה הוציא סידור „שפה ברורה“, כולו הדור ומבריק, אותיות מוזהבות חרותות על גב ה„סידור“. ובפנים — אותיות מאירות עינים. קבלנו את הסידורים בדחילו. התחלנו לדפדף ב„סידור“ בראשי האצבעות, שלא לקמט. המורה ביקש לפתוח את הסדורים ואחד הילדים פתח: „מה טובו אהליך יעקב“, טרם ידענו את פרוש המלים, ואף על פי כן היה זה מעמד קדוש. שנחרת בלב ילד תמים ורך. אולם לא רק מורה דרדקי היה המורה קפלינסקי. מלבד הכיתה למתחילים היו לי כיתות, שלמדו תנ"ך, דקדוק, קורות ישראל, וכתבו חבורים.

דירה קבועה לא היתה לבית הספר, הוא נדד מדירה לדירה. בכל חצי שנה, עם פתיחת „זמן“ חדש, שכר דירה בבית אחר מבעלי־הבתים שבעיירה. אולם תמיד שכן בית־הספר בשני חדרים מרווחים ושטופי אור.

גדולתו של המורה קפלינסקי היתה בכך שהעניו לשחות נגד הזרם וזכה להוציא מבית ספרו תלמידים בעלי ידיעות הגונות בעברית.

שלוש שנים לאחר מכן הגיע ללוניניץ, ביזמתם של הורים אחדים, המורה זאב בקלצוק, בן־ישי (כיום בחדרה). בית ספרו היה מתוקן ומסודר. בצמאון שתינו ממימיו הצלולים. הוא נשאר חרות בזכרוננו כמעוז־פאר מראשית לבלובי התחיה הלאומית.

בצריף עץ גדול, מסודר ומרווח, בחצר הרופא החובש דמתא: מר אפשטיין, היתה אכסניתו הקבועה של בית־הספר. החצר היתה רחבת ידים, נקיה ומגודרת סביב. האילנות המעטים שבחצר ועצי התפוח והדובדבנים שמעבר לגדר, שוו לחצר הדרת גן, ביחוד בחדשי

חבר המורים של בית הספר הצבורי העברי הראשון (1919)
יושבים מימין לשמאל: בוטל, ליכוביצקי, קוטניק, פרידמן
עומדים: טילטשין, ליכוביצקי, קוטניק, יוסף זאבי (ווילק)

האביב והקיץ, בחצר בלינו והשתעשענו בשעת ההפסקות. עם צלצול הפעמון אחרי כל שיעור. מוטות מקבילים היו בחצר לתרגילי התעמלות ומקום מרופד חול להתגוששות ואקרובטיקה. ניצני הספורט כבר נראו בעיירתנו אז, ע"י להקות של מתגוששים שהראו כוחם לקהל בגן הרכבת הממשלתי. על נקיון הבית שמר המורה בקפדנות מרובה. את הרצפה היו שוטפים במי־חטוי ולחלל הבית התיזו מי קולון ובושם. כן הקפיד על נקיון התלמידים. הוא עצמו היה תמיד לבוש יפה, ללא רבב.

כשלושים תלמידים היינו, נערים ונערות, כולנו בכיתה אחת. היו לו עוד שלושה תלמידים, שהקדיש להם כמה שעות ביום. אותן השעות בלינו בחצר, כשעת הפסקה ארוכה אחת, בקריאה וכתיבה יפה וכל אלה — בשקט מוחלט. הכנת שעורים וחזרות היו רק בבית. שעות הלימודים בבית־הספר היו תמיד משעה 8.30 עד 4 אחרי הצהרים. שעה אחת נקבעה לארוחת הצהרים. קנאתי מאד בילדי ה"חדר", שלמדו בימות החורף עד 8 בערב וחזרו הביתה בלילות האפלים ובידיהם פנסי־פח ונייר צבעוני, והם בוססים וקופצים בערמות השלג ברחוב.

במרכז הלימודים עמדו התנ"ך והספרות העברית. ישעיהו היה ספר השעשועים של המורה. מעולם לא ישב שעה שקרא. דיקלם וברר לנו את פרקי התנ"ך. ההסברה היתה בידיש. אחרי קריאתו והסברתו היינו קוראים ומבארים וגם משננים קטעים בעל פה. את הלשון העברית למדנו בכריסטומטיה של י. שטיינברג. זה היה מהנסיונות הראשונים ללקוט מיצירות סופרי ההשכלה והספרות העברית החדשה ולהגיש לילד ללמוד השפה העברית. מקור השראה היו לנו השעורים המיוחדים ללמוד שירי ביאליק. כמכהן בקודש עמד המורה כשהספר, "כל שירי ביאליק" בידיו, מהודר בכריכת עור כחולה, אותיות זהב חרותות בדפני הספר וקוי זהב מזהירים מעל דפי השולים הרחבים.

תחילה היה המורה קורא את השיר בהטעמה, בפתוס והסברה. אחר־כך קרא שנית ואנו כתבנו את השיר במחברות מיוחדות. כמה חזון ודמיון השרה עלינו עד היום השיר "בשדה". נדמה היה לנו, כי יחד עם המורה אנו כורעים ומשתחווים עם השבלים הזקופות הגאות. עד היום מהדהדים באוזני השירים: "כוכב נדח", "מתי מדבר האחרונים", והשיר "ברכת־עם" — "תחזקנה" של ימינו. מנגינת ההימנון טרם היתה, אך היא נסכה גאווה לאומית בלבבות הרכים, אהבה רבה לכל האחים המחוננים בזעת אפם את עפרות הארץ. ידענו כי אחי המורה נמצא בארץ בין החלוצים. הלא הוא החקלאי, חבר מושב נהלל: בן־ישי. מאד נעמה לנו השנה האחרונה בבית־הספר. כשהתחלנו ללמוד את "הסגנון העברי" מאת קרינסקי, נכנסנו לטרקלין השפה העברית, דקדוק לא למדנו מתוך ספר. אלה היו שעורים בע"פ. ניתוח פסוקי התנ"ך וכו'.

דברי ימי ישראל למדנו לפי "קורות העברים". רוסית וחשבון לא למדנו בבית הספר. אצל המורה בקלצוק היתה גם ראשית למודי בגמרא.

חיות בזכרוננו המסכות החגיגיות היפות של ט"ו בשבט. היום כולו היה מוקדש לחיי ארץ־ישראל. המורה הביא לבית הספר מפירות הארץ: חרובים, תאנים ושקדים, וקרא מהשירים הציוניים של ביאליק. היתה תערוכה של גליות, תמונות מערי הארץ ומושבותיה. ועל כולם קריאת המכתבים של אחי המורה. אלה היו דרישות־שלום חיות מחיי החלוצים

העובדים בפרדסי הארץ וכרמיה. אחר כך היטבנו את לבנו. אחד המבצעים החשובים של המורה בקלצוק היא הספרייה ליד בית-הספר. ספר עברי לא נראה אז בעיירה. היו בתי מסחר, חנויות, מחסני מכולת וקמח, בתי ספר למכשירי כתיבה, למחברות, אך ספר ואפילו „סדור“ וחומש הביאו מפינסק או מוילנא אנשים שנסעו לכרכים אלה לרגל מסחרם. המורה בקלצוק הקים את הספרייה הראשונה. כל תלמיד הביא סכום מסוים כהשקעה, וכן שילם דמי קריאה. נרכשו ספרי קריאה עבריים לתלמידים, שהכניסונו לעולם חדש. קראנו בספרי „פרחים“, „ביצנים“, „גיבורי האומה“, נתגלה לפנינו עולם של אנשי שם: התנאים, האמוראים, הגאונים וכו'. נרכשו ספרי „תושיה קטנה“ ו„תושיה גדולה“, ספרים מתורגמים משפות לועזיות, כגון „השבוי מקוקז“, „בן המלך והעני“, „מסתרי פריז“. הועסקנו גם בעבודה המענינת שמסביב לספרייה: כתיבת קטלוגים וכרטיסים מיוחדים וחלוקת הספרים. השם החדש והמוזר „קטלוג“, קסם לנו. כשלוש שנים שהה אצלנו המורה בקלצוק ונאלץ לעזובנו מחמת בריאותו הרופפת. הספרייה נשארה ברשות התלמידים, שהתאמצו לשמור עליה, אך נכשלו. עם יציאתו של המורה מעירתנו פנה זיוו של עולמנו הילדותי היפה.

בן משה-יוסף / בית-הספר „תרבות“

ראשית התפתחותו של מוסד לחינוך עברי בלונניץ היו ה„קלאסן“ שנפתחו ע"י מורי פרטיים, כמו בקלצוק, קפלינסקי, גלויברזון, מ. קוטניק, האחים ליאכוביזקי, י. טילצ'ין, זלדין וגורניאנסקי. בשנות 1919—1921 התקיים גם בית-ספר עברי ציבורי. בשנות 1922-23 הוקם בחצר בית הכנסת הישן על ידי בעלי-בתים דתיים בנין בשביל בית ספר דתי בשם

נשף ילדי בית הספר „תרבות“ ב„בור“ קקל (1932)

המחזור האחרון של ביה"ס "תרבות" (1933)

„בית יעקב“, שהחזיק מעמד רק 3–4 שנים ונסגר. את הבנין קבלה לרשותה קבוצת עסקנים ציונים ויסדה בו את בית-הספר „תרבות“. בשנה הראשונה לקיומו ביקרו בבית-הספר רק כ-60 ילדים. ההורים האדוקים התיחסו באי-אמון לבית ספר בעל צביון חילוני ומפאת גובה שכר הלימוד לא השיגה ידם של רבים מבין ההורים מעוטי היכולת לשלוח את ילדיהם לבית הספר. בכל זאת התפתח בית הספר „תרבות“ ומשנה לשנה גדל מספר תלמידיו ובשנים האחרונות הגיע ל-200–250.

בית-הספר „תרבות“ השפעתו היתה גדולה על הדור הצעיר והוא עשה רבות למען החיאת השפה העברית והפצתה. זה היה בית היוצר לנשמת הנוער וממנו יצאו גם חניכי תנועות הנוער של „השומר הצעיר“, „הנוער הציוני“, „ובית-ר“.

ההצגות והחגיגות הפומביות שנערכו מזמן לזמן על ידי ילדי בית-הספר עוררו בעיני כל האוכלוסיה היהודית בעיר ובסביבה ענין רב. ובקורו של המשורר הלאומי ח. נ. ביאליק בבית הספר סייע להרמת קרנו.

בראשית שנות ה-30 התארגנו באי-אלה מקומות בפוליסיה (כמו בדוידהורודוק, סטולין ולוניניץ) חוגים מצעירי תלמידי בית הספר „תרבות“ בשם „בנייהודה“, שקיבלו עליהם לדבר עברית יום יום. לחוגים אלה היתה השפעה ניכרת גם על המבוגרים, ככוון השגרת השפה בפיהם. בראש החוג „בנייהודה“ בלוניניץ עמד התלמיד ניומה בילוהוסקי, קנאי נלהב לשפה העברית. חניכת בית-הספר „תרבות“ היתה גם הצעירה הכשרונית שרה קוציקוביץ, שכבר בגיל 12 כתבה בעברית יצירות ספרותיות ורבים ניבאו לה גדולות בעתיד. אולם הגרון האכזרי של מרצחי היטלר, אשר הונף על כל האוכלוסיה היהודית

בלוניניץ, לא פסח גם עליה. — במשך כל השנים נאבק בית הספר על קיומו ותמיד סבל מחוסר אמצעים מספיקים, ורק הודות לנאמנותם והתמסרותם של קבוצת עסקנים, כמו ברוך גרצולין, משה'ל שניידרמן, זלמן לופטו, בצלאל סטוכובסקי, מנדל טריבוכ ועוד, אשר פעלו למען אוסף כספים מתרומות, מגביות ומפעלים אחרים, החזיק בית הספר מעמד כל השנים.

ממורי בית הספר „תרבות“ בלוניניץ ומנהליו כדאי לציין את משה רוזן, אבסיציק, לבוביץ, גורדון ואריה לופאטו — מנהלו האחרון עד לחיסולו על ידי השלטונות הסובייטיים.

דבורה קוציקוביץ / ביאליק בעיירה

מנהג היה בלוניניץ, כשביקר בעיר פקיד ממשלתי גבוה, או איזה גוי מיוחס, נערכה לו קבלת הפנים בבית הכנסת הגדול, שנמצא על יד ביתנו. ניסמן ע"ה היה אנוס לבוא לבית הכנסת החסידי, אף על פי שהיה מתנגד מובהק, כי הצטיין בחזנות ובשירה וה„מי שברך“ שלו לכבוד הגוי הגיע עד לביתנו ואנו, הילדים, ידענו בעל-פה את כל זמירותיו. ברחובנו הרגשנו יותר בטקסים הפולנים הללו, כיוון שקיבלנו פקודות להניף את דגלם, שהיה כל כך זר לנו.

ומה גדלה שמחתנו והתרגשותנו הרבה, כאשר ביום בהיר אחד הודיעו לנו העסקנים הציוניים בלוניניץ, שעלינו להכין דגל תכלת-לבן, כי ביאליק יבוא לעיירתנו. השמועה על המאורע הגדול—ביקור גאון האומה—התפשטה חיש מהר בין תושבי העיר. היש אדם בישראל שלא שמע את שם ביאליק? מבית-הנתיבות נסע ביאליק בטכסי שהשאל הסטרוסטה הפולני, אל בית הועד הציוני ואני ואחיותי, זכרונן לברכה, הרגשנו את החג בכל פארו. עד כמה שאני זוכרת, קישטו את הדרך מבית הכנסת לבית הספר. דגלי „תכלת לבן“ תלינו בכל החלונות המופנים לרחוב. מנהלי בית-הספר הכינו את הילדים ולימדום דקלומים ושירה, גם אחיותי השתתפו בקבלת הפנים לאורח הדגול. הילדים לבשו בגדי חג, ובכול הורגשה אירה של התרוממות רוח.

את האורח קיבלו הילדים בפרחים ובברכות ליד בית-הספר. אחר כך נכנסו פנימה שורות-שורות אחריו. תפסתי מקום על ספסל גבוה, סמוך לביאליק ועוד לא האמנתי לעצמי שזהו באמת המשורר. הכרתיו לפי תמונות שונות, אבל בדמיוני תארתי לי אותו אחרת. עכשיו, בהעלותי בזכרוני את קלסתר פניו אני נזכרת בדמותו, ויודעת כי באמת שונה היה מכל אדם רגיל. דומיה בלתי רגילה שררה בחדר המלא אנשים, נשים וילדים. ביאליק פתח בקול נמוך ואטי לספר לנו על חיי הילדים בארץ-ישראל. אותה שעה לא ראיתי את אשר לפני. דמיוני רחף על הר הצופים ועל הרי חיפה, כאילו נמצאתי בין ילדי הארץ. ביאליק עורר אותי מחלומותי בשיר שקרא לפנינו „דוד מלך ישראל חי וקיים“. לא בניגון העממי הידוע, כי אם בנגון אחר לגמרי, עמוק ללבי חדר הניגון והרבה שרנו אותו בבית. עוד היום כשנזכרת אני בימים ההם גדלים הכיסופים ומתחילה אני לשיר לעצמי את ניגונו של ביאליק. התגשם חלום החולמים בדורנו ודוד ראש ישראל חי וקיים...

האדריסה שהוגשה לח. נ. ביאליק בזמן בקורו בלונניץ בשנת 1931

בית־ספר עברי עממי „תרבות“ בלונניץ

ברוך אתה
יהודי נפלא
לקראת בואך
ישמיעו דבריך
קול נחמה

והחתומים: מחלקה ד' — יעקב קובל, אשר קרוגלין, מזאה חיה שרה, ברכה צוקרמן, ארדמן צפורה, פרפלוציק חיה, טריבונך חיה שרה, סטריגץ דבורה, ליברמן הניה, בילהוסקית אסתר, מרדכי גולוביי.

מחלקה ג' — שולמן נחמיה, משה הוכשטיין, מנדל גקלמן, פילקוב ברוך, פלט יהודה, טוקר אהרון, זלוטניק פסח, לאה וינט, דב לוי, וילדבסקית.

אבי־רות / חוגים דרמטיים

כשם שהתיאטרון היהודי — הורתו ולידתו היו במשחקים ובהצגות של פורים, כך גם בלונניץ התחילו ההצגות במישחקי פורים, שכידוע, היה חג למחצה ומצוה היתה ליהודים להשתכר „עד דלא ידע“...

זוכרני: בעודי ילד נכנס אחד מ„הפורים שפילר“, לבוש כקצין רוסי ודיקלם מה שדיקלם, קיבל את „דמי הפורים“ ואח"כ יצא לפרוזדור והתעטף בבגד ישן (שהרי ברחוב פחד ללכת לבוש בגדי קצין. היו גם הצגות של להקות שעברו מבית לבית. בהצגה אחת של „מכירת יוסף“, שהוצגה בביתנו השתתפו: אחי דוד ובנו של ליב וולף פעצעניק, אברהמל' עלפינר ועוד. הישמעאלים היו חבושים תרבושים, שנשאלו מהטורקים, בעלי המאפיה בלונניץ. הצגה זו נמשכה כשעה והלהקה קיבלה חלף עמלה לא פחות מ־20 קופיקות מלבד כבוד... בשנת 1908 הוצג ברוב פאר והדר המחזה „עקדת יצחק“ באולם מלא של מכבי האש („פוזשני סאראי“). כל החורף התכוננו להצגה זו, בין המשתתפים היה גם הזקן קויפמן ניסמן שמילא את התפקיד של אברהם. דרך אגב: החרדים הטיחו נגדו דברים חריפים: „זקן אשמאי שהתחבר לבחורים ובתולות להשתטות (זיך מאַכן נאַריש“), בנו איטשע ניסמן, מילא תפקיד של יצחק, אחי אברהם יצחק ווילק הופיע בתפקיד ישמעאל. מהבחורות — נדמה לי — השתתפו בתו של אברהם אהרן זשוק, ובתו של יוסף דוד פילציק. ההצגה הצליחה והשאירה רושם כביר בעיר. זמן רב שרו בבתי המלאכה ובבתים את הדרישיח שבין המציגים. עד היום נחרתו בזכרוני החרוזים האלה: „אברהם, אברם — מיין געליבטער מאַן, וואָס איך וועל דיר הייסן — דאָס זאָלסטו טאָן, זאָלסט נעמען דיין זון דער איינער, — דו זאָלסט אים פאַרשניידן די הויט מיט די ביינער“. מצלצל באזני חחרוז שפני יצחק העקוד: „פאָטער ליבער — בינד מיר איבער, ס'זאָל

חלילה ניט זיין קיין מום אין מיינע ביינער". ההצגה נסתיימה בחרוז זה: „שושנת יעקב זינגען דאך אלע — רבקה איז געוואָרן יצחק'ס אַ פּלה". בשנת 1909 ביקרה בלוניניץ הלהקה הידועה של פישזון ועשתה בלוניניץ שבועות אחדים. הציגו את המחזות „שבת קדש", „דאָס פינטעלע ייד", „שרה שנדיל פון יעהופץ", „הרצלע מיוחס", לצערי הרב עלה בידי רק פעם אחת להתגבב ולהיכנס לאולם ההצגות. נפשי חשקה מאד להכנס כמו כל הילדים לאולם „הטריאַטער", אבל מחוסר פרוטה נשארתי בחוץ. ההצגות הללו הכניסו רוח חיים בעיר וזמן רב שרו את שירי ההצגות. אחרי בקור הלהקה הנ"ל נוסד בלוניניץ חוג דרמטי, שהציג הצגות שונות מהרפרטואר של גולדפזן וגורדין. בין הפעילים היו: לייזר זשוק, מערל דומניץ, שנחשבה ל„כוכב" החוג בתפקידה „חסיה די יתומה", בנות יוסף דוד פילציק ואליהו מורבציק ואחותי מערל. לפעמים באו מפינסק כוחות דרמטיים להשתתף בחוג הדרמטי. אמנם הללו לא קבלו שום השכלה והדרכה, אבל הקהל היה מרוצה וקבל את פני המשחקים בתשואות ובמחיאות כפים סוערות. בשנת 1917, שנת המהפכה הרוסית, נוסד חוג בשם „הבימה", אחרי שהגיעה ללוניניץ השמועה על „הבימה" במוסקבה. בראש החוג הוזע עמד יעקב זשוק ומעריל דאמניץ, הציגו: „צווייט און צעשפרייט", „די שחיטה" ועוד. היו גם נסיונות של הצגות בעברית, הנשף העברי הראשון והצגה מחיי הילדים נערכו על ידי תלמידי בתי הספר של המורים גלויברזון וקוטניק. בשנת 19—1918 הוצג בבית־הספר העברי מחזה מחיי הילדים. גם בימי שלטון הפולנים נתארגנו חוגים דרמטיים. מלבד ההצגות נתחבבה על הקהל היהודי הזמרה היהודית העממית, והואיל והתחבורה לוניניץ—ורשה היתה ישירה ונוחה, הוזמנו כוחות אמנותיים מפורסמים. כך הוזמן לקונצרט החזן המפורסם סירוטה עם בתו, וכן החזן הידוע הרשמן. — שהופיע בנשף לשירה עממית. בין השומעים היו הרבה נוצרים.

יוסף זאבי / הווי ומנהגים

לזכר חברי מנחם שחורי ז"ל, שעודני להעלות זכרונותי בכתב

ברית מילה

אשה הרה, בעיקר בחדשיה האחרונים, לא יצאה בערב לבדה מן הבית בלי מלווה. הלידה היתה בבית, מאין בית חולים בעיר, גם מילדת לא היתה. רק אחרי המלחמה העולמית הראשונה, השתקעה בעירנו מילדת („אקושרקע") ז'ניה הופשטיין, בתו של ר' משה אהרן. את תפקיד המילדת מילאה הסבתא הינדה במסירות ובנאמנות. על הקיר, מעל למיטת היולדת, תלו „שיר המעלות", מודפס או כתוב, ובו נקובים שמות האבות — לבן־זכר ושמות האמהות — לנקבה. בהולד בן זכר היו תלמידי החדר באים לקרוא „קריאת שמע" ולברך את הרך הנולד בליל מנוחה, ומקבלים בשכר זה דובשנים, גרעינים, אגוזים וסוכריות. ביקור זה נמשך כל השבוע. בליל שבת היו באים אורחים ל„שלוש זכר" ומתכבדים באפונה, אגוזים ויין. בערב שלפני ה„ברית" היו שוב באים אורחים ל„וואַך" (משמרת), מתוך האמונה התפלה, שהרך הנולד עומד בפני סכנת רוחין ושדים וטעון

שמירה. בכל „ברית מילה“ השתתף הרב. ה„מוהל“ המסורתי היה ר' מרדכי פרפלוציק, ואחריו אפשטיין דער פעלדשער. במצות „מציצה“ נתכבד עפ"ר ר' אלתר לויזן ולסנדק — סבא או זקן או נכבד. הנולדים נקראו בשמות קרובים ובני־משפחה שנפטרו.

שידוכים ותנאים

שדכנים בעלי מקצוע לא היו בעיר. רוב השדוכים נקשרו ע"י בעלי בתים מביני דבר. היו גם שידוכים ע"י בחירה עצמית אבל הרוב לא הלך בדרכי „אהבה“. רוב המחוננים נבחרו לא מבני העיר אלא מחוצה לה, והיו מפגישים את הזוג באיזו תחנה או גם בעיר. המשדך היה מציע ומתאר את בן הזוג, או בת הזוג על כל המעלות הטובות. אחרי שתיים או שלוש פגישות, כשבני הזוג מצאו חן זה בעיני זה, עשו הסכם („א ווארט“) או כתבו תנאים בפומבי, רשמו את מכסת הנדוניה וקבעו את זמן החתונה וכו'. כתיבת התנאים הסתיימה לפי המסורת, בשבירת צלחות ובהכרות „מזל־טוב“. אחרי התנאים היה הזוג יוצא בגלוי, שלובי זרוע לטייל. בחור ובחורה שהלכו שלובי זרוע ברחוב — סימן מובהק היה שהם „זוג“. מיד אחרי „התנאים“ התחילה פרשת ההכנות לחתונה: תפירת בגדים וכו', מלבד כרים וכסתות, שבכל בית היו מוכנים לבת שהגיעה לפרקה, מדיסיס כרטיסי חתונה להזמנות ובני „עמך“ היו קונים כרטיסי־חתונה מוכנים בדפוס וממלאים את שמות המחוננים ו„החתן כלה“. בשעת כתיבת ההזמנות נזהרו שלא לפסוח על מישהו, כי העלבון היה גדול ביותר למי שלא קבל הזמנה לחתונה. בשבת שלפני החתונה היו מוליכים את החתן לבית המדרש „צום אויפרוף“. לכבוד החתן באו כל הקרובים להתפלל בבית המדרש שלו. וכשעלה החתן לתורה ל„מפטיר“, המטירו עליו מעזרת הנשים אגוזים וכל מיני מתיקה. החזן היה מברך בברכת „מי שברך“ באופן חגיגי ובניגון מיוחד. הילדים חטפו את המגדנות. אחרי התפלה הלכו לבית החתן ל„קידוש“ והוזמנו אליו כל הקרובים והידידים.

ביום החופה היתה רבה התכונה. אולם מיוחד לחתונות לא היה. העשירים היו יוצאים מחוץ לעיר כדי לסדר את טקס החופה ולהשתחרר מעול הנשפים והסעודות. אבל אנשי „עמך“ ערכו את טקס החופה והסעודה לכל דקדוקיה ופרטיה לפי המסורת מקוֹנְוֶהוֹרוֹדוק. בלוגיניץ היה בית ר' עבר לוצקי המרווח, או בית ר' מאיר קפלנסקי ועוד, משמשים לחתונות, כמובן רק לשם מצווה. מרת דוושע או בת שבע — למרות כל הטורח הגדול והטרדה המרובה, פינו את הבית ומסרוהו לרשות המחוננים. שם גם בישלו את הסעודה החגיגית, החתן התאכסן בבית אחד והכלה בבית אחר. כשעתים לפני החופה היו מתכנסים בבית החתן קרוביו ומכריו והרב. עם הופעתו וכניסתו של כל קרוב ומדע, נתכבד הלה ע"י ה„כלי־זמרים“ ר' שמעון מוזיקנט, או ר' שפסל בקריאת כבוד: „מיט אַ שיינעם מזל־טוב איז מכבד ר'... דעם חתנ'ס... ה„כלי זמרים“ היו מנגנים איזה מרש קצר והמכובד היה משלשל לידי ה„כלי זמר“ הראשי 10—20 קופיקות. את הקדושין סידר עפ"ר הרב. היו מקרים שאבי הכלה היה מסלק בו במקום את ה„נדוניה“. לעתים רחוקות פרץ גם סכסוך בענין ה„נדוניה“. אחרי הסידור הרשמי הלבישו את החתן קיטל והוליכוהו בלויית תזמורת וקהל רב לבית הכלה לכסוי („צום באדעקן“). טקס זה היה

רבי'רושם הכלה, שישיבה על כסא מיוחד מרופד ומקושט, עם צעיף („ברוצלייער“) היתה מוקפה נשים צדקניות וחברות טובות שהנעימו לה את הזמן עד בוא החתן. הצפיפות בחדר היתה גדולה, בעיקר מנערים וסקרנים שבאו להסתכל. בקושי רב פינו מקום לחתן ושושביניו, שכובדו במטר של קונפאטי ופרחים. לפני הכיסוי היה „הבדחן“ ר' יצחק שלמה זמדיאק מראה את כוחו בחרוזים מעניני דיומא וסיגל את דבריו לכלה. ואם ר"ל היתה הכלה יתומה, היו מזכירים את נשמת המת, וכאן כמו בשעת דברי הבדחן נשמעו בכיה והתייפחות, אבל אחרי הטקס הזה התחילו הכלי'זמרים לנגן, פגה התוגה ושוב שמחה וששון.

בדרך לחופה. על-פי רוב ערכו את החופה בחצר בית-המדרש. בדרך הראו הנערים את כוחם בהפרחת זיקוקי-דינור. בני קוונהורודוק נתמחו בכך: אל מוט קשרו סמרטוט טבול בנפט, שנים-שלושה מהמומחים החזיקו בקבוקי-נפט ביד, מילאו את פיהם נפט והתזו על המוט הבוער. כך ליוו את החתן והכלה לחופה. אחרי טקס הקידושין וקריאת ה„כתובה“ ומסירתה לידי הכלה, חזרו לבית החתונה בשמחה ובצהלה, בלית התזמורת. את ה„זוג“ קיבלו אנשי הדור הישן בריקוד עם חלה קלועה גדולה בידי הסבתא ואנשי הדור החדש בטס יין ופרחים על סף הבית. לחתן ולכלה, שצמו כל היום, היתה מוכנה סעודה קלה עד שהתחילה הסעודה העיקרית. החתן ישב בראש השולחן ועל ידו אביו המחונן, הרב והמכובדים. המתחות גדלה בעיקר בשעת הכרזת „מתנות הדרשה“. המכריז, על פי רוב, היה ר' שמעון או משה ליב מוזיקנט ממשפחת ה„כלי זמר“, שהיה לוקח את המתנה ומכריז עליה ועל נותנה. המתנות היו על פי רוב מצרכי-בית, בתוכם ספרי קודש וגם כסף ממש. זו היתה הכנסה יפה לזוג מחוסר אמצעים. אחרי ברכת המזון הוליכו את החתן והכלה לחדרם והקהל המשיך במחולות. הגברים והרב בראשם יצאו במחול. הרב ר' אלתר יהודה זולאר זצ"ל החזיק את המטפחת האדומה בידו ואחריו נמשכה השרשרת והוא שר בקולו הצרוד: „כיצד מרקדים לפני הכלה? כלה נאה וחסודה“ וחזור חלילה. בכל חזרה וחזרה גדל הקצב, עד שהגיע לשיא ההתלהבות. גם למחרת נהוג היה עוד לאכול ארוחת הצהרים בבית החתן או הכלה. כל השבוע שלאחר החתונה נקרא „שבעת ימי המשתה“ שנסתיים בשבע ברכות בשבת, כשהוליכו את הכלה לבית המדרש.

חגים ומועדים

מבין החגים נתבלטו „הימים הנוראים“ וחג הפסח. לפני ראש השנה היו הולכים ל„סליחות“ בעיקר ל„זכור ברית“. השמש היה מעיר את הישנים בעוד מועד. בית המדרש היה מלא וצפוף ואפילו תינוקות של בית רבן לא חסרו. ל„זכור ברית“, הלכו בארבע בבוקר. בבית היתה המולה גדולה מאוד. אפו חלות בדמות צפרים, סמל לצפור שתביא שנה טובה מהשמים. גולת הכותרת בתפילה היתה תקיעת השופר. לפני התקיעות היו לפעמים דורשים „מעניני דיומא“. ל„תקיעות“ באו גם הבתולות. כל הגברים בלי יוצא מן הכלל, חוץ מחולים קשים, נמצאו בבית המדרש, כי לא היו אפיקורסים קיצוניים בעיר מלבד הדי"ר גורביץ, מתבולל גמור (שגם הוא חזר בתשובה בסוף ימיו). בבית היו נוהגים לטבול פרוסת חלה ב„דבש“ ומברכים, שתהא שנה טובה ומתוקה. גם את ארבע

פינות הבית היו מורחים בדבש ואמא היתה אומרת: „זאל אונז גאט געבן א זיסן יאָר“. לכבוד ראש השנה היו קונים אבטיחים וענבים ומברכים ברכת „שהחינו“. ל„תשליך“ הלכו לתעלה, שמאחורי בית ליב וולף פעצעניק, ובשכונת „די זאמד“ — לגן של ר' מאיר קאפלאנסקי, כי לא היה נהר בלוניניץ.

יום כפור. חובת ה„כפרות שלאגן“ קלה על כל נפש ונפש, אך שיתפו שנים או שלושה ילדים יחד. אפו חלה בצורת סולם — שהתפילות תעלינה בסולם ישר השמימה. בבית הכנסת, אחרי תפילת הבוקר או תפילת מנחה, ישבו הגבאים בבית המדרש לפני שולחן ערוך יין ועוגות וכל אחד היה מסלק את חובו להוצאות „החזון“, עליות, שותה „לחיים“ ומברך. השולחן היה מלא „קערות“ צדקה למוסדות שונים, ביניהן ה„קערה“ ל„יישוב ארץ־ישראל“. כל אחד ואחד תרם כנדבת לבו. בפרוודור או בחדר צדדי היה השמש ר' איציק, ר' אהרינקע, או ר' אברהם, מלכה ברצועה את המתפללים כשכל אחד מהם כורע על הרצפה. השמש קיבל שכר בעד „מלקות שלאגען“. שני נרות גדולים הודלקו, שהספיקו „מערב עד ערב“, אחד בבית ואחד בבית הכנסת. היו שנהגו להדליק נר של שעה. הואיל ולא הספיק המקום לנרות על החלונות — הדליקום בארגז גדול שהועמד בפלוש. בבית הכנסת היו שוטחים קש על הרצפה. בשנים האחרונות ביטלו את מנהג פיזור התבן והדלקת כל הנרות. השמש שמרם כמלאי לכל ימות השנה. בעל־תפילה קבועים לא היו לתפילות העיקריות, מלבד בבית המדרש הגדול, ששם התפלל ר' פנחס עשרות בשנים.

חג הסוכות. שמחה אמיתית היתה שרויה בימי חג הסוכות. כל אחד בנה לו סוכה, והילדים השתתפו בבנייתה ובקישוטה. בחוה"מ ערכו „שמחת בית השואבה“ בלויית „כליזמרים“. האמידים והמהדרין קנו להם אתרוג ולולב. מי שלא היה לו אתרוג, הביאוהו אליו הביתה כדי שכל בני הבית יברכו עליו. בימי הסוכות בחרו גבאים לבית המדרש. גבאי חברה קדישא בחרו בהושענה רבה. (או היו אופים חלה בצורה של שתי ידיים שלובות). כל גבאי ראשון ושני שנבחר היה מזמין את הקהל ל„קידוש“ לביתו. טקס בחירת גבאים בחברה קדישא נעשה בעסק גדול. לשמו הקימו סוכה גדולה ולפני הבחירות ערכו קידוש ביי"ש ועוגות־דבש „כיד המלך“. לעתים פרצו גם מריבות וסכסוכים בשל בחירת הגבאים. זוכר אני, שר' ליב וולף פצניק התקומם ואיים ביסוד חברה קדישא שניה. שיא השמחה היה, כמובן, בשמחת־תורה. ביום זה פרקו היהודים את כל דאגותיהם וצרותיהם והשתחררו מהנימוסים המקובלים. השמחה התחילה עוד בבית המדרש. בבתים הקרובים ערכו „קידוש“ ואחרי התפילה הלכו קבוצות מבית לבית, סוחבים לפעמים את הטשולנט והקישקעס ויהודים ששו ושמחו „בשמחת תורה“. ר' ראובן דער מילנער, (ראובן הטוחן) היה אוסף את הנערים בבית המדרש וקורא בידיש: „גיטא אזא גאט ווי אונזער גאט“ והילדים מתרגמים ועונים במקור העברי: אין כאלהינו, וכן עד הסוף. ברחובות נהרו ילדים בהנהגת ר' מעשיל, או מישהו אחר שקרא: צאן קדשים, והילדים ענו בפעיה: מה מה!

חנוכה. בחנוכה היו התלמידים פטורים מלימודיהם. בערב קיבל כל אחד דמי חנוכה — אמא תפרה תרמיל קטן מיוחד לשם מטרה זו. היה מנהג לאכול סופגניות, יצקו

סביבונים מעופרת. מהם — בעלי כנפים, ומהם — בצורת קוביה, חרוטות בהם האותיות נ.ג.ה.ש. ויש שקנו סביבונים אצל איול חרט העץ. בחנוכה היו משדכים שידוכים וכותבים תנאים.

פורים. בפורים התנקמו היהודים ב„המן“ ע”י רעשנים. עניים חזרו על הפתחים לקבץ נדבות וגם זוגות עברו ואספו כסף למטרות סוציאליות. מנהג היה לשלוח מנות ממשפחה למשפחה, וכן למלמדים ולרבי. „פורים שפילער“ ערכו הצגות שונות. הסעודה נערכה ברב פאר. את החלה הקלועה בצעו לאורכה. באמצע הסעודה היו באים כלי-זמרים ומנגנים. „משחקי פורים“ (פורים שפילער), ויהודים שהתחפשו, היו עוברים מבית לבית ומשמחים את הבריות.

פסח. שבועות אחדים לפני החג התחילו ההכנות לפסח, כבישת סלק לחמיצה, אפית מצות, לאלמנה אפו מצות בהתנדבות. יין קנו רק אצל הרב — זו היתה אחת מהכנסותיו. בערב פסח בבוקר נהגו לאכול חלות מקמח לבן-למחצה שנקראו בשם „בעור חמץ“. נקיון הבית נעשה בכל חומר הדין. מנהג היה בימי הפסח לשחק באגוזים. המרכז למישחקים באגוזים היה בחצר ר' הרשיל דאמניץ. וזהו אופן המשחק: חופרים גומה קטנה, אחד נותן 2 אגוזים והשני 2 או 4, — קראו לזה 4 על גבי 4. אם בגומה נשאר מספר זוגי, זכה הזורק, ואם נשאר פרט — זכה הצד שכנגד. ה„ברכו“ של חמץ — („דער חמדיקער ברכו“). מנהג היה נהוג בעיקר בבית-המדרש „דחול“, שבשעת אמירת „ברכו“ זרקו הקונדסים זה על זה נעלי אכרים „פאסטולעס“ בלעז.

בשבעות לא היו מנהגים מיוחדים מלבד קישוט הבית בירק. ואמירת „תיקון שבועות“ בלילה.

בתשעה באב נהגו שהנערים ליקטו קוצים דוקרים וזרקו על שערות הזקן ולמרות המחאות מצד „פני“ בתי הכנסת, נתקיים המנהג המכוער הזה בתקפו, כן נהגו לבקר בבית הקברות.

מת מצוה. אם מת מישוהו בבית הסמוך — היו כל השכנים הקרובים שופכים את המים מכל הכלים והגיגיות וכו'. זקנים וזקנות היו מברכים את הנכדים לפני גסיסתם וקוראים „וידוי“. בבית הנפטר היו מדליקים נרות, בעיקר למראשות המת ואומרים „תהלים“. את התכריכים תפרו בעלי חברה קדישא בעצמם, בלי קשר בקצה החוט. „הטהרה“ נערכה בבית המת. נפטרים נשואי-פנים, נישאו באלונקה מיוחדת על הכתפים עד פסי מסילת הברזל. ומשם עד לבית הקברות העבירו את הנפטר בעגלה פשוטה רתומה לסוס, כשחלק מהקהל קורא בקול: „צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו“. על עיני הנפטר ועל פיו שמו שברי חרס ולידו הכניסו גזר עץ קטן. אבי הסביר לי: כשיבוא משיח צדקנו בשעת תחית המתים יהיה למת על מה להשען ולקום. כשנסתם הגולל הודיעו לנפטר באופן רשמי, שהוא מוצא ומשוחרר מכל החברות והמוסדות. אחרי אמירת „קדיש“-יתום התחילה פרשת „מחילה בעטן“: פלוני בן פלוני מבקש מחילה, כן ביקשו שיהיה מליץ יושר טוב בעד פלוני בן פלוני החולה, ושפלוני בן פלוני ישתחרר מעבודת הצבא. בשעת היציאה מבית הקברות תלשו עשבים וזרקום מאחורי הגב ואמרו את הפסוק: „בלע המות לנצח“. כשחזרו האבלים לבתיהם היו אוכלים סעודת הבראה

„כעכים“, במשך כל ימי „השבעה“ התפלל מנין בבית האבל, ואת התמונות המראות הפכו או כיסו. בהרבה בתים היה תלוי על הקיר לוח היארצייט ובו נרשמו באותיות־דפוס יום המיתה של הנפטר ופסוקים ואמרות חז“ל, כמו „אדם דואג על איבוד דמיו ואינו דואג על איבוד ימיו“, דמיו אינם עוזרים — ימיו אינם חוזרים“. ביום היארצייט עבר לפני התיבה הבן או הקרוב, עלה לתורה והשמש היה קורא „אל מלא רחמים“. כל היום בבית וגם בבית הכנסת דלקה מנורת נפט. המהדרין צמו ביום היארצייט.

יעקב קורֶה / חסידי סטולין־קארלין

אחד מממשיכי תורת הבעל־שם־טוב ומפיצי החסידות בפולסיה־זולין היה רבי אהרן הגדול זצ“ל מקארלין. איש מופלא, כולו מסור לחסידות. בכל להט התלהבותו פעל ועשה למענה. כבש לבבות רבים וטובים והכניסם תחת כנפיה. כולו בער באש קודש וכל עצמותיו אמרו שיר ותהילה לאלקים. הוא חלה ב„מחלת אהבה“ לד’ כפי שמתבטא בזמר שחיבר לכבוד שבת („יה אכסוף“) והמושר בפי חסידי סטולין־קארלין עד היום — „שבת קודש נפשי חולת אהבתך“ והוא רואה את נפשות ישראל קשורות בקדושת השבת „שהיא אות לעולם בין כנסת ישראל להקב“ה.

מי לא יזכור את השמחה והעונג שהשרה עלינו הרבי בעיירתנו באחת משבתות השנה? העיירה לבשה חג ועשרה קבים שמחה ירדו עליה... החנווני הגיף את תריסיו, בעל המלאכה עזב את סדנו, ילדי בית ספר — את ספסלי לימודיהם ועקרת הבית — את מטבחיה. כולם שיתפו עצמם בשמחה הגדולה, וכל העיירה טבעה בים של שירה וזמרה.

ולאו דוקא החסידים המובהקים, אלא גם אנשים רחוקים מחסידות התלכדו בימים ההם לחטיבה אחת. ירדו המחיצות ונעלמו ההבדלים. כל העיירה הפכה משפחה אחת.

חסידי סטולין־קארלין לא היוו את רוב בנינה של האוכלוסיה היהודית בלונגיניץ, אלא את רוב בנינה — בקהל זה התרכזו משמנה ומסלתה של העיירה, כל כלי הקודש ונכבדיה — הרב ר’ אלתר יודל ז”ל, ר’ משה השוחט ז”ל, ר’ אלתר לוינר ור’ משה זולף, ר’ ישראל פרץ, שכמעט רוב בני העיר היו תלמידיו ועוד. בית הכנסת של חסידי סטולין שימש מרכז הקהלה וכל ענייניה נחתכו בהשפעתו, הוא הטביע את חותמו על חיי העיירה. והוא עצמו מושפע מרשות עליונה — חצר הרב מסטולין וקארלין.

כלפי חוץ שררה אחדות והרמוניה בבית חסידי סטולין וקארלין — אך למעשה היו מחולקים לשתי כיתות, שהשלום והאחדות היו מהן והלאה.

הרב והשוחט שמרו על לויאליות מאופקת ולא היה מקום להטיל דופי בנאמנותם להרבי מסטולין כמו לרבי מקארלין. בכל זאת היה הרושם הכללי כי הם נמנים עם חסידי קארלין ולכן ראו את עצמם החסידים שהשתייכו לסטולין מקופחים מבחינת ייצוגם בכלי הקודש וציפו לשעת כושר להכניס לפחות שוחט מאנשי שלומם. פה ושם הסתמנו פרצות ונשקפת היתה סכנה שהאחדות המאופקת תיהרס. רק הודות לעירנותם, ליושר לבם ולאהבת השלום של ראשי העדה וביחוד ר’ משה השוחט ז”ל, מצאה בעיה כאובה זו את פתרונה והשלום הושב על כנו בטרם הושבת.

ר' משה השוחט השתדך עם אחד מעמודי התווך של חסידי סטולין ר' ישראל יהודה ז"ל שו"ב מקוברין, וכך נפתרה הבעיה מאליה וכל הניגודים נתישרו. ואם בכל ימות השנה היה מקום לחיכוכים מסוימים, הרי התנדפו בימים שהרביים ביקרו בעיירתנו בשתי שבתות השנה. כל הבתים הועמדו לרשות האורחים, חסידי קארלין התארחו אצל חסידי קארלין — ולהיפך. בביקורו של הרבי מסטולין התאכסנו אצל ר' משה השוחט האורחים — ר' ישראל יהודה שו"ב מדויד-הורודוק, ר' מתית' שו"ב מלאכווה ור' משה מאיר השו"ב מפוהוסט. כך התאכסנו אצל ר' יוסף דיאטלוביצקי, איציק כץ ודוד גרצולין — חסידי סטולין ואצל אפרים איצל רובינראוט, מוטל שוורצמן ומאיר קפלנסקי — חסידי קארלין, ובתיהם היו פתוחים לרווחה.

ר' ישראל
פרלוב זצ"ל
(הינוקא)

האדמו"ר
מסטולין

Handwritten signature in Hebrew script, likely belonging to the subject of the portrait, R. Israel Perlow.

כידוע נהגו חסידי סטולין-קארלין לשלוח פשטידה (קוגל בלע"ז) ל"שולחן" הרבי בשבתות. חוץ משבע הפשטידות, שהן מסדר ה"שולחן", מוספים החסידים ואנשי מעשה לשלוח פשטידה לכבוד היום ולכבוד המאורע. עקרות הבית התחרו ביניהן מי תזכה לפשטידה מוצלחת יותר כדי להנות את הרבי וה"עולם". חסידים ואנשי מעשה לא עצרו כוח להמתין עד לסעודת היום ולצאת ידי חובה בשיריים מפשטידת הרבי. הנריזים הקדימו ובהריחם פשטידה טובה — התגנבו בלאט למטבחן של עקרות הבית והוציאו את ה"קוגל" בטרם הספיק להיאפות כראוי והביאוהו לקהל החסידים. הדבר עורר התלהבות עצומה ושילהב את ה"עולם" מחדש בהשראה של שמחה והריקודים לא פסקו עד עלות עמוד השחר. כך ידעו חסידי סטולין-קארלין בלונניץ לשלב דברי שחוק וחולין בשמחה של מצוה והתרוממות הנפש; להפוך חולין לקודש. שבת כזו של חסידות בעיירתנו נחרתה על לוח לבותיהם של כל אנשי העיר וזכרה לא ימוש מבניהם.

יוסף זאבי / יציאת לוניניץ

ה ה ג ר ה

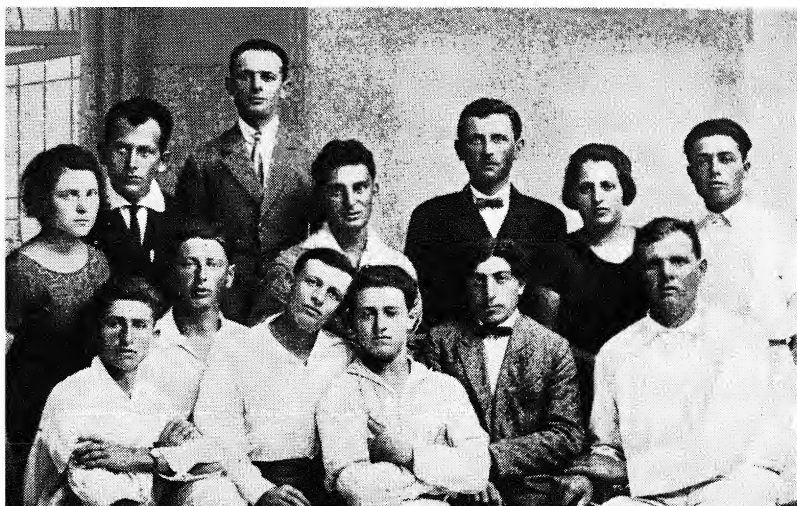
אין בידינו מספרים מדויקים, כמה משפחות ויחידים הגרו מלוניניץ וקוונהורודוק, אבל חלק גדול מתושבי העיירות הללו דרים בחוץ לארץ ובארץ. משפחות שלמות היגרו ואין בית שמישהו מבני המשפחה אינו בחו"ל, בעיקר באמריקה. להגירה גרמו המצב הכלכלי הקשה ומצוקת המשטר הצארי, שככל את הישוב היהודי ב"תחום המושב" (טשערטא אסעדלאסטי). המהפכה הרוסית משנת 1905, שנסתיימה בכשלוך, הביאה בעקבותיה נחשול של פרעות ורדיפות. בשנים הראשונות, בצאת מישהו לאמריקה, גדל האבל במשפחה. ביחוד גדל המספד בתחנת הרכבת: "הניחו לי לראות עוד פעם את בני, מתי אזכה ואראה אותך? אל תשכח את אמך". השיר העממי המפורסם, "אבריוועלע דער מאמען", מסמל ומבטא את כל הצער והכאב של הפרידה במשפחה. בשנים האחרונות אחרי המלחמה העולמית הראשונה, נשתנה המצב וכל מי שיכול לקבל וויזה ולצאת לאמריקה נחשב למאושר ובמשפחה היתה שרויה השמחה.

בראשית המאה הנוכחית, היגרו על פי רוב בעלי מלאכה וסתם "עמך" מחוסר פרנסה. בני העשירים והאמידים כמעט שלא היגרו. כשהסתדר המהגר בעבודה או מצא לו איזו אחיזה, שלח "כרטיס אניה" (שיפסקארטע) והוצאות הדרך על מנת להעביר אליו את אחיו, אחותו או כלתו — ל"ארץ הזהב" — כך נקראה אמריקה בפי היהודים. דאגות של וויזה לא היו בימים ההם. היו מקרים וצעיר נשא אשה וכעבור שבועות אחדים נפרד מאשתו הצעירה ויצא למרחקים. עברו שנים אחדות, והעלה אותה אליו. הצער והסבל היה גדול, אבל המשפחה היהודית, למודת הסבל, הסתגלה באין מוצא אחר. אפילו הסוציאליסטים המושבעים, שהאמינו כי שלטון הזדון ימיו קצרים ובקרוב ישתרר החופש, ושנלחמו בהגירה ו"בטריטוריאליזם" — גם הם לקחו את מקל הנדודים כדי שלא ליפול בידי המשטרה, ושלא יישלחו לבית-הכלא או לעבודת פרך. כל עוד ששערי אמריקה לא היו נעולים הגרו יהודי לוניניץ לאמריקה; חלק קטן פנה גם לקנדה, ומשננעלו שערי אמריקה — שמו פניהם לארגנטינה, בודדים פנו גם לארצות אחרות. המהגרים לא ניתקו את הקשר עם "ביתם הישן". באמריקה קיים "ארגון יוצאי לוניניץ וקוונהורודוק", שהגיש עזרה רבה לקהילת לוניניץ וקוונהורודוק אחרי מלחמת העולם הראשונה. בארגנטינה קיים גם ארגון יוצאי לוניניץ, המנהל גם עבודה תרבותית בין חבריו. (על בני לוניניץ באמריקה במיוחד — בפרקים הבאים). למרות ההגירה והנדידה לא פחת הישוב היהודי, כי תמיד נוספו חדשים, בעיקר מהריבוי הטבעי. בני ישראל, יותר נכון בנות ישראל בלוניניץ, כבכל העיירות של תחום המושב לא ידעו מודרניזם של שנים-שלושה ילדים ולא יותר. כל משפחה מנתה 8—10 נפשות ולפחות 5—6. לעליה לארץ ישראל היה צביון מיחד, בעיקר רעיוני אידיאליסטי.

בני לוניניץ בארץ ישראל

אין לנו ידיעות על עליית יהודי לוניניץ לא"י עד שנת 1914. בשנת 1909 עלה מעיירתנו לארץ דוד בקלצוק, אחי המורה זאב בקלצוק — בן העליה השניה ואחד ממיסדי נהלל. הרי הוא דוד בן-ישי בנהלל. עלייתו עשתה רושם גדול, ביחוד מכתביו מא"י הלהיבו את מספר הציונים בעיר ויהודים התחילו לדבר על ארץ-ישראל כעל דבר של ממש, אך לכלל מעשה לא הגיעו הדברים. הנפח יעקב קריקון, מרחוב ברודילובקה (יעקב דער האראצער) חלם כל שנותיו על עליה לארץ-ישראל, ונספה בלוניניץ. העליה לארץ ישראל התחילה אחרי מלחמת העולם הראשונה, עם „הצהרת בלפור“. הראשון שעלה לארץ ישראל ופלס את הדרך לבאים אחריו היה ר' זרח פלוטניצקי, שלא הרבה לדבר על כך ויציאתו מהעיר באה כהפתעה. אנו, הציונים האקטיביים, ידענו שר' זרח פלוטניצקי מכר את ביתו, את אטליוז ואת בית החרושת לנקניק ומתעתד עם כל משפחתו הגדולה וקרוביו, למעלה ממנין אנשים, לעלות לארץ-ישראל. ואמנם, כעבור ימים אחדים יצאו כל מכרי משפחת ר' זרח וידידיו ללוות אותם לתחנת הרכבת. על יד הרכבת עמדו הרבה יהודים אמידים, ובקשו מר' זרח שיכתוב להם מכתב ופרטים על המצב והתנאים ואז... אז יעלו גם הם. אנו הצעירים קינאנו בו וחשבנו: מתי נזכה גם אנו לעלות? ור' זרח לא התחרט. בשנים הראשונות נתנסה אמנם בנסיונות קשים, אבל לבסוף התערה בארץ עם בני משפחתו. רובם ככולם ממשיכים לספק לבני תל-אביב והסביבה נקניקים טעימים. לעת זקנה עזב ר' זרח את תל-אביב הסואנת והתישב ב„רמת השרון“. אחרי ר' זרח עלה לארץ משה קשטן ז"ל, שהעלה אחר כך את משפחת הקשטנים. אשר פלוטניק עלה אחר כך. עוד בחור"ל היה מן הפעילים בציונות הסוציאליסטית. ר' אברהם פרפלוציק ודניאל דרבסקי שעלו בשנת 1924 היו ממיסדי קבוצת הבנין „אחזה“, מקום עבודה לכל עולה מלוניניץ בזמן הראשון. בשנת 1924 התחילה העליה הרביעית. יהודים לאלפים התחילו לעלות לארץ והורגש מחסור גדול בבעלי מקצוע, בעיקר בבנאים. רוב החלוצים הצעירים שעלו לארץ היו מחוסרי מקצוע. שני בני עירנו אלה קיבלו בנקל סרטיפיקטים לפי המלצת ההסתדרות הציונית בלוניניץ. כעבור זמן קצר נוספו עוד שני בעלי מקצוע טובים מעיירתנו והם: אהרן ציפרשטיין ושניאור אולייניק. הקבוצה גדלה והתרחבה, הצעירים עבדו כמגישי טיט ולבנים. נוספו עוד קופרמן, מיכל ציפרשטיין, כותב הטורים האלה, זאב דיכטר, קצין במשטרת תל-אביב, ב"צ לוצקי, טילטשין, בסביץ. עבודה לא חסרה. עבדנו בקבלנות לפי מטרה-בניה ואת השכר חילקנו בינינו לפי אחוזים: בעלי המקצוע קבלו 60% ומגישי הטיט והלבנים 40%. מדי הגיע עולה חדש מלוניניץ או מקוזהורודוק, נתקבל לקבוצה. הואיל ומספר ה„אינטליגנטים“ — לפי כינויו של דניאל דרבסקי — היה גדול ביותר, סידרנו תור. עבדו רק ימים אחדים בשבוע, כדי שלכל אחד תהיה אחיזה בעבודה ואפשרות להקלט בארץ. קבוצה זו התקיימה עד 1927, ומחמת המשבר הכלכלי שגבר בארץ נתפזרה. חברים אחדים עברו לקבוצת פינסקי, שהלכה אחר כך להתישבות בקבוצת „גבת“, ומהם שלא החזיקו מעמד ועזבו את הארץ. הקבוצה מילאה תפקיד חשוב בחיי העולה מלוניניץ. זכורני כשבאתי לתל-אביב, ביקרתי את עולי לוניניץ, שהתאכסנו בחדר גדול אחד במחנה יוסף בשכונת „נוה שלום“. חדר בבנין ישן נושן כקסרקטיון. כאן התאכסנה כל הקבוצה:

דניאל דרבסקי, אברהם'ל פ., ציפרשטיין, קופרמן, קשטן. ימים אחדים התאכנסתי שם גם אני. האכסניה הזאת בוטלה רק עם בואה של משפחת דניאל. למן העליה החמישית בשנת 1930 גדלה העליה מלוניניץ וכל עולה הסתדר בפני עצמו. חלק ניכר השתקע בחיפה וסביבתה והרוב הגדול בתל-אביב. רובם ככולם מסודרים בעבודה. לאחר ששערי אמריקה ננעלו היתה ארץ ישראל הארץ היחידה שקלטה את רוב יוצאי לוניניץ שעזבה. עם פרוץ מלחמת גרמניה-רוסיה בשנת 1941 חרדנו מאד לגורל משפחותינו. בשנת 1944 נוסד ארגון יוצאי לוניניץ, במטרה לאסוף כסף ולבוא לעזרת שארית הפליטה. הארגון פעל הרבה במתן עזרה והלואות לאלה שזכו לעלות לארץ וגם במשלוח חבילות מזון ובגדים לחו"ל.

החלוצים הראשונים מלוניניץ וקוץ'נהורודוק (1925)

מימין לשמאל: יושבים: ד. דרבסקי, א. פלוטניק, א. פרפלוציק, לוצקי, י. קופרמן, קשטן ז"ל. עומדים: מ. ציפרשטיין, זיוה פישמן, ד. בן-עמי, גפני, לוצקי, יוסף זאבי ואשתו בתיה.

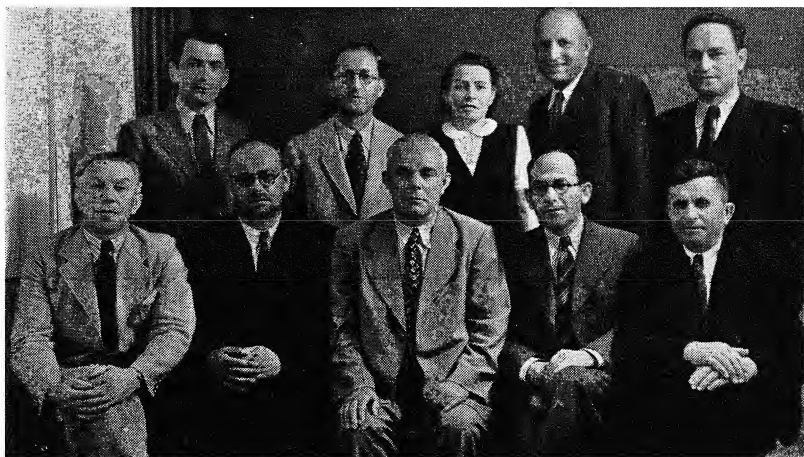
מזכרונותיו של חלוצ

בערב פורים שנת תרפ"ה ירדתי ביפו מהאניה "רומניה" המזוהמת. כיון שלא באתי בגפי אלא בלוית רעיתי, לא שיכנו אותנו ב"בית העולים", אלא במלון בשכ' "נוה שלום" הסמוכה ליפו הערבית. בבוקר הראשון, בצאתי לרחוב, היה ראשי עלי סחרחר מצריחות הערבים ואולי גם מכאב הזריקות. הרחובות הצרים והמלוכלכים שיפו עשו עלי רושם מדכא. הזדרזתי לראות את תל-אביב המפורסמת ואמנם כאן חיתה נפשי והתלהבותי גדלה. לבי רחב משמחה שעה שנכנסתי לרחוב "אחד העם", הנה מקום מגורו של בעל "על פרשת דרכים"! הראו לי את השרשרת החוסמת לפנות ערב את המעבר ליד ביתו, כדי שלא להדריך את מנוחתו של הוגה הדעות בישראל. עמדתי רגעים על יד הבית ונפשי השתוקקה לראות את המורה הגדול פנים אל פנים. עודני עומד שקרע במחשבתי זו והנה יוצא מן הבית אדם צנום, כפוף במקצת, נשען על מקלו. לווה אותו אדם בעל זקן

לבן וארוך. שלובי זרוע הלכו. שאלתי את ידידי מי הם השניים ואמר לי: האחד — אחד-העם והשני ז. ד. לבונטין. לא יכולתי לגרוע עיני מהם והלכתי בעקבותיהם זמן מה. את בנין הגימנסיה „הרצליה“ הכרתי לפי התמונות שהיו לנו עוד בגולה. רחובות הרצל, נחלת בנימין המו מיהודים ועולים חדשים. שרוי הייתי במצב רוח מרומם. השפה העברית שגורה בפינו ולולא ההברה האשכנזית לא היו מכירים בנו שהננו עולים חדשים. שמענו גם מחמאות ב...רוסית („עתה זה באו וכבר משוחחים בעברית“), אחרי ימים אחדים של טיולים ברחובות העיר, התחלנו לחפש חדר והתלהבותנו פגה קמעא קמעא. בשום אופן לא יכולנו למצוא חדר. העליה היתה אז בכל תקפה ולפני הפסח באו רבים לפתיחת האוניברסיטה העברית. המחסור בדירות החריף. סוף סוף מצא: בשבילנו מכרים וידידים בקצה העיר צריף מחוסר תקרה ומכוסה גג פחים ובו חלון קטן. ברו מים לא היה בחדר. בשכר מעון זה שלמנו 5 דולאר לחודש. ריהטנו את החדר בשלחן קטן ובשני כסאות לפי הנהוג החלוצי בימים ההם. והנה הגיע יום עבודתי הראשון בארץ ישראל. בגדי עבודה הכינתי לי עוד בחר"ל. להסתדר בעבודה אחרת, בהוראה או בפקידות, לא עלה אפילו על דעתי. ידענו, ש„חלוץ“ חייב לעבוד עבודה גופנית קשה. הוזמנתי לעבודה בקבוצת „אחזה“, ודניאל דרבסקי היה האפוסטרופוס שלי. הבנין החדש, שהתחלנו לבנות נמצא ברחוב הגליל, אז זה היה כמעט מחוץ לעיר. הקדמתי לבוא לבוש בגדי עבודה חדשים ועם „הקוזלה“ לנשיאת הלבנים. למזלי הרע היה אז יום חמסין. העמסתי על „התיש“ שלי 12 לבנים והתחלתי להעבירן ולהגישן לבנאים, הלוח וחזור. כעבור חצי שעה כבר הייתי שטוף זעה ונשמתי בכבדות. ידעתי, שזהו יום עבודתי הראשון בארץ ישראל והוא יום המבחן לי, אם מסוגל אני להיות חלוץ או אהיה חס ושלום בכושלים. התאמצתי בכל כוחי שלא להראות סמני חולשה. ברו המים שנמצא בחצר היה ב„עזרי“, מדי פעם בפעם קרבותי אליו ושתיתי לרוויה. כעבור שעה, ניגש אלי דניאל וראה שכולי רטוב. יעצני לפשוט את חולצתי וכתנתי ולייבשן בשמש. הוא ניחמני ואמר: „במהרה תהיה הפסקה קצרה ותוכל לנוח. אין דבר, תתרגל אט אט לעבודה“. וכך היה: עברו ימים אחדים והתחלתי להתרגל לעבודה שמעולם לא עבדתי בה. הביתה הייתי חוזר עייף ורצוף, מלוכלך כולי בטיט. לא היה לי מקום להתרחץ ורק לפי בקשתי עשו עמי השכנים חסד והרשו לי להתקלח מן הלכלוך והזיעה. כהרוג השתטחתי על הספה ונרדמתי מיד מרוב עייפות. לא יכולתי לגרום קורת רוח לרעייתי הצעירה ולטייל עמה על שפת הים, או ללכת להרצאה. כעבור חודש התרגלתי לעבודה, הסתגלתי למסלול ההיים, התחלתי לבקר בבית העם ולשמוע הרצאות. היו ימים העבודה נעשתה בקצב מהיר ביציקת בטון, או בבנין קיר חלק. הביטון השאיר בנו סימניו: האצבעות פצועות וצורבות. מלהט השמש נצרב העור והתחיל להתקלף והכאבים גדלו. אולם במרוצת הזמן הסתגלתי, התאקלמתי והייתי לפועל בנין. מצב רוחי התעודד כשעלה חברי טילצין, עבדנו יחד. איש לא פילל שטילצין יסתגל לעבודת בנין, אבל הוא נשא בעול החמר והלבנים ועמד בנסיון. לא פעם התלוצץ דניאל על חשבוננו: הערו טילצין און ווילק, איר גרויסע ציוניסטן! וזער דערלאנגט וועמען ציגל?, איך — אייך אָדער איר — מיר: כל החבריה צחקו ונהנו מדברי דניאל; באחד הימים אמר לנו דניאל: חבריה, הכינו היום מלאי לבנים וטיט, כי

עלינו לעבוד בכותל חלק, „און סוועט ברענען אונטער די הענט“. העלינו לבנים וטיט במידה גדושה כזאת, עד שהתמוטט הפיגום, והבנאים עם כל המלאי נפלו למטה, כולם יצאו בשלום ולא קרה ח"ו אסון. אותה שעה הייתי מתחת לפגום, אבל קרה לי נס: באורח אינסטינקטיבי הרגשתי, שהפגום מתמוטט והתרחקתי מהמקום, אך לבנה אחת פגעה בראשי. הביאוני לקופ"ח, הרופא בדק את ראשי וחבשו. הסתכלתי ברופא בענין רב בלי לשאלו על מצב ראשי. הרגיש הרופא בדבר ושאלני: „מה ברצונך להגיד?". אמרתי לו: „סלח לי, „אדוני הרופא, האינך המשורר שאול טשרניחובסקי?". — „כן! כן!“ ענה, בשמחה. התחלתי להזכיר שמות משיריו שידעתים, גדולה היתה שמחתי, שנודמנה לי שעת-כושר לשוחח לראשונה בחיי עם אחד מגדולי משוררינו העבריים, והוא גם רופא. הוא ביקר אז בארץ ועבד ימים אחדים בקופת חולים לשם הכרת המוסד.

בקבוצת „אחזה" עבדתי עד פרוץ המשבר בשנת 1927, כשהחבורה שלנו נתפרדה. אחר כך עבדתי בקבוצת „תרבות העובד" שנתארגנה ע"י חבר מורים, מחוסרי עבודה. עבדנו בסלילת כבישים, בזיפות ובישור חולות וחפירות. את העבודה קבלנו בשותפות עם עוד קבוצות ועד היום איני יכול לשכוח כיצד למדו יפה המורים את העבודה, איך א. פינשטיין הזקן, הציוני הידוע מפינסק, עבד במרץ ולא פיגר בעבודה; ומרדכי קוסובר, החוקר הצעיר והמלומד, (כעת באמריקה) היה מוביל בזריזות את מריצות החצץ וכיצד יצחק גורביץ, כעת מנהל בית הספר ע"ש מקס פיין, היה מזפת את הכביש. ודוקא בימי המשבר הקשים היה מצב רוחנו טוב ואמונתנו בציונות ובארץ — איתנה. ידענו שזהו מעבר והעליה תתחדש שוב. וכך הוה. אלה שסבלו ועמדו במערכה, הסתדרו סוף סוף בעבודה, אלה שירדו ועזבו את הארץ — לא כולם זכו שוב לעלות.

ועד ארגון יוצאי לוניניץ וקוֹוֹנהורודוק בישראל (1945)
 יושבים מימין: א. קשטן, יוסף זאבי, ה. דננברג (ארצות הברית), י. קפלנסקי, ב. לוצקי
 עומדים מימין: י. קולני, מ. דרבסקי, ז. שוחט, ח. ציפרשטיין, ל. יוסילבסקי

יגצא לונגיק וקטזתורודוק בנשז תונכה מל-אבז (1952)

ח ו ר ב ז ל ו נ ר י צ

כליון הישוב היהודי

הבחידים שהצליחו להימלט מן העיירה לפני רוסיה עם נסיגת הצבא האדום ושחזרו כשוך המלחמה ללוניניץ לראות בעיניהם את האסון הגדול, הם עדי הראיה היודעים לספר על המצב בעיירה.

כשפרצה המלחמה בשנת 1939 התחילה מיד שקיעתו של הישוב היהודי בלוניניץ. הצבא האדום כבש את העיירה. היהודים נשמו לרווחה. סר פחד המות. אולם המשטר הסובייטי שם קץ לחיים היהודיים התוססים. נגזרה גזירת אלם על התרבות היהודית והעברית. הופסקה העבודה למען ארץ-ישראל. הוטל חרם על כל המפלגות והארגונים. מצב בינים זה נמשך עד 22 ביוני 1941. התחילה מלחמת היטלר ברוסיה הסובייטית. אותו יום הודיע הרדיו שכל המדינה שרויה במצב מלחמה. מטוסי-מלחמה גרמנים הופיעו בשמי לוניניץ. את הבהלה והמבוכה בין היהודים אין לתאר. יהודי העיירה מחליטים לא לזנו. לא יכלו להעלות על הדעת את הרעיון של השמדה כללית. אף-על-פי-כן ניסה מספר ניכר של יהודים (כאלף איש) להגיע עד עיירת הגבול מיקשביץ-לניו, אך שם נעצרו ע"י חילי הצבא האדום והחזרו. רק יחידים הצליחו בדרכי עקיפין, ביערות ובבצות. לעבור את קו הגבול לרוסיה ולהינצל. כך נגזר על כל הישוב היהודי להישאר בידי המרצחים. בראשית יולי 1941 כבשו הגרמנים את העיירה. ב-18 לאוגוסט גויסו כל הגברים מגיל 12 לעבודות-כפיה, כביכול, וכולם נהרגו למחרת היום. רק סנדלרים וחייטים אחדים נשארו ממסע-ההרג הראשון. בשטח החולות של העיירה נכלאו כל הנשים והילדים במחנה מגודר תיל דוקרני, בשמירה מעולה וקפדנית. מפי אשה אחת שהצליחה להימלט פצועה מבור ההריגה נודעו לנו פרטים על יסורי הנשים והילדים בגיטו משך שנה שלמה (אוגוסט 1941 — ספטמבר 1942). רעב, מגפות והתעללות בילדים רכים בעיני אמותיהם, היו מעשי יום-יום. ביום ה' אולול בוצע ההרג הכללי על שרידי אמותיננו, אחיותינו וסבתותינו היקרות. שהובלו לבור ההריגה הגדול שנחפר ליד העיירה לעיני האוכלוסיה הגויית הגדולה, שקייתה עם אותם היהודים עשרות שנים בשלום ובשלחה.

הרבה גויים וגוייות עטו אל השלל היהודי. לרשת ולבזו את מלבושי החללים. עוד שזוש שנים היתה העיירה בידי ההיטלריסטים. אחר כך נסו מפני הצבא האדום. שרידי היהודים שנשארו בחיים ברוסיה — כחמש-עשר איש — עוד ראו בעיניהם את עיר ההריגה, מצאו את קברות האחים והאחיות והחליטו לגזור את קברות הקדושים. ששה שבועות עמלנו במלאכת קודש זו — מספרים החברים — עד שהשלמנו את הגדר. בזה נפרדנו מן האדמה הטמאה שנכתמה בדמנו אחרי עשרות שנות חיים משותפים. חיי בנין ויצירה.

בשאת נפש עזבנו את הטמאים כשעינינו נשואות לארצנו...

נרשם ע"י א. פ.

רבקה יוסילבסקי-ברבדה / מה שעיני ראו...

על קבר אחים בלונגיניץ (1945)

עומדים מימין לשמאל: מוטל גוטליב, שרה טריבוכ, מורה פץ, רייזל טריבוכ, זליק פינחוסוביץ, יצחק מוצניק, הנך פינחוסוביץ, רישה פינחוסוביץ-גולמן, חנן לוצקי, רבקה יוסילבסקי-ברבדה, לוצקי (וולקה 2), יהודי מבריסק, מוטל פיין, הולמן מלנין, חסיה הולמן מלנין, אברהם יוסילבסקי, אשר צרטוק, בחור מלכה.

הישוב היהודי בלונגיניץ חכה בשברון לב ובדכאון נפש לכניסת הנאצים. הידיעה בראדיו, שהיטלר יצא למלחמה על רוסיה הסובייטית בלי להכריז מלחמה, הדחימה את תושבי העיר וביחוד את הישוב היהודי שידע מה צפוי לו. חיל רעדה אחז את בני העיר, כהלומי רעם התרוצצו מפינה לפינה וכל אחד נאנח ושאל בעצת חברו: מה לעשות? רק חלק מהנוער התאווש והחליט להימלט מי ברכב ומי ביגל כוון למיקאשעוויטש. לא קלה היתה הבריחה: ראשונים בתור היו אנשי השלטון ומשפחותיהם שזכו למקומות ברכבת ורק מעטים מהם הצליחו להיכנס לרכבת. חלק גדול, ולא דוק מבני הנוער, הצליח להגיע לגבול הפולני-רוסי הישן, וכאן אירע דבר שלא יאמן כי יסופר. הגבול היה סגור ומסוגר ע"י שלטונות הצבא הרוסיים. באין ברירה נאלצו רבים לשוב ללונגיניץ או קונוהורודוק, כמה מהם הבריחו את הגבול בדרכים שונות. רבים מהנוער נשאר יחד עם בני משפחותם וניספו. הלך-הרוח בין האוכלוסיה היהודית היה שאין מנוס ומפלט. מלבד זה הסתננו ידיעות מפולין הכבושה, שאין המצב נורא כל כך ולא ישמידו את כל היהודים. היו מוכנים לאסוף, לפוגרום, אבל לא להשמדה גמורה. עם כניסת הגרמנים לעיר הגיחו מחוריהם בני סטרא אחרא ושונאי ישראל הרימו ראש, אמנם מפחד הגרמנים לא שלחו ידם בביזה. הצו הראשון של הכובשים היה, שכל יהודי ידביק על בגדו טלאי

צהוב עגול בן שבעה סנטימטר על החזה מפנים ועל הגב מאחור ואסורה עליו ההליכה על המדרכות. היהודים ויתרו על ההליכה ברחוב בכלל, כי אחדים נורו ברחוב בלי שום סיבה. כעבור שלושה ימים נוסד לפי הפקודה: „יודנראט“, שהיה בידי השלטון ככדור-מישחק לביצוע זממם. על ה„יודנראט“ הוטל להוציא לפועל את פקודות השלטונות וגזרותיהם, כמו: סיפוק אנשים לעבודת נקיון, ואקציות שונות; אוסף כסף, זהב, בגדים חמים וחפצים שונים. ביום הראשון לכניסתם חטפו ואספו את הגברים בחצר בית הספר העממי, מול בית גרינשטיין, והעבירו אותם בעבודות שונות: בנקוי סוסים, בצחצוח כלים, ומגפים ועוד עבודות גסות שונות. אם העבודה לא סיפקה את הגרמני, או שלא ברכוהו כראוי, או שהנקוי לא היה בתכלית השלימות — הוכו היהודים באכזריות במגלבי עור. אוכל לא ניתן. גרמני שניכנס לבית יהודי לקח מה שמצא חן בעיניו. היהודי נשאר מרוצה שלא נרצח עם בני ביתו. בתי הכנסת נטמאו והפכו לאורוות סוסים ומחסנים. רק ספרי תורה אחדים ניצלו מבתי הכנסת. העבודה שבתה מרוב פחד. ורק כאשר תושב אזרחי נוצרי היה זקוק לבעל מקצוע יהודי: חייט, סנדלר וכו' וקיבל רשות מהשלטון הגרמני להעסיקו — יצא היהודי בלווית הנוצרי למלא את מבוקשו ותמורת זה קיבל מזון. מה היה טיב המזון? עם פרוץ המלחמה החלו התושבים היהודים לאגור מזון — קמח, תפוחי אדמה וגריסים וכו' שקנו במחיר מלא או תמורת חפץ יקר, ואת המזונות הטמינו במקומות מחבוא שונים. מצד האוכלוסיה הנוצרית היתה התנכרות גמורה ליהודים ואפילו ליהודים. רבים מהם לטשו את עיניהם לרכוש היהודי והיו רימוזים ליהודים שימסרו להם את רכושם להטמנה, כי הרי בין כך יגולוהו מהם הגרמנים ולמה לא למסרו „לקרובים“ ול„ידידים“. ובגלל זה לא האמינו היהודים כאשר אכרים אחדים באו באחת השבתות, ששה שבועות אחרי הכיבוש, וסיפרו כי שמעו שהורגים יהודים ומחר יום א' י"ז באב, יביאו שני גדודים, שהאחד מהם ישמיד גברים והשני יהרוג סתם בלי הבחנה. הגויים יעזו ליהודים לעזוב את הבתים ולהסתתר בגנים ושדות, אבל היהודים חשדו בהם שכוונתם לשוב ולביוזה. החשד לא היה חשד־שוא. מרוב פחד ויאוש חיללו אחדים את השבת ואפו לחם והטמינו אותו, לא פשטו את הבגדים ושכבו מבלי עצום עין כל הלילה. לאסוננו הגדול לא היתה זו שמועת שוא.

ביום א', י"ז בחודש אב תש"א (1941) בשעה 8 בבוקר, התחילו לנהור לעיר צבא פרשים, משוריינים וחייילים עם קובעי פלדה על ראשיהם ואחריהם חיילים בעגלות, הם הלכו מבית לבית והוציאו לרחוב את הגברים היהודים מגיל 14 ומעלה. בבתים לא חיפשו חיפוש מדויק. מהרחוב אספו ורכזו אותם במקומות שונים בעיר וצוו עליהם ללכת. לא נתנו להם לקחת עמם פרוסת לחם או בגד; לנשים ולילדים לא הורשה ללוותם. רוב הגברים נלקחו והובלו, מי ברכבת ומי ברגל, לשחיטה.

לפי בקשת התושבים הנוצרים, שפחדו פן ישארו בלי חייטים וסנדלרים, הוצאו מבין המובלים לשחיטה חייטים וסנדלרים אחדים. ביום זה, רק מי שנתפס נהרג ומי שלא נתפס באותו היום נשאר חי. נהרגו אותו יום כל יהודי הנציביץ, מלקוביץ, להשיץ, טלכן והגברים בלונגיניץ, דיאטליביץ, פהווסט, והכפרים. כעבור ימים אחדים, כשלא חזרו הגברים לביתם, התחילו יהודים לעזוב את בתיהם והסתתרו בחורשות, בגנים ובשדות, מפחד שמא

יבואו לקחת גם את הנשים והילדים ויתר הפליטה. התושבים הנוצרים השכנים ו"הידידים" התחילו לשדוד ולהריק את בתי היהודים.

בחדשי טבת-שבט תש"ב (1942) התחילו הגרמנים לאסוף את שארית הפליטה של הגברים ושלחו אותם לעבודה להנציביץ. כעבור זמן קצר נלקחו לעבודה גם הנשים. בחורף יצאה פקודה שכל יהודי צריך להביא פרוות, בגדים חמים, וכסיות. עד היווסד הגיטו היה יהודי מתחפש בבגדי גוי, נכנס לביתו, לוקח חפץ מהבית, מוסרו לאכר ומקבל תמורתו תפוחי אדמה לשבור רעבונו. ימים אחדים לפני פורים 1942 נגזרה גזרת הגיטו. הגיטו השתרע על יד בית הכנסת-הגדול, "די זעמדישע שול". הגבול היה בצורת משולש, החל בבית יהושע קשטן (אחר כך שפירא) שנמשך בקו ישר עד בית משה ברודניצקי (אחר כך יוסף קפליאנסקי), ומשם נסב עד בית אברהם הגונטר וחזר עד בית זרח מוכר הסמרטוטים, כמעט עד התחנה של סוקולובסקי. במשך 4 שעות היו הכל צריכים להתרכז בגיטו. הותר לקחת רק מטלטלין ורק בידים בלי עגלות. היו מקרים ששיחדו את השוטרים ואפשר היה לקחת למעלה מהמידה. הגיטו גודר בתיל וגם הנוצרים הקרובים לגיטו ציוו לעקור את דירתם. אסור היה לגוי להתקרב לגבולות הגיטו. הצפיפות היתה נוראה, גרו משפחות אחדות בחדר אחד. הגרמנים גזזו את שערות הילדים ודרשו לשמור על הנקיון, באו לבדוק אם הנקיון בסדר. מאנשי הגיטו נבחר ועד, וכל תושבי הגיטו נשמעו לו. השוטרים שמרו לבל יוכנסו מצרכי מזון לגבולות הגיטו. אותם בעלי המקצוע המעטים שהיתה להם רשות לצאת לעבודה מחוץ לגיטו, נבדקו בהקפדה חמורה, חיפשו בכליהם מזון, פרוסת לחם. אם נמצאו דברי אוכל הוכה האיש באכזריות. פעם אחת חזרה עדת-הראיה מעבודת תפירה בבית גוי ולקחה עמה פרוסת סוכר בשביל התינוק והטמינה אותה בנעלה. עד שהגיעה לשערי הגיטו נתמעך הסוכר בנעל וגרם לה כאבים, השוטר חלץ את הנעל ומצא את מעט הסוכר המעוך, לקח ממנה את הנעל והצליף על גופה במגלב. פעם הסתירה האשה פרוסת לחם בשערות ראשה שהיה מכוסה מטפחת ושכרה היה מהלומות בראש. יש לציין שבני הגיטו חילקו ביניהם את מזונם הדל והעלוב חלק כחלק. הרעב גבר וילדים ניזונו בעשבים שונים והיו נפוחי רעב. את המתים קברו בגיטו, החיים קנאו במתים. 10 שבועות נמצאה המספרת בגיטו. כשגבר הרעב היו חותכים בלילה את הגדר ויוצאים לבתי גויים להשיג פת לחם. בפהוסט נתפשטה שמועה שעומדים לחסל את גיטו לוניניץ. הורי המספרת שלחו גוי אחד ללוניניץ והוא הוציא אותה מגיטו לוניניץ והביאה לפוהוסט.

נרשם ע"י יוסף זאבי

ר ב ק ה י ו ס י ל ב ס ק ה ב ר ב ד ה — כלתו של ליבל ברבדה — הועברה מגיטו לוניניץ לפוהוסט וכבר שכבה בבור, בין ההרוגים, כשהיא פצועה. בלילה נמלטה בשארית כוחה ליער והצטרפה לפרטיזנים. אחרי מפלת היטלר עלתה לארץ והשתקעה ברמת-גן.

חיים רוניראוט / בימים ההם...

(מחזורתי בשנות 1939—1948)

מוקדש לאחותי רחל־לאה (איליא).
שבדמי יטיה גועה בסיביר

שמחה שלא ארכה זמן רב

בשמחה רבה נתקבל הצבא האדום ע"י יהודי העיירה במקום גייסותיו של היטלר, שלכניסתם חששו בהתחלת המלחמה. אולם משניגשו השלטונות הסובייטיים לחסל מלבד המפלגות הציוניות גם את מוסדות הציבור והתרבות, כגון: חברת „טאו“, הבנקים הקואופרטיביים (העממי ושל הסוחרים), וכן ביה"ס העברי „תרבות“, ספרית „תל־חי“ וכיוצא באלה, — גשתנה מצב הרוח לגמרי ותחת שמחה בא עצב. בפרט גבר הדכאון לאחר המאסרים וה„שילוחים“, וחקירות־הלילה של הנ. ק. ו. ד. בבוקר לא היה ידוע מי נחקר בלילה הקודם, כי כל אחד התחייב לא לדבר על־כך, ובערב — מי עומד בתור הלילה למאסר או ל„שילוח“.

מהראשונים שנאסרו בעיירה ע"י הבולשביקים היה ד"ר אקסלרוד. אשתו ליוה, הופשטיין ובנם ושלמה קפלאנסקי ומשפחתו, נשלחו לקאזאקסטאן המזרחי. לאחר־מכן נאסרו: דוד ליטמן וברוך גרצולין, וולוול מארון, פיבל דיכטיאר, יעקב מוזיקאנט ויעקב בוימן. גם עלי לא פסחו. פעמים רבות „הוזמנתי“ לחקירות־לילה ב.ק.ו.ד. שם נדרשתי למסור על חיי והעיקר על פעולתי הציונית. הראו לי תמונות רבות מהפעולה הנ"ל. גילו ענין רב בביקורי בארץ־ישראל והאשימוני בעזרה לעליה ארצה, דבר המוכיח את יחסי לאימפריאליזם האנגלי, כי העולים החדשים, לפי דבריהם, מחזקים את העמדות האנגליות בארץ־ישראל. זאת ועוד: פעולות הארגון של הנוער והפועל העברי בתנועה הציונית ו„החלוץ“ משמשות את „הפאנים“ הפולנים המעונינים בגידול התנועה הציונית והתרבותה, כדי למנוע הצטרפותם של החוגים הנ"ל לתנועה הקומוניסטית...

„לולא התפקיד המשקי החשוב שאתה ממלא“ — אמרו לי (ניהלתי או את העבודות ביערות לוניניץ והסביבה), — „כי אז היינו מסדרים אותך, אלא שהדרך לתשובה פתוחה, ואם תוכיח עצמך גם בשטח הפוליטי כמו בשטח המשקי — אז ייטב לך“. והם המשיכו: „הרי לך ידוע במה נושמים בלוניניץ הזוליארים והמוליארים (היינו: אנשי־הרוח ועמך)“... ומשלא נענית להצעותיהם — שחררוני, אך לא לזמן רב!

במאסר

ניבא הלב וידע מה ניבא. החופש לא ניתן לי לזמן רב. יומיים לפני התנפלות היטלר על רוסיה, ב־20 ליוני 1941, הופיעו אנשי נ. ק. ג. ב. — „הקומיסריאט העממי לבטחון ממלכתי“ — והודיעו לי, שהנני נאסר, ואמי אחי ואחותי, נשלחים לאי־שם. הזמן שנקבע לסידור החפצים היה קצר מאוד. בינתיים החלו בחיפוש בבית, אחרי נשק כביכול. כתום החיפושים הובלנו באוטו־משא לרכבת, שבה נמצאו כל אלה שנשלחו באַטָּפּ — (בליווי משטרה). אותי הובילו תחת משטר חזק לבית נ. ק. ו. ד. ברחוב סדובה מול בית הקברות הפראבוסלבי.

לאחר בדיקה מדוקדקת נטלו ממני: שעון־היד, עט נובע, מזומנים וכל מיני דברים קטנים אישיים. בית־הכלא היה במרתף בן 3×3 מטר, בו הוחזקו 12 איש. בין האסירים היה נחמיה הופשטיין. אותו זמן נשלחו לאַטאַפּ חוץ ממשפחתי גם המשפחות הופשטיין, גרצולין, אייזנברג, יעקב גלויברמן ומאיר־לייב זמודיאק. בכלא היה נחמיה הופשטיין המבוהל ביותר מאימת המאסר: יומיים לא בא אוכל אל פיו מרוב פחד.

האסירים החדשים הביאו לנו, ה„ותיקים“, את הידיעה על המלחמה בין היטלר ורוסיה. לפולנים החבושים אתנו בסוהר היתה זו בשורה משמחת, ואילו אצלנו—היהודים—עוררה החדשה המרעיעה דאגות וחששות כבדים לגורל עמנו בשטח־הכיבוש של היטלר. ביום שני בערב קראוני לחוקר והודיעו לי, שבעד פעולתי הציונית הקונטר־רבולו־ציונית הנני נאשם לפי סעיף 58 בחוק־העונשין הסובייטי ועלי לשבת בבית־הסוהר עד המשפט. חתמתי והחזרתי לכלא.

ביום רביעי, 25 ביוני, לפנות־בוקר הוציאו אותנו מהמרתפים והעבירונו באוטו־משא לרכבת. בעברי את רחוב סדובה, ראיתי את גדליהו ציפקין עומד ליד ביתו וגולדה סלוצקי מטאטאת את הרחוב. היה זה רושמי האחרון מלוניניץ.

בתחנת־הרכבת העבירו אותנו לשני קרונו־משא חתומים וצירפו אותנו לרכבת בת 30 קרונו־משא, בהם הובילו כ־1300 אסירים מבית־הסוהר הפינסקאי.

בדרך עברנו על־יד רכבות מלאות חיילים, פצועים ופליטים. בין אלה האחרונים היו גם מאות יהודי לוניניץ בבריחתם מגייסות היטלר הדולקים אחרי הצבא הסובייטי הנסוג. ליד הגבול הסובייטי הקודם — ליד מיקאשביץ ולנין — החזירו משמרות הגבול את פליטי לוניניץ ורק יחידים הצליחו לעבור ולהינצל; רובם חזרו ללוניניץ ונספו אח־כ בידי הגרמנים. לעומת־זה, היו הזוכים למעבר חפשי ליד הגבול הקודם, אנשי האַטאַפּ מבין האסירים ונשלחים שהובילו אותם אל פני הארץ, לשטחי רוסיה המרוחקים מהחזית.

לאחר יומיים של נסיעה, הגענו ליאָלאַץ, פלך אורלוב. שם חילקו אותנו בתאים. בין האסירים פגשתי מכרים מלוניניץ, לנין, פינסק, דויד־הורודוק; ביניהם — את יעקב בוּימן ואשר גולוב מלנין. האחרון נתן לי כותונת, מטפחת־אף, סבון ושקיק ללחם, ואילו יעקב גוימן — כמה חתיכות־סוכר...

החלו חיי בית־הסוהר ה„נורמליים“. לפני היכנסנו לתאים, התרחצנו במרחץ, והזריקו לנו זריקות שונות. אחר הכניסו אלינו את ה„פאָראַשה“ המפורסמת (חבית גדולה לצורך פיסילוגי מסוים). אשר לאוכל, קיבלנו „פאָיוק“ (400 גרם לחם ליום), „קיפּיאָטוק“ (מים חמים בתורת תה), „באַלאַנדה“ (מרק מימי דליל) ולפעמים דייסת־דחוק, לשם איזורור הוציאנו אחת ליום לטיול של 10 רגעים בחצר, בליווי משמר חזק. 3 יהודים היינו בתא: אני, נחמיה הופשטיין וישראל בוך, יהודי מארשה.

חמשה שבועות „ישבנו“ ביאָלאַץ ושוב טלטלים. ההתקדמות המהירה של חילות היטלר אילצו את השלטונות לפנותנו למקום רחוק יותר ב„עומקה“ של רוסיה. 15 ימים ארכה הדרך בקרונו־משא וחתת משמר חזק בתנאים רעים מאד. בגלל בהלת המלחמה, שכחו לתת לנו אוכל משך ימים לא־מעטים. 45 — 50 היינו בקרון, בתוכם שני יהודים בלבד: אני ונחמיה הופשטיין. הפעם היו מאכלנו דג־מלוח ומשקה — מים מלוחים מחבית

של דגים מלוחים שעמדה בקרונונו. לא יפלא שחלק מאתנו מת בדרך...

זכורני, שאחד מהמתים בקרון השני היה הח' ברנצוק, מורה ביה"ס „תרבות“ בדויד-הורודוק. כן מתו בקרון שלנו שני פולנים נוצרים, שזוג מגפיים חדשים, פרוה גדולה ועוד חפצים שנשארו אחריהם — גרמו בין האסירים לריב, שהגיעו עד למכות. המריבה נתישבה ע"י המשמר הסוביטי שליווה אותנו.

הגענו לקירוב — היא ויאטקה בעבר, בליווי של מאות אנשי „ג. ק. ו. ד.“. מיד הוציאו כ-2000 אסירים מהקרונות והובילום כ-6 ק"מ מתחנת-הרכבת לבית-הסוהר הגדול בקירוב, במקום ששכנו בקביעות כ-15 אלף אסירים. לבית-הסוהר גדול זה היתה גם „מסורת“ גדולה: הוא שימש בימי הצארים מקום-ריכוז של הנשלחים לסיביר, ממנו הובלו למקומות מרוחקים גולי-סיביר המהפכנים ולוחמי-החופש. והנה גם לאחר המהפכה נשאר בית-הסוהר זה עומד על תלו — כדי לשמש לאותה מטרה קדושה...

האוכלוסיה הקירובית, שכנראה רגילה היתה למראות אלה, הסתכלה בתהלוכת ה„פושעים“, כיצד משרכת היא דרכה ואנשיה עייפים, שבורים ורצוצים, וכיצד אוטרמשא מלקט את הכושלים והנחשלים. על אף האיסור החמור לבוא בקשר אתנו כיבדונו בלחם, מים וחלב. היה זה זיק-אור בחשכת ימינו הקשים. יתר עידוד קיבלנו מהידיעות שהגיעונו על חוזה שנחתם בין הגנרל שיקורסקי והשלטונות הסובייטיים על שחרור האזרחים הפולניים מהמחנות ובתי הסוהר (אמנסטיה בלע"ז), תוך ציפיה לחופש, פגשתי בדרך לבית-הסוהר את ד"ר נחום גיטלר ופסח פקאץ מפינסק.

בינתיים הסתדרנו בתאים הנרחבים, שהכילו 160 איש בתא. מהם היו 11 יהודים — 7 פינסקאים, אחד ורשאי (ישראל בוך הנ"ל), אני ונחמיה וכן יהודי סוביטי מעיר ירוסלב. אנו היהודים היינו בצוותא-חדא.

הרכב האסירים היה מגוון מאוד: גנבים פשוטים, עפי"ר נוער, פקידים סובייטיים ביניהם מהנדס אחד ששלט בכמה שפות ועבד בצירויות סוביטיות שונות בחוץ-לארץ (זו לו הפעם הרביעית להיאסרו, כשמאחוריו ותק של 15 שנות-ישיבה במאסר...). היתה גם קבוצת אכרים אבנגליסטים מכפר ע"י דרוהיצין. אלה ייחדו לעצמם פינה מיוחדת בתאנו, התפללו ושרו חרש את שיריהם הדתיים.

המסחר בין האסירים היה ער למדי. הלחם, המרק או הדייסה שניתנו במנות, שימשו כמטבע עובר לסוחר. אני רכשתי זוג ערדליים תמורת שתי מנות-לחם ושני מרקים. נחמיה הופשטיין רכש תמורת האוכל שחסך מפיו — חליפה יפה מצמר-גפן, זוג נעליים, לבנים, גרביים, סבון ועוד, ואכן, הוא יצא מבית-הסוהר ברכוש גדול.

אני חפשי!

לאחר חדשיים מאסר שוחררתי ואתי יהודי מפינסק אייזיק גולדמן ואכר מרוקיטנו ליד לוניניץ. אנו היינו מהראשונים בתאנו, שיצאו לחופש, בזכות החוזה הנ"ל בין הגנרל שיקורסקי והשלטונות הסובייטיים. עזבנו את בית-הסוהר ביום-סתינו בין הערביים, בלי פרוטה, מנותקים מהבית והמשפחה, זרים בעיר — ואני מהרהר באמי, אחי ואחותי —

היכן הם? ואף חברי שוקעים בהרהורים כאלה. אז גמרנו ואמר לחטוב עצים במאפיה ותמורת עבודה זו ודאי שנאכל לחם לשובע.

כפרפרים הנמשכים לאור ניהלו אותנו רגלינו למסעדה מלאת-אור, בה סעדו אנשי-צבא ממדרגה גבוהה. הופעתנו בבגדים בלויים, מגודלי-זקן וחיוור-פנים, עוררה תשומת-לב רבה. לשאלתם, מי אנו? ענינו: משוחררים! רופא יהודי צבאי הזמיננו לסעוד על חשבוננו, אחרים כיבדונו במאחורקה לעישון ואף כסף רצו לתת לנו. מובן שסירבנו לקבל. לאחר נדודים וחיפושים למקום-לינה בלילה-החופש הראשון, נקלעתי לבית-הנתיבות בקירוב. שנתי ערבה לי מאוד, אף כי מצעי היה... רצפה רטובה וקרה וחברי-לשינה — אלפי חיילים ופליטים.

6 הרובלים שקיבלתי תמורת הערדליים, הספיקו לי לצילום עם הזקן, תספורת וגילוח, לטלגרמה לליזה הופשטיין, בה שאלתי לגורל משפחתי, ולכיכר-לחם. חמשת הרובלים הראשונים הרוחתי בהטענת קרונ-גפרורים. לאחר-מכן עבדנו, קבוצה בת שלושה משוחררים (אני, דוד ברונר מהנצביץ ומשל מפּינסק), בהוצאת קורות מהנהר.

צומת הרכבות של קירוב שימש מקום-מעבר לרבבות משוחררים מהמחנות ובתי-הסוהר. רוב הפליטים זרמו לאסיה התיכונה. שם פגשתי את יעקב בוימן מיואש ומדבר על איבוד לדעת (בינתיים — מאושר ממקום הלינה שמצא בדואר הראשי בקירוב), כן את הרשל הימלפרב (קאמאשנמאכר), הבונדאי הנודע, כשהוא קרוע ובלוי. מהעובדים נודע לי, כי יעקב מוזיקנט שוחרר ונמצא בסיקטיבקאר, קומי-סס"ר, וכי נחמיה הופשטיין שוחרר ומודיע לי שהוא עובד כמנהל בית-מרקחת באומוטנינסק, ליד קירוב. אני מקבל תפקיד בהנהלת עבודות-יער בכפר בובינה, מרחק 6 קילומטר מקירוב, לוקח אלי את דוד ברונר מהנצביץ ואת יעקב בוימן. סוף-סוף נודע לי כי משפחתי נמצאת בסביבת אלטאי בסיביר. אני נוטש את עבודתי בקירוב ונוסע אליהם.

ב פ י ב י ר

ב־בזמן שכל הזרם הלך מארץ-הקור לארצות-אסיה החמות, נסעתי אני בכיוון הפוך. הובילני לשם רצוני העז להיפגש עם בני-משפחתי. בדרך לשם, במולוטוב, פגשתי את הקצב ברל קודמן. והנה בכפר זאגאינובו, 20 ק"מ מתחנת-הרכבת באלטאי, פגשתי גם את אמי, אחי ואחותי — לאחר טלטולים ברכבת משך שלושה שבועות. את שמחת הפגישה קשה לתאר במלים. הם סיפרו לי שעד החנינה גרו בצריפים ועבדו ביערות (אחי ואחותי אספו שרף מהעצים) ולאחר החנינה עברו לכפר, שכרו חדר אצל אכר וגרים יחד.

בסיביר פגשתי את יעקב גלויברמן, מאיר-ליב זמודיאק ומשפחותיהם. נודע לי, שהמשפחות גרצולין ואייזנברג עברו לאסיה התיכונה ושלמה ויגוסיק הופשטיין עברו לליזה הופשטיין במזרח קאזאכסטאן.

הנני מתכתב עם חברים ומכרים ומקבל מכתבים מפסח פקאץ, זיסקינד מינקובסקי, נחמיה הופשטיין, יעקב מוזיקנט, יעקב בוימן, פייבל דיכטיאר, קוסיה לויין ואחרים. אחותי

מקבלת מכתבים מבתיה לוצקי (בתו של ר' משה־יצחק), הנמצאת בחזית כאחות רחמניה. אני עובד ביער בערך 75 קילומטר מתחנת־הרכבת. מצב התזונה רע מאד, את מיטב חפצנו „החלפנו” תמורת דלי תפוחי־אדמה. בעתונות הסוביטית מופיעות הידיעות הראשונות על ההריגות וההשמדות של היהודים בארצות הכיבוש הנאצי. זה מביא אותנו לידי דכאון. הלנצח נשאר כאן, ביער החשוך הזה, מנותקים מהבית, מהתנועה, מארץ־ישראל ומכל אלה שהייתי קשור אתם בשנות־נעורי? — מטרידות המחשבות בעת העבודה ולאחריה.

אך הנה קראור מהמזרח: טלגרמה מתקבלת ביער מאת מלך נוישטט, תל־אביב, אלנבי 115, דוקא שעה שסעדתי ארוחת־ערב עם הפועלים. קשה לתאר את ההתרגשות שאפפתי בתחילה כאילו התאבנתי. לא האמנתי למראה עיני. לאחר־מכן החלו עיני זולגות דמעות, בלי־הרף. היו אלה דמעות שמחה ואושר. אכן, איננו בודדים במקומנו! הושטה היד של חברים לתנועה מהארץ, אליה אנו עורגים ונכספים. ואולי — חולפת מחשבה כברק — נזכה עוד לעלות לארץ־ישראל?!

עד היום לא ידוע לי מניין קיבלו החברים בארץ־ישראל את כתבתי. אולם משנתחדש הקשר, נתהדק מדי פעם בפעם יותר. החבילות שקיבלנו מהתנועה ע"י שלמה וולנר ומארגון יוצאי־לונניץ בארץ, היה להן ערך חמרי גדול מאוד. כי רב היה הרעב למזון הפשוט ביותר, אך ערכם הרוחני כסם מעודד, מחזק את האמונה בעתיד — עלה פייכמה על ערכם החמרי.

קשר המכתבים עם החברים ברוסיה ובחוץ־לארץ גדל והולך. הרצל מוצניק ואריה גולוב מתל־אביב מציעים לי לעבור מסיביר הקרה לאסיה החמה. מאמריקה שואל ליאון הופשטיין למשפחתו בלונניץ. מקנדה שואלת מרי פרומקין למשפחתה. טנגבוים, חסיד סטולינאי מניו־יורק, שמוצאו מקוברין, שואל לגורל הרביים מסטולין וקרלין.

מצבנו הכלכלי משתפר והולך. מצד אחד החבילות, ומאידך קיבלנו למעלה מ־1000 קילוגרם תפוחי־אדמה, עגבניות, מלפפונים, מלונים וכו', מגן־הירק שעיבדה אחותי בהצלחה (אף פעם לא עבדה בחקלאות).

אותו זמן עוזב הצבא הפולני בפיקודו של הגנרל אנדרס את רוסיה. בדרך לאיראן רבים היהודים הרוצים להצטרף אליו, אלא שהגנרל המצטיין באנטישמיות אינו מתלהב לקבל אתו יהודים רבים. מבני־עירנו ידוע לנו רק על משפחה אחת שהלכה אתו — אלוה אוזוכובסקי־גלויברמן ובעלה.

אנו עוברים מהכפר לעיר־המחוז טרואיצק. הנני מעביר אלי את חברי מבית־הסוהר: יעקב בוימן וודד ברונר. אחי מתגייס לצבא. בינתיים שוב מאסרים. הפעם בקשר לאייקבלת האזרחות הסוביטית על־ידי אזרחים פולנים לשעבר. הללו נדרשו לקבל פספורטים סוביטיים, ומשלא נענו לדרישה — נאסרו. מוסרים לנו על מאסרם, מטעמים בלתי־ידועים, של בולה וחיותה גרצולין, זיסקינד מינקובסקי, שלום שורץ, עו"ד גלובינסקי מברייסק ועוד. חבילות מאיראן מתקבלות באופן סדיר מהסוכנות וגם ד"ש ע"י שאול מאירוב מ„הדודים” רייס וניישטט, אולם יחד עם זה הוא שלח ידיעות מדאיגות מוארשה על מה שכותבות לעתים פרומקה וצביה...

פגישות

לא במתכוון, — מאליהן באו הפגישות. יהודי רוסיה שהיו מנותקים מהיהדות העולמית זה 25 שנה ומעלה, היו צמאים לפגישה עם יהדות פולין, זו שחייה הלאומיים תססו עד פרוץ מלחמת־העולם השנייה, ולא נלאו מלהאזין ולהקשיב על חיינו, שאיפותינו, מלחמותינו והישגינו בארץ.

לרגל עבודתי הנני מועבר עם משפחתי לבארנאול, בירת אלטאי. שם נפגשתי עם מרצה בבית־ספר סוביטי גבוה, מי שהיה פעם חבר הועד המרכזי של צעירי־ציון ברוסיה, והלה שומע בדמעות־בעינים על התנועה שלנו בפולין עד 1939, על „החלוץ“, על הקיבוצים וההסתדרות בארץ ועוד ועוד.

בנוב־סבירסק נפגשתי עם בן משפחה יהודית סוביטית מלנינגרד, סטודנט למדיצינה, השולט בכמה שפות, אך מהיהדות אינו יודע ולא כלום. והנה בהיותו בחופשה בעיירה בסיביר, הכיר בחורה יהודית מליטא, מבין הנשלחים, וזו מסרה לו משהו על ההיסטוריה היהודית והציונית, ד"ר הרצל, וד"ר וייצמן, ארץ־ישראל הנבנית... הבחור חזר הביתה והתריע נגד אמו על שחינכה אותו בלי ערכים אלה, ששמע עליהם זה עתה. משנדודע לו שהייתי בארץ־ישראל, לא הרפה ממני וביקש לספר ולספר. הרגשתי בחוש, שצעיר זה, יליד המשטר הסוביטי וחניכו, נולד ממש מחדש, הפך לנגד עיני ליהודי נאמן ומסור לעמו. בבית־הכנסת המקומי (כפי שנודע לי, קיימו אז בתי־כנסת בערי־סיביר רק בנוב־סבירסק וטומסק) מצאתי בשבת כ־10 „מנינים“ מתפללים, ביניהם אנשי־צבא לא־מעטים. שם נפגשתי עם משפחותיהם של נח פלקסמן, מרדכי־יוסף וצינה ועם הח' אלתר לויין מלכוה.

שוב חוויה: בניסיעתי לאומסק לשם פגישה עם אחי, הנני מוצא את קוסיה לויין ויעקב מוויקנט. כן נפגשתי באומסק מהנדס יהודי סוביטי, קרובו של וייצמן, הבוכה מר על גורלו להיות מנותק מכל משפחתו הנמצאת בארץ והיהודים בכלל.

בשורות-איוב מלוניניץ המשוחררת

בקיץ 1944 משחרר הצבא האדום את לוניניץ מידי הנאצים. נחמיה הופשטיין שביקר שם כותב, שהוא שבור ורצון ממראה עיניו ולא יוכל להישאר שם. כל משפחותינו הושמדו, העיר שרופה, רכושנו שדוד ונמצא בידי החוליגנים המקומיים. במיטות־הניקל המוצעות כרים וכסתות שלנו ישנים השפאקים, דראניצים וקונופאצקים. הארונות, בעלי המראות הגדולות, מלאים בגדי המומתים והמזנונים, השולחנות, הכסאות, מכונות־התפירה, הוילונות היקרים — הכל מהשוד והביזה — מפארים את הדירות שלהם. והנה מגיע מלוניניץ לברנאול הרש לייב זמודיאק, חייל משוחרר, נכה מהצבא הפולני, ומוסר גם הוא על מראה עיניו בלוניניץ. בידיו גם תמונות הקברות ההמוניים של אחינו ואחיותינו.

בין השאר הוא מספר, כי בעת המצור על ברלין נהרג הרשל ביילין והוא עצמו הפך לנכה.

גם פייבל דיכטיאר כותב מה שראה ממראה עיניו: שני קברות המוניים בהם

טמונים כל יהודי העיר וכל הרכוש היהודי בידי הגויים. שוב הושבתה שמחת השחרור של העיירה מידי הנאצים. ואכן, מה בצע בשחרור כשהעיר המשוחררת ריקה לחלוטין מיהודים? מי לנו שם ומה לנו שם?

עוזבים את ברית-המועצות

עם הנצחון המוחלט על היטלר במאי 1945 וקץ המלחמה, גברה התקוה לעזיבת סיביר במהרה. שמעות מרחפות באויר: הנה מודיעה העתונות הסובייטית על תכנית-טרומן להכניס 100 אלף יהודים לארץ-ישראל, וברור — מפרשים היהודים — שהכוונה היא לנו — ליהודי-פולין. אך הנה מכריז הרדיו הסובייטי — ביולי 1945 — על החווה בין השלטונות הסובייטיים והפולניים בדבר החזרת האזרחים-הפולניים-לשעבר לביתם — לפולין — ושוב שמחה שהופרה.

רישום החוזרים לפולין נעשה על-ידי ז.פ.פ. („איגוד הפטריטיים הפולניים“). בסניף ברנאול מנה איגוד זה 1050 יהודים מתוך 1200 אזרחים פולניים, ואני נעשה יו"ר הסניף במקום. תפקידי עדין למדי... התעמולה להסתלקות מהאזרחות הסובייטית אסורה, מאידך מגיעות בשורות מרות על שריפת בית-הכנסת בקרקוב. פוגרומים על יהודים בפולין, על השלכת יהודים מרכבות וכיוצא בזה. מה לעשות? לחזור לגיהנום? כל יהודי עושה חשבון לעצמו ובכל-זאת נרשמים הכל לחזור לפולין.

מות אחותי רחל לאה, זכרונה לברכה

על סף השחרור, השיבה לבית, התקשרות עם העולם החפשי, אליו ערגה וכמהה נפשה — הורכזה אחותי על-ידי מחלת-טיפוס שארכה 4 שבועות. כל טרחותינו ומאמצינו להצילה — לא הועילו, וביום 2 לאוגוסט 1945, הוא יום כ"ג מנחם אב תש"ה, גועה בנכר. בבית-הקברות בברנאול כרינו לה קבר, הקימונו גדר מסביבו ובו מגן-דוד גדול. לאמא אבדה עם זה הבת היחידה האהובה והיקרה, ולי — האחות שהקדשתי לה הרבה מחיי. נגדעה בדמי ימיה ואין מנחם לנו.

בחזרה לפולין — קבלת-פנים זועמת

במאי 1946 עזבנו את סיביר ברכבת מיוחדת. בקרון שלנו נמצאות המשפחות זמודיאק, גלויברמן יעקב, בוימן יעקב, ברונר דוד, משפחת ויניקוב מברנוביץ ואשה פינטוסוביץ מליטא. 4 שבועות ארכה הדרך. בפטרופלובסק נפגשנו עם שלמה קפלאנסקי ומשפחתו, באומסק — עם יעקב מוזיקנט. כולם חוזרים לפולין. הננו נוסעים דרך מוסקבה, מינסק, אנו עוברים את הגבול הסובייטי הקודם (עד שנת 1939). הנה הערים: סטולבצי, ברנוביץ, זשאבינקא, בריסק, שהיו כה קרובות ללבי בהיותן מלאות יהודים, וכעת — זרות לי כולן. הגויים רצחו וגם ירשו... אנו נכנסים לפולין המחודשת. הפולנים „דוקרים“ אותנו במבטיהם מלאי שנאה ורצח, ובגלוי שואלים: הכיצד נשארנו כל-כך הרבה יהודים? והרי היינו בטוחים שהיטלר השמיד את כולם, את כולם עד אחד, והנה זרם כזה של חלאת-יהודים מציפה את פולין!..

„קבלת־פנים“ זו לא בישרה לנו ישועות ונחמות „בבית“, שאליו התגעגענו וציפינו בלילות־החושך הארוכים בסיביר. הרהורים עולים במוחי, מה הכוח ששמר עלי ועל שכמותי מהרג ושמד? והתשובה היא — הציונות! בגללה נאסרתי ונשלחתי לפנים רוסיה, ובזכותה איני מתיאש כעת על אף היחס המר אלינו. הבית האמיתי איננו כאן, אלא שם — בארץ, ממנה הובאה לי הבשורה הראשונה בלילות־החושך בסיביר; אליה נחזור ונגיע! הגעתי ללודו. סרתי לוועד המרכזי של פועלי־ציון—צ.ס. נפגשתי עם סטיפן גראיק ושמואל צ'ציק. הם מודיעים על הנעשה בתנועה. על הפילוג במפא"י בארץ. זה מצער אותי מאוד. נחמתי היחידה היא, שבפולין התנועה אינה מפולגת. מובילים אותנו הלאה מערבה, לשטחים המשוחררים מהגרמנים, בשלזיה התחתית. תחנתנו היא וורוצלב — ברסלאו לשעבר.

רוצה אני להתקדם הלאה מערבה כדי להגיע — מזרחה... אולם חברי הוועד המרכזי של פוע"צ—צ.ס. מסבירים לי את הצורך לקלוט זמנית את הזרם הגדול של יהודי פולין ולהובילו הלאה בדרכם לארץ־ישראל.

הנני מתמסר לפעולה בכל לבי ונפשי. מיום ליום גובר זרם הפורצים את הגבולות ומגמתם היא — הארץ. ביחוד מתגבר הזרם לאחר הפוגרום בקיאָלץ. יציאת אירופה היא במלוא עוזו ותנועתנו עומדת בראשה.

בין פורצי הגבולות גם אנשי לוניניץ: המשפחות של קוסיה לויך, מאיר־לייב זמודיאק, יצחק קוזניץ, האחים איסר, טוביה והרשל בסביץ (אגב, איסר שהיה באושבנצים, נפגש עם אחיו בגרמניה שלא ידע כי נשאר בחיים). לאט־לאט מתאספים שרידי לוניניץ ועד 30 משפחות הגיעו. הננו מתקשרים עם אנשינו באמריקה ובארץ־ישראל. אנו מקבלים מה„רליאף“ הלוניניצאי בניר־יורק באמצעות הח' מיכל לוצקי 300 דולר ומחלקים בין השרידים. מהארגון של יוצאי לוניניץ בארץ־ישראל הננו מקבלים מכתבים, ביוליטינים וחזורים.

בה' אלול תש"ז (1947) מתאספים כל אנשי לוניניץ בבית־הכנסת שבוורוצלב, לשם עריכת אזכרה לקדושי עירנו, שהושמדו בגיטו לוניניץ לפני 5 שנים. הזקן נח פלקסמן עורך את האזכרה, עיני כולם זולגות דמעות בהביטם סביבם, כמה שרדו מהעיר מלאת־היהודים. רק אודים מוצלים מאש, מאידך נרגשים מעצם ההתלקטות — הפגישה. הנני מבקר במחנה־הסגר גרמני לשעבר הנמצא בשלזיה. בין ערימות חפצים — ביחוד נעלי־ילדים — הנני נתקל בספרים ועיתונים בידיש ועברית. שחותמות ספריות בארצות הבלטיות טבועות עליהן. הנני בוחר לזכרון קומפלט של „ליטעראַרישע בלעטער“, ומה גדלה השתוממותי במצאי באחד הז'ורנלים תיאור על ספרית „תל־חי“ בלוניניץ, בה הייתי קשור בפעולתי התרבותית משך שנים רבות. היה בזה הד מצליל רחוק שנגזו ואיננו...

שלהבת שנת־לקחה ודעכה

יהודי פולין, אף כי נצטמק מספרם, עדיין היתה בהם ההתלהבות של „הימים ההם“. חידשנו את העבודה הציונית. גויסו כספים לקרן־היסוד ולקרן הקיימת לישראל ונפתחו בתי־ספר עבריים.

עם ההכרזה על מדינה יהודית, מפגינה שארית הפליטה היהודית בפולין באופן ספונטני את שמחתה והסולידריות שלה עם אחיהם בארץ. בוורוצלב הנני מופיע בעצרת שהוקדשה לתקומת המדינה היהודית, בה משתתפים אלפי יהודים. אני גומר את נאומי בקריאות לכבוד נשיא־המדינה הראשון ד"ר חיים וייצמן וראש־הממשלה הראשון, חברנו דוד בן־גוריון. אלפי הנאספים מריעים לקריאות אלו והפגנה חגיגית מתקיימת בעיר וגורפת אתה את הכל, הכל — לרבות הקומוניסטים...

ההתקפה של הערבים על הארץ מעוררת בפולין גיוס ל"הגנה". אלפי בחורים ובחורות מתנדבים, עוברים קורס צבאי במחנה מיוחד של ה"הגנה" בבולקוב (משך חדשיים התגייסו כ־3000 בחור ובחורה); מוכרות גם פעולת איסוף כספים ל"הגנה" ותוך זמן קצר נאספו סכומים ענקיים. אני מרכז את פעולת הגיוס בשלויה־התחתית.

בכל־זאת, אין פעולות אלו מביאות אותי לאשליה על אפשרות חיי־תנועה ופעילות ציונית בפולין. ידעתי גם ידעתי: מה שהיה בפולין עד שנת 1939, לא יהיה עוד! אין מקום להשהיות! באוקטובר 1948 עזבנו אני ואמא את פולין ועלינו לארץ־שאיפתנו, היא — ארץ־ישראל.

בן־ציון יוצקי / הרהורים וזכרונות

הומה הלב לזכר הנעדרים. האמנם היו ואינם עוד?..
משחר נעורי נחרתה בזכרוני דמות עיירת מולדתי לוניניץ, רחובותיה, סמטאותיה ושביליה המתפתלים, כולה שופעת שמש ואור. בתי־העץ מכוסים רעפים, ומבעד לחלונותיהם מציצים תינוקות של בית רבן, ילדי משפחות עמלים ישרים ותמימי דרך.
ועולה לפני עתה דמות עיירתי העוטה קדושת שבת וחג. פניהם העליונים של בעלי המלאכה, החנונים והסוחרים למיניהם, עת נתכנסו בבתי הכנסת להתפלל בציבור; דמותם הקורנת כשקבלו אורחים לשבת ולחג. „בעלי בתים” לבושים בגדי חג, צועדים בנחת, הולכים הביתה לקדש על הכוס. יום שבת אחרי הצהריים. המונים מטיילים, מי לבקר בני משפחה, מכר וידיד, מי לשמוע „מגיד טוב” בבית הכנסת ומי לטיול בגן העיר הציבורי. אך גם על הגשר שמעל תחנת הרכבת לא מעטו המטיילים, יש ויתאספו חבורות וילכו לטייל מחוץ לעיר מאחורי גשר הברזל. פה ושם יתאסף נוער ציוני מאורגן לאספה או לשמוע הרצאה מפי חבר שנודמן לכאן, בבית אהר החברים. ומשבת לחול: הולמים הפטישים בסדנאות, אצים־רצים, טרודים ועוסקים בעניני פרנסה. גם עקרות הבית טורחות, קונות ומכינות את הדרוש. כאן תשמענה אונִיך את קול ה"ויאו" מפי עגלון מסכן, ששקעה ברוץ עגלתו הטעונה סחורה. הסוס מתעקש, עומד בסירובו ואינו זו ממקומו. עד אשר יתאספו אנשים ובהטותם שכם אחד, מקיימים מצוות עזוב תעזוב ומוציאים את העגלה מן הרוץ. ומעבר למדרכה תראינה עיניך שתי בעלות בית מהלכות שלובות זרוע — נשים צדקניות הדואגות להשיג עזרה וסעד למשפחה כושלת, לחולה ולאביון. אייכן עדינות הנפש!?

ימי אלול נסכו רוח חיים מיוחדת על עיירתנו. "הימים הנוראים" התדפקו על השער, וכל יהודי חרד לקבל עליו עול מצוות ומעשים טובים. עוד בטרם עלה עמוד השחר, פילחה את הדממה נקישת פטישו של השמש על פתחי הבתים, הקורא לעבודת הבורא, לאמירת "סליחות". בני עיירתנו נראים יוצאים, כשתיק הטלית והתפילין מתחת לבית שחיים, ידם ואוחזת בפנס ולאורו הולכים לבית הכנסת. הימים ימי עבודה למכביר, עקרות הבית טרודות בנקוי ובסיווד הבתים ובהכנה לחג. ידי בעלי המלאכה לא ידעו ליאות. קורנסו של הסנדלר ומחטו של החייט לא פסקו ממלאכתם עד שעות הלילה המאוחרות. עסוקים היו בתפירת נעלים ובגדי יום טוב, שעליהם גאותם של ילדי העיירה, עת התכנסו יחדיו בבתי הכנסת ומתוך קנאה והתפארות הציצו זה בזה.

והנה נשמע כבר קרקור ה"כפרות", נשים וילדים ממהרים לבית השוחט שבקצה העיירה. יום הדין הטיל את מוראו על הכל. לבושי קיטלים לבנים ישבו בעלי בתים, ועמם כל בני העדה ועינו את נפשותיהם בצום ובתפילה בבתי הכנסיות. ובמוצאי יום כפורים תקעו יתד ראשונה לסוכה. לפני חג הסוכות הראו הילדים סימני פעילות רבה: התחרו ביניהם בקישוט הסוכה, בהבאת סכך, בסיכוך הסוכה. לאט לאט עשתה העיירה מעטה ירק ובן לילה צצו בחצרות סוכות מלבינות שמתוכן בקע אור הנרות והעששיות. פה ושם נראו גגות פתוחים, אלה הם ה"כנפים" של הסוכות, שהוקמו בתוך הבתים ושימשו מטרה ל"שקצים" שידו אבנים אל תוכן.

חג החנוכה מעלה בזכרוני ימים טובים לקטנים שבעיירה, משחק ה"דריידל" (סביבון), קלפים, אכילת לביבות מטוגנות מוכנות ביד בקיאה ומנוסה. ועל הכל "דמי חנוכה" שהוענקו בנדיבות ע"י אבא ואמא, דודים, קרובים ושאר בני משפחה. שעות מלאות ענין עברו על הילדים בספירת המטבעות עד אשר עלה בידיהם לסכם את הונם. מה רבים היו הדברים שאפשר היה לקנותם תמורת פרוטות אלה! אפילו זוג "קאנקיעס" — מחליקיים — על מנת להתחלק על הקרח באגם הקפוא שב"לעגאוווע" וברחובות העיירה המכוסים כפור ושלג.

ומחנוכה לפורים. שמחת היום מלאה את כל בני העיירה מקטן ועד גדול. ה"פורים שפילער" למיניהם עם ר' שמשל ע"ה בראשם, ומחזור ההצגות: מכירת יוסף, פרשת אסתר המלכה, אחשורש והמן וכו'. מגשים מכוסים מפיות צחורות נישאים בזהירות על ידי בני המקום מבית אל בית, "משלוח מנות איש לרעהו". קבצני העיירה מחזורים על הפתחים ונהנים ביד רחבה מטוב לבם של החוגגים המזמינים אותם להסב עמם בסעודת פורים המשפחתית.

ממשמשים ובאים ימי הפסח, שוב מלאות הידים עמל וטורה, וכי דבר פשוט הוא לבער את החמץ מן הבתים ומהחצרות? רבה המלאכה בכל בית בענין הכשרות, סיווד, אורור הספרים והבגדים וכו'. ולבסוף כשהכל מותקן לחג, באה פרשת הגעלת הכלים. מוברקים, מצוחצחים ומושחלים על חבל ארוך, נישאים הכלים לחצר בית הכנסת הגדול ההומה מרעש הבאים. השמש המסכן והמיווע עומד ליד הדוד הרוחת, נוטל את הכלים ומטבילים שלוש פעמים במים הרוחתים.

ליל הסדר עובר בהרגשת חג. איש איש בחוג משפחתו. היתה זו חוויה חשובה

להימצא יחד במסיבת בני הבית. הילדים היו עסוקים מבוקר עד ערב במשחק האגוזים, שהתנהל בחצרות בתי הכנסת ובעיקר במקום המרכזי בחצר ר' משה וואלף דיאטלוביץקי ע"ה. התהלכו הילדים כל ימי הפסח, כשכיסי בגדיהם תפוחים ונפוחים כרוב אגוזים, ובמקום המפגש התקבצו מסביב לגומת עפר מעוגלת שנחפרה בעקב הנעל, וקלעו באגוזים. היו אלה ימים מזהירים, שטופי אור שמש זוהר ילדות. תקופות שונות עברו על הישוב היהודי בלוניניץ והטביעו את חותמן על החיים הכלכליים והחברתיים.

*

שנות המלחמה 1914—1917 גרמו לירידת רמת החיים הכלכליים בעיר, לחוסר פרנסה ועבודה. מחמת היעדרם של מפרנסי משפחות רבות שגויסו לשרות הצבא. אמנם, פה ושם נמצאו מקורות פרנסה טובים למשפחות אחדות. שהתחילו מספקות מיצרכים שונים לצבא הרוסי באמצעות קבלנים וקבלני משנה. גם פגיעות בנפש וברכוש ידעה עיירתנו, כתוצאה מהרעשות אויר גרמניות וחילופי יריות. מי שכח אותו ליל אימים — כשה"צפלין" — זו צפורי-הברזל הענקית — הטיל מוראו על פני כל? ותקופת הבריחה ליערות, סמוך לשקיעת השמש, וחפוש מחסה ומסתור מפני דחליל איום ונורא זה. כניסתו של הצבא הגרמני ב-1917 שיתקה לא במעט את מהלך החיים, אולם לאט-לאט הסתגלו בני עירנו למצב והתחילו לבוא בקשרים עם הכובשים וכך התנהלו החיים לאטם.

זוהבה שוחט / לא אשכחך, לוניניץ!

הרבה שנים חלפו מאז כשדרכו רגלי על אדמת לוניניץ. לעיני נתגלתה ככר נטועת-עצים, שורות ארוכות של דוכנים וסוכות והם משמשים גם למלאכה וגם לממכר צרכי-אוכל ותה, חנויות מכל הסוגים. זה היה המרכז המסחרי. והלאה — נמשכו רחובות שבתיהם היו כפופים ונמוכים וגגותיהם רובם מכוסים אזוב ירוק ורקוב. החלונות ללא תריסים וסללות-חול ליד כל בית — כתריס נגד חדירת הקור בחורף... כמעט כל בית נטה לצד שני, בגלל בניה עראית וחוסר יסוד מוצק. אפילו עצי-הלבנה החסונים והיפים, שגדלו בחזית הבתים, לא הסתירו את הדלות. וקשה מאוד היתה ההליכה על מדרכת הקרשים הרקובים ברובם, כשבורות ושוחות ביניהם, ולא פעם שקעה בהם הרגל שרק אחרי עמל קשה חילצתיה משם. הבוץ השחור והדביק, שאפילו הערדלים לא-תמיד הועילו וטבעו בו, השאיר עגמה במעמקי הלב. רק בימי-הקיץ נתיבש הבוץ והיה לאבק אוכל עינים וריאות...

פינה אחת היתה בלוניניץ, שהשרתה רעננות ואור בתוך הקדרות שמסביב — היער. בצאתך ביום-קיץ לנשום אויר צח, ליהנות מזוי החמה, בדרך העולה היערה דרך גבעות-חול מזהיבות ושדות מוריקים, עצי-אורן גבוהים וריחניים — אראז ראית חיי-טבע יפים בחיקה של עיירה זו.

קודרים ועגומים היו בדרך-כלל פני יהודי לוניניץ שפרנסתם היתה על המלאכה

והמסחר־הזעיר — וגם אלה הלכו ופחתו בשנים האחרונות בשל גורמים עוינים: ה„בויקוט“ ומסי הממשלה שמצצו את לשד עצמותיהם. באיזו גבורה עילאית נלחמו יהודי לוניניץ על קיומם העלוב! מה רבו התחבולות שהשתמשו בהן במאבק טרגי זה! ואם חס־חלילה, מטה ידו של אחד מהם ועד ככר־לחם הגיע, — חשו לעזרתו נשי ישראל הרחמניות שנלחמו בחרפת הרעב...

אך לעומת הקדרות החמרית, שפעו אור וחום בעיירה בשטח חי־הרוח. יהודים שומרי דת ומסורת התנחמו ומצאו את סיפוקם הנפשי בבתי־המדרש ב„סעודת־המצוה“, בהחזקת ה„ישיבה“ שלהם וכדומה. בשבתות ובחגים בעיקר נגזזה וחלפה לגמרי הקדרות מכל פנים. נקודות־אור שימשו ביקורי ה„רביים“ מסטולין, ברזנה, שהפיחו בלבבות רוח־חיים, תקוה ואמונה לימים טובים, לעתיד לבוא — לימות המשיח.

הדור הצעיר, המרדני, לא יכול להשלים עם המציאות המרה והוא חלם על חיים חדשים בארץ. ולא רק חלם — גם התכונן לעלות ארצה ולהגשים בה את שאיפותיו הלאומיות והסוציאליות, הוא מצא את סיפוקו במועדון שלו, בהסתדרותו ובמפלגתו — בהכשרתו למען ארץ־כיסופיו שבה קשר את חייו ועתידו.

גולת־הכותרת של פעולות הנוער הלאומי היה בית־הספר העברי מיסודה של חברת „תרבות“. פינה זו זרעה אור על כל תושביה היהודים והפיגה את צערם. תלמידי בית־הספר, מהם מצוינים בכשרונותיהם, דיברו ביניהם רק עברית וקבוצת „בני־יהודה“ לא הוציאו מפייהם אפילו עם הוריהם מלה לא־עברית. — שנים רבות היתה פינה מזהירה זו מחפה בדמוני על הזכרון העגום שנשאר לי מלוניניץ, אך, אהה! אף מקום רבי־אורות זה הוקדר עתה בצלם־הבלהות של קברות־האחים שבלעו לתוכם תוך מוות אכזרי את כל מחמדינו ויקרינו.

לעולם, לעולם לא אשכחך, עיירתי־לוניניץ!

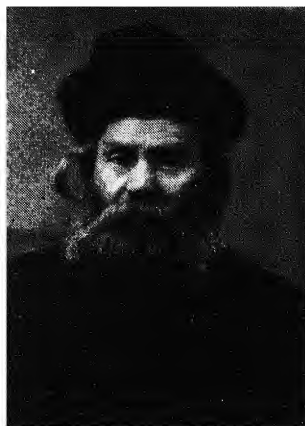

הדוכנים בשוק לוניניץ (1922)

ד מ ו ר י ו ת ו א י ש י ם

רבנו ר' אלתר יהודה זוליאָר זצ"ל

רבנו ישב על כסא הרבנות בלוניניץ מיום שנוצר ישוב יהודי בעיר ועד חורבנו. עד יומו האחרון, שימש וליווה את קהילתנו באהבה, בנאמנות ובמסירות נפש. ללוניניץ בא מלחוביץ, ששימש שם כ„דיין“. יליד ווהלין והיידיש בפיו במיבטא ווהליני. דמותו מצטיירת לפני בבהירות מיוחדת: קטן־קומה, רזה־גוף, זקנו עשוי בטעם, עיניו נוצצות ומבטו חביב ומחייך. עניו היה, ניהל את עדתו בנחת. בעסקי ציבור כאילו עמד בצד, אעפ"י שהתענין בכל ונתן דעתו על כל דבר. אהב שלום ורודף שלום היה ולפיכך אהבנוהו כולנו — זקנים וצעירים. מעורב בין הבריות, ידע הוא למשוך כל לב גם ע"י הלצה קלה.

ציונים ובונדאים חלקו לו כבוד, אף כי היה רחוק מהוויות העולם. אולם בשכלו הישר והגיונו הבהיר ידע תמיד לשפוט מישרים. בשעות הפנאי למד תורה. ביתו היה תמיד מלא אורחים. השפעת רבנו היתה גדולה מאד גם על הדור הצעיר, החפשי. במידותיו הנעלות השפיע יותר מאחרים בדרשותיהם. לא נחן בכשרון הדיבור, קולו היה צרוד ועל כן לא דרש בפני עדתו בשבתות, ב„שבת הגדול“ וב„שבת השוכה“, כנהוג בקהילות ישראל בכלל ובקוננהורודוק בפרט. אעפ"י שהיה נוח לבריות ורודף שלום, ידע אימתי להיות רך כקנה או קשה כארו. (מעשה ששמעתי מפי אבי ז"ל: שני קצבים באו לדין בפניו, לא הוציא הרב פסק־דין לאלתר. כעבור ימים אחדים, נכנסו שני הקצבים לבית הרב ודרשו שיוציא פסק דינם לאלתר, אחד מהם — גס רוח, הוציא ממגפו סכין ואמר: רבי, היום תוציא פסק־הדין ואם לא — פסק־דין של מות צפוי לי ולך.“ כשמע הרב את הדברים האלה מפי הקצב הגס, הרים את ידו הקטנה, סטר לקצב על לחיו וקרא בכעס: „צא מביתי! דו שייגעץ איינער!“ האנשים שנמצאו בבית הרב התרגשו וכל העיר רעשה, מובן שהקצב פייס את הרב וביקש סליחתו). רבנו היה מהמקילים — מאנשי בית הלל, הן ביחסיו והן בשאלות ותשובות. זכורני, יום לפני חג שחטו פרה והשוחט עמד להטריף את הפרה. הזמן הרב, שהיה מומחה לטפל ב„סירכאות“, ובידיו הקטנות ובאצבעותיו העדינות עמל וטרח שלוש שעות רצופות והכשיר את הפרה לכבוד יום טוב.

בשנים הראשונות כיהן אצלנו לא רק כרב, אלא גם כשו"ב ומהל, ידע גם מלאכת סופר סת"ם ובעצם ידו כתב ספר תורה לעצמו. — אנו הצעירים, היינו נכנסים לביתו בלי שום מורא ופחד. לכל אחד מאתנו היה נגש, משוחח וצובט לחיו בחיבה. שמחתו גדלה

כשבאו אליו לקבל מכתב המלצה לאיזו ישיבה. לא היתה שמחה בעיר, שהרב לא השתתף בה. בברית מילה, בחנוכה בית, בחתונה. השתתפותו היתה לבבית ועממית. מי אינו זוכר את ניגונו בחתונה: „כיצד מרקדין לפני הכלה, כלה, נאה וחסודה“ ואת ריקודו כשמטפחחו האדומה בידו? זכורה הלצתו: „שטופט זיך ניט מיידעלעך, כ'ועל אי"ה אייך אלעמען חתונה מאכץ“. פרנסתו היתה עלובה, לבשתנו. רק בשנים האחרונות, כשהשלטון בקהילה עבר לידי הצעירים, קצבו לו משכורת חדשית. עשרות בשנים התפרנס בדוחק רב ממכירת חמץ ויין בערב פסח, זמן-מה גם ממכירת נרות ושמרים. היו שנים, שבכל ערב שבת הלך ר' אברהם הירשל המלמד מבית לבית ופנקס בידו לגבות „שכירות למען הרב“. בכל זאת לא שמענו מעולם תלונה מפיו. גם הרבנית, הבנים ובתו רישקה בראש, ברחו מן הכבוד והסתפקו במועט. הרבנית ז"ל היתה אשה שקטה ונעימה. חיי רבנו היו שלשלת ארוכה של צרות צרורות ותלאות. פלא, הוא, כיצד יכול להבליג על היסורים והאסונות. בני משפחתו הגדולה — כמעט כולם מתו באבם, חוץ מבנו הבכור ליבלה, — שגלה לחרביין, ונשאר בחיים. ליבלה זה נתפס בשנות 1905-6 לתנועה הריבולוציונרית ולא הנחיל כבוד לרב. הבן השני, מוטל, טבע בהתרחצו בנהר בויר, חיים, הבן השלישי, שלמד בישיבת קמניץ, מת בהיותו בן 17—18 שנה. הבן הרביעי, איצל נרצח יחד עם בני טמרין ע"י הפולנים בשעת נסיגתם מלוניניץ בשנת 1919. הבת היחידה רישקה, בת ישראל פשרה ששימשה מופת בעסקנותה הפוריה לטובת דלת העם, מתה ימים מעטים לפני עלייתה לארץ. בן הזקונים, גדל, השריד האחרון חלה ומת בימי עלומיו. על אפיו של רבנו ומסירותו לפליטי ישראל תעיד רשימה בעתון „הבוקר“, כתובה בידי הסופר פלינקר שנקלע ללוניניץ במנוסתו מהכיבוש הנאצי. רבנו נחשב כמשתייך לחסידי סטולין, אבל לא היה קנאי. באותיות דפוס כתב סיסמה על הדגל הציוני בשנת 1917. בין הגויים היה מפורסם כאדם פיקח וישר. בתביעותיהם מיהודים דרשו הנוצרים להתדיין בפני הרב.

רק בדבר אחד לא הצטיין רבנו, והוא בידיעת לשון המדינה, לא ידע רוסיית או פולנית כהוגן. מספרים אפיזודות שונות, שהיה מחליף את היוצרות, בהכנסו לבית הממשלה והמושל ובמקום „זדראווסטוואיטע“ היה אומר „דאָ סווידאניא“. כשנסוגו הבולשביקים מהעיר, (במלחמת פולין-רוסיה) לקחו עמם את הכומר הפרבוסלבי ונלקח גם הרב והוכנס לקרון האסירים. בקושי רב עלה בידי רישקה בתו, אחרי השתדלויות ובכיות, להוציא מידי הצ'ק.

רבנו הצדיק והישר לא מת מיתה טבעית, אלא נרצח עם כל קהילתו. הגויים שעמדו לא רחוק מהבור, סיפרו שלפני השחיטה פנה הרב אל קהילתו בדברי נחמה ואמר שמפלת היטלר קרובה לבוא ועידד אותם למות מות קדושים. בעת הירויות נשמעו הקריאות „שמע ישראל“.

זכר רבנו לא יימחה מתוכנו ודמותו האצילה תרחף תמיד לפנינו. תהא נשמתו צרורה בצרור הקדושים והטהורים של קהילתנו.

י' ס' ז' א' ב' י

לדמותו של ר' משה טריגון — שו"ב דלונניץ

אם יש את נפשך להקים מצבת זכרון לעיירתנו, להציב לה יד ושם לדורות הבאים אחרינו; אם יקום בנך או בן-בנך וישאלך על עברנו המזהיר, ואם תרצה להנחיל לו מושג על כך — אל תספר לו על עירך היפה הסלולה כבישים, על גני הנוי, על שדות מוריי קים ופרחי בושם. אל תספר להם על פרברי העיר, ועל הגשר שמעל לפסי הרכבת. ספר ושנן להם על הדמויות המופלאות, שעיצבו את דמותה הרוחנית של העיר. דמויות מופלאות, שהאצילו מרוחן על העיירה, על חייה הציבוריים, התרבותיים והכלכליים, על מוסדותיה ומפעליה.

נתעכב על כמה דמויות, שחיייהם היו מזיגה של תורה וחסידות, במסגרת של קיבוץ חסידי סטולין וקרלין.

ראש החבורה הוא „הרב המתא“, רבי אלתר יהודה זולאר זצ״ל, תלמיד חכם, גדול בתורה ויראת שמים. — בכל מקום שאתה מוצא גדולתו, שם אתה מוצא ענותנותו, יהודי עממי, תמים ומעורב בין הבריות.

ר' משה וואלף דיאטלוביצקי — יהודי גאה צועד בראש מורם וגו זקוף, בעל הדרת פנים והבעה של תקיף, המטיל מרותו על סביבתו.

ר' אלתר לויך שהקדיש את כל ימיו לתורה ועבודה וביחוד לגמילות חסדים.

ר' מוטיל שורצמן, ששיקע את כל מירצו וזמנו לקיום הישיבה הקרלינאית, תפארתה של העיר.

ועוד היתה שרשרת של יהודים ישישים, תמימים וישרים. שהשפעתם הקרינה אור על חיי העיר המסורתיים, הרוחניים והציבוריים.

בין הדמויות האלה התבלטה במיוחד הדמות האצילה והמופלאה של ר' משה השוחט ז״ל. איש אהוב ומכובד, מקובל על כל המעמדות, חביב על זקן וצעיר, מזיגה של חסיד ומתנגד, חרד וחפשי; תוכו כברו. יפיו החיצוני היה בבואה נאמנה ליופיו הפנימי, איש המידות והאשכולות, נקי כפים ובר לבב. קסם נפלא היה באיש, כשל יחידי סגולה. ר' משה התנהג בחסידות, קבע עתים לתורה והיה זהיר במצוה קלה כבחמורה, חנך את בני ביתו בדרך התורה והחסידות ועם זאת — מתון ונוח, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה. מבלגי על רגשותיו ומושל ברוחו, לא התרגש ולא התרגו, היה שוקל כל דבר בשכלו הבהיר ובדעתו הצלולה.

אהבתו לישראל לא ידעה גבול, מסור למשפחתו. עד היום הזה מזכירים את שמו בקדושה והערצה.

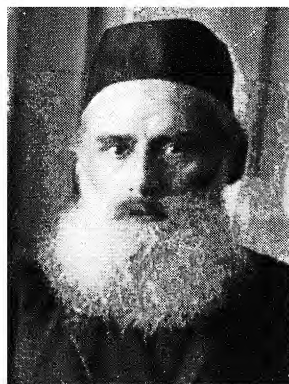
האמת היתה נר לרגלו, התרחק מן המחלוקת. עשה הכל כדי להשליט שלום, אחוה ורעות בין כל בני העדה.

למראית עין היה איש חסון ובריא, אך כל ימיו סבל ממחלה קשה, אבל זו לא דיכאה את רוחו, ולא האפילה על ארשת פניו השמחה.
 הכניס אורחים בעין יפה. מי זה יפסח על בית ר' משה השוחט? רב או משולה, בן ישיבה או סתם אנ"ש.
 זכה ר' משה ז"ל ונפטר מן העולם זמן קצר לפני השואה, ביום י"ב אדר ב' שנת תש"ב.

יעקב קולה

ר' ישראל פרץ

רבי ישראל פרץ הולצמן! יש ברצוני ללחוש ולחזור ולבטא בסלודים את שמו היפה. בראשי תבות יפ"ה חתם וסימן את שערי הגמרות ויתר ספריו. אכן, יפה והדור פנים, מחונן בחכמה, בחריפות— עיירתנו לא היתה מהעתיקות ביערות פולסיה וביצור תיה. אלא ישוב מתחדש, העומד בבנינו. עיירה צעירה ורכה בשנים. עיירה של מסחר ומלאכה. מעטים היו ה"לומדים" בתוכה. רבי ישראל פרץ היה פאר העיירה, ה"עלוי" שלה. שיחתו בהלכה ובאגדה — נאה ושוטפת, שנון בשיחות חולין. מתבל ומשלב אמרותיו בהלצות פקחיות והמצאות יפות. טיפוס חסידי, איש השמחה

והעליות, מבטל במחי יד ובאירוניה את המגידים, הדרשנים והמשולחים, שהיו מציינים עיירתנו בימי שבת וחול ומגבבים דברי דרוש ומוסר. לא סבל את הניגונים, ספוגי היגון, בדרשות המגידים. בחל בפלפול קנאי ובאדיקות מופרזת. הבין גם לרוח הזמן, אהב את ההשכלה העברית ואת שירי אד"ם הכהן, מיכל ושירי יל"ג; התענג על המליצה התנ"כית שבשיריהם. היה משיב נפשו בחרוזי עקיצה, ב"קוצו של יוד" וחרוזי לשון נופל על לשון, חבב את הרומן "הדת והחיים" של ר. א. ברוידס. ויעץ לתלמידים לקרוא בו. בספרות ההשכלה ראה כעין מהדורה חדשה של ספרות המשוררים והחכמים מימי הבינים. בדחילו ורחימו היה מעלה על שפתיו את השם אברהם אבן עזרא, ביחוד כשהצליח לפענח מקומות סתומים וחדות בביאור הראב"ע לתורה. בכוכבי החיים של הראב"ע ראה הרבי צלם כוכב חייו, בשיר "לפי אידי" הקיש גזרה-שוה לחייו, שלא הצליחו ונמשכו בדרך עקלתון.

רק מעטים בעיירה ידעו על בקיאותו בספרות הקבלה והזוהר. ואלה שידעו, יחסו כמה מאורעות טרגיים במשפחתו להתעסקותו בתורת הנסתר בימי בחרותו. הוא עצמו נזר מלשוחח על עניני קבלה וזוהר. אולם לפעמים, למרות זהירותו פלט בהסחה-הדעת כמה הברקות מן הזוהר הקדוש על פרשת התורה. חונן בהסברה מאירה. שנים על שנים היה מורה ורבה של חברת ש"ס בעיירה. ערב ערב היו יהודים מתכנסים ומאזינים

ל"שיעור" מפי הרבי ישראל פרץ. ביחוד היה מראה כוחו ב"סיום", בשעת השראה זוטא, אחרי לגימה מן ה"שרף" המשמח. ידע, כי במצב של בדיחות הדעת אפשר לעקור הרים ולטחנם, זה בזה. לא גרס אחד מקרא ואחד תרגום. הוא כוון, הדריך את התלמיד לעצמאות. כאגדה יפה רוננת היה הרבי ישראל פרץ לאלה שהיו בכפיפתו, ועל כן יזכרו בדמעה את דמותו המזהירה.

א ש ר

ר' אהר'לה גינזבורג

חוץ מחסידי סטולין היו בלוגיניץ גם חסידי הורודוק. אהר'לה היה בנו של הרבי ר' בב'לה — אחד הרביים ממשפחת הגינזבורגים מהורודוק. ללוגיניץ בא ר' אהר'לה בימי המלחמה הראשונה, ונעשה תושב קבוע בשכונה די "זעמד". רב רשמי לא היה, אלא ישב כל הימים בבית הכנסת של השכונה ולמד תורה בשקידה רבה. התושבים וחסידי הורודוק תמכו בו. יפה-תואר היה, בעל הדרת פנים, זקוף קומה, זקנו הארוך והשחור ולבושו בטעם ובחן שוו לו אצילות. קסם מיוחד היה גסוך על פניו העדינים. בעברו ברחוב, היו הנוצרים מסתכלים בו ואומרים "קרסיווי רביץ" — רב יפה. לא רק יפה גוף היה ר' אהר'לה, אלא גם בעל נשמה יפה, אדם צנוע ונחבא אל הכלים, חי בדחקות ובעוני, כי כך דרכה של תורה. בבית הכנסת של השכונה היה הדמות הרוחנית המרכזית. לא נאם ולא דרש, אלא הרביץ תורה וציבור והאציל מרוחו על המתפללים, תושבי השכונה. נספה יחד עם כל בני עירונו.

י. ז.

ר' אברהם צבי קוטניק

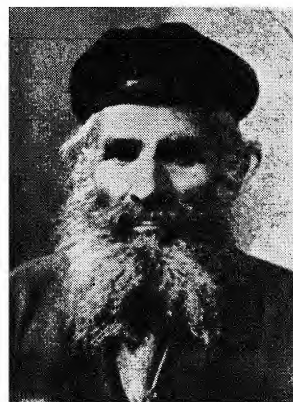
ר' אברהם צבי קוטניק היה ידוע בקוונהורודוק ובלוגיניץ בשם "אברהם הערשל דער מלמד", על שם מקצוע ההוראה שעסק בו עשרות שנים. היה מן המלמדים המתקדמים, משכיל ברוחו. השתדל להגשים את תכניותיו. ר' אברהם צבי התענין בתורת החינוך וההוראה. היה הראשון שהכניס בחדרו את ספרי הלימוד שהופיעו בימים ההם, שמהם למדו גם עברית וגם רוסית. חתם על "החיים והטבע" בשביל הילדים, לימד תנ"ך, דקדוק, כתיבה תמה וחשבון. ניסה גם לארגן את המלמדים בקוונהורודוק על מנת להיטיב את מצבם. להכניס סדר בקבלת תלמידים, כדי להרים את קרן המלמד שהיה בשפל המדרגה. כך, למשל, רצה לתקן ש"בעלי בתים" ימסרו את ילדיהם ל"חבר המלמדים" ולא למלמד הרצוי להם והמלמדים יחלקו את הילדים לכתות מתאימות ולכל מלמד בחדרו תהיה רק כיתה אחת ולא שלוש וארבע. כנהוג. אולם המלמדים לא נאותו לריפורמה כזו. איש מהם גם לא הסכים להורות בכיתות הנמוכות כי לפי דעתם היה בכך משום השפלה להורות לדרדקים. רק בדבר אחד הצליח זמן מה. מלמד כי חלה, והתלמידים בטלו מתורה, היו

שאר מלמדים מקבלים את תלמידיו ושכר הלימוד היה קודש למלמד החזקה. ר' א. צ. נתפס גם לתנועה הריבולוציונרית, אם כי היה יהודי אדוק. חש בלבו שהתנועה המהפכנית צודקת במלחמתה במלכות הרשעה ובעשירים. כשעבר לגור בלונניץ היה יותר חפשי בבצוע תכניותיו. יסד ספריה, ביידש ובעברית. הדריך את בנו משה'ל בפעולה הציונית. ביתו בלונניץ היה מרכז לציונים הפעילים ולמורים העברים. המשיך ביתר שאת את עבודתו הציבורית בדטרויט אשר בארצות הברית. שם היה פעיל ב"המזרחי" וגם בתנועה למען ארץ ישראל העובדת. עניני הפועל המדוכא היו קרובים ללבו לא פחות מאשר הדת והמסורת. באמריקה התחיל למשוך בעט סופרים, כתב שירים ביידש ובעברית. הכתיבה הקלה את יסוריו ואבלו על מות בנו המושלם משה'ל, אישון עינו.

י. ז.

ר' מרדכי פרפלוצ'יק

מי לא הכיר את ר' מאטשע דער מוליאר. גם הוא, כרוב תושבי לונניץ, נולד בקוזנורודוק לאבא ר' משה "דער איינבינדער" ומכאן שם המשפחה פרפלוצ'יק (כורך ספרים ברוסית). דמות פטריארכלית: זקנו הארוך, הירמולקה שנזדקרה מתחת לכובעו בקיץ ובחורף, הקפוטה הפרומה, המשקפים הרכובים על קצה חטמו, האיטיות בהילוכו והמתינות בדבורו, שוו לו גוון מיוחד. רבה היתה תרומתו להתפתחותה של לונניץ. הרבה בתיאבון יפים, כמו בניני השוק של אפרים יצחק רובינראוט ובית המרחץ וכו', היו מעשה ידיו להתפאר. בעצמו תיכנן את התכניות

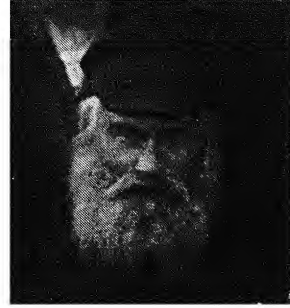

ושרטט אותן, מעשה ארדיכל ממש. הקים דור צעיר של בעלי מקצוע בבנין, מהם פועלים ותיקים המשתתפים בבנין הארץ. אך לא רק במלאכת "חמר ולבנים" היה ברה"כי, אלא ידע פרק גם בעניינירוח ובהויות העולם, יודע ספר וקובע עתים לתורה. הכיר את כל ילדי לונניץ בשמותיהם. כמוהל זכר את יוב הולדתו של כל נמול. קשור היה בנפשו אל ארץ ישראל וכשעלה בנו אברהם, עזב את שני בניו האחרים ועלה לארץ. המשיך גם כאן להתענין בבניה. לא פעם ניגש לקבוצת בנאים, בני לונניץ, והסתכל בעושי המלאכה, ויש שהעיר הערות שמן הענין. הוא אמר: מסירותם של החלוצים לבנין הארץ מכפרת על אפיקורסותם. את רוב זמנו הקדיש לתורה. ער היה לכל המתרחש בישוב. רחש הבנה וכבוד לדור הצעיר, ולא פעם הביע רעיונות מתקדמים. כשהפציצו האיטלקים את תל-אביב בימי מלחמת העולם השנייה, פגעה פצצה בבית הכנסת שבו ישב ר' מרדכי והתעמק בדף גמרא. נפגע ומת מות קדושים. הובא לקבורה על הר הזיתים בירושלים.

י. בן-שׂאול

ר' מאיר קפלנסקי

בשכונה „די זעמד“, שהיתה מיושבת רובה יהודים, לא היה בית כנסת עד שנת 1910. תושבי השכונה התפללו ב„מנינים“, רק יחידים מחסידי סטולין הותיקים הרחיקו ללכת לבית הכנסת הגדול, בקצה השני של העיר. שני מנינים התקיימו: אצל ר' יהושע קשטן, — רוב המתפללים היו חסידי סטולין, ומנין שני גדול בבית ר' מאיר קפלנסקי. מתפללי המנין בבית ר' מאיר קפלנסקי היו רובם מתושבי שכונת ה„חול“, סתם יהודים בני „עמך“. כמה שנים התקיים המנין הגדול הזה. בביתו היתה גם חנות מכולת ומלבד קונים יהודים

היו לו לקוחות גם בין הנוצרים. בכל זאת הקדיש ר' מאיר את החדר הגדול שבביתו לבית תפילה. עד היום קשה להאמין שבימינו היה מישוהו מקדיש את חדרו הגדול שבביתו למוסד ציבורי. האולם היה תפוס לא רק בשבתות, אלא גם בכל ימי השבוע לתפילת שחרית, מנחה ומעריב. שתי כניסות היו בו, אך הרבה מהמתפללים העדיפו להיכנס דרך החנות דווקא. בימות הגשמים והחורף הכניסו בוץ ושלג לבית. עם זאת לא נשמעה טרונגה לא רק מפי ראשי המשפחה, אלא אפילו מבנותיו של ר' מאיר, שהוצרכו לנקות את הרצפה, ר' מאיר לא היה מיוצאי קוונורודוק כרוב תושבי לוניניץ. הסבתא אטיל הביאה לבתה הבכורה בת-שבע חתן מליטא, והצליחה להכניסו תחת כנפיהם של חסידי סטולין, אך לא עלה בידה לעשותו חסיד סטולינאי נלהב, כמשאת נפשה. הרוח הליטאית נשארה חתומה בנפשו של ר' מאיר. כמו חי אראנו עתה: גבה-קומה, בעל זקן צהבהב, שקט. התרחק מן העסקנות הציבורית וממתיחת בקורת על זולתו, ואפילו לעבור לפני התיבה — נאות רק אחרי הפצרות מרובות. למדן לא היה, אך שקדן וקובע עתים לתורה. קנה לו חבר, שעלה עליו בידיעות והוא ר' אביגדור כצמן — ליטאי גם הוא, שתקן ובר אורין, יחד ישבו ולמדו דף גמרא, בבית הכנסת החדש שנבנה בשכונה. השפעתו על בניו היתה גדולה וכשאחד מבניו עשה מעשה קונדס בבית המדרש, די היה שר' מאיר ישים בו עינו מרחוק ומיד עזב הבן את „החברה הלבנה“. היה בעל לב יהודי חם וידו פתוחה לכל. זכורני, בשנת 1917 באנו אליו למכור לו שקלים, תחילה פקפקו אם לסור אליו כי אדוק היה ורוב האדוקים היו אדישים לציונות. ומה הופתענו! ר' מאיר קנה שני שקלים, בשבילו ובשביל רעיתו. מאז לא נפקד מקומו בתרומות לקרנות ציוניות. ביתם היה פתוח לכל עני ואביון. עד שנבנה בית הכנסת, באו עניים, מגידים, וסתם אורחים בני תורה, שהתפללו במנין, אל ביתו ומצאו בו אש"ל (אכילה שתייה, לינה). ר' מאיר היה עסוק במסחר יערות וכנראה לא הצליח בכך. את החנות ניהלה בעיקר אשתו, בת-שבע, בעלת פנים יפות, שידעה לכלכל הליכות ביתה בענוה ובשקט.

יוסף בן-שׂאול

ר' שאול ווילק

מהראשונים והאחרונים מתושבי לוניניץ. בשנת 1898 עזב את עיר מולדתו קוֹזְנֵהוֹרֹדוֹק והשתקע עם כל בני ביתו בלוניניץ. גבה קומה וחסון, בעל זקן ארוך. כל שנות חייו עד גיל זקנה חי על העמל ויגיעת הכפיים. שבעה בנים ושלוש בנות גידל ולעת זיקנה נשאר רק עם בן אחד ובת שהיה סמוך על שולחנה. רובם נתפזרו לארבע רוחות העולם. מחסידי הורודוק ומגבאי חברה־קדישא המקומית. בשנים שלפני המלחמה העולמית הראשונה — חבר פעיל באגודת בעלי המלאכה.

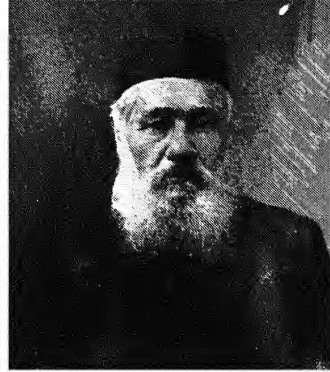
יהודי פשוט, שומר מצוות קלות כחמורות. בחורף, כשהקור השתולל בעוז, היה קם בהשכמת הבוקר ולפני הליכתו לבית המדרש לתפילת הבוקר, הספיק לסיים את כל ספר התהילים ופרקי מעמדות, שידעם על פה. זכורני: ליל שבת אחד אול הנפט מהמנורה. ישב בחושך ואמר תהילים. הוקיר תלמידי חכמים ורביים. גדולה היתה שמחתו כשהרביים מהורודוק הואילו להתאכסן בביתו. לעת זקנה התמסר בכל כוחו ונפשו לאסוף תרומות לטובת ישיבות בכלל ולטובת ישיבה „בית ישראל“ בלוניניץ בפרט. מהרב ר' חיים עוזר גרודונסקי מוויילנא קיבל תעודת כבוד ותודה על עבודתו המסורה. מת ב„גישו“ לוניניץ. אחי־דוד

ר' איציה שולמן השתדלן

בימי ניקולאי השני סבלו היהודים מגזירות שונות ומשונות. מקובל היה ברוסיה: „זכויות לכל, מחוץ ליהודים“. אבל הקדוש ברוך הוא לא עזב את עמו והקדים רפואה למכה. — השוחד. כסף יהודי היה כשר גם למהדרין שבשונאי ישראל. בערים הגדולות היו שתדלנים וביניהם גם אנשי שם. ואילו בערי השדה היו השתדלנים בני „עמד“, שהיו קרובים לשלטונות ותווכו במסירת שוחד ובטול גזירות. הזקן שבחבורה היה ר' איציה שולמן, מרחוב סאדאָווע, תופר בגדי גברים. את בית־המלאכה לחייטות ניהל בנו אברמק'ה שולמן, והוא הזקן היה רק מקבל את העבודה ומוסרה, אך רוב זמנו היה קודש לשתדלנות. וראה פלא: יהודי זקן זה, נמוך־הקומה, על הזקן הארוך והצהוב, שלא ידע אף לחתום את שמו ברוסית, היה מעורב עם אנשי השלטונות, בעיקר עם הנאדזיראטל—מפקד המשטרה. ואם חטא יהודי בעניני חנות או בקניה בלתי־כשרה, או שנאסר מישהו שהתחמק מעבודת הצבא, — ידעו שקודם כל יש ללכת לר' איציה והוא יורה מה לעשות. ר' איציה כבר ידע כמה דמי „לא יחרץ“ יש לשלשל לכיסי הפקידים הקטנים והגדולים. לפעמים, אם הענין היה חמור, נמשך שבועות עד שבאו לידי „הבנה הדדית“ והנאשם, אחרי סידור הפורמליות למראית עין, זוכה ושוחרר. לא תמיד ניתן השוחד בכסף ממש, אלא בחליפה ומעיל, כ„מתנה“. ורבים היהודים שהחזיקו טובה לר' איציה, מתיר האסרים, על מצוות פדיון שבויים. לעת זקנתו מתו שני בניו, והוצרך לטפל בילדיהם—נכדיו. עודו בחיים קנה לו קרקע ליד קבר אשתו. הוא מת זקן ושבע ימים.

ר' עבר לוצקי

ר' עבר בא ללוניניץ מהכפר הסמוך וולקה. בן כפר, גבוה, חסון, אך במידותיו ובהליכותיו היה האריסטוקרט של עיירתנו. מלובש יפה, זקנו עשוי כהלכה, דמות של בעל בעמיו. ביתו — יפה, מרווח ומרוהט, סוכה בנויה מזדרנית, עם כניסה ראשית ומדרגות. חצר ורפת, הכל מתוקן ומסודר כאצל פריץ. ר' עבר מומחה לעצים ויערות — „בראקר“ בלע"ז. סוחרי יערות ופריצים נועצים בו כבמומחה לאומדנא — מה מיכסת העצים הניתנת לכריתה ביער ומה טיבם וכו'. עד פרוץ המלחמה העולמית הראשונה, עבד כממונה ומפקח אצל סוחרי יערות

גדולים. כל השבוע, ולפעמים שבועות רצופים, בילה מחוץ לבית. ורק עם פרוץ המלחמה, כשחדלו ארחות המסחר ביערות — נעשה תושב קבוע בעיר והתחילה עסקנותו הציבורית. מהטיפוסים המעטים בעיר שהבין לרוחו של הדור הצעיר. בביתו מצאתי פעם את „דברי ימי עולם“ של קלמן שולמן מוילנא ואת הספר „גן שעשועים“ לרוזנפלד ועוד ספרים המעידים על ריח השכלה. עם הכבוש הפולני נתן יד לציונים והיה עסקן קרן היסוד בזמני התעניין בביסוס בית הספר העברי ע"י נסיון לרכוש את ביתו הגדול של הפריץ שציט. בימי שלטון הפולנים היה בא"כח מטעם היהודים בעיריה (במגיסטרט). נפטר לפני השואה, ביום ו' לשבט שנת תש"א, בזמן הכיבוש הרוסי.

י. ז.

חיה־הניה רובינראוט

ללוניניץ באה לגור עם משפחתה מקוזנהורודוק, לאחר שנתאלמנה מבעלה. שני בניה היו מעשירי העיירה, אך היא לא רצתה להיות סמוכה על שולחנם. שאפה להתפרנס מיגיע כפיה ממש. רכשו למענה בניה בית מגורים מרווח, ובו פתחה חיה־הניה אכסניה שנוהלה על ידיה ושתי בנותיה.

הצטיינה בנועם הליכותיה. זקופת קומה, מצוה צחת ונקיה למופת, ובשעת הצורך — לבושה פאר. אשה יראת שמים. ביקרה יום ביום בבית הכנסת ומוניטין יצאו לה כמכניסת אורחים ובעלת צדקה.

באכסניה שלה שררה כשרות למהדרין. אורחיה היו בעיקר סוחרים מפורסמים, עוברי אורח בעניני מסחרם, וחסידיים הנוסעים לרבי. אולם הבריות בלוניניץ היו אומרים,

כי האכסניה של חיה־הניה לא לשם פרנסה נפתחה, אלא לשם הרבי מסטולין, שחיה־הניה היתה מחסידותיו הנלהבות. אמונתה ברבי לא ידעה גבול. כל דיבור מפיו היה באזניה כבת־קול משמים. היתה נוסעת לכל החתונות והשמחות שנערכו בחצר הרבי ושימשה בהן בין הגבאיות הראשיות. כן היתה נוסעת לכל ראש־השנה יחד עם כל חסידי לוניניץ לסטולין, להתפלל בימים נוראים בבית מדרשו של הרבי.

מדי צאת הרבי למסע, לפקוד את חסידיו במקומות מושבותיהם והגיע ללוניניץ, היה קובע את אכסניתו בבית חיה־הניה, ולאשרה לא היה קץ. דומה היה שהיא מרחפת על כנפי השכינה של הרבי השוכן כבוד בצל קורתה, שהרי זכתה לחזות מקרוב בנועם פניו הקדושות. פניה היו קורנות מרוב האושר שנפל בחלקה.

לעת זקנתה שאפה חיה־הניה לעלות לארץ־ישראל, לבלות את שנותיה האחרונות בארץ הקדושה ולמצוא מנוחת עולמים בהר הזיתים, סמוך לקבר אמה המנוחה ז"ל, שעלתה לא"י מקוֹזנהורודוק בשנות השמונים של המאה ה־19. אולם לא ניתן לה להגשים את כיסופי חייה. זכתה לשיבה טובה ומתה בזקנה מופלגת בטרם עלה הכורת על יהדות פולין. יהא זכרה ברוך.

ז א ב ב ן י ש י

חיים בן־מאמין (גלויברזון)

חיים בן־מאמין בא ללוניניץ מהעיירה המפורסמת „מוטלה“, עריסת מולדתם של נשיא מדינת ישראל, פרופיסור חיים וייצמן, והסופר ר' מרדכי־ל (טשמרינסקי).

בן פועלים, מעורב עם הבריות, וביחוד עם פשוטי עם. ה„קלאס“ — בית הספר של גלויברזון—נמצא בזמן הראשון בחדר קטן של בית המדרש — חסידי הורודוק, ורוב תלמידיו בני בעלי מלאכה. עד פרוץ מלחמת העולם (1914) הורה בעיירתו ובשנת 1918 חזר אלינו. בזמנו גדלה ופרחה התנועה הציונית. אדם אדוק לציונות ולשפה העברית כמורה גלויברזון לא ראיתי מעודי, ואפילו בארץ. איש זה שינה את שם משפחתו לעברית בעודו בלוניניץ. עם כל איש דיבר בעברית. מספרים עליו: כשהוצרך לנסוע לפינסק, פנה לפקיד הרוסי בקופת התחנה בעברית. לטש הפקיד עינים ולא ידע מה האיש סת, עד שהתערבו אנשים והסבירו לו, שרצונו בכרטיס־נסיעה לפינסק. בימים ההם התנהל החרם מצד הפולנים על היהודים, והנה נודע לבן־מאמין, שבחנות אחת מוכרים משחת נעלים מתוצרת פולנית. נכנס לאותה חנות, ביקש משחת־נעלים, זרק את הקופסא בפני החנוני וערך שערוייה. מאז לא נמכרה עוד בחנות זו תוצרת פולנית.

גלויברזון היה תקיף בדעתו, לא מחל על קוצו של יוד ברעיון הציוני, לא נרתע מעלבונות ולגלוגים, עושה יותר ממעשה. קראנו פעם לאסיפה ציונית ולא באו די אנשים. דחינו את האסיפה ליום אחר, וגם לאסיפה השניה לא באו יותר. גלויברזון לא אמר נואש.

הלך מבית לבית והזמין אנשים לאסיפה. בפעם השלישית נתקיימה האסיפה ברוב עם. בשעת ההתרמה לקרנות היו שסירבו. גלויברזון לא הרפה מהם, הרצה לפנייהם באריכות על הציונות עד שנאותו לתרום. אם נמצא סרבן קשה-עורף, היה תורם מכיסו ורושם את התרומה על שם המסרב, ואת הקבלה — שלח לסרבן.

נואם מצוין, בקי בפולמוס עם מתנגדי הציונות. שמע ג. הגיע לורשה והזמינוהו להיות אחד ממורשי קרן היסוד. נאות בתנאי שיצטרף לא על מנת לקבל פרס. בעמל רב ולאחר הפצרות רבות הסכים לקבל רק את הוצאותיו המצומצמות. בימיו נפוץ הדיבור העברי בעיר ובשנת תרע"ב, נערך הנשף העברי הראשון בתיאטרון, הצגה שבה השתתפו ילדי בתי הספר. הנשף הזה עשה רושם כביר בעיר ואז רבו ההורים, שהתחילו למסור את בניהם למורים. —

לרגל מלחמת העולם עזב ג. את עירנו ורק בשנת 1918-19 שב אלינו מהכיבוש הגרמני, חוור, רזה, ממש עור ועצמות, בלי לבוש הגון לבשרו. סידרנוהו בספרייה, שנוסדה בשנת 1917 ובראשית שנת הלימודים התחיל שוב לעבוד בהוראה. בשנת 1919 התקיימה בלודז ועידה ציונית כללית ארצית וג. נבחר כציר. והנה מה שסיפר לנו אחד מהצירים, שהשתתף בוועידה. רוב הצירים היו יוצאי פולין וגליציה, ביניהם נשואי פנים ונושאי תארים של ד"ר ופרופיסור. מנהיגים אלה דיברו והרצו בפולנית. ביקש ג. את רשות הדיבור ובעברית שפך קיתון של מוסר על המדברים פולנית באסיפה ציונית. יושב ראש האסיפה אמר לשלול ממנו את רשות הדיבור. התערבו בדבר ציוני ה"קראָסים": "וההלין, פוליסיה, ווילנה וכ"ו ועמדו לצידו. מאז למדו הציונים הפולנים לקח, ובוועידות רשמיות דיברו עברית או אידיש. רצה הגורל המר ודוקא הוא שהקריב את כל חייו לארץ, לא זכה לראותה. — קרן היסוד לא הרפתה ממנו: „לאנשים כמוך אנו זקוקים בגולה ולא שם". הוא כבעל משמעת ציונית, ציית. ובודאי נרצה ע"י הגרמנים הטמאים. שמו של גלויברזון ינון לנצח בין בוני ומפלסי הדרך — ציונה.

יוסף בן-שאול

בצלאל סטוכובסקי

נולד בלונניץ. חבר הסתדרות הציונים הכלליים ומראשי הפעילים שבה. עסקן נאמן ומסור לטובת הקרנות הלאומיות. לא פעם הניח עסקיו הפרטיים ותמיד התייצב לקריאת התנועה, וביחוד מגביות קרן-היסוד, לא ביקש כבוד ושררה. לבחירות העיריה, הקהלה וכ"ו סירב להופיע כמועמד. עשה הרבה למען בית-הספר בעיריה והרבה שנים היה חבר ההנהלה של הבנק העממי הקואופרטיבי. ביתו — בית ועד לעסקנים וחברים נאמנים. בצלאל נמנה עם העסקנים הפעילים למען ארץ-ישראל, אך הוא עצמו לא זכה לעלות ולראות בתקומתה של מדינת ישראל.

נספה יחד עם אשתו וילדיו בידי הרוצחים ההיטלריסטיים.

חיים

אברהם יצחק שניידרמן

מהציונים הותיקים שבלוניניץ, ממיסדי הסדרות הציונים הכלליים ומראשי המדברים שלה עד ימי חייו האחרונים. ביתו היה בית לאומי עברי. כל ילדיו נתחנכו ברוח הציונות והלכו בדרכיו. פעילים בתנועה במסירות ובנאמנות. שניידרמן עשה הרבה למען הפצת הרעיון הציוני בין אנשי העיריה, ביחוד בין חוגי בעלי המלאכה. ניספה עם כל בני ביתו ומשפחתו בידי ההיטלריסטים הארורים.

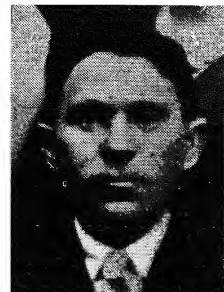
משה'ל שניידרמן

נולד בלוניניץ. עודנו נער הצטרף לשורות הנוער העוסק למען קרן הקימת לישראל. בבגרותו נתמנה למורשה הקק"ל. ממיסדי בית-הספר „תרבות“ בלוניניץ. עשה הרבה לביסוסו. פעיל בועד למען קרן-היסוד. לקח חלק רב בכל פעולה ציונית. בשנים האחרונות — חבר פעיל בהסתדרות הציונים הכלליים. נשמד עם כל בני משפחתו בעיירה בתוך קבר האחים הגדול.

זלמן לאפאטא

נולד בויוסוצק. קיבל חינוך לאומי. בהיותו נער היה חבר ב„החלוץ הצעיר“. בחוגי ארץ-ישראל העובדת הצטיין בקנאותו לעברית. בבואו ללוניניץ נעשה פעיל בועד למען בית הספר „תרבות“, והתמסר לתפקידו בכל מרחץ הנעורים. פעל בשקידה למען הקרנות הציוניות: קרן-הקימת וקרן היסוד. התמיד בישיבות הועדות ונאם בהצלחה באספות ציוניות. עשה הרבה למען הפצת הרעיון הציוני בלוניניץ. ניספה עם משפחתו בידי כנופיות הרוצחים ההיטלריסטיים.

חיים

משה'ל קוטניק

המורים בן ישי וגלויברזון לא היו ילידי קוזנהורודוק-לונניץ. בעוד שמשה'ל קוטניק היה יליד קוזנהורודוק ותושב לונניץ. משה'ל היה בנו של אברהם הרשיל המלמד. ולא מן הקנאים שמרדו באור. אדרבה, הוא הכניס לחדרו תיקונים ברוח החדשה. תלמידיו דיברו עברית וקראו ספרים עבריים. משה למד גם בישיבות, נתפקר, חזר והיה למורה, — כאוטודידקט הצליח מאד, קרא ושנה, השתלם והיה לאחד המורים המעולים. בשנת 1918-19, כשפתח

ה"ג'זינט" בית-ספר, היה משה'ל למנהלו. הצטיין בפקחותו ובמעשיותו. בקי בכל הטכסיסים הציבוריים. קראנו לו: משה'ל הדיפלומאט. באסיפות ובישיבות העביר החלטות הרצויות לרוחנו, והכל סחור סחור. כמי שעשה כמה שנים בחרקוב — ידע את החיים יותר מהמורים הפרובינציאליים. עמד בתוקף על תיקון מצבו הכלכלי של המורה. הגיעו הדברים לידי כך, שבבית הספר הכריזו חבר המורים שביתה — תופעה נדירה מאוד בימים ההם. קוטניק היה מורה דרך, מארגן ומסדר הפעולה הציונית והעברית בעיר. בשנת 1921 הוזמן כמורה לפינסק וגם שם תפס מקום חשוב. את לב הנוער משך בעיקר על ידי ההומור. היה מלא כרמון הלצות ופולקלור. מפינסק הגר לקנדה, ובדטרויט מת בדמי ימיו.

יוסף

רישקה זוליא-קוטנר

רישקה בת הרב היתה סמל של בת ישראל. כל התכונות הנעלות של אביה עברו אליה בירושה: ענוה, אהבת הבריות, חכמה ודעת. הכל התמזג אצלה והיה לחלק מטבעה ונפשה. חן עברי היה נסוך על פניה הרציניים. בפשטותה ובנועם הליכותיה האצילה מרוחה על הדור הצעיר בלונניץ. בישרה ובמסירותה רכשה לה אמון וכבוד מצד הציבור הרחב בכלל ודלת העם בפרט. כשנודע לה על סבל של יחיד או משפחה לא שקטה עד שהעזרה הדרושה הוגשה. כמה עמלה וטרחה כדי להציל את חייו של אברהמ'לה קוציקוביץ — אחד התלמידים המצויינים בסמינר

המורים בוילנה, כשחזר מוילנה מוכה שחפת! באיוו מסירות התחילה לטפל ביתומי לונניץ שמספרם גדל אחרי מלחמת העולם הראשונה! אירגנה ועד ליתומי לונניץ ולקחה חלק פעיל בו. בכשרונותיה וברצינותה עשתה רושם חזק על אנשי ה"דז'זינט"

ותמיד הצליחה בדרישותיה למען יתומי העיר, כשיצאה בשליחות מטעם הוועד לבריסק או לווארשה.

רישקה היתה פעילה גם בתנועה הציונית. חברה בעלת הכרה. ציונותה לא היתה שטחית, את ידיעותיה על הציונות שאבה מהמקורות הראשונים של יוצרי התנועה ומוריה: הרצל, אחד-העם, סמולנסקי, לילינבלום ואהרן דוד גורדון. היתה קוראה ותיקה של הספרות העברית. הראשונה, ואולי היחידה, בלונניץ שרכשה לה את כרכי „התקופה” — הוצאת שטיבל. פעלה למען חברת „תרבות” וביה״ס העברי. השתייכה לתנועת העבודה הציונית, „התאחדות—צעירי־ציון”. אך לא התערבה בריב המפלגות הציוניות. תמיד תפשה והחשיבה את העיקר, את הגרעין ולא את הטפל. אעפ״י שלקחה חלק פעיל בחיים החברתיים־ציבוריים וע״פ רוב היתה הרוח החיה בהם, — לא הבליטה את עצמה ולא רדפה אחרי הכבוד. נחנה בשכל ישר ובתבונה רבה. לא פעם היינו, חברי „צעירי ציון”, באים לשאול בעצתה מה לעשות וכיצד לנהג במקרים שונים. חייה הפרטיים לא היו קלים. העושר לא שפע בבית הרב. אסונות לא פסחו על בית הרב בכלל ובימי חילופי השלטונות אחרי המלחמה, בפרט. בעת נסיגת הפולנים מהעיר במלחמתם עם הבולשביקים הציתו את העיר; כשדלקו הפולנים אחרי הבולשביקים שנסוגו — אסרו האחרונים את הרב והכניסוהו כבר לקרון להגלותו ורק בעמל רב הצליחה להציל את אביה. כל האסונות והתלאות שניתכו על העיר בכלל ועליה בפרט לא דיכאו את רוחה ולא ריפו את ידיה. התעודדה, אזרה כוח והמשיכה בעבודתה הציבורית הפוריה. בשנת 1925 עלתה ארצה, ואחר כך יצאה לפי בקשת הרב לבוא להתראות עם אמה החולה; אך לא זכתה לרישקה לחזור לארץ ולחזות בעיניה את הגשמת משאת נפשה — הקמת מדינת ישראל. כחודש ימים לפני עלייתה בפעם השנייה חלתה ומתה בדמי ימיה. רק בנה היחיד זכה לעלות ארצה ולהיות בין בוני ומגיניה.

יוסף זאבי

גולדה רובינראוט

למדנו יחד בבית־הספר העברי של זאב בן־ישי (בקלצ'ק). הצטיינה בלימודים ואהבה את התנ״ך והשיר העברי, הרוח החיה בכיתה, תמיד ערה ועליוזה. אביה ר' אפרים־יצחק היה מהעשירים המופלגים בלונניץ, בעל־נכסים וסוחר יערות. אך גולדה היתה שונה מיתר בנות גילה העשירות. מילדותה לא אהבה את הפינוק ע״י משרתות, כפי שהיה נהוג במקומותינו בראשית המאה העשרים.

גולדה התבגרה והיתה לעלמה. הליכותיה והתנהגותה פשוטים וצנועים. מעולם לא התלבשה בהדור מופרז לעורר קנאה והתפארות. הפשטות היתה טבועה בכל פגישותיה עם חברים וחברות. פעילה בחיים הציוניים והציבוריים

בלוניניץ. נוטה למפלגות הפועלים שבתנועה הציונית, מן הפעילות בעניני קרן-הקימת לישראל, תורמת ומתרימה, מתיצבת בראש מפעלי הקק"ל בימי סרט ובימי "שוק". בשנת 1933 עלתה לארץ-ישראל. רק פעם אחת נפגשתי עמה בארץ. קשים היו חבלי קליטתה. לא היתה רגילה לדרכי העבודה בארץ. אולם אחרי מאמצים התגברה והתחילה להתערות בחיי הארץ.

בשנת 1937 יצאה גולדה את הארץ לבית-אבא בלוניניץ להפרד מאביה, שנטה למות, ולא הספיקה לחזור. פרצה מלחמת העולם השנייה על כל מוראותיה וגולדה נשארה עם משפחתה שנספתה עם כל יהודי העיירה.

א ש ר

רודל צוקרמן

מן הפעילות והנאמנות ביותר לעניני הקרן הקימת לישראל בלוניניץ. שנים רבות שמשה גזברית ועד הקק"ל. בכל לבה ונפשה פעלה למען גאולת הארץ עד היום האחרון שבו נאסרה ופעולת הקק"ל בעיירה חוסלה.

למרות המצב הכלכלי הקשה ששרר במשפחה (אב הולה קשה, רתוק לערש דוי, אבדן אחיה ישראל, שטבע בהתרחצו בנהר "פריפט" — גם הוא חבר נאמן ויקר בתנועה למען ארץ-ישראל העובדת) המשיכה רודל, שכל עול פרנסת הבית היה מוטל על צוארה, לעמוד הכן ולקחת

חלק פעיל בעבודת הקק"ל, בימי סרט ובימי "בור" וכו'.

כשנכנס הצבא האדום ללוניניץ, עמדה רחל עם חבר עסקני הקק"ל, כולה שבורה ורצוצה ובעינים מלאות דמע, בידעה שהקיץ הקץ על מפעל חייה. בשקט ובצניעות עשתה רודל את העבודה הקדושה למען המטרה הנכספת גאולת הארץ.

כבוד לזכרם של עסקני תחייתנו הלאומית!

חיים

משהיל הוכשטיין

בן להורים עמלים. תלמיד בית הספר "תרבות" וחבר בקן "השומר הצעיר". מגידולי התפארת של החינוך הלאומי-ציוני. בגיל שתים-עשרה כבר עמד על משמרת הפעולה למען מוסדות הלאום וחלם את שבות העם לארצו, וכה חרז בפרי עטו, ראשית ספרות של נעורים מלאי-כיסופים:

כָּל עוֹד בָּנוּ הַלֵּב יִפְעֵם;

כָּל עוֹד בָּנוּ יָרֵם הַדָּם —

בְּקִשְׁיָה לְקוֹל הָרוּעַם פְּרַעַם;

מִהָרוּ, חוּשׁוּ לְעֹזֶרֶת הָעָם!

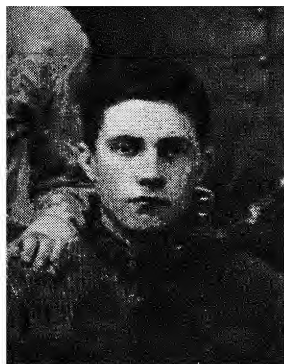
ובמכתבו לחבר בארץ הוא כותב: עיני כולנו נשואות לארץ תקותנו. אנו מחכים בקוצר רוח, בכליון עינים ממש, לידיעות על המצב בארץ. אנא, שלח לי עתונים אחדים".
כה הערה את כיסופיו וערגתו לארץ בשיר ובמכתב, עד שבאה היד הטמאה וגדעה את הנצר באיבו...

חיים

אברהמלה קוציקוביץ

„ראה, עלם חמודות, מה ערשי רעננה,
„התענג בטרם ראתך, נמקה“.
(המתמיד לח. נ. ביאליק)

הרבה לא התענג אברהמ'לה בערש החיים.
גם לא קצר פרי עמלו ומשאת נפשו, כפי שנטל עליו
בכשרונותיו המצוינים, ללמד ולחנך ילדי ישראל.
בית אביו הקטן והדל והאפוף יראת שמים
יתירה, נעשה צר לרוחו המרקיעה אל מרחבי
ההשכלה. צץ אצלו הרעיון לצאת את העיירה
הקטנה המקפחת שאיפות נעורים ולצאת אל העולם
הגדול. זמן קצר עסק בהוראה בתוך כתיב-אביו.
את מר-לבו, שאיפותיו ותכנייתיו היה משיח לפני
הבריו הקרובים ביותר. הוא ידע שאי-אפשר להמשיך
כך. אסור לחנך וללמד כך. אנו מצוים ללמוד

ולהכשיר את עצמנו להיות מורים בישראל.

בשנת 1921 כשנפתח הסמינר למורים ע"י „תרבות“ בוילנא יצא אברהמ'לה לוילנא בעזרתם ותמיכתם של חברים וידידים. תחילה נתיסר בחבלי הסתגלות ללימודים. אמנם, ידיעותיו בעברית ובמקצועות ההומניסטיים היו דיון, אבל המקצועות הריאליסטיים עלו לו בעמל רב. בעזרת כשרונותיו והתמדתו התגבר על המכשולים הראשונים ונמנה עם התלמידים המצטיינים. הפליא בידיעותיו, בכתיבתו, בחפיסתו המהירה, ובחוש בקורתו.
היה פאר חבורת הצעירים המשכילים בלוניניץ, שנון, פיקח ובר-אורין. מפעילי „צעירי ציון“ בעיר, חונך והדריך אחר-כך את הנוער הציוני-סוציאליסטי. עמד בראש פעולות תרבותיות. ממקימי הספרייה של „צעירי-ציון“ שלפי הצעתו נקראה ע"ש יוסף-חיים ברנר. ציר בוועידת צעירי-ציון בשנת 1921. הרוח החיה בעבודה הציונית והתרבותית בלוניניץ. רק בן עשרים ואחת היה במותו. צינה קשה פגעה בריאתו וגופו העדין לא עמד במחלה, וכך נקפד פתיל חייו של צעיר רב-כשרונות שעתידות נכונו לו.

אשר

נפלו במערכה על שיחרור המולדת

אמנון אקרמן

ימים גורליים, גדולים, אשורם ולא רחוקים.
בנים! כל כלכם, כל אורכם, חמדת חייכם התמימים
תתנו באהבה, בפשטות, כדבר המובן מאליו.
(מדברי ד. שמעוני)

עודנו תינוק בן 3 חדשים, נאלץ אמנון להמלט עם הוריו ממאורעות הדמים בשנת תרפ"ט שפרצו בארץ בכלל ובחיפה עיר מולדתו בפרט. הוריו גרו בבתי השוק הערבי, בלב מאורת הרוצחים. כל עוד נפשם במ נמלטו ההורים עם בנם היחיד אז, לתדרי־הכרמל. הוא גדל ככרוש משגשג ועולה. תלתלי זהב הכתירו את ראשו, ופניו בהירים ונלאי חן. אנהנו הקרובים, האמונים עלי אמונות תפלות, חששנו, הססנו להסתכל הרבה בפניו משום פגיעת עין־הרע...

אמנון היה תלמיד בית הספר הריאלי, למד באמונה ובהתמדה. ידע גם להטות שכס בכל דבר, ובעל משמעת והרגלי נועם, גם בבית וגם ברחוב. בעל נמוסים ואיסטנסי. הקדים בשלום קרוביו ויודעיו, חביב בכיתה, תמיד שופע עליזות ושוחר ריעות. אהב מאד את הנגינה ולמד אותה בענין רב. הנגינה תפסה חלק חשוב בחייו הרוחניים. כשהיה חוגר את האקורדיון ופותח בנגינה, היתה כל ישותו מנגנת והכול סביבו נושם חדות חיים. בביה"ס הצטרף אמנון לתנועת "הצופים" שליד בית הספר, וחי חיים מלאים ופעילים. השתתף בפעולות, באספות, בשיחות ובמסבות. ממלא כל תפקיד ושליחות במסירות ובמרץ, בלי להרתע. בימי המאבק עם האנגלים והערבים על אדמת "ביריה" בגליל העליון, השתתפה תנועת הצופים במאבק ובין הצופים שנשלחו לשם היה גם אמנון.

כשמלאו לו שמונה עשרה שנה, הלך עם חבריו להכשרה התישבותית ל"גרעין" — לקבוצי דן ודפנה בגליל. הימים היו ימי מאבק קשים על העליה וראשית המתיתות הפוליטית על המדינה. גרעיני ההכשרות היו בשירות הפלמ"ח. עם הצהרת המדינה היהודית באו ימי המבחן הגורליים. התחיל מאבק הדמים. הערבים התחילו לירות בדרכים, על ישובי היהודים, וביחוד על ישובי הספר. גדודי הפלמ"ח יצאו להגן על הישובים ולשמור על דרכי התחבורה. אמנון נמצא בין מלווי השיירות ובשמירה בלילות. מאושר הוא בהמצאו בין שורות הלוחמים והמגינים. מכתביו הביתה מלאים גאווה לאומית.

מתובלים דברי הומור ועליזות להרגיע את אמא. להשקיט את אבא ואת האח; שהכל יהיה טוב. וכשיגיע תור החופש יבוא הביתה להתראות.

באחת השבתות בא אמנון לכמה ימי חופש. הלכנו לראותו. בדרך, ברחוב בלפור, פגשנו אותו בלויית אחיו הצעיר. עד נפשנו נגע המראה איך אחיו מתרפק עליו. מחבקו. מלטפו ואין ידו זוה מידו. הסתכלנו בפניו היפים, הקורנים של אמנון והלב חרד. בני ציון היקרים והנחמדים, עליכם לצאת למערכה עם פראי אדם, אנשי מדבר. הרגשנו את הסכנה המרחפת על פני בנינו, שנחלצו להגנת המדינה. אולם האמנו כי הטוב והיופי ינצח. אמנון חזר להכשרתו, לבסיסו, לפלוגתו. המאורעות התפתחו. האנגלים עזבו את הגליל. הערבים השתלטו על חלק גדול מהגליל. מצודת המשטרה „נבי יושע“, המשלט החולש על דרכי הגליל, נמצאה בידי הערבים. הפלמ"ח החליט על כיבוש מצודת נבי יושע. התכנית הוכנה לפרטיה: להסתער, להפציץ ולכבוש. ובאחד הלילות יצאו כיתות „המחבלים“ והמפציצים, ואמנון בין „המסתערים“... המבצע נכשל. 27 בחורי הפלמ"ח נפלו, ואמנון בין החללים. נגדע הברוש, אמנון היפה בבנים נפל...

בערב פסח בבוקר הגיעה הידיעה המחרידה להורים. הכאב פילח לב הזורים והאח הצעיר. היגון אפף קרובים, ידידים ומכרים. אין נתחומים. זכר אמנון היפה והאציל, הבן היקר, ינון לדורי דורות. גבורתו ומסירותו יירשמו בספר ה"זכור" יחד עם כל גבורי ישראל, שנפלו חלל על במת ארצנו.

מינה

אשר קרוגלין-רוזנטל

אשר איננו. נפל בקרב דרומית מרוחמה. נפל על הגנת המולדת העברית. עם מותו שכלנו אדם טוב ויקר. חבר נאמן לתנועה הקיבוצית, למעמד הפועלים ולעם כולו.

בחוץ לארץ לא הכרתיו, כי תינוק היה בעלותי ארצה. אולם את משפחתו, מקור מחצבתו, הכרתי היטב. משפחה מתקדמת שנתנה לבניה השכלה גבוהה. הילדים דיברו ביניהם רוסית, כמו כל הנוער הלומד בעיר. לא הצטרפו לתנועה חלוצית ולא חשבו לעלות ארצה. אני הייתי בעיניהם איש מוזר ובלתי מובן.

לעתים קרובות הייתי מבקר בביתם. בית מוקף גינות נוי וגן עצי-פרי, מרוחק ממרכז העיר —

דבר לא מצוי בין היהודים בסביבתנו. אהבתי את השקט והיופי שהיו נסוכים על פינת-החמד זאת.

אביו היה יפה, גבוה, רחב כתפיים ותקיף. אמו משכילה, נבונה, עדינה וטובה.

בסביבה זו קיבל אשר את חינוכו. מבחינה פוליטית היה מושפע מן הנוער הקומוניסטי. את פתרון שאלת היהודים ראה כפי שרואים אותו כל בני ישראל שבחרו בהשקפה שמאלית.

כשהגיע לגבת נוכחתי כי ירש את כל תכונותיה היפות של אמו. עד היום אני מתפלא איך אמא זאת מצאה כוח, באותם ימי האימים והבהלה של פלישת הגרמנים, לשלוח את הנער הרך והעדין בן ה-16 לבדו, ללא נסיון חיים, ללא אמצעים למרחבי העולם, למען יציל את נפשו. מה נבא לב אם עם קבלת החלטה זאת?

אשר נדד ברוסיה הגדולה והגיע לערבות אוזבקיסטן. עבד בכל מיני עבודות בעיר ובכפר. אחר כך הצטרף לצבא הפולני והגיע ארצה. האוירה בצבא היתה קשה ללא נשוא ורבות התלבט עד שהחליט „לערוק“ ולהשאר בארץ. מי שהכיר את אופיו הישר של אשר, יכול לתאר לעצמו מה קשה היה לו לעשות את הצעד הזה. בהגיעו לגבת הסתגל לא בנקל לעבודה ולחיי הקבוצה, אולם מעולם לא התאונן, השתדל להוכיח לאנשים החדשים שראו עצמם מקופחים, כי אין לדרוש זכויות מיוחדות, כי אין הפליה בין חדשים לותיקים.

ישר, בעל מצפון, עדין, רגיש, עניו, טוב לב, ותרן וביישן — אלה הם קוי האופי של אשר.

העובדה שהוא היחיד שניצל מכל המשפחה העיקה על מצפוננו. התנדב לבריגדה, כי לא יכול לשבת שליו בבית בשעה שאחרים נלחמים את מלחמת שחרור האדם מאויביו. במכתביו הרגשתי מיפנה בדעותיו הפוליטיות: היה לציוני ארץ-ישראלי, איש קיבוץ. בכל מקום חיפש חברת אנשי הקיבוץ או לפחות חברה ארץ-ישראלית רצינית. את בקשת דודתו לבוא לאמריקה ללמוד, או לפחות להתארח זמן מה, דחה זמן רב. וכשסוף סוף החליט לנסוע והכין הכל לדרך, פרצה המלחמה בארץ. רצה לבטל את הנסיעה, כי ראה אותה ככריחה מהחזית. בקושי הצלחנו להשפיע עליו והוא נסע. היה לו קשה להתאקלם באמריקה בסביבה בורגנית וזרה לרוחו.

בפרוץ מלחמת השחרור החליט מיד לשוב ארצה. כיוע הוחזר מהלבנון לאמריקה, אולם הוא לא ירד לחוף ולא נפגש עם בני המשפחה שחיכו לו שם. מיהר לשוב לארץ. כבואו לגבת לא רצה לנוח מהדרך, לא היטה אוזן לדברי החברים והידידים שיעצו לו להתעכב זמן מה בקיבוץ. על דעת עצמו התגייס לחטיבה המקבלת על עצמה מבצעים קשים ומסוכנים.

בשיחות איתו במשך הימים הספורים שהיה בבית הרגשתי שהוא נתון לעולמו הפנימי הבלתי שקט. כאילו הגורל קרא לו.

הזדרזו אשר להגיע למקום המיועד ולרגע הנכון. ומצו הגורל אין מנוס. שלום לעפרך. אשר היקר!

משה'ל

מיכל גרוסברג

כ"ב ניסן תרצ"ב — כ' תשרי תשי"א

קירתנו מיכל נספתה בהושענא-רבבה תשי"א, בגיל י"ח, בראשית צעדיה וראשית דרכה בחיים בכלל. התנדבה לנח"ל עוד לפני הגיע זמן שרותה בצבא. הצטיינה בנועם הליכותיה, באצילות נפשית ובטוהר המידות. מתיחסת ברצינות לכל תפקיד בבית הספר, במסיבת חברים ובחברת גדנ"ע. במאורעות הדמים בארץ ידעה מיכל למלא בדיקנות, באימץ לב ונאמנות כל שליחות שהוטלה עליה.

בגמנסיה שקדה על לימודיה, התענינה בספרות, במוסיקה, עזרה לחברותיה בהכנת שיעורים ובהסברה. ארגנה גם חוג שהתענין וטיפל בשאלות אקטואליות מחיינו הישראליים. ובימי חופשתה מלימודים, יצאה בימי החמה הלוהטים לעבוד בקיבוץ. נולדה בתל-אביב. הוריה: לוליה פישמן בת קוזנהורודוק מהחלוצות הראשונות בעיירה ויעקב גרוסברג איש ברדיצ'ב בן העליה השלישית, מראשוני החלוצים טובשי העבודה בגודד ירצובה. את הרוח החלוצית ירשה מהוריה. ברם, תורשה זו יונקת גם משרשי תרבות עמוקים, מסגנון החיים ששרר במשפחות עיירתנו. קטנה היתה העיירה, ללא בתי שעשועים וקולנוע, אך מה יפים ונלהבים היו תושביה היהודים! ומה רבים הערכים המוסריים שהנחילו לחלוצים, בוני הישוב, שביניהם יזהיר גם שמה של מיכל, אשר שירת חייה באמצע נפסקה...

זיוה

**
*

נעימה היית, מיכל, בחברתנו. כמה רוח חיים, מרץ ומסירות תסס בך! היית לנו למופת בשקידה על הלימודים, בשאיפתך להשכלה וליופי עבחיים. הראית יזמה ודריכות בימים הקשים שעברו עלינו במלחמת השחרור שלנו. מי פילל ששאיפותיך הנעלות תרחפנה באויר ופתיל חיך ינתק באבי ימיך ומקום מנוחתך הנצחי — בין קברותיהם של הרבה ממיטב חברינו שנפלו בעד עמנו וארצנו.

זכרך לא ימוש מאתנו!

חברה

שרה קוציקוביץ / מעזבונה

לפנינו צרור שירים, מכתבים ורשימות מעובך הילדה שרה קוציקוביץ הי"ד. בת זגג, תלמידת ביה"ס "תרבות" בלונניץ, ואת שיריה כתבה בגיל 12. חלק משיריה נדפסו ב"הדואר לנוער" בניו־יורק, בעריכת הסופר הידוע דניאל פרסקי, שחזה לה עתידות כ"משוררת עברית גדולה".

שיריה: ירושלים, חלום, עול־חרש, וכדומה רוויים שאיפה כבירה לעלות לארץ, ומתוך הרהורי לבה היא חולמת בהקיץ ונפשה מתמוגגת מתוך תקווה כי תזכה עוד להמשיך הייה בארץ־האבות.

פינה זו נקבעה לזכרה של המשוררת הצעירה ולזכר כל ילדי בית־הספר "תרבות" בלונניץ, הילדים הזכים שנטבחו ע"י רוצחי עמנו.

חלק מהחומר הומצא לנו על־ידי אחות המשררת הנמצאת בארץ, וחלק הועתק מ"הדואר לנוער", לפי המלצתו של מ. ד. פרסקי.

יְרוּשָׁלַיִם

את בית אוצר־עתיקות,
בך קברות מלכינו;
בתוכך אותו לתל
שארית תפארתנו.

מה נפלֶאה העיר,
המזקינה מי אבות,
את המלכים דוד, שלמה —
מתלקחים הדמיונות...

שם בארץ, בראש הרים,
מתנשאת עיר מאד יקרה.
שם העיר ירושלים,
לארץ היא צֶטְרָה.

ירושלים, עיר־הקדש,
נפשי אלֶיך הומיה.
ירושלים, עיר־מחסנו,
לך תהלה דומיה.

ח ל ו ם

אך ענגי-שחור אפסוני,
מכל צברים סכבוני.

ופתאם הוה ממרום
אנו נושלים אל התהום.
לצונת הנשר וצעקתי
התעוררתי משנתי,
נתכינתי אז גם אני
כי תלום הוא שרמני.

בליל-חשך, ליל-אפלה,
מצל הגולה האבלה,
טס לו ממרומי רקיע
נשר קל, לעוף מגביה.

אנכי עליו רוכבת
תמהה, תוהה, חושבת:
האמת זה או תלום,
שלציון אעוף ברום?

ג ע ג ו ע י ם

בוכה היא על הנה ארור,
מלא קיצים עד-בלי-סוף;
הכל לוטה, קלום לא ברור,
שימם, עצוב כל הנוף.

אתגעגע מן החל
ליום שבלו חג —
יום מעמי יוטר על,
רשע-כסל קליל פג.

אתגעגע על השמש,
הנותנת אור וחס;
מסביב החשך קמש,
אתגעגע על היום.

נקספה נפשי לזהר,
עולם מלא רץ וגיל;
כלו עצור זיו וטהר,
אליו עורגה נפשי בהיל.

ע ו ר י - ח ר ש

והנה איקה ופקדים;
נשמע קול צעדים ו
צרכיים אותם תפסו,
כלו כחיתיהם אפסו,
לשוטרים צרכיים נמסרו
וכבית-הקלא נקגרו.
בקדר צר הם יושבים
ועל פצכם הם חושבים.
מתעצצים הם שניהם:
איך לצאת אל אחיהם?..

על-פני הים סינה שטה,
התנוצעה מעלה, מטה.
שני בחורים הפים בתרו,
במשוטים אל החוף תתרו,
בין תקנה נפחד רתפו
ובלחם הפים דתפו.
ובל-לה לאור הדרם
עלו אל החוף הקרם.
אל חוף מולדתם עלו
ולנשק אפרה שאלו.

ח ג - הַפֶּסַח

עַם בּוֹא הָאֲבִיב
 מְרַחֵק אֲלֵינוּ.
 בָּא חַג-הַפֶּסַח —
 הַטּוֹב בְּחַגֵּינוּ.

כָּל בְּעַל־כָּנָף.
 כָּל יְלֵדָה, כָּל יְלֵד,
 גַּם תַּיִת הַיַּעַר —
 כָּל נֶפֶשׁ צוֹהֶלֶת.

בְּלִיל חַג-הַפֶּסַח,
 מַה זָעִים הַמִּסְדָּר!
 הִסָּב עַל הַמַּצּוֹת
 מְבַרְךְ לּוֹ בְּהַרְרָה.

זָעִים חַג-הַפֶּסַח.
 זֶה חַג-הָאֲבִיב;
 הַעֲלִיזוּ בְּחַגִּים
 מְלֵא נִגַּח וְזִיו.

בְּכָנָה בָרוּם

לְכָנָה צְחוּרָה,
 בְּלָה אֹרֶה,
 שְׂטָה בְּשִׁמִּי-הַעֲנֻקִים;
 בִּין עֲנֻנֵי-שְׁחֹר,
 מְחַסְרֵי-אֹר,
 מַעַל הָרִים וְעַמְקִים.

אָךְ עַב שְׁחֹרָה,
 בְּשְׁחֹר הַלַּיִל,
 הַגִּיחָה אֵי-מִשָּׁם;
 בְּלָעָה הָאוֹן,
 בְּלָעָה הַחַז.
 הַקְדִּירָה הָעוֹלָם.

תְּשׁוּט בְּחִיל,
 טָבוֹל בְּגִיל,
 כִּי הַתְקַנָּה אֶתָּה;
 כִּי עוֹד מְעַט,
 בְּעוֹד רַבַּע קָט,
 תְּבוֹא לְמִטְרָתָהּ.

בְּמִקּוֹם אָפֵל
 בְּשְׁחֹר הַלַּיִל
 הַלְכָנָה אֶסְפָּה הַלָּה;
 וְאַתָּם עֲתָה,
 הַגִּיּוֹ-נָא,
 הַתְּצֵא מִבֵּית-כְּלָאָה ז

הָאָבִיב הַמְנַצֵּחַ

בָּא אֵלֵינוּ מְקַרְי,	הַחֲרָף הָאֶזְכָּר
עֲרַת צְפָרִים.	שִׁשְׁלֹט מְסֻבֵיבֵנוּ,
הַשָּׁרוֹת שִׁיר־תְּהִלָּה	הַרִים אֶת רַגְלֵיו
לֵאלֹהִים בְּמִרוֹם,	וּבְרַח מְמַקְסֵנוּ.
שִׁנְצַח הָאָבִיב	הַשְּׁלֵג אוֹחוֹ
אֶת הַחֲרָף עַד תַּס... וְהַשְּׁמֵשׁ תַּבִּיט	מִבְּקַח פְּאָבֵל
בְּתוֹדָה אֶל הַפִּלָּא,	כְּמוֹ יָלֵד קָפוּ.
שִׁהְצִיל הָאָבִיב	אֶת אָבִיו שִׁשְׁבֵּל...
גַּם אוֹתָהּ מִן הַכְּלָא...	מִבְּכִי וּדְמֵעוֹת
אֶכּוּ, רַב הָאוּר	לְבוֹ רַךְ נְמֵס,
שִׁמְכִיא הָאָבִיב;	וּמַחֵס וּמְאוּר
שִׁמְחָה וְשִׁיחָה	הִיא גֵּזַע, גּוֹסֵס.
וְתִהְלֶה מְסֻבֵיב.	הָאָבִיב הַמְנַצֵּחַ,
	בְּזֶר שֶׁל פְּרָחִים,

הַחֲרָף הָאֶזְכָּר

וּבְרַחוּבוֹת רְצִים	מַה נוֹרָא הוּא הַחֲרָף,
אֲנָשִׁים וְטוֹר,	מַה נוֹרָא הַקְּסוֹר.
אֶצֶּל רְלֵם בְּבִאָדָם	לְאַרְצוֹת רְחוֹקוֹת
צְבוּעַ הָאֵף...	בְּרַח לוֹ הַדְּרוֹר.
פְּתָאם יָלֵד רַח לוֹ	הַסִּיּוֹת הַתְּחַבָּאוּ
וּבוֹקָה מַר,	גַּם הֵן בְּמַעֲרוֹת,
טוֹעֵן הוּא בְּלֵחַשׁ —	שִׁמְסַמַּח גְּבֻעוֹת
כִּי בְּאֲזִינִים קַר.	וּבְעַמְקֵי יַעֲרוֹת.
כֶּךְ שׁוֹלֵט הַחֲרָף	הַעֲצִים הַתְּעַטְטוּ
בְּקַרְחָה בְּקִסּוֹר,	בְּקִרוֹם־לִכְוֵן צַח;
עַד בּוֹא יְמוֹת־אָבִיב —	כָּל עֲנָף עֲמוּס־שְׁלֵג,
בְּשִׁיחָה וְאוּר.	עַד מְטָה יֵשֵׁחַ.

י ל ד ו ת י

גולדתי בעיירה לוניניץ. בית־אבי הישן נמצא בסימטה, כמעט בקצה העיר. בסימטה זו היו מרוכזים רבים מהמוסדות החשובים שבעיירה ואפילו בית־המטבחים. ביתנו — הרבה תלאות עברו עליו מיום שנבנה. הורי מספרים: בשעת המלחמה העולמית, כשהאויב נכנס לעיירה, היו כל יהודי העיר רצים אל סימטתנו ונתבאים בבית־הכנסת, בבית הרב, בבתי הקרובים וביחוד בביתנו. כעת ביתנו ישן מאוד. גגו מלא חורים, ובעדם חודר הגשם פנימה.

אבי, יהודי צנום וחולני, עוסק בוגגות. עודני זוכרת: כשנרשמתי לבית־הספר „תרבות“, נרשמה יחד אתי ילדה עשירה ממני. המורה שאל אותי במה עוסק אבי. אני עניתי בקול נמוך, שאבי עוסק בוגגות. וכשפנה באותה שאלה לילדה, ענתה בקול רם: אבי עוסק במסחר. — אמי, אף היא חלשה, ובכלל כולנו חלשים. משום שמקום מושבנו מלא ביצות המזיקות מאוד לבריאות. אחים אין לי. יש לי שלוש אחיות גדולות ממני (האחת נשואה בעיירה סמוכה).

שאיפתנו הגדולה היא לצאת מהגלות הנוראה ולעלות ולבנות את ארץ־ישראל. כל־כך מתגאה אני באלה שזכו לעלות ארצה!

וכשהערב פוקד אותנו, מתחילים לדבר על ה„דולאָרובקות“ שמגדלים בכל חדשים בווארשה הברירה. גם אבא קנה שטר־הגרלה. יושבים אנו מסביב לשולחן וכל אחד אומר מה היה עושה בכסף, לו זכה בו. אבא היה מחלק את הכסף לעניים, תורם לבניית ישיבות, ואחר־כך עולה עם בני־משפחתו לארץ־ישראל. אמי מסכימה עמו. אחיות חולקות קצת על דעתו, אך בדבר אחד כולנו מאוחדים: לעלות לארצנו, לארץ־ישראל. ועתה על בית־ספרנו. בית־הספר „תרבות“ הוא בן שבע מחלקות. מלמדים בו את השפה העברית וגם פולנית. כעת עליתי למחלקה השביעית, בת שתי־עשרה הנני כיום. בעוד שנה אסיים את בית־הספר. שבו עברו עלי ימי ילדותי, הן הטובים והן הרעים. וכבר צפה לפני השאלה: מה יהיה כשאגמור את שבע המחלקות? כיצד אמצא את דרכי?

ס י מ ט ת נ ו

מה נעימה היא סימטתנו! קטנה היא, אך גדולים וחשובים הם הבתים הנמצאים בה. פה בית־הכנסת הגדול שבעיר. על־יד בית־הכנסת — בית הרב. מאחורי בית־הכנסת — בית־הספר „תרבות“. גם ישיבה גדולה נמצאת פה. מימין לבית־הכנסת — בית־המטבחים ומשמאלו — בית־המרחץ היחיד שבעיר. עוד כבוד חלקו לסימטה זו: דרכה עוברות כל פרות העיר בבוקר אל השדה, ולפנות־ערב הן שבות.

אף כי הסימטה היא בקצה העיר, בכל־זאת מלאה היא תמיד אנשים ובהמות. כאן הולכים זקנים וישישים אל בית־הכנסת. פה הולכת פלוגת חיילים אל בית־המרחץ. ראש הפלוגה נותן פקודה וכולם מתחילים לשיר בקול רם. פרות חוזרות מהשדה. אחת עומדת.

מביטה מסביבה ופתאום גועה כאילו אומרת שירה לאלוהים על בראו את העולם. כאן מוליך קצב פרה אל בית־המטבחיים. היא רוצה לברוח ולהסתפח אל עדר הפרות, אבל הוא מחזיק בחבל הקשור אל צוארה ואינו נותן. שני בחורי־ישיבה בקפוטותיהם הארוכות ובירמולקותיהם על ראשיהם מטיילים להם ומתפלפלים. מדברים הם בניגון הגמרא ובשעת דיבורם מניעים הם בידיהם וראשיהם הנה והנה. עוד הם מתנפחים ועגלה עוברת ובה יושבים כמה ערלים. הערלים צוחקים ל„זידקי“ (יהודים) המפספסים, ומפריעים את הבחורים מלימדם... מה נעים לשבת בערבי־קיץ בסימטתנו, להסתכל בלבנה השטה ועוברת, כממהרת לדרכה — ולהרהר, להרהר...

בלילות־חנוכה

מה נעימים לילות־חנוכה הארוכים! החורף יושב על כסא־מלכותו הרם הנישא, לבוש אדרת רחבה, צחה וחמה, ועטור עטרת נוצצת וחלקקה, המבריקה מול הירח המקסים. סביבו קהל חסידיו הרבים, כורעים לפניו או מתרוצצים הנה והנה עלי־יד כסא־המלכות. בין הנאמנים ביותר — רחות־הצפון הקרות: הן מתלחשות עם הוד־מלכותו החורף ובן־רגע ימצאו כבר הרחק־הרחק. ובתור צירי־המלך יחדרו אל כל חור וסדק בעולם הרחב. כהרף־עין שוב ישובו ויספרו נסותרות להוד־מלכותו. חזק הוא המשטר פה על הארץ במלוך החורף. אבל שם למעלה, בשמי־השחקים, שם אין משטר. ככלה נחמדה, לבושה בעדייה המוכספים ועטורה זר־כסף, מטיילת לה הלבנה בדרכי השמים. אין היא נמהרת. רק צעד אחר צעד תצעד לאט ובמתינות. סביבה קהל חסידיה — הכוכבים. לקטנים האלה ניתן חופש גמור והם משתובבים בלי־הרף: יש שאחד נהפך על פניו, השני עושה קפיצת־דרך ברגע קט, או שרודפים אחד אחרי רעהו ורומזים בעיניהם השובבות תוך צחוק ולעג, שמחה וצהלה. אך פתאום חדלו הכוכבים להשתובב ומבטם נתקע בארץ בתמהון רב: מחלונות בתי היהודים נשקפים אליהם נרות קטנטנים, המשוחים בשמן ומעלים עשן. גאים דולקים הנרות, כי מעשה־גבורה עתיק צפון בתוכם. ובחשכת הלילה, עת שלות השקט שפוכה על העולם והכל מסביב גם שינה מתוקה, מספרים הם בלאט את הסיפור לכוכבי־מרום. וזה דבר הסיפור: לפני הרבה־הרבה שנים חי מלך רשע גדול. והמלך שם עול כבד מנשוא על שכם עם קטן נדל, נרדף ומופה, הסובל תמיד צרות ובוז ונאנח דום. הצרות כבדו והעם לא יכול עוד נשוא. אז קם מקרב העם הדל איש גבור עם חמשת בניו האמיצים־החשמונאים. והם מלאי עוז וגבורה. בבטחון גדול בכוח עצמם התאזרו האחים, פרקו את העול מעל עמם וגירשו את אויביהם מארצם. תם הסיפור. הכוכבים שבים אל עבודתם היומ־יומית: להשתובב. ונרות־החנוכה, אחרי שגילו את סודם, מתחילים לאט־לאט לגסוס. רק אחד נשאר הכן על מקומו — והו שמש הנרות, העומד קוממיות על משרתו...

בלילות-קייץ

שקט. כל היקום מסביב נם. נמה הארץ הלחה, העטופה אדרת ירוקה, ונותנת ריח. נמים העצים הירוקים, כשצמרותיהם מורדות על חזיהם והם נושמים בכבדות; נמה לה כל צפור בגן, ברבצה בקנה החם על מצע רך של עשב ובקלמה חלומות נעימים על תולעים גדולות ושמנות; נם גם הילד הקטן והשובב, עיף ויגע מהשתובבות במשך כל יום הקייץ הארוך: הוא רץ אחרי פרפרים, הפריח יונים, או שם שבולת בזנב הזבוב, כדי שיטוס כאוירון, ועתה הם באים אליו כולם בחלום, רומזים לו ומבקשים שילך אתם להשתובב.

הכל נם. אך ממעל לארץ, שם במרום, בשמי השחקים — שם אין תנומה. כמלכה נכבדה, צחה ומזהירה, לבושה בגדי־כסף, מגיחה הלבנה הצחורה והרכה, ממזרח אל אמצע השמים. לאט־לאט היא צועדת ומפנה רמיוותיה לכל עבר. והנה הרגישו בה, ומכל העברים מתקבצים אליה בריצה ובקידה צבאות־השמים, ובהדרת־כבוד משתחווים לה ונרשקים את שוליי־שמלתה. הלבנה, שבעת־רצון ממעשיהם, תשב ברוחה על כסא־התרשיש שלה, הגבוה והנעלה, ובגדלות תמשול בממשלת־הקסם: עבד אחד תשלח לצפון לעשות דברה, את השני — לדרום, והם רצים, קופצים, מחייכים, קורצים עין ורומזים זה אל זה בעיניהם השובבות. ויש שפתאום, בלי שום כוונה, יתהפך שובב על פניו ויקפוף קפיצה גדולה אל התהום, או יעוף למעלה. שובבים גדולים הם הכוכבים! אך לאט־לאט גז גם הקסם הזה ועובר.

ממזרח ממהרת לבוא אילת־השחר, אדומה מכעס, כי הלבנה לקחה את שרביט־המלוכה מידיה, היא באה בצעדים מהירים, וכשנדע הדבר ללבנה עלידי מרגלי־חרש, תתחיל לרדת מטה־מטה, עד שכליל תיעלם, ויחד אתה גז והולך צבא השמים. אילת־השחר שמחה על נצחונה ומושלת על תבל כולה ממשלה בלי־מצרים.

מ כ ת ב י ם

אל אחותי היקרה דבורה, שלום!

מאוד־מאוד ערגה נפשי לראותך, אחותי היקרה! בימים אלה, בימי התחלת האביב כאן בפולין, בנשפים אלה, היינו שתינו מטיילות בחרחובות ומשוחחות בעברית על אודות העוברים ושבים, ודברים אחרים. את היית מתענינת בכל דבר בנוגע לי, והודות לך נדפסו שירי בעתונות וקיבלתי ספר במתנה מאת הסופר דניאל פרסקי. את הספר הזה חיבר בעצמו ליובל ה־25 להופעת יצירותיו. הספר „לאסף ידידים“, הוא ספר פילוסופי. אודה, כי לא הכל הבינותי, אך העיקר הוא, שהמחבר הביא משלים, שבהם הוא רוצה להראות על הטוב והרע בחיים. הוא ביקש ממני כי אשלח לו תמונות ותולדות ימי ילדותי. שלחתי לו את זה ועוד לא קיבלתי מענה. שאלת, אם בחורף זה כתבתי שירים. אמנם כתבתי, אך המורה רוזן עוד לא עבר עליהם, כי אין לו פנאי; הוא משאיר אותם לחג־הפסח...

ובלתי־מתוקנים אינני רוצה לשלוח לך. החיים בחומת בית־הספר מתנהלים לעתים, פעם בכה ופעם בכה. אנו מתכוונים עכשיו לנשף קל, לבאזאר, שיתקיים בפורים. קשים החיים כעת בפולין במובן הפוליטי והדתי. ודאי שמעת על ההצעה שהגישו לסיים בדבר השחיטה בפולין. היום צמו כל היהודים מנער בן 13 שנה. המצב הוא נורא. מדי יום ביומו נוכל לראות על הדפים הראשונים של עתוני־היהודים באותיות קידוש־לבנה, כי בעיר זו ערכו פרעות ביהודים, בעיר זו וזו ניפצו שמשות בבתי יהודים, ועוד כהנה וכהנה. משמחות לב ומעודדות הן רק השמועות הטובות הבאות מארץ־ישראל. למשל, מכתבך שכתבת לנו. המחשבות נישאות כהרף־עין להר־הכרמל ואל העיר העברית המצטיינת ביפיה. מסביב שדות ארץ־ישראל, המצמיחים כל־טוב. דבורה, אם יש ברצונך שלחי לנו תמונות העיר חיפה, רחובותיה וחומותיה הגדולות. אחי חיה פרפלוטשיק שלח להם תמונות העיר תל־אביב. אני חושבת שזה לא יעלה הרבה. יוכל היות, כי חיה תסע עם אביה ואחיה בקרוב לארץ־ישראל. גם אנו היינו רוצים מאוד לנסוע לארץ־ישראל, ביחוד לעת כזאת, אך צריך להמתין ולקוות. שכחתי לכתוב לך, בט"ו בשבט נתקיימה בבית־ספרנו חגיגה, שבה השתתפו המחלקות VI, VII, ההורים, המורים וועד בית־הספר. החגיגה עלתה יפה. הילדים והגדולים רקדו ושרו יחד בשמחה. גם אמא ביקרה את החגיגה. פריסת־שלום מחברותי ובכלל מכל מיודעך.

ממני אחותך, המקווה להתראות אתך פנים אל פנים ולא בכתיבת מכתב בלבד
שרה

אני חושבת, כי את קונה עתון עברי בכל יום. אם לא יעלה בהרבה, אפשר והיית שולחת לי כמה עתונים.
פריסת־שלום לדוד, לדודה, למשה ובכלל לכל ארץ־ישראל.

אל אחותי היקרה דבורה, שלום!
כבר עבר זמן־מה שלא כתבתי אליך. כפי שידוע לך מתלמדת אני ואין לי פנאי לכתובה, אולם אפילו בשעת לימודי אהשוב רק עליך ולא־דוקא עליך, כי אם על הארץ. שאת נמצאת בה, ושנפשי נכספת אליה כל־כך.
את צריכה לדעת, אחותי, שאני רוצה מאוד לנסוע לארץ־ישראל. רגע לא יעבור שלא אחשוב על זה. כי מה תחלת פה לבחורה כמוני? רק לבזו ולשאט־נפש נהיה פה כולנו, וגם המקצוע, שאני לומדת, לא יצלח. כי קשה מאוד להשיג משרה לספרנים. לפני שבוע ימים קיבלתי מכתב מאת הסופר דניאל פרסקי. הוא כתב אלי לעתים קרובות מאוד. הוא כתב, שאת השירים ששלחתי אליו הדפיס בעתונו „הדואר לנוער” והם מצאו חן בעיניו. הוא גם כותב ששמי קוציקוביץ אינו מוצא חן בעיניו, ואולי הייתי יכולה לשנות את השם לשם עברי... (במכתב הבא אשלח אליך את מכתבו, כי עתה צריכה אני להראות למורים). הוא גם כותב, שהייתי צריכה להשתלם יותר בשפה ובספרות העברית, אולם פה בגולה אין לי שום תקוה. אני מקוה כי בארץ־ישראל אוכל להשתלם יותר בספרות העברית, כי שם תהיה לי אפשרות גדולה, ויבוא זמן שתראי גם נחת ממני... אולם מה

אחשוב, הזורי לא יתנו ל„שרה'לה“ לנסוע, וגם אני לא אעזוב את ההורים לבדם, כי גם פייגל חושבת לנסוע, ואני ה„המיזינקה“, חובתי לא לעזוב את הזורי לבדם, וגם להם היה טוב לעלות לארץ.

דבורה, יש לי אליך בקשה, אולי תוכלי לי לשלוח עתונים לקריאה, ירחונים, או מה שיש לך. במכתב השני אכתוב לך מחיי, כי עכשיו אין לי פנאי.

שרה

אל הסופר והעורך מר דניאל פרסקי, שלום רב!

תודה רבה בעד התענינותך בשירי הפעוטים והדלים. אמנם, אינני כדאית להתענינות גדולה כזאת. אני — נערה צעירה מעיירה קטנה בפולסיה, הרחוקה משאון העולם הגדול והרחב. לא פיללתי, איפוא, שיצירתי הקטנות תפלגנה במשך זמן קצר כזה אל שלושה חלקי־תבל... והכל הודות לך, להשתדלותך ולהתענינותך הרבה. תסלח לי מאוד, שלא כתבתי לך במשך כל העת. אמי היתה חולה קשה ולא יכולתי לכתוב. כעת היא מרגישה את עצמה יותר טוב. אני מלמדת ילדים נחשלים בבית־הספר ואת משכורתי מוסרת לאמי להוצאות הבית. גם מורי בית־הספר מתענינים מאוד בשירי ואת מכתבך האחרון הראיתי להם. אחותי הנמצאת בארץ־ישראל כתבה לנו, שמבית־ספר בארץ־ישראל יכולים לדרוש את עליתי לארץ עד גיל 18. אולם היא פועלת ואינה יכולה לעשות כלום בשבילי. יומם ולילה אני הוגה, כי הייתי יכולה להיות בארצנו, אך המטרה כל־כך רחוקה...

אני שולחת כמה שירים, ואם ימצאו חן בעיניך — תדפיסם בעתונך.

המקוה לתשובה מהירה וטובה

שרה קוציקוביץ

עיקר שכחתי: אם לא יהיה קשה, תשלח לי את העתון, שבו הודפס ציורי „הסמטה שלנו“.

אל הסופר מר דניאל פרסקי, שלום!

סליחה רבה, שלא עניתי על מכתבך תיכף ומיד, אך חיכיתי שתשלח לי מתנה ומאוד

שמחתי כשנושא־המכתבים הביא לי אותה!

תודה רבה לך מקרב לבי על התענינותך בשירי הפשוטים ועל המתנה ששלחת

לי. הספר מאוד מעניין ומאוד נעים לקרוא בו. מימי לא קראתי ספר מועיל כמו הספר הזה.

ממנו ראיתי כי אתה מתענין בכל דבר קטן ולכן לא יפלא כי מתענין אתה כל־כך גם

בשירי. הספר יהיה לי לזכרון־עולם ואשמור אותו כבבת עיני. לפני חודש או יותר שלחה

אלינו קרובתי את מכתבך, שכתבת אלי, בו אתה מבקש לשלוח עוד שירים ואת תמונתי.

מילאתי את בקשתך, ובמכתב ששלחנו אל הקרובים, כי לא היתה לי כתובת מדויקת

אליך, שלחתי ציור „סמטתנו“, שיר „חזיון ליל“ ותמונתי. אני חושבת כי קיבלת כל

זאת מקרובתי.

כעת אני שולחת את תולדות ימי חיי וכן בפעם השניה את השיר „חזיון לילי“,
כי אולי לא קיבלת את המכתב ששלחתי אל הקרובה.

המכבדת ומודה לו

שרה קוציקוביץ

פריסת־שולם ממורי בית־הספר; גם הם מאוד מתענינים בספר וקוראים בו להנאתם.

שני מכתבים מאת הסופר דניאל פרסקי

נירירוק, 6 באוקטובר 1935

גברתי היקרה עליזה דבורקין!

ביום 11 באפריל שלחתי אליך מכתב ולא ענית. מדוע?

שלושת השירים („ברכה מעמק־הבכא“, „עולי־חרש“, „ירושלים“) אשר שלחת אלי מאת שאַרְת־בשרך שרה קוציקוביץ מלונניץ, פולין, כבר הספקתי להדפיס בשלושת גליונות „הדואר־לנוער“. בתוך מעטפה זו הנחתי את שלושת הגליונות האלה. בבקשה לשלחם מתנה אל שרה קוציקוביץ.

אם יש לך תמונת שרה — שלחי אלי ואדפיסנה ב„הדואר־לנוער“; ואם אין לך תמונתה — כתבי אליה לשלוח אלי את תמונתה. כמרכן אם יש תחת ידך עוד שירים משיריה — שלחי אלי ואדפיסם; ואם אין לך — כתבי אליה לשלוח אלי עוד משיריה ואדפיסם בשמחה. ואולי תרדיעיני את כתבתה המדויקת ואשלח אליה מכתב פרטי. לפי דעתי, עתידה שרה קוציקוביץ להיות משוררת עברית גדולה.

ומי אַת — נערה או גברת?

בבקשה להודיע את שרה, כי שירה הראשון „ברכה מעמק־הבכא“ עשה רושם עז בספרות העברית, כי נדפס שנית עם הערה גם בשבועון הגרמני בברלין „יודישע רונדשוי“ וגם בשבועון העברי „שולמית“ בירושלים. אם לא תעני אותי גם הפעם — תעשי רעה גדולה לשאַרְת־בשרך. אין לי עוד פנאי להתחנן לפניך, כי תשיבי על מכתבי. אני רק טובת הילדה הקטנה והנפלאה אשר בלונניץ נגד עיני..
בברכת שנה טובה ובידידוּח

6 במאי 1947.

אדוני היקר יוסף זאבי!

דחיתי את התשובה על מכתבך מיום א' באב תש"ו ועד עתה, כי לא יכולתי למצוא את כתבי־ידה של המשוררת שרה קוציקוביץ, כיון שעזובתי את עריכת העתון לילדים „הדואר־לנוער“ וכל תיק המערכת עבר לעורך החדש. אך סוף־סוף מצאתי. כאן תמצא את שיריה ואת חיבוריה בפרוזה. אם תסור אל בית אחד־העם או אל בית־ביאליק בתל־אביב, תקח את הכרך הגדול של „הדואר־לנוער“ ומשם תוכל להעתיק את פרי־עשה של שרה קוציקוביץ. את שיריה תמצא בגליונות האלה: „ברכה מעמק־הבכא“ —

גליון י', "עולי-חרש" — גליון י"א, "ירושלים" — גליון י"ג, "תל-אביב" — גליון ט"ז,
"חלום" — גליון י"ט, "געגעועים" — גליון ס', "על שפת הכנרת" — גליון ע"ד, "בגולה" —
גליון ע"ו. את שני חיבוריה תמצא ב"הדואר-לנוער" בגליונות האלה: "סמטתנו" —
גליון מ"א, "בלילות חנוכה" — גליון פ'. בזה אני מצרף את כל מכתביה הפרטיים,
שיריה וחיבוריה של שרה קוציקוביץ, שהיו שמורים אתי כל הזמן. דעו לכם, כי אילו
היתה בחיים, כי-אז היתה משוררת מצוינה בספרות העברית. כשרונה הפיוטי הוא אמיתי,
פשוט ונאמן. עצתי לכם להקצות בקובץ על לוניניץ מדור מיוחד לזכר שרה קוציקוביץ.
תפרסמו כל דבריה שנדפסו ב"הדואר לנוער" וכן את כתבי-ידה המצורפים בזה. אם אין
לכם תמונתה, אוכל להמציאה לכם. כי קיבלתי ממנה את תצלומה. את הקול-קורא לאנשי-
לוניניץ אדפיס בגליון הבא של "הדואר". ודאי תמצאו את הגליון בבית-ביאליק או
בבית אחד-העם.

והעיקר, שימו יד ושם למשוררת היקרה הזאת, שבני עירכם יוכלו להתגאות בה.
חבל שנספתה בנעוריה!

שלכם בברכת הצלחה

דניאל פרסקי

ל ו נ י נ י ע י

יעקב בוימאן / דאָס אַנטשטיין פון יידישן ישוב

מיט 80—90 יאָר צוריק איז לוניניעץ געווען אַ קליין פאַרוואַרפן דערפל אין צענטער פון די פינסקער בלאַטעס, וווּ ס'האַט זיך נישט געפונען קיין איינציקע יידישע משפּחה. די באַפעלקערונג איז באַשטאַנען בלויז פון פויערים, וועלכע פלעגן פאַרן קיין קאַזשאַנהאַראַדאַק פאַרקויפן זייערע דאַרפס־פּראָדוקטן און איינקויפן נויטיקע סחורות און מכשירים. ערשט אין די 70־ער יאָרן פון פאַריקן יאָר־הונדערט, ווען מ'האַט געבן לוניניעץ צוגעטראַטן דורכפירן די באַן־ליניע האַמעל—בריסק און אַנגעפאַנגען בויען דעם באַן־וואַקזאַל האָבן זיך דאָ אַנגעהויבן באַווייזן יידן פון קאַזשאַנהאַראַדאַק, — הענדלער און האַנטווערקער וועלכע האָבן פאַרדינט פון די באַן־אַרבעטער. יידן האָבן אָבער נישט געהאַט דאָ קיין ווײַן־רעכט און אַפילו נישט איבערנעכטיקן צוליבן געזעץ פון תּוֹס־המושב. פאַר־נאַכט האָבן זיי געמוזט אומקערן זיך קיין קאַזשאַנהאַראַדאַק. ס'איז געווען אַ שווער לעבן אָבער וואָס טוט נישט אַ ייד צוליב פרנסה. אַ גרעסערער צופלוס פון יידן אין לוניניעץ באַמערקט מען אין צען יאָר שפּעטער, ווען ס'ווערט דורכגעפירט די באַן־ליניע באַראַנאַוויטש—סאַרנע, און 10 קילאָמעטער פון לוניניעץ ווערט געבויט די גרויסע באַן־בריק איבערן פּריפּיעט. צוליב די גרויסע זומפן ציט זיך די אַרבעט אייניקע יאָר און ס'ווערן באַשעפטיקט עטלעכע טויזנט אַרבעטער פון טיף רוסלאַנד. זיי גיבן זייער גוט צולייזן. עס קומען אַהער יידן נישט נאָר פון קאַזשאַנהאַראַדאַק — נאָר אויך פון לאַכווע, דאָוידהאַראַדאַק און אַפילו פון פינסק — אָבער ווינען אין לוניניעץ האָבן זיי נישט געטאַרט.

ווי ס'האָבן דערציילט אַלטע יידן פון פינסק, האָבן די אינזשיניערן וועלכע האָבן געבויט די צווייטע באַן ליניע באַראַנאַוויטש—סאַרנע געפאַדערט ביי די פינסקער יידן, אַ גרויסע סומע געלט, וועלן זיי דורכפירן די ליניע נישט דורך לוניניעץ נאָר דורך פינסק. אַזוי וועט פינסק ווערן אַ קניפ־סטאַנציע, האָבן אָבער די פינסקער יידן געזאָגט, אַז אויב ס'איז דאָ אַ פּלאַן פירען די באַן־ליניע דורך פינסק, וועט עס געשען אַן געלט. און ס'האַט זיך זיי נישט געגלויבט, אַז לוניניעץ זאל ווערן אַ קניפ־פינקט און נישט פינסק. אָבער געשען איז טאַקע אַזוי ווי די אינזשיניערן האָבן געזאָגט. פון דאָן אָן האָבן זיך אַנגעהויבן באַזעצן אין לוניניעץ יידן קעגן דעם פאַרבאַט, זיי זענען אויסגעשטאַנען גרויסע

צרות מצד דער צאָרישער מאַכט און געמוזט „שמירען“. צו יענער צייט האָט נאָך לונגינעץ נישט פאַרמאָגט קיין בית־מדרש און נישט קיין בית־עולם. די מתים האָט מען געמוזט פירען קיין קאָזשאַנהאַראַדאַק און דאָרטן זיי מקבר געווען. דאָס זעלבע איז אויך פאַרגעקומען אומעטום, וווּ ס'זענען אויסגעבויט געוואָרן גרעסערע באַן־סטאַנציעס נעבן דערפער וווּ יידן האָבן אין יאָר 1882 נישט געטאָרט וווינען, נישט קענענדיק באַקעמפן דאָס באַזעצן זיך פון יידן אין אַזעלכע סטאַנציעס, האָט די צאָרישע רעגירונג אַרויסגעגעבן אַ ספעציעלן געזעץ לויט וועלכן 109 דערפער, אויפן שטח פון תחום המושב, און צווישן זיי אויך לונגינעץ זענען אָנערקענט געוואָרן אַלס „פּאסאַדן“ וווּ יידן האָבן שוין געמעגט וווינען. די גרעניץ פון פּאסאַד האָט זיך אָבער געענדיקט ביים פּראַוואַסלאָוונעם קלויסטער. אין דאָרף האָבן יידן אויך אויף ווייטער נישט געטאָרט וווינען.

דער יידישער ישוב הויבט זיך אָן צוואַקסן, מען הויבט אָן בויען הייזער. ס'ווערן אויסגעבויט 3 בתי מדרשים און להבדיל אַ באַד, ס'ווערט פאַרלייגט דער בית־עלמין, דאָס אַלץ ווערט געטאָן אויפן חשבון פון קאָזשאַנהאַראַדאַקער יידישן יישוב — וועלכער ווערט קלענער פון יאָר צו יאָר. די האַנטווערקער און אויך אַפילו קרעמער קלייבן זיך אַריבער און באַזעצן זיך אין לונגינעץ. קאָזשאַנהאַראַדאַק ליידיקט זיך אויס און ווערט פּוּסט. צוליב דעם וואָס דער גאַנצער שטח ערד אין לונגינעץ האָט געהערט צו דער פּויעריס־גראַמאַדע, האָבן די יידן און אַפילו קריסטן נישט פּויעריס, געמוזט בויען זייערע הייזער אויף כלומרשט אַרענדירטן באַדן אויף אַ טערמין ביז 12 יאָר און דאָן ווידער באַנייען. דאָס האָט, נאַטירלאַך, געקאָסט פיל געלט, באַזונדערס — ווען ס'האָט זיך געהאַנדעלט וועגן גראַמאַדזקע ערד — האָט מען געדאַרפט געבן יעדן פּויער אַ פּלעשל בראַנפן ער זאל איינשטימען באַנייען דעם קאַנטראַקט. דאָס האָט אָבער נישט אָפגעשראַקן די יידן און דער ישוב האָט געהאַלטן אין איין וואַקסן. אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט מלחמה, ווען אין הערבסט 1915 פאַרנעמען די דייטשען פּינסק, ווערט אין לונגינעץ אַ מהומה — די מער רייכערע יידן פאַרלאָזן לונגינעץ און פאַרן אַרויס קיין טיף רוסלאַנד. דער פּראָנט בלייבט אָבער אויף דער טייך יאַסעלדע, 40 קילאָמעטער פון לונגינעץ. דער שונא דערגייט נישט ביז לונגינעץ, אָבער זיינע לופט־פליהער באַזוכן פון מאָל צו מאָל די שטאָט און וואַרפן באַמבעס. די פאַרלוסטן זענען קליינע — די לופט־מלחמה ווערט ערשט געבוירן. עס קומען אָן אַ סך פליטים פון די אַקופירטע (דורך דייטשען) שטעט — עס ווערט דאָ געשאַפן אַ יידישער קאַמיטעט וועלכער באַזאָרגט זיי מיט שפּיז, דירות און אויך מלבושים. אַפילו נאָך דער מלחמה האָט נאָך לונגינעץ אַ סך אויסצושטיין. די שטאָט ווערט פאַרנומען דורך דער אַזוי גערופענער רוסישער „אַפּיצערסקער לעגיע“, דורך דער רויטער אַרמיי, דורך דער פּוילישער אַרמיי, ענדליך נאָכן ריגער טראַקטאַט פאַרבלייבט לונגינעץ ביי פּוילן. עס הויבט זיך ווידער אָן אַ נאַרמאַלער לעבן, לונגינעץ ווערט אַ קרייזשטאָט.

חיים רובינראוט / לױניעץ אין די לעצטע 25 יאָר

(א אַלגעמיינער איבערבליק)

נאָך דער רוסישער פעברואַר־רעוואָלוציע אין 1917, זענען פאַרגעקומען אין לױניעץ מאַכט־ענדערונגען: צוערשט די דייטשן, דאַן די אוקראַינישע צענטראַל־ראַדע, סקאַראַפּאָדסקי, די באַלשעוויקעס, פּאָליאַקן, באַלאַכאוויטש און ווידער די באַלשעוויקעס. צילעצט — סוף 1920, אָנהויב 1921 — צוריק פּאָליאַקן, וועלכע האָבן געהערשט אין שטאָט ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה אין יאָר 1939.

אונטער דער הערשאַפט פון די פּאָליאַקן האָט זיך לױניעץ שטאַרק אַנטוויקלט. די בלאַטיקע גאַסן, וועלכע האָבן דערמאָנט אַז לױניעץ געפינט זיך אין האַרץ פון די פינסקער בלאַטעס, זענען געוואָרן ברוקירט מיט צעמענטאַווע טראַטוואַרן און בויער זענען פאַרפלאַנצט געוואָרן. עס זענען צוגעקומען אין שטאָט גרויסע עפענטלעכע געביידעס: אַ פּאָלקס־שול, פּאָלקס־טעאַטער, גימנאַזיע, סטאַראַסטווע, מיליטערישע קאַזאַרמען א. א. וו. צוויי קינאַזאַלן זענען געעפנט געוואָרן און עס זענען פאַרגעקומען סטאַבילע באַזוכן פון וואַנדערנדיקע טעאַטער־טרופן, יידישע און פּוילישע, אין די ערשטע צייטן אויך רוסישע.

לױניעץ האָט באַקומען אַן אויסזען פון אַ מאָדערנער שטאָט מיט אַ באַפעלקערונג פון 10.000 איינוואוינער; 5000 ווייסרוסן, 2800 יידן און 2200 פּאָליאַקן. עס איז אויס־געוויילט געוואָרן אַ זעלבסט־פאַרוואַלטונג פון שטאָט, אין וועלכער די יידן זענען געווען פאַרטראַטן מיט 5 ראַטמענער פון דער אַלגעמיינער צאַל 16 מיטגלידער.

דאָס געזעלשאַפטלעך־פּאָליטישע לעבן

מיט דער ראַדיקאַלער אויסערלעכער און אינערלעכער ענדערונג אין שטאָט, האָט זיך אויך שטאַרק געענדערט דאָס יידישע געזעלשאַפטלעך־פּאָליטישע לעבן. אויפן אַרט פון די אַלטע שטאָטישע גבאים, שתדלנים און סתם כלל־פאַרזאָרגער, זענען געקומען פּאָליטישע פּאַרטייען און ווירטשאַפטלעכע אַרגאַניזאַציעס. עס זענען אויסגעוואַקסן די ציוניסטישע פּאַרטייען פון אַלע ריכטונגען: פּועלי ציון צ. ס., אַלגעמיינע ציוניסטן און רעוויזיאָניסטן און די ווירטשאַפטלעכע אַרגאַניזאַציעס: האַנטווערקער־פּאַרטיי, סוחרים־פּאַרטיי, קצבים־פּאַרטיי, קאַאָפּעראַטיווע פּאָלקס־באַנק און סוחרים־באַנק. כמעט די גאַנצע יידישע יוגנט אין שטאָט האָט געהערט צו די ציוניסטישע יונגט־באַוועגונגען; „החלוץ“, „השומר הצעיר“, „פּרייהייט“, „הנוער הציוני“ און „ביתר“. די יידישע באַפעלקערונג איז געווען ציוניסטיש געשטימט. אַנטי־ציוניסטישע פּאַרטייען ווי „בונד“ און „אגודת ישראל“ האָבן אין לױניעץ לגמרי נישט עקזיסטירט. די העגעמאָניע אויף דער יידישער גאַס האָבן געהאַט די אַרבעטנדיקע שיכטן מיט דער „ליגע פאַרן אַרבעטנדיקן ארץ ישראל“ בראש.

דאס ציוניסטישע לעבן

די ציוניסטישע פאָנדן „קרן היסוד“ און „קרן קימת לישראל“ האָבן פאַרנומען אַן אַנגעזעענעם אָרט. די זאַמלונגען פאַר די פּאָנדן זענען תמיד אַדורך מיט גרויס דערפאַלג. עס איז כמעט נישט געווען קיין יידיש הויז, וואו עס זאל זיך נישט געפינען די ווייס־בלויע פושקע פון קק״ל. די פון 1933־טן יאָר איינגעפירטע קרן־קימת־באַזאַרן זענען געוואָרן דער אויסדרוק פון צוגעבונדנקייט צו ארץ־ישראל. אין זיי האָט זיך באַטייליקט דער גרעסטער טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג פון שטאַט און אומגעגנט. נישט קוקנדיק אויף אַלע באַגרענצונגען, איז דער אַנטייל פון לויניעץ אין דער עליה געווען אַ באַדייטנדיקער. יאָר־ערלעך זענען עולה געווען קיין ארץ־ישראל גאַנצע משפחות און פיל יחידים אויף דרישות, אַלס פאַכמענער און חלוצים, וועלכע האָבן דורכגעמאַכט די הכשרה. צענדליקער לויניעצער בחורים און מיידלעך האָבן זיך געפונען אויף הכשרה, צעשפרייט איבער גאַנץ פוילן. אַ לענגערע צייט איז אין לויניעץ אויך געווען אַ חלוצישער קיבוץ פון 25 חברים א. נ. „שחריה“. אויף דער ערשטער העפלה־שיף „וועלאס“ אין יאָר 1935 זענען געווען אויך חברים פון לויניעץ.

לויניעץ האָבן באַזוכט פירנדיקע ציוניסטישע פּערזענלעכקייטן און זענען אַרויסגעטראָטן אויף עפענטלעכע מיטינגען און פאַרזאַמלונגען, צווישן זיי: בערל לאַקער, ברוך צוקערמאַן, יוסף באַראַץ, ד״ר יצחק שיפּער א. א. דורכרייזנדיק לויניעץ האָט חיים נחמן ביאליק באַזוכט די העברעאישע „תרבות־שול“, אויך זאב זאב־אַבאַטינסקי איז געווען אַ גאַסט ביי די רעוויזיאַניסטן און ביתר.

דאס רעליגיעזע לעבן

די רעליגיעזע יידן אין שטאַט האָבן זיך גרופירט אַרום די 4 בתי־מדרשים: אַלט־סטאַלינער, האַראַדאַקער, זעמדישע און אשכנז־ער־שול. זיי האָבן געזאַמלט געלט פאַר דער אַרטיקער ישיבה „בית־ישראל“, תלמוד־תורה, מעות־חסים אויף פסח, הכנסת־אורחים און פון צייט צו צייט געהאַלפן די משולחים פון ועד הישיבות און אַנדערע רעליגיעזע אַנשטאַלטן, וועלכע פלעגן באַזוכן לויניעץ. פון דער רעליגיעזער באַפעלקערונג איז דער גרעסטער־טייל געווען חסידים, דערהויפּט סטאַלין־קארלינער, אַ קליינער טייל — ברעזנער און האַראַדאַקער. אַ שטאַרקע אויפלעבונג צווישן די חסידים האָבן אַרייַנגעבראַכט די יערלעכע באַזוכן פון די רביים, וועלכע פלעגן קומען אויף אַ שבת אין שטאַט. דאַן פלעגן זיך ציוניפּפאַרן פיל חסידים פון אַרומיקע שטעט און שטעטלעך, וי: פינסק, סאַרנע, דאַמבראַוויץ, בערעזניץ, וויסאַצק, סטאַלין, פּלאַטניצע, דאווידהאַראַדאַק, לאַכווע, פאהאסט א. א. וו. אין די חסידישע קרייזן איז די וואַך פון רבינ'ס באַזוך געווען אַ וואַך פון דערמונטערונג און דערהויבונג; מען האָט פאַרבראַכט צוזאַמען, אַרעם און רייך, אַרום איין טיש ביי דער סעודה מיט אַביסל משקה און מיט אַן התלהבותדיקן ריקודל מיטן רבין, וועלכער האָט דערביי געזאַגט תורה. די חסידים האָבן געהאַט אַ גאַנץ יאָר וואָס איבערצודערציילן און פאַרשידנאַרטיק קאַמענטירן נישט אויסמיידנדיק דערביי אַנצווייזן אויף אַ מופת פון צדיק. נאָך דער פטירה פון אַלטן סטאַלינער רבי ר' ישראל

זצ"ל — דער אזוי גערופענער ינוקא, איז די סטאלינער דינאסטיע צעטיילט געווארן אויף קארלינער מיטן רבין ר' אלימלך אין קארלין, און סטאלינער מיטן רבין ר' משה'לע אין סטאלין. די פריער איינהייטלעכע סטאלינער דינאסטיע, און אין די לעצטע יארן די צעטיילטע, האבן געפירט זייערע הויפן, וועלכע פלעגן צוציען פיל חסידים, דערהויפט אויף ראש-השנה, שבת-חנוכה, און שבועות און צווישן וועלכע עס האבן נישט געפעלט די חסידים פון לוניניעץ. עס איז כדאי צו אונטערשטרייכן די ראל פון ערשטן און לעצטן שטאט-רב, הרב ר' יהודה זוליאָר זצ"ל, וועלכער איז געווען טאָלעראַנט לגבי אַלע טיילן פון דער יידישער באַפעלקערונג און האָט געהאַט אַ פּאָזיטיווע באַציוונג צו דער ציוניסטישער אַרבעט אין שטאַט. ער איז געווען אַ שטענדיקער תּורם פאַרן קרן היסוד און קרן קימת. אין די אינערלעכע חילוקי דעות פון ביידע חסידישע טיילן קארלין — סטאלין האָט ער זיך נישט געמישט. די ציוניסטישע אַרבעט האָבן די רעליגיעזע יידן נישט געשטערט.

דערציאונג און קולטור-לעבן

אויפן געביט פון דערציען דעם יונגן דור און קולטורעלן לעבן איז אַריינגעטרעטן אַ קאָלאָסאַלע ענדערונג. די יידישע עלטערן האָבן אויפגעהערט צו שיקן זייערע קינדער אין חדרים. דעם אָרט פון חדר האָבן פאַרנומען די העברעאישע „תרבות-שול“ מיט איבער 200 קינדער, די יידישע „שול-קולט“ שול מיט 70 קינדער. די לעצטע האָט עקזיסטירט בלויז 3 יאָר. אין דער פּוילישער פּאַלקס-שול, פון דער אַלגעמיינער צאָל 2000 קינדער, האָבן געלערנט 120 יידישע. אין דער „תלמוד-תורה“ און ביי פּריוואַטע מלמדים האָבן געלערנט אַ 50 קינדער. אין די לעצטע יאָרן איז דורך דעם קארלינער רבי געגרינדעט געוואָרן אין שטאַט אַ ישיבה א. נ. „בית ישראל“, אין וועלכער עס האָבן געלערנט 60 בחורים, דער גרעסטער טייל אַנגעפאַרענע פון די אַרומיקע שטעט און שטעטלעך, ווי: פינסק, סטאלין, סאַרני, דאָוידהאַראָדאַק, דאַמבראַוויץ, א. א. וו. עס איז אויך אַנטשטאַנען אַ שטאַרקער דראַנג ביי יידן צו מיטעלער און העכערער בילדונג. אַ גרעסערע צאָל פון דער יידישער יוגנט האָבן באַזוכט די פּוילישע מלוכה-גימנאַזיע, די העברעאישע און פּוילישע מיטל-שול אין פינסק און באַראַנאַוויטש. שטאַרק איז געוואָקסן די צאָל יידן פון לוניניעץ אין די הויך-שולן: אין וואַרשע, ווילנע און לעמבערג, צוליב די באַגרענעצונגען פאַר יידן אין די פּוילישע הויך-שולן, האָבן די מער פאַרמעג-לעכע געשיקט זייערע קינדער שטודירן אין אויסלאַנד. דער דראַנג צו מיטעלער און העכערער בילדונג איז געווען שטאַרק נישט נאָר ביי די פאַרמעגלעכע, נאָר אויך ביי די מיטעלע און אַרבעטנדיקע שיכטן, וועלכע האָבן פיל פון זיך געשפּאַרט בכדי צו לאָזן לערנען זייערע קינדער. די לעצטע יאָרן האָט שוין דאָס יידישע לוניניעץ געהאַט פון איר יוגנט געענדיקטע דאָקטוירים, אַדוואָקאַטן א. א.

אויפן קולטורעלן געביט האָט זיך די ציוניסטישע אַרבעטער-יונגט גרופּירט אַרום דער קולטור-געזעלשאַפּט „תל-חי“ מיט איר ביבליאָטעק און ליערן-זאַל, וועלכע האָט פאַרמאָגט איבער 2500 יידישע, העברעאישע און פּוילישע ביכער און כמעט אַלע צייטשריפטן, זשורנאַלן און צייטונגען, וועלכע זענען דערשינען אין פּוילן.

דאס עקאנאמיש-ווירטשאפטלעכע לעבן

דער יידישער קרעמער, האנטווערקער, קליינהענדלער און אַרבעטער אין לונניעץ, וואָבן געצויגן זייער חיונה דערהויפט פון די אַרטיקע פויעריים, באַן-אַרבעטער און מלוכה- באַאַמטע. די באַציאונג צווישן דער יידישער און דער אַרטיקער קריסטלעכער באַפעלקערונג זענען שטענדיק געווען גוטע. פאַר די אַרטיקע פויערים האָט דער ייד געגאַלטן אַלס דער סטאַבילער אָפנעמער פון זייערע לאַנדווירטשאַפטלעכע פראָדוקטן און אויסאַרבעטונגען, ווי קאַרטאַפּל, היי, האַלץ א. א. וו. דער פויער פלעגט דעם פּדיון פאַר זיינע אויסאַרבעטונגען ווי אויך זיינע אַרבעטס-פאַרדינסטן, דערהויפט אין די וועלדער, פאַרווענדן אויף איינקויפן ביים יידישן קרעמער און האַנטווערקער דאָס נויטיקע פאַר זיין שטוב און ווירטשאַפטס-געברויך. אויך אין די ערשטע צייטן פון דער פוילישער הערשאַפט זענען די באַציאונגען צווישן דער יידישער באַפעלקערונג און די אָנגעפאַרענע און דורך דער מאַכט באַזעצטע פוילישע באַאַמטע געווען צופרידנטעלעך. דער פוילישער באַאַמטער און אַרבעטער איז געווען אַ סטאַבילער קליענט ביים יידישן קרעמער און האַנטווערקער, ביי וועלכע ער האָט גענאָסן פון אומבאָגענצטן קרעדיט. מיטן פראַקלאַמירן אין פּוילן די „אָוועם“-פּאליטיק, האָט זיך אנגעהויבן אַן אלגעמיינע באַיקאַט-אַקציע קעגן דעם יידישן קרעמער און בעל-מלאכה. דער יידישער קרעמער, האַנטווערקער, קליינהענדלער און אַרבעטער האָבן געפירט אַ שווערן עקשנותדיקן קאַמף קעגן דער ווירטשאַפטלעכער אויסראַטונגס-פּאליטיק פון די פוילישע מלוכה-אַרגאַנען און זייערע ווירטשאַפטלעכע אינסטיטוציעס. אין די לעצטע יארן האָט דער באַיקאַט פון יידישן האַנדל און מלאכה אנגענומען ברייטערע פאַרמען. עס זענען איינגעאַרדנט געוואָרן פראַפּאָגאַנדע-צוגן מיט באַיקאַט לאַזונגען.

עס האָבן זיך געעפנט פיל קריסטלעכע פּריוואַטע און קאָאָפּעראַטיווע געשעפטן. אויך זענען אַנטשטאַנען פיל קריסטלעכע וואַרשטאַטן פאַר שניידעריי, שוסטעריי א. א. שטאַרק האָבן אויך געדריקט אויפן יידישן בעל-מלאכה די פאַרטיקע פאַבריקאַציע-אויס-אַרבעטונגען פון מלבושים און עיך. דער יידישער שניידער און שוסטער האָבן נישט געקענט ביישטיין די קאָנקורענץ פון די פאַרטיקע אויסאַרבעטונגען. דער ייד האָט געפירט אַ שווערן געראַנגל פאַר זיין עקזיסטענץ, אייניקע יידישע געשעפטן און וואַרשטאַטן האָבן זיך געמוזט שליסן, נישט קענענדיק אויסהאַלטן די באַיקאַט-אַקציע און קאָנקורענץ. אַ געוויסע פּערלייכטערונג איז געקומען מצד דער יידישער קאָאָפּעראַטיווער פּאַלקס- באַנק וועלכע האָט פינאַנציעל געהאַלפן מיט קרעדיט דעם יידישן קרעמער, האַנטווערקער, קליינהענדלער און אַרבעטער.

י ר ג ט

די אונטערוואַקסנדיקע יידישע יוגנט אין שטאַט האָט זיך געפונען אין אַ שווערער לאַגע. די מלוכה און שטאַטישע אַמטן און אונטערנעמונגען זענען צוליב דער דיס- קרימינאַציע-פּאליטיק געווען לגמרי געשלאָסן פאַר יידישע יוגנט און אַרבעטער. קיין אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען זענען אין שטאַט נישט געווען, אַזוי אַז דער אונטער- וואַקסנדיקער דור האָט נישט געהאַט קיין פּערעספעקטיוון און אויסזיכטן אויף איינאַר-

די פוטבאל־גרופע „מכבי“ אין לונדיניעץ (1922)

דנען זיך אויפן אָרט. אין לונדיניעץ, ווי אין אַלע שטעט און שטעטלעך אין פּוילן, זענען געווען גרויסע טיילן פון דער יידישער יוגנט אָן אַרבעט און באַשעפטיקונג. אַ טייל פון דער דעקלאַסירטער אַרבעטסלאָזער יידישער יוגנט אין פּוילן איז אין רעוולטאַט פון פאַרצווייפּלונג געאַנגען אויפן וועג פון נעגאַציע, אָנפילנדיק די רייען פון דער אומלע־גאַלער קאַמוניסטישער פּאַרטיי. די יידישע יוגנט אין לונדיניעץ האָט אָבער אויסגעקליבן דעם וועג פון „החלוץ“, הכשרה און עליה און איז אין דער גרעסטער מערהייט געווען ציוניסטיש געשטימט און געשטרעבט צו פאַרבינדן איר אייגענעם גורל מיט ארץ־ישׂראל.

דער אנהויב פון סוף

מיטן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה אין סעפטעמבער 1939, ווען עס האָט געדראָט דער שטאַט אַ געפאַר פון ווערן פאַרנומען פון די אכזריותדיקע היטלער־חילות, איז דער אַריינמאַרש פון דער רויטער אַרמיי אויפגענומען געוואָרן דורך דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג זייער פריינטלעך. מיטן איינשטעלן פון דער ראַטן־מאַכט אין שטאַט איז אָבער דאָס נאַציאָנאַלע, געזעלשאַפטלעכע און קולטורעלע לעבן ביי יידן אַפגעשטעלט געוואָרן. אַלע יידישע פּאַרטייען זענען געוואָרן ליקוידירט, ווירטשאַפטלעכע אַרגאַניזאַציעס — אויפגעלייזט, די יידישע קהילה — געשלאָסן, די פאַרמעגנס פון פּאַלקס־באַנק און סוחרים־באַנק — קאַנפּיסקירט, די העברעאישע תּרבות־שול איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ יידישער, אָן אַ יידיש־נאַציאָנאַלן אינהאַלט. די 2500 ביכער פון דער „תּל־חי“ ביבליאָטעק, נאָכן באַזייטיקן אומגעוונטשענע ביכער מיט אַ נאַציאָנאַלן און

סאציאלן אינהאלט. זענען איבערגעגעבן געווארן דער אלגעמיינער שטאט־ביבליאָטעק. אַנשטאָט דער רייכער יידישער פרעסע, ווי „היינט“, „מאָמענט“, „דאָס וואָרט“, פּלעגט אַנקומען דאָס בלעטל „אַקטאַבער“ מיט אַלגעמיינע סאָויעטישע ידיעות, וועמענס יידישקייט איז באַשטאַנען אין דעם וואָס עס איז געווען געדרוקט מיט יידישע אותיות לויטן מאַסקווער אויסלייג. אָבער לגמרי אָן וועלכער עס איז יידישן אינהאַלט. די יידישע באַפעלקערונג אין שטאָט איז געווען פאַרנומען מיט דעם איין און איינציקן זאָרג פון לעבן און עקזיסטענץ לויט די באַדינגונגען פון דער ניי־געשאַפּענער ווירקלעכקייט.

דער סוף

די הערשאַפט פון די סאָויעטן האָט געדויערט ביז סוף יוני 1941, ווען די שטאָט איז פאַרנומען געוואָרן דורך די היטלער־היילות. גלייך זענען די היטלער־באַנדעס צוגעטראָטן ליקוידירן דעם יידישן ישוב און אומגעבראַכט אין צוויי מאַסן־שחיות די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג. אין דער ערשטער שחיטה, אין חודש מנחם־אב 1941, האָבן זיי פאַרניכטעט כמעט אַלע מענער פון 14 יאָר און העכער, און די לעבנגעבליבענע פרויען, קינדער און אַ טייל מענער פאַרטריבן אין געטאָ. אין דער צווייטער שחיטה, אין אלול 1942, זענען ביי דער ליקוידאַציע פון געטאָ אומגעבראַכט געוואָרן דאָס רעשט יידן, און דאָס יידישע פאַרמעגן איז צוראַבירט געוואָרן דורך די קריסטן.

אַזוי איז דאָס פולסירנדיקע און לעבעדיקע יידישע לוניניעץ אָפּגעמעקט געוואָרן פון דער וועלט און אירע 3000 תושבים ליגן אין צוויי ברידער־קברים הינטער דער שטאָט, אויפן וועג פינסק—באַראַנאוויטש.

זיצן פון לינסק אויף רעכטס: י. צ. זמודיאק, ר. זוליאַר, א. פינסקי, ז. האַפּשטיין, י. רובינראַט ל. אייענבערג, ל. האַלצמאַן.

ראס געזעלשאפטלעכע לעבן

חיים רובינראוט / די ציוניסטיש-סאָציאַליסטישע באַוועגונג

אַן אַרגאַניזירטע ציוניסטיש-סאָציאַליסטישע באַוועגונג איז אין לונדיניען אַנטשטאַן נען נאָך אין יאָר 1921. ביז דאָן זענען געווען נאָר יחידים און קלענערע גרופּע. שוין אין 1905 קען מען געפינען אין לונדיניען איינצעלנע פּועלי־ציוניסטן און ס. ס. וועלכע האָבן אָבער נישט אַרויסגעוויזן קיין פּאָליטיש־געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט. ערשט אין יאָר 1917, נאָך דער רוסישער פּעברואַר־רעוואָלוציע, איז דורך אַרטיקע חברים אַרגאַניזירט געוואָרן אַ גרופּע פּון דער פּאָלקס־פּראַקציע „צעירי־ציון“, וועלכע האָט זיך געשטעלט אין פּאַרבינדונג מיט די צענטראַלע אינסטאַנצן פּון „צעירי־ציון“ אין רוסלאַנד און דערנאָך אוקראַינע, די גרופּע האָט אָנגעהויבן אַרויסווייזן אַ געוויסע טעטיקייט, אָבער צוליב די אַפטע מאַכט־ענדערונגען איז די פּאַרבינדונג מיט דער צענטראַלע איבערגעריסן געוואָרן און די טעטיקייט פּון די „צעירי־ציון“ איז אָפּגעשטעלט געוואָרן.

אין 1921, ביי דער הערשאַפט פּון די פּאָליאַקן איז אַנטשטאַנען די צ. ס. „צעירי ציון“ פּאַרטיי, וועלכע האָט זיך פּאַרבוּדן מיט דער צענטראַלע פּון „צעירי־ציון“ מזרח־פּאַרביאַנד אין וואַרשע, אויך איז געשאַפּן געוואָרן אַ שטאַרקע צ. ס. יוגנט־גרופּע, איינער פּון די הויפּט־אַרגאַניזאַטאָרן איז געווען דער יוג־פּאַרשטאַרבּענער אברהם־עלע קוציאַוויץ. די „צעירי ציון“ מיט דער צ. ס. יוגנט האָבן פּאַרשפּרייט דעם פּאַרטיי־אַרגאַן „באַפּרייאַנג“, אַרגאַניזירט די ביבליאָטעק א. נ. פּון י. ת. ברענער, געפּנט אַוונט־קורסן, אַרגאַניזירט די ערשטע חלוצים־גרופּע מיט אַ הכשרה־פּונקט אויפּן אַרט, פּאַרשפּרייט דעם שקל, אַקטיוו געאַרבעט פּאַרן „קרן־קימת לישראל“, דורכגעפירט מיט גרויס דערפּאָלג דעם געצייג־קאַמפּיין פּאַר ארץ־ישׂראל א. נ. „קרן־העבודה“, געפירט אַ שטאַרקע קולטור־דערציערישע אַרבעט דורך פּאַרזאַמלונגען, קעסטל־אוונטן, ליטעראַרישע משפּטים א. א. ביי די וואָלן צום פּוילישן געזעצגעבערישן סיים אין יאָר 1922 האָט די פּאַרייניקטע ליסטע פּון „פּועלי־ציון“ און „צעירי־ציון“ באַקומען אין לונדיניען בערך 70 שטימען, מיט אייניקע שטימען מער ווי עס האָט באַקומען די זעלבע ליסטע אין וואַרשע — דער זיץ־אַרט פּון דריי צענטראַל־קאָמיטעטן פּון רעכטע פּועלי־ציון, צ. ס. „צעירי־ציון“ און „דרור“. די לונדינעזער צ. ס. זענען אַפט באַזוכט געוואָרן פּון ראַיאָן־קאָמיטעט אין פינסק דורך דעם יוג־אַומגעקומענעם הערשל פינסקי און יבדל לחיים אר'קע וויינער (היינט אין גבת). ביי דער ערשטער פּאַרייניקונג פּון אַ גרופּע צ. ס. „צעירי־ציון“ מיט די רעכטע פּועלי ציון זענען די לונדינעזער צ. ס. פּאַרטיי און יוגנט צוזאַמען מיטן רוב פּון דער באַוועגונג אויף פּאָליעטיע צוגעשטאַנען צו דער פּאַרייניקונג, שאַפּענדיק אין שטאַט די פּאַרייניקטע פּועלי־ציון־פּאַרטיי און י. ס. א. י. יוגנט.

אין 1923 האָט זיך אָנגעהויבן די עליה פון דער י. ס. א. י. יוגנט קיין ארץ־ישׂראל, אַ גרופע פון זיי זענען געווען צווישן די גרינדער פון דער קבוצה „גבת“ א. נ. פון די פינסקער קדושים, ווי מיכאל ציפערשטיין, יעקב ווילק א. א. גרויסער טייל פון זיי האָבן געאַרבעט ביים בנין אין דער לוננינעצער קבוצה „אחזה“ אין תל־אביב, ביז 1925 איז כמעט דער גאַנצער אַקטיוו עולה געווען, און די אַרבעט אין שטאַט איז אָפגעשוואַכט געוואָרן. אין דעמזעלבן יאָר 1925 איז פאַרגעקומען אין פּוילן די פאַרייניקונג צווישן די פועל־ציון און צ. ס. צעיר־ציון, שאַפנדיק די יידישע סאַציאַליסטישע אַרבעטער פאַרטיי פועל־ציון (פאַרייניקט מיט צ. ס.) און צווישן דער י. ס. א. י. יוגנט און צ. ס. יוגנט שאַפנדיק דעם פאַרבאַנד פון סאַציאַליסטישער אַרבעטער יוגנט „פרייהייט“.

פועל־ציון צ. ס.

סוף 1926 און אָנהויב 1927 איז לויט דער איניציאַטיוו פון אַ גרופע חברים באַנייט געוואָרן די אַרבעט פון דער פועל־ציון צ. ס. פאַרטיי אין לוננינעץ, וועלכע האָט געפירט אַ נאָרמאַלע טעטיקייט ביזן אויסברוך פון דער 2־ער וועלט־מלחמה, אין 1939. פאַר דער צייט האָט די פועל־ציון צ. ס. פאַרטיי אַנטוויקלט אַ ברייטע און פאַרצווייגטע טעטיקייט אויפן פּאָליטיש־קולטורעלן געביט און פאַר די נאַציאָנאַלע פּאַנדן. עס האָט לאַנג נישט געדויערט און די פועל־ציון צ. ס. פאַרטיי איז געוואָרן אַ שטאַרקע און איינפלוסרייכע פאַרטיי אויף דער יידישער גאַס. שוין ביי די ערשטע שטאַט־ראַטוואָלן אין 1928 האָט די ליסטע פון פועל־ציון צ. ס. באַקומען די גרעסטע צאָל שטימען פון אַנדערע יידישע ליסטעס, אויך אין דער קהילה זענען אויף 8 פרנסים געווען 3 פועל־ציוניסטן. לויט דער איניציאַטיוו פון דער פועל־ציון צ. ס. פאַרטיי איז געגרינדעט

פועל־ציון (צ. ס.) אין לוננינעץ (1933)

געוואָרן די געזעלשאַפט און ביבליאָטעק „תל-חי“ וועלכע האָט געפירט אַ אינטענסיווע קולטור-אַרבעט אין שטאָט, אויך די יידישע פּאַלקס-שול „שול-קולט“ א. נ. פון דוד פּינסקי איז דורך זיי געוואָרן געגרינדעט און געלייטעט. ביי דער פּאַרטיי האָט עקזיסטירט די יוגנט „פּרייהייט“ וואָס האָט קאַנצענטרירט אַרום זיך די יידישע אַרבעטענדע יוגנט אין שטאָט. ביי די זאַמלונגען פאַר „קרן קימת לישראל“ אין שטאָט האָט די פּועלי-ציון צ. ס. פּאַרטיי פיל יאָרן פאַרנומען דעם ערשטן אָרט, די ליגע פאַרן אַרבעטענדן ארץ-ישראל מיט אירע 400 מיטגלידער איז אָנגעפירט געוואָן דורך פּועלי-ציון.

די פּועלי-ציון צ. ס. האָבן געהאַט אַ גרויסן פּאַרטיילאָקאַל וואו עס האָבן זיך טאַג-טעגלעך געטראָפן און קאַנצענטרירט די אַרבעטענדע שיכטן אין שטאָט. אַלע עפענטלעכע אונטערנעמונגען פון דער פּאַרטיי ווי מיטינגען, פּאַרלעזונגען, א. א. זענען תמיד אַדורך מיט גרויס דערפּאָלג. די פּאַרטיי-פּרעסע „באַפּריאונג — אַרבעטער שטימע“ און „יוגנט פּרייהייט“ איז שטאַק פּאַרשפּרייט געוואָרן, די טאַג-צייטונג „דאָס וואָרט“ האָט אין לונניעץ געהאַט פיל לעזער, דער חלוצים-קיבוץ „שחריה“ וועלכער האָט עקזיסטירט אין לונניעץ אייניקע יאָר איז געגרינדעט געוואָרן דורך פּועלי-ציון חברים. דער אַנטייל פון פּועלי-ציון חברים אין דער עליה קיין ארץ-ישראל איז געווען אַ באַדייטענדער און יאָר-יערלעך פּלעגן פיל פּועלי-ציון חברים עולה זיין קיין ארץ-ישראל.

פיל געלייטעט פאַר דער פּאַרטיי האָט דער סעקרעטאַר ח' אשר סענדערקו, פון די אַקטיווסטע חברים זענען געווען מנחם לעשצינסקי, שלמה'קה און דינה מוויקאַנט. יעקב און חייקה ביקמאַן, אורי ראַטקאַפּ, זאב טאַקער א. א. אַלע אומגעבראַכט דורך די דייטשן.

ארץ ישראל באַזארן אין לונניעץ

אינע פון די שענסטע ציוניסטישע אונטערנעמונגען אין לונניעץ זענען געווען די באַזאַרן פון „קרן קימת לישראל“. דער ערשטער באַזאַר איז פאַרגעקומען אין די טעג פון פורים 1933. אַזוי פּלעגן יאָר-יערלעך ביז 1939, אין די טעג פון פורים פאַרקומען די באַזאַרן. אין פּאַרלויף פון דער צייט זענען איינגעאַרדנט געוואָרן 7 באַזאַרן. אין די חנוכה-טעג. פּלעגן זיך שוין צונויפקומען די קרן-קימת קאַמיטע מיט די פּאַרשטייער פון די ציוניסטישע פּאַרטייען, יוגנט און פּרויען-קרייז און צוגעטראָטן צו די ערשטע הכנות פון באַזאַר. ס'פּלעגן באַזוכט ווערן אַלע יידישע הייזער, די יידישע פּרויען פּלעגן לאַנגע מאַנאַטן גרייטן זייער האַנט-אַרבעט צום באַזאַר, האַנטווערקער פּלעגן גרייטן זייערע עקספּאַנאַטן. די יוגנט דורך זייערע אַראַגאַניזאַציעס פּלעגט גרייטן קאַלעקטיווע און אינדיווידועלע אַרבעטן. די שול-קינדער האָבן זיך פּליסיק געגרייט מיט זייערע צייכנונגען, שניצונגען א. א. אַרבעטן. אַלע יידישע קרעמער און סוחרים. פּלעגן פּאַדערן פון זייערע צושטעלער און פּאַרבריקאַנטן אין פּוילן צו שיקן בחינם זייערע אויסאַרבעטונגען, אַזוי האָבן אַלע טיילן פון דער יידישער באַפּעלקערונג פיבערהאַפט זיך באַטייליקט אין צוגרייטונגען צום באַזאַר.

אונזער אויפגאבע

דער 2. לאפאט
דער 2. לאפאט

אויסגעגעבן דורך דער
פון - קיטת - דאמיטע
אין לונזשען.

אינהאלט:

היים	ערינדונגען
אייה זוסאם	קיל הארפא
ה שילאיינקע	דאס אייניקע טאלק
ה	הג הזכור
ה לאפאט	דער פה פון א שפראך
אליעזר קייקון	דער אייניקער העג
זאב לוצקי	זובילאוסט
ה קישנד	די טרשע
ה העכטיק	קדימה
	דאגמאטען
	35 יאר פון קימת סטאטוסטען
	לונזשער קייניקעט טראגיק

פרייטאג 25 גראשן

דורך גלייכעלייטן פונקט

ש

לונזשען און הערין

די דערעפנונג פון באזאר פלעגט פארוואנדלט ווערן אין א ריזיקע ציוניסטישע מאניפעסטאציע פון דער גאנצער יידישער באפעלקערונג. פון אלע ארומיקע שטעטלעך ווי קאזשאנהאראדאק, לאכוע, מיקאשעוויטש און מאלקאוויטש ווי אויך פון די דערפער באסטין, לונז א. א. פלעגן קומען פיל יידישע באזוכער. יונג און אלט, קינדער און זקנים, פלעגן שטראמען פון אלע טיילן פון שטאט אין זאל פון פאלקס-טעאטער, ווו עס פלעגן איינגעארדנט ווערן די באזארן.

אין די דעקארירטע זאלן מיט ארץ-ישראל לאזונגען און בילדער פלעגן אויס-געשטעלט ווערן קיאסקן מיט האנט-ארבעט פון פרויען, בעלי-מלאכה'ס און יוגנט לויט די ארגאניזאציעס: „וויצא“, „החלוץ“, „השומר-הצעיר“, „העובד“, „בי"ס תרבות" א. א.

אין פאָרלויף פון די דריי טעג באַזאַר, פלעגט פאָרקומען אַ ספּעציעלער טאָג פאָר קינדער, וווּ זיי פלעגן זיך אין אַ אַרץ־ישׂראַליקער שטימונג פאָרווילן אין געזאַנג און טענץ א. א. פאָרשטעלונגען.

צום פינפטן באַזאַר אין יאָר 1937 איז ספּעציעל אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ קרן־קימת זשורנאַל א. נ. „אונזער אויפגאַבע“, אגב די ערשטע און איינציקע געדרוקטע יידיש־העברעאיש צייטשריפט אין לונניעץ.

די פאָרגעקומענע באַזאַרן זענען אויסער דער מאַטעריעלער הכנסה פאָרן קרן־קימת־לישׂראַל“ אויך געווען אַ מעכטיקע ציוניסטישע מאַניפעסטאַציע וועלכע האָט אַריינגע־בראַכט אַ אַרץ־ישׂראַליקע שטימונג אין שטאַט. יעדע יידישע הויז האָט מיטגעלעבט מיט דער שטימונג אַ לענגערע צייט.

יוסף בן־שאול / די יידישע אַרבעטער־באַוועגונג

(אין די ערשטע יאָרן פון 20־טן יאָרהונדערט)

אין לונניעץ איז די רעוואָלוציאַנערע באַוועגונג געווען באַאיינפלוסט פון די סאַציאַליסטישע פּאַרטייען ס. ר. און ס. ד. זייערע מאַסן האָבן זיך געפונען צווישן די באַנאָן טעלעגראַף־אַרבעטער, איבערהויפט צווישן די דעפּאָאַרבעטער. פיל פון די יידישע אַרבעטער זענען געווען אַנגעשלאָסן אין די רייען פון די סאַציאַל־דעמאָקראַטן און ס. ר. ס'זענען געווען אויך אַנאַרכיסטן, אָבער דעם בכבודיקן אַרט צווישן די יידישע אַרבעטער אין לונניעץ האָט פּאַרנומען דער „בונד“. די פירער פון דער פּאַרטיי, וועלנדיק האָבן אַ גרויסע השפּעה אויף דער יידישער גאַס, האָבן זיך אָפּגעריסן פון דער אַלגעמיינער רוסישער סאַציאַל־דעמאָקראַטישער פּאַרטיי און פּראַקלאַמירט דעם יידישן אַרבעטער־„בונד“. זיי האָבן אַנגענומען דעם פונקט פון פּאָדערן אויך קולטור־אויטאָנאָמיע. דערמיט האָט דער „בונד“ אַנגעהויבן צוציען דעם קליינשטעטליקן יידישן אַרבעטער. דער „בונד“ אין לונניעץ האָט אַנגעהויבן אַרגאַניזירן די אַרבעטער — שוסטער, שניידער על־פּירוב, אַנהויבנדיק זאָרגן צו פּאַרלייכטערן די אַרבעטס־באַדינגונגען: העכערן דעם לוי, פּאַרקירצן די אַרבעט־שעה'ן און אַנד. ס'האָט זיך אַנגעהויבן אַ קולטורעלע אויפקלערונגס־אַרבעט, מ'האָט אויך פּאַרשפּרייט בראַשורן צווישן די אַרבעטער. די ערשטע צייט האָבן אונזערע לונניעצער אַרבעטסגעבער זיך באַצויגן מיט שפּאַט צו די „שוועסטער און ברודער“, אָבער שפּעטער, ווען מ'האָט אַנגעהויבן אַראָפּנעמען אַרבעטער פון דער אַרבעט און געוויזן דערצו אויך אַ „שפּייער“ אין האַנט, האָט מען אַנגעהויבן זיך באַציען צו זיי מיט דרן־אַרץ, אין אַ געוויסער צייט אַרום האָט מען שוין געאַרבעט נאָר 8—10 שעה אַ טאָג. אין דער שפּיץ פון די יידישע רעוואָלוציאַנערן זענען געווען: יעקב גלויבערמאַן דער זיגערמאַכער, אסתר האַפּשטיין, לייבל דעם רב'ס, אייזיק שערעשעווסקי, סענדער פעטשעניק און אַנדערע.

אויך אין לוניניעץ איז מען ארויס מיט א מאניפעסטאציע לכבוד ניקאלא'יס נייער קאנסטיטוציע, וועלכע איז גלייך דערשטיקט געווארן. ס'האבן זיך אנגעהויבן רדיפות. ארעסטן. אזוי איז פארשיקט געווארן אברהם יוסף כהן — דוד דעם איינבינדערס זון, און אברהם שווארץ, קיין סיביר. די פאליציי האט גערודפט, אבער אויך די רעוואלוציאנערן זענען נישט געבליבן הינטערשטעליק, מ'האט געענטפערט מיט טעראר. ס'איז דערהרגעט געווארן דער אוריאלניק קאוואלסקי. די לוניניעצער יידן האבן געציטערט און זיך געשראקן פאר א פאגראם.

ס'איז ארגאניזירט געווארן א זעלבסט־שריץ (סאמאָאָבאָראַנאַ), געמישט פון יידן און קריסטן. פון פינסק זענען געקומען אינסטרוקטארן, מ'האט אויך באַקומען געווער, וואס איז באַשטאַנען פון שפייערס (רעוואלוציערן), נאָהאַיקעס, באַמבעס, קינזשאַלן. אינטערעסאַנט איז פאָלגענדער עפיזאָד: מיין פאָטער האָט געפונען אויפן בוידעם „א פושקעלע“, וועלכע מיין ברודער יאַנקל האָט באַהאַלטן. האָט מיין פאָטער פאַרשטאַנען אַז דאָס איז אַ טרפּהאַנע זאַך. כדי צו פטור ווערן דערפון, האָט ער דאָס געוואָלט אַרײַנוואַרפן און פאַרברענען אין אויוון. צום גליק האָט דאָס דערזען מיין יונגע שוועגערין, וועלכע האָט שוין געוויסט וואָס דאָס באַטייט, און האָט פאַרמיטן פון אַן אומגליק.

אַ פרוווי פון דורכפירן אַ פאָגראַם איז געווען ביי משה קאַרלינען אין קראָם: אַ שוורער גוי האָט אנגעהויבן שרייען „זשיד מניע אַבמאַנול!“ — אַ ייד האָט מיך אַפגענאַרט. ס'האָבן זיך גלייך צנויפגעקליבן פויערים און כוליאַנעס. אַבער די „זעלבסט־שוץ“ איז גלייך אַנגעקומען מיט די נאָהאַיקעס און מען האָט די גוים צעטריןבן. קיין לוניניעץ זענען אַראַפגעקומען קאַזאַקן מיט לאַנגע פיקעס, ווייל די סאַלדאַטן אין די קאַזאַרמעס האָבן זיך אַנטזאַגט זיין פייער־לעשער פון דער רעוואלוציע. אויסערן „בונד“, איז אויך געווען דער „יונגער בונד“, וועמעס אויפגאַבע איז געווען איבערהויפט צו שטיין אויף דער וואַך, זיין שליחים א. א. זו. נאָכן דורכפאַל פון דער רעוואלוציע אין 1905 און נאָך די גרויסע אַרעסטן, האָט זיך אַנגעהויבן אַ גרויסע עמיגראַציע קיין אַמעריקע. פאַר גרויס שרעק האָבן עלטערן געצווונגען זייערע קינדער פאַרלאָזן רוסלאַנד. אזוי האָט מיין פאָטער מיט געוואָלט אַוועקגעשיקט קיין אַמעריקע מיין ברודער יאַנקל. ער איז אַוועק צום לוניניעצער אַגענט — לייב וואַלף פעטשעניק, געגעבן אים געלט אין האַנט און אַנגעזאַגט אַז ער מוז יאַנקלען איבערפּעקלען קיין אַמעריקע. אין לוניניעץ איז ווידער געוואָרן שטיל, חושך און ביטער. פיל פון פריערדיקע רעוואלוציאַנערן זענען געוואָרן שטילע און פרומע יונגעלייט. אזוי האָט זיך געצויגן דאָס „שטילע“ און מוטנע לעבן ביו 1917.

אין פעברואר 1917 איז אויסגעבראַכן די רעוואלוציע. אין יענער צייט איז לוניניעץ געווען אַ מיליטערישער פונקט און גרויסע רעוואלוציאַנערע כוחות האָבן זיך קאַנצענטרירט אין „זעמסקי סאַויו“, צווישן זיי אויך יידן־דאָקטוירים. אין לוניניעץ האָט געקאַכט און געברויזט אַ פאַרטייאיש לעבן. דער „בונד“ האָט אויפגעלעבט. אויף דער יידישער גאַס אין לוניניעץ האָבן געהערשט די „צעירי־ציון“ און דער „בונד“. אין שפיץ פון „בונד“

זענען געשטאנען: אייזל שערעשעווסקי דער טאָקער, קרעמען, שלמה האַפּשטיינס אַ פּראָ- וויזאַר, און ברוך גינזבורג („דער שד“). יעדער פּאַרטיי האָט געהאַט איר קלוב, כּמעט יעדע וואָך איז געקומען אַ באַוווּסטער רעדנער און ס'איז געווען „פּריילעך“ אויף דער יידישער גאַס. ס'האַט זיך געגרינדעט אַ סאַלדאַטן-אַרבעטער-ראַט, און דער „בונד“ האָט דאָרטן געהאַט זיין פּאַרשטייער. די בונדישע צייטונג „דער וועקער“ איז געווען שטאַרק פּאַרשפּרייט אין לונדינעץ. דער פּאַרטיי-קאַמף צווישן „בונד“ און „צעירי ציון“ איז געווען אַ פּאַרביסענער, דער „בונד“ האָט זיך ביי יעדער געלעגנהייט באַמיט פּאַרשוואַרצן דעם פנים פון די ציוניסטן פאַר גויים. אויף עפענטלעכע פייערונגען זענען זיי געווען קעגן דעם מ'זאַל דערלויבן די „צעירי ציון“ אַנטייל-נעמען אין דער אַלגעמיינער פייערונג פון 1טן מאי מיט דער ווייס-בלויער פּאַן. טראָץ דעם האָט צווישן אַלע פענער ווי די פּוילישע, אוקראַינישע, ווייסרוסישע, אויך מאַרשירט אַ ווייס-בלויע פּאַן מיט אַ „מגן-דוד“. אַ צווייטער קאָנפּליקט איז אויסגעבראַכן ווען אין „פּאַזשאַרנעם סאַראי“ איז פּאַרגעקומען דער ערשטער פּרייער מיטינג פון דער יידישער באַפעלקערונג. רוסישע מיליטער-לייט זענען געקומען און באַגריסט דער יידישער קהילה און גראַטולירט אונז צו אונזער באַפּרייאַונג. דער פּאַרשטייער פון „בונד“, קרעמען, האָט פון פּאַרדרוס באַשמוצט דעם ציוניזם. אויף דער בינע איז אַרויף דאָן אַ יידישער סאַלדאַט פון אַמסק, קראַווטשוק, און האָט גערעדט ווי אַ שטאַלצער יידישער פּאַטריאַט און סאַציאַליסט, און דער גרויסער עולם האָט אים אַפּלאַדירט.

עס האָט זיך אַנגעהויבן אַנטוויקלען אַ געזעלשאַפטלעך-קולטורעל לעבן. באַלד האָט זיך אַנגעהויבן אַ סדרה פון וואַלן, אַבער די שמחה איז געווען אַ קורצע. דער באַלשעוויזם האָט אַפּגעווישט דעם „בונד“ מיט די ציוניסטן צוזאַמען און ס'האַבן זיך אַנגעהויבן ביטערע און שווערע טעג פאַרן יידישן יישוב ביז דער פּוילישער אַקופּאַציע. אין דער צייט פון דער פּוילישער מאַכט האָט דער „בונד“ מער נישט עקזיסטירט, זיינע אַקטיווע טוער זענען אַוועק קיין רוסלאַנד, און אויף דער יידישער אַרבעטער-גאַס אין לונדינעץ זענען אויפגעשטאַנען די „פּועלי ציון“ (רעכטע), וועלכע האָבן געפירט אַ פּרוכטבאַרע אַרבעט און געשאַפן פּאַרשידענע וויכטיקע אינסטיטוציעס. צום גרויסן אומגליק זענען פון אונזערע קעמפער און טרוימער געבליבן נאָר געציילטע. דער גרעסטער טייל פון זיי איז אומגעקומען דורך די טייוולאַנישע עמלקים.

לייב זוליאַר / פון דער רעוואָלוציאָנערער באַוועונג

שוין אין יאָר 1902 האָבן אין לונדינעץ עקזיסטירט דריי סאַציאַליסטישע פּאַרטייען: ס. ר. (סאַציאַליסטיש-רעוואָלוציאָנערי), ר. ס. ד. פ. „איסקראַ“ און דער „בונד“. אין שפיץ פון די ס. ר. זענען געשטאַנען ד"ר אַנישטשענקאַ, ד"ר יעוועליעווא, אינזשיניער טארנאווסקי פון אייזנבאַן, פּאַסט-נאַטשאַלניק חראַמאַוו, מאַנדאַ, דער לערער קאַפּלאַן און יעקב גלויבערמאַן פון פינסק. די פירער פון „בונד“ זענען געווען: דער שרייבער פון

די שורות, אייזל שערשעווסקי דער טאָקער, און סענדער פעטשעניק, ביי וועמען עס זענען אויך פאָרגעקומען אונזערע זיצונגען. אין משך פון אַ יאָר, פון אונזער טעטיקייט האָבן מיר שוין געציילט פיל חברים, פון זיי זענען געווען טעטיק און טיכטיק דאמניטשעס בחורים, ליאַנע בוסעל, אסתר האַפּשטיין, רחל צדוק ליכטשיינס און פיל אַנדערע אַרבעטער, איבערהויפט האָט אונז געהאַלפן יעקב שעוולס ווילק פון בראַדילאָוקע. אונזערע פאָרזאַמלונגען פלעגן פאָרקומען בסודי־סודות זומער אין וואַלד, מיר פלעגן פאָרשפרייטן בראַשורן, פראַקלאַמאַציעס און אויך ליינענען לעקציעס פאַר די אַרבעטער. מיר האָבן אַרגאַניזירט די אַרבעטער און איינגעפירט אַ געוויסע צייט דעם 8־שעהדיקן אַרבעטס־טאַג. אַפט אויך דערקלערט שטרייקן, ווען ס'זענען נישט דערפילט געוואָרן די פאָדערונגען פון די אַרבעטער.

אונזער דורכפאל

איינמאָל איז געקומען צו אונז איינער אַראַנאָויטש פון פינסק מיט אַ פאַלשן פאַראַל, האָט זיך אָנגעגעבן פאַר אַ רעדנער און האָט געהייסן זיך צונורפּקלייבן אין וואַלד. ער איז אונז זייער געפעלן געוואָרן און האָט אויך צוגעזאָגט שיקן ליטעראַטור. נאָך זיין אַוועקפאַר זענען אַרעסטירט געוואָרן 28 חברים און אויך איך בתוכם. אזוי ווי מען האָט ביי אונז גאַרנישט געפונען, האָט מען אונז איינציקווייז באַזרייט. דער פראַוואַקאַטאָר אראַנאָויטש האָט געהאַט אַ ביטערן סוף. די פינסקער פאַרטיי האָט אים גלייך געפונען און דערהרגעט אין לינישצער וואַלד. אָבער פון אוריאַדניק קאָוואַלסקין האָבן מיר געהאַט געבראַטענע צרות. ער פלעגט אַלע נאַכט גיין מיט אַ רשימה אין האַנט און אַרעסטירן. איינמאָל האָט ער אין איין נאַכט אַרעסטירט 56 מענטשן פון אַלע פאַרטייען. צווישען די אַרעסטירטע איז געווען אויך דער זון פון פירשט דרוצקילובעצקי. 5 חדשים זענען מיר געווען אין פינסקער טורמע. די פאַרטיי ס. ר. האָט געקליבן געלט כדי זיך צו־גרייטן צום געריכט פון דער ווילנער פאלאטע און כדי אונטערצוהויפן דעם ראַטמיסטער. אַ טייל פון אונז זענען באַפרייט געוואָרן, אַ טייל פאַרשיקט אין סיביר און אַ טייל האָבן מיר נאַכהער באַפרייט פון טורמע. דאַקעגן האָבן אַלע פאַרטייען באַשלאָסן צו פטרן קאָוואַלסקין. פריער האָט מען אים געשיקט אַ דראַונגס־בריוו, ער זאל אויפהערן זיך טשעפן, אויב נישט — וועט מען אים דערהרגענען. קאָוואַלסקי האָט זיך אָבער אויסגעלאַכט און האָט גענומען גיין תמיד אין דער באַגלייטונג פון 2 פאַליציאַנטן. אָן זיי האָט ער זיך ממש נישט געריירט. געזען אַזוי האָט מען געוואָרפן גורל ווער ס'דאַרף גיין אויספירן דעם טויט־שטראַף אויף קאָוואַלסקין. דער גורל איז געפאַלן אויף הראַמאָוו, דעם פאַסט־נאַטשאַטאַלניק, איינער רומגאַילאַ, און נאָך איינער. איך האָב איינגעשטימט אָן גורל. כ'האַב גענומען צו זיך יעקב שעוולס פון בראַדילאָוקע, אַ בראַווער בחור. מיר האָבן באַשטימט אַ פאַראַל, און אָנגעהויבן אויסאַרבעטן דעם פלאַן. 3 טעג האָבן מיר נאַכגעשפירט ווען און וווּ גייט קאָוואַלסקי אַ היים. ווען מיר האָבן שוין געהאַט גענוי אַלע פרטים, האָבן מיר זיך קאַנצענטרירט נעבן קריסטלעכן בית־הקברות, אויף סאַדאַווע גאַס, און ווען קאָוואַלסקי האָט זיך געדאַרפט פאַרקערעווען אין געטל פון

ד"ר גרוויטש (מיר זענען געווען באהאלטן נעבן פלוט) — צוזאמען מיט זיינע צוויי פאליציאנטן, האבן מיר אלע זעקס ארויסגעלאזן פייער, אזוי אז זיי האבן אפילו נישט באוויזן צו כאפן זיך ביי זייער געווער... קאוואלסקי און איין פאליציאנט זענען באלד אויפן ארט געפאלן, און נאך איין פאליציאנט האט געלעבט ביז 11 אזויגער אין דער פרי. גלייך דעם זעלבן טאג איז אנגעקומען פון פינסק פאליציי מיט אויספארשער, אבער קיין באווייזן זענען נישט געווען. מיר האבן פארשטאנען, אז דער סוד וועט סוף כל סוף ווערן אויס סוד, ווייל א גוי בלייבט א גוי. אז כראמאוו פלעגט זיך אַנשיכורן, פלעגט ער זיך אנהויבן באַרימען אז ער ווייסט ווער ס'האט געהרגעט קאוואלסקי, און ס'איז באַשלאָסן געוואָרן אז מיר אַלע זאָלן נעלם ווערן, א טייל מיט פאַלשע פעסער און א טייל פאַרגרימירט. און אַט אזוי בין איך געוואָרן באַיאַרסקי און אַוועק קיין אַמעריקע, וווּ איך האָב פאַרבראַכט 4 יאָר און נאַכדעם צוריקגעקומען קיין לונדינעץ.

„זעלבסטשוץ“ (סאמאאבראָנא)

אין לונדינעץ איז אַרגאניזירט געוואָרן אַ זעלבסטשוץ פון אַלע פאַרטייען, איבער-הויפט פון די דעפּאָרטעטער. פון „בונד“ זענען איך געווען בחורים מיט מיידלעך וואָס האָבן געקענט שיסן פון רעוואָלווערן און וואַרפן גראַנאַטן. אַרום 90 קריסטן זענען געווען גוט באַוואָפנט. מיר האָבן געזאַמלט געלט, — אמת, אונזערע לונדינעצער בעלי-בתים האָבן נישט געגעבן מיט גרויס חשק אַבער דאָך געגעבן.

אונזער געווער האָבן מיר געהאַלטן אין פאַרשידענע ערטער: ביי לייזר אהרן דיאטלאָוויצקי אין שטאַל, ביי הערשל דאמניטשין אין קעלער, ביי אהרן פעלדמאן, ביי יהושע דעם פאַקטער אין הויף, ביי משה ברוך כהן דעם קצב, און ביי חוה און יענטל רובינראוט אין וויין-קעלער. אַפט האָבן די בעלי-בתים גופא נישט געוואוסט, אז ביי זיי ליגט געווער. אַדאַנק דער זעלבסט-שוץ זענען קיין פאַגראַמען אַדער אַנפאַלן אויף יידן אין לונדינעץ נישט פאַרגעקומען.

נאָכן דורכפאַל פון דער רעוואָלוציע און די מאַניפעסטאַציעס לכבוד דעם מאַניפעסט פון ניקאָלאַי דעם 2-טן אין יאָר 1905, איז די רעוואָלוציאַנערע באַוועגונג אין רוסלאַנד דערשטיקט געוואָרן און דער גרעסטער טייל פון די רעוואָלוציאַנערן זענען צושפּרייט און צוטייט געוואָרן אין סיביר, אין אַמעריקע, און ווער עס איז געוואָרן גוט און פרום האָט אַנגעהויבן דאגה'ן פאַרן שטיקל טאַג-טעגלעכן ברויט.

האַנטווערקער פאַריין

דער האַנטווערקער-פאַריין אין לונדינעץ איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1923 דורך אַ גרופע האַנטווערקער-טוער אונטער דער אַנפירונג פון די חברים לייזער באַבראוו און יעקב קאַלניק. די אויפגאַבע פון פאַריין איז געווען: פאַרטיידיקן די אינטערעסן פון האַנטווערקער וואַרשטאַטן און קעמפן קעגן די פאַרשידענע גזירות פון דער פּוילישער מאַכט קעגן דעם יידישן האַנטווערקער.

אין צוזאמענהאנג מיט דער „צעכן-גזירה“ וואָס די פּוילישע מאַכט האָט אַרויסגעגעבן, וועלנדיק דערמיט צונעמען ביי פיל יידישע האַנטווערקער די מעגלעכקייט פון פירן אייגענע וואַרשטאַטן, האָט דער פאַריין געפירט אַ אינטענסיווע אַרבעט ביים אַרויסבאַקומען די האַנטווערקער-קאַרטן וועלכע האָבן געגעבן אַ מעגלעכקייט דעם יידישן האַנטווערקער פירן זיין וואַרשטאַט, אויך אין מלוכה-שטייער-אַמט האָבן די פאַרטרעטער פון האַנטווערקער-פאַריין געקעמפט פאַר אַ יושרדיקן אָפּשאַצן דעם יידישן האַנטווערקער פאַרשידענע מלוכה-שטייערן.

דער פאַריין האָט אַרומגענומען איבער 200 יידישע בעלי-מלאכות פון אַלע פּאַכן און איז געווען דער לעגטימירטער פאַרטרעטער פון אַלע יידישע האַנטווערקער, די שטאַרקסטע ווירטשאַפּטלעכע אַרגאַניזאַציע אין שטאַט.

די צענטראַלע פון די יידישע האַנטווערקער אין פּוילן איז געווען אונטער דער השפעה פון די פּאַלקיסטן און געשטימט אַנטי-ציוניסטיש, אָבער אין בעסטן פּאַל פּאַסיוו צום ציוניזם. דאָך איז דער פאַריין אין לונניעץ געווען אַ דורך און דורך ציוניסטישער; כמעט אַלע האַנטווערקער אין שטאַט זענען געווען מיטגלידער פון דער ליגע פאַרן אַרבעטנדן ארץ-ישראל.

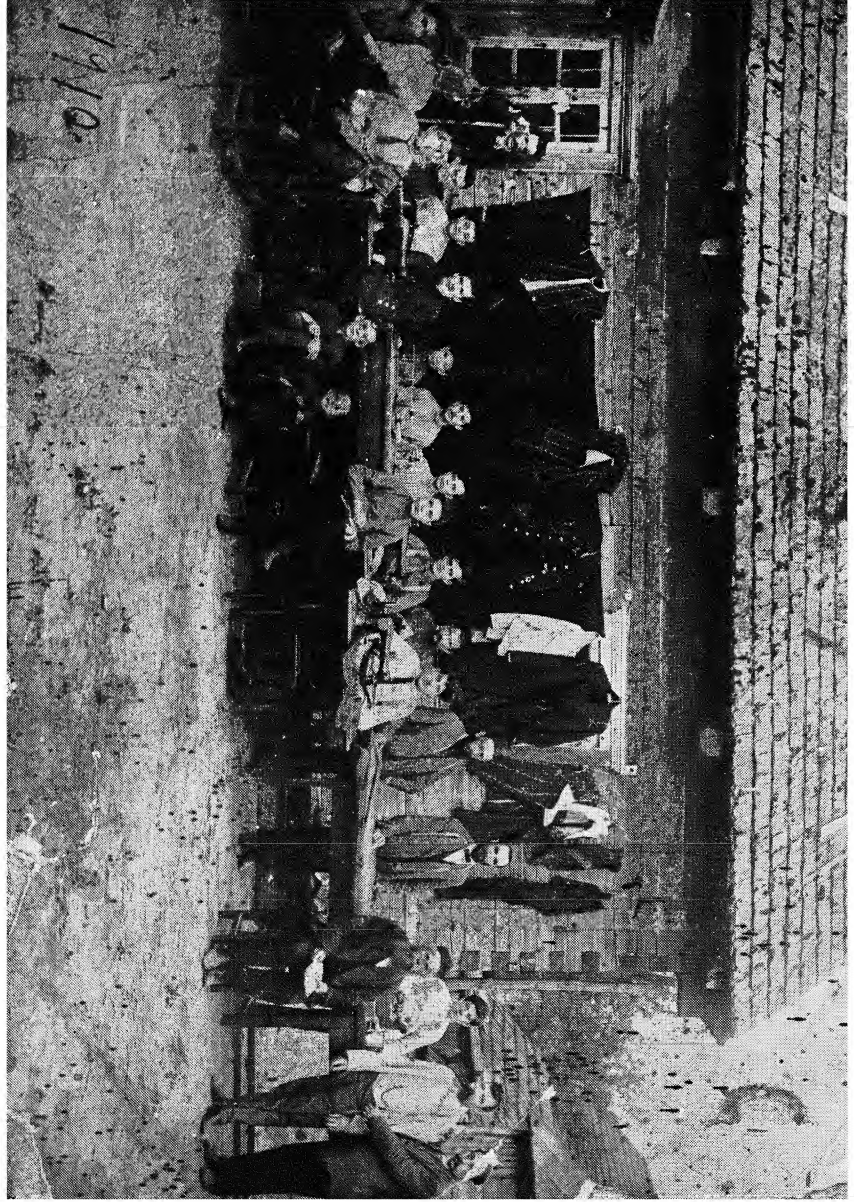
פון די האַנטווערקער איז כדאי דערמאָנען די חברים: זאב ציפּארין, יעקב לייב ראזענקראַנץ, לייבל אייזענבערג, יעקב גלעזערמאַן, זאב טאקער און פייווקע קאַלניק, וועלכע האָבן פיל געלייטעט פאַרן יידישן בעל-מלאכה, אלע אומגעבראַכט דורך די דייטשן.

שניידער-קאאפּעראַטיוו

אין לונניעץ איז דער נאָדל פּאַך (שניידעריי) געווען אין יידישע הענט. צווישן די שניידער זענען געווען גוטע און אויך געווענלעכע פּאַכלייט. צווישן זיי האָט געהערשט אַ קאַנקורענץ, ווייל קיין סטאַבילע פּרייזן זענען ניט געווען און פון דעם האָבן געליטן די שניידער אַליין. אין 1908 איז אַרגאַניזירט געוואָרן אַ שניידער-קאָאפּעראַטיוו א. נ. „דער שניידער-אַרטעל“. דער איניציאַטאָר און גרינדער פון אַרטעל איז געווען יעקב גערשטל, באווסט אין לונניעץ מיטן נאָמען „דער לאַדזשער שניידער“. אַליין אַ גרויסשטאַטישער אַנטוויקעלטער מענטש, ער האָט אַריינגעלייגט פיל מי ביו ער האָט איבערצייגט זיינע פּאַך-חברים אין נוצן פון „אַרטעל“. די מיטגלידער פון אַרטעל זענען געווען: יעקב גערשטעל — פּאַרויצער, און הערשל דאַמניטש, יצחק און אברהמקע שולמן און יצחק בראמבערג — מיטגלידער. דער „אַרטעל“ האָט עקזיסטירט עטלעכע יאָר ביז ער איז פּאַנאַדערעגעלאָזן געוואָרן. יעקב גערשטל האָט פּאַרלאָזן לונניעץ און עמיגרירט קיין אַמעריקע.

א. בראדילאווקער

שניידרער-קאאפעראטיוו (ארבע) אין לונדען (8061)

קצבים־פאריין

פיל יארן האט אין לוניניעץ ביי דער פוילישער הערשאפט עקזיסטירט א קצבים־פאריין, וועלכער האט זיך פארנומען מיט פארטיידיקן די אינטערעסן פון יידישן קצב, — א פאך פון וועלכן עס האבן געלעבט אין שטאט בערך 30 יידישע משפחות.

די יאטקעס אין לוניניעץ (1936)

צווישן די גרינדער און פירער פון קצבים־פאריין זענען געווען: שמאי פרישקולניק, וועלכער איז אויך געווען ראטמאן אין שטאט־ראט און פרנס פון דער קהילה, ווי אויך הערשל טאמארין, ביידע אומגעבראכט דורך די דייטשן.

חיים

סוחרים־פאריין

דער יידישער סוחרים־פאריין אין לוניניעץ איז געשאפן געווארן אין אנהויב פון די 20'ער יארן און זיין ציל איז געווען צו פארטיידיקן די עקאנאמישע פאזיציעס פון דעם יידישן קרעמער און סוחר אין שטאט. ס'רוב זענען די פארשטייער פון סוחרים־פאריין געווען טעטיק אין די אויסמעסטונגס־קאמיסיעס פון שטייער־אמט, ווו ס'האט געדראגט א געפאר, אז דורך די הויכע אומזאץ־און הכנסה־שטייערן זאלן רואינירט ווערן די יידישע געשעפטן אין שטאט. אויך האט דער סוחרים־פאריין געפירט א קאמף קעגן דער באיקאט־אקציע פון די פוילישע ווירטשאפטלעכע ארגאניזאציעס און דער עקאנאמישער אויסראטונגס־פאליטיק פון די ארטיקע רעגירונגס־קרייזן. די סוחרים־באנק אין שטאט איז געשאפן און געלייטעט געווארן דורך די טוער פון סוחרים־פאריין.

איינער פון די ארגאניזאטארן פון סוחרים־פאריין און זיין לאנגיאריקער פארזיצער איז געווען נחמיה האפשטיין, וועלכער האט דורך זיינע אינטערזעצן ביי דער אדמיניסטראטיווער מאכט און שטייער־אמט פיל געלייטעט פאר יידישן האנדל פון די אקטיווסטע טוער פון סוחרים־פאריין זענען געווען: דוד ליטמאן גערצולין, יעקב בוימאן, אברהם ראדמאן, חיים שטיינמאן א. א.

בן משה־יוסף

יעקב לעווין (קוסיא) / דאָס יידישע באַנק־וועזן

נאָך פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן עקזיסטירט אין לוננינעץ 2 יידישע בענק, פאַר בעלי־מלאכות און הענדלער — די „סוּדאָס־בערעגאַטעלנע קאַסע“ — און פאַר קרעמער און סוחרים — די באַנק „וואַיאַמיני־קרעדיט“. אין דער מלחמה־צייט זענען די בענק געשלאָסן געוואָרן.

אין יאָר 1921 איז מיט דער מיטהילף פון אַמעריקאַנער „דזשאַינט“ דורך אַ גרופע האַנטווערקער־טוער באַנייט געוואָרן די ליי־און־שפאַרקאַסע, וועלכע האָט מיט דער צייט געענדערט דעם נאָמען אויף „קאַאָפּעראַטיווע פּאָלקס־באַנק“.

מיט די „פּאַייען“ פון די מיטגלידער און אַביסל ווקלאַדן (פקדונות) פון עטלעכע עסקנים, האָט מען אָנגעהויבן אויסטיילן הלוואות ביז 100 זלאָטעס אויף אויסצוצאָלן אין 10 וואַכענטלעכע ראַטעס. יעדער מיטגליד האָט געמוזט אַריינטראַגן אַ „פּאַי“ — 10% פון דעם קרעדיט, וואָס ער פלעגט באַקומען.

דידאָזיקע אינסטיטוציע האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר אַ לעבנסנויטווענדיקע און זי איז געווען אָנגעשלאָסן אין דעם פאַרבאַנד פון יידישע קאַאָפּעראַטיווע געזעלשאַפטן אין וואַרשע. מיט דער צייט איז דער פּאַי־פּאַנד געוואָקסן און דער צוטרוי פון דער אַרטיקער באַפעלקערונג האָט זיך געשטאַרקט, יידן האָבן אָנגעהויבן אַריינטראַגן זייערע אַפּשפּאַרונגען, נדוּ'ס א. א. די באַנק האָט געהאַלפן אירע מיטגלידער, פאַרגרעסערנדיק די הויך פון די הלוואות ביז 250 און נאָכהער ביז 500 זלאָטעס.

דער יידישער האַרעפּאַשניק און פּאָלקס־מענטש האָט תמיד באַקומען זיין פינאַנציעלן קרעדיט אין באַנק. דער יידישער קצב, גייענדיק אין דאָרף קויפן אַ „שטיקל“ אויף שבת, האָט אין באַנק געפונען דעם איינציקן פּלאַץ אויף צו באַקומען אַ הלוואה. דער יידישער בעל־מלאכה און קליינהענדלער האָבן אַ דאַנק דער באַנק געקענט איינקויפן רוי־שטאַפן און סחורה. ווען ביים בעל־עגלה פלעגט פּאָלן זיין פּערד, איז די באַנק געווען דער אַרט, ווו ער האָט באַקומען אַן הלוואה אויף קויפן אַ צווייט פּערד. נישט ביי איין אַרעמע כלה איז די הלוואה פון באַנק געווען דער איינציקער נדן און מקור פון אויפבויען זיך אַ היים.

ס'איז אויך געווען אַ קאַטעגאָריע הלוואה־נעמערס, וועלכע זענען נישט געווען אימשטאַנד אויסצאָלן די גאַנצע הלוואה. עס האָט זיך געשאַפן א מין אייגנאַרטיקע באַנק־אפּעראַציע און דער הלוואה־נעמער פלעגט באַקומען דעם אינטערשיעד פון חוב ביזן מאַקסימום פון קרעדיט. די קאַטעגאָריע מיטגלידער האָבן אין ליישקע עפּשטיינען, דעם פּאַרזיצער פון באַנק געפונען „אַ פּאַטער“. ער איז געווען דער מענטש, וואָס האָט זיך מיט גרויס מיטגעפיל צוגעהערט צו זייערע רייד און ווי ווייט מעגלעך צוגעהאַלפן זיי. ווען עמיצער האָט געהאַט שוועריקייטן מיט צושטעלן די זשיראַנטן, וועלכע די באַנק פּאַרוואַלטונג האָט געפּאָדערט, איז ער געגאַנגען צו ליישקע עפּשטיין, וועלכער פלעגט אַליין זשירירן דעם וועקסל און נישט פאַר איין זשירע האָט ער נאָכדעם באַצאַלט פון דער אייגענער קעשענע.

די באַנק איז געוואָקסן, די צאָל מיטגלידער האָט זיך פאַרגרעסערט און צוגלייך מיט דעם זענען געשטיגן אויך די אייגענע און רעזערוו־קאָפיטאַלן. די באַנק האָט עראַבערט דעם צוטרוי פון דער אַרטיקער באַפעלקערונג און באַקומען צוגאַב קרעדיטן פון „דזשאַינט“, אויך רעדיסקאַנטאַ־קרעדיטן אין צענטראַלן קאָאָפּעראַטיוון באַנק אין וואַרשע. מען האָט געזונגען אַ גרויסן לאַקאַל, אַראַנזשירט אַ ביראָ כּדּת וכּדּין. ס'זענען געמאַכט געוואָרן פאַרשידענע באַנק־אַפּעראַציעס, אינקאַסאַ, דיסקאַנטאַ, אַקרעדיטיוון אין לאַנד און אַפּילו אין אויסלאַנד א. א. וו.

די יידישע פּאָלקס־באַנק איז געווען אַן אמתע פּאָלקס־אינסטיטוציע און ביי איר גאַנצער עקזיסטענץ האָט זי געטראָגן אַן אויסגעשפּראַכענעם פּאָלקס־כאַראַקטער. די גרינדער און פירער פון דער פּאָלקס־באַנק זענען געווען: ליישקע עפשטיין, חיים רובינאוויטש, זאב ציפּארין, בצלאל סטאַכאווסקי, ברוך גערצולין, לייזער באַבראַוו, משה אקערמאַן, לייזער בער רעזניק, משה לייב מוזיקאַנט, יעקב קאַלניק א. א. דערביי איז כּדאי דערמאַנען דעם גוטן, איבערגעגעבענעם און געטרייען באַאַמטן פון באַנק, דעם חבר נח סענדערק.

עס זענען געשאַפּן געוואָרן אין לוניניעץ אין יאָר 1927, ווי אויך אין אַ סך אַנדערע שטעט און שטעטלעך אין פּוילן, בענק אונטערן נאַמען „קאָאָפּעראַטיווע סוחרים־באַנק“. דאָ זענען געווען פאַרטראָטן מער פּערמגעלעכע מענטשן פון די סוחרים־קרייזן, נחמיה האפשטיין אַלס פאַרויצער פון דער פאַרוואַלטונג, און ישראל דיאַטלאָוויצקי, אַדער ווי מ'האַט אים גערופן ישראל די קינדער'ס, אַלס לייטער־בוכאַלטער. פאַרוואַלטונגס־מיט־גלידער זענען געווען: אברהם ראדמאַן, יעקב בוימאַן, דוד־ליטמאַן גערצולין און נח אייזענבערג. עס מוז באַטאַנט ווערן, אַז אויך די סוחרים־באַנק האָט בייגעטראָגן איר חלק אין לינדערן דעם קרעדיט־גויט פון קרעמער. אין די שפּעטערדיקע יאָרן איז שוין געווען אַ קאַטעגאָריע מענטשן, וועמענס עקזיסטענץ איז אונטערגעבראַכן געוואָרן אַדאַנק די אַנטיסעמיטישע „אָושעם“ טענדענצן און שטייערן. אַזעלכע פלעגן אין איין באַנק זוכן אַ הלואה, כּדי צו דעקן דעם חוב אין דער צווייטער באַנק, און שפּעטער טאַן דאָסזעלבע פאַרקערט, ד. ה. לייען אין דער צווייטער באַנק כּדי צודעקן דעם חוב אין דער ערשטער באַנק.

די קאָאָפּעראַטיווע פּאָלקס־באַנק איז געווען זייער פּאָפּולער צווישן די ברייטע שיכטן פון דער יידישער באַפעלקערונג און האָט געציילט ביז 500 מיטגלידער. לויטן סטאַטוס פון באַנק פלעגן יערלעך פאַרקומען אַלגעמיינע פאַרזאַמלונגען פון אירע מיטגלידער, אויף וועלכע די פאַרוואַלטונג פלעגט איבערגעבן אַ יערלעכן באַריכט. נאָכן באַריכט פלעגט פאַרקומען אַ „פּייערדיקע“ דעבאַטע. גלייכצייטיק פלעגט באַשטימט ווערן דער בודזשעט אויפן לויפּנדן יאָר, און אחרון־אחרון — זענען פאַרגעקומען וואָלן פון די אַנפירענדע קערפּערשאַפטן אין ראַט און פאַרוואַלטונג. דאָס איז געווען דער עיקר פון דער פאַרזאַמלונג. יידן האָבן דאָך ליב עפעס וואָלן, פלעגן זיך די געמיטער צוהיצן... עס האָבן נישט געפּעלט אויף קיין בענק־לאַפּער און כיבודים־זוכער, וועלכע זענען גרייט געווען אַלץ אָפּגעבן כּדי אויסגעוויילט ווערן. אויך דער געזעלשאַפּטלעכער און קלאַסן־קאַמף

פלעגט זיך דאָ אָפּשפּיגלען. נאָכן איבערצייילן די שטימען, פלעגן זיך די געמיטער באַראַיאַקן. שפעט ביינאַכט איז מען צוגאַנגען אַ היים, כדי זיך באַגעגענען ווידער איבער אַ יאָר. די אַלגעמיינע פאַרזאַמלונגען זיין דער קאָאָפּעראַטיווער פּאַלקס-באַנק האָבן נאָך לאַנגע וואָכן געדינט אַלס שטאַף פאַר די שרמעסן אין שטעטל. אין לונניעץ האָט אויך עקזיסטירט אַ גמילת-חסד-קאַסע, וועלכע האָט פאַרטיילט קלענערע אַן-פּראָצענטיקע הלוואות צו די אַרומערע שיכטן פון דער באַפעל-קערונג.

יוסף בן-שאור / געזונטהייטס-וועזן פון דער יידישער באפעלקערונג אין לונניעץ און קאזשאנהאַראַדאָק

(1939 — 1901)

ביז דער פּוילישער אַקופאַציע איז די סאַניטאַרע און מעדיצינישע לאַגע געשטאַנען אויף אַ זייער נידעריקן צושטאַנד. די רוסישע צאַרישע מאַכט האָט ווייניקוואַס געזאַרגט פאַרן געזונטצושטאַנד פון דער באַפעלקערונג בכלל און יידן בפרט. נישט קיין שאַסייען, נישט קיין קאַנאַליזאַציע אָדער מיטלען אויסטריקענען די בלאַטעס, און נישט קיין אויפקלערונג צווישן דער באַפעלקערונג וועגן סאַניטאַציע און היגיענע. דער באַוווּסטער קאָזשאַנדאַראַדאָקער פעלדשער עפשטיין איז געווען אַ מומחה אויף אַלץ און צו זיין דיספּאָזיציע איז געשטאַנען דער אַפטייקער. מענטשן מיט אַנשטעקנדיקע קראַנקהייטן, ווי טובערקולאָז אדג. האָבן געלעבט צוזאַמען מיט דער פאַמיליע. נאָר פאַרמעגלעכע מענטשן זענען געפאַרן קיין פינסק זיך קורירן. דער ביטערער אַרעמאַן, דער עלנטער, האָט געפונען זיין אָרט אין „הקדש“ און פון דאָרטן איז ער שוין אַוועק אין זיין אייביקן מקום-מנוחה. אויב די שטערבליכקייט ביי יידן איז נישט געווען אַזוי גרויס, לויט יענע באַדינ-גונגען, איז דאָס נאָר צו פאַרדאַנקן די יידישע דינים וועגן ריינקייט, נטילת ידים, וואָס יעדער ייד האָט אָפּגעהיט זייער שטרענג. אויך דער יידישער כּנהג פון גיין אַלע פּרייטיק אין באַד האָט אויפגעטאָן דאָס זייניקע. די שוויץ-באַד מיטן פּרימיטיוון דאַמף, דער באַוווּסטער „שמייסן זיך“, האָט דעם יידישן גוף ריין געמאַכט לכּבוד שבת. שוין אָפּגע-רעדט פון דער יידישער פּרוי, וועלכע האָט אָפּגעהיט די דינים פון טהרה.

די יידישע ימים-טובים, איבערהויפט פסח מיטן ביעור-חמץ און ראַמען לכּבוד פסח, האָבן פיל געהאַלפן צו פאַרבעסערן די סאַניטאַר-היגיענישע לאַגע. קאזשאנהאַראַדאָק האָט אויך געהאַט איר „באבראינע“, איר טייך און די לופט איז געווען אַ סך בעסער ווי אין לונניעץ. אויסערדעם האָט די דערנערונג, וואָס איז באַשטאַנען ס'רוב פון גרינס, קאַרטאָפּל און דאָס ביסל מילך ביי די אַרעמע מאַסן, אָפּגעהיט פון פאַרשיידענע מאַגן-קראַנקהייטן.

בדרך-כלל איז דער קאזשאנהאַראַדאָקער ייד געווען אַ געזונטער, ער האָט געאַרבעט שווער אויסערן שטאַט און זיין קערפער איז געווען ווידערשטאַנדספּעיק. דאָך איז דער

בית־הקברות אין קאזשאנהאראדאק געווען אַ גאַנץ גרויסער און אַנגעפילט מיט מצבות. דעם מלאך המות'ס שליטה איז געווען הויפטזעכלעך קענטיק אויף קליינע קינדער. די קינדער־שטערבלעכקייט איז געווען שרעקלעך גרויס. די יידישע משפחה האָט כמעט שלום געמאַכט מיטן דאָזיקן פּאַקט. צוליב די אַפטע שריפות, מיט וואָס קאזשאנהאראדאק האָט זיך אויסגעצייכנט, איז די סאַניטאַרע לאַגע פאַרבעסערט געוואָרן. נאָך יעדער שריפה האָט זיך יעדער איינער אויסגעבויט אַ נייע און באַקוועמערע דירה. אויך האָט פיל אויפגעטאָן אין דעם פּרט דער „דשאַינט“, וועלכער האָט נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה אַנטוויקלט זיין טעטיקייט אויך אויפן מעדיצינישן געביט. קאזשאנהאראדאק האָט פיל גענאַסן דערפון. דער קרייז־קאַמיטעט פון ביקור־חולים, וואָס האָט זיך געגרינדעט אין לונניעץ, האָט געגעבן מעדיצינישע הילף דער גאַנצער אומגעגענט. ד"ר גורויטש האָט אַנגענומען קראַנקע פון קאזשאנהאראדאק לויט אַ צעטל פון מנשקע דרעבסקי.

אַביסל בעסער איז געווען די מעדיצינישע הילף־פאַרזאָרגונג אין לונניעץ. גלייך ווי ס'האָט זיך דאָרט קאַנצענטרירט אַ יידישע באַפעלקערונג, איז אַנגעקומען דער דער־מאַנטער ד"ר גורויטש, אַן אַלגעמיינער דאַקטאָר, און איז באַלד געוואָרן פּאָפּולער אויך ביי דער קריסטלעכער באַפעלקערונג. אין שטעטל האָט געווינט אויך אַן אַקושערקע — זשעניע האַפּשטיין. קיין אויגן־דאַקטאָר, גינעקאָלאָג, האַלדז, אויערן אָדער קינדער־דאַקטאָר, איז אין לונניעץ נישט געווען, און ביי ערנסטע פּאַלן האָט מען געמוזט פּאַרן קיין פינסק. קיין יידישער שפיטאַל איז נישט געווען און קראַנקע איז מען געווען גע־צוונגען צו פירן אין פינסקער יידישן שפיטאַל.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט זיך די לאַגע פאַרבעסערט. די פּוילישע מאַכט האָט מער אַכטונג געגעבן אויפן סאַניטאַר־היגיינענישן צושטאַנד: ס'זענען ברוקירט געוואָרן די הויפט־גאַסן, ס'האָט זיך געשאַפן אַ סאַניטאַרע אויפזיכט אויף די הויפּן, יאַטקעס, קראַמען, א.א.וו. אויך די מעדיצינישע הילף־פאַרזאָרגונג פאַר אַרעמע איז פאַר־בעסערט געוואָרן. אַדאַנק דעם דעלעגאַט פון לונניעצער און קאזשאנהאראדאקער רעליעף, אונזער לאַנדסמאַן הערי דענענבערג, צוזאַמען מיט דער „דזשאַינט־שטיצע, האָט דער לונניעצער הילפּס־קאַמיטעט באַקומען פיל מעדיקאַמענטן און ס'איז געעפנט געוואָרן אַן אַמבולאַטאָריע אין משה וואַלף דיאטלאוויצקעס הויז. ד"ר גורויטש פלעגט אויפנעמען קראַנקע לויטן צעטל וואָס דער „ביקור חולים" האָט אַרויסגעגעבן. אַלע שול־קינדער זענען דורכגעגאַנגען אַ מעדיצינישע אונטערזוכונג. אין אַ קורצער צייט אַרום איז די אַמבולאַטאָריע אַריבער אין ביילע קופערמאַנס הויז.

די חברה „ביקור חולים" וואָס האָט אויסגעהאַלטן די אַמבולאַטאָריע — עטלעכע צימערן מיט אַ באַזונדער אַפטייק, — האָט אויך געהאַלטן אין שווערע פּאַלן, ווען דער אַרעמער קראַנקער האָט זיך גענויטיקט אין אַ שפיטאַל אָדער אַן אַפּעראַציע. דער „ביקור חולים" האָט געשלאַסן אַן אַפּמאַך מיטן פינסקער יידישן שפיטאַל און קראַנקע פון לונניעץ און קאזשאנהאראדאק פלעגן אַנגענומען ווערן אין שפיטאַל אויפן חשבון פון לונניעצער „ביקור חולים". געלט־מיטלען האָט דער „ביקור־חולים" באַקומען פון

„אָוונטן“, קאַנצערטן, פאַרשטעלונגען, חברים־אַפּפּאַל און פון דער מאַנאַטלעכער „דזשאַינט־שטיצע אין בריסק. די פאַרוואַלטונג פון „ביקור חולים“ און די הויפט־עסקנים זענען געווען: יעקב הערש זמודיאק, רישקע זוליאַר, לייבל אייזנבערג, בערל לערמאַן, זשעניע האַפּשטיין, יענטל און פרומע רובינראַוט, דוד בראַדניצקי, און לאַה פינסקי. סעקרעטאַר — לייבל האַלצמאַן.

מיט דער חברה „לינת הצדק“ ביים „ביקור־חולים“ האָבן אָנגעפירט בעיקר פרויען, אַרגאַניזירט אין אַ „דאַמען־קאַמיטעט“. זיי פלעגן זיך אָפּגעבן מיט שטוביקער הילף פאַרן קראַנקן: רופן דעם דאַקטאָר, זיצן און נעכטיקן ביים חולה און אויך זאָרגן אַז דער אַרעמער חולה אָדער די קימפעטאַרן זאָלן האָבן וואָס צו עסן. די הויפט־טוערין פון „לינת הצדק“ איז געווען זעלדע פּלאַטניק, אונטער דעם אויפזיכט פון פייטשע פינסקער, משה גוטענסקי, האַצקל סטאַכאַווסקי, וועלוול רעזניק. זעלדע פּלאַטניק האָט געזאָרגט אַז דער אַרעמער קראַנקער זאָל האָבן אַ ביסל געקעכץ. אַליין פלעגט זי קויפן, קאַכן און דערלאַנגען דעם קראַנקן, בעיקר דער קראַנקער פרוי, און אַכטונג געבן אויף די קינדער.

די לעצטע יאָרן פאַרן חורבן פון לוניניעץ איז דער „ביקור חולים“ פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ מער מאַדערנעם אַנשטאַלט, וואָס האָט געהייסן „טאַז“ (אַ קאַפּיע פון דער חברה „אַזע“) — ראשי תיבות פון „טאַוואָזשיסטוואַ אַכראַני זדראָוויאַ“. די געזעלשאַפט „טאַז“ האָט אויסער מעדיצינישע הילף, געעפנט אַ „טראַפּן־מילך־פּונקט פאַר זויג־קינדער, געשיקט זומער שוואַכע קינדער אין „קינדער־קאַלאָניעס“, איבערהויפט אין דער פאַרמע פון טאַליע טריבוכ, וועלכע האָט זיך געפונען אין וואַלד אויפן וועג קיין קאַ־זשאַנהאַראַדאַק. אין דרינגנדע פאַלן זענען אויך געשיקט געוואָרן קראַנקע אין פינסקער יידישן שפיטאַל אָדער קיין וואַרשע. די הכנסה פון „טאַז“ איז באַשטאַנען פון מיטגליד־אַפּפּאַל, נדבות פון יחידים און אַנשטאַלטן און פון דער „טאַז־צענטראַלע אין וואַרשע. די עסקנים פון „טאַז“ זענען געווען: ד״ר גורוויטש — פאַרויצער, חיותה גער־צולין — שוועסטער, און ליישקע עפשטיין, חיים רובינראַוט, בצלאל סטאַכאַווסקי, ברוך גערצולין — מיטגלידער. אויסער ד״ר גורוויטש זענען געווען יידישע דאַקטוירים: ד״ר גיטלער, ד״ר אַקסעלראַד און ד״ר יוסף פרישקולניק — שמאי דעם קצב׳ס אַ זון. מיטן אַריינמאַרש פון די דייטשן אין לוניניעץ זענען די יידישע דאַקטוירים און צווישן זיי ד״ר פיניע זאַרעצקי און יאַשע גרינשטיין, פליטים פון וואַרשע, געווען די ערשטע יידישע קרבנות אין שטאַט.

יוסף זאבי / לוניניעצער בתי־מדרשים

פיר בתי־מדרשים האָט פֿאַרמאָגט לוניניעץ: דער גרויסער בית־מדרש, אָדער די אַזוי גערופענע „אַלטע־שול“, דער צענטער פון די סטאַלינער און קאַרלינער חסידים, די האַראָדאַקער שול — צענטער פון האַראָדאַקער און ברעזנער חסידים, די אשכנזער שול — פֿאַר די אָנהענגער פון נוסח אשכנז, און די זעמדישע שול פֿאַר די איינוואוינער פון די זעמד.

די אלטע שול

די אַלטע שול איז געווען די ערשטע און איז געבויט געוואָרן אין יאָר תרנ"ה, מיט 57 יאָר צוריק. די גרינדער און בויער פון דער אַלטער שול זענען געווען צדוק ליכטשטיין, ישראל טריבור, דויד גרינשטיין, אהרן פעלדמאַן, מתתיהו דיאטלאוויצקי און אַנדערע. אין דעם בית־מדרש האָבן געדאַונט דער רב, דער שוחט, די ערשטע יידישע איינוואוינער, די חשובסטע און נגידישע בעלי־ביתים. דאָס איז געווען דער גרעסטער און שענסטער בית־מדרש אין לוניניעץ. אין בית־מדרש איז געווען אַ גרויסע און רייכע רבנישע ביבליאָטעק, דער גרעסטער טייל פון די מתפללים זענען געווען סטאַלינער חסידים, וועלכע האָבן געדאַונט אויף זייער אייגנאַרטיקן אופן. סטאַלינער חסידים האָבן נישט ליב געהאַט קיין חזנים און מגידים. ר' פנחס טשערנאַמאַרעץ פון פּלאָטניצע איז געווען דער שטענדיקער בעל־תפילה במשך פון איבער דרייסיק יאָר, דאָך האָבן באַוואוסטע חזנים און מגידים געדאַונט און געהאַלטן זייערע דרשות אין דער שול. סטאַלינער חסידים האָבן געהאַט זייערע באַזונדערע אייגנשאַפטן פון דאַוונען: מיט עקסטאַז און שמחה וואָס האָט זיך אויסגעדריקט אין פאַטשן מיט די הענט, טופען מיט די פיס אָדער לויפן פון ווינקל צו ווינקל, מיט גערודער און געפילדער, דער עיקר איז ביי זיי — די כוונה און נישט דער טראַפּ פון וואָרט. דער וואָס האָט געהערט און געזען ווי די סטאַלינער חסידים דאַוונען, הויפּזעכלעך ווי ר' אלתר לעווין פלעגט דאַוונען און זאָגן דעם יהי רצון פון ספירה וועט — דוכט זיך — קיינמאַל גיט פאַרגעסן די תפילה, וועלכע איז געווען פול מיט געפיל און התלהבות. אָדער ווער קען פאַרגעסן די תפילה פון „פיטום הקטורת“ ווען די חסידים האָבן געדאַונט? דאָן האָט געהערשט צווישן זיי אַ מין קאַנקורענץ, יעדערער פון זיי מיט זיין ספעציעלן ניגון און אינטאנאַציע האָט אויסגעדריקט די ווערטער: „כדי שתהא דקה מן הדקה!“.

מיר הערן אַ געמיש פון קולות: אַט איז ר' אלתר לעווין וועלכער דונערט מיט זיין באַס: „כדי שתהא דקה מן הדקה!“; אַט הערט זיך די שוואַך־הייזעריקע שטימע פון רב: „כדי שתהא דקה מן הדקה!“ שרייט אויס פון אַ דריטן ווינקל ר' מאַטל שווארצמאַן מיט אַ שטימע פון אַ בייזקייט און ביטערניש: „כדי שתהא דקה מן הדקה!“. אין די ווערטער האָט יעדערער פון זיי אויסגעדריקט זיין אייגנשאַפט. זיין כאַראַקטער.

אַ באַזונדער קאַפיטל פֿאַר זיך איז געווען דער שלוש סעודות אין בית־המדרש. יעדן שבת, נאָכן דאַוונען מנחה, איז דאָס זמירות זינגען אין דער חסידישער חברה געווען די העכסטע מדרגה פון ענטוויאָזם. צווישן די חסידים זענען געווען אַזעלכע וואָס האָבן

זיך אויסגעצייכנט מיט שטאַרקע און שיינע שטימען און געשאַפן ניגונים, הגם זיי האָבן ניט געהאַט קיין אַנונג פון מוזיק.

דער באַוווּסטער קלאַסישער ניגון איז געווען דער „אדיר במלוכה“ וועלכן מען פלעגט זינגען פסח. דאָ זענען שטרענג אָפּגעהיט געוואָרן די באַטאָנונגען פון „לך כי לך, לך אף לך“ א. א. וו., און די הייסע השתפכות הנפש. און ווער רעדט ווען די חסידים האָבן געפראָוועט אַ שמחה און אַ יאָר־צייט, צי אַזוי אַ שמחת־מצוה און מען האָט געמאַכט אַ לחיים. ווען דער גוף האָט זיך אַ ביסל פאַנאַנדערגעוואַרעמט און געקומען צו התפשטות הגשמיות און עלית נשמה, דאָן פלעגן די חסידים פאַרלאָזן דעם טיש און ס'האַט זיך געשאַפן אַ קייט, אַ קאַראַהאַד פון חסידים אַרום דער בימה. האָנט ביי האָנט, האָנט צום אַקסל, אָדער ביים גאַרטל — האָבן די חסידים געטאַנצט. דאָן זענען בטל געוואָרן אַלע מחיצות און קעגנזאַצן; אַרעם און רייך, למדן און ע־הארץ, יונג און אַלט — אַלע צוזאַמען האָבן זיך צונויפגעשמאַלצן אין איין גאַנצער קערפערשאַפט. בעת דער הפסקה, פלעגט דער פירער פון קאראהאד אויסרופן: „מיר זאָלן דערלעבן איבער אַ יאָר, מען זאָל זוכה זיין צו הערן ישועות און נחמות אויף יידן! משיח זאָל אין גיכן קומען“.

אין די לעצטע יאָרן איז דער בית־המדרש געווען אַ פּלאַץ פון פאַרואַמלונגען פון פאַרשידענע אַראַגניזאַציעס. מיר טאַרן נישט פאַרגעסן אויך איציק דעם שמש, וועלכער האָט געטריי געדינט דעם בית־המדרש עטלעכע און צוואַנציק יאָר. ר' איציק דער שמש איז געווען אַ מענטש פאַר זיך, אַ קאָזשאַנהאַראַדאַקער, און ווען מען האָט אויסגעבויט דעם בית־המדרש האָט מען אים מכבד געווען מיט צוויי שטעלעס — אַלס שמש און בעדער. אַ דירה האָט ער געהאַט אין בית־המדרש גופא, אַ באַזונדער צימער. ר' איציק האָט אַכטונג געגעבן אויף רייניקייט און אַרדנונג אין בית־המדרש, אַלץ האָט ער אַליין אויסגעפילט, אַכטונג געגעבן אויף דעם נר תמיד און געהיט די ספרים. זיין פרנסה איז געווען פון בית־המדרש אָבער לויט זיין כאַראַקטער איז ער נישט געווען צוגעפאַסט צו דעם. ווייל דער מענטש איז געווען אַ באַשיידענער און אַ שונא בצע, ער האָט נישט געקענט ווי אַן אַנדער שמש בעטן אָדער געבן אַנצוהערן מ'זאָל אים באַצאָלן פאַר זיין אַרבעט און באַדינען.

די האַראַדאַקער שול

די האַראַדאַקער שול איז אויפגעבויט געוואָרן אין יאָר תרס"ד (1904) דורך די האַראַדאַקער חסידים. די איניציאַטארן און בויער זענען געווען: יצחק כץ, יחזקאל און שלמה סטאַכאווסקי, שאול ווילק, משה קארלין, יעקב הומער און אַנד. זי איז געשטאַנען פאַראַלעל — בערך אַ 400 מעטער ווייט — מיט דער אַלטער שול. די שול איז נישט געווען קיין גרויסע, אָבער הויך און פול מיט ליכט און לופט. קיינע געביידעס זענען נישט געווען נעבן איר, נאָר גערטנער און פעלדער. דער גרעסטער טייל פון די מתפללים זענען געווען בעל־מלאכות. דאָ אין מזרח וואָנט זענען געשטאַנען אויך בעל־מלאכות ווי יחזקאל סטאַכאווסקי — דער שוסטער, משה יצחק פלאקסמאן — דער סטאַלער. דער שטענדיקער גבאי ראשון איז געווען יצחק כץ און גבאי שני — משה לייב מוזיקאַנט.

דאָ האָט מען געדאַוונט מיטן שטענדיק־אַנגענומענעם מילדן, רואיקן ניגון, אָן דעם סטאַלינער ברען און התלהבות. דער למדן פון בית־המדרש איז געווען ר' לייבוש קוציקאָוויטש, אַ שטרענג אַרטאָדאָקסישער ייד וואָס האָט נישט אַרױסגערעדט קיין וואָרט דברי חול און אין די פרימאַרגנס געלערנט תורה. דער שרייבער פון די שורות האָט פּערזענלעכע סענטימענטן צו דעם בית־המדרש, ווייל דאָ האָט ער געלערנט אַ גאַנצן טאָג און אָפט אַ גאַנצע נאַכט — אַ משמר האָט דאָס געהייסן — מיט זיינע חברים, הערשל לעווין, בצלאל סטאַכאָווסקי, און נאָכדעם אַוועקגעפאַרן אין ישיבה. אַ באַזונדער לעבעדיקייט און שמחה איז געווען ווען איינער פון די האַראָדאָקער רביים — די גינז־בורגס — זענען געקומען צו זייער טראַדיציאָנעלן באַזוך ביי די חסידים. ר' בבליה, ר' אל־תרקה, און דער יונגער רבי ר' וולוּלה. אַ גאַנצע וואָך איז געווען פּריילעך. די רביים זענען איינגעשטאַנען: ר' בבליה ביי יצחק כץ, ר' וולוּלה ביי יוסף־דודן. ר' בבליה איז געווען אַ גרויסער צדיק און עניו און האָט געמאַכט אַ גרויסן רושם. ער איז געווען באַליבט און באַערט ביי די חסידים. אין דעם בית־המדרש האָבן די חברה־קדישאַלייט געפּראָוועט די סעודה פון כ"ד כסלו נאָך זייער תענית. לאה יוסל־דודס וואָס איר הויז איז געווען נעבן בית־המדרש, מיט אירע חבּר'טעס — אויך נשים צדקניות — האָבן אַנגעקאַכט און אַנגעבאַקן מיט דער ברייטער האַנט, אַז די מיטגלידער פון חברה־קדישאַ האָט געלוינט צו פּאַסטן דעם קורצן ווינטער־טאָג כדי הנאה צו האָבן פון דער פּעטער סעודה מיט יי"ש, וואָס איז געווען באַגלייט מיט אַ זמרל פון חסידישע ניגונים. די צענטראַלע פיגור פון דעם בית־המדרש איז געווען אהרנ'קע דער שמש, אַ געבוירענער אַ קאָזשנאהאָרדאָקער, אַ ייד אַ תלמיד־חכם, אַ בעל־קורא און בעל־תפילה. ער האָט געוויסט יעדן „יאַרצייט" וואָס דער מתפלל האָט געהאַט און ער פלעגט מיט אַ וואָך פריער שוין געבן צו וויסן, דער בעל יאַרצייט זאָל זיך שוין גרייטן. ר' אהרנ'קע האָט איינגעפירט זיינע ניגונים אין די ימים־טובים־תפילות, ווי: „יה אלי וגואלי", „אשריך ישראל", וואָס דער עולם האָט אים מיטגעהאַלפן זינגען. די לעצטע יאַרן פלעגט באַזוכן די שול יאַר־יאַרלעך דער ברעזנער רבי אדמו"ר ר' איציקל פּעצ'עניק. דער שמש פון שול, ביז דעם אומקום, איז געווען ר' אייזל דער מלמד.

די אשכנזער שול

די אשכנזער שול איז אויך אויסגעבויט געוואָרן אין יאַר תרס"ד, (1904), דורך די אָנהענגער פון נוסח אשכנז וואָס זענען נישט געווען קיין חסידים, אַ טייל פון זיי שטאַמען פון ליטווישן געגנט. די בויער זענען געווען: אברהם־מקע מוליאַר, אלתר ציון, הערשל דאַמניטש, א. א. זיי זענען געווען אויך די גבאים. דער בית־המדרש איז געשטאַנען אין צענטער שטאָט, אין אַ געסל נעבן דער סאַדאָווער גאַס אין אַ בלאַטיקן ווינקל און איז שטענדיק געווען פול מיט מתפללים. איבערהויפּט צו מנחה און מעריב. אַ ייד וואָס איז געווען פאַרהאַרעוועט אין זיין פרנסה און אַרבעט, האָט קיין צייט נישט געהאַט צו גיין אַ ווייטע שטרעקע אין האַראָדאָקער אָדער דער אַלטער שול. און אַט אַזוי האָבן די חסידים וואָס האָבן הייס געהאַלטן פון „ויצמת פּורקניה" פון קדיש געמוזט מוותר זיין אויף אים, ווען ער האָט געדאַוונט ביים עמרד אין דעם אשכנזישן בית־המדרש. אין דעם בית

המדרש האט ר' ישראל פרץ געלערנט זיין שיעור גמרא פארן עולם. אויך דער הייסער סטאלינער חסיד ר' מרדכי פערעפלאטשיק, האט נאך דעם טאג ארבעט — געלערנט אין אונט זיין פרק משניות ביו ער איז אנדרעמלט געווארן און זיינע זין פלעגן אים קומען אויפוועקן און נעמען א היים. די גבאים האבן שטרענג אפגעהיט דעם נוסח אשכנז. דער ארט דאוונען איז געווען אויפן ליטווישן שטייגער, מער אכט געלייגט אויפן דקדוק און כוונה, אבער אן דעם חסידישן גערודער און התלהבות.

די „זעמדישע“ שול

די ערשטע יארן, ביזן בויען דער שול האבן די איינוווינער פון די זעמד געדאוונט אין צוויי מנינים: איינער ביי ר' יהושע קאשטאן, דארטן האבן געדאוונט איבערהויפט סטאלינער חסידים. און דער צווייטער מנין — ביי ר' מאיר קאפלאנסקי. דא האבן געדאוונט דער עיקר „עמך“, דער גרעסטער טייל פון די איינוווינער.

אין א צייט ארום איז געווארן ענג אין די מנינים און נאך גרויסע השתדלות'ן האבן די מתפללים פון ר' מאיר'ס מנין באקומען א דערלויבניש צו בויען א שול. די זעמדישע שול איז געבויט געווארן אין צענטער פון דער יידישער סביבה. די ערשטע צייט האבן די מתפללים פון ר' יהושע קאשטאנ'ס מנין זיך נישט משתתף געווען אין בויען, אבער שפעטער זענען זיי אויך צוגעשטאנען, געקויפט „ערטער“ און געהאלפן בויען דעם „משכן מעט“. דער גרעסטער טייל מתפללים פון דער זעמדישער שול זענען געווען בעלי מלאכות און בכלל האראפאשנע יידן, צווישן זיי אויך יידן וואס האבן געלערנט א בלאט גמרא. אויך דא האט מען געדאוונט נוסח ספרד.

עס איז כדאי צו דערציילן, מיט וואס פארא איבערגעגבנקייט האבן יידן געבויט זייער שול.

יעדערער האט אנטויל גענומען און געהאלפן אין דער הייליקער ארבעט: ווער מיט גראבן, ווער מיט בויען און ווער מיט ארבעט און געלט צוזאמען. דער אנפירער און פראיעקטגעבער פון בנין איז געווען ר' ראובן דענענבערג (ראובן דער מילנער). זיינע מיטהעלפער — ר' יעקב קאשטאן און זיינע זין, ר' אביגדור קאצמאן און ר' דוד גונין (דער סטאלער), וואס האט געמאכט דעם ארון קודש — דאס אלץ איז געטאן געווארן לשם מצוה. אין דער זעמדישער שול איז געווען איינגעפירט דאס תהילים זאגן. דאס פלעגט שבת נאכמיטאג זיך שטעלן ביים עמוד ר' אברהם'ל דער וויטשינער און מיט זיין פעסטער שטימע פלעגט ער אין משך פון א פאר שעה אפזאגן דעם גאנצן תהילים. ס'זענען געווען א זעלכע וואס פלעגן לערנען א בלאט גמרא. אין איין זייט זענען געזעסן ר' אביגדור קאצמאן מיט ר' מאיר קאפלאנסקי און געלערנט גמרא. פון דער צווייטער זייט איז געזעסן ידידיה קוציקאוויטש דער גלעזער און זיך געמאכט אויף א שווערער סוגיא אין גמרא, און גאר אין ווינקל איז געשטאנען אנגעשפארט אויפן שטענדער ר' פנחס וויניק (דער בעל עגלה) און געלערנט פאר זיך מסכת שבת און אנדערע האבן געלערנט משניות און עין יעקב. דער גייסטיקער פירער פון דעם בית המדרש איז געווען ר' אהר'לע גינזבורג, דעם דוידהארדאקער רבינס א זון. ער איז נישט

געווען קיין אפיציעלער רב, ער האָט נאָר געלערנט תורה און די זעמדישע איינוווינער האָבן אים אויסגעהאַלטן. דער בית־המדרש איז געווען שטענדיק פול מיט מתפללים. דער שטענדיקער בעל־תפילה אין ימים־נוראים און ימים־טובים איז געווען ר' ראובן דענענבערג ביז זיין אָפּפאַרן קיין אַמעריקע. דער שטענדיקער בעל קורא איז געווען ר' אביגדור קאַצמאַן (דער מוליאָר), אַ ייד אַ תלמיד חכם. דער עולם האָט זיך געפילט אין דעם בית־המדרש זייער גוט און פריי. דאָ זענען נישט געווען יחסנים און גבירים, מען האָט נישט געפילט קיין אונטערשייד צווישן די סטאַלינער חסידים און די האַראַדאַקער אָדער צווישן חסידים און נישט־חסידים. יונגוואַרג וועלכע האָבן ליב געהאַט מאַכן זיך פריילעך, האָבן געפונען אונטערשיצער צווישן די דערוואַקסענע... אויך אין דעם בית־המדרש האָבן חסידים געפראָוועט שלוש סעודות, אָבער שוין נישט מיט אַזאַ הלהבות ווי אין דער אַלטער שול.

אויך דאָ פלעגט מען פראָווען אַ סעודת מצוה, אַ שמחת בית השואבה, מ'פלעגט טאַנצן „האַנט אויף אַקסל“, אָבער די ברכות האָבן געטראָגן אַ מער רעאַלן כאַראַקטער — וועגן ישועות און נזמות אויף יידן ווי אויך פערזענלעכע ברכות: „מען זאָל דערלעבן אין גיכּן ביי דיין טאַכטער אויף דער חתונה, דיין זון זאָל אַרויס פון פריזוו“ א. א. וו. אין דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען פינסק איז פאַרנומען געוואָרן דורך די דייטשן און פיל היימלאָזע זענען אנגעקומען קיין לונניעץ און ס'האָבן אויסגעפעלט דירות, האָבן עטלעכע משפחות פון זיי זיך באַזעצט אין שול, אין שטיבל און אויבן אין דער עזרת נשים. דער ביטערער גורל האָט געוואַלט אַז די געטאָ, וועלכע די נאַציס האָבן באַשטימט פאַר דער יידישער באַפעלקערונג איז געווען אין דעם ווינקל פון דער זעמדישער שול. פון דאָרט זענען אונזערע משפחות מיט אכזריות אַוועקגעפירט געוואָרן צו דער שחיטה.

דער ברעזנער רבי אדמו"ר פעטשעניק אין לונניעץ
לינקס — ר' שלמה לעווין; רעכטס — ר' אברהם
גלעזערמאַן, יצחק ניסמאַן און יצחק לעווין

חיים רובינראוט / פון יידישן קולטור-לעבן

„שול קולט“-שול א. נ. פון דוד פינסקי

די יידישע נאַציאָנאַלע „שול-קולט“-שול א. נ. פון דוד פינסקי איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1930 לויט דער איניציאַטיוו פון אַ גרופּע פּועלי־ציון צ. ס. חברים, צו וועלכע עס זענען צוגעשטאַנען האַנטווערקער־טוער און אומפּאַרטייאישע. די שילער זענען באַשטאַנען הויפּטזעכלעך פון אַרבעטער־קרייז און פון די אַרעמסטע שיכטן, די אונטעריכט־שפּראַך איז געווען יידיש, מיט אַ גרויסער מאַס העברעאיש. תנ"ך, פּאַלעס־טינאַגראַפיע און יידישע געשיכטע. די שול איז געפירט געוואָרן אין גייסט פון אַרבעטנדן ארץ־ישראל און איז געווען אַנגעשלאָסן אין דער צענטראַלע פון „שול-קולט“ אין וואַרשע, וועלכע האָט זיך געפונען אונטער דער השפּעה פון די פּועלי־ציון — צ. ס. ד. שול איז באַשטאַנען פון 4 קלאָסן מיט 70 שילער. אין מאַטעריעלער הינזיכט האָט זיך די שול שטענדיק געראַנגלט פאַר איר עקזיסטענץ. די הכנסות פון שכר־לימוד זענען געווען מינימאַלע, נאָר אַ דאַנק דער אָפּפּערוויליקייט פון חברים און טוער. פּלעגט דער בודזשעט געדעקט ווערן דורך אַקציעס און פּערזענלעכע באַשטייערונגען.

יעדעס יאָר ביים באַנייען די קאַנצעסיע פון דער שול, פּלעגן געמאַכט ווערן דורך דער פּוילישער שול־מאַכט גרויסע שוועריקייטן. נישט האַבנדיק קיין פּאַסיקן לאַקאַל האָט די שול געוואַנדערט פון איין לאַקאַל אין צווייטן. אויפן 4־טן שול יאָר האָט די שול־מאַכט נישט אַרויסגעגעבן די קאַנצעסיע און די שול האָט געמוזט זיך שליסן.

ביי דער שול האָט אויך במשך פון צוויי יאָר עקזיסטירט אַ קינדער־גאַרטן מיט

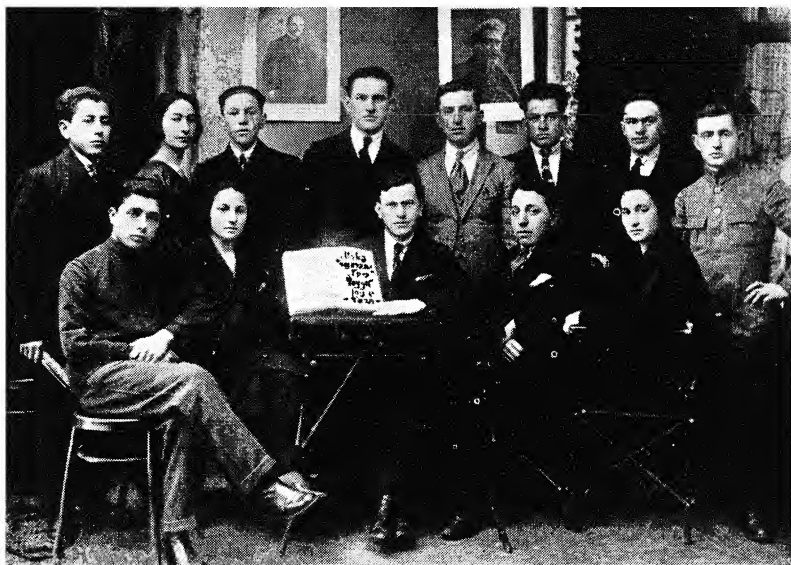
20 קינדער.

בלומען־טאַג לטובת דער י. ח. ברענער ביבליאָטעק (1922)

די י. ח. ברענער-ביבליאטעק אין לוינינעץ

די ערשטע יידישע געזעלשאַפֿטלעכע און עפענטלעכע ביבליאטעק אין שטאָט איז געגרינדעט געוואָרן אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה דורך דײַר טשערניאווסקי, אַ מיליטער־אַרצט און אַרטיקע עסקנים, אַלס אָפֿטיילונג פון דער פעטראַגראַדער געזעלשאַפֿט צו פֿאַרשפּרייטן קולטור צווישן יידן — „חברת מפיצי השכלה“. אמערסטן זענען די ביכער געווען רוסישע און אַ קליינע צאַל יידישע און נאָך ווייניקער העברעאישע. נאָך דער וועלט־מלחמה, מיטן אַנטשטיין פון אַ ציוניסטישער יוגנט־באַוועגונג, איז די ביבליאטעק אַריבער אין די הענט פון אַ גרופּע טוער פון צ. ס. יוגנט און „צעירי ציון“. די ביבליאטעק האָט זיך אָנגעהויבן אַנטוויקלען. עס זענען צוגעקומען פיל העברעאישע און יידישע ביכער, די צאַל לעזער איז שטאַרק געוואָקסן.

פֿאַרוואַלטונג פון י. ח. ברענער ביבליאטעק (1922)

דורך עפענטלעכע זאַמלונגען, פֿאַרשטעלונגען פון דראַמאַטישן קרייז, זענען געשאַפֿן געוואָרן די פּינאַנציעלע מיטלען פֿאַר דער ביבליאטעק. אין 1920 אין דער צייט פון דער פּויליש־סאָויעטישן קריג, ווען די פֿאַליאַקן האָבן פֿאַרלאַזנדיק די שטאָט איר אונטער־געצונדן איז אויך פֿאַרברענט געוואָרן די ביבליאטעק, וועלכע האָט זיך געפונען אין מויער פון דוד גרינשטיין. עס האָט לאַנג נישט געדויערט און די ביבליאטעק איז צוריק באַנייט געוואָרן א. נ. פון יוסף חיים ברענער, אַזוי איז די ביבליאטעק שטופּענווייז געוואָקסן ביז 1924, ווען דער גרעסטער אַקטיווער טייל פון דער צ. ס. יוגנט און החלוץ זענען אַוועק קיין ארץ־ישראל איז די ביבליאטעק פֿאַרנאַכלעסיקט געוואָרן. אין קאַסטנס אויף בוידעמס האָבן זיך געוואַלגערט די ביכער אַ לאַנגע צייט.

תל-חי ביבליאטעק

אין 1927 האָבן אַ גרופע פּוּעלי־ציון צ.ס. חברים צוגעטראָטן ווידער באַנייען די ביבליאָטעק, צוליב רעכטלעכע טעמים איז דאָס נישט געלונגען, האָבן זיי געגרינדעט די קולטור־געזעלשאַפט „תל-חי“ און דורך זאַמלען ביכער געשאַפן אַ נייע ביבליאָטעק א.נ. „תל-חי“. די גאַנצע ביבליאָטעק האָט זיך געפונען אין אַ קליין קעסטל אין וואוינונג פון מיכל טאַפּטשיק. אַדאַנק דער אונערמידלעכער אַרבעט פון דער גרופע חברים, האָט זיך די ביבליאָטעק שנעל אַנטוויקלט. מען האָט געדונגען אַ אייגענעם לאַקאַל, ביי דער ביבליאָטעק איז געשאַפן געוואָרן אַ לעזע־זאַל. די יידישע יוגנט און אַרבעטערשאַפט האָבן זיך גרופירט אַרום דער ביבליאָטעק און לעזע־זאַל, הונדערטער לעזער זענען געוואָרן סטאַבילע באַזוכער. אין פּאַרלויף פון 2 יאָר צייט האָט די ביבליאָטעק שוין געציילט איבער 1000 ביכער פון דער יידישער און העברעאישער ליטעראַטור. די קולטור־געזעלשאַפט „תל-חי“ פלעגט אַרגאַניזירן וועכענטלעכע קעסטל־אָונטן, רעפּעראַטן, ליטעראַרישע משפּטים א. א. עס איז געשאַפן געוואָרן אַ דראַמאַטישער־קרייז וועלכער האָט דורך זיינע אַרויסטרעטונגען דערוואַרבן זיך אַ נאָמען אין שטאָט און אַרומיקע שטעטלעך. אַ דאַנק דער אונערמידלעכער אַרבעט פון מנחם לעשצינסקי, האָט זיך דער דראַמאַטישער קרייז שטאַרק אַנטוויקלט. פון זיינע בעסטע פיעסן זענען געווען „די מוטער“ פון דוד פינסקי, „דער דאָרפֿס־יונג“ פון יעקב גארדין, און „די זיבן געהאַנגענע“ פון ל. אַנדריעווי. עס איז אויך געשאַפן געוואָרן אַ כאָר, אַ אַרקעסטער, אַ ספּאָרט־גרופע. אין פּאַרלויף פון גאַר אַ קורצער צייט האָט די קולטור־געזעלשאַפט „תל-חי“ אַ דאַנק איר השפּעה אין שטאָט קאַנצענטרירט אַרום זיך גרויסע טיילן פון דער יוגנט און אַרבעטער. דורך דעמועלעבן קרייזטוער איז געשאַפן געוואָרן די פּאַלקס־שול און קינדער־היים „שול־קולט“, וועלכע האָט עקזיסטירט דריי יאָר.

ביי דער אַרבעט און אַנטוויקלונג פון דער ביבליאָטעק און אירע צווייגן איז נישט

דראַמאַטישער קרייז פון „תל-חי“ געזעלשאַפט (1928—1933)

אפשוואצן די לייסטונג און מסירת־נפשדיקע טעטיקייט פון אשר סענדערוק, וועלכער האט נישט געקארגט קיין מי און אנשטרענגונג „שלא על מנת לקבל פרס“. ביים אנהויב פון דער צווייטער וועלט־מלחמה האט די ביבליאטעק פארמאגט 300 לעזער און בערך 2500 ביכער, פון אלע נייעסטע אויסגאבן פון דער מאדערנער העברעאישער און יידישער ליטעראטור.

די יידישע ביבליאטעק „תל־חי“ אין לוניניעץ, דער לעזע־זאל, דראמאטישער קרייז, ארקעסטער, כאָר, עפענטלעכע ליטעראַרישע אונטערנעמונגען האָבן זייער פיל בייגע־שטייערט צום אויפהויבן דעם קולטורעלן ניוואָ פון דער יידישער אַרבעטער־יוגנט אין שטאָט, געשטאַרקט איר נאַציאָנאַלן און סאַציאַלן באַווסטזיין אין גייסט פון דעם אַרבע־טענדן ארץ־ישׂראל.

מיטן אַריינטריט פון דער רויטער אַרמיי איז די ביבליאָטעק אַריבער צו דער סאַוועטישער מאַכט. אַלע העברעאישע ביכער, ווי אויך יידישע מיט אַ נאַציאָנאַלן אינהאַלט און מיט אַ נישט געווינטשענעם סאַציאַלן אינהאַלט זענען פאַרניכטעט געוואָרן. די איבעריקע ביכער זענען איבערגעגעבן געוואָרן דער אַלגעמיינער שטאַטישער ביבליאָטעק, פאַרניכטנדיק אויף יעדן בוך די אויפשריפט פון „תל־חי“ ביבליאָטעק. מיט דער היטלע־ראַקפּאָציע, זענען צוזאַמען מיטן גאַנצן יידישן ישוב אַוועק מיטן רויך אויך די רעשטלעך יידישע ביכער.

פון די גרינדער און אַקטיווע טוער פון דער „תל־חי“ ביבליאָטעק און אירע צווייגן וואָס זענען אומגעבראַכט געוואָרן דורך די דייטשן זענען געווען: אשר סענדערוק, מנחם לעשצנינסקי, גאָדל זוליאַר, דינה טאַפּטשיק, שלמקה מוזיקאַנט, אורי ראַטקאַפּ, חייקה און יעקב ביקמאַן, אליהו קוזניעץ, און וועלוול טאַקער.

דבורה קוטניק (דעטראַיט) / די ערשטע יידישע ביבליאָטעק

ווען מיין פאָטער האָט זיך איבערגעצויגן פון קאַזשאַנהאַראַדאַק (נאָך דער גרויסער שריפה) קיין לוניניעץ, האָט ער באַשלאָסן עפענען אַ ביבליאָטעק פאַר „עמד“. ער האָט זיך נישט אָפּגעשטעלט פאַר די גרויסע שוועריקייטן הן מצד דער צארישער מאַכט, וואָס האָט נישט געגעבן קיין דערלויבניש און הן מצד די רעליגיעזע יידן, וואָס האָבן מורא געהאַט, אַז „אברהם הערשל דער מלמד זאל זיך נישט פאַרנעמען מיט טריף־פסול ביכלעך“.

מיין פאָטער האָט באַשטעלט און באַקומען פון וואַרשע און ווילנע עטלעכע טראַנספּאָרטן ביכער אין יידיש און העברעאיש. די העברעאישע ביכער זענען געווען אין גרעסטן טייל השכלה־ביכער פון קלמן שולמאַן, מאפּו, פּרץ, שלום־עליכם, מענדעלע, און אנד. אין יידיש: פּרץ, שלום־עליכם, מענדעלע, דינענזאָן א. א.

די יידישע ביכער האָבן נישט געהאַט די ערשטע צייט קיין גרויס דערפאַלג. דאָן האָט מיין פאָטער, וואָס האָט פאַרשטאַנען די פּסיכאָלאָגיע פון קליינשטעטלדיקן לייענער וואָס וויל „אינטערעסאַנטע“ ביכער, אויסגעשריבן שמרס און בלאשטיינס ראַמאַנען. דער

עולם האט אָנגעהויבן לייענען מיט גרויס חשק און זיך געקוויקט מיט די גראַפן און גראַפיניעס... מען מוז זאָגן, אַז שמרס ראַמאַנען האָבן געווירקט, דער עולם האָט זיך צוגעוווינט צו לייענען אַ בוך.

מיט דער צייט האָט מיין פּאָטער דערצויגן דעם עולם צו לייענען די נייע יידישע קלאַסיקער. יעדן פּרייטיק נאַכמיטאַג איז אונזער שטוב באַזוכט געוואָרן פון שניידערקעס, דינסט־מיידלעך, פּריקאַשציעס און אויך אַרבעטער — שוסטער און עניידער, וואָס האָבן געדענקט גייענדיק פון מרחץ, זיך אַריינצוכאַפּן צו אברהם הערשלען דער מלמד נעמען אַ בוך אויף שבת. די ביכער זענען געווען פאַרבאהאַלטן אין די שופּלאַדן פון דער קאַמאַדע, רעוואָלוציאַנערע ביכלעך — אין דער מאַמעס בעט אונטערן זאַק שטרוי. און נישט איינמאַל ווען עס האָט זיך באַוויזן אַ פּאַליציאַנט אין אונזער געסל, פּלעגט די מאַמע ווערן בלאַס פאַר שרעק. איינמאַל, פאַר גרויס שרעק, האָט זי גענומען אַלע ביכלעך פון איר בעט און פאַרברענט.

די ביבליאָטעק האָט געהאַט אַ גרויסע השפּעה אויף די לעזער. דער קליינשטעטלדי־קער האָט זיך באַקאַנט מיט דער גרויסער וועלט, עס האָבן זיך געעפּענט זיינע אויגן און ער האָט אָנגעהויבן פאַרשטיין אַז ס'איז דאָ אַ גרויסע וועלט מיט פּראַבלעמען אויסער לוינינעץ און אַפילו פּינסק... גאַנץ אַפּט באַגעגן איך אין דערטראַיט אַ לאַנדס־פרוי און זי דערציילט מיר אירע זכרונות וועגן די ביכלעך וואָס זי פּלעגט נעמען ביי אונז יעדן פּרייטיק און געדענקט נאָך אַפילו די נעמען פון זייערע העלדן.

די ביבליאָטעק איז חרוב געוואָרן אין 1915־טן יאָר, ווען מיר האָבן פאַרלאָזן אונזער שטוב און אַנטלאָפּן קיין קאַזאַנאַהאַראַדאַק, צוליבן דערנענטערן זיך פון די דייטשן, קאַזאַקן וואָס האָבן פאַרנומען אונזער הויז, האָבן צוריסן און פאַרברענט אַלע ביכער און דערמיט אַ סוף געמאַכט צו דער ערשטער יידישער ביבליאָטעק.

יעקב קוֹדָה / אַ חסידישער שבת אין לוינינעץ

צוויי מאָל אַ יאָר האָט זיך לוינינעץ געפונען אין אַ יומטובדיקער שטימונג, וועלכע האָט אַרומגענומען אַלע שיכטן און קלאַסן פון דער באַפעלקערונג אַן אונטערשייד פון אַלט און יונג. דאָס איז געווען בשעת עס זענען אָנגעקומען די רביים פון סטאַלין און קאַרלין. יעדער רבי פּלעגט קומען אויף אַ שבת קיין לוינינעץ, כדי מערער זיין זיינע חסידים צו חסידות און עבודת־השם.

אַזוי פּלעגט איין שבת אין יאָר באַזוכן דער סטאַלינער רבי ר' משה'לע פון סטאַלין, ווו ס'האָט זיך געפונען דער באַרימטער סטאַלינער רביאישער הויף (געגרינדעט דורכן וועלטבאַרימטן צדיק ר' אהרן קארלינער, באַקאַנט אַלס דער „בית־אֶהרן“, אָדער „דער אַלטער רב“). זיינע נאַכפּאָלגער זענען געווען ר' אשר, „דער יונגער רב“, און זיין זון ר' ישראל'קע, וועלכן מ'האָט אין דער גרויסער וועלט גערופן „דער ינוקא“. ביי די סטאַלינער חסידים איז ער געווען באַקאַנט אַלס „דער פּראַנקפורטער“ (ווייל ער איז נפטר געוואָרן אין פּראַנקפורט).

אינמאל אין יאר אויף אַ שבת פלעגט קומען דער קארלינער רבי, ר' מלכ'קע, אויך ר' ישראל'קעס אַ זון, וועלכער האָט געווינט אין קארלין נעבן פינסק. דאָ האָט געלעבט און געוויקט ר' אהרן הגדול, דער גרינדער פון דער סטאָלינער-קארלינער דינאַסטיע און דער גרעסטער פאַרשפרייטער פון חסידות בכלל, איינער פון די חשובסטע תלמידים פון מעזריטשער מגיד. אין קארלין האָבן פאַרטגעזעצט זייער טעטיקייט ר' אשר און ר' שלמה קארלינער, טיילווייז אויך דער „בית-אהרן“. דאָרט געפינען זיך אויך די הייליקע קברים פון ר' אהרן הגדול און זיין זון ר' אשר.

אויף אַזאָ שבת פלעגט זיך דאָס שטעטל גרייטן וואָכנלאַנג. עס פלעגט ווערן צוגעגרייט אַ רשימה פון אַלע חסידים און סימפאָטיקער און יעדערער האָט זיך באַשטייערט ביד רחבה, כדי צוגרייטן אַ שבת פון כל טוב פאַרן רבין און דעם „עולם“. עס פלעגן זיך צונויפפאַרן חסידים פון די אַרומיקע שטעטלעך און דערפער, כדי צו פרייען זיך מיטן גרויסן גאַסט.

די חסידישע ווייבער האָבן צוגעגרייט דאָס עסן פאַר די געסט (אַלע חסידים פלעגן עסן צוזאַמען מיטן רבין ביים טיש אין שול) און ביים צוגרייטן די קוגלען. חוץ די זיבן קוגלען, וועלכע האָבן געהערט אַפיציעל צום „טיש“, האָבן די מקורבים אַריינגעשיקט קוגלען. דערביי האָבן חסידישע ווייבער קאַנקורירט איינע מיט דער צווייטער אין וואָס שענערס און וואָס בעסערס.

אַנקומען אין שטעטל פלעגט דער רבי שטענדיק דאָנערשטיק (פרייטיק פלעגן די סטאָלינער רביים זיך נישט לאָזן אין וועג). פון אינדערפרי אָן האָט מען אָנגעהויבן מאַכן הכנות: פאַרן דאוונען איז מען געאַנגען אין מקוה און אין זינען געהאַט יוצא-צורייין דערמיט אַלס ערשטע הכנה צום קבלת-פנים. דעם טאָג איז די שול געווען געפאַקט צום דאוונען. עס האָט זיך שוין אַנדערש געדאוונט, דער „לעולם“ האָט זיך געזאָגט מיט אַן אַנדער געשמאַק. נאָכן דאוונען האָט מען פעסטגעשטעלט דעם סדר-היום פון קבלת-פנים און געמאַכט די לעצטע פאַרבאָרייטונגען און גלייכצייטיק גענומען אַ „קאַפּ“ באַראָפן אויף „לחיים“. בדרך-כלל איז תמיד גרייט געווען אַ פלעשעלע „ווייסע“, על כל צרה שלא תבוא — אַ „לחיים“ דאָרף שטענדיק זיין גרייט, בפרט אַז מען גרייט זיך אויף אַזאָ חשובן און ליבן גאַסט. זאָגט מען דערווייל נאָך אַ גוט וואָרט, וואָס מ'האַט אַליין געהערט פונעם רבין ז"ל און אויך פון רבין זאָל געזונט זיין — און די שטימונג איז אַ געהויבענע. דער ממונה אויפן פלעשעלע איז ר' אלתר לעוין, וועלכער איז אַ שטענדיקער מתפלל אין צווייטן מנין, און אַז ר' אלתר נעמט די פלעשל אין האַנט הערשט די ברכה. פשוט, עס געשעט דער צווייטער נס-חנוכה, און פון דעם פלעשל, וואָס קלעקט בצמצום אויף איין טאָג — האָט מען געטרונקען אַ גאַנצע וואָך... ר' אלתר האָט געהאַט אַ גלעזעלע, אַ יקר-המציאות. קודם-כל האָט עס געדאַרפט שטיין אויפן קאַפּ, ווייל קיין פיס האָט עס שוין לאַנג נישט געהאַט. געגאַסן האָט ער אין גלעזעלע האַלטנדיק אינווייניק דעם קליינעם פינגער, דורך דעם איז דאָס גלעזל שנעל פול געוואָרן (חסידים טרינקן מלא).

אַ שעה פאַרן אָנקומען פונם צוג, האָבן געהאַלטן אין איין שטראָמען צום באַן חסידים. יעדער האָט געוואָלט פאַרכאַפן אַ פלאַץ, כדי בעסער צו זען דעם רבין און פריער

רבי ר' משה זיב

דער סטאלינער רבי

אברהם קארלינער רבי

דער קארלינער רבי

אים אפגעבן שלום. די עלטערע חסידים האָבן זיך אָנגעטאָן בגדי־שבת: די הויכע זיידענע היטל, מיטן שוואַרצן סורדוט, און מיט אַ הרגשה פון יומטובדיקייט, התלהבות און שמחה געוואַרט אויפן חשובן גאַסט. מיט אַ גרויסן פאַראַד האָבן דעם רבין אָפּגעפירט אַ היים אונטערן האַנט צוויי עלטערע חסידים. איינער פון זיי איז שטענדיק געווען ר' אלתר־יודל דער רב, ביי וועמען די רביים פלעגן איינשטיין.

באַלד איז דאָס שטילע שול־געסל פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ צענטראַל־פונקט: די באַוועגונג איז אין פולן ברען; שטאַטישע בעלי־בתים וועלכע האָבן נישט באַוווּזן זיין ביים באַן, גייען איצט צום רבין שלום געבן.

פרייטיק האָט לונניניעץ באַקומען אַן אַנדער צורה: קרעמער האָבן פאַרלאָזן זייערע געשעפטן, בעלי־מלאכות — זייערע וואַרשטאַטן, און די ישיבה־בחרים — זייערע גמרות. די גאַסן זענען פול מיט געסט — אורחים צום רבין אויף שבת. יעדע באַן ברענגט פרישע מנינים יידן, מ'קומט אָבער אויך מיט שליטנע און וועגעלעך פון דער נאַנטער סביבה. אַט קומט אַן די פלאַטניצער קאַמפאַניע, וועלכע האָט אַ באַזונדער שם — אַלס „גוטע קאַזאַקן“, וועלכע פלעגן קומען צום קאַרלינער רבין. ס'קומט אַן די פאהאסטער קאַמפאַניע מיט ר' משה־מאירן דעם שוחט בראש צום סטאלינער רבין. און דאָ פרייט מען זיך מיט ר' מאַטעס'ן דעם לאַכאווער שוחט, וועלכער פלעגט קומען בראש פון אַ קאַמפאַניע חסידים. גרופעס חסידים פלעגן קומען פון פינסק, סטאלין, דזידהאַראַדאַק, דאַמבראַווויץ, וויסאַצק, סאַרנע א. א. וו. — און אין שטעטל האָט געקאַכט ווי אין אַ קעסל.

יעדער חסיד האָט שוין געהאַט זיין באַשטימטע סטאַנציע. ווער ביי אפרים־איצלען, ביי יוסף דיאַטלאווויצקי, ביי מאַטל שוואַרצמאַן, ביי איציק כץ, ביי גערצולין און אַנד. יעדער איינער האָט זיך געפילט ווי ביי זיך אין דער היים, כמעט אין יעדער שטוב זענען איינגעשטאַנען אַ פאַר אורחים.

פרייטיק פארנאכט האט דער „עולם“ אָנגעהויבן שטראָמען אין שול. דאָס שול־געסל איז געווען שוואַרץ פון מענטשן. חוץ די אָנגעפאַרענע געסט, זענען אויך געגאַנגען שטאַטישע בעלי־בתים פון אַנדערע שולן בייזיין דעם דאַוונען פון רבין. אין שטיבל טרעפן זיך היימישע און באַקאַנטע, סטאַלינער חסידים זענען ווי איין משפּחה. מ'טרייסט זיך און מ'ווינשט זיך איה"ש איבער אַ יאָר ווידער צו טרעפן זיך אויפן זעלבן אופן. די לונניעצער חסידים גייען אַרום מיט שטראַלנדיקע פנימער ווי מחותנים אויף אַ חתונה... אונזער שמחה!

פלוצים, ווי עלעקטרישער שטראָם גייט דורך אַ ידיעה: — דער רבי גייט! מ'מאַכט אַ וואַרע כדי צו לאָזן דעם רבין צוקומען צום אויבנאָן.

שוין שפעט, בין השמשות, לויט אַ רמז גייט צו צום „עמוד“ איינער פון די חסידים און הויבט אָן: „הודו לך, כי טוב, כי לעולם חסדו“. ווי אַ הייליק פייער וואַלט אַרומגע־נומען דעם גאַנצן קהל. ס'וואַקסט די התלהבות פון מינוט צו מינוט, ממש עד כלות הנפש. די באַגייסטערונג ווערט נאָך שטאַרקער ווען דער רבי בכבודו ובעצמו גייט צו צום „קבלת שבת“...

אַ באַזונדער פרשה פאַר זיך איז געווען דער „טיש פירן“.

„פירן אַ טיש“, הייסט די סעודות ביים רבין בכלל און שבת און יו"ט בפרט. זינט דער בית־המקדש איז חרוב געוואָרן, ווערט דעם מענטשנס טיש אָנגערופן „מזבח“ — האָבן די חז"ל געזאָגט, און די סעודה, וועלכע מ'עסט — אַ קרבן. דער צדיק, וועלכער איז טועם דערפון, איז דער כהן־גדול, וואָס איז מקריב דעם קרבן צום קב"ה — אַזוי ווערט געזאָגט ביי חסידים. טיילט טאַקע דער רבי „שיריים“ פון יעדן מאכל, פון וועלכן ער איז טועם, און יעדער באַמיט זיך דאָס צו באַקומען פון רבינס האַנט אַליין.

דער „טיש“ הייבט זיך אָן פרייטיק־צורנאַכט — מיטן פייערלעכן „שלום עליכם מלאכי השלום“, וועלכער ווערט אין סטאַלין נישט געזונגען נאָר געזאָגט, אָבער מיט אַן אייגנאַרטיקער מעלאָדיע. דער רבי זאָגט וואָרט ביי וואָרט און אַלע חסידים זאָגן־נאָך שטילערהייט, שטייענדיק מיט גרויס יראת־הכבוד און התלהבות.

די אָנגעצויגנקייט ווערט שוואַכער ווען מען וואַשט זיך צום עסן. מ'אַטעמט אָפּ פרייער, סוף־סוף דאַרף מען אויך אַ ביסל גשמיות... מ'עסט די געפעפערטע פיש, וועלכע די לונניעצער קאַמפאַניע האָט צוגעגרייט מיט געשמאַק. דאָן הויבט מען אָן צו זינגען. נגינה ביי חסידים בכלל און סטאַלינער בפרט. פאַרנעמט אַ געוויסן פלאַץ. סטאַלין האָט אַ ספעציעלן נוסח אויך אין ניגונים. דאָ זינגט מען נישט מיטן האַלדז נאָר מיטן האַרצן. אין סטאַלין לייגט מען אַכט, אַז דער בעל־תפילה אָדער מנגן זאָל די מלאכה מאַכן האַרציק. דערצו זענען דארטן שטענדיק געווען באַזונדערע קאַמפּאָזיטאָרן, וועלכע פלעגן צוגרייטן ניגונים בעיקר צו די „ימים־נוראים“, ביים „היום הרת עולם“ און ביי „ויאתיו“. שבת ביים „טיש“ פלעגן געזונגען ווערן די ניגונים „מנוחה“, „היום“, ווי אויך דער הייליקער זמר לשבת „יה אכסוף“, וואָס ס'האָט מחבר געווען ר' אהרן הגדול. סטאַלינער חסידים און אויך די וועלכע האָבן אַ שייכות צום סטאַלינער „חדר“, זינגען עס פרייטיק־צורנאַכט און צו שלוש־סעודות. ס'רוב פלעגן געזונגען ווערן די ניגונים פון יאַנקל

טעלעכאנער, וועלכער איז געווען אַ גרויסער קאָמפּאָזיטאָר ביים רבין ר' ישראל'קען. זיינע האַרציקע ניגונים ווערן געזונגען עד היום. די לעצטע יאָרן פלעגן אויך געזונגען ווערן די ניגונים פון ר' ישראל-יהודה דעם שוחט פון האַראַדאָק און קאַברין, וואָס פלעגט מחבר זיין נייע ניגונים צו די ימים-נוראים און זיי פלעגן געזונגען ווערן אויך אין די שבתים. ער פלעגט אויך קומען קיין לוניניעץ אויף שבת צום רבין ר' משה'לע פון סטאַלין און זיינע ניגונים ווערן געזונגען עד היום ביי סטאַלינער חסידים.

לוניניעץ האָט געהאַט אירע זינגער: משה ברוך כהן, וועלכער איז געווען בעל-קורא אין שטיבל, לייבל ברעוודע, וואָס האָט געדאַוונט ימים-נוראים, נח גענדלער. מאַטעלע שוואַרצמאַן און אויך ר' אלתר לעווין.

דער „טיש“ פלעגט זיך פאַרענדיקן מיט אַ פריילעכען ריקוד, פול מיט התלהבות און שמחה. אין דער רגע האָט יעדערער פאַרגעסן זיין פעקל צרות מיט דער גאַנצער שרעקלעכער ווירקלעכקייט. מאַיז אַריין אין אַ גאַנץ אַנדער וועלט, אַ הערלעכע, אַ גייסטיקע. אַלט און יונג, אַרעם און רייך, כלי-קודש און בעלי-מלאכות, געקלאַמערט האַנט ביי האַנט. אַקסל ביי אַקסל, זענען אַלע הערצער פאַרוואַנדלט געוואָרן אין איין גרויס האַרץ און זיך געלאָזן אין אַ גרויסן קאראהאד. ס'האַט זיך געפילט עולם-הבאדיקס.

טראַצדעם וואָס אַלץ האָט געטראָגן אַן ערנסטן כאַראַקטער און יעדער איז געווען דורכגעדרונגען מיט יראת-הרוממות, איז דאָך דער שבת געווען אַ פריילעכער און פול אַפילו מיט ליצנות און שפּאַטערייען, וועלכע האָבן אויפגעמונטערט דעם עולם. ביים טאַנצן פלעגן דורכגעפירט ווערן פאַרשיידענע עקזאָטישע פיגורן-טענץ: טאַנצן רייטנדיק אויף דעם צווייטנס פלייצע, אַדער טאַנצן אויף די טישן, קאַזאַטשקעס, ברוגז-טענץ, בייטן די היטלען און די מלבושים. דאָס איז אַלץ געטאַן געוואָרן, כדי זיך אַ ביסל אויסניכטערן פון דער ערנסטקייט און געשפאַנטקייט. אַריינברענגען אַ ביסל פריילעכקייט — די שמחה פון שבת.

לוניניעצער יידן האָבן אויך געהאַט מומחים פון גנבענען קוגלען. אין לוניניעץ איז אין יעדער הויז געווען אַ גרויסער אויוון, אין וועלכן מ'האַט געבאַקט ברויט. יעדע לייטישע באַלעבאַסטע האָט פאַרקנאַטן אַ דייזשע טייג און געהאַט ברויט אויף אַ גאַנצע וואַך. פרייטיק פלעגט מען אָנהייבן דעם אויוון און פאַרנאַכט צורוקן מיט אַ קאַטשערע דאָס פייער, באַלד אַריינגעשטעלט מיט אַ ווילקע דעם טעפל טשאַלנט, און דערביי נישט פאַרגעסן צו פאַרוקן דעם קוגל אין ספעציעלן מאַקאַטערטציק. זענען טאַקע אַרויס-געקומען מעדני-מלכים לכבוד שבת. אויף אַ זעלכע קוגלען האָבן די „קוגל-גנבים“ געוואָרפן אַן אויג. האַבנדיק גענויע אינפאַרמאַציעס וווּ מ'האַט פאַרוקט אַ געשמאַקן קוגל (וועלכער האָט „געוויינט“ מיט טרערן פון פיל שמאַלץ), פלעגן אַ פאַר חברה-לייט אַריין אין אַזאַ הויז, פאַרשמועסט זיך בכיוון מיט דער באַלעבאַסטע, און ווען איינער איז געשטאַנען אויף שמירה האָט אַן אַנדערער אַרויסגעלקחנט דעם קוגל און אים פאַרטראָגן צו די חסידים. אַפטענדיק אַזאַ שטיקל אַרבעט, איז די שמחה געווען גאָר גרויס... די זעלכע פריילעכקייט און געהויבענע שטימונג האָט געהערשט אויך אויף די איבעריקע שבת'דיקע סעודות און מוצאי-שבת צו „מלוה-מלכה“.

כלפרי-חוץ האט דאס „שטיבל“ געשפילט די ראלע אלס איינהייטלעכער פראנט, וועלכער פארטיידיקט זיינע ספעציפישע אינטערעסן אין דער שטאט-פאליטיק, אבער אין „שטיבל“ האט געהערשט א געוויסע צעשפליטערונג און פאנאנדערטיילונג. נאך דער פטירה פונם רבין ר' ישראל'קע, האט זיך דער „עולם“ צעטיילט אין צוויי לאגערן: סטאלינער און קארלינער.

לוינינעצער יידן זענען נישט געווען להוט נאך מחלוקת און א דאנק דעם רב און שוחט, וועלכע האבן מיט גרויס חכמה אויסגעוויילט דעם וועג פון נייטראליטעט, איז זיי געלונגען אויסצומיידן מיספארשטענדנישן צווישן די צדדים. דאך, נישט ווילנדיק, האט זיך די צעשפליטערונג געמערקט, און ביידע צדדים האבן אבער ארויסגעוויזן זייער אקטיוויטעט ביים אַנקומען פון די רביים.

ביים אַנקומען פונם „סטאלינער“, האט די הויפט-ראַלע געשפילט ר' דוד פיין, ער איז נישט געווען קיין שטאט-גביר אבער א „קאכלעפל“ און א חסיד, און דעריבער געשפילט די ראלע ביי דער סטאלינער קאמפאניע. דאקעגן האט זיך שבת ביים קארלינער בולט ארויסגעוויזן די פאטריארכאלישע פיגור פון ר' משה וואלף דיאטלאוויצקי און ר' אלתר לעווין. זייער א אינטערעסאנטער טיפ איז געווען אַשר דער פאקטאָר. א ייד אַ כפּל-שמונה/דיקער אַרעמאָן מיט אַ שטוב פון דערוואַקסענע קינדער. ער איז געגאַנגען זיין אויסגעטראַטענעם וועג, געלערנט זיין פרק משניות, געזאָגט זיין קאַפיטל תהילים. שבת האַט אויף אים גערוט די שכינה, פונקט ווי ער וואָלט אויסגעגעבן זיינע קינדער אין פריידן, אַן דאָגות, אַן זאַרגן. שבת אינדערפרי פלעגט ער געמיטלעך אַפּזינגען דעם „כל בוראי מעלה ומטה“ לויטן סטאלינער נוסח, אַפּגעבענדיק אַ שבה דעם השי"ת פאַר זיינע גרויסע חסדים. גאַנץ פאַרטגעשריטענע בעלי-בתים האָבן נישט אויסגעמיטן דאָס „שטיבל“ און בפרט ווען דער רבי איז געקומען.

אַ באַדייטנדע ראלע האַט געשפילט אין חסידישן לעבן פון לוינינעץ — די קארלינער ישיבה, וועלכע ס'האַט געגרינדעט דער קארלינער רבי און זי האַט זיך געפונען אונטער זיין השגחה. דאָרטן האָבן געלערנט צענדליקער תלמידים, וואָס האָבן זיך אַפּגעגעבן מיט תורה און חסידות. נעבן שולהויף האַט מען אויפגעבויט אַ באַזונדער הויז פאַר דער ישיבה, און איר מנהל רוחני איז געווען ר' חיים מענדעלע, דער באַוואוסטער קארלינער חסיד, וועלכער איז נאָך געפאַרן צום „אַלטן רבין“.

די לוינינעצער נשים צדקניות האָבן מיט מוטערלעכער ליבע און איבערגעגעבנקייט געזאָרגט, אַז ס'זאָל די תלמידים גאַרנישט פעלן. ס'האַט זיך דערביי אויסגעצייכנט חיה העניע רובינראוט ע"ה, וועלכע האַט איר גאַנצע צייט אַפּגעגעבן אויף צדקה און מעשים טובים. נאָך אַנדערע פרויען, ווי מאַשע די שוחט'קע און ביילע שוואַרצמאַן, האָבן פיל געטאַן פאַר דעם קיום פון דער ישיבה.

ביים אַנקומען פונם רבין האָבן די ישיבה-לייט זיך אַקטיוו באַטייליקט אין דער שמחה — ביים דאַוונען, ביים „טיש“ אַדער ביים ריקוד.

לוינינעצער יידן, אַן אונטערשייד, דערמאַנען מיט אַ ציטער די אומפאַרגעסלעכע, איינדרוקספולע זכרונות פון די שיינע חסידישע שבתים אין לוינינעץ.

דער לונניעצער רב ר' אלתר יהודה זוליאָר זצ"ל

אונזער רב, ר' אלתר יהודה זוליאָר זצ"ל, איז אָנגעקומען צו אונדז אין שטאָט זינט ס'האַט זיך געשאַפן אַ יידישער ישוב. ער איז געזעסן על כסא הרבנות ביז דער לעצטער מינוט, ביזן חורבן. ער האָט געדינט זיין קהילה מיט טרייהייט און ליבע במשך 46 יאָר. דער ערשטער, און צום גרויסן אומגליק אויך דער לעצטער רב. קיין לונניעץ איז ער געקומען פון לעכעוויץ, זייענדיק דאָרטן אַ דיין. אַליין אַ געבוירענער אין וואַלין, און וואַליניש איז טאַקע געווען זיין אויסשפראַך. אַט שטייט ער פאַר מייע אויגן, אַ קליין געוויקסיקער, אַ דאַרער, מיט אַ קליין בערדל, פינקעלדיקע אויגן און שמייעלדיקן בליק. אַ גרויסער עניו. ער האָט מיט פשטות און פאַלקסטימלעכקייט, געפירט זיין קהילה. נישט געווען פון די שטרענגע רבנים, וואָס האָבן מקפיד געווען אויף לייכטע מצוות ווי אויף שטרענגע. אין קהלה'שע זאַכן זיך נישט געמישט, כאַטש אַלץ האָט אים אינטערעסירט און געווסט פון יעדער זאַך. געווען איז ער אַ פראַטאַטיפ פון אהרן הכהן'ס קינדער, אַ אהב שולם ורודף שולם, און דערפאַר האָבן מיר אַלע אים געשעצט און ליב געהאַט—אַלט און יונג. מיט יעדער איינעם איז ער געווען צונויפגעלעבט. ציוניסטן און סאַציאַליסטן, אָן אונטערשיד, האָבן געהאַט צו אים צוטרוי און דרך־אריץ, נישט קוקנדיק וואָס ער איז געווען ווייט פון היינט־וועלטישע ענינים איז ער תמיד מיט זיין שכל הישר און געזונטער לאַגיק געווען אַ פוסק און פשרה־מאַכער פון דיך־תורה'ס און סיכסוכים. אָבער אין זיין פרייער צייט איז ער געזעסן על התורה. זיין הויז איז געווען פול מיט מענטשן פון שטאָט און אויסער'ן שטאָט און יעדער האָט זיך געפילט היימיש. מיט זיין מעסיקייט און שיינע מידות האָט ער געהאַט אַ גרויסע השפעה אויפן יונגן דור מער ווי אַנדערע רבנים מיט זייערע דרשות און שטרענגקייט.

אונזער רב איז נישט געווען באַגאַבט מיט דרשה'ס האַלטן און זאָגן. זיין שטימע איז געווען אַ הייזעריקע און דערפאַר האָט ער נישט געדרשנט פאַרן עולם, ווי למשל, דער קאַזשאנאהאַראַדאַקער רב.

ער האָט באַלאַנגט צו די מילדע, געדולדיקע „בית הלל“ מענטשן אַפילו אין די ענינים פון בין אדם למקום. איך געדענק, אַז אַמאָל פאַר יום־טוב האָט מען געשאַכטן אַ בהמה און דער שוחט האָט איר געהאַלטן ביי טריף מאַכן. וואָס טוט מען פאַר יום־טוב? קהל וועט בלייבן אָן פלייש. האָט מען גערופן דעם רב, וועלכער איז אויך געווען די ערשטע יאָרן אַ שוחט און אַ ספעציאַליסט אויף סירכות. דער רב האָט זיך 2 שעה אָנגעמאַטערט מיט זיינע קליינע צאָרטע פינגער, דערליידיקט די סירכה וואָס איז געווען זייער אַ קאַמפליצירטע און כשר געמאַכט די בהמה אויפן סמך וואָס מאַרגן איז ערב יום־טוב, און אַ גרויסער עולם וועט דאָך האָבן אַ פאַרשטערטן יום־טוב. „עסט יידן לכבוד יום־טוב, ס'איז כשר פלייש!“ אין די ערשטע יאָרן האָט ער אויך דערפילט די אויפגאַבע פון אַ שוחט. אַפט פלעגט ער זיין אויך אַ מוהל, געווען אויך אַ סופר סת"ם, אַליין אויך געשריבן אַ ספר־תורה פאַר זיך. מיר יונגוואַרג פלעגן אַריינגיין אין רב'ס הויז אָן שום פחד. אַזוי ווי צו אַ גלייכן פלעגט ער צוגיין און כאַפן אַ שמועס און אַ קניפ טאָן אין באַק. גרויס איז געווען זיין שמחה ווען ער האָט געגעבן אַ בריוו אַ יונגל, וואָס איז געפאַרן אין ישיבה.

אין אלע שטאטישע שמחות האָט ער אַנטייל גענומען: ווי אַ ברית־מילה, חנוכת־הבית און אנד. און ווער געדענקט נישט זיין באַוווסטן ניגון אויף חתונות: „כיצד מרקדין לפני הכלה, כלה נאה וחסודה“. בשעת ער האָט אַנגעפירט מיט זיין רויט טיכל דעם „קאראהאָד“, אָדער זיינע שפּאַסיקע ווערטער: „שטופּט זיך נישט קינדערלעך, כּוֹזעל אייך אייִה אלעמען חתונה מאַכן“.

צום גרויסן באַדויערן האָט דער רב געלעבט אין דחקות. נאָר די לעצטע יאָרן, ווען דער יונגער דור האָט איבערגענומען די מאַכט אין דער קהילה, האָט ער באַקומען חודשלעך זיין שכירות בכבוד. געלעבט האָט ער, ווי געזאָגט, אין דחקות, פון דער וועכנטלעכער שכירות וואָס פלעגט פאַר אים אויפמאכן ערב שבת, אָדער פון וויין און הייוון פאַרקויפן. דאָך געדענק איך נישט אַז דער רב אָדער זיין משפּחה זאָלן זיך באַקלאַנגן. די קינדער זענען געווען געראָטן אין טאַטן, פאַרמאָגט שיינע מידות פון זייער פאַטער, זיי האָבן פיינט געהאַט כבוד און זיך באַגנוגנט מיט וואָס ס'איז. דער רב האָט נישט געהאַט קיין נחת פון זיינע קינדער. כמעט אַלע זענען צושטאַרבן יונגערהייט, אויסער דער בכור זיינער, לייבעלע, וואָס איז אַוועקגעפאַרן מיט טעלעכע און דרייסיק יאָר צוריק קיין האַרביין. לייבעלע איז אין 1905 טן יאָר צוגעשטאַנען צו דער רעוואַלוציאַנער באַוועגונג, געווען פון די „שוועסטער און ברידער“. דער צווייטער זון, מאַטל, איז דערטרונקען גע־וואָרן באַדנדיק זיך אין וויר. חיים דער דריטער זון, אַ תלמיד פון קאַמעניצער ישיבה, איז געשטאַרבן אין עלטער פון 17 יאָר. איצל, דער פערטער זון, איז דערשאַסן געוואָרן, צוזאַמען מיט בעני טאמארינען אין 1919 יאָר דורך די פּאַליאַקן, פאַרלאַזנדיק די שטאַט. רישקע — די בת יחידה וואָס איז געווען דער סימבאָל פון אַ בת ישראל, מיט איר טעטיקייט לטובת די אַרעמע, איז געשטאַרבן פאַר איר עליה קיין ארץ־ישראל, און דער בן־זקונים זיינער, גדל, איז געשטאַרבן אין יאָר 1940. וועגן אונזער רב, זיין ליבע צו יידישע קינדער און צו היימלאַזע בפרט, האָט געשריבן אין „הבוקר“ דער זשורנאַליסט פלינקער, וועלכער איז געווען אין לוניניעץ אַ היימלאַזער אין 1940 יאָר. אויך די קריסטליכע באַפעלקערונג, האָט געשעצט אונזער רב. עס זענען געווען פּאַלן, וואָס גויים, וועלכע האָבן געהאַט אַ סיכסוך מיט אַ יידן, פלעגן רופן דעם יידן גיין צום רב, „חאָדי דאָ ראַבינא“, ווייל ער איז געווען פּאַפּילער אַלס קלוגער. נאָר מיט איין זאַך האָט ער זיך נישט אויסגעצייכנט. ער האָט נישט באַהערשט די רעגירונגס שפּראַכן, נישט רוסיש און נישט פּויליש. (מען דערציילט עפּיזאָדן, אַז אָפט, ווען ער פלעגט אַריין אין אַ רעגירונגס אַנשטאַלט, פלעגט ער פאַרבייטן די יוצרות, און אַנשטאַט „זדראסטוואַיטע“ פלעגט ער זאָגן „דאָסוידאַניע“).

אין דער צייט פון פּויליש־רוסישן קריג אין יאָר 1919, איז ער אַרעסטירט געוואָרן צוזאַמען מיטן גלח. נאָך גרויס מי און פּראַטעקציע האָט מען אים באַפרייט. און גרויס איז דער צער און ווייטאַק, וואָס אונזער רב דער צדיק און עניו, איז נישט געשטאַרבן זיין נאַטירלעכן טויט, ווי מען גיט איבער, האָט ער פאַר דער שחיטה נעבן ברודער־קבר געהאַלטן אַ מוטיקע רעדע פאַרן עולם און פאַראויסגעזאָגט די מפלה פּינ היטלערן.

די איידעלע געשטאַלט פון אונזער רב וועט שטענדיק שטיין פאַר אונזערע אויגן אַלס סימבאָל. תּהא נשמתו צורה בצרור הקדושים והטהורים של כל קהלתנו, וד' ינקום דמו!

י ו ס ף ז א ב ג

ד"ר יהודה גורויטש

ד"ר גורויטש איז אָנגעקומען קיין לונניעץ אין יאָר 1902. ווען דער יידישער ישוב אין שטעטל איז פאַרגרעסערט געוואָרן און מען האָט געוואַלט האָבן אַ יידישן דאָקטאָר, האָבן עטלעכע בעלי־בתים מיטן רב בראש זיך פאַרבונדן מיט יידישע עסקנים פון אַנדערע שטעט און ענדלעך איינגעלאָדן אַ דאָקטאָר. די ערשטע צוויי יאָר האָט די שטאָט אים געצאָלט אויך שכירות. ד"ר גורויטש האָט געשטאַמט פון ביאָליסטאָק. זיינע אַ מומע האָט אים אַלס יתום אויסגעהאָדעוועט און געשיקט לערנען. זיין פאַמיליענלאָזיקייט ווערט באַשטעטיקט דערמיט וואָס פאַר דער גאַנצער צייט איז צו אים קיינער נישט געקומען אויף אַ באַזוך. די ערשטע יאָרן פלעגט אָפט באַזוכן אים אַ מומע און ספעציעל פאַר איר האָט ער באַשטעלט ביי חיה־העניען כּשר עסן.

ביז דער פּוילישער הערשאַפט איז ער געווען אַסימיליאַטאָריש געשטימט, נענטער צו דער רוסישער הויכער געזעלשאַפט ווי צו דער יידישער. פּונדעסטוועגן האָט ער געהייסן „דער יידישער דאָקטאָר“. ער איז געווען זייער פאַפּולער אויך ביי די קריסטן אין גאַנצן געגנט. ביים באַזוכן יידישע קראַנקע האָט ער גערעדט דווקא יידיש. אין אַ סך פּאָלן, ווען ער האָט געפּילט אַז די קראַנקע פאַמיליע איז זייער אַרעם, פלעגט ער ניט נעמען קיין געלט פאַרן באַזוך. דער יידישער פּונק איז ביי אים נישט אויסגעלאָשן געוואָרן. אויף פּסח פלעגט ער אַריינשיקן דעם רב אַ געוויסע סומע געלט. די רוסישע רעוואָלוציע און די נייע פּוילישע הערשער אין לונניעץ האָבן געמאַכט אויך אַ רעוואָלוציע אין זיינע איבערצייגונגען און אין די לעצטע יאָרן איז ער געוואָרן אַ וואַרעמער נאַציאָנאַלער ייד. ער איז געווען דער דאָקטאָר פון „ביקור־חולים“ און נאָכדעם פאַרזיצער און דאָקטאָר פון דער געזעלשאַפט „טאַז“, וואו ער האָט געאַרבעט פּרייוויליק אָן קיין שום געהאַלט. ד"ר גורויטש איז געוואָרן ציוניסטיש געשטימט און אויסער דעם ציוניסטישן שקל האָט ער פיל בייגעשטייערט פאַרן „קרן קיימת“ און „קרן היסוד“. ווען אַ דעלעגאַט פון ארץ־ישׂראל פלעגט באַזוכן לונניעץ, האָט ער אים איינגעלאָדן צו זיך אַ היים און זיך נאָכגעפרעגט וועגן דער לאַגע אין ארץ־ישׂראל בכלל און דער מעדיצינישער לאַגע בפרט. ער האָט ניט געקענט פאַרשטיין פאַרוואָס זענען די צייניסטן צווישן זיך צוריסן, פאַרוואָס זאָל ניט הערשן אחדות ביי יידן? אין גאַס האָט ער תּמיד גערעדט דעמאָנ־סטראַטיוו נאָר יידיש און געדינט פאַר אַ מוסטער פון אַ שטאַלצן, נאַציאָנאַלן יידן. ער איז דערמאַרדעט געוואָרן דורך די היטלעריסטן צוזאַמען מיט נאָך יידישע דאָקטוירים, דעם 2טן טאָג פון זייער אַריינמאַרש אין לונניעץ.

י. ז.

מנחם לעשצינסקי

ער האָט געשטאַמט פון אַן אַרבעטער־משפּחה, געבוירן אין געלעבט פּיל יאָר צווישן אַרבעטער אין לאַדזש אויפן באַלוט. אין דער ערשטער וועלט־מלחמה איז ער פאַרוואַגלט געוואָרן אַלס זעלנער קיין לוננינעץ. דאָ זיך דעמאָביליזירט און חתונה געהאַט. ער האָט נישט געזוכט קיין לייכטע פּרנסות און געוואָרן אַ פּשוטער טרעגער, און זיינע גאַנצע יאָרן געלעבט אין שווערע מאַטעריעלע באַדינגונגען. באַזיצנדיק גאָר ווייניק בילדונג, האָט ער זיך פאַרנומען מיט זעלבסט־בילדונג און פּיל געלעזן. טראַץ זיין גרויסער משפּחה פון אַ ווייב מיט 5 קינדער, איז ער געווען מיט לייב און לעבן

איבערגעגעבן פאַרטייאיש־געזעלשאַפטלעכער אַרבעט און פּיל פון זיין צייט איר גע־ווידמעט. אָנגעהויבן האָט ער זיין געזעלשאַפטלעכע אַרבעט אין לוננינעץ ביים גרינדן אַ שוישפּילער־קרייז אויף די זעמד לטובת קראַנקע. אין יאָר 1927, ביים גרינדן די „תל־חי“־ביבליאָטעק, איז ער געוואָרן איינער פון אירע אַקטיווסטע מיטגרינדער, און פון די פּירנדע חברים פון דער פּועלי־ציון—ו.ס.צ.־באַוועגונג אין שטאָט. אין יאָר 1928 ווערט ער געוויילט אַלס ראַטמאַן פון פּועלי־ציון—ו.ס.צ. אין שטאָט־ראַט. מיט פּיל עקשנות און איבערגעבנקייט האָט ער פאַרטיידיקט די אינטערעסן פון דער יידישער אַרעמקייט.

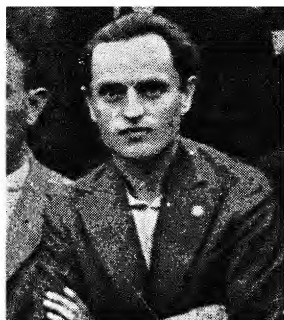
ער האָט געהאַט גרויס נייגונג צו שוישפּילעריי, געשאַפן אַ דראַמאַטישן קרייז ביי דער קולטור־געזעלשאַפט „תל־חי“, און געוואָרן אויך רעזיסער און איינער פון אירע אַקטיווסטע שוישפּילער. האַבנדיק פּיל זאָרג מכוּח פּרנסה פאַר זיין גרויסער משפּחה, פּלעגט ער דאָך טאַג־טעגלעך ביז שפּעט ביינאַכט רעפּעטירן מיטן דראַמקרייז פאַרשיידענע פּיעסן. אויך האָט ער פּלייסיק מיטגעאַרבעט אין פאַרוואַלטונג פון דער „תל־חי“־ביב־ליאָטעק, אין דער „שול־קולט־שול“, און שטענדיק געווען גרייט אַנטיילצונעמען אין פאַרשידענע אַקציעס.

ער איז פּיל מאַל אויפגעטראָטן אויף מיטינגען און פאַרזאַמלונגען. ביי די לעצטע קהילה־וואַלן איז ער געווען דער ליסטע־פירער פון פּועלי־ציון—ו.ס.צ. און איז געוויילט געוואָרן אין קהילה מיט נאָך 2 חברים: אשר סענדערזוק און זאב טאַקער פון דער אַלגע־מיינער צאָל 8 פּרנסים.

טראַץ די שווערע באַדינגונגען פון יידישער געזעלשאַפטלעכער אַרבעט ביים סאַנאַציע־רעזשים אין פּוילן, האָט ער שטאַלץ און ווירדיק געקעמפט פאַר דער דעמאָ־קראַטיזירונג פון די יידישע קהילות און פאַר זייער נאַציאָנאַל־וועלטלעכן כאַראַקטער. אַלס מענטש איז ער געווען אַ גוטער חבר, גרייט שטענדיק צו העלפן דעם צווייטן, זייער באַשיידן, געווען דער סימבאָל פון ערלעכקייט. טריי געווען דער באַוועגונג, מיט לייב און לעבן איבערגעגעבן דער ארץ־ישראלדיקער אַרבעטערשאַפט. שטענדיק זיך באַקלאַגט, וואָס צוליב זיין עלטער און גרויסער משפּחה קען ער נישט עולה זיין.

אשר סענדערוק

געבוירן ביי אַרעמע עלטערן אין לאהישן נעבן פינסק, אַלס יינג יינגל איז ער געקומען קיין לונדיניעץ אין דער ערשטער וועלט־מלחמה. זיין פאָטער איז געווען שמש אין דער גרויסער שול. פון דער פריעסטער יוגנט איז ער פאַרבליבן אַ יתום אַן אַ מוטער. דאָס האָט געווירקט אויף זיין כאַראַקטער, און שטענדיק איז ער געווען ערנסט אַן אַ שמייכל אויף די ליפן, פאַרביסן, פאַרצאָרנט און פאַרזאָרגט, ווייל ס'האָט אים געפעלט מוטער־לעכע צערטלעכקייט.

נישט האַבנדיק קיין היים, איז דאָס פאַר אים, זינט די יונגסטע יאָרן געוואָרן די באַוועגונג, מיט וועלכער ער האָט געלעבט 24 שעה אין מעת־לעת. פון סאַמע יוגנט אַן געהערט ער דער יידישער סאַציאַליסטישער אַרבעטער יוגנט (י. ס. א. י.) פון דער פועלי־ציון־באַוועגונג און ער ווערט איינער פון אירע טרייע און איבערגעגעבענע טוער. אַ לענגערע צייט אַרבעט ער אין „החלוץ“ און איז איינער פון די הויפּט־גרינדער פון דער „תל־חי“־ביבליאָטעק.

אשר איז געווען ביבליאָטעקאַר זייט דער גרינדונג פון דער ביבליאָטעק, דאָרט געטאַגט און גענעכטיקט. די ביכער אַליין איינגעבונדן... ער האָט זייער פיל געלעזן, געוואוסט גענוי דעם אינהאַלט פון 2500 ביכער פון דער ביבליאָטעק. דער טאַג ווען עס זענען אָנגעקומען נייע ביכער אין ביבליאָטעק, איז געווען ביי אים אַ יום־טוב. מיט לייב און לעבן איז ער געווען איבערגעגעבן דער יידישער שול „שול־קולט“, און געווען איינער פון די גרינדער, ווי אויך סעקרעטאַר פון דער שול אין פאַרלויף פון די דריי יאָר פון איר עקזיסטענץ. אויסער דעם איז ער געווען אַנגיאַריקער סעקרעטאַר פון דער ליגע פאַרן אַרבעטנדיקן ארץ־ישׂראל, סעקרעטאַר פון דער פועלי־ציון־צ. ס. פאַרטיי אין שטאַט, פרעסע קאָמיסאַר און פאַרשפרייטער פון דער פאַרטיי־און ליגע־פרעסע ביי אַלע פרעסע־טעג פון „דאָס וואָרט“ און „באַפרייאונג“.

סענדערוק איז געווען פאַרטרעטער פון דער פאַרטיי אין ועד פון „קרן קימת לישראל“ און „קרן היסוד“, ער האָט אַנטיילגענומען אין אַלע אַקציעס פון די ציוניסטישע פאַנדן און געווען איינער פון די אַקטיווסטע טוער ביי אַלע וואַל־קאַמפאַניעס פון דער פועלי־ציון — צ. ס. פאַרטיי אין דעם בלאַק פאַרן אַרבעטנדיקן א.י. פיל צייט פלעגט ער ווידמען דער יוגנט־באַוועגונג „פרייהייט“ און געווען איינער פון אירע פירער. ס'איז נישט געווען קיין שום יידישע נאַציאָנאַלע אינסטיטוציע, ווו ער זאָל נישט זיין פאַרטראָטן און מיטאַרבעטן. האָט פאַרמאַגט אין זיך פיל ענערגיע, נישט געוואוסט פון קיין פערזענלעכן לעבן. — די פאַרטיי און באַוועגונג זענען געווען דער אינהאַלט פון זיין לעבן.

אין די לעצטע יאָרן איז ער געווען פרנס פון דער קהילה, אויסגעוויילט פון דער פועלי־ציון ליסטע. אין אַלע אינסטיטוציעס האָט ער געאַרבעט שלא על מנת לקבל פרס.

מיטן פארנעמען לוניניעץ דורך דער רוסישער אַרמיי איז איבערגעריסן געוואָרן זיין פאַרטייאיש־געזעלשאַפטלעכע אַרבעט. דער שוואַרצער טאַג פון זיין לעבן, ווי ער האָט פּערזענלעך איבערגעגעבן, איז געווען דאָן ווען די „תל־חי“ ביבליאָטעק איז קאַנפּיס־קירט געוואָרן דורך דער סאָויעטן־מאַכט און מ'האַט פאַרניכטעט דעם גרעסטן טייל ביכער.

זוואַמען מיט דער גאַנצער ייִדישער באַפעלקערונג איז אויך אַשר סענדער־רוק מיט זיין פּרוי און קינד אומגעבראַכט געוואָרן דורך די היטלעריסטישע רוצחים און איז צו קבורה געקומען אין אַלגעמיינעם ברודער־קבר.

חיים

ליישקע עפשטיין

ער האָט געשטאַמט פון קאַזשאַנהאַראַדאַק, אַ זון פון באַרימטן פּעלדשער אין לוניניעצער קרייז יוסף עפֿ־שטיין. אין די יונגסטע יאָרן איז ער געווען אַקטיוו אין דער רעוואָלוציאַנערער באַוועגונג. אין 1905, נאָכן דורכפאַל פון דער רעוואָלוציע, ווען ס'האַבן זיך אַנגעהויבן די רדיפות פון דער צאַרישער מאַכט קעגן די רעוואָלוציאַנערן, האָט ער געמוזט אַנטלויפן קיין אַמעריקע. אַפּזייענדיק דאַרט אַ לענגערע צייט, קערט ער זיך אום קיין לוניניעץ, ווערט פּאַליטיש לגמרי פּאַסיוו. אָבער ער בלייבט נאָנט צו די ייִדישע פּאַלקס־מאַסן און איז שטענדיק גרייט זיי צו העלפן אין זייערע נויטן און ליידן.

ליישקע איז געווען איינער פון די אַרגאַניזאַטאָרן פון קאַאָפּעראַטיוון קרעדיט פאַר ייִדישע האַנטווערקער, קליינהענדלער און אַרבעטער אין שטאַט, ווי אויך דער גרינדער און שטענדיקער פאַרזיצער פון דער לייִאון שפּאַר־קאַסע, דערנאָך קאַאָפּעראַטיווע פּאַלקס־באַנק. אַ צייט איז ער געווען פון די אַקטיווע טוער פון דער געז. „גמילת־חסד“, מיטגעאַרבעט אין דער „טאַז“־פאַרוואַלטונג, פאַרוואַלטונגס־מיטגליד פון דער „שול־קולט“־שול, און פרנס פון דער ייִדישער קהילה.

פאַר די לייִדענדיקע שיכטן איז ער געווען אַ געטרייער פּריינט וועלכער האָט אַלץ געטאָן כדי צו לינדערן זייערע ליידן. הגם נישט זייענדיק קיין ציוניסט, האָט ער דאָך שטענדיק געגעבן מיט אַ ברייטער האַנט פאַר די קרנות.

בעת דער היטלעריסטישער אינוואַזיע האָט ער געוואַלט זיך ראַטעווען מיט זיין פּאַמיליע אין טיף רוסלאַנד, אָבער די סאָויעטישע וואַך האָט אים מיט נאָך הונדערטער אַנדערע יידן נישט דורכגעלאָזן די אַלטע גרעניץ ביי לענין און צוריקגעשיקט קיין לוניניעץ, וווּ ער איז מיט זיין פּאַמיליע אומגעבראַכט געוואָרן דורך די היטלערי־באַנדיטן.

חיים

דער מאַשין

ווי ס'איז באַקאַנט, איז די באַפעלקערונג אין לונניעץ באַשטאַנען אין איר גרעסטן טייל פון באַן־אַרבעטער און באַאַמטע, אַדאַנק דעם האָט זיך קאַנצענטרירט און געשאַפן אַ ייִדישער ישוב, צווישן די בעלי־מלאכות האָבן פאַרנומען אַ גרויסן אַרט די שוסטער. צענדליקער משפחות האָבן געצויגן זייער פרנסה פון נייען שייך און שטייול פאַר דער קריסטלעכער באַפעלקערונג. מיטאַמאָל איז אויפגעשטאַנען אַ קאַנקורענט, דער באַוווּסטער סטאַלינער חסיד און דער שטאַט־בעל־מציצה... ר' אלתר לעווין. ער האָט אָנגעהויבן קאַנקורירן און צונעמען ביסלעכווייז די פרנסה ביי די לונניעצער שוסטער. חוץ זיין געשעפט פון גאַלאַנטעריע און קאַלאַשן, האָט ער אָנגעהויבן אויך ברענגען פון וואַרשע פאַרטיקע שייך און פאַרקויפט זיי לויט ביליקע פרייזן.

די ערשטע צייט האָט ר' אלתר געבראַכט אויף פּראָבע נאָר קינדער־און פּרויען־שייך, און דאָס אין אַ קליינער צאָל, שפעטער אָבער, דערזענדיק אַז דער עסק גייט נישט שלעכט, האָט ער אָנגעהויבן ברענגען אויך מענער־שייך אין די הונדערטער פאַר. צווישן די שוסטער איז אַנטשטאַנען אַן אַרבעטסלאַזיקייט און פיל פאַמיליעס זענען געבליבן אַן פרנסה. יעדער איינער האָט זיך באַלד אָנגעהויבן באַקלאַגן פאַר זיין פּרוי אַז אין זיין שלעכטער לאַגע איז שולדיק אלתר לעווין, וואָס האָט פאַרפלייצט די שטאַט מיט גרייטע פאַרטיקע שייך פון וואַרשע. דאָס האָט געבראַכט דערצו, אַז די פּרויען האָבן אָנגעהויבן צו קעמפן מיט אלתר לעווין. די ערשטע צייט — מיט בורטשען און וואַרטשען שטילערהייט, נאָכדעם, ווען די לאַגע איז געוואָרן נאָך שווערער — מיט געשרייען און קללות קעגן זייער שונא, וואָס רייסט אַרויס דעם ביסן ברויט פון מויל". אָבער אויך דער מיטל האָט נישט געהאַלפן.

דאָן זענען די שוסטער געקומען צו דער איבערצייגונג, אַז זיי מוזן אָננעמען שטרענגערע מיטלען און זיך אַרגאַניזירן: מ'האָט גערופן אַן אסיפה אין בית־המדרש און אויסגעקליבן פאַרשטייער, צווישן זיי עטלעכע עלטערע לייט מיט לאַנגע בערד. אַ דעלעגאַציע איז אַוועק צום רב און אויסגעגאַסן פאַר אים איר ביטער האַרץ און אָנגעוויזן, אַז אין דער שלעכער לאַגע פון די שוסטער איז שולדיק נאָר ר' אלתר, וואָס וויל "שאַרן גאַלד". דער רב האָט געזען און געפילט דעם צער און ליידן פון די שוסטער און האָט גלייך אויפצומאַרגנס גערופן ר' אלתר'ן אויף אַ דין תורה.

ר' אלתר האָט געטענהט, אַז סיי ווי סיי, אויב נישט ער, וועלן די וואַרשעווער פאַבריקאַנטן שיקן אַ פאַרשטייער און זיי וועלן פאַרקויפן נאָך מער און ביליקער און די שוסטער וועלן נאָך ערגער מאַכן; אויסערדעם האָט ער געטענהט: וואָס זאָל ער טאָן מיט דעם "זאַפּאַס" וואָס ער האָט שוין געקויפט? דער רב, וועלכער איז געווען זייער אַ קלוגער מענטש, האָט געפּסקנט, אַז ער טאָר נישט משיג־גבול זיין און צונעמען

די פרנסה פון צענדליקער משפחות, און ער האָט געאַסרט באַיסור חמור אויף ר' אַלטרן ער זאָל מער נישט ברענגען קיין שיד פון וואַרשע, דאַקעגן אָבער דערלויבט ער אים פאַרקויפן צו ביסלעכווייז דעם זאַפּאַס וואָס ער האָט און מער נישט. ס'איז זייער מעגלעך, אַז ווען די לויניניצעער שוסטער וואָלטן איינגעפירט אַ שטרענגע קאַנטראָל אין ר' אַלתרס קראָם, וואָלט דער פּסקדין פון רב געבראַכט גרויס נוצן און גוטע רעזולטאַטן. אָבער אונזערע שוסטער האָבן ניט געגלויבט אין „קאַנטראָל שמאַנטראָל“ און אויך נישט געהאַט קיין געדולד צו וואַרטן ביז ר' אַלטר וועט אויספאַרקויפן זיין גאַנצע סחורה. זיי האָבן באַשלאָסן מאַכן אַ „בונט“.

אַלע שוסטער האָבן זיך צונויפגעקליבן. אייניקע פון זיי האָבן גענומען האַמערס אין קעשענע און אין אַ שיינעם זומער טאַג, דאַנערשטיק נאָך מיטאַג, האָבן זיי זיך צונויפגעקליבן נעבן ר' אַלתרס קראָם. אַ טייל זענען געשטאַנען אין אַ זייט און געוואַרט. די דרייטע פון זיי זענען אַריין אין קראָם און זיך געווענדעט אויפגערעגטע צו ר' אַלטרן: „וואָס וועט זיין דער סוף, ביז וואַנען וועט איר גולצען אונזער פרנסה זי?“. ר' אַלטר, וועלכער איז געזעסן אויף אַ ווייכן שטול אין מיטן קראָם ביי דער קאַסע און געווען פאַרטאַן אין ציילן דעם פּדיון, האָט אויפגעהויבן דעם קאַפּ מיט זיין צעשפּרייטער ברייטער באַרד און אַז ער האָט דערזען ווער עס שטייט און שרייט גאַנץ עפענטלעך פאַר די קריסטלעכע קונים — האָט ער זיך ניט געקאַנט איינהאַלטן און אַ געשריי געטאַן מיט זיין שטאַרקער שטימע: אַרויס פון דאַנען, ליידאַקעס!

דאָס האָט נאָך מער אויפגעבראַכט די שוסטער און זיי האָבן אַנגעהויבן וואַרפן די סחורה פון די טישן. דאָן האָט ר' אַלטר מיט זיין באַס־שטימע אויסגעשריען: גוואַלד, ראַזבאַיניקעס! די שוסטער האָבן געזען אַז זיי וועלן גאַרנישט מאַכן, האָט איינער פון זיי, פאַר גרויס כּעס, מכבד געווען דערווייל ר' אַלטר'ן מיטן האַמער... און ס'איז גלייך געוואָרן אַ געפילדער, אַ געשריי, אַזוי אַז נייגעריקע מענטשן האָבן אַנגעהויבן זיך צוזאַמענקלייבן. דער גערודער איז דערגאַנגען צו דער פּאַליציי, וואָס איז געווען גאַר נאַנט און תּיכּף האָבן זיך באַוויזן פּאַליציאַנטן. די אין דרויסן־שטייענדיקע האָבן געגעבן צוויסן און די וואָס זענען געווען אינווייניק האָבן באַוויזן באַצייטנס צו מאַכן פּליטה. פּאַליציי איז געקומען, אָבער ר' אַלטר האָט ניט געוואָלט אַרויסגעבן די נעמען פון די „ראַזבאַיניקעס“ און געבעטן די פּאַליציי זיי זאָלן אַוועקגיין, ווייל ס'האָט גאַרנישט פּאַסירט.

אין שפיץ פון דעם בונט איז געשטאַנען ש. ס., ווייל זיין בודקע איז געשטאַנען פּונקט קעגנאָיבער ר' אַלתרס קראָם, און ער האָט געגלויבט אַז ווען נישט די קראָם מיט די פאַרטיקע וואַרשעווער שיד וואָלט ער געהאַט פרנסה. פון גרויס אַנטווישונג איז ש. ס. אַוועק אין אַ קורצער צייט אַרום קיין אַמעריקע און דאָרט איז ער מסתּמא געקומען צו דער איבערציגונג אַז קעגן מעכאַניזאַציע קאָן מען נישט קעמפן מיט פּרימיטיווע מיטלען.

אהרן סטאכאווסקי (ניר-יארק) / זכרונות פון מיין אלטער היים

איך דערמאָן זיך אָן מיינע חדר-יאָרן אין לונדיניען מיט אַריבער פּערציק יאָר צוריק. אַט שטייען זיי פאַר מיינע אויגן יענע טעג, ווי היינט וואָלט עס געווען. איך פיל ממש זייער אַטעם. איך הער דעם קלאַפּ פון צועפענטע אייזערנע לאַדנס, פון אַראַפּ-געלאַזטע שטאַבעס פון זאוועל שטיינמאַנס און דוד גרינשטיינס קראַמען אויפן מאַרק. איך הער דעם גערויש פון לויפנדע באַנען, דעם קאַך אויף דער סטאַנציע. אַט זע איך די אַפענע קראַמען אויפן מאַרק פון איין זייט און די בודקעס מיט געבעקס, וואו ס'שמעקט דער ריח פון סיטנע ברויט און הייסע בייגל, פון צווייטן זייט. ס'באווייזן זיך פויערים מיט אַנגעלאַדענע וואַגנס האַלץ, היי, קאַרטאָפּל, דער ריח פון פּערדן-שווייס און פויערשע פעלצן רייסט זיך אַזש אין נאַז צריין. ס'איז שוין קאַלטלעך און כּומוּנע, אין די שטיבן האַט מען שוין באַצייטנס אַריינגעשטעלט די דאָפּלטע פענסטער. אין דערפרי, ווען מ'גייט דאווען אין שול, זענען די ריטשקעלעך פאַרפרוירן און ברעכן זיך אונטער די פיס ווי דינע גלאַז.

די זון וואַרעמט נאָך, זי האַט נעבעך קיין האַרץ נישט צו פאַרלאָזן די אַרעמע קאַלטע שטיבלעך. ערשט נאָך האַלבן טאָג צינדט זיך אָן די זון, פול מיט צער און רחמים, צעעפנט איר האַרץ און מיט אויסגעשפּרייטע פליגלען נעמט זי אַרום אַ האַלבע שטאַט: די אַלטע סטאַלינער שול, די האַראַדאַקער שול, און אין די סאַמע לעצטע מינוטן שיט זי אויס איר גאַנצן פאַרמעגן אויף אַלע דעכער און הויפן, פונקט ווי מיין מומע חיה די קצבטע פלעגט נאָך אַ גאַנצן טאָג האַקן די שטיקער פלייש און ביינער — אַריינפאַלן אין שטוב אָן אַנגעפעלצטע און אַ שאַט געטאַן אויפן טיש אין קיך דעם גאַנצן פּדיון אירן: קאַפּיקעס, גראַשנס, צענעלעך און דרייערלעך. זי איז געווען זייער אַ ערלעכע און אַ פרומע, אַט די מומע חיה. ס'איז כּדאי צו דערציילן:

איינמאָל האַט געטראָפּן, אַז דאָס פלייש וואָס זי האַט פאַרקויפט ערב-שבת, האַט זיך אַרויסגעוויזן פאַר טריף — „טריפה פלייש!“ האַט זי געכאַפט און געלאָפּן איבער אַלע הייזער און אַליין נאָך געהאַלפּן אַרויסצוואַרפּן דאָס גאַנצע געקעכץ מיט די טעפּ. אַלעמען האַט זי דערביי אומגעקערט פאַרן היזק, אָבער זי אַליין איז געבליבן אָן אַ גראַשן פון דער גאַנצער וואַך האַרעוואַניע.

אַט זע איך פאַר מיינע אויגן די גילדערנע קיילעכדיקע בלעטער פון ראובן האַלצמאַנס הויכע און ברייט צעצווייגטע בוימער, וואָס האָבן זיך אַזוי ווונדערלעך צעגרינט זומער-צייט און אַראַפּגעפאַלן פאַרגעלטע אין הערבסט. ווי געשאַכטענע עופות ערב יום-כיפור ביים רב אויפן הויף האָבן זיי אויסגעזען... אין דער שטאַרקער לופט טראַגט זיך אַ ריח פון ווינטערדיקע עפּל. אַודאי פון משה אַקערמאַנס קעלער אויפן מאַרק. ס'איז שוין פינסטערלעך, אָבער אין די פענסטער זעט מען נאָך ניט קיין שייך פון אַן אַנגעצונדן לעמפּל. די הויכע פענסטער אין דער האַראַדאַקער שול, וועלכער האָבן נאַרוואַס געלויכטן פון דער אונטערגייענדיקער זון, — זענען אויסגעלאָשן. אומזיסט

טוט אהרנ'קע דער שמש אַלע וויילע אַ וויש אַ שויב, און וואַרפט אַ ווייטן קוק צו זען ווער ס'גייט כאַפֿן אַ דאָוונען.

אינדערפרי איז די שול שטענדיק געווען פול מיט דאָוונערס, נישט ווי שבת אָבער דאָך... טיף זענען איינגעקריצט אין מיין זכרון גראַד די אינדערוואַכיקע פרימאַרגנס אין דער האַראַדאַקער שול. איך ווייס נישט פאַרוואָס, נאָך פון דער פריסטער יוגנט אָן, האָבן זיי ס'גאַנצע האַרץ מיינע פאַרנומען. עפעס אַזאַ שטילע רואיקייט איינגעהילט אין סודות אפּשר פון די הייליקע נשמות, וועגן וועלכע מ'פלעגט דערציילן שבת בין מנחה למעריב, הינטער דער בימה אויפן באַנק נעבן דער וואַרעמער הרובע. אהרנ'קע דער שמש, זעלסן האָט מען אים געזען אַרויסגיין פון שול. אַ לאַנגער געלער אויבער־ראַק, אפּשר אַ ירושה פון אַן עלטער־זיידן, האָט פאַרדעקט זיין שווערן נידעריקן גוף מיט דער פול־קיילעכדיקער פלייצע. די שטייול, וואָס ער האָט געטראָגן סיי ווינטער סיי זומער, האָבן זיך קוים אַרויסגעזען. און די לעדערנע פושקע שמעק־טאַבאַק—שטענדיק אין האַנט, סיידן ער האָט געדאַרפט זיך אַ לאַז טאָן פון דער בימה אַראָפּ צו אונז קליינוואַרג. דער גאַנצער חיות זיינער איז געווען אַ צי־טאָן מיט די נאָזלעכער, וועלכע מ'האַט קוים אַרויסגעזען צוליב דער געדיכטער פאַרוואַקסנקייט פון זיין פנים; איין שמעק טאַבאַק האָט אים אויפגעמינטערט. אַ צופרידענער, פלעגט ער אונטערטראָגן די פושקעלע שמעק־טאַבאַק יעדן איינעם: „נעמט! נעמט!“ און דערביי אַליין נאַכאַמאַל אַ שמעק טאָן זאָגנדיק: „ל'עבן, ס'איז מחיה נפשות!“

אהרנ'קען האָט מען אין שטאַט אויף דער גאַס קיינמאַל נישט געזען. זיין גאַנצע וועלט איז געווען די שול און דער שולהויף ביז יאָסל־דודן, ווייטער איז ער אין ערגעץ נישט דערגאַנגען. בלויז איין מאָל אין יאָר פלעגט ער זיך באַווייזן אין שטאַט, אָבער דעמאָלט האָט אים קיינער נישט געזען. מ'האַט געקאַנט הערן זיין טראַט. מ'האַט געקענט הערן זיין קול און דעם קלאַפּ פון אַ שטעקן, אָבער נישט אים. אהרנ'קע איז אויסגעוואַקסן אין מיינע אויגן ווי אַ למד־ווינק, אַ „רואה ואינו בראה“. שפעט האַלבע נאַכט האָט מען געהערט זיין טראַט און נאַכדעם זיין קול: „שטייט אויף! שטייט אויף צו סליחות!“ אין דער שטילקייט פון דער נאַכט האָט זיין קול אַפּגעהילכט ווי אַ ווידער־קול פון אַ קדוש פון גאָר אַ ווייטער צייט...

און אַט זע איך אים ווי ער שטייט אויפן בימה, דער טלית איבערן קאַפּ און איך אַ יינגל מיטן סידור אין האַנט, שטיי און קוק. ס'איז שבת בראשית. אַלע זיצן מיט אַפּענע חומשים אויף די שטענדערס. גיך שנעל לייענט אהרנ'קע די סדרה, ווי אַ לויפּנדער פאַסאַזשיר־צוג טראַגט ער זיך איבערן אויסגעפאַרענעם וועג, ביי יעדער סטאַנציע בלייבט ער אַ וויילע שטיין, נעמט אויף נייע פאַסאַזשירן. „יעמוד ר' יחזקאל בר' שמעון לייב“ — און וואָס ווייטער לייענט ער אַלץ שטאַרקער, אַלץ מער קרעפטיקער ווערט זיין קול, און ווי אַ לאַקאַמאַטיוו אויף די גרויסע שטאַלענע רעדער, ווי שנייד מעסער, שלינגט ער גאַנצע מיילן. און אַז ער רופט אויס מיט אַ געוויינלעכן ניגון: ויהי ערב ויהי בוקר — דוכט זיך מיר ווי אַ לאַנגע מעשה־לע לאַזט זיך אויס. און דער ניגון — ווי ער וואַלט זיך געצויגן פון ששת ימי בראשית אָן.

א וואס פארא ווונדערלעכע טעג ס'אנטפלעקן זיך פאר מייע אויגן! געדאנקן, זכרונות, שטימונגען וואכן־אויף אין מיין זכרון. דער עיקר שבתים און ימים־טובים. די „גאנגען“ אויף פאגאמעלסקי. גלייך מיט דער ליניע, צו דער בודקע ווו מיר, חדר־יונגלעך, פלעגן ערב הושענא־רבה גיין אַנשנידן הושענות, דינע ריטעלעך מיט גאר קליינע גרינע בלעטעלעך. אט איז דער באַרג, דער „מאיאק“ — ווער פון אונז האָט זיך נישט פאַרמאָסטן צו דערגרייכן זיין שפיץ? אָבער מער ווי צוויי לייטערס איז קיינער נישט אַרויף. מ'האַט דערציילט, אַז אויף זיין סאַמע שפיץ שטייט אַ טיש, און אויפן טיש איז אַ שפּאַקטיוו, און אַז מ'קוקט דורך דער שפּאַקטיוו, קאָן מען זען אַזש פּינסק, און גראַד ליגן קאָזשאַנהאַראַדאַק און לאַכווע כמעט אונטער די פּיס... מ'האַט אויך גערעדט, אַז עלינקע, הערשל דאמניטש דעם שניידערס, וואָס האָט שוין געטראָגן דיאגנאָלע הויזען און גערויכערט שבת פּאַפּיראַסן פאַרשטעקט אין אַרבל, אַט דער עלינקע איז שוין אַמאָל שיר־שיר נישט אַרויף אויפן סאַמע שפיץ.

און, אַט איז דער וואָלד מיט די ווייסע בעריאַזאָווע בוימער, ווו מיר פלעגן צאָפן קוואַס... אַט גייען בחורים מיט מיידלעך, וועמעס טאַטעס האָבן איינגעדערעמלט נאָכן טשאַלענט... מ'קאַקט סעמעטשקעס און מ'וואַרפט זיך איבער מיט אַ שמייכל... ס'איז שבת, האַלבער טאָג, אויפן מאַרק איז שטיל, די קראַמען פאַרמאַכט. אומעטום איז שבת, אַפילו אין דער איינציקער אָפּענער בודקע אויפן מאַרק נעבן דער סטאַנציע איז אויך שבת: די קאַלבאַסן הענגען און געבן זיך אַפילו נישט קיין ריר... אויף דער גאַנצער „צערקאָוונער גאַס“, ביזן עק דאַרף, זעט מען נישט קיין פויער זאָל אַרויסגיין פון דער כאַטע. אַ הייליקע שטילקייט הערשט אין די הייזער, די טישן באַדעקט מיט ווייסע סערוועטן, דער „קרוב מנחה“ ליגט אַ האַלב אָפּענער... די מאַמע זיצט ביים פענסטער און לייענט די פרשה פון דער וואָך אין טייטש־חומש. אַלץ רוט און געפינט זיך אונטער דעם רושם פון הייליקן שבת...

דבורה קוטניק (דעטראַיט)

ר' ישראל פּרץ האַלצמאַן און ר' אברהם הירש קוטניק

ישראל־פּרץ איז געווען דער בעסטער גמרא־מלמד אין שטאָט. חוץ דעם וואָס ער איז געווען אַ מלאַ וגדוש בתורה, אַ מומחה אין זיין פּאָך, האָט ער פאַרמאַגט אַ סך הומאָר. אפילו די סטאַלינער חסידים, וועלכע האָבן מורא געהאַט אַ לאַך־טאַן בשעתן דאָוונען, פלעגן זיך פּאַנאַנדערלאַכן פון ישראל־פּרצעס אַ גלייכווערטל. מיין זיידע ע"ה, קומענדיק פון שול אַהיים, פלעגט, מיט אַ פּאַרדרוס אויף ישראל פּרצן, איבערדערציילן שטענדיק זיינע גלייכווערטלעך און וויצן. אָפט זענען מיר פרויען געווען אייפּערזיכטיק אויף די מענער, פאַרוואָס זיי האָבן דעם פאַרגעניגן פון הערן ישראל פּרצן.

ישראל־פּרץ איז געווען מיין פּאַטערס (א. צ. קוטניק) אַ גוטער חבר. מיין פּאַטער איז געווען פון די מאַדערנע מלמדים אין שטעטל. ווען אין ישראל־פּרצעס שטיבל פלעגט

אַרײַנרעגענען און שנייען, פלעגט ער זיך באַרימען מיט זיין מאַמען די צדיקתטע, זאַגנדיק אַז בשעת ער האָט געקויפט דאָס הויז, האָט זי עס געווונטשן „אַז די שטיבל זאָל שטיין און פּוילן“, קיין שריפה זאָל אויף איר נישט קומען. איז דאָס טאַקע מקוים געוואָרן... ס'גיסט, ס'רינט און ס'פּוילט...

ישראל־פּרץ איז געווען אַ בעל־דקדוק. איך געדענק: אין 15—1914, ווען דער דייטש איז געשטאַנען נאַנט אַרום אונזער שטעטל, האָבן די יידן אַוועקגעשיקט זייערע פרויען און קינדער אין קאַשאַנהאַראַדאָק, ווייל יעדן פּרימאַרגן פלעגט אונז דער דייטש באַזוכן און וואַרפן באַמבעס. די מענער האָבן זיך אָפּגעשטעלט היטן די צופּוילטע איינגע־בויגענע הייזער מיט זייער ביסל האָב און גוטס. מיין עלטערער ברודער משהל קוטניק און איך זענען פאַרבליבן מיטן פּאַטער אין דערהיים. ישראל־פּרץ איז דאָן געווען מיט אונז. קורץ זענען געווען די נעכט פאַר זייערע ויכוחים אין תּורה. ס'קלינגען מיר נאָך היינט אין מיינע אויערן יענע ויכוחים. גלייך נאָך מנחה פלעגט דער טיש מיטן צימער פאַר־וואַנדעלט ווערן אין אַ בית־מדרש. אין יענע נעכט איז אונזער הויז געווען אָנגעפּילט מיטן רוח־התּורה... ביי מיין פּאַטער איז נישט געווען קיין חילוק צווישן זין און טעכטער, אַלע צוואַמען האָבן געלערנט די זעלבע לימודים. די ווינטערדיקע פּרייטאַג־צונאַכטן און די זומערדיקע שבת־פּרימאַרגנס, זענען אַ באַזונדער שיינ קאַפיטל אין אונזער זכּרונות.

ווי איך האָב שוין געזאָגט, איז ישראל־פּרץ געווען אַ מלאַ וגדוש בתּורה, חכמה וליצנות. ער האָט געקענט אַלע יונגע מאַדערנע לערערס אויסטרייסלען פון אַרבל. און ער האָט הנאה געהאַט פון אפּחוזקן פון זיי און אָפּטאָן שפּיצלעך די יונגע לערערס, כאָטש ער האָט זיי ליב געהאַט. ישראל־פּרץ איז געווען אַ פּאַלקס־מענטש, ער האָט ליב געהאַט מענטשן און אַלע האָבן אים ליב געהאַט. יעדן פּרייטיק 12 אַזיגער, ווען ער האָט באַפּרייט פון לערנען די תּלמידים, האָט ער אַרומגעשפּאַצירט איבערן מאַרק. פלעגט זיך אָפּשטעלן ביי די קראַמען פון זיינע בעלי־בתים, וועמענס קינדער האָבן ביי אים גע־לערנט, געמאַכט אַ שפּאַס מיט איין בעל הבית, אויפגעוועקט אַ צווייטן קרעמער פון אַ דרעמל, דערביי אַרײַנגעקוקט אין אַ צייטונג, ביי אַ צווייטן בעל הבית אין קראַם געקראָגן אַ פּיינעם פעקל־טאַבאַק „סטאַמבול“, אָדער באַקומען אַ שיינעם ווייסן פעקל צוקער. מיט אַ „גוטן שבת“ פלעגט ער באַלד אַוועקגיין אַהיים זיך מכן זיין לכּבוד שבת...

מיינ מאמע (איידל בת שלמה לייזר)

געווידמעט אונזערע הייליקע מאמע

מיט וואָס זאָל איך באַערן דיין אַנדענק, מיינ טייערע מאַמע? איך האָב דאָך נישט די מעגלעכקייט צו גיין אויף דיין קבר, כּווייט דאָ נישט צי ער איז דאָ און וואו איז ער? זאָלן מיינע קורצע זכּרונות דינען דיר אַלס מצבה.

מאַמע, דו ביזט דאָך געווען נישט נאָר אַ מאַמע, נאָר אַ יידישע מאַמע, וועלכע איז מיט איר גאַנץ לייב און לעבן געווען איבערגעגעבן איר קינד. דו האָסט דאָך געזאָרגט נישט נאָר פאַר מיינ גוף, נאָר איך זאָל אויך האָבן אַ יידישע נשמה און שוין פון 2-3 יאָר, האָסטו אָנגעהויבן איינפלאַנצן אין מיר

יידישקייט. אין דער פרי האָסטו מיך גלייך פון מיינ בעטל גענומען פאַרן האַנט און געפירט אַפּגיסן נעגליוואַסער מיט דער 2-הענטלדיקער קענדל — און נאָכדעם געוואַשן מיינ פנים און געזאָגט מיט מיר: „מודה אני“, וואָרט ביי וואָרט, און אויך די ברכה פון ציצית, האלטנדיק די ציצית אין האַנט. און ביז דו האָסט נישט געמאַכט מיט מיר די ברכה פון „המוציא“, האָסטו מיך נישט אַפּגעלאָזן.

וואו האָבן זיך ביי דיר גענומען פיזישע כוחות צו אַרבעטן און האַרעווען אַזוי שווער?

דיין אַרבעטסזאָג האָט זיך אָנגעהויבן פאַרטאָג; ווינטערצייט, ווען ס'איז נאָך געווען פינסטער, קאַלט — ביזטו שוין אויפגעשטאַנען און אַריינגענומען די קופּע האַלץ איינהייצן דעם אויוון. דו פלעגסט גרייטן פאַר די קינדער דעם אַנבייסן, וואָס איז באַשטאַנען פון געשיילטע קאַרטאָפּל און אַ מאָל מיט די שאַלעכץ, דערצו טיי אָדער אַ טעפל ציקאַריע. און באַלד האָסטו ווידער געאַרבעט, געגרייט מיטאַג, געשיילט, געריבן, געווייקט און געזאַלצן. נישט פאַרביטן, חלילה, אַ טעפל מיט אַ טעפל, אַ טעלער מיט אַ טעלער פון פליישיקס אויף מילכיקס. ווי גרויס איז געווען דיין צער, ווען עמיצער האָט נישט ווילנדיק פאַרביטן דעם פליישיקן מעסער אָדער לעפל אויף אַ מילכיקן, דער גאַנצער מיטאַג איז שוין געווען אַ פאַרשטערטער, דאָס עסן איז נישט געווען קיין עסן און די לעפל נישט קיין לעפל. נאָכן עסן האָסטו זיך נישט דערלויבט אַפרוען אַ ביסל, מאַכן אַ קורצע הפסקה. וואָס הייסט, אַ יידישער מאַמע פעלט אויס אַרבעט? שטריקן זאָקן, פאַרריכטן וועש, די הייזלעך, דעם פאַלטאָ, און יעדע וואָך און צוויי מאָל אַ וואָך פלעגסטו באַקן ברויט, און אַלץ מיט דינע אייגענע צען פינגער: מאַכן די ראַשטשינע, פאַרקנעטן, פאַרמישן און באַקן. היינט יעדן חודש מאַכן אַ געוועש: וואַשן, רייבן, זייפן, שווענקען אין דער געפרויר רענער טייכל, הענגן, קאַטשן — אַלץ פאַר דינע קינדער. און טאַמער איז געשען און ס'איז פאַרט פאַרבלייבן אַ פרייע שעה, איז אויך פאַר דיר נישט געווען קיין רו. ווינטער, שפעט אין אָווענט, האָסטו געבלענדעט דינע אויגן ביי פליקן פּעדערן. די יידישע מאַמע האָט שוין געזאָרגט פאַר דער יונגער טאַכטער בעטגעוואַנט זאָל זיין גרייט איר צו דער חתונה, און אַס אַזוי האָסטו שטענדיק געאַרבעט פאַר דינע קינדער.

ס'זענען אבער געווען אַרבעטן אויך לשם שמים: ווי: גרייטן זיך לכבוד שבת און יום־טוב. נאָך אַ פּאָר טעג פּאַר שבת, האָסטו שוין אָנגעהויבן גרייטן זיך צום שבת: באַקן, קאַכן, וואַשן, שייַערן די לייכטער. און דערפּאַר איז ביי דיר געווען דער שבת טאַקע אַזוי הייליק. אַבער דער יום־מנוחה איז נישט אינגאַנצן געווען רו; דער טאָג שבת איז געווען צוטיילט „חציו לכם וחציו לה“ . שבת פלעגט מען גיין דאַווען, און נאָכן שבתדיקן מיטאַג־שלאָף הערן דעם טייטש־חומש, דער מאַמעס „צאינה וראינה“, ווי אויך די תּחינות, דיין „קרובּ מנחה“, וואָס די האָסט באַקומען ירושה פון דער באַבע שרה'ן. אין די בלעטער האָסטו געפונען דיין גייסטיקע באַפּרידיקונג. די בלעטער פון „קרובּ מנחה“ און פון דער תּחינה, וועלכע זענען געווען שוואַרץ און געל, אָנגעזאַפט פון טרערן וואָס דיין באַבע, מאַמע און דו האָבן אויסגעגאַסן פּאַרן רבונו של עולם. געבעטן האָבן זיי פּאַר דייןע קינדער, איבערהויפט ווען זיי זענען קראַנק געווען אָדער געגאַנגען זיך שטעלן צום פּרייוו...

מאַמע מיינע! דיין לייכט־בענטשן אויף 7 לייכטער, דייןע ברכות און תּפילות פּאַר דייןע קינדער און כלל־ישראל, דיין שעפטשען די תּפילה: „גאַט פון אברהם, יצחק ויעקב“ מיטן טרויעריקן ניגון. דייןע טיפע, הייסע, הארציקע ווערטער: „דער ליבער שבת קודש גייט אַוועק, די וואָך זאָל קומען אויף אונז מיט געזונט און פּרנסה און א.וו., אויף מיינע קינדער און אויף אַלע יידישע קינדער אמן סלה“. צי קען איך פּאַרגעסן דייןע הייסע טרערן, ווען דיין קינד האָט געדאַרפט פּאַרן צו מיליטער־דינסט. וויפל טרערן, האָסטו פּאַרגאַסן זיצנדיק ביים „סדר“ און זאָגן די „הגדה“, ווען איינער פון דייןע קינדער זענען געווען אויסער דיין טיש... ווי לאַנג האָסטו געטרויערט ווען איינער פון דייןע קינדער זענען אַוועקגעפּאַרן אויף יענער זייט ים: „כּוועל שוין דיר מער נישט זען, לאַזט מיר נאָך אַ מאָל אַ קוק טאָן אויף דיר, מיין טייערער קינד!“ און ווי גרויס איז געווען דיין שמחה, ווען דיין קינד האָט געשריבן אַ בריוועלע דער מאַמען.

מיטן אויסברוך פון דער מלחמה ווען דיין קינד איז אַוועק אויפן פּראָנט, האָסטו נישט געפונען קיין רו אין שטוב. דו ביזט געלאָפן איבער די בת־מדרשים, געוויינט, און געבעטן ביי די הייליקע ספרים, געגעבן ספּעציעלע צדקות, געלאָפן און מתפלל געווען אויף די קברים פון זיידעס און באַבעס, גוטע יידן און צדיקים. צופּוס ביזטו אַוועק מיט דייןע חברטעס — אויך יידישע מאַמעס — קיין האַראַדאַק אויפן קבר פון אַלטן צדיק, ער זאָל פּאַרהיטן דיין קינד פון אַ קויל. היינט דיין כיבוד־אב: ווי דו האָסט אָפּגעגעבן כּבוד דיין פּאַטער שלמה לייזר, דער תּהלים־וועקער. צי קען איך דאָס אַלץ פּאַרגעסן? ניין! יעדע זאַך וואָס איז געווען אַן אַנדענק פון דיין מאַמען, אָדער באַבען, האָסטו געהיט און ס'איז געווען ביי דיר טייער: די כּוסות, די פּסחדיקע כּלים וואָס זענען אַריבער בירושא, די באַזונדערע פּסחדיקע טישטיכער און האַנטוכער, וואָס צענדליקער יאָרן האָסטו זיי געהיט. וווּ איז דאָס אַלץ אַהינגעקומען? פון די בלעטער פון דיין „קרובּ מנחה“, האָבן מסתּא ערליס־טמאים געריסן און גערויכערט זייערע מאַכאַרקע־פּאַפּיראַסן. פון דעם שיינעם און הייליקן אליהו־הנביא־כּוס, טרינקט איצט אַ גוי אַ רוצח, סאַמאַגאַנקע.“ דייןע יום־טובדיקע קליידער וואָס דו האָסט זיי געהיט נאָך פון דיין חתונה, האָבן דאָס

געירשנט טרייפענע גויות. אוי, רבנו של עולם! איז דאָס ריכטיק? איז דאָס ישרדיק?
אַז איוואַן און סטעפאַן, מאַרויסא און סעקלעטא זאָלן לעבן און זיין די יורשים פון
אונזערע הייליקע מאַמעס און טאַטעס?

יוסף זאבי (ווילק)

שרה די רביצין

„אויף די זעמד“, אַ קוואַרטאַל מיט אַ יידישער מערהייט, האָט געוווינט ביים עק
גאַס איציקל דער בעל-עגלה מיט זיין פרוי שרה און זייערע 5 זין. די ערשטע צייט נאָך
זייער אַנקומען פון דאַרף יאזוויןאק, האָט קיינער נישט געלייגט קיין אַכט ווער איז שרה.
אפשר ווייל די ערשטע צייט האָט זי, די דאַרפישע, נישט געהאַט די דרייסקייט זיך
אַרויסווייזן און ווערן אַ כלל-טוערין, אָבער ביסלעכווייז איז זי געוואָרן פאַפולער צווישן
דער יידישער באַפעלקערונג, הויפטזעכליך אויף די זעמד, וווּ מען האָט איר אָנגעהויבן
רופן מיטן נאָמען „שרה די רביצין“. צוליב וואָס עפעס רביצין? אייניקע פלעגן זאָגן,
דערפאַר וואָס זי האָט אויסגעלערנט איר מאַן, דעם פשוטן בעל-עגלה, עברי פון סידור,
און שפעטער אַפילו דאַוונען ביים עמוד, ווען ער איז אַ בעל-יאַרצייט געווען. דער אמת
איז, אַז זי איז טאַקע געווען אַ גוטע „זאָגערין“ אין עזרת-נשים פון דער זעמדישער שול,
וווּ זי פלעגט ליינען פון טייטש-חומש אָדער פון תחינה מיט זייער אַ געשמאַקפולער
שטימע פאַר די ווייבער; אָדער האַלטן מוסר-שמועסן און טרייסטן די יידישע פרויען בעת
צרה. אויסער איר אויפגאַבע אין בית-מדרש איז זי אויך געווען טעטיק ביי דער מצוה
פון הלויית המת, געווען די מטהרת און די זאָגערין פון געוויסע קאַפיטלעך פון „מעבר
יבוק“ און געגאַנגען בראש פון די ווייבער אויפן בית-עלמין. אָבער איר פאַפולאַריטעט האָט
זי דערוואַרבן דורך די צדקה פאַר די ליידענדע און באַדערפטיקע. אויב ס'האַט חס ושלום,
געטראָפן אַן אומגליק אין שטוב פון אַן עלנטער אַרעמער פאַמיליע, איז באַלד דערשינען
שרה און זי האָט אויפגערוימט די שטוב, אַביסל געקעכץ צוגעגרייט פאַר די אומגליקלעכע
און די משפּחה געטרייסט. אַ אַרעמער קימפעטאַרין האָט זי געהאַלפן די ערשטע צייט מיט
אַ שטיקל עוף און אַ ביסל מילך כדי אַפצוהייען און שטאַרקן דעם אָפגעשוואַכטן קערפער.
און געלט האָט איר נישט געפעלט ווייזט אויס, אַ גרויסע זאָך? מען נעמט אַ שייך, ווייס
טיכל אין האַנט, מען טוט אַן די שבתדיקע קלייד מיטן פאַרוק, מען פאַרבעט אויף אַ מצוה
נאָך אַ אשה צדקנית, מען מאַכט אַ שפאַציר איבערן שטאַט פון שטוב צו שטוב, און מען
בעט „אַ נויטיקע נדבה“, — און וועלכע יידישע שטוב וועט זיך אַנטזאָגן? ווער אַ
פינפערל, ווער אַ דרייערל, אַרעמע יידן געבן מיט פאַרגעניגן אַ קאַפיקע. און אַס אַזוי
זענען אַ סך נויטבאַדערפטיקע און אַרעמע אַלמנות און יתומים געהאַלפן געוואָרן דורך
זייער פאַרזאָרגערין. אין שטאַט פלעגן ביזע צינגער זאָגן, אַז דאָס אַלץ טוט זי, כדי גאַט
זאָל איר דערמאַנען און מזכה זיין כאַטש מיט איין טאַכטער אַלס צוגאַב צו אירע 5 זין,
אָבער דאָס איז נישט ריכטיק, שרה איז געווען אַ מאַמע פון אַ סך יידישע טעכטער...

אברהמ'ל משיח

הויך, דאָר און קורזזיכטיק איז געווען אברהמ'ל דער בעל-עגלה, וועלכער איז געווען באַוויסט מיטן נאָמען אברהמ'ל משיח. פאַרוואָס עפעס האָט מען אים גערופן משיח? — צוליב זיין ווייסן פערד, וואָס איז געווען דאָר און בלינד אויף איין אויג, להבדיל ווי זיין בעל-בית. און אזוי ווי יעדעס יידישע קינד ווייסט דאָך אַז משיח צדקנו וועט קומען אויס-לייזן די יידן פון גלות רייטנדיק אויף אַ ווייסן אייזל — האָט מען אברהמ'לען גערופן מיטן נאָמען משיח, כאָטש ער האָט געהאַט אַ ווייס פערד און נישט קיין אייזל. אברהמ'ל איז געווען אַ „וואָזאַק“, פלעגט פירן פאַרשיידענע משאות און מיט זיין שווייס און שווייס פון פערד האָט ער כשר פאַרדינט זיין שטיקל ברויט. זיין פערד איז געווען אַ קבצנישער, אַ הויקער, דאָסוועלבע דער וואָגן; ער האָט נישט געהאַט די מעגלעכקייט צו קויפן אַ לייטיש פערד, נאָר, אַ לאַמען אָדער אַ בלינדן אויף איין אויג, און ער פלעגט שטענדיק דאַרפן העלפן שטופן דעם וואָגן. און אפשר האָט ער אויך נישט געוואָלט קויפן אַ פערד אַ מיוחסדיקן, אַרום וועלכן מ'דאַרף אַ סך אַרומגיין און אָפגעבן זיך מיט אים, און וואָס וועט ער טאָן, אַז דאָס טייערע פערד וועט מאַכן אַ שטאַרב? אַ קבצן דאַרף האָבן אויך אַ קבצניש פערד. אָפּט פלעגט טרעפן, אין הערבסט-צייט, אַז זיין פערד פלעגט אַריינקריכן אין אַ בלאַטע און אברהמ'ל אליין איז נישט געווען בכוח אַרויסשלעפן דעם וואָגן, — פלעגן יידן מיט אַ ביטערן שפּאַט זאָגן: „יידן, מ'דאַרף גיין העלפן משיח'ן אַרויסקריכן פון בלאַטע“ און מקיים זיין די מצוה „עזוב תעזוב עמו“.

אברהמ'ל האָט זיך קיינמאָל נישט באַקלאַגט אויף זיין שווערן גורל, ער האָט זיך באַגנוגט מיט זיין קאַרגער פרנסה. דער עיקר, ער און זיין ווייב און די בת-יחיד'קה זאָלן זיין געזונט און, להבדיל, זיין פערד, דער מפרנס. „ברוך ד' יום יום“, אברהמ'ל האָט געדאווענט אין דער „אַלטער שול“, זיין זיך-פלאַץ איז געווען אין פּאַליש, „אין שטיבעלע“, דאָ האָט ער זיך געפילט פראַנק און פריי, קיינער וועט אים נישט שטערן און נישט אויפמערקזאַם מאַכן, פאַר וואָס ער שמועסט אין מיטן דאווענען. דאָ, „אין שטיבעלע“, קען ער גאַנץ אָפן קריטיקירן די גבאים, די קהל'שע לייט, און צי וואָס זיך שטופן אינעווייניג? אַפילו ווען ס'פלעגט קומען אַ רעדנער, איבערהויפט אַ ציוניסטישער, האָט האָט ער נישט געענדערט זיין זיך-פלאַץ, ער האָט געטענהט צו די ציוניסטן: „איך פאַרשטיי אייך נישט! איר רעדט וועגן ארץ-ישראל און זיצט דאָ, ווער לאַזט אייך נישט פאַרן קיין פאַלעסטינע?“

אברהמ'ל, אברהמ'ל! הלאו וואָלטן א סך יידן דיר געפאַלגט, און אַנשטאַט רעדן, געקומען קיין ארץ-ישראל.

דער פריילעכער קבצן

אונזערע תז"ל. האָבן זייער געלויבט די מידה פון שמחה, פריילעך זיין, פון זאַרגלאַזיקייט. כאָטש אַ סך מענטשן ווייסן פון דער גוטער מידה און איר גרויס נוצן וואָס זי ברענגט דעם מענטשן: געזונט פאַרן גוף און פאַר דער נשמה, דאָך זענען

זייער ווייניק באַגאַבט געווען מיט דער גוטער מידה. אחד בעיר ושנים במשפחה. אין לונגיניעץ איז געווען באוואוסט מיט דער מידה פון זיין שטענדיק לוסטיק און פריילעך — שמשיל שיפמאן, אָדער ווי מ'האַט אים גערופן — שמשיל דער שוסטער. שמשיל האָט געוואַנט אין עק שטאַט פון „די זעמד“, ביי דעם שפּאַלן־זאַוואַד. זיין קליין שטיבל איז באַשטאַנען פון איין גרויסן צימער און אַ קיך. זיין פרנסה האָט ער געצויגן פון די זאַוואַד־אַרבעטער. אַליין געאַרבעט אָן באהעלפער אָדער לערן־ינגלעך. זומער־צייט איז ער געזעסן אויף אַ קליין בענקל האַלב־נאַקעט, אויפן קאַפּ די יאַרמאַלקע און די „אַרבע כּנפות“ אויף זיך און געקלאַפט מיטן האַמער הילצערנע טשוועקלעך אין פּאַדעשווע, אָדער גענייט מיט דער דראַטווע. דערביי פּלעגט ער צווינגען אַ חסידישן אָדער אַ תּפּילה־ניגון. אָבער נישט שטענדיק איז געווען וואָס צו קלאַפּן און וואָס צו נייען. זומער־צייט איז געווען דער סעזאָן פון כּמעט אַרבעטסלאַזיקייט, אָבער דאָס האָט נישט געווירקט אויף זיין אויסערלעכער האַלטונג. תּמיד איז ער געווען פּריילעך און זיך געוויצלט. זיין גוטמוטיקייט און פּריילעכקייט האָט אַריינגעבראַכט שמחה אויך אויף די פּאַרזאָרגטע פּנימער פון זיין געזעלשאַפט סיי אין גאַס און בעיקר אין בית־מדרש. שמשיל איז געווען דער ליבלינג פון די יונגוואַרג, ווייל וווּ ער האָט זיך געפּונען, איז געווען פּריילעך. אַריינגעזאָגט אַ גלייך וואַרט, אַ בייס־ווערטל אויפן חשבון פון אַ בעל־הבית, געגעבן אַ צונאַמען עמיצן, — איז דאָס גלייך אָנגענומען געוואָרן און זיך איינגעברירגערט ווי: „דער בוטראַמיי“, „דער קישקעניק“, „דער ביק“ — דאָס איז אַלץ שמשילס „שאַפּונג“. ביים דאַונען פּאַרבינדן די ציצות פון 2—3 מתפללים, אַ שנעל טאַן עמיצן אין אויער און זיך מאַכן תּמעוואַטע, דאָס האָט אַריינגעבראַכט לעבעדיקייט אין בית־מדרש. זיינע אמתע פּעיקייטן פון פּריילעך־זיין האָט ער באַוויזן אין די טעג פון כּ״ד כּסלו, פורים און שמחת־תּורה. כּ״ד כּסלו איז געווען ביי חברה־קדישאַ אַ תּענית און נאָכן פּאַסטן איז פּאַרגעקומען די סעודה, נישט 100־פּראָצענטיק ווי די סעודה אין שקלאוו פון זלמן שניאור, אָבער אויך מיט דער סעודה פון לונגיניעצער חברה־קדישאַ איז נישט געווען זיך מיט וואָס צו שעמען. חברה־קדישאַ האָט געוואָסט אַ ס'לוינט צו פּאַסטן... און בשעת דער סעודה, כּטוב לב חברה־קדישאַ פון די זעכציקער באַאַפּן, איז שמשיל געווען דער הויפּט־טאַן־געבער פון פּריילעכקייט, טאַנצן און זינגען.

זיין ליד: „וואָס וועט זיין אַז משיח וועט קומען“? איז געזונגען געוואָרן בחברותא. און אַזוי ווי שמשיל איז געווען אַ קל־רגלים — אַ לייכטער אויף די פיס, כּדי ער זאָל קענען מאַכן שפּרינג־קונצן, — פּלעגט ער אַראַפּוואַרפן זיינע שטיוויל און טאַנצן בהתלהבות־דיק. פורים האָט ער זיך פּאַרמאַסירט, געכאַפּט אַ פּייקל אין האַנט און פּריילעך־געמאַכט דעם עולם. שמחת־תּורה זענען נישט איין צימעס מיט דער קישקע געווען זיינע „קרבנות“... שמשיל איז געווען אַ שמח־בּחלקו. עס איז אַ פּאַראַדאָקס, אַז גראַד זיין פּאַמיליע, די פּרוי און קינדער, זענען געווען זייער שטילע. מ'האַט נישט געהערט פון זיי קיין פּיפּס, אַזוי זענען געווען זיינע זין: זעליג, מאיר, און אויך די טעכטער. מיטן חורבן פון לונגיניעץ איז אויך אומגעקומען אונזער פּריילעכער קבצן ז״ל.

יוסף בן־שׂאול

הערשעלע דער קברות-מאן

ווער האָט אין אונזער שטעטל נישט געקענט הערשעלען דעם קברות-מאן?
„הער-סעלע“, האָט מען אַרויסגערעדט אי מיט אַ טאַפּעלן רייש און אי מיט אַ
סמ”ך... הער-רסעלע... ווייל אַזוי האָט ער גערעדט — מיט אַ שטאַרקן רייש און מיטן
שיין, ווי אַ ליטוואַק. אָבער פּאַפּולער איז הערשעלע געווען אין שטעטל נישט בלויז
דערפאַר אַליין; דער עיקר — ווייל ער איז געווען דער שומר פון „הייליקן אַרט“.

דער „הייליקער אַרט“ איז געווען ווייט פון שטעטל, האָט דאָרט חברה-קדישא
אויסגעבויט אַ שטיבל, און הערשעלע מיט זיין משפּחה איז געזעסן און געהיט דעם „הייליקן
אַרט“. די ליצנים פון שטעטל פלעגן זאָגן: „הערשעלע היט די מתים, זיי זאָלן נישט
אַנטלויפן“...

נאָר קיין פרנסה האָט הערשעלע דערפון נישט געהאַט. חברה-קדישא האָט אים
נישט געצאָלט קיין געהאַלט. בלויז געגעבן אים אַן אומזיסטע דירה. ס’איברינקע האָט
הערשעלע געמוזט אַליין זוכן. ער האָט געאַרבעט ביי די לונדינעצער בעלי-בתים, וווּ
צוהאַקט אַ קלאַפּטער האַלץ, וווּ אַנגעלייגט אַ פאַר וועגן היי אין שטאַל אויף די
ווישקעס, אָדער גאַר אויסגעגראָבן אַ גרוב אויף פאַרשיטן מיסט. פאַרשטייט זיך,
אַז הערשעלע האָט פון די אַלע מלאכות געהאַט ווייניק מזל-ברכות... און הערשעלע איז
געווען אַ גרויסער קבצן.

דערפאַר טאַקע איז הערשעלע געווען זייער באַוווּסט און פּאַפּולער. נשים צדקניות
פלעגן שוין זאָרגן און ברענגען חלה אויף שבת, פיש און פלייש, הערשעלע זאָל חלילה
נישט זיצן ווייט און עלנט אויפן „הייליקן אַרט“ מיט זיין ווייב און קינדער און נישט
האַבן אויף שבת...

און באמת איז הערשעלע געווען אַ וויל און ליב יידל, און אַחוץ זיין קבצנות איז
ער געווען שטאַרק אַנגענומען ביי אַלעמען אין שטעטל. נישט געקוקט דערויף וואָס ער
איז געווען אַ בעל-משפּחה, אַ מטופּל מיט קינדער, דערצו נאָך אַ גרויסער קבצן, איז
הערשעלע שטענדיק געווען אין אַ גוטער שטימונג מיט בטחון אין אויבערשטן. —
„אַז דער אויבערסטער גיט לעבן, וועט ער מסתּמא געבן צום לעבן“ — אַזוי פלעגט
הערשעלע זאָגן און טאַקע גלויבן.

שטענדיק, ווי געזאָגט, איז הערשעלע אַרומגעגאַנגען מיט אַ שמייכל אויף די ליפּן,
און פון זיינע אויגן האָט געפינקעלט אַ ליכטיק פייערל. די וועלט זאָגט אַ גלייכוואָרט: —
„אַלע קברנים האָבן אַ פריילעכן פנים“ — אַזאָ איז געווען אונזער הערשעלע מיט זיין
נידעריקן גוף און אַרעמער קליידונג.

געווען איז הערשעלע אויך אַ וויצלער, גערעדט געלאַסן, וואָרט ביי וואָרט און
דייטלעך. ער איז נישט געווען קיין גרויסער תלמיד-חכם, אָבער געקענט שיין דערציילן
וויצן און מעשיות פון הערשעלע אַסטראַפּאָליער. ער האָט געהאַט זיינע טיפישע ליטווישע
גלייכווערטלעך און יעדער איינער אין שטעטל האָט ליב געהאַט כאַפּן מיט אים אַ
שמועס. ער האָט אויך געקענט שאַרפּזיניק אַריינזאָגן ווען עס האָט זיך געפּאַסט, למשל:

אין אַ שיינעם העלן טאָג גייט הערשעלע אויף סאדאָווע גאַס און טראַכט וועגן פרנסה. עפעס פאַרדינען, צו וועמען זאָל ער צוגיין פּרעגן אויף אַ שטיקל אַרבעט. גייט ער פאַרביי עפשטיין דעם פעלדשער, ווי ער זיצט אויפן בריקל ביי זיין שטוב, און שעפט פרישע לופט. האָט עס דערזען הערשעלע, גייט ער פאַרביי. שטעלט אים עפשטיין אָפּ און פּרעגט: „וואָס, הערשעלע, מאַכן די מתים אויפן בית־עלמין? טראַכט הערשעלע נישט פיל און ענטפערט קורץ און שאַרף: „די מתים פילן זיך היינט נישט אַמבעסטן, זיי דאַרפן אַ פעלדסער...“

נאָך אַ פּאַל. אַ גבאי פון חברה־קדישא האָט באַשטעלט אויסמויערן אַ „בית“ אויפן קבר פון זיין מוטער, פּרעגט ער הערשעלען, צי האָט מען שוין אויסגעמויערט דעם „בית...“ ענטפערט הערשעלע קורץ און שאַרף: „מ'האָט אַזוי פאַרפעסטיקט און פאַרבעטאַנירט דער מאַמען דיינער אַז זי וועט שוין אַפילו צו תחית־המתים נישט קענען אויפשטיין...“

יא, הערשעלע האָט געהאַט אַ פריילעכע ידישע נשמה און אַן עדל, אַנגעווייטאַקט האַרץ מיט אַ ביטערן שווערן מזל. איך פּערזענלעך, אַלס קליין יינגל, האָב הערשעלען גוט געקענט און געהערט זיינע מעשיות.

הערשעלע האָט געקענט אַרבעטן „מיט דער האַק“ און מיין פאַטער פלעגט אים פון צייט צו צייט צונעמען צו אַ בוי־אַרבעט ביי הילצערנע הייזער. פאַרשטייט זיך אַז הערשעלע פלעגט זיין ביי אונז אַן אַפּטער גאַסט, קומען אָפּנעמען זיינע שכירות, די פאַר רובל פאַר דער וואַך אַרבעט; און אַז הערשעלע פלעגט קומען, פלעגט ווערן פריילעך. הערשעלע דערציילט דער מאַמען מיינער אַ מעשה, און די מאַמע איז אים מכבד מיט אַ וואַרעמע גלאַז ציקאַריע און צובייסעכץ...

אונז קינדער פלעגט ער ברענגען שישקעס פון סאַסנאַוון וואַלד, נעבן בית־עולם, און דער מאַמען פלעגט ער ברענגען אַ מתנה סאַסנע־צווייגן צו מאַכן אַ פאַמילע אויף אַרויסצושאַרן די קוילן פון אויוון ביים זעצן ברויט אַדער חלה.

ביי אונז יונגוואַרג אין שטעטל האָט הערשעלע געהאַט אַ ספעציעלן אַנזען. נישט קוקנדיק וואָס ער איז געווען אַ נידעריק יידל מיט אַ קורץ געפלאַנטערטע שוואַרצע בערדל און געטראַגן אויף די פיס נידעריקע געלאַטעטע שטיוועלעך, האָבן מיר אויף אים געקוקט ווי אויף אַ העלד, אַ דרייסטן יידן, אַ בריה.

מיר קינדער האָבן זייער מורא געהאַט פאַר מתים. מיר האָבן געוויסט, אַז די מתים גייען יעדן אָונט איבער די קאַלטע שולן און דאַוונען, זאַגן... אַגב זענען מיר געווען צופרידן וואָס איז אונזער שטעטל איז נישטאַ קיין „קאַלטע“ שול... און הערשעלע וווינט מיט זיין משפּחה אויפן בית־עולם און — גאַרנישט. אין פינסטערע נעכט זוען ס'בושעוועט אַ שטאַרקער ווינט מיט אַ גרויסן רעגן, האָבן מיר געוויסט, אַז דאָן גייט אַרום הערשעלע איינער אַליין אויפן בית־עולם צווישן די מצבות און... היט. וואָס היט ער? — אַז מצבות זאָלן נישט איינפאַלן. אפשר דאַרף מען וועלכע ס'איז מצבה אונטערשפּאַרן, אפשר האָט דער רעגן אָפּגעשוויינגט די זאַמד פון אַ קבר און אינדערפרי וועט מען שוין נישט דערקענען, דאַרף מען אַרומשיטן, פאַרשטעלן מיט אַ ברעט. הערשעלע איז דאָך אַ נעטרייער „שומר“...

פֿאַרשטייט זיך, אַז אונזערע קליינע קינדערשע פֿאַנטאַזיע האָט דאָס נישט געקענט
איינפֿאַך פֿאַרשטיין. אונזערע מחשבות האָבן זיכער אונז אַוועקגעטראָגן ווייט־ווייט אין
עולם־הדמיון. און מיר האָבן פֿאַרשטאַנען, אַז הערשעלע איז נישט אַביזוער, אַ פֿעוטער
הערשעלע; הערשעלע איז אַ גרויסער צדיק, אַ למד־וויניק, פֿאַרשטעלט פֿאַר אַ גרויסן
קבצן, אַ האַלץ־העקער און קברות־מאַן...

א ש ר

יוסף בן־עדינה / לוניניעצער און קאָזשאַנהאַראָדאָקער אין אַמעריקע

געווינדעט מייענע טייערע שרה און אבא ווילק אין ניו־יאָרק

די עמיגראַציע פֿון קאָזשאַנהאַראָדאָק און לוניניעץ קיין אַמעריקע, האָט זיך
אַנגעהויבן נאָך אין די ניינציקער יאָרן פֿון 19־טן יאָרהונדערט. די געדריקטע מאַטעריעלע
לאַגע האָט געצווונגען דעם קליינשטעטלדיקן יונגערמאַן זיך שיידן מיט זיין פֿאַמיליע און
היים. אָבער נאָר געציילטע מענטשן האָבן דעמאָלט אויסגעוואַנדערט. ערשט נאָכן דורכפֿאַל
פֿון דער רוסישער רעוואָלוציע אין 1905־טן יאָר האָט זיך פֿאַרשטאַרקט די עמיגראַציע.
שווער און ביטער איז געווען דעם דאָזיקן עמיגראַנט, וואָס איז נאָך קיינמאָל נישט געווען
אין אַ גרויסער שטאָט און איז ע"פֿ רובֿ דערצויגן געוואָרן שטרענג רעליגיעז, אַ
איינגעוואַרצלט אין זיין משפּחה, צוגעוויינט צו זיין אַרט לעבן, אָן אַ שפּראַך, אָן בילדונג.
נישט קיין חידוש דעריבער, אַז אַריינפֿאַלנדיק אין גרויסן קאָן־קעסל פֿון ניו־יאָרק, איז
אים זייער שווער אָנגעקומען זיך צוצופאַסן צום נייעם לעבן. דער גרעסטער טייל האָט
פֿאַרלאָזן רוסלאַנד אומלעגאַל, און ספּעציעלע אָגענטן, וואָס האָבן געהאַט פֿאַרבינדונגען
מיט אַ נעץ פֿון באַהעלפּער, האָבן אָרגאַניזירט די עמיגראַציע. ר' לייב וואַלף פעטשעניק
איז געווען דער אָגענט אין לוניניעץ, און די גרעניץ פֿלעגט מען גנבענען...

ס'איז נישט צו באַשרייבן די שרעק און מורא ביים גנבענען די גרעניץ, ביז מ'האַט
שוין דערלעבט הערן די ווערטער פֿון דורכפירער — „פֿראַוואַזשאַטאַר“: „זדיעס אַזשע
זאַגראַניציי“ (דאָ איז שוין אויסלאַנד). און שפּעטער — דאָס פֿאַרן אויפן שיף, דער „קעסל
גאַרדן“, דער „טערען־אינזעל“, די אַלע אויספֿאַרשונגען, אונטערזוכונגען, — דאָס האָט
גאָר אויסגעמאַטערט דעם עמיגראַנט. דאָך איז ער געווען גליקלעך ווען ער איז שוין
אַראָפֿ פֿון שיף, בפרט נאָך ווען זיינער אַ קרובֿ צי אַ לאַנדסמאַן האָט אים מקבל־פנים
געווען. איצט האָט שוין דער עמיגראַנט געהערט גאַנץ אַנדערע ווערטער: „דאָ איז אַ פֿריי
לאַנד“, „אין קאַלאַמבוסעס מדינה ביזטו אַ פֿרייער בירגער, גלייך מיט אַלעמען, אָן
אונטערשייד פֿון ייד און קריסט“. אָבער די דאָזיקע שיינע ווערטער זענען נישט געווען
גענוג אים צופֿרידנצושטעלן. דאָס איינבירגערן זיך איז נישט געווען אַזוי גרינג אָן אַ
לשון, דאָס צוגעוויינען זיך צום נייעם אַרט לעבן, באַקומען אַרבעט, פרנסה א. א. וו.

כמעט אלע נייע אָנגעקומענע זענען אַוועק אַרבעטן אין אַ שאַפּ און אַנדערע פּלעצער, און דאָס איז געווען אַ שווער קאַפיטל, וואָס נישט אלע האָבן עס אויסגעהאַלטן, דאָס בענקעניש נאָך דער משפּחה, נאָך דער אַלטער היים האָט געבראַכט דערצו אַז אַ געוויסער טייל האָט טאַקע פּאַרלאָזן אַמעריקע און צוריקגעקומען אַ היים. בפרט ווער ס'האָט איבערגעלאָזט אַ פּרוי מיט קינדער. אויסער דעם האָבן פּיל פּון די נייגעקומענע געמוזט ארבעטן שבת און נישט איינער פון זיי האָט געליטן פּון דעם מאַראַליש. ער האָט נישט געקענט מסכים זיין, ער זאָל מחלל שבת זיין.

כלל איז דער יידישער עמיגראַנט געווען געדולדיק און האָט מקבל־באהבה געווען זיינע ליידין ווי אַ נאַטירלעכע זאַך, ביז ער האָט זיך צו עפעס דערשלאָגן. אַ געוויסער טייל האָט זיך שפּעטער גוט איינגעאַרדנט. די לאַנדסלייט האָבן די נייע געהאַלפּן זיך איינגאַרדנען, איבערהויפּט זייערע קרובים. יעדער ניי־אָנגעקומענער האָט תּיכּף איבער־געשיקט זיין פּאַמיליע אַן אָפּגעשפּאַרטן, פּאַרהאַרעוועטן דאָלאַר און באַלד אויך זיין פּיקטשער אַ לאַ אַמעריקאַנער. — פּון לונדינעץ און קאָזשאַנהאַראַדאַק זענען נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה צענדליקער פּאַמיליעס אַוועק קיין אַמעריקע, ביז די טויערן פּון לאַנד האָבן זיך געשלאָסן פּאַר נייע עמיגראַנטן.

אויך נאָכן אַוועקפּאַר קיין אַמעריקע האָבן די עמיגראַנטן נישט פּאַרגעסן זייער אַלטע היים. זייער אַ גרויסער טייל פּון קאָזשאַנהאַראַדאַקער יידן האָבן געלעבט פּון אַמעריקאַנער שטיצע. דער קאָזשאַנהאַראַדאַקער לאַנדסמאַן איז געבליבן טריי זיין שטעטל, יעדערער פּון זיי האָט שטאַלצירט מיט איר און דערמאַנט מיט ליבע און כּבוד די אַלטע „קאַלטע“ שול מיטן ווונדערבאַרן קינסטלערישן אַרן־קודש, דעם אַלטן בית־עולם, דעם „נשמה־באַרג“, די באַבראיניע, די גרויסע רבנים, שוחטים, איבערהויפּט דעם רב ר' הלל גאַרעליק ז"ל. זייער ליבע צום רב איז געווען אַזוי גרויס, אַז זיי האָבן אים אַריבערגענומען צו זיך קיין אַמעריקע, צום גרויסן באַדויערן איז ער אין אַ קורצער צייט אַרום נפּטר געוואָרן. די זקנים, די נשים צדקניות, — דאָס אַלץ איז איינגעקריצט געוואָרן ביים לאַנדסמאַן אין דער נשמה. זייער ליבע האָט זיך אויסגעדריקט מיט שיקן מאַטעריעלע הילף. אויך די לונדינעצער האָבן נישט פּאַרגעסן זייער אַלטע היים און גלייך נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן זיי געשיקט דרינגענדע הילף, און אַ ספּעציעלן שליח — אונזער פּריינט צבי (הערי) דענענבערג, וואָס איז געקומען אין אַ זייער שווערן מאַמענט נאָכן קריג צווישן פּוילן און סאָויעט־רוסלאַנד, ווען די מאַכט אין פּוילן איז נאָך נישט געווען פעסט, און קיין נאַרמאַלע אַרדנונג האָט נאָך נישט געקאַנט זיין. די יידישע באַפעלקערונג האָט ממש געהונגערט און הערי דענענבערג איז געווען איר רעטער. ער איז געקומען און געבראַכט פּיל געלט, סיי וואָס יעדער קרוב האָט געשיקט פּאַר זיין פּאַמיליע און סיי אַ גרויסע סומע געלט פּון לונדינעצער און קאָזשאַנהאַראַדאַקער רעליע־פּאַמיליעס פּאַר דער יידישער קהילה. דענענבערג האָט דערפּילט זיין שליוחות טריי און אַרענטלעך, און דער עולם סיי אין דער אַלטער היים און סיי אין אַמעריקע, איז געוון אַזוי צופּרידן, אַז אונזערע לאַנדסלייט האָבן אים געשיקט אַ צווייטן מאַל.

פאריינען און ארגאניזאציעס פון אונזערע לאנדסלייט אין אמעריקע

אין 1917-טן יאר איז דורך דער איניציאטיוו פון לאַנדסמאן מאיר לוצקי אַראַנזשירט געוואָרן דער לונניעצער און קאָזשאַנהאַראַדאַקער רעליעף-קאָמיטעט, וועלכער איז געקומען צו הילף די פאַראַרעמטע פון דער מלחמה ס'איז איבערגעשיקט געוואָרן דורכן דעלעגאַט הערי דענעבערג איבער 3000 דאָלאַר רעליעף-געלט און 20.000 דאָלאַר פון יחידים, און דערמיט האָבן זיי געראַטעוועט פון אונטערגאַנג הונדערטער פון אונזערע משפחות אין דער אַלטער היים. אין 1943-טן יאַר, אין סאַמע ברען פון דער צווייטער וועלט-מלחמה, איז דורך דער איניציאטיוו פון יעקב שוואַרץ ז"ל, וועלכער האָט פאַראויסגעזען די נויטיקע הילף, ווידער אַרגאַניזירט געוואָרן דער רעליעף-קאָמיטעט, צום גרויסן אומגליק איז שוין נישט געבליבן קיין יידישע קאָזשאַנהאַראַדאַק און לונניעץ, נאָר שארית הפליטה, וואָס זענען געווען צושפרייט איבער רוסלאַנד, פוילן און פאַרשידענע לאַגערן. דער רעליעף-קאָמיטעט, וואָס איז זיין שפיץ זענען געשטאַנען דזשא פעלדמאַן — פאַרזיצער, מאיר קרוגלין — קאַסירער און דער טיכטיקער און איבערגעגעבענער סעקרעטאַר מאַקס לוצקי, האָט זיך פאַרבונדן מיטן „אַרגון יוצאי לונניץ וקו'נהורודוק“, וועלכער האָט זיך אין דער זעלבער צייט אַרגאַניזירט אין ארץ-ישראל און איז שוין געווען טעטיק און געהאַט פאַרבינדונגען מיט דער שארית הפליטה. אַדאַנק דער גרויסער הילף פון דעם רעליעף-קאָמיטעט אין ניו-יאָרק, האָט דער אַרגון יוצאי לונניץ אין ארץ-ישראל פאַר-ברייטערט זיין הילף און טעטיקייט סיי מיט שיקן שפייז-פּעקלעך קיין רוסלאַנד און אַנדערע ערטער און סיי מיט העלפן איינאַרדנען די צענדליקער געראַטעוועטע לאַנדסלייט וואָס זענען אָנגעקומען קיין ישראל.

דער רעליעף-קאָמיטעט האָט אויך געגעבן 500 דאָלאַר פאַר דער „הגנה“ אין ארץ-ישראל אין דער יידישער באַפרייאונגס-מלחמה מיט די אראַבער און אויך אַ סומע געלט פאַר יידישן „אַפיל“ לטובת ישראל.

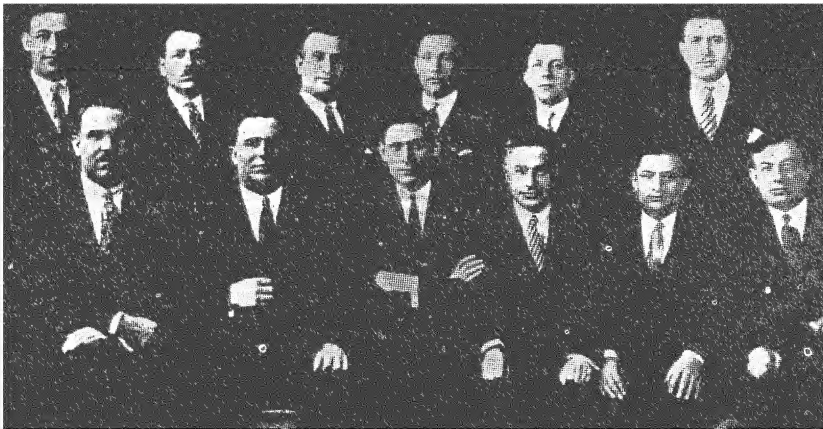
דער לונניעצער-קאָזשאַנהאַראַדאַקער 481-טער ברענטש „אַרבעטער-רינג“

דער דאָזיקער „אַרבעטער-רינג“, געגרינדעט אין 1917 דורך דער איניציאטיוו פון דזשא גאַלדמאַן, י. גינזבערג, ה. קאַלניק, מוזיקער און א. שוואַרץ, גיט הילף זיינע מיטגלידער אין פּאַל פון קראַנקייט אָדער אַן אומגליק, האָט פאַרבינדונגען מיט סאַנאַ-טאַריומס פאַר זיינע מיטגלידער וואָס נויטיקן זיך אין הילף, זיי זאָלן נישט דאַרפן אַנקומען צו פאַרשיידענע צדקה-חברות. די לעצטע יאָרן איז אויך דאָ די איניציאטיוו צו בויען היימען פאַר די עלטערע מיטגלידער. אין ניו-יאָרק איז אויסגעבויט געוואָרן אַ פּראַכטפולע געביידע פאַר דעם צוועק, אונזער לאַנדסמאַן דזשא גאַלדמאַן איז איינער פון די 5 מיטגלידער פון דער אַפליקאַציאָנס-קאָמיטעט. דער 481-טער ברענטש האָט זיך בייגעשטייערט פאַר דער געביידע מיט אַריבער 3000 דאָלאַר. ער זאָרגט פאַר זיינע מיטגלידער נישט נאָר ביים זייער לעבן נאָר אויך נאָכן טויט — מיט קרקע אויפן בית-עולם.

אַבער נישט נאָר מיט סאַציאַלע פאַרזאָרגונג פאַרנעמט זיך דער א. ר. ער פאַרנעמט

זיך אויך מיט קולטורעלער טעטיקייט. ווי אַרגאַניזירן ליטעראַרישע אַוונטן, קאַנצערטן און פאַרוויילונגען. דער א. ר. באַטייליקט זיך אין אַלגעמיינע יידישע אונטערנעמונגען: אַזוי האָט ער זיך באַטייליקט אין דער אַקציע פון שאַפן געלט פאַר דעם יידישן אַרבעטער-קאַמיטעט, „היאס“ און די לעצטע צייט — אויך אין קאַמפּיין פאַר דער „הסתדרות העובדים“ אין ישראל. — אין 1935-טן יאָר איז אַרגאַניזירט געוואָרן ביים ברענטש אַ פּרויען-גרופּע, וואָס האָט געטאָן וויכטיקע אַרבעט פאַרן ברענטש, ווי העלפּן נויטליידיניקע, און אַרגאַניזירן קולטורעלע אונטערנעמונגען. — אין אַפּריל 1942 איז געפּייערט געוואָרן אימפּאַזאַנט דער 25-יאָריקער יוביליי פון ברענטש. ס'איז דערשינען אַ ספּעציעלער יוביליי-זשורנאַל אין אַ פּראַכטפולער פּאַרם. די הויפּט-טער פון ברענטש אין דער צייט זענען געווען דזשאַ פעלדמאַן, דזשאַ גאַלדמאַן, פ. סטאַן, ס. פּיין, דוד פּיין, חפּץ, קאַלניק, גינזבערג, סעליצער, שניידער, קלעמפּנער און בערזאן. דער ברענטש ציילט ביי 180 מיטגלידער.

די צאָל פון לויניעצער און קאָזשאַנהאַראַדאַקער אין אַמעריקע איז בערך 600—700, דערפון אַרום 500 אין ניו-יאָרק און די איבעריקע אין די פאַרשיידענע שטעט. דער גרעסטער טייל פון זיי ציען זייער פּרנסה פון אַרבעט, אָדער קליינהאַנדל, קיין גרויסע גבירים זענען נישט דאָ צווישן זיי. אָבער ס'זענען דאָ צווישן זיי געזעלשאַפטלעכע איבערגעגעבענע טוער, ווי מאַקס לוצקי, און מאיר קרוגלין אין דער ציוניסטישער באַוועגונג און דזשאַ גאַלדמאַן, סענדער פעטשעניק, און דזשאַ פעלדמאַן אין דער יידישער אַרבעטער-באַווגונג. אויך אין דרום-אַמעריקע (אַרגענטינע), איבערהויפּט אין בוענאָס איירעס, געפינען זיך אונזערע לאַנדסלייט, וואָס פירן אַ געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט, און געציילטע פּאַמיליעס זענען צעשפּרייט אין בראַזיל, קובאַ, דרום-אַפּריקע א.א.

די פאַרוואַלטונג אין די מיטאַרבעטער פון לויניעצער און קאָזשאַנהאַראַדאַקער 481 אַרבעטער-רינג (1927) ניו-יאָרק.

זיצן פון לינקס—רעכטס: י. פעלדמאַן, י. לייפּמאַן, י. גאַלדמאַן, מ. לוצקי, ד. פּיין, ב. שפּיראַ. שטייען: קוואַטנעץ, שניידערמאַן, פענפּילד, מיגדאלאוויטש, ווינער און בערזאן.

ח ו ר ב ז ל ו נ י נ י ע י ז

ליפע יאָסילעווסקי / דער אונטערגאַנג

אין יאר 1939, מיטן אויסברוך פון צווייטן וועלט־קריג, לעבט איבער אונזער שטעטל און איר יידישע באַפעלקערונג שווערע מאַמענטן. אַן אַלגעמיינער כאַאָס הערשט ביי דער מאַכט, די דייטשן רוקן זיך פאַרויס און די פּוילישע רעגירונג פּאַלט. דעם 17טן סעפּטעמבער אין אָונט, נעבן בית־הקברות, ווערן געמאַכט באַריקאַדן דורך די לעצטע פּוילישע מיליטער־אַפטיילונגען, וועלכע פרובירן פאַרהאַלטן דעם אַנקום פון דער רויטער אַרמיי פון מיקאַשעוויטשער זייט.

דעם 18טן סעפטעמבער אינדערפרי איז כמעט די גאַנצע באַפעלקערונג פון שטעטל, דערין אויך די יידן, שוין געשטאַנען און באַטראַכט דאָס רויטע מיליטער וועלכע איז געשטאַנען נעבן נייעם בנין פון סטאַראַסטוואַ (דער בנין געפינט זיך עק סאַדאָווע גאַס, נישט ווייט פון רוסישן בית־הקברות). פאַרן אַנקום פון דער רויטער אַרמיי איז געבליבן דאָס שטעטל אַן אַ רעגירנדער מאַכט, ס'האַבן זיך געגרייט מאַכן פאַגראַמען די פּויערים פון די דערפער באַסטין און לונין. אַלס קעגנמיטל איז באַלד אַנטשטאַנען אַן אַלגע־מיינע זעלבסטשוץ, אין וועלכער ס'זענען געווען פאַרטראַטן כּון דער יידישער באַ־פעלקערונג: יעקב בוימאַן, לייבל אייזנבערג, דן גרינשטיין און חיים רובינראוט, נאָר אין משך פון איר קורצער עקזיסטענץ, אומגעפער 2 טעג, האָט זי גאַרנישט באַוווּן אויפצוטאָן. טראַצדעם וואָס ס'האַבן זיך באַוווּן פּויערים אין שטאַט, איז קיין פאַגראַם נישט פאַרגעקומען און אין אַלגעמיין האָבן זיך די פּויערים פאַרהאַלטן רואיק.

מיטן אַנקום פון דער ראַטן־מאַכט זענען אויך אַנגעקומען די יידישע געוועזענע פּאַליטישע אַרעסטירטע, און ס'איז באַלד געשאַפן געוואָרן אַן אַזוי־גערופענער „וורעמענני איספּאַלניטעלני קאַמיטעט“, ד. ה. אַ צייטווייליקער אויספיר־קאַמיטעט, וועמעס אויפגאַבע איז געווען אויפפאַסן אויף דער אַרדנונג אין שטאַט, דער קאַמיטעט איז באַשטאַנען פון מרדכי־יוסף פּלאַקסמאַן, איסאַק סלוצקי און נח סענדערוק, וועלכע זענען געקומען פון וואַרשע און אויך אַ קריסט מיטן נאָמען בוכטיק, וועלכער איז, אגב, מיטן אַפּטרעטן פון דער רוסישער מאַכט, פאַרבליבן מיט די דייטשן און ער לעבט נאָך אודאי ערגעץ אויך היינט. פאַרטראַטן אין קאַמיטעט איז געווען אַרקאַשאַ ספּירידאַנאָו, אויך אייניקע פּערזאָנען פון דער אַפּיציעלער מיליטערישער מאַכט, וועלכע זענען געווען די טאָך־געבער פון אויספיר־קאַמיטעט. עס זענען באַלד אַרעסטירט געוואָרן אַ סך פּוילישע געוועזענע מיליטער־לייט, בתוכם אויך דער פאַרטרעטער פון סטאַראַסטע, דער פּאַליטישער רעפּערענט באַרטניצ'עק.

די ערשטע אויפגאבע פון קאַמיטעט איז געווען צו באַזאָרגן דער באַפעלקערונג מיט ווּיזונגען און האַלץ אויף ווינטער. אַ סך האָבן באַקומען צו 1 אָדער 2 מעטער האַלץ.

און די אָנגעקומענע פון פּוילן די אַזוי־גערופענע „בעזשנצעס“, האָט מען באַזאָרגט מיט דירות. דער קאָמיטעט האָט עקזיסטירט 3 וואָכן און דאָן איז איינגעשטעלט געוואָרן אַ נאַרמאַלע סאָויעטישע מאַכט, וועלכע האָט אָנגעהויבן איינפירן אַ סאָויעטישע אָרדנונג. עס איז רעקוויזירט געוואָרן די סחורה ביי דעם מאָנאָפּאָקטור־סוחר אברהם מיאסניק און עס איז איבערגעגעבן געוואָרן אין שניידער־אַרטעל, וואָס איז באַלד געשאַפן געוואָרן מיט הערשל פּרומקין אַלס פּאַרויצער, ס'איז אויך געשאַפן געוואָרן אַ שוסטער־אַרטעל, וועלכער האָט זיך געפונען ביי משה־וואַלף דיאַטלאָוויצקי אין שטוב. אויך האָבן זיך אָנגעהויבן שאַפן קאַפּעראַטיוון, אַלץ אויפן סאָויעטישן שטייגער. טראַץ אַלעמען האָט די יידישע באַפעלקערונג רואיק געלעבט. די געוועזענע סוחרים און קרעמער האָבן זיך געשראַקן מ'זאָל זיי נישט אַרויסשיקן קיין סיביר, וואָס ס'איז טאַקע געשען שפּעטער. אַזוי זענען ביידע ברידער אברהם און טוביה מיאסניק אַרויסגעפאַרן קיין וואַלין, גאַלאַווי (דער האַלץ־סוחר) איז אַרויסגעפאַרן קיין סאַרנע, לייבל אייזנבערג (דער געוועזענער ראש־הקהל אין לונניצע) איז אַרויסגעפאַרן קיין ביאַליסטאָק.

דאָס לעבן האָט זיך כלומרשט אָנגעהויבן נאַרמאַליזירן, ווער ס'האָט געאַרבעט אויף אַ מלוכה־פּאַסטן, ווער אין אַן אַרטעל, און ווער ס'האָט נאָך געאַרבעט אַלס קוסטאַר, ד. ה. ביי זיך אַליין (אָן געדונגענע אַרבעט־הענט). אַ טייל ווידער פון די יידן האָבן זיך פאַרנומען מיט ספּעקולאַציע, מ'פלעגט פאַרן קיין לעמבערג, ברענגען זיף און פאַרדינען רוסישע „שטערוואַנצעס“, אַ שטאַרקער האַנדל איז אָנגעאַנגען אויך מיט וואַליוטע (גאַלד און דאָלאַרן).

אין 3 מאָנאַטן אַרום נאָכן אָנקומען פון דער רויטער אַרמיי קומען פאַר אַלגעמיינע פאַרזאַמלונגען, אויף וועלכע עס ווערט פאַרגעלייגט דורך פאַרשטייער פון דער ווייס־רוסישער סאָויעט־מאַכט. אַז די פאַרנומענע געביטן זאָלן איינגעשלאָסן ווערן אין דער ווייס־רוסישער סאָויעטישער רעפּובליק. די פאַרשלאָגן ווערן איינשטימיק אָנגענומען און דאָן הויבט מען זיך אָן גרייטן צו וואַלן: וואַלן צום אויספיר־קאָמיטעט, ד. ה. אַרטיקע וואַלן און וואַלן צום „ווערסאָווי סאָויעט“ ס. ס. ר. און „סאָויעט נאַציאָנאַלנאַסטי“. לונניצע ווערט דערקלערט אַלס ראַיאָן (קרייז) און ס'ווערן גע־שאַפן 17 וואַל־ראַיאָנען, אין וועלכע ס'נעמט אַנטייל אויף אַ לעבאַפטן אופן אַ טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג. אין די וואַל־ראַיאָנען קומען פאַר טעגלעך לעקציעס, מ'לערנט די סאָויעטישע קאָנסטיטוציע און מ'לייענט צייטונגען און זשורנאַלן. אַלס קאַנדידאַט ווערט אַרויסגעשטעלט אַ געוויסער אַניסימאָו אַלס פאַרשטייער אין העכסטן סאָויעט־ראַט, און אין „סאָויעט נאַציאָנאַלנאַסטי“ — אַ לונניצער באַן־אַרבעטער, אַ קריסט, וועלכער האָט געווינט אויף בראַדילאָוקער גאַס.

נאָך די וואַלן הויבט זיך אָן אַ סדרה מיט עוואַקואַציע „לויטן רוסישן נאָמען“. דער ערשטער אַזוי גערופענער „קרובן“, ווי עס איז אָנגערופן אין יענער צייט, איז געווען ד"ר אַקסעלראַד, וועלכער ווערט אַרעסטירט און אַרויסגעשיקט אין ווייטן סיביר. נאָכדעם קומט די ריי אויף דער משפּחה גערצולין (דער אייזן־קרעמער), ס'ווערט אַרעסטירט דער האַלץ־סוחר פייבל דעכטיאר (ער אַליין, אָן דער משפּחה) און

אויך יעקב גלויבערמאן (דער זייגער-מייסטער), שלמה האפשטיין (דער אַפטייקער) מיט זיין משפחה, און ממש פאָרן קריג, אומגעפער 2 טעג פאָרן אויסברוך פון רוסיש־דייטשן קריג, ווערט אַרעסטירט די משפחה רובינראַט: חיים, הערשל, די מיטער און די שוועסטער. די אַלע אויבנדערמאָנטע האָבן באַקומען אַ שעה צייט אויף איינפאַקן זיך און אַפּפּאַרן. דאָס איז געשען ביזן 22־טן יוני 1941. מיט דער דאָטע הויבט אַן אַפּגעמעקט ווערן דער יונגער יידישער קיבוץ אין דער פּראָווינץ־שטעטל לונניעץ.

דעם 23־טן ד. מ. הערשט אין לונניעץ אַ שרעקלעכע פּאַניק, ס'ווייזן זיך אין שטעטל די ערשטע 2 דייטשע עראָפּלאַנען, נאָר זיי באַמבאָדירן נישט. די זעלבע נאָכט ווערט באַלויכטן די בריק אויפן טייך פּריפּיעט דורך די עראָפּלאַנען, נאָר עס ווערט אויך נישט באַמבאָדירט.

דעם 24־טן קומען אַן פון פינסקער ריכטונג און פון באַראַנאוויטש מיליטער אין פּולער אומאַרדנונג און לאָזן זיך אויפן וועג קיין מיקאַשעוויטש; אויך אַ סך לאַסט־אויטאָס זענען געפּאַרן אין דערזעלבער ריכטונג.

דעם 25־טן וויל זיך די יידישע באַפעלקערונג עוואַקואירן, אָבער דער באַן־הויף ווערט אַפּגעשלאָסן דורך מיליטער, מ'מוז האָבן ספּעציעלע דערלויבנישן פון אויספיר־קאָמיטעט און דער מיליטערישער מאַכט כדי צו קענען פּאַרן. אַ סך פון דער יידישער באַפעלקערונג לאָזן זיך צופּוס קיין מיקאַשעוויטש און לענין, כדי פּאַרטצוועצן דעם ווייטערדיקן וועג און נישט אַריינפּאַלן אין דייטשע הענט.

אין לענין זענען זיך צוזאַמענגעקומען אַרום 6000 יידן פון פינסק, גאַנצעוויטש, לונניעץ, קאַזשאַנהאַראַדאַק, לאַכווע און אַרומיקע דערפּלעך. וועלכע האָבן געוואָלט אַריבערגיין די טייך און לאָזן זיך ווייטער, נאָר די טייך איז געווען באַוואַכט דורך רוסישע גרעניץ־מיליטער אונטער דער אָנפירונג פון איינעם סאַכאַראָוו (אַ לייטענאַנט), וועלכער האָט פּאַר קיין פּאַל נישט דערלויבט אַריבערגיין די טייך. אַזוי האָבן געמוזט ביז 95% פון די אַנוועזענדע אומקערן זיך צוריק. נאָר איינצעלע האָט זיך צופּעליק איינגעגעבן אַריבערגיין די טייך און אַ דאַנק דעם זענען זיי טאַקע געבליבן לעבן.

דעם 28־טן פּאַלן די ערשטע דייטשע באַמבעס פון זייערע עראָפּלאַנען. עס זענען געפּאַלן עטלעכע קרבנות פון דער רוסישער באַפעלקערונג. אַלע ווילן אַוועקגיין, קיינער ווייס אָבער נישט ווהיין, און ווי אַזוי. מ'פרובט אַלע מיטלען כדי אַריינצוכאַפּן זיך אין באַן, נאָר ס'געלינגט כמעט ווי קיינעם נישט.

דעם 30־טן פּאַרלאָזט לונניעץ די רעגירונגס־מאַכט, און אומגעפער אין אַ פּאַר טעג אַרום גייט אַריין דייטשע מיליטער אין לונניעץ. די „אומבאַזיגבאַרע“ דייטשע אַרמיי און „ציוויליזאַציע“ שטעלט אין „אַרדנונג“ אויף דער יידישער גאַס. די ערשטע ווערן געטראָפּן מענטשן פון יידישער אינטעליגענץ. אַ דאַנק אַ געוויסן פּאַנין פון זאַלעסיע, ימח שמו זכרו, ווערן אויסגעהרגעט אַלע יידישע דאָקטוירים, ווי ד"ר י. גורוויטש, ד"ר יאשאַ גרינשטיין, ד"ר פיניע זאַרעצקי, ד"ר יוסף פּרישקולניק (שמאי דעם קצב'ס אַ זון) און נאָך אייניקע וואַרשעווער דאָקטוירים, וועלכע זענען אַנטלאָפּן אַהער פון וואַרשע. דאָס איז געווען דער ערשטער קבלת־פּנים.

לויטן באַשלוס פון דער דייטשער מיליטערישער מאַכט ווערט געשאפן אַ יידן־ראַט, אין וועלכן ס'גייען אַרײַן: משה שפירא, אברהם ראדמאן, לייבל האַלצמאן און דוד בראַדניצקי. די דייטשן פאָדערן שטיוול. עטלעכע פאַר שטיוול ווערן געמאַכט. ס'געפעלט זיי די אַרבעט פון די יידישע האַנטווערקער בעניע טאַפּטשיק, יוחנן גרינשטיין, פיניע איקראַיניעץ און זיי פאָדערן נאָך שטיוול. דער יידן־ראַט מאַכט זיך נישט וויסענדיק, מ'שטעלט זיך נישט פאַר די פאָלגן וועלכע ס'וועלן קומען נאָכדעם.

אינגליכן רופט צונויף די דייטשע מאַכט אַלע יידישע מענער, אין עלטער פון 14 יאָר און ווייטער, און הייסט זיך צושטעלן ביי דער פאָוושעכנער שול אַנטקעגן גרינשטיינס מויער. מ'קלייבט זיך צונויף, און דער יידן־ראַט נעמט אָן אַלע מיטלען אַז אַלע זאָלן קומען אויפן אַנגעוויזענעם פּלאַץ. דער אויסרייד איז געווען — אַז מ'גייט צום קורסקן האַספּיטאַל אויף אַרבעט. פון דאָרטן ווערן זיי אַבער אַפּגעפירט אויף פינסקער וועג נאָך דער צווייטער אייזן־באַן־בוקדע, אַרום 2 קילאָמעטער פון דערפּל „מעלעסניצע“ און דאָרטן אין עטלעכע גרויסע גריבער געפינען זיי זייער אייביקע רו.

אַ כאַראַקטעריסטישן עפיזאָד פון יענער צייט האָט מען דערציילט: מאיר שוואַרצמאַן (יעקב מרדכי דעם שוסטערס עלטסטער זון, אַזוי פּלעגט מען אים רופן) איז אַוועק צו דער אַרבעט און האָט נישט מיטגענומען קיין עסן, האָט זיין פּרוי זיך געערגערט, וואָס זי האָט אים נישט מיטגעגעבן קיין עסן, בעט זי איר יינגלע, זייער אַ געראַטן קינד אין עלטער פון 10 יאָר ער זאָל אַוועקטראַגן דעם פאַטער עסן. דאָס קינד גייט אַוועק און קערט זיך שוין מער נישט אום. ער געפינט זיין רו מיט אַלע דערוואַקסענע יידן צוזאַמען...

די פּרויען גלויבן נאָך אַז זייערע מענער לעבן, מ'איז אַבער פאַרצווייפּלט און אַ טייל איז גלייכגילטיק. עליפי נס זענען ניצול געוואָרן, פאַרלויפיק, 36 מענער: דוד בראַדניצקי, משה גרינשטיין, משה־ברוך כהן, בן־ציון טאַפּטשיק, יוחנן גרינשטיין (דער שוסטער), יעקב־לייב ראָזענקראַנץ (דער בלעכער), גרשון פינחאסאָוויטש (דער פּאהאסטער), יעקב לעווין (שמואל דעם סטאַכאווער'ס אַ זון) פון בראַדילאָוקע. (זיין פאַטער האָבן די ערשטע באַלשעוויקעס געהרגעט אין קאָיאָנעס־וואַלד) און אייניקע „בעזשענזעס“ זענען איבערגעבליבן אַדאַנק דעם וואָס זיי האָבן זיך נישט צוגעשטעלט גלייך מיט אַלע יידן צו דער אַזוי־גערופענער „אַרבעט“ פון די דייטשן. בעניע טאַפּטשיק און יוחנן גרינשטיין זענען אַרויסגענומען געוואָרן פון דער רייע דורך אַ דייטש וועלכן זיי האָבן געמאַכט שטיוול, זיי האָבן אויך גערופן פיניע אוקראַיניעץ ער זאָל מיטגיין מיט זיי, אַבער עס איז שוין געווען צו שפעט און ער איז אַוועק גלייך מיט אַלעמען צו זיין אייביקער רו.

דאָן קומט די סדרה „געטאַ“. די דייטשע מאַכט קען נישט פאַרטראַגן דאָס די יידישע פּרויען זאָלן וווינען אין שכנות מיט זייערע קריסטלעכע שכנים. ס'ווערט אַנגע־מערקט אַ פּלאַץ פאַר די איבערגעבליבענע פּרויען, וווּ זיי קענען פאַרזעצן פאַרלויפיק זייער עקזיסטענץ. אַנהויבנדיק פון ראַג פון סאַקאַלאָוסקיס מיל ביז יהושע'לע (דעם גאַנטאר), אַרײַנגערעכנט פּנחס וויניקס שטוב און משקה בראַדניצקי'ס שטוב, אויך שרה דער

רביצינס שטוב ביו סאקאלאווסקיס מיל. דאָס איז די לינקע זייט, גייענדיק פון שטאָט צו די זעמד, דאָ איז געווען דער יידישער „געטאָ“, אָהער האָט מען צוזאַמענגעטרעבן די לעבן פאַרבליבענע יידן פון די דערפער: לונין, וואַלקע, באַסטין, דיאַטלאָוויטש א.א.וו. אויך פון אַלע פיר שולן האָט בלוז די זעמדישע שול געהאַט דעם זכות בלייבן אין געטאָ. דאָ האָבן זיך געפונען די יידן אין דעם צווייַעק פון 4—5—6 נפשות, ווער אין אַ צימער, ווער אין אַ שטאַל, ווער אין אַ „זיעמליאַנקע“ און ווער אין אַ יידישן קעלער. אָפגעצוימט איז געווען דער געטאָ מיט שטעכיק דראָט, באַוואַכט 24 שעה דורך אַרטיקע קריסטן, פון וועלכע ס'איז געשאַפן געוואָרן די דייטשע מיליץ. ביים איבערקלייבן זיך פון שטאָט אין געטאָ, איז געווען דערלייבט מיטנעמען זאַכן און עטוואָס שפייז, אָבער קיין מעבל.

יעקב מוזיקאַנטס פרוי (שמעון דעם קלעזמערס שוור) האָט ביים איבערקלייבן זיך ביים טויער פון געטאָ פאַרלאָרן 5 רובל גאַלד. דאָס האָט באַמערקט אַ דייטש און דער טויט־אורטייל איז אויסגעפירט געוואָרן אויפן אַרט. די פרוי איז געלעגן 24 שעה אַלע יידן האָבן געדאַרפט קוקן און נעמען אַ ביישפּיל, וואָס עס קומט אַ יידן פאַר האַלטן גאַלד. ס'האָבן זיך אָנגעהויבן פרישע סדרות פאַר יידן: שאפן פון דאָסניי אַ יידן־ראַט, קאַנטריבוציע, אָפגעבן פוטערס, די דייטשן, גיין אויף אַרבעט. דערפאַר האָט די דייטשע מאַכט באַויליקט געבן די יידן צו 100 גראָם ברויט אַ פּערזאָן אַ טאַג, און אַזוי האָט מען זיך געמאַטערט, געלעבט און געאַרבעט אַ קאַרג יאָר אין געטאָ, ביז ס'איז געקומען די טרויעריקע שעה און דער סוף פון יידישן קיבוץ אין לונניצען.

אין טאָג פון ה' אלול תש"ב האָט מען אויפגעקליבן די אַלע איבערגעבליבענע יידן מ'האַט זיי אַוועקגעפירט. ליידער איז קיין איין לעבעדיקער נפש פון זיי ניט פאַרבליבן, כדי עדות זאָגן אויף דער טראַגעדיע. אַלע זענען אַוועקגעפירט געוואָרן אויפן פינסקער וועג, נישט דערגייענדיק צום גרינעם בריקעלע, אויף דער רעכטער זייט אונטערן „נאַסיפּ“. דאָרטן האָבן געפונען זייער אייביקע רו אונזערע קדושים, קינדער, פרויען פון די פריער איבערגעבליבענע מענער.

די לענג פון ברודער־קבר איז אומגעפער 80 מעטער. לונניצען איז ריין געוואָרן פון יידן. די שטעטל גופא איז אויך חרוב געוואָרן. נישטאָ קיין יידישע הייזער, נישטאָ קיין יידישע שולן, נישטאָ קיין יידישע ביבליאָטעק. זייענדיק אין לונניצען צום 2־טן מאל, בין איך ווידער געגאַנגען זוכן אַ ייד. נישט דערגייענדיק צו דער בראַדילאָווקער גאַס, האָב איך געהערט אַ קלאַפּעריי אין זעליגס קוזשניע. דאָ האָב איך דערזען אַן ס'שטייט אַ גוי און קלאַפּט מיטן גרויסן האַמער. ער איז איצט דער יורש פון זעליג דעם שמיד. מיין האַרץ האָט פאַרקלעמט, פון גרויס צער און האַרצווייטיק. איך בין אַוועק און מער האָב איך שוין נישט געקענט זיין אין לונניצען. כ'האַב זיך באַגעגנט מיט באַקאַנטע גוים. יעדער איינער פון זיי האָט כלומרשט אויסגעדריקט זיין באַדויערן אויפן יידישן חורבן. אויסער סאַניקאוויטש, דער געוועזענער בריוו־טרעגער, וועלכער האָט מיך באַגעגנט מיט האַרציקייט און טרערן אין די אויגן.

יעקב בוימאן / דער ביטערער סוף

די ערשטע טעג יולי 1941 פארנעמען די דייטשן לוניניעץ. באלד נאכן פארנעמען די שטאָט — ווערן מאַביליזירט אויף אַרבעט אַלע יידישע מענער פון 14 יאָר און ווייטער. מ'פירט זיי כלומרשט אויף אַרבעט און זיי ווערן אַלע דערשאַסן און באַגראָבן אין אַ ברודער־קבר. ס'בלייבן נאָר איבער עטלעכע געציילטע — שניידער און שוסטער. די איבערגעבליבענע פרויען און קינדער ווייסן נישט וועגן גורל פון זייערע מענער און פאָטערס. קורץ נאָכדעם ווערט די איבערגעבליבענע יידישע באַפעלקערונג — פרויען און קינדער פאַרשאַרט אין געטאָ אויף די זעמד. זיי שטייען אויס די שווערסטע צרות — הונגער, קעלט און שווערע אַרבעט. פאַר דער קלענסטער באַשולדיקונג דראָט טויט־שטראַף. ס'שטאַרבן אויס אַ סך פרויען און קינדער וועלכע מ'איז מקבר אין געטאָ אין די גערטנער. דער הויפטאַנפירער פון געטאָ איז דער אוקראינער סקוביי, וועלכער האָט געווינט די גאַנצע יאָרן אין לוניניעץ און געלעבט צווישן יידן. אין 1942־טן יאָר, ד' אלול, האָבן די יידן אין אַוונט זיך דערוואַסט, אַז נעבן דער נייער „באַינע“ איז אויס־געגראָבן אַ גרויסע גרוב, האָבן זיי פאַרשטאַנען אַז מען האָט עס פאַר זיי צוגעגרייט, אָבער מ'האַט גאַרנישט געקענט העלפן. זיי האָבן אַפילו נישט געקלערט וועגן אַ ווידערשטאַנד, ווייל ס'זענען געווען בלויז פרויען און קינדער און אַ פאַר מענער — קראַנקע און אַפגעשוואַכטע. אויפצומאַרגנס, ה' אלול — 5 אַזייגער פאַרטאָג, ווערט די געטאָ ליקוידירט. אַלע יידן ווערן אַרויסגעפירט צו דער גרוב — דאַרטן הייסט מען זיי זיך אויסטאַן נאַקעט און גרופ־ווייז ווערן זיי דערשאַסן און אַריינגעוואַרפן אין גרוב. קליינע קינדערלעך ביז 2 יאָר ווערן דערמאַרדעט אויפן אָרט. די מערדער נעמען זיי פאַר די פיסלעך און צושפאַלטן זייערע קעפלעך אין אַ סלופ. נישט געקוקט צי דאָס קינד לעבט נאָך, וואָרפט מען עס אַריין אין גרוב. די קריסטן פון שטאָט שטייען און קוקן צו קאַלטבלוטיק און וואָרפן זיך כאַפן יידישע מלבושים. די שטאָט בלייבט יידן־ריין...

נאָך 3 יאָר הערשן ווערן די דייטשן דעם 7 יולי 1944 פאַרטריבן פון לוניניעץ דורך דער רויטער אַרמיי. פאַרן אַנטלויפן, פאַרברענען די דייטשן די שטאָט, אויפרייסנדיק די גרעסערע בנינים. עס קערן זיך צוריק יידן קיין לוניניעץ, אינגאַנצן אַרום 14—15 מאָן. זיי זוכן אויף די ברידער־קברים פון די מענער, פרויען און קינדער און צאַמען אַרום די קברים מיט שטעכעדיקן דראָט און צעמענטענע שטאַנגען, וואָס וואַלגערן זיך אויפן פעלד. די שכנים קריסטן, אַז מ'האַט זיי געפרעגט וואָס איז געשען, האָבן דערקלערט: זיי האָבן גאַרנישט געזען און גאַרנישט געהערט, זיי האָבן גאַרנישט וואָס צו דערציילן. אָבער ביי יעדן איינעם אין דאָרף האָט מען געזען אין שטוב יידיש מעבל און בעטגעוואַנט. אַ גרויסן חלק אין דער יידישער טראַגעדיע אין לוניניעץ, האָבן געהאַט אַרטיקע קריסטן — די שטענדיקע איינוווינער.

דאָס יידישע פאַרגאַסענע בלוט רופט נאָך נקמה!

צבי זמודיאק / אויפן קבר פון אונזערע קדושים אין לױניצען

שטייען: (1) לייבל דענענבערג (2) הערשל האַלצמאַן, (3) מיכל הופליק, (4) יצחק בלאושוטיין (5) מאַטל גוטליב, (6) יצחק מוטשניק, (7) היים ליכטשטיין, (8) רישע־גולמאַן—פינחסאָוויטש, (9) הענאך פינחסאָוויטש, (10) זעליג פּיאלקאָוו, (ז) אַ סטאַלינער יינגל, (ס) אַ לאַכווער יינגל, יאַשע גולמאַן פון לונין, זיצן פון לינקס: צבי זמודיאק, אַ מיקאַשעוויטשער און אשׁר רעזניק.

צומאַרגנס נאַכן אויסברויך פון דער דייטש־רוסישער מלחמה דעם 23־טן יוני 1941 האָט מען מיך מאַביליזירט און דעם 8־טן יולי 1941 בין איך שוין געווען אויפן פּראָנט. כ'בין שווער פאַרווונדעט געוואָרן דעם 12.9.44 אין גראַכאָוו נעבן וואַרשע און מיין חבר צבי ביילין איז געשטאַרבן דעם 8־טן פעברואַר, נאַכדעם ווי ער איז שווער פאַרווונדעט געוואָרן נעבן בערלין.

אַפזייענדיק אַ קורצע צייט אין שפיטאַל, קום איך קיין לױניצען, פרייטיק דעם 1־טן מערץ 1946, פאַרנאַכט. ס'באַגעגענט מיך אַ קריסטין, אַ שכנה, קאַריצ'וניכא פון בראַדילאָוו־קער גאַס און דערציילט מיר אַלץ פון א' ביז ת'. אויך דערציילט זי מיר, ווער ס'איז דאָ אין שטאָט פון דער „שארית הפליטה“ און וווּ זיי זענען. כ'הויב אָן גיין איבערן שטאָט: נישטאָ קיין יידישע הייזער, נישטאָ קיין בתי־מדרשים, די ספּרי־תורות פאַרברענט, אותיות פּורחות באויר, און די יידן וואָס האָבן געשריבן די ספּרי־תורות, געגלויבט אין דער תורה, געלערנט זי, געשטיצט יענע וואָס האָבן געלערנט תורה — אָט זיי אַלע ליגן אין עטלעכע גריבער הינטערן שטאָט — שענדלעך דערמאַרדעט און האַלב־לעבעדיק באַגראָבן. זו תורה וזה שכרה? — ס'איז פרייטיק פאַרנאַכט, קיין זכר פון דעם וואָס ס'איז אַמאַל געווען אַ יידישע שטעטל. כ'שלעפּ זיך איבער די געוועזענע יידישע גאַסן, שוידערלעך זעט אויס

דער חורבן פון אונזער היים! איך באַגעגן יצחק מוטשניק (דעם קיסרל'ס), ער דערציילט מיר פון אַלץ. איך טרעף זיך אויך מיט חיים ליכטשטיין, אשר זעליג רעזניק, יצחק בלאושטיין, הערשל ישראל פּרז'ס און זעליג פּיאלקאָוו דער שוסטער, זיי האָבן גערעכנט אַז איך בין שוין טויט און מיטאַמאַל בין איך דאָ...

שבת זענען מיר געגאַנגען דאָוונען צו הענאַך גרשון פינחאסאָוויטשעס זון, דאַרטן איז געווען אַ מנין, אַ ספּר־תּורה, אַ פּאַר טליתים. אַמאַל האָט מען שבת געדאַרפּט דאָוונען אין עטלעכע מנינים, ווייל ס'איז געווען ענג אין די 4 בתי־מדרשים, דערפּאַר היינט איז פון דער גאַנצער שטאַט יידן געווען געראָם צו דאָוונען אין איין מנין. הענאַך איז געווען פּאַרווונדעט אין דער לינקער פּוס, און זיין שוואַגער בענע גולמאַן (משה דעם ווילקערס זון) — אין דער רעכטער פּוס. פּאַרבליבן זענען זיי קאַליקעס. — זונטיק זענען מיר געגאַנגען אויפן בית־עולם צום קבר פון די קדושים, וואָס איז בערך 40 מעטער די ברייט און 100 מעטער די לענג און איז אַרומגעצאַמט געוואָרן מיט שטעכיקע דראַטן דורך די ערשטע אַנגעקומענע יידן, וועלכע האָבן עס געפילט פּאַר זייער הייליקן חוב. דאָ ליגן מאַמעס מיט קינדער און עלטערע יידן, וועלכע זענען געבליבן אין געטא ביז דער לעצטער ליקווידאַציע אין 1942־טן יאָר, ווייל די מענער האָט מען צושאַסן נאָך אין יאָר 1941. מיר האָבן זיך דאַרטן אויסגעוויינט און זיך פּאַטאַגראַפּירט. די אויפּשריפט אויפן קבר האָט אַנגעשריבן משה פּלאַשניק, וואָס האָט געוויינט נעבן האַראַדאַקער שול. איך בין געווען ביי שכנים קריסטן, און זיי האָבן מיר דערציילט מיט „טרערן“, וואָס היטלער, מיט דער הילף פון היימישע פּויערים, האָט געמאַכט מיט די לויניניעצער יידן. ביי יעדער פּויער איז געווען אַנגעפּאַקט די שטוב מיט יידיש מעבל, יידיש געפעס און יידיש אַנטוועכץ. די גויים וווינען אין די פּאַרבליבענע יידישע הייזער און שרייען, אַז עס זענען נאָך איבערגעבליבן אַ סך יידן. לויניניעץ האָב איך פּאַרלאָזט און נאָך לאַנגע חדשים פון וואַנדערן בין איך געקומען קיין ארץ־ישראל.

שמואל גערשטיין ז"ל / מיינע איבערלעבונגען

מיין פּאַטער משה האָט געהאַט אַ קליינעם וואַרשטאַט פון שמידעריי אין לויניניעץ און פּלעגט שווער אַרבעטן פון פינסטער ביז פינסטער. די קינדער האָט ער געשיקט לערנען אין חדר. איך, זיין עלטערער זון שמואל, האָב געלערנט ביי דעם מלמד ר' ישראל פּרץ האַלצמאַן. אַבער נאָך אַלס קינד, אין עלטער פון 13 יאָר, האָב איך געמוזט פּאַרלאָזן דעם חדר און גיין אַרבעטן. העלפן מיין אַרעמען פּאַטער, כדי די קלענערע קינדער זאָלן האָבן וואָס צו עסן און קענען לערנען. אין אַ קורצער צייט אַרום איז די לאַגע געוואָרן אַלץ ערגער און ערגער. ביי מיין פּאַטער איז מער נישט געווען קיין אַרבעט, האָב איך באַשלאָסן פּאַרן אַרבעטן אין פינסק און שיקן מיין פּאַרדינסט דעם פּאַטער מיט מיינע 2 ברידער און 2 שוועסטער. מיין פינסקער בעל־הבית איז געווען זייער אַ גוטער מענטש

— יוסף טשירינסקי, און איך האָב ביי אים געאַרבעט ביז 1939, ווען די רוסן האָבן באַפֿרייט ווייס־רוסלאַנד און אוקראַינע. ס'זענען אַרויס פֿאַראַרדנונגען, אַז מ'טאַר נישט אַרבעטן ביי יענעם, נאָר יעדערער דאַרף אַרבעטן פֿאַר זיך אַליין. באַלד טאַקע האָב איך באַקומען אַ באַפעל, אַז אין משך פֿון 24 שעה זאָל איך פֿאַרלאָזן פינסק; בין איך ווידער געקומען צו מיין אַרעמן פֿאַטער. איך האָב זיך איינגעאַרדנט צו אַרבעטן אין „גאַר־סאַויעט“ אַלס שטאַטישער שמיד. אָבער לאַנג האָט נישט געדויערט און ס'האַט זיך אָנגעהויבן די מלחמה מיטן פֿאַרשאַלטענעם דייטש. זונטיק אינדערפֿרי, דעם 22־טן יוני 1941־טן יאָר, האָט דער ראַדיאָ איבערגעגעבן אַז דאָס גאַנצע לאַנד געפינט זיך אין קריגס־צושטאַנד. דער עולם האָט אָנגעהויבן צו קלייבן זיך אין די הינטערגאַסן, ווייל דייטשע עראַפֿלאַנען האָבן פֿאַטאַגראַפֿירט די שטאָט. אין עטלעכע טעג אַרום האָט מען צוגענומען אַלע יונגע אין דער אַרמיי און מיך אַלס שמיד פֿון „גאַר־סאַויעט“ (שטאַט־שמיד) האָט מען איבערגעלאָזט אַרבעטן ביי מיין אַרבעט.

פֿרייטיק דעם 27־טן יוני 1941 איז דער דייטש געשטאַנען נישט ווייט פֿון פינסק. אַלע נאַטשאַליקעס פֿון פינסק זענען געקומען צו לויפֿן קיין לוניניעץ, און אַז ס'האַט געדאַרפט אָפּגיין דער לעצטער באַן נאָך רוסלאַנד, איז אין שטאַט געוואָרן אַ גערודער און אַ געוויין פֿון פֿרויען און קינדער. פֿרייטיק אינדערפֿרי האָט מיר געזאָגט מיין פֿאַטער: גיי מיין זון און גרייט צו די פֿערד מיט די וועגענער, כדי מ'זאָל קענען זיך לאָזן קיין רוסלאַנד. בין איך אַוועק פֿון שטוב נישט וויסנדיק אַז דאָס איז דאָס לעצטע מאָל פֿון זען זיך מיט עלטערן און ברידער. קומענדיק צום סאַויעט האָב איך דערזען אַז אַלע נאַטשאַליקעס לויפֿן צום באַן, בין איך אויך געלאָפֿן און זיך אַריינגעזעצט אין באַן. צופֿרידן בין איך געווען וואָס איך אַנטלויף פֿון היטלערס באַנדעס. אָבער די שמחה איז געווען אומזיסט. מ'האַט אַלע לוניניעצער אַרויסגעטריבן פֿון באַן און אויך מיך בכלל. נישט וויסנדיק וואָס צו טאָן, בין איך געלאָפֿן צום סאַויעט שפּאַנען מיינע פֿערד צום אָפּפֿאַרן. דענסטמאָל האָב איך דערזען מיין אומגליק. ס'זענען נישטאָ קיין פֿערד און נישט קיין וואָגן. האָב איך געטראַכט אַז מיינע עלטערן זענען אַוועקגעפֿאַרן אָן מיר. האָב איך צו זיך גענומען מיין חבר אשר טשערטאַק, דינה'ס אָן אייניקל, און אבא קודמאן, און זיך געלאָזט לויפֿן נאָכיאָגן די עלטערן. דעם גאַנצן פֿרייטיקדיקן טאָג, 27־טן יוני, זענען מיר געלאָפֿן, ביז מיר זענען געקומען אין זשידקאָוויטש, אַ שטעטל אויף דער רוסישער זייט. איך מיט מיינע 2 חברים, אשר טשערטאַק און אבא קודמאן, האָבן באַשלאָסן בעסער צו שטאַרבן פֿון אַ רוסישער קויל איידער פֿון אַ דייטש. אז ס'איז געוואָרן פינסטער, האָט זיך אונז איינגעגעבן אַריינצוזעצן זיך אין אַ צוג מיט מאַביליזירטע, וועלכע זענען געפֿאַרן קיין האַמעל. אין האַמעל האָבן מיר געטראַפֿן לייזער מיאסניק, אהרל בלאַכער פֿון בראַדילאָוקע און נאָך אייניקע לוניניעצער יינגלעך. מיר האָבן זיך געהאַלטן ווי אייגענע ברידער. דאָס איז געווען דער ערשטער טראַנספֿאַרט וועלכער האָט זיך עוואַקואַירט קיין סטאַלינגראַד. דאַרטן בין איך געווען 2 מאַנאַטן און געטראַפֿן זיך מיט יעקב גאַלשמידט און מיט בראַמבערגס 2 יינגלעך. אין אַקטאָבער 1941 האָט מען מיך מאַביליזירט אין דער אַרמיי, וווּ איך האָב געקעמפט פֿאַר דער באַפֿרייאַונג. אין 1944־טן יאָר בין איך דורך

אַ צופאַל באַפרייט געוואָרן פון דער אַרמיי און האָב געהאַט די מעגלעכקייט פאַרן דער
 ערשטער קיין לונדינעץ. מיט מיר איז געפאַרן אַ מיידל, פייגל לוצקי, פון דער צווייטער
 ווולקע. קומענדיק קיין לונדינעץ, האָב איך נישט דערקענט די שטאַט: זי איז געווען חרוב,
 צעבראַכן און אַ טיטע שטילקייט האָט געהערשט אַרום און אַרום. נישט קיין מענטשן און
 י: וט קיין הייזער, נאָר פוסט און וויסט. פון די יידישע הייזער איז קיין סימן נישט געווען...
 גייענדיק אויף אונזער גאַס, צערקאוונע, נאָכן קלויסטער, האָב איך געטראַכט
 ווי זיך צו באַהערשן, כדי נישט איבערשרעקן מיינע עלטערן. צוגייענדיק צו מיין פאַטערס
 שטוב, האָב איך נישט דערקענט דעם פלאַץ; ער איז געווען פאַרוואַקסן מיט גראַז און מאַך.
 אין שטוב איז געשטאַנען אַן אַלטער גוי און גערייכערט אַ לולקע. אַז ער האָט מיך
 דערזען, איז פונקט ווי ער האָט דערזען זיין מלאַך-המות. איך בין אַוועק אין שטאַט
 זוכן אַ געדעכטניש, כאַטש פון איין יידן. האָב איך געטראַפן איין פאַמיליע, וועלכע
 איז געווען אין „פאַרטיזאַנקע“ און אַריין די ערשטע אין שטאַט. אַליין זענען זיי פון
 דער שטעטל לענין, זייער פאַמיליע איז שוסטער, יודעל, באַשע און קינדער. געראַטעוועט
 האָבן זיי זיך אַנשליסנדיק אַן פאַרטיזאַנקע. פון זיי האָב איך זיך אַ סך זאַכן דערוואַסט
 וועגן לונדינעץ און אַרומיקע שטעטלעך. אַלס ערשט־אַנגעקומענער אין לונדינעץ איז
 מיר געלונגען אַפנעמען אייניקע זאַכן ביי די פויערים וועלכע האָבן צושלעפט אַלץ ביי אונז
 פון שטוב. ס'האַט לאַנג נישט געדויערט און מ'האַט מיך מאַביליזירט קוילן גראַבן אין
 די שאַכטעס פון ראַסטאָו אויפן דאָן. דאָס האָט מען מיט מיך זיך אַפגערעכנט, ווייל איך
 האָב געוואַלט אַרויסטרייבן דעם גוי פון מיין פאַטערס שטוב. אין די שאַכטעס איז מיר
 איינגעפאַלן איך זאָל זיך רעגיסטרירן אויף אַ צווייטן נאָמען, כדי איך זאָל קענען אַנטלויפן
 אַבער אַנטלויפן איז מיר נישט געלונגען. איך האָב זיך באַקאַנט מיט אַ קיעווער
 דאַקטאָר (אַ ייד) און ער האָט מיך פאַרשריבן אַלס אינוואַליד פון 2־טער גרופע. איך
 האָב געקויפט ברילן מיט גרויסע דיאַפטרעס, בין איך באַפרייט געוואָרן פון די
 וועלכער ליידט פון אויגן־קראַנקהייט. אין קורצן בין איך באַפרייט געוואָרן פון די
 שאַכטעס, נאָר אויפן צווייטן נאָמען אויף וועלכן איך בין געווען רעגיסטרירט. אַלס
 גערשטיינסקי, אַלעקסאַנדער מאַטוועיעוויטש. קיין לונדינעץ בין איך ווידער געקומען
 צופאַרן אַלס אינוואַליד (2־טע גרופע), האָב איך דאַרטן געטראַפן סענדערקוין דעם שמש
 אַ זון, גולמאַנען און אַשר טשערטאַק, בערל קודמאַן און נאָך אייניקע חברים. איצט האָב
 איך זיך אַפגערעכנט מיטן גוי פון מיין שטוב און אַרויסגעטריבן אים.
 קודמ־כל האָב איך גענומען צו זיך אַשר טשערטאַק און די 2 מיידלעך טריבוך,
 און אַשר טשערטאַק אַ געוועזענעם פעטער דוד. מיר האָבן זיך געשטעלט אַרומצאַמען
 דעם „ברודער־קבר“. דערביי האָב איך געאַרבעט 6 וואַכן, ביז וואַנען מיר האָבן אַרום־
 געצאַמט אַלע קברים ווו די פרויען ליגן — אויפן וועג קיין פּינסק, 2 קילאָמעטער פון
 לונדינעץ, נישט ווייט פון דעם פּוילישן בית־הקברות. דאָרט האָבן מיר נאָר בעדאַרפט
 צאַמען דריי זייטן, ווייל ס'איז געווען איין מעטער פון באַן־ליניע. נאָכדעם האָב איך
 אַרומגעצאַמט די מענער־קברים — 100 מעטער די לענג און 50 מעטער די ברייט. אַ
 גאַנצן טאָג האָבן מיר געגראַבן ביז 2 מעטער טיף, ביז וואַנען מיר האָבן געפונען דאָס

אַרט, דאָן האָבן מיר אַרומגעצאַמט מיט צעמענטענע שטאַנגען און שטעכעדיקע דראַט, כדי בהמות אָדער פּערד זאָלן נישט טרעטן אויפן הייליקן אַרט. מיר האָבן אַרומגעצאַמט די קברים און אויך דעם אַלטן הייליקן אַרט, וווּ די פּלויטן זענען געווען צובראַכן. נאָכדעם האָב איך באַשלאָסן אַוועקצוגיין פון שטעטל, וווּ די פּיס וועלן מיר טראָגן, אַבי נישט פאַרבלייבן אויף דער בלוטיקער ערד וואָס איז געווען אַ קבר פאַר אונזערע עלטערן, קינדער און ברידער. פאַר מיין אָפּפאַרן פון לונניעץ קיין פּוילן אַלס פּוילישער בירגער, האָב איך זיך געטראָפּן מיט רבקה יאַסילעווסקי פון פּאהאסט, געוועזענע פּרוי פון לייבל ברעוודעס אַ זון; זי איז געווען אין פּאהאסט ביי אירע עלטערן אויף אַ באַזוך און מ'האַט איר געפירט צו דער שחיטה צוזאַמען מיט אירע עלטערן און קינדער. זי דערציילט, אַז אירע עלטערן האָט מען געשאָסן פאַר איר אין די אויגן און אויך איר קליין קינד. איר האָט מען געשאָסן אין קאַפּ און נאָר פאַרוונדעט. אין גרוב האָט מען איר אַריינגעוואָרפּן ווי אַלעמען און אויף איר קערפּער אַנגעוואָרפּן נאָך קערפּערס. ביים ענדיקן שיסן האָט מען מיט אַן אויטאָמאַט געשאָסן אין דער לענג פון גרוב. דאָן איז זי פאַרוונדעט געוואָרן אין האַנט. אַזוי ווי דאָס איז געווען פאַרנאַכט, האָבן די דייטשן זיך נישט געאַיילט פאַרשיטן די גרוב. דערווייל האָבן זיי צונויפגעקליבן די זאַכן פון די געהרגעטע. ביינאַכט איז זי אין גרוב געקומען אַ ביסל צו זיך, אַרויסגעקראַכן פון גרוב אַ נאַקטע און אַזוי זיך געלאָזן לויפן איבער די פעלדער. אַ גאַנצע נאַכט ביז פאַרטאַג איז זי געלאָפּן, ביז זי האָט אַנגעטראָפּן אַ קליין פאַסטוהל, וועלכער האָט איר אויסבאַהאַלטן 5 טעג אין אַ סטויג היי. ער האָט איר געבראַכט עסן און טרינקען, אויך האָט ער גענומען ביי זיין מוטער קליידער אַן איר וויסן און געבראַכט פאַר איר, ביז וואָנען עס איז אַנגעקומען אַ פּאַליציאַנט און האָט איר געכאַפּט. זי האָט זיך ביי אים געבעטען ער זאָל איר בעסער גלייך שיסן און נישט פירן אין געסטאַפּא. האָט ער געזאָגט צו איר מיט חוצפה: „פאַר דיר וועל איך נאָך באַקומען אַ מעדאַל זי, ווייל פאַר אַ געכאַפּטן יידן האָט מען באַקומען אַ סך געלט. אַזוי האָט ער איר געבראַכט אין דאַרף און ביי זיך אין שטאַל פאַרשלאָסן און זיך באַרימט פאַר זיינע חברים: „מאַרגן וועל איך באַקומען פאַר איר אַ סך געלט און מיר וועלן נאָך זען זיי מען וועט זי שיסן“. זי האָט דאָס אַלץ אין שטאַל געהערט. ביינאַכט האָט זי באַשלאָסן אַנטלויפן. גלייך איז זי אַרויף אויף די ווישקעס, אָפּגעריסן אַ ברעט פון דאָך און אַנטלאָפּן אין וואַלד אַריין. דאָרט האָט זי געטראָפּן יידישע פאַרטיזאַנער און געווען מיט זיי ביז דער באַפּרייאונג.

מיטן געדאַנק פון ארץ־ישׂראל האָב איך זיך אויך דערשלאָגן קיין פּוילן. און פון פּוילן אַלס גרייך בין איך געקומען קיין עסטרייך אין דער אַמעריקאַנער זאַנע — לינץ. דאָרט האָב איך פאַרבראַכט צוויי יאָר, איינער אַליין פון מיין גאַנצער משפּחה. עלנט ווי אַ שטיין. איך האָב מיר געפונען אַ חבר אין לעבן — מיין פּרוי, אַ ווילנערין פון ליפּאַווקע. זי האָט אויך אַ סך איבערגעלעבט אין די בונקערס. און אַ דאַנק דעם חאָס איך האָב די צוויי יאָר שווער געאַרבעט פאַר ארץ־ישׂראל, בין איך אַנגעקומען לייכט אין לאַנד. איך האָב זיך געלאָזט קיין תּל־אביב זוכן אַרבעט. אין תּל־אביבער גאַסן האָב איך געטראָפּן

א לוניניעצער, וועלכער האט מיך געבראכט אין „ארגון“. זיי האבן מיך אלע גוט אויפגע-
נומען און נישט געוויסט ווי מיך צוטרייסטן. זיי האבן מיך איינגעארדנט מיט א דירה און
ארבעט.

*

דער שרייבער פון די איבערלעבונגען איז דערהרגעט געווארן ביי אן אומגליקספאל ביי
דער ארבעט אין חיפה.

זאב גאָדשמידט / פון מיינ וואנדערן

מיטן אויסברוך פון דער דייטש־רוסישער מלחמה האב איך געארבעט אלס
אינסטרוקטאר פון דער לופט־שוין־בריגאדע אין אונזער ראַיאָן, דערפאר האב איך
געהאט די מעגלעכקייט זיך צו באַוועגן פריי אין שטאָט, סיי בייטאָג און סיי ביינאַכט.
קיינער האט נישט געשלאָפן, ריכטנדיק זיך אַז אַט־אַט וועלן די רויזחישע פליער ווידער
אַטאַקירן און ווידער וועט מען דאַרפן כאַפן די פאַרשלאָפענע קינדער און לויפן מיט זיי
אין די קעלערס אַריין.

דעם 25־טן יוני איז די פאַניק נאָך גרעסער געוואָרן בעת ס'איז פלוצלינג אַנגע-
קומען אין שטאָט די גאַנצע אַדמיניסטראַטיווע מאַכט פון פינסק. פון זיי זענען מיר
געוויר געוואָרן, אַז דער שונא איז שוין 10 קילאָמעטער נעבן פינסק. אין שטאָט איז
געוואָרן תשעה־באב. פרויען האָבן געחלשט, יידן האָבן געפאַסט און געזאָגט תהילים.
קליין און גרויס האָבן געוויינט. אַביסל האָבן זיך די געמיטער באַרואיקט ווען ס'האַט
זיך אַרויסגעוויזן, אַז די דייטשן זענען פיל ווייטער פון פינסק, אַ 60—70 קילאָמעטער,
און נעבן פינסק האָבן זיך אַראַפגעלאָזן נאָר פאַראַשוטיסטן. דאָן האָט די מאַכט זיך
צוריקגעקערט און דער עולם איז רואיקער געוואָרן. נאָר נישט לאַנג האָט עס געדויערט,
די שטילקייט איז איבערגעריסן געוואָרן ווען ס'איז אַנגעקומען די פאַראַרדנונג צו
עוואַקואירן די פאַמיליעס פון די רעגירונגס־באַאַמטע. פיל יידישע פאַמיליעס האָבן זיך
דאָן שנעל פאַרפאַקט און געלאָזט זיך גיין צו די ספעציעל־צוגעגרייטע וואַגאָנען, אָבער
ליידער האָבן אַלע, שטאַרק פאַרביטערטע, געמוזט זיך צוריקקערן, ניט באַקומענדיק קיין
פלאַץ אין צוג. די פרומע יידן פון שטאָט האָבן באַשלאָסן זיך נישט רירן פון פלאַץ, מורא
האַבנדיק פאַר די פיזישע און מאַראַלישע יסורים אין ווייטן־שווערן וועג.

דער 29־טער יוני 1941 איז פאַרבליבן ביי מיר אין זכרון אַלס טרויעריקסטער טאָג
פון מיינ לעבן. אין דעם טאָג האָט פאַרלאָזן לוניניעץ דער לעצטער באַן, וועלכער איז
געווען צוגעגרייט פאַר דער „נאַטשאַלסטוואַ“ פון ראַיאָן. טראַצדעם וואָס איך האָב געהאַט
פראַטעקציע און אַ געזיכערטן פלאַץ אין באַן, האָב איך דאָך פעסט באַשלאָסן צו פאַרבלייבן
צוזאַמען מיט מיינע עלטערן און פאַמיליע. ווער ווייס וואָס וואַלט געווען מיינ סוף, ווען
נישט דער דרוק פון מיינ טאַטן און דאָס געוויין פון מיינ טייערער מאַמען ע"ה, כ'זאָל זיי
צוליב טאָן און אַוועקפאַרן. עטלעכע שעה פאַר מיינ פאַרלאָזן לוניניעץ, האָב איך נאָך זוכט

געווען צו זען זיך מיט מיין ברודער יעקב, וועלכער איז געווען אין מיליטער־דינסט צוזאמען מיט נאך בחורים פון שטאט. ער און יאשקע גענדלער (נח גענדלערס זון) האָבן זיך אַרויסגעריסן פון דעם דייטשס הענד און זיך געלאָזט גיין צופוס, פון בריסק, איבער פעלדער און וועלדער. ביז זיי זענען אָנגעקומען קיין לונניעץ.

אין רוסלאַנד בין איך אָנגעקומען אין סטאַלינגראַדער געגנט, וווּ איך האָב גע־טראָפן די פּאָלנדיע לונניעצער, וועמען עס איז געלונגען צו פּאַרלאָזן די שטאַט: נח פּלאַקסמאַן און זיין פּרוי, האַצקל און יאַסל בראַמבערג, לייזער מיאַסניק, בליאַכאַרס צוויי יינגלעך, אבא'לע קודמאַן (בערל' דעם קצב'ס זון), משה־יהודה קריקון און זלאַטניקס אַ יינגל יצחק־אַריה צוזאַמען מיט קרובים פון זשיטקאוויטש.

אַפּאַרבעטנדיק 3 מאָנאַטן אין אַ קאַלאָנאַ, בין איך מאָביליזירט געוואָרן און איבער־געשיקט געוואָרן אויפן סטאַלינגראַדער פּראָנט, וווּ איך האָב דורכגעמאַכט אַלע קאַמפּן, פון וועלכע איך בין על־פי נס אַרויס גאַנץ. די ווייטערע עטאַפּן אין מיליטער זענען שוין געווען לייכטערע. אָבער מיין נשמה האָט קיין רו ניט געפונען, זייענדיק שטאַרק עלנט און באַאומראַויקט וועגן גורל פון מיין פאַמיליע, וועלכע איז פּאַרבליבן ביי היטלערן.

ענדלעך איז געקומען דער גרויסער טאַג, ווען מיין אויסגעבענקטע שטעטל אין אין יאָר 1944 באַפּרייט געוואָרן פון די דייטשע מערדער. איך האָב זיך גלייך געווענדעט צו מיין קאַפּיטאַן, וועלכער איז צופעליק געווען אַ ייד. און איך האָב באַקומען אורלויב, כדי צו באַזוכן לונניעץ. איך האָב פּאַרגעפּילט, אַז קיין גרויס פּאַרגינגן וועל איך פון דעם אורלויב נישט האָבן. אָבער דעם גרויסן חורבן, וואָס איך האָב געטראָפּן, קומנדיק אויפן היי־מישן ווינקל, האָב איך זיך קיינמאַל נישט פּאַרגעשטעלט. באַלד ביי מיין אָנקומען האָב איך דאָרט געטראָפּן אַ טויטע שטילקייט, וואָס האָט געהערשט אין די חרובע לונניעצער גאַסן, וועלכע האָבן געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ גרויסן, צושטערטן בית־הקברות. דער ערשטער ייד אין שטעטל וואָס איך האָב געטראָפּן, איז געווען בערל קודמאַן (דער קצב) און שפעטער מייריס סענדערוק (דעם שמשס זון), און פּרוי רישקע גולמאַן פון לונין דאָס איז די איינציקע פּרוי, וועלכע איז פּאַרבליבן פון לונניעצער געטאָ.

די פּרוי האָט דערציילט פּאָלנדישע: נאַכדעם ווי די מענער זענען אומגעבראַכט געוואָרן, האָט מען געשאַפּן אַ געטאָ פאַר פּרויען, און ס'איז זיי דערלויבט געוואָרן מיטצונעמען אַ טייל פון שטוביקער ווירטשאַפּט, דאָס איז זיי, אגב, שפעטער צונויך־געקומען אומצובייטן אויף ברויט און קאַרטאָפּל. פּרוי גולמאַן האָט זיך געראַטעוועט אַ דאַנק דעם, וואָס זי האָט זיך אין טאַג פון אויסליידיקן דעם געטאָ, באַהאַלטן אין אַ אויוון, פּאַרשטעלט מיט אַ זאַטלאַנקע, פון דאָרט איז זי אַוועק אין וואַלד.

דאָס יידישע האַב־און־גוטס האָבן די גוים פון שטאַט און אומגעגנט צערויבט. ווען די מלחמה האָט זיך אין 1945 פּאַרענדיקט, האָב איך פעסט באַשלאָסן צו פּאַרלאָזן די פּאַרשאַלטענע גלות־לענדער, וווּ יעדער שפּאַן ערד איז אָנגעזאַפּט מיט בלוט פון אינזערע נאַענטסטע און טייערסטע.

איך האָב זיך געלאָזן אין שווערן און ווייטן וועג, איבער גרעניצן און ימען, און נאָך לאַנגע וואַנדערונגען בין איך דורך ציפּערן אָנגעקומען אין אונזער אַלטער יידישער היים.

קוֹז'נ'ה רוֹרוֹדוֹק

אשר פלוטניק / העיירה

עוד בראשית המאה העשרים רבות היו העיירות הקטנות ברחבי רוסיה, ליטא ופולין, שבהן ישבו המוני היהודים דחוקים וצפופים. הם חיו בתנאים קשים בכל ששת ימי המעשה, עמלו וטרחו למצוא את פת לחמם וצרכיהם המועטים. מעטים היו היהודים האמידים אף בעיירות שהיו להן קשרי מסחר עם הערים הגדולות והרחוקות. אולם בקהילות הקטנות האלו חיו היהודים חיי משפחה וחברה, וערבים היו איש לרעהו. בשמחת היחיד שמחה כל העיירה ואבלו של היחיד היה אבל כללי. כל הישובים האלה היו מצוינים בתמימות היהודית, בקדושה ובטהרה, בצניעות ופשטות החיים. יקדה בהם אש-תמיד. האוירה הדתית וההוי היו מגובשים וקבועים ברוחם ותבונתם של חכמי-רוח ולומדי-תורה.

הגיעו ממרחקים השמועות על רכבת וטלגרף, אבל בעיירות הנידחות עוד היתה מהלכת יום יום העגלה הרתומה לצמד סוסים; המולת הערים ושאון הכרכים והתרבות החילונית טרם פרצו לעיירה הקטנה. הישובים הדלים האלה היו מבצרי עוז ליהדות העסיסית. יהודים התפללו ולמדו תורה. כמה טעם ודבקות השקיעו יהודים בתפילותיהם, באמירת תהלים. כווננו את לבותיהם לאביהם שבשמים, אך את ראשם לא הגביהו לשחקים. עיניהם הביטו נכוחה וגוום היה שחוח, כבתים השחוחים והנמוכים. הדמיון האגדתי הרווה את נפשם, המתיק להם את חייהם והפיח תקוה לגאולה קרובה. הסתכלו בעיניו של עני צנוע, מי ידע? שמא אליהו הנביא הוא ובשורת גאולה בצקלוננו. אמונה חזקה קיננה בלבם כי לא ירחק יום ועל גשר ניר ידרכו קוממיות לארץ הקודש וכל אומות העולם יפלו לתהום בלכתם על גשר ברול. בראש העיירות היהודיות האלו, עמדו רבנים, למדנים מובהקים, תלמידי-חכמים מפורסמים, יראי-שמים, בעלי מוסר ומידות טובות, שהשפיעו מרוחם והפיחו בהם אמונה חזקה כי „נצח ישראל לא ישקר“. אחת העיירות הטיפוסיות האלו, היתה קוֹז'נ'ה רוֹרוֹדוֹק שברוסיה הלבנה במחוז פוליסיה. קהילה קדושה ועתיקה בישראל משך מאות שנים.

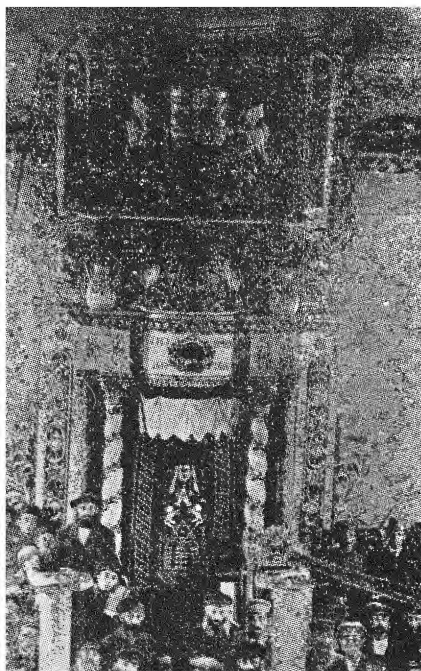
עיירה קטנה, מאוכלסת מאתים בתי-אב של יהודים עם אוכלוסיה גויית גדולה יותר במספרה, מוקפה הרבה כפרי גויים, קטנים וגדולים, ובתוכם גם כמה משפחות יהודים.

קוֹז'נ'ה רוֹרוֹדוֹק נודעה בפוליסיה ברבניה הגדולים והחשובים, שעמדו בראשה כרועים נאמנים לעדתם הקטנה. כאות וכעדות נאמנה לעתיקותה של העיירה, שימש בית העלמין הישן עם המצבות העתיקות, קברות הצדיקים והרבנים. בית הקברות תפס חלק חשוב בחייהם היומיומיים של יהודי קוֹז'נ'ה רוֹרוֹדוֹק. תמיד אפשר היה למצוא בבית

הקברות יהודי משתטח על קבר בצר לה, או אשה משתטחת על קברות צדיקים בהתעטף עליה נפשה, על בת היושבת בבתוליה, בלי נדוניה ובלי גואל; חולה מסוכן וכיוצא באלו מצוקות.

רבים הספורים על הרפואות והישועות שצמחו מן התחינות שנשטחו על קברות הצדיקים — בקוננהורודוק לא היה רופא, ואפילו אחרי מלחמת־העולם הראשונה. במעשיות מזעזעות ומחרידות היו מספרים בעיירה על פרנסי הקהל מימי הקנטוניסטים והחוטפים. פרנסיס אלה חטפו ילדי עניים במקום ילדי עשירים ומסרום למלכות ולשמד. רבות בשנים לא שכחו נשי קוננהורודוק את צעקותיהן של האמהות האומללות, שילדיהן נגזלו מזרועותיהן. תחינתן האחרונה לילדים הקטנים היתה: לבל ישכחו היהודים הם ויקראו „שמע ישראל“... בעיירה מספרים, כי אחדים מהם חזרו כעבור הרבה שנים לעיירה ותפילת „שמע ישראל“ היתה שגורה בפיהם.

אולם ראש עתיקותיה, גאון העיירה, היה בית הכנסת „הקר“ העתיק. לפי סגנון הבניה, הזכיר את בתי הכנסת באחרית ימי הביניים — גגות כפולים ועליהם כיפה גדולה. הכניסה לבית היתה נמוכה מאד, כי יהודי הנכנס בו חייב להיכנס בקידה ובהשתחויה, אך בפנים היה גבוה מאד; התקרה נבנתה בצורת רחבה מעוגלת שנמשכה עד הכפה העליונה, המצוירת תמונות של חיות הקודש. ארון־הקודש בבית־הכנסת — לא היו דוגמתו רבים במדינה, אפילו בערים הגדולות. מלאכת מחשבת של חכם חרשים, ששיקע בה

ארון הקודש בבית־הכנסת „הקר“

ממיטב דמיונו ואמנותו בחריטה ופתוח. סחו בעיירה, שרק שלושה ארונות קודש כאלה הותקנו ע"י אמן מביאליסטוק. האחד — בעירתנו, השני — בלכות, במרחק ששה קילומטר מקוֹזנהורודוק, והשלישי לא ידעו מקומו. ותמוה הדבר, מה ראה חכם־חרשים זה לבנות ארונות־קודש נהדרים כאלה דוקא בעיירות קטנות ונדחות כמו קוֹזנהורודוק ולכות? אכן, גדולים חקרי לב... וכך התקיים בית־הכנסת זה מאות שנים עם ארוך־קודש שלו בקדושתו, במסתוריותו, עם האגדות הרבות שנרקמו סביבו במשך דורות, תוך שריפות ומהומות, תוך להבות של פלישות ומצעדי גייסות, עד שואת ימינו הגדולה. בית הכנסת הקר — בנין קטן ונמוך עמד צמוד אליו — ה"שטיבל", שבו התפללו כל השבוע, בעוד שבבית הכנסת התפללו רק בשבתות ומועדים, וכן ערכו בו תפילות חגיגיות, כגון: בעלות חתן לתורה ביום החופה, כשרכים היו הקרואים והמחוננים, שבאו לחתונה, וכאן המקום להזכיר: הדיוטות היו מאמינים שהמתים מבקרים בלילות בבית הכנסת הקר.

סמוך לבית הכנסת הקר היו עוד שני בתי־מדרש, באחד התפלל הרב ר' יחיאל הלל גורליק, והשני — בית מדרש של חסידי סטולין. יום בין מנחה למעריב שקק שטח ה"שול הויף" מתפללים, לומדים ומשוחחים בהריות עולם ומלאו. זו היתה מנוחתם הנפשית והרוחנית של יהודי העיירה אחר עמל יום קשה ודאגות פרנסה, ביום של מקח וממכר עם פריצים ועם אנשי הכפרים הקרובים.

בקוֹזנהורודוק היתה התחבורה בידי בעלי־עגלות והם סיפרו מה ששמעו מחוץ לתחומי העיירה. הם גם הביאו מכתבים, פתקאות ופריסות שלום מאלה שיצאו ללוניניץ לעבודה ולפרנסה.

אנשי קוֹזנהורודוק היו יוצאים לעת ערב בחבורות, עם נשיהם וטפם לפגוש את בעלי העגלות ולשאל למכתב ולקבל את אשר נשלח להם. היו מבנות העיירה, שהתלבשו יפה, הסתרקו והתקשטו ויצאו לפגוש את בעלי העגלות, שמא הביאו להן אגרת מאת החתן, שיצא ללוניניץ לכל ימות השבוע.

לא היו בקוֹזנהורודוק טחנות־קיטור לקמח. מחוץ לעיירה על גבעות חול צהוב נשאות, נזדקרו הרבה טחנות־לקמח, בניני עץ צרים וגבוהים, בעלות ארבע כנפים גדולות. ביום רוח הסתובבו כנפי הטחנות וכל הסביבה נתמלאה שאון עבודה.

נתברכה העיירה קוֹזנהורודוק בנהר, שעבר זורם בתוכה ושיווה לה מראות נוף יפים. בנפתולים משונים חצה הנהר את העיירה והקיף אותה משלשה צדדים. את העיירה יצאו על פני גשר עץ ארוך ורחב, שנשען על עמודי־עץ עבים, תקועים במים. בקיץ בימי שפל המים, אפשר היה בכמה מקומות לחצות את הנהר ברגל ולקצר את הדרך. יפה היה הנהר ורחב למדי ולפעמים היו שטות בו אסדות־עץ ארוכות, שהפליגו לערים הגדולות, עמוסות קורות עץ וקרשים שונים. הנהר הביא רוחה ותענוגות ליושבי העיירה. במימיו הזכים והמתוקים השקו את העדרים, לפנות ערב ברדת השמש התמלא שפת הנהר סוסים, סיחים ופרות משתקשים במים, שותים לרויה וצהלתם מהדהדת באויר מסביב.

לכל ארכו של הנהר עמדו גויות העיירה ובנות הכפרים, ובתוכן גם נערות

יהודיות וכבסו לבנים. חבטו במים ערמות של בד פשוט וגס, שלאחר הכביסה הבהיק כשלג. כטוב לב הבנות בעבודתן, פתחו בפזמונים ובשירים בילורוסיים. חשקה נפשם של יהודי קוונזהורודוק בכוס תה ראויה לשבח במוצאי שבת או בקבלת פני אורח, חשו להביא דלי מים מהנהר ולשפות את המיחם. בימי הקיץ הלוהטים התענגו יהודי העיירה על הרחיצה בנהר. בערב שבת נהרו כל יהודי העיירה, מגדול ועד קטן, להתרחץ ולהיטהר. השחיה בנהר היה הספורט היהודי והשעשוע החביב על הנוער בקוונזהורודוק. מי בעיירה לא ידע לשחות? מומחים היו בכל צורות השחיה, אז לא ידעו על חליפות רחצה, ומקומות רחיצה יוחדו לחדוד לגברים ולנשים. לעתים, בנוח רוח קונדסות ומשובה פרחית על אחד הבחורים, שחין מובהק, היה שם פניו לעבר הבנות בשחיה מתחת למים, ומתגלה לפתע בתחומן. אותה שעה היו מתפרצים קולות צוהה ומחאה... אולם לא רק להתרחץ ולשחות יפה ידע הנוער בעיירה. הם גם התאמנו בציד דגים בחכות על שפת הנהר, ויש ששכרו סירת דוגה על מנת לצוד בחכה או לפרוש מכמורת קטנה. הבנים והבנות רקמו בסירות מיטב חלומות נעורים, לאור הירח.

גם חורשה היתה בעיירה על חופו של הנהר בקצה העיר, סמוך לטחנת המים. „בוברוינה“ היה שמה. חורשת עצי אורן ואלונים, צעירים ותמירים. במי הנהר הזורם נשקפו כמטים לנפול וענפי המחט טובלים במים. היתה החורשה לחמדת העיירה, כל השבוע נחה בדומיתה ובשבתות, אֵר הצהרים, היו נוהרים אליה ילדי העיירה, בנים ובנות לבושי בגדי שבת ומדושני עונג. טיילו, השתטחו על עלי המחט, דלגו, קפצו ואספו אצטרובלים, הקטנים שחקו במחבואים. בשעות שבין מנחה למערב טיילו שם להנאתם גם המבוגרים, זקנים וזקנות, שנהנו מעולמו של הקדוש ברוך הוא.

בעיקר שימש הנהר בעיירה מקור מחיה לרבים מיהודיה. המסחר בדגים הגיע בעונות מסוימות לממדים גדולים. בדיוג עסקו הגויים, דיגים מומחים בסירות דוגה גדולות, ברשתות, מכמרות וכלי דיג אחרים. את הדגים מכרו לסוחרים יהודים, והללו שלחו אותם לערים הגדולות: לורשה, לודז, ועוד.

כל הישוב היהודי בקוונזהורודוק התרכז במרכז העיירה ובסמטאותיה. שם נמצאו בתי המגורים, חדרי המלאכה, החנויות ובתי המדרש. בתי מלאכה מיוחדים לא היו. הסנדלר עשה את מלאכתו בדירתו, החייט בביתו והספר במעונו. ברחבת המרכז, בשוק העיירה נמצאה הכנסיה הפרבוסלבית. בכל יום ראשון בשבוע ובחגים נתאספו שם גויי העיירה לבושי בד לבן ומקושטי רקמה. סמוך לכנסיה השתרע גן הפריץ מגודר גדר גבוהה וסגור בפני יהודים.

היו בעיירה גם רחובות של גויים, אך הללו גרו בעיקר בפרברי העיירה. במשכנות עוני, שכונה מאוכלסת של גויים היתה מעבר לנהר ובה הרבה דייגים ומגדלי־בקר. קראו לה „מיידאן“. גרה שם משפחה יהודית אחת בלבד, משפחת סבי ז'ל, שהיתה אהובה ומכובדת על הנוצרים. ביום שמחה, יום חתונה, היו הגויים מראשי המחותנים והעוזרים הראשיים, שהביאו מתנות והתנדבו להביא בעגלותיהם את המחותנים והכלי־זמרים מהעיירות השכנות. בנשף החתונה אכלו, שתו, רקדו ושימחו חתן וכלה. עסקי הכפר, סודות משפחתיים ורוי השקצים והשקצות היו נהירים לאנשי הבית לפרטי פרטים. הגויים

הכירו יפה את כל הנכדים של סבא, שבאו אליו בחול־המועד וידעו את גילם ומגילת היוחסין שלהם.

השלטון המקומי בקוננהורודוק היה שלטון כפרי, ובראשו זקן הכפר („וואַלאַסט“ בלע"ז). היהודים תפסו חלק חשוב בשלטון המקומי הזה. יהודים היו ממונים מטעם השלטון המחוזי כזקני הכפר. מזכיר הוואלאסט היה תמיד יהודי, לפעמים שימשו שני מזכירים: יהודי וגוי. יחסי שכנות הגונים שררו בין היהודים והגויים בקוננהורודוק. אחרי מלחמת העולם הראשונה, כשפרצו פרעות בהרבה עיירות ברוסיה הלבנה, לרגל פלישות רוצחים, לא קרו בעיירה זו מקרי שוד ורציחות. הגויים לא נתפסו להסתה הפרועה והיהודים ישבו בעיירה לבטח. אולם במלחמת העולם השנייה נמחקה כליל גם העיירה קוננהורודוק. לא הועילו יחסי השכנים וגם הכסף והזהב לא עמד להם ביום עברות.

בית הקברות בקוננהורודוק

הרבנים בקוונהורודוק משנת המאה התשע עשרה

נמסר עליידי ר' יעקב פרפלוז'יק שו"ב, ז"ל

- א. בהתחלת שנת המאה ה־19 כיהן בכהונת רב דמתא ר' אליעזר מבלוהוש. לפי שמוסרים נהרג הנ"ל בזמן המחלוקת במקום.
- ב. הרב ר' חיים איצ'ה, מחסידי סטולין, יליד המקום, נפטר בקוונהורודוק.
- ג. הרב ר' ברוכ'ל מטורב, מחסידי הורודוק, ממשפחת הרבי מהורודוק, ישב על כסא הרבנות זמן קצר ועבר לעיירה פוצ'אייב בוההלין.
- ד. הרב ר' שמרל, נכד הרבי מהורודוק, נשאר יחידי במקום.
- ה. הרב ר' יחיאל יליד קוונהורודוק, מחסידי סטולין, היה רב בזמן פטירתו של הרבי ר' אהרן השני בעל „בית־אהרן“. בנו של ר' אהרן, ר' אשר, כיהן כרבי רק שנה ונפטר. אז פרצה מחלוקת בין החסידים בענין ממלא מקום. חלק רצה בבנו של ר' אשר, ר' ישראל'קה הינוקא (בן 3 שנים) וחלק — בר' נח'קה מלכביץ. הרב ר' יחיאל היה בין תומכי ר' נח'קה מלכביץ, וה„בעלי־בתיים“ בקוונהורודוק ובראשם יעקב מרדכי לוי (אביו של ר' אלתר לוי) והרשל פליאנטר (בעלה של חיה הניה רובינראוט), היו מתומכי הינוקא ר' ישראל'קה, וכשנבחר ר' ישראל'קה, שלח ר' נח'קה מלכביץ 4 עגלות לקוונהורודוק והעביר ללכביץ את ר' יחיאל ומשפחתו, שעלה על כסא הרבנות בלכביץ.
- ו. אחרי הרב ר' יחיאל עלה על כסא הרבנות מטעם חסידי סטולין הרב ר' אהר'קה יליד קוונהורודוק (אביו של השו"ב ר' יעקב פרפלוז'יק), שנשלח לקבל את כסא הרבנות ע"י הינוקא ר' ישראל'קה. הוא היה רב בקוונהורודוק 25 שנה בערך ונפטר ב־1900.
- ז. אחרי פטירת הרב ר' אהר'קה, רצה לקבל את כסא הרבנות הרב ר' איצ'ה ברקוביץ, בנו של הרב ר' ברל מלכוה, חתנו של החנוני אשר רנדל, שהיתה לו גם חנות בקוונהורודוק. הוא היה מבחורי ישיבת סלובודקה, ולמרות שהיה מן המתנגדים, היה הרב ר' אהר'קה מקרב אותו תמיד. פרצה מחלוקת בין חסידי הורודוק וסטולין. גם חסידי סטולין לא היו מאוחדים, כי לא רצו למסור את כסא הרבנות לרב שאינו חסיד. אותו זמן עלה אביו של ר' איצ'ה לארץ־ישראל ואנשי לכוה הזמינו את ר' איצ'ה לרב בלכוה. נבחר כרב ושו"ב הרב ר' יצחק מטרוינבקה ליד קובל, שהיה במקום רק כמה שנים. בגלל המחלוקת עזב את כסא הרבנות וחזר לטרוינבקה.
- ח. אחרי ר' יצחק כיהן כרב זמן קצר ר' יעקב מרובלה.
- ט. הרב ר' הלל, חתנו של הרב מלנין, יליד בוכרויסק, היה הרב הראשון בקוונהורודוק, שלא מן החסידים. בשנת 1922 עזב את כסא הרבנות ויצא לאמריקה.
- י. משעזב הרב ר' הלל את המקום, נמסר כסא הרבנות לחתנו הרב ר' יעקב דנישבסקי. אחרי זמן קצר עזב גם הוא את המקום ויצא לאמריקה.
- יא. אחריי ישב על כסא הרבנות הרב ר' יוסף ברקוביץ, בן אחיו של הרב ר' איצ'ה מלכוה. עזב את המקום ועבר לאיבניק.
- יב. אחריי ישב על כסא הרבנות הרב ר' ברמן איש נובוילנה, הרב האחרון בקוונהורודוק, שנהרג עם כל העדה בזמן השמדת הגטו.

הרב ר' יחיאל הלל גורליק

הרב ר' יחיאל הלל גורליק זצ"ל הגיע לכסא הרבנות בקוזנהורודוק מהעיריה הזעירה "לנין" שבפוליסיה. צעיר לימים בא לעיירה וגידל בנים. גדולים בתורה ויראת שמים ובנות משכילות יפות-תואר. יפה מראה היה הרב, בעל קומה וצורה, מבטאו ליטאי טיפוסי. ניבי פיו ברורים וקולו ערב, בקי בנוסח התפילות. בבית-המדרש שימש ש"ץ בשבתות, בימים נוראים ובשלש רגלים. גם בימות החול היה עובר לפני התיבה, בתפלת ערבית, כשבאו יהודי העיירה להתפלל בנחת ולשוחח על הא ועל דא. כשהיה פותח: „והוא רחום יכפר עוון" או ממשיך:

„בחכמה פותח שערים ובתבונה משנה עתים", ברוח נכאה ושוברה, מונה את המלים בעצימת עינים, היו המתפללים נכבשים לרוח הדתית שנשתלטה בחללו של בית המדרש. בימים הנוראים ידעו יהודי קוזנהורודוק כי לא „עני ממעש" עובר לפני התיבה לבקש רחמים על עדתו העניה, כי אם עשיר במעשים טובים. רבים הקשיבו בצמא לדרשתו בליל „כל נדרי" ולפני תקיעת שופר. באמרי פיו היה מעורר את כל העדה לתשובה ולתפלה.

הרב ר' יחיאל הלל היה למדן גדול, חריף ובקי, בהיר מחשבה. דרשן מומחה ומנוסה. שוא את ההזיה ואת הסגוף. לא תבל דרשותיו בספורי מעשיות פורחות, אלא במשלים ואגדות חז"ל. דבריו נאמרו בניגון כדרך המשולחים של הישיבות בליטא. לעתים היה בא לשבת ללונניץ להשמיע דרשותיו, ברשות הרב דמתא (הרב בלונניץ לא ידע את סוד שיח הדרשה). לא היה מן הקנאים. הבין לרוח הזמן. בנותיו למדו בבתי-ספר לרוסית בפּינסק, שהיו סגורים בשבת. ובחורי העיירה לא חששו לסור לבית-הרב, להפגש עם בנותיו היפות, ולהחליף דברים עמו, כי פגשם במאור פנים.

הישיבה

היה לו לרב מקוונהורודוק מפעל חיים: ה„ישיבה", שנוסדה במרצו הרב ובאהבתו לתלמוד. בראשית המאה העשרים פרח למוד התורה בתפוצות היהודים ברוסיה. האוכלוסיה היהודית רבתה. רבו גם לומדי תלמוד. הישיבות היו מלאות בחורים שוחרי תורה. בכל העיירות והכפרים הרבים, שבמחוז פוליסיה הגדולה לא היתה „ישיבה". הבחורים שחשקה נפשם בתורה, היו צריכים לנדה לשיבות הרחוקות. הרב ר' יחיאל הלל הרגיש בחסרון הזה ויסד בעיירתו את הישיבה שהתנהלה על ידו בעזרת שני בניה, לייזר ומוטל. למדו בה בחורי העיירה וכן נערי העיירות והכפרים הסמוכים. בשנת 1916 הייתי גם אני בין

בחורי הישיבה וזכיתי לחיות במשכן התורה של הרב ר' יחיאל הלל ולשמוע תורה מפיו. היינו אז כשלושה מניינים, אחדים היו סמוכים על שולחנם של בעלי־בתים בעיירה, אכלו „ימים“. שעות הלמוד היו מן הבוקר עד תפלת מנחה, בהפסקה של שעה לארוחת הצהריים. בימות הקיץ הותר ללומדים להתרחץ בנהר שלוש פעמים בשבוע, משך שעתיים ביום. בנו הבכור של הרב — לייזר — למד בבית המדרש יחד אהנו והיה מפקח על דרכי הלמוד של „בחורי הישיבה“ והנהגתם. בנו הצעיר מוטל לא למד עמנו, אלא בבית הכנסת הסמוך. גם לימד שעתיים ביום את הנחשלים שבנו. שעות הרב בכל יום, משעה 10 עד שעה 12, היה לנו כאגדת פלאים. לא ארכו ימי קיומה של „הישיבה“. ב־1914 פרצה המלחמה — הזעזוע העולמי הראשון. בימי המלחמה התקיימה הישיבה שנה אחת בלבד. צבאות הלוחמים התקרבו לעיירות ליטא ורוסיה הלבנה. התחילו הנדידות הבריחות מאימת הגייסות. עם פרוץ המהפכה הגדולה ברוסיה כולה, התחוללו תמורות כבירות בחיי היהודים ברוסיה, הקיץ הקץ על העבר הגדול. העיירה קוזהורודוק נתדלדלה מישובה, קיומו הכלכלי של הרב נתערער ולבסוף הגר עם משפחתו לארצות הברית באמריקה. שם נתקבל בכבוד על ידי יוצאי קוזהורודוק, אך לא ארכו ימיו ונסתלק.

אשר פלוטניק

השו"ב ר' יעקב פרפליוצ'יק

בקוזהורודוק היה ידוע „ר' יענקל דער שוחט“, בנו של ר' אהרקה, הרב ושו"ב דמתא. היתה זו משפחה של חסידים סטולינאים נלהבים, אך לא ממורדי־האור. ביהוד הצטיין מבחינה זו ר' יעקב. הוא הבין לרוחו של הדור הצעיר. לא נרתע מתת לילדיו הוא חינוך מתקדם עם השכלה — על אף הרינון של האדוקים.

ר' יעקב היה גם מהיחידים שבין חסידי סטולין שנטה לצינונות והוא גם הגשים את שאיפתו בחיים.

עם עלית חלק מבני־ביתו לארץ־ישראל, החליט לעלות אחריהם. לא שעה לעצת ידידיו, שאין עוברים בית ומעמד־בטוח והולכים למקום חדש לבקש פרנסה — והוא עלה ארצה.

בארץ היה ער לכל הנעשה בה. מה שמח לבו לשמע הלשון העברית החיה בפי הילדים! היה לו חוש לחידושים בלשון וקיבל הכל בסיפוק־נפש עמוק.

באזכרה לקדושי לויניץ וקוזהורודוק בשנת תש"ז נתכבד ר' יעקב בגילוי הלוט מלוח־השיש שנקבע בבית־הכנסת דחסידי סטולין־קארלין בתל־אביב. הוא הספיד את שתי הקהילות שלנו וסיפר על עברה העתיק של קוזהורודוק, על צדיקיה וגדוליה, — והדברים נחרתו בלבבות.

ר' יעקב נפטר בתל־אביב בשנת תשי"ב. יהא זכרו קדוש.

דב פישמן

דוד פישמן

נולד בכפר דרבסק בשנת 1870. למד בישיבה. משכיל ומתקדם ברוחו, אף אם קשור היה בכבלי החנוך הדתי והמסורתי. לא היה מטפוס העסקנים, אך בכתביו עורר לעבודה לאומית. עם כל הוקרתו ל„חדר“ ולבית המדרש, הוכיח כי לא מהם תבוא הגאולה.

בית-המדרשנו

אם יש אַת נַפְשָׁך לְרַעַת, אַח נְעִים,
חַי עֲמָנוּ מֵה מְרִים חַס, מֵה רְעִים,
אַחִי הָאֲמֶלֶל! בּוֹא נָא עִמִּי,
אֶל חֲדַר הַחֲרָתִי, אֶל בֵּית-אֲמִי.

בוֹא נָא אִתִּי, אֶל בֵּית-הַמְדַרְשׁ פְּנִימָה,
בְּיוֹ-מִנְחָה-לְמַעַרִּיב אַחֲרֵי הַבֵּימָה;
שָׁם נִרְאָה, אַחִי, גּוֹפִים וְנִשְׁמֹת
זְנוּבִים, דְּקִים, רַק עוֹר וְעֶצְמוֹת.

עַת הִיְהוּדֵי קָרְבוֹ פִּתְנוֹר בּוֹעֵר,
בְּלִיֹּתָיו וּמַעֲיוֹ יִהְיוּ בְּחִלְלִים —
לֹא יִרְאָה תְרוּפָה אֲתָרֶת לְלִבּוֹ הַסּוֹעֵר
מֵאֲשֶׁר בֵּית-הַמְדַרְשׁ וּפְרָקֵי הַתְּהִלִּים...

הוּי, עִמִּי, הַבֵּיטָה עַל בְּתָלִים אֱלוֹ,
הַמֵּהם תּוֹשָׁע, הַהֵם לָךְ יוֹעִילוּ?
הָאֵם רַק הֵם יְבַסְּסוּ תְרַבּוּתָנוּ,
הָאֵם לֹא שְׂעֵלָה תּוֹבֵא עֲזָרְתָנוּ?

התפלות, השירות, התשבחות,
שבכל יום ויום קלכם נשכחות –
הישיב לעמנו בנים נדחים,
הירפאו לכות פואבים, נאנחים?
— — — — —

מנין תבוא הישועה? תשובתו ברורה:

עשו לי כלי-גולה!

עשו לי כלי-גולה! העמיסו עלי צרור;
אתבונד ביצר, באהל-קדר אלינה.
תנו לי בנפי צפור-דרור,
לקדבר ארצי אעופה, אשפנה.

שם, בשימון, אבכה בלי-מפריע,
בדמעות חמות את ארצי אשפייע.
בזרם דמעות מלב קרוע,
אשקה, ארנה מקום לא-זרוע.

הא! מרב שנות-עמל, טרח ונדוד,
פחי עזבני ורוחי קצרה לסבל עוד.
בקר גלאיתי נשוא חמס נשד,
גרושים, סלטולים ומכת-שוט.

הדלו לכם מסגופים וצומזח,
מהכות על לב, על חטאים וצונוח;
בקשו לכם פנה שלנה ודרור,
באה בקר העת לצאת מאפלה לאור.

התאוששי, קומי, אמה נדחה,
הלאה, הלאה, שני מן-חקה!
שימי פניך לציון וירושלים!
עוד מי ריח הרועה המוציא ממצרנים.

לו היתה הדרך ידועה ומפורשת, אך הוא לא זכה לילך בה. בגטו קוונהורודוק ירד עמו חזונו אלי קבר.

בן-98 היה ר' שלמה פישמן באותו יום שבת — האחרון לחייו. בא מבית הכנסת, הטלית שמטה מידי וצנח בכורסא שהגישה לו סבתא. מיד ראתה, כי פניו הם לא כתמול שלשום. הזעיקה את חובש העיירה ואת בני המשפחה. באו כל הבנים, והסב בראותו אותם בוכים, התאושש קמעה וגער בהם כדרכו: מה הבכי? הריני הולך למות כשמאחורי חיי אושר וכבוד וזכותי לבנים ובני בנים כיעקב אבינו. — במילים אלה הוציא את נשמתו בטהרה. בני הדורות הקודמים, מתוך שהיו שלמים הרבה יותר ברוחם ובאמונתם, היו כנראה, גם חזקים מאתנו בגופם. וגם הסבתא האריכה ימים עד 108 שנים. ודעתה צלולה עליה עד שמצאה את מותה מידי קלגסי היטלר, עם יהודי גיטו לובניץ.

המשפחה היתה גדולה ומסועפת, ואבא — אף כי לא הבכור — היה המתקדם והמשכיל בבנים. כרבים מבני דור ההשכלה למד בסתר אף לימודי חול. ויתכן שזו היתה הסיבה שלא חיפש דרכים להשתחרר כמו אחרים, אלא הלך לשרת בצבא רוסייה הצארית בקיוב, והיתה זאת בשבילו גם הזדמנות לצאת לעולם הגדול.

והנה מעשה אופיני שסיפר לי אבא: בקיוב הכיר בחורה והתאהב בה, ואף הוא נשא חן בעיני הוריה שהניחו לו אפשרות להמשיך בלימודו. חיכו ליום המאושר שישתחרר מהצבא, והוזג יתארס. היום המקווה בא. ליום השחרור קיבל אבא מתנה מאבי אהובתו — כנור יקר. הוחלט שההורים ובתם היחידה „יעלו“ עם אבי לקוֹז'נהורודוק.

לקראת בוא הכבודה של אנשי קיוב עם אבי בראשם, היתה תכונה גדולה בבית הסב. סבתא מרקה את הבית כבערב פסח, הכינה את מיטב התבשילים והמאפה. פרוש וילונות ומפות של שבת, כיאות לקבלת הבן החוזר והאורחים בני הכרך ובתם.

היום יום חורף עז. העלם היפה הגיע לבוש פרוה קיובית עם בני לויתו לעיירה. העגלונים לא שערו שביום שלג וכפור כזה ימצא מי שענין לו לבוא ברכבת לקוֹז'נהורודוק דוקא. האורחים, שלא מצאו עגלת חורף בתחנה, שרכו דרכם ברגל. כשהגיעו נתקבלו בסבר פנים יפות, ערכו שולחנות, נתכנסו כל בני המשפחה והכל היה מוכן לטקס האירוסין.

אולם בעצם התכונה, קמה לפתע בהלה. הסב הודיע נמרצות: לא יקום ולא יהיה הדבר! היתכן? הארוסה מתהלכת גלית־ראש, ושבעתיים רע מזה, שהוא הסב, ראה כמו עיניו איך מחתנו לעתיד התרחץ בסבון גותן ריח כשחצי גופו ערום!..

לא הועילו הבכי וההפצרות של הסבתא ובני המשפחה. נוכח כל הקוראים הצליף הסב בחגורתו על בנו. עוד באותו יום עזבו בני קיוב עם בתם את העיירה לקול בכיו המר של אהוב נפשה, ובלבם ודאי שמחו על שנפטרו מן העידוך עם בני הכפר הפראים המשונים הללו.

מדי זכרי את דמותו האצילה של אבי, הנני מאמינה שמאורע זה טבע חותם עצבות בנפשו לכל ימיו.

זכורני, גויי הכפר היו אומרים על אבי, שכמוהו אין, לא בין היהודים ולא בין הגויים. אחר המקרה המסופר עמד במריו שנים רבות ונשא אשה בהיותו רק בן 28. כשכנה את

ביתו, עסק לא רק בעסק הפרנסה, אלא גם הרבה בקריאה ובעיון. כפי שהוברר לי אח"כ, הרבה לכתוב שירים ורשימות, אך הדברים נשארו בכתובים עמו, בלי שחרג מן השיגרא של הסביבה.

באחד ממכתביו ביקשני לסור אל ביאליק ולשאל את חוות דעתו על שנים משיריו ששלח לו. כשנכנסתי למשורר התרגשתי עד כדי כך שהדיבור ניטל ממני. הושטתי לו את מכתבו של אבא ואת השירים. כשגמר המשורר לקרוא אמר: „אביך הוא משורר ומשכיל גדול, אך זמנו עבר. עתה הגיעה שעתם של אלה!“ — והצביע על חוברת של משורר מהחדשים, שהיתה מונחת על השולחן.

חנה לפצקי-אברהמית / עיירתי קוונהורודוק

לזכר אבא־אמא, אחים ואחיות
שנפלו שדודים לפני מרצחים טמאים

מעטות הן תקופות הקיץ והחורף שעברו עלי בעיירתי. אף־על־פי־כן נחרתו הן בי עמוק־עמוק בלב. ימים ומוהירים היו ימי־הקיץ, עליזות וחדוה שררו בכל. לעומת־זה היו קודרים ושוממים ימי־החורף, אך גם הם נסכו שלוה בנפש הכמהה והעורגת. קלושים ומטושטשים כבר זכרונותי מהעיירה — בגלל שפע הרשמים האחרים בנדודים. בכל־זאת, כל־אימת שאראה ירח שט בשמים או נוף בהדרו, — הרי נדמה לי שאי־פעם ראיתי משהו נפלא מזה... וכשאני מחטט בזכרוני, צצה ועולה לפני עיירתי בכל צביונה.

היתה זו עיירה נידחת בין ביצות פולסיה, רחוקה מעיר ומתחנת־רכבת. הבתים — בתי־עץ עם גגות־של־תבן ע"פ רוב. בית־בית וחצרו, בית־בית וגינתו. ישוב קטן, דל, אך מרהיב בתומתו, צניעותו ובארשת האידיליות שעליו. האנשים לא ביקשו גדולות ונצורות. מי בסדנה ומי בחנות — כך טרחו ועמלו כולם כל ימות השבוע. מאיש עד אשה, מנער ועד זקן — טוו הם את חוט־הקיום האפור בעמל כפיהם ובדאגתם ליום־יום. מספר שעות העבודה לא היה מוגבל, ועל חופשה לא ידעו. מחשבה וטורח לא־ישוער הושקעו בהכנות לשבת, כדי לפארה ולרוממה ולמען תהיה קדושתה מלאה, כדי התעלות לזמן־מה מחיי החולין.

כל ימות השבוע אכלו בני־העיירה לחם־שיפון, אולם לשבתות ולחגים, אפו במיוחד חלות קלרעות, המרהיבות בלובנן. ואם ראו אדם אופה לחם־חטים באחד מימות־החול, — הרי ידעו כולם כי סעדת־מצוה בביתו או... חולה חלילה — ומיהרו לבקרו. גם בשר לא הרבו לאכול בימות־החול, כי למותרות נחשב הדבר.

יש שבאחד מימי־שבת ישאני הדמיון אל עיירתי הרחוקה ואני בבית־הורי ולנגד עיני עולם של שלות הגוף והנפש. אז רק אז מרגישה אני שוב טעמה של שבת, כבימי־הילדות.

פרק לא־תמיד־מעודד, כמו־כן, היתה הישיבה בין הגויים. אך גם בשסח זה' הצי לפעמים נצנוצי־אורה רבים, המגלגלים זכות על העיירה. תעיד על כך האפיוודה הבאה: היה זה באחד מערבי־הסתיו הקרים. אבא נעדר מן הבית לרגל עסקיו ואמא — היא נכנסה לאחת השכנות לשם שיחת־רעות. אני ואחי הגדול היינו ערים עדיין. פתאום נפתחה הדלת בכוח וברעש ואמא התפרצה הביתה כשצעקה־אזעקה על שפתייה: „דליקה!“ — דליקה בעיירה לא היתה מהדברים הנדירים, בכל־זאת גרמה תמיד לבהלה איומה. והנה אנו רואים באמת, כי אש משתוללת ממש ליד ביתנו. בית השכן עמד כולו בלהבות. והמבוכה גדולה.

בחפזון הלבשתי את אחי הקטן. עטפתי יפה־יפה והוצאתיו בזרועותי, כשאני עצמי מחזיקה ביד אחותי הגדולה ממני (אני הייתי אז כבת־עשר), כולי פחד וחרדה. בינתיים עסקו אמי ואחי הגדול בהצלת חפצי הבית.

עזבנו את ביתנו המצוי בסכנה גדולה ופנינו בכיוון הבאר לרחוב־שלי־יהודים, כדי להסתתר שם עד יעבור זעם. אך משראיתי כי האש כאילו רודפת אחרי, שיניתי מיד את את הכיוון ונכנסתי לרחוב־שלי־גויים. יתר על כן, הפחד גבר כליכך עלי, שהרחקתי ללכת ברחוב זה בלי לפנות אחורה אף במבט. וכך נכנסנו לתוך ביתו של אחד האכרים. תחילה היתה לי הרגשה קשה, אולם בראותי את יחס האנשים אלינו — נשתנה מצב רוחי מיד לטובה. ואכן, האנשים האכילנו והשקונו וגם השכיבו אותנו על התנור למנוחת־לילה. בן־רגע נרדמנו ונפלנו לזרועותיה של שינה מתוקה.

בינתיים סיימה אמא את מלאכת־ההצלה והיא התחילה לחפש את ילדיה — ואינם! גדול היה צערה משלא מצאה אותנו תיכף, בפרט כשהיא ראתה את כל הרחוב שאנו נשלחנו שמה, עומד בלהבות. שעות על שעות התהלכה בין המטלטלין הפזורים ובכיה פולח־שחקים: „מי ראה את ילדי? היכן הם הילדים שלי?“ סבורה היתה באמת כי נשרפנו או סתם „הלכנו לאיבוד“ במבוכה הגדולה. עד — עד שלפנות־בוקר יצא אחד הדודים שלנו, שבא מלכבה לעזרתנו, והוא מצא אותנו על תנורו של האכר ישנים שנת־מבטחים... אחר־כך נדע לנו שהאכרים הס־הם שהצילו גם את חפצי ביתנו — מחוט ועד שרוך־נעל, ועוד שמרו שלא יאבד מזה דבר.

כן, לא מעטים היו גילויי יחסי־הידדות מצד שכנינו הנוצרים. אל אבי התיחסו ממש בהערצה. הוא גם היה ראוי לכך. אדם פיקח, משכיל ובקי בהוויות העולם, היה מקובל על נוצרים ויהודים כאחד. כל דבר קשה היו מביאים אליו, ולא־פעם מילא תפקיד של רופא ושופט גם יחד. הוא ידע לכבוש לב שומעיו בסיפוריו ובכדיחותיו. ואם ראיתי קבוצת אנשים, ובעיקר — גויים, עומדים במעגל — וידעתי כי אבא נמצא בתוכם ומספר לו אחד הסיפורים המושכים ומבדחים. ולא יפלא, איפוא, כי רבו ידידיו גם בין אכרי המקום והסביבה.

אולם הזמנים נשתנו. רוחות רעות ומזימות־רשע חברו יחד, ובאחד הימים ראינו עצמו בקרב צוררים ואויבים־בנפש. שביקשו לכלות בנו את חמתם. ניצוץ אחד היה די שתלקח אש השנאה. והאש פרצה — והיא אכלה את בית ישראל עד תום — — —

קאזשאנהאר אדאק

אחי אבא / דער יידישער יישוב

ווען האט זיך אנגעהויבן דער יידישער יישוב אין קאזשאנהאר אדאק, איז שווער פעסטצושטעלן, ווייל מיר האבן נישט קיין פנקס פון דער קהילה און קיין אנדערע דאקער מענטן. דאך איז ביי אונז נישט קיין ספק, אז דער יידישער יישוב אין קאזשאנהאר אדאק האט עקזיסטירט ארום 400 יאר. דער אַלטער בית-עולם, די אַלטע מצבות און וואָס ס'האָבן דערציילט די זקנים ווי אויך די אַלטע קאַלטע שול — זענען עדות אַז דער יידישער יישוב איז אַ אַלטער.

אין דער געשיכטע פון דער יידישער קהילה אין פינסק לייענען מיר: „אין 1679 ווען די פינסקער פרנסים האָבן געליען ביים לאהישענער קלויסטער, (וועלכער האָט געהערט צו דער פינסקער יעזואטישער גייסטליכער שול), 1500 גילדן לטובת דעם קהל און אַלע יידן וועלכע וווינען אין פינסק, ווי אויך די שטעטלאך אַרום פינסק“. צווישן די פאַראַנטוואָרטלעכע יישובים אַלס קאַלעקטיוו פאַר דער גענומענער הלואה ווערן אויסגערעכנט אויסער לעכעוויטש, קלעצק, אויך קאזשאנהאר אדאק. דאָס הייסט אַז אין 1679-טן יאַר האָט שוין עקזיסטירט אַ יידישע קהילה אין קאזשאנהאר אדאק און מען האָט שוין אַרױפגעלייגט אויף איר צינזען. אין 1766-טן יאַר איז צווישן די ווידערשפעניקע יישובים וועלכע האָבן זיך אַנטזאגט צאָלן צינזען דער פינסקער קהילה און זיך דערקלערט זעלבסטשטענדיק, ווערט אויך דערמאָנט דער נאַמען קאזשאנהאר אדאק. אויף דעם גרונד קענען מיר אַרויסזאָגן אונזער השערה אַז קאזשאנהאר אדאק עקזיסטירט 400 יאַר און ס'איז נישט איבערטריבן. אין 1897-טן יאַר, אין אַלגעמיינעם „פערעפיס“ (פאַלקסציילונג) אין רוסלאַנד האָבן געווינט אין יענעם יאַר 1597 יידן.

די יידישע באַפעלקערונג אין קאזשאנהאר אדאק האָט געלעבט אין אַ באַזונדער קוואַרטאַל, וועלכער האָט זיך אנגעהויבן פון בריק און זיך געצויגן איבער דער לאַנגער גאַס ביזן סוף פון „די זעמד“. אירע הייזער מיט די שטרויענע דעכער און די אַפטע שרפות, האָבן איר כמעט נישט געענדערט ביז די לעצטע 40 יאַר; און ווען נישט איר שטארקע קאַנקורענטן — לויניעץ און אויך די עמיגראַציע קיין אַמעריקע — וואָלט קאזשאנהאר אדאק נישט אַראַפּ אַזוי גיך פון איר מדרגה אַלס שטאַט. כמעט אַלע פון דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג זענען געווען האַראַפּאַשניקעס און מיט זייער שווייס האָבן זיי כשר פאַרדינט זייער ברויט. אַ גרויסער טייל פון זיי פלעגן אַ גאַנצע וואָך זיין אין דער פרעמד. אויסערן שטאַט, געאַרבעט שווער אַלס העקער, זעגערס, שוסטער, פישער א. א. וו. און נאָר אויף שבת איז מען געקומען אַהיים צו דער פאַמיליע אַפּרוען און געניסן פון דעם עונג שבת.

אַזוי האָט קאזשאנהאר אדאק געפירט איר לעבן...

א. 5. / אין די לעצטע יארן

בשעת דער פוילישער הערשאפט איז קאזשאנהארדאק אינגאנצן אראפ. די גרויסע שול, איינע פון די שענסטע בוי־מייסטער־ווערק, מיט נאך צוויי שולן, האבן עדות געזאגט, אז דא איז געווען אמאל אַ גרויסער יידישער יישוב. אויך דער בית־עולם באַשטעטיקט עס. דאָס שטעטל אליין איז נאָך די שריפות געוואָרן קליין, אַרעם, דערשלאָגן, און פון יאָר צו יאָר פלעגט דער יידישער ישוב קלענער ווערן. אין די ערשטע יאָרן פון פּוילנס הערשאַפט האָבן פיל אויסגעוואַנדערט קיין אַרגענטינע.

אין קאזשאנהארדאק האָבן עקזיסטירט ציוניסטישע אַרגאַניזאַציעס, ווי „החלוץ“ און „החלוץ הצעיר“ און אַ סך חברים געפינען זיך היינט אין ארץ־ישראל. אין די דרייסיקער יאָרן ווען עס האָט זיך אָפּגעשטעלט די עליה קיין ארץ־ישראל איז אויך ביי אונז אין שטעטל געוואָרן שטיל.

דאָס לעבן אין שטעטל איז געוואָרן שווער, האָרט, אויף יעדנס געזיכט האָט זיך געלאָזט מערקן די זאָרג פון עול־הפרנסה. געציילטע קרעמער און בעלי־מלאכות האָט זיך איינגעגעבן איינצוואַרדענען זיך אויף אַרבעט אין מיקאַשעוויטשער פּאַניר־פאַבריק. די איבעריקע פלעגן זיך לאָזן איבער די דערפער אַלס שניידערס און שוסטערס. פרייטיק פאַרנאַכט פלעגט כמעט אַ האָלב שטעטל יידן אומקערן זיך אויף שבת און גלייך מוצאי־שבת, צוריק צו דער אַרבעט. דער עלטערער דור האָט אַזוי געלעבט און צוגעפאַסט זיך צום גורל און נישט געקלערט פון עמיגרירן אָדער זיך איבערקלייבן אין אַ צווייטער שטאַט. די יוגנט דאַקעגן האָט געזוכט אַ אויסוועג, אַ וועג צו לעבן. דאָס איינציקע דערציאונגס־אַרט איז געווען די פּוילישע פּאַלקס־שול. די יוגנט האָט זיך געריסן פאַרויס.

דער מאַרק אין קאזשאנהארדאק

געשטרעבט צו ווערן מענטשן, אבער די אַרבעטסלאַזיקייט האָט דאָ געהערשט און מען האָט געוואָרט אויף אַ בעסערן טאָג. ווען די באַלשעוויקעס זענען אָנגעקומען, איז אין שטעטל געוואָרן לעבעדיקער. די יוגנט האָט זיך געריסן צום לעבן. פיל האָבן באַקומען מלוכה־שטעלעס. געוואָרן לערערס, געפאָרן אין דער ברייטער וועלט און אויפגעלעבט סיי מאַראַליש און סיי פיזיש, אַבער די וועלט־מלחמה האָט אַ סוף געמאַכט צו אַלעם.

משה אקערמאן / א ביסל זכרונות

די קאלטע שול

אויפן שול־הויף איז געווען די קאלטע שול אַרומגערינגעלט מיט בתי־מדרשים פון אַלע זייטן, געהאַט אַ געשניצטן אַרון־קדוש, ממש אַ מייסטער־ווערק. היינט די אויסגע־מאַלטע גאַלעריי מיט אַלערליי חיות, ווי דער שור־הבר מיטן לוי־תן, מיטן „וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירביץ“. מען האָט געגלויבט, אַז קיין פייער וועט אויף דער שול ניט האָבן קיין שליטה, וואָרום וויפיל שרפות די שטעטל האָט איבערגעלעבט, האָט עס דער שול נישט געשאַדט. ווען ס'האַט זיך דערנענטערט שבת פרשת בהעלותך, איז דער אַלטער שמש שוין פרייטיק אַרומגעגאַנגען מבית לבית און צונויפגעקליבן חלבנע ליכטלעך, סטרינגאווע. האָט מען שוין דעמאַלט געוואָסט, אַז מ'וועט באַלויכטן די שול. די ווענט באַהאַנגען מיט פרוכתן און יענקל דער קלעזמער מיט זיין קאַפעליע איז געקומען פאַר מנחה אין שול און האָט אָפגעשפילט אַ מאַרש. דער מנהג האָט אָנגעהאַלטן ביזן אַנקומען פון דעם נייעם רב, וואָס האָט עס מבטל געמאַכט כדי די ווייבער זאָלן חו"ש נישט פאַרשפּעטיקן ליכט בענטשן. ערב יום־כפור האָט מען אַ היבש ביסל שטרוי פאַרשפּרייט אויף דער פּאָדלאַגע, מען דאַרף דאָך שטיין אויף די פיס אַ גאַנצן מעת־לעת — זאָל מען זיך נישט צוקילן.

די גאַנצע נאַכט פון כל־נדרי האָבן שוין עלטערע יידן גענעכטיקט אין שול, אָפגעזאָגט דעם „שיר היחוד“ און דעם גאַנצן תהילים. אַזאָ נאַכט האָב איך אויך פאַרבראַכט מיט מיין זיידן עה"ש אין שול.

כלי־זמרים

קיין פאַמיליע־נאָמען האָט מען נישט באַנוצט אין שטעטל, נאָר יעדע משפּחה האָט זיך געהאַט איר נאָמען. אַזוי זענען געווען: די „קלעזמערקעס“ די „נחמנצוקעס“ די „ברייניוקעס“. די קלעזמערקעס זענען באַשטאַנען פון יעקב דעם קלעזמער מיט זיין קאַפעליע און זיינע זין. נחמנצוקעס — דאָס איז געווען נחמן יצחק וואָס זיין נאָמען איז געווען דער צונאָמען פון דער משפּחה. אונזער משפּחה האָט אָנגעהערט צו די „ברייניוקעס“ אויפן נאָמען פון דער באַבע בריינע מיט איר מאַן דוד. אַזוי איז געווען כסדר: מנשה דוד בריינעס, פייוול דוד בריינעס, און פייוול'ס קינדער — אהרון פייוול דוד בריינעס און אַזוי ווייטער. אויך זענען געווען די באַבע טשירל און די באַבע שאַשע חנה.

און אויף זייער נאָמען האָט מען גערופן משה דער באַבע טשירלס. אויף אַ שמחה אין שטעטל: אַ חתונה, אַ ברית. איז עס געווען אַ אַלגעמיינע שמחה, ווייל דאָס גאַנצע שטעטל איז געווען געקניפט און געבונדן. אויף אַ חתונה אין שטעטל איז יעקב דער קלעזמער צום ערשטן אַוועק צום מחותן דורכקומען וועגן שפּילן אויף דער חתונה. שבת צונאַכט און אין דער וואַך פון דער חתונה איז יעקב מיט זיין קאַפּעליע געקומען צו דער כּלה אַ שיינעם מזל-טוב אַפּשפּילן לכּבוד דער כּלה און די מחותנים. עס פּלעגן זיך צונויפקומען מיידלעך, דער כּלה'ס קרובים און חברטעס, און יעדע מיידל פּלעגט באַקומען פון איר טאַטן אַ צענער אַדער אַ גריוועניק אויף טענץ. די מיידלעך האָבן געטאַנצט אַ קאַדרייל אַדער אַ פּאַלקע, אַזוי האָט מען פּאַרבראַכט דעם אַוונט. אין דעם טאַג פון חתונה פּלעגן קומען קלעזמערס צום מחותן און נעמען אַ צעטל פון אַלע מחותנים און מען איז געגאַנגען כּמעט פון שטוב צו שטוב אַפּשפּילן אַ פּיינעם מזל-טוב לכּבוד דעם מחותן. די חתונה גופא איז געווען אַ באַזונדער קאַפיטל: מען באַזעצט די כּלה, מען פירט דעם חתן באַדעקן דער כּלה, און שפּעטער די חתן-כּלה אין שול. אַ באַזונדער אַרט פּאַרנעמט די חופּה-מאַלצייט. עס איז אַ געשמאַקע מאַלצייט און כּטוב הלב ביין שפּילייט מען אַפּ יעדער מחותן אַ שיינעם מזל-טוב, און צום סוף רופּט אויס איינער פון די קלעזמערס: כּלה'ס צד! חתן'ס צד צום טיש! דרשה-געשאַנק! דאָס איז געוויס פּאַרבליבן פון אַ מאָל, ווען דער חתן האָט געהאַלטן ביי דער חופּה-מאַלצייט אַ דרשה און האָט באַקומען פון די מחותנים אַ מתנה פּאַר זיין שיינער דרשה, אַבער מיט דער צייט האָט זיך די דרשה אויסגעדראָשן און ס'איז נאָר פּאַרבליבן די דרשה-געשאַנק און יעדער אַנוועזנדער האָט געגעבן וויפּיל ס'איז מעגלעך. עס זענען אויך געווען אַ זעלכע וועלכע זענען געפּאַלן אויף אַזא שפּיצל: מען האָט גענומען אַ פּאַפּירענעם רוקישן רובל און צוריסן אויף דער העלפּט און צוויי האָבן געגעבן צו האַלבע רובלס און מען האָט אַרויסגערופן אַז ביידע שענקן יעדערער צו רובל דרשה געשאַנק. לסוף האָט מען איבערגעצייילט די סומע געלט און די קלעזמערס האָבן באַקומען אַ געוויסן פּראָצענט אויך פון דרשה-געשאַנק-געלט. אַזוי האָט יענקל דער קלעזמער געפירט זיין קלעזמערשע ממשלה אין שטעטל ביד רמה, ביז עס זענען אויפגעשטאַנען יונגע חברה, וועלכע האָבן זיך אויך אויסגעלערנט אַ ביסל מוזיק און עס האָט זיך געשאַפן אַ צווייטע קאַפּעליע. צווישן ביידע קאַפּעליעס האָט זיך אַנגעהויבן אַ מלחמה, אַבער ווער האָט עס געוואָלט זיך איינרייסן מיט יאַנקלען דעם קלעזמער? עס איז דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז מען האָט נאָך אַ מחותן צוגעצאַלט ער זאָל דערלויבן שפּילן דער נייער קאַפּעליע. אַ געוויסע צייט איז די מלחמה אַנגעגאַנגען, ביז מען האָט געמאַכט שלום און זיך פּאַראייניקט אין איין קאַפּעליע.

מחלוקתן און קריגערייען

די מערהייט פון אונזער שטעטל איז באַשטאַנען פון אַרעמע האַנטווערקער מכל המינים, וועלכע האָבן אַפּגעאַרבעט ביז 18 שעה אַ טאַג, כדי פּאַרדינען דעם שטיקל טרוקענעם ברויט און אַפּשפּאַרן אַ האַלבן רובל אַדער 5 גילדן אויף שבת. דאָך איז געווען צייט אויף פירן אינטריגעס און מחלוקתן, חסידים מיט מתנגדים, האַראַדאַקער חסידים מיט

סטאלינער. עס זענען געווען 2 שוחטים, דוד בער פון די האַראַדאַקער און אַרקע פון די סטאלינער. ווי געוויינטלעך, האָבן סטאלינער נישט געגעסן פון דוד בערס שחיטה. און די האַראַדאַקער פון ר' אַרקעס. ווייטער האָט זיך אַ צייט געפירט אַ קריג מיט דער חברה קדישא. וועלכע איז באַשטאַנען פון עלטערע יידן און זיי האָבן געפירט זייער ממשלה ביד רמה. נישט אַלע האָבן זוכה געווען אַריינדרינגען אין זייער חברה. איז אויפגעשטאַנען לייב וואַלף פעטשעניק, דער פירער פון יונגן דור און האָט געמאַכט אַ רעוואָלוציע. אַזוי ווי די אַלטע חברה איז נישט געווען לעגאַל רעגיסטרירט, האָבן די יונגע געמאַכט אַ „פריגאַוואַר“ מיט די נויטיקע חתימות, אַוועקגעשיקט עס אין „גובערנסקע פראַווליעניע“ און מען האָט זיי באַשטעטיקט אַלס די לעגאַלע חברה. עס האָט זיך פאַנאַנדערגעפלאַקערט אַ מלחמה צווישן דער אַלטער חברה מיט דער נייער. עס איז געווען אַ פאַל, ווען ס'איז געשטאַרבן אַ רייכער ישובניק, אַ קאַרגער און די אַלטע חברה האָט זיך געריכט „אַפלעקן אַ ביינדל“. זענען אַוועק די נייע און דורכגעקומען פאַר ביליקער. די מלחמה צווישן ביידע חברות האָט זיך געצויגן אַ לענגערע צייט ביז די אַלטע האָבן זיך געמוזט אונטערגעבן דעם יונגן דור און מען האָט שלום געמאַכט.

שלום דער משוגענער

אין שטעטל האָט עקזיסטירט אַ „מעשטשאַנסקע אופראַווע“ מיט אַ סטאַראַסטע אַ קריסט, זענען אויפגעשטאַנען אַזעלכע, וועלכע זענען נישט געווען צופרידן מיט דער אַרטיקער פאַרוואַלטונג און זייער אַנפירער צדוק אליה מיט מיין פעטער שלום דער משוגענער, וואָס האָט געקענט דאָס גאַנצע שטעטל משוגע מאַכן, און די ביידע האָבן געמאַכט אַ „פריגאַוואַר“ מיט נויטיקע חתימות אַ ביסל אמתע און אַ ביסל געפעלשטע. אויך האָט מען געפעלשט דעם סטאַראַסטעס חתימה, אַז ער באַשטעטיקט די אַלע אונטערשריפטן און מען האָט עס אַפגעשיקט אין גובערניע און געבעטן מען זאָל איבער-בייטן די דעפוטאַטן. אין דער גובערניע איז געפאַלן אַ חשד אויפן „פריגאַוואַר“ און עס איז צוריקגעשיקט געוואָרן אין אופראַווע אויף אַ „דאָזנאַניע“. דאָ איז מען באַלד דערגאַנגען, וועמענס שטיקל אַרבעט דאָס איז, מען האָט זיי אַרעסטירט און פאַרפירט אַ משפט, אַבער בניישראל זענען דאָך רחמנים בני-רחמנים, האָט מען זיי אַרויסגענומען אויף ערבות ביון משפט פון אַקרוזשנאי סוד — קרייז געריכט. אַ דאַנק דעם פריץ קאַזימיר שטשיט, וואָס איז געווען איינער פון די געשווירענע ריכטער און האָט געקענט שלמה'ן, איז דער משפט אַנולירט געוואָרן און מען האָט זיי באַפרייט.

אין יאר 1904-5 בין איך אוועק קיין אמעריקע, 19 יאר בין איך דאן אלט געווען. אבער דער זכרון פון שטעטל איז געבליבן ביי מיר טיף אין הארצן. ווי ווייניק איך האב פארבראכט און געלעבט אין קאזשאנהארדאק, ווייס איך אבער איין זאך, אז קאזשאנהארדאק איז געווען אן ארעם שיין שטעטל מיט איר טיך, וואסער־מיל און די באבראיניע, דער שיינער שמעקעדיקער וועלדל, מיט די גרויסע הויכע דובאווע און סאסנאווע בוימער.

די עלטערע מענטשן פלעגן דערציילן, אז די אייזנבאן האט געדארפט לויטן פלאן דורכשניידן קאזשאנהארדאק, נאר מען האט געדארפט א געוויסן נאטשאַלניק געבן כאבאר, ליידער איז די סומע כאבאר געווען אזוי גרויס, אז דאס גאנצע שטעטל האט דאס נישט פארמאגט. אזוי איז געבליבן קאזשאנהארדאק אן א באן, און די שוסטערס, שניידערס און סטאליארס זענען געגאנגען קיין לוניניעץ זוכן פרנסה. א טייל האט זיך איבערגעקליבן קיין לוניניעץ, אבער די ארעמע באפעלקערונג איז פארבליבן אין קאזשאנהארדאק און געלעבט זיך איינער פון צווייטן, פון די גויים. און פון די ארומיקע דערפער. פיר מאָל אין יאר זענען געווען יאָר־דן. ווינטער איז געווען ניקאלע און טרויצע (אזוי האבן זיך גערופן די יאָר־דן), זומער איז אויך געווען א ניקאלע און א טרויצע. ווי עס איז האט מען דורכגעשטופט. אייגענטלעך קיין גרויסע בעלי־הוצאות איז מען נישט געווען, די גאנצע הוצאה איז באַשטאָנען פון ברויט און קארטאָפּל. פון קארטאָפּל האט מען געמאכט פארשיידענע מאכלים. איך געדענק אז מען פלעגט קאכן פיש־קארטאָפּל, דאָס הייסט, פיש איז נישט געווען אין טעפל, נאר מען פלעגט אין די קארטאָפּל אריינבראָקן ציבעלע מיט פעפער. און דאָס געקעכץ האט מען גערופן פיש־קארטאָפּל.

אין קאזשאנהארדאק זענען געווען 2 רבנים, 2 שוחטים; דעם האַראַדאָקער רבי'ס א שוחט און דעם סטאלינער רבי'ס א שוחט. די צאל מתנגדים איז געווען א קליינע, אבער זיי האבן געהאט א מתנגדישן רב, ר' איצ'ע דעם לאכווער רבי'ס א זון. זער א געלערנטער און קלוגער רב. דער רב, ר' איטשע, האט נישט געלעבט פון רבנות, נאר ער האט געהאט א קראַם פון שניט־סחורה. מיט א שוחט האבן די מתנגדישע יידן נישט מקפיד געווען און געגעסן פון צלע שחיטות. אין אַלגעמיין האבן זיי נישט דעמאָנסטרירט זייער מתנגדישקייט. אבער ווען ס'איז געקומען צום דאווענן אין זאָמדישן בית המדרש — איז נישט איינמאָל געקומען צו א געשלעג.

די לומדים פון שטעטל זענען געווען קלמן שלום'ס און דוד קאצמאן. קלמן איז געווען א תבואה־הענדלער אין דאָרף „צנא“ (א דערפל נעבן קאזשאנהארדאק). דוד קאצמאן איז געווען א רימער. ער פלעגט אוועקגיין צייטנווייז אויף א פאר וואכן איבער די גויישע דערפער און מאַכן רימארסקע אַרבעט פאַר די גויים, פאַריכטן לייצעס, כאַמאַטן און לאַבעדריקעס א. א. וו. זיי פלעגן לערנען מיטן פשוטן עולם שבת אין שול, אַרום גרויסע טישן, גלייכצייטיק דערציילן שיינע האַרציקע מעשיות פון גרויסע

רבנים מיט מוסר־השכלדיקע משלים, דערקוויקט די הערצער פון אַרעמע האַרעפּאַשנע יידן.

קיין איבעריקע ליבשאַפט האָבן די קאַזשאַנהאַראַדאַקער יידן נישט געהאַט צו די לונגעצער יידן, ווייל זיי האָבן זיי מקנא געווען. אַבער מיט איין זאַך זענען די קאַזשאַנהאַראַדאַקער יידן געווען זיכער ביי זיך, אַז איבער הונדערט יאָר וועלן די לונגעצער אַנקומען צו קאַזשאַנהאַראַדאַק. דער בית־עולם איז געווען אין קאַזשאַנהאַראַדאַק, און די קאַזשאַנהאַראַדאַקער יידן האָבן קיינמאַל קיין שוועריקייטן נישט געמאַכט פאַר די לונגעצער מתים.

אין דער קאַלטער שול זענען געווען פאַרשידענע מאַלערייען אויפן סופּיט און אויף די ווענט. אויך אַ אויסגעשניצטער אַרונ־קודש, אפּשר אַרום 50 ספּרי תּורות, גרויסע, מיטעלע און גאָר קלייניקע. שמחת בית השואבה אין אָונט פּלעגן קלייזמר שפּילן אין שול. די שול האָט אויסגעזען ווי אַ פעסטונג, הויך מיט קופּאַלן. מיין עלטער־זיידע, יענקל דער קלעזמער, פּלעגט דאָרט זיצן אין אַ ווינקעלע ביים מזרח־וואַנט און דאָוונען. אַלס זיין ערשטער אוראייניקל פּלעג איך שטענדיק גיין מיט אים דאָוונען. ער איז געווען אַ נאַענטער קרוב צו דעם דויד־האַראַדאַקער רבי פון דעם טשערנאָבילער מגיד'ס שורש. זייענדיק אַ יונגער יינגל, ביי בעלי־בתישע עלטערן, האָט ער זיך געלערנט מיזיק און פּעלדשעריי. אַלס יתום האָט ער אַנגענומען די

קאַזשאַנהאַראַדאַקער זקנים, פון רעכטס: קלמן ריטערמאַן, זרח שטיינבערג און דוד קאַצמאַן

קלעזמערײ פאַר זיין פרנסה. ער איז געווען א זעלטענער מענטש. א גרויסער בעל־צדקה, געשטאַרבן אין יאָר 1896. אויך מײן באַבע באַשע איז געווען אַ גרויסע בעלת־צדקה און מפרנסת עניים. יעדן דאָנערשטיק פֿלעגט זי אַרויסגיין איבערן שטאַט קלויבן עסנוואַרג פֿאַר אַרמע לײט אין שטעטל, אויך פֿלעגט זי אַרגאַניזירן אנדערע פֿרויען פֿאַר הילף, נישט נאָר קלויבן בײַ אנדערע, אויך אירע אייגענע פֿלעגט זי פֿיל צוטיילן. אַזוי האָט זי זיך געפֿירט אויך שפּעטער ווען זי איז אַרויסגעפֿאַרן קײן לונזניעץ. פֿאַר־שטייט זיך, אַז פֿאַנאָדערטיילן די חלה אויף שבת איז געווען בשתיקה, חלילה נישט פֿאַרשעמען אַ אַרעמען יידן.

אַ קליין שטעטעל מיט ייִדישע הערצער.

ב. סילווערשטיין / פֿרייטיק און שבת אין קאזשאנהאראדאק

ערב שבת פֿלעגט זיך אָנפֿאַנגען אין קאזשאנהאראדאק דאָנערשטיק אין דערפֿרי. מען פֿלעגט שוין אָנהויבן זאָרגן, וווּ וועט מען נעמען אויף שבת? אין קאזשאנהאראדאק זענען געווען זייער ווייניק משפּחות, וואָס האָבן נישט געדאַרפט באַרגן אויף שבת. קײן גרויסע געלטער אויף שבת האָבן קאזשאנהאראדאקער יידן נישט אויסגעגעבן. מיט גאַטס הילף האָט יעדער פֿרוי איינגעקויפט עטלעכע פֿונט מעל, אַ שטיקל קעלבערנע פֿלייש אָדער ווי אַנדערע פֿלעגן עס אַנרופן „קעלבערנע יצרות“, אַנדערע פֿרויען פֿלעגן קויפֿן אַ חלק קאַפּ, אַ פֿיסל אויף טשאַלענט, ווייל די רינדערנע פֿלייש פֿלעגן אונזערע קצבים אַרויספֿירן קײן לונזניעץ. אויף די מערסטע שבתים איז אויך געווען פֿיש. פֿון די עטלעכע פֿונט מעל פֿלעגן אונזערע קאזשאנהאראדאקער פֿרויען קודם־כֿל אַפּבאַקן עטלעכע פֿלעצלעך — פֿרייטיק אין דער פֿרי צום אָנבײסן, אויך אַ פֿיראַג אַנגעפֿילט מיט שוואַרצע יאַגאַדעס אָדער מיט אַנדערע אייגעמאַכץ, דריי גרויסע חלות, פֿאַר די יינגלעך קליינע חלות און אויך אַ בלעכל קיכלעך.

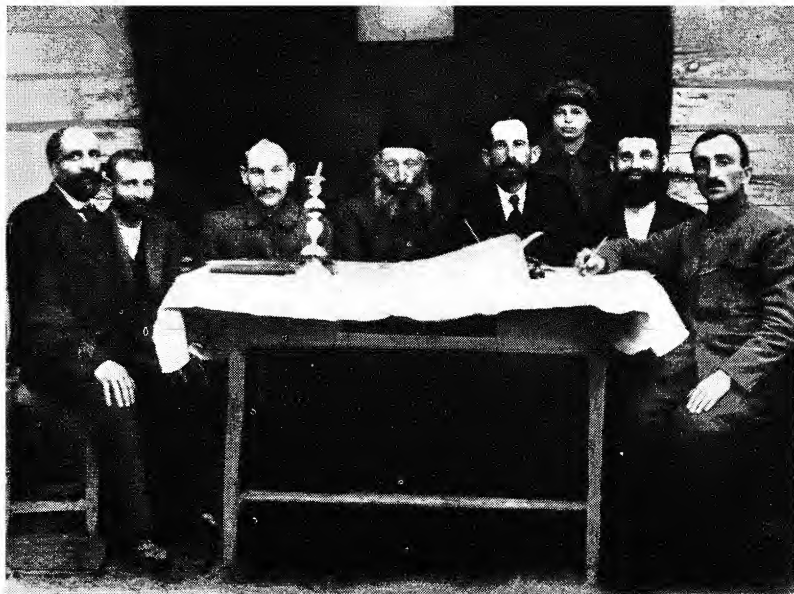
אונזערע פֿרויען האָבן אויך נישט פֿאַרגעסן די אַרעמע לײט פֿון שטעטל און האָבן נאָך צוגעבאַקן צוויי חלות פֿאַר די אַרעמע. גרויס פֿאַרגעניגן האָבן זיי געהאַט פֿון דער מצווה נעמען חלה, פֿון באַקן חלות לכבוד שבת, האקן, אָנפֿילן און קאַכן די פֿיש, צוגרייטן און פֿאַרוקן דעם טשאַלענט, אויך אַ קוגל לכבוד שבת האָט געמוזט זײן.

פֿאַר אונזערע קאזשאנהאראדאקער פֿרויען איז קײן זאַך נישט געווען צו שווער לכבוד שבת. געקאַכט און געבאַקן, געוואָשן די פֿאַדלאָגע, געשייערט די לײכטער, דעם פֿריפֿיטשאַק האָט מען פֿאַרהאַנגען מיט אַ רײנעם פֿאַרהאַנג. און אַרום הויז אַנגעשאַטן געלן זאַמד. זייער אַרבעט פֿלעגט געשטערט ווערן אָפט דורך אַרעמע־לײט און פֿרויען, וועלכע זענען געאַנגען צוזאַמענקלייבן חלה פֿאַר די אַרעמע אויף שבת אָדער יידן פֿלעגן גיין פֿרייטיק מאַנען פֿאַר גמילת חסד, תּלמוד תּורה, חברה תּהלים און אויף נאָך וויכטיקע זאַכן. דער שבת האָט געשמעקט שוין איבעראַל.

די בעל־בתים האָבן אויפֿגעהערט אַרבעטן און צוגעמאַכט זייערע קראַמען, און די

וועלכע האָבן געאַרבעט און געהאַנדלט אין די דערפער און אין לוננינעץ זענען געקומען אַ היים אויף שבת. אייניקע גייען אין מרחץ, זומער צייט אין טייך זיך אויסבאַדן, מען טוט זיך אָן אין בגדי שבת. די זון פאַרגייט. די מאַמעס בענטשן ליכט. נאָך ליכט־בענטשן קושן די מאַמעס די קינדער אין זייערע קעפּ און זאַגן אַ גוט שבת. מאַרקל רופט און שרייט: „אין שול אַריין!“ די שול איז ריין אויסגעקערט, אַלע לאַמפּן אַנגעצונדן, די טישן פאַרשפּרייט מיט ריינע סערוועטן, אין די לייכטער אויפן עמוד ברענען סטרינאַווע ליכט. מען דאַוונט אַפּ מנחה, עס איז נאָך צו פרי מקבל שבת זיין, אייניקע יידן זאַגן שיר־השירים, די יינגערע הערן נייעס פון די וואָס זענען געקומען פון לוננינעץ. ענדלעך איז מען מקבל שבת און דער שמש מאַכט קידוש. נאָכן קידוש גייט מען פאַרזאַרגן די אורחים אויף שבת. מען גייט אַ היים. נאָך דעם מאַלצייט פלעגט יונגוואַרג אַוועקגיין שפּאַצירן. די טאַטעס פלעגן אַריינקוקן אין אַ ספר אָדער מעביר סדרה זיין און די מאַמעס פלעגן ליינען דעם טייטש־חומש.

שבת גאַנץ פרי פלעגט קומען אַ גויע אויסמעלקן די בהמה, ווינטער פלעגט זי אויך איינהייצן די הרובע, אַרונטערנעמען די לייכטער פון טיש פאַר אַ שטיקל חלה, וואָס איז געווען אַ גרויסע זאָך. אין קאָזשאַנהאַראַדאַקער שולן פלעגט מען דאַוונען נוסח ספרד. עס זענען געווען צייטן, ווען עס איז געווען אַ מחלוקת וועגן נוסח פון דאַוונען, נוסח ספרד אָדער נוסח אַשכּנז. ווי עס ווייזט אויס האָבן די ספרדים געזיגט.

דער יידישער אַמעריקאַנער הילפּס־קאָמיטעט אין קאָזשאַנהאַראַדאַק (1921)
פון רעכטס: מנשה דרעבסקי, הערשל ליכטשטיין, ישראל בעלאהוסקי, שמעל פישמאַן, אהרן פערלמאַן (דער אפטייקער) אליעזר שולמאַן און יעקב כהן

נאכן שבתדיקן עסן פלעגן די עלטערע כאפן א דרימעל, אנדערע פלעגן זיך אוועקזעצן אויפן גאנעק, אויף א בענקל אדער אויפן פריזבע און מען פלעגט כאפן א שמועס. יונגווארג פלעגט שפאצירן צום וואסער־מיל אין באבראָינע. פארלעך פלעגן זאָגן. אז באבראָינע איז פאר זיי א ביסל צו טומעלדיק, איז מען געגאנגען שפאצירן אין דער הייפישער גאס צום סאָד און אויך אויף זאהוריע. די עלטערע זענען זיך נוהג געווען נאָכן שלאָף צו זאָגן פרק אדער תהלים. פרויען פלעגן אויך פארענדיקן די סדרה פון וואָך און לייענען טייטש־חומש. מען איז ווידער געגאנגען אין שול, ווו אימיצער האָט געלערנט חומש מיט רש"י פארן עולם. עס ווערט טונקל, מעריב איז נאָך פרי צו דאוונען, מ'זעט נאָך ניט קיין דריי שטערן. חברה לצים פארלירן דערווייל אויך ניט קיין צייט. אין דער זעמדישער שול ביים אַריינגאָנג איז געשטאָנען אַ פעסל וואָסער און עס זענען געווען אויך אַ פאָר האַנטיכער, פלעגט מען איינגעצן אַ האַנטוך אין וואָסער און עס וואַרפן אויף עמיצן, פלעגט ווערן אַ ביסל טומעלדיק. דערווייל האָט זיך געהערט אַ קול: „ס'איז דאָ דריי שטערן און מען קען שוין דאוונען מעריב". קלמן שלום'ס, דער גבאי פון שול, גיט אַ צייכן און מען דאוונט מעריב, דעם וואָכיקן מעריב. דער שמש מאַכט הבדלה, ס'קלינגט זיין קול: „המבדיל בין קודש לחול". ס'רוקט זיך אַן אַ וואָכעדיקייט אויף אַלעמען. און נאָך הבדלה דאַרף מען שוין אַנפאַנגען גרייטן זיך אין וועג אַריין זוכן פרנסה. איז טאַקע קיין ווונדער נישט געווען, וואָס אונזערע קאָזשאַנהאַראַדאַקער האָבן נישט ליב געהאַט דעם מעריב פון מוצאי שבת און הבדלה. האָט מען טאַקע ליב געהאַט יום־טוב, שבת, שבת־יום־טוב, ווען עס פלעגט אויסקומען הבדלה מיט קידוש צוזאַמען, כאָטש עס איז געווען אַ שווערער קידוש, ווי מ'פלעגט אים אַנרופן אין שפּאַס „איזדראַסטוואַ וקדשת", דאָך האָט עס געלוינט, ווייל מאַרגן — זונטיק, איז יום־טוב געווען.

ב. סילווערשטיין / (ניו־יאָרק) / מיין שטעטל

אונזערע שולן, אונזערע הייליק אַרט — דער בית עולם, אונזערע שטעטלדיקע בעלי־בתים, אונזערע זקנים און זקנות, אונזערע קינדערלעך אין די וויגעלעך, אַלץ וואָס עס איז אונז געווען ליב, הייליק און טייער — אַלץ איז אימגעבראַכט און צושטערט געוואָרן דורך מערדערישע הענט.

ס'עקזיסטירן נישט מער די זעמדישע שול, די חסידישע שול פון סטאַלינער חסידים, דאָס האַראַדאַקער שטיבל, דער נייער בית־מדרש, ווו עס פלעגט דאוונען דער רב און לערנען מיט די ישיבה בחורים. ווו איז די הויכע, גרויסע שול — די קאַלטע־שול, צו וועלכער ס'איז געווען צוגעבויט דער קליינער בית מדרש. אין דעם בית מדרש האָט זיך געפונען די תלמוד־תורה. דעם רבי האָט מען גערופן רבי לאַטקעס, ער האָט געווינט אין דרעבסק. פאַרוואָס מ'האַט אים אַזוי גערופן — ווייס איך נישט. אַזעלכע מאַדנע נעמען, זענען געווען פיל אין קאָזשאַנהאַראַדאַק ווי: די היינע, דער גאַטס משיח, דער שד, דער באַק, דער באַראַן, דער וואַרים.

די הויכע שול איז אויסגעבויט געווארן דורך אַ גרויסן קינסטלער. מ'דערציילט אַז ער האָט אויסגעבויט אין זיין לעבן דריי שולן און אונזער שטעטל האָט געהאַט די זכיה צו האָבן איינע פון די דריי.

שיין און ווונדערליך איז געווען די שול. אין פּראַכטפולן אַרונ-הקודש האָבן זיך שטאַרק אָנגעזעען די שיינע שניצערײען און גרויסאַרטיקע פאַרבן און מאַלערייען פון דעם קינסטלערס האַנט. ווי לעבעדיקע שטייען פאַר מיינע אויגן די חיות, די מזלות און די כּרובים.

אין קאַזשאַנהאַראַדאַק איז געווען אַ באַרג מיטן נאָמען: „דער נשמה-באַרג“. דער באַרג, האָט זיך געפונען נישט ווייט פון בית-עולם. אַזוי איז דער נאָמען פון באַרג אַריבער פון דור צו דור. מ'פלעגט זאָגן אין שטעטל, אַז אונטער דעם באַרג איז אַמאַל געווען אַ בית-עולם.

אַלץ איז חרוב געוואָרן און דאָס גאַנצע שטעטל איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין איין גרויסן בית-עולם.

דבורה קוטניק (דעטראַיט) / אַ געשיכטע מיט אַ מאָרד

מעשה שהיה...

אין יענער צייט, ווען די רוסישע יוגנט האָט זיך געבונטעוועט קעגן צאַר, האָט די יידישע יוגנט אין קאַזשאַנהאַראַדאַק זיך אַרגאַניזירט אונטערן נאָמען „בונד“. צווישן זיי איז געווען נחמן איציק ציפּערשטיין, חיים דעם הויכנס זון, אַשר הנהיביילעס (טריבור). נחמן איציק האָט זיך געלערנט אין יעקאַטערינאַסלאָוו און ער פלעגט רעדן רוסיש. די ערשטע אויפגאַבע פון דער יוגנט איז דאָן געווען אַרגאַניזירן די אַרבעטער און קעמפן פאַר אַ אַכט שעה-דיקן אַרבעטסטאַג. איטשע קויפּמאַנ'ס איז אויך געווען איינער פון די רעדנער און פאַרטיי-אַרגאַניזאַטאָרן. נחמן איציק איז געווען דער, וועלכער איז געקומען צו זיין פעטער משה יהודה (אַ דאַמסקער שניידער) און האָט אַראַפּגענומען די מיידלעך פון דער אַרבעט. דאָס האָט געמאַכט אַ רושם אין שטעטל און מ'האַט אָנגעהויבן מורא האָבן פאַר זיי. ווען חיים דער הויכער האָט געוואַלט באַשטראַפּן זיין זון און אַוועקנעמען אים אַ חיים, האָט איטשע קויפּמאַנ'ס דערלאָנגט חיים'ען מיט אַן אייזערנער הענטשקע. דאָס האָט נאָך מער אָנגעשראַקן די יידן אין קאַזשאַנהאַראַדאַק אַזוי ווייט, אַז אפילו מיין מאַמע האָט באַהאַלטן מיין פאַטערס סורדוט אין פעסל קאַרטאַפּל, ווען ער האָט געוואַלט גיין צו איינעם פון זייערע מיטנינגען.

אין יענער צייט איז ביים פּריץ שטישט אין דוואַרעץ געווען אַ ייד מאיר לוצקי. דער פּריץ האָט זיך גערעכנט מיט מאיר'ס מיינונג אין אַלע זיינע אונטערנעמונגען. ער האָט אים זייער ליב געהאַט. דאָס האָט פאַרדראָסן פּראַקאַפּן, דעם פאַרוואַלטער פון פּריץ'ס הויף וועלכער איז געווען אייפּערזיכטיק אויף מאיר'ן. ווען זיי ביידע זענען געווען אַליין האָט פּראַקאַפּ געהרגעט מאיר'ן. די בונדיסטן האָבן זיך אויסבאַהאַלטן און תמיד האָט מען זיי געטראַפּן אונטערוועגס. פּראַקאַפּ האָט באַמערקט אַשר חנה-

ביילעס אויפן וועג, פונקט נאכדעם ווען ער איז באגאנגען דעם מאַרד. אים איז גלייך איינגעפאלן באשולדיקן אַשר'ן מיט נאך 2 יידישע בחורים, אז זיי האָבן געפאָדערט ביי מאיר לוצקי'ן געלט און ווען ער האָט זיך אַנטזאָגט, האָט אים אַשר צוזאָמען מיט ביידע בחורים געהרגעט. אַשר און די בחורים זענען אַרעסטירט געוואָרן. די גויים פון דוואַרעץ האָבן עדות געזאָגט, אז זיי האָבן געזען, ווי אַשר האָט געהרגעט מאיר'ן. יידן פון קאָזשאָנהאַראַדאָק און לונניעץ האָבן געקליבן געלט, געדונגען אַ גוטן אַדוואָקאַט, אָבער צוליב זיין רעוואָלוציאָנערער טעטיקייט האָט מען אַשרן מיט די בחורים פאַרשיקט אויף קאַטאַרגע. נחמן איציק'ן האָבן זיינע עלטערן איבערגעטאַן אַלס פרוי און מיט דער הילף פון זיין חבר וואָלפּקע חיה־שרה צביהס האָט מען אים דורכגעפירט די גרעניץ. אין מאָנטרעאַל, קאַנאַדע, איז ער געוואָרן אַ רייכער אַפטייקער. פיל אַנדערע זענען צולאַפן אין פאַרשיידענע לענדער. איטשע קויפּמאַנס איז געווען אַרעסטירט, אָבער מען האָט אים באַפרייט. אין צייט פון דער ערשטער ביז דער צווייטער מלחמה האָט ער געוואוינט אין לונניעץ, אָבער ער איז פאַרבליבן טריי זיין אידעאַל. מיטן אויסברוך פון דער רוסישער רעוואָלוציע אין 1917 האָט זיך אומגעקערט קיין קאָזשאָנהאַראַדאָק אַשר חנה־ביילעס פון קאַטאַרגע מיט אַ געליימטער האַנט פון פיל צרות און ליידן. די פירער פון דער נייער רעוואָלוציע זענען אַשרן נישט געווען צום האַרצן, ווייל ער איז געווען לינק... געשטימט. נישט טרעפּנדיק אַמאָליקע חברים, האָט ער זיך אַנגעשלאָסן אין די רייען פון די קאָמוניסטן און איז אַוועק מיט זיי, ווען זיי האָבן פאַרלאָזן לונניעץ. זינט דאָן האָט די פאַמיליע מער פון אים נישט געהערט. פראַקאַפּ פון דוואַרעץ האָט נאָכדעם חרטה געהאַט, וואָס ער האָט אויסגעטראַכט אַ ליגן אויף אַשרן. ער האָט די גויים דערציילט דעם אמת, אָבער ס'איז שוין געווען פאַרפאַלן. אַשר'ס פאַטער איז געשטאַרבן, זיין ברודער איז שוין געווען אין אמעריקע, די יידן אין קאָזשאָנהאַראַדאָק זענען געווען פאַרנומען מיט זאַרגן פאַרן מאַרגן. (די געשיכטע האָט מיר דעציילט רישקע אלישבע'ס, נחמן איציק'ס שוועסטער)

יוסף זאבי (וויסק) / קאזשאנהאַראדאקער הארעפאשניקעס

קאָזשאָנהאַראַדאָק איז געווען אַ שטעטל פון האַרעפּאַשניקעס. דאָס שטיקל ברויט האָבן זיי פאַרדינט דורך אַרבעט און שווייס, אַ גרויסער טייל פון זיי פלעגן זונטיק פאַרטאַג אַרויסגיין, כמעט שטענדיק צופוס, אין די נאַענטע דערפער ווו זיי האָבן געאַרבעט ביי די פויערים, ווער אַלס רימער, שניידער, שוסטער א. א. וו. אַ גאַנצע וואַך, האָבן זיי זיך געוואָלגערט ביים גוי אין הויז, זומערציט געשלאָפן אין שטאַל, אַפּגעקומען ווי עס איז אַ גאַנצע וואַך מיט אַ טרוקענעם שטיקל ברויט און גרינסן. אַזוי איז עס געווען ביז פרייטיק. דענסטמאַל האָט יעדער זיך צוריקגעקערט אַ היים צו דער משפּחה. אַביסל בעסער איז געווען די לאַגע פון די וועלכע האָבן געאַרבעט אין דערפער, ווו עס האָט זיך געפונען אַ יידישער ישובניק. דאָרט האָט מען געקענט טועם זיין

אויך אַ ביסל געקעכץ. ס'זענען געווען אויך געציילטע, וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיט פישעריי, געאַרבעט מיט זייערע „נעוואַדן“ — נעצן אויפן האַרין און פריפיעט. די הויפט פישערס זענען געווען די דרעבסקעס. דער גרעסטער טייל פון שטעטל האָט זיך געצויגן קיין לונניעץ, צווישן זיי זענען געווען העקערס, וועלכע האָבן געבויט הייזער. מ'קען זאָגן, אַז קאַזשאַנהאַראַדאַקער העקערס, האָבן אויסגעבויט די גרעסטע און שענסטע הייזער אין לונניעץ, מיט די באַוואוסטע פאַדריאַטשיקעס אין יענער צייט: לייב וואַלף פעטשטעניק און יעקב קאַשטאַן, נאָר פרייטיק פלעגן זיי זיך צוריקקערן אַהיים.

צוויי טיפן זענען געבליבן טיף אין מיין זכרון: איינער איז יאַסל זעקעלמאַן, אַדער ווי מען האָט אים גערופן אין קאַזשאַנהאַראַדאַק יאַסל קאַנאַס: אַ קליין געוויקסיקער, מיט אַ קליין בערדל, וואָס כמעט זיין גאַנץ לעבן האָט ער געווידמעט דעם דאַרף באַסטין. ער איז געווען אַ רימער, יעדן זונטיק פלעגט ער גיין צופוס, פאַריכטן ביי די פויערים כאַ-מוטעס, לייצעס, קולבאַטשקעס און נאָך אַנדערע זאַכן. יאַסל האָט נישט געקענט אַרומגיין אַן אַ זאַק אַדער סתם אַן אַ פאַק אויפן פלייצע. כ'האַב איינמאַל געהערט, ווי מיין פאַטער ע"ה האָט געזאָגט: „וואָס זשאַלעוועסטו אויסגעבן אַ פאַר גראַשן און פאַרן מיט אַ פּור? און אויב דו גייסט צופוס טאָ צו וואָס דאַרפסטו נאָך שלעפן אַ פאַק אויפן פלייצע?“ „שעווייל“, גלויב מיר — האָט ער געענטפערט — „מיר איז אַ סך גרינגער און בעסער גיין צופוס ווי פאַרן אויף אַ וואַגן. „דער וועג איז דאָך מיינער, איך האָב אים דאָך מיט מיינע אייגענע פיס אויסגעטראָטן; איך וועל שוין מיט פאַרמאַכטע אויגן טרעפן קיין באַסטין, און גלויב מיר, אַז איך קען נישט גיין אַן אַ פעקל אויפן פלייצע. ווען איך גיי אַן אַ זאַק אויפן פלייצע, פיל איך אַז עס פעלט מיר עפעס, און עס גייט זיך נישט אַזוי.“ יאַסל האָט געהאַט זייער אַ גוטע און שיינע מידה: שטענדיק געווען לוסטיק און פריילעך, אַ געשוואַרענער אַפטימיסט. זען מיין פאַטער פלעגט אים זאָגן: „ביז וואַנען וועסטו זיך וואַלגערן ביי דייענע באַסטינער גוים? וויפיל איז דער שיעור? איז זיין ענטפער געווען: „וואָס פעלט מיר, מיר איז גאַנץ גוט, הלואי ווייטער נישט ערגער.“ זיין גאַנץ לעבן, אויסער באַסטין און לונניעץ, איז ער אין ערגעץ נישט געווען און מער נישט געזען. זיין שבת'דיקע קאַפאַטע און היטל זענען געווען געל און גרין פון אַלטקייט. זיין זון איז איינמאַל געקומען צו גאַסט אויף יום-טוב און געבראַכט אים אַ נייע קאַפאַטע און אַ ניי היטל, איז ער געווען ברוגז: „נישטאַ אויף וואָס צו פטרן געלט? מיין קאַפאַטע און היטל זענען נאָך גאַנץ, מען קען זיך נאָך באַגיין אַן נייע.“ אויף די עלטערע יאָרן, האָבן זיינע פיר זין פון סענט לואיס, אַמעריקע, אים אַנגעהויבן שיקן מאַנאַטלעך געלט און געשריבן, ער זאל שוין מער נישט אַרבעטן, זיי וועלן אים שיקן צום לעבן. „דער טאַטע קען זיך שוין פאַרגינען לעבן רואיק און נישט אַרבעטן.“ האָט ער דעם פאַרשלאָג נישט אַנגענומען. „וואָס הייסט סתם אַרומגיין פוסט און פאַס? איך קען אַנדערש נישט לעבן. אַ מענטש כל זמן ער האָט נאָך כוח, דאַרף אַרבעטן.“ די קינדער האָבן אים געשיקט איינמאַל ספעציעל געלט ער זאל זיך פאַטאַגראַפירן און שיקן זיי זיין קאַרטע. יאַסל האָט גענומען זיין ווייב, די מומע שפּרינצע, און זיי זענען געקומען קיין לונניעץ אַנגעטאַן שבת'דיק און געבעטן מ'זאל זיי פירן „מאַכן אַ קאַרטע“. מורא האַבנדיק, אַז ער וועט נאָך חו"ש פאַרלירן די 3 רובל וואָס ער האָט מיטגענומען,

האַט ער זיי געהאַלטן די גאַנצע צייט אין האַנט. אַזוי האָט ער זיך פּאַטאַגראַפֿירט
האַלטנדיק שטייף אין האַנט די דריי באַנקאַטן. 1

אַ צווייטער טיפּ פון אַן אַרענטלעכן האַרעפּאַשניק און שמח־בחלקו איז געווען
לייבע לאַטוכע, אַדער ווי מיין מוטער ע"ה האָט אים גערופן: לייבע דעם פעטער מנשה'ס.
לייבע איז געווען אַ שטילער און אַ רואיקער מענטש. מען האָט נישט געהערט פון אים קיין
הויכע שטימע, נישט אין שטוב און נישט ביי דער אַרבעט, ווי אויך נישט אין בית־
מדרש. זיינע גאַנצע יאָרן האָט ער געאַרבעט שווער, אָבער נישט ביטער. זיס איז אים
געווען קנעטן ליים און דערלאַנגען ציגל ביי מאַטשע פּערעפּלאַטשיק — דעם הויפּט־
פּאַדראַטשיק (אונטערנעמער) פון מוליאַרקע און געמויערטע הייזער אין לויניניץ.
לייבע איז געווען אַ קליין געוויקסיקער, מיט אַ לאַנגער געלער באַרד. אויך ער פּלעגט יעדן
זונטיק פּאַרטאַג, זומערצייט, אַרויסגיין צופּוס קיין לויניניץ צו דער אַרבעט און זיך
אומקערן פּרייטיק אויף שבת אַ היים. לייבע האָט געהאַט אַ פּאַר גרויסע שווערע
יוכטאַווע שטייול, וועלכע ער פּלעגט אויסשמירן מיט טראַן לכּבוד שבת. אָבער אַפּילו די
יוכטאַווע שטייול האָט ער געשאַנעוועט. גייענדיק צופּוס האָט ער זיי געטראַגן אויפן
אַקסל און געגאַנגען באַרוועס. אויף אַ באַמערקונג, אַז ער קאַן דאָך צוקאַליעטשען די פּיס
— האָט ער געענטפּערט: „ס'איז מיר אַ סך גרינגער צו גיין", און אויסערדעם, „ווער
הייסט מיך לויפן, מען קען דאָך גיין פּאַמעלעך, און וווּ זענען מיינע אויגן?". יאַרנלאַנג
האַט ער געאַרבעט בחומר ובלבנים, ווי די יידן אין מצרים, אָבער ער איז געווען שמח
בחלקו. ביי דער אַרבעט, ווען די מוליערס האָבן געשריען: „לייבע דערלאַנג ציגל, גיב
ליים!" — איז ער נישט נתפּעל געוואָרן — „תיכף, באלד", איז געווען זיין ענטפּער. ס'האַט
ניט געהאַלפּן זייער שרייען, ער האָט געטאַן זיין אַרבעט אַן אימפּעט, לאַנגזאַם און
רואיק. זיין העמד און פנים זענען געווען נאַס פון שוויס, אָבער לייבע האָט זיך נישט
געקלאַגט אויף זיין אַרבעט, פון פּאַרטאַג ביז דעם זון־אונטערגאַנג. איינמאַל האָב איך
געהערט, ווי מיין מוטער האָט געטענהט צו אים און געזאָגט: לייבע! לייבע! ביז וואַנען
וועסטו שלעפּן ציגל און קנעטן ליים? לערן זיך שוין אויס לייגן ציגל, וואָס וועט זיין פון
דיר? און לייבע האָט געענטפּערט: „וואָס איז מיר אַזוי שלעכט?"

לייבע לאַטוכע איז געווען אַ רואיקער. געדאַונט האָט ער אין דער זעמדישער
שול, וווּ עס זענען אָפט פּאַרגעקומען מחלוקת'ן און קריגערייען צוליב אַן עליה. דאַוונען
ביים עמוד און אַנדערע בית־המדרש ענינים איז קיינמאַל נישט לייבען אַנגעגאַנגען, ער
איז געשטאַנען אין זיין ווינקל און געזאָגט שטילערהייט תהילים. ביי זיך אין שטוב איז ער
אויך געווען שטיל און איבערגעגעבן זיין פרוי און קינדער. ער האָט נישט געקענט
איינזיצן אַן אַרבעט; געראמט דעם הויף, אַנגעהאַקט האַלץ אויף אַ גאַנצע וואָך, געהאַלפּן,
געטאַן און אַלץ שאַשטיל. איך ווייס נישט צי ס'איז געווען אַ מענטש, וואָס האָט געפּילט
דעם אמת'ן טעם פון „עונג שבת" ווי לייבע. שבת איז טאַקע געווען ביי אים שבת, און מיר
פון היינטיקן דור קענען דאָס גאַרנישט פאַרשטיין. עס איז געווען אין פּולן זין פון וואַרט
אַ פיזישער און גייסטיקער פּאַרגעניגן פון „שבת — וינפּש". און אַט איז אַ עפּיזאָד וועגן
לייבען: ווי באַווסט, האָט יעדער ייד געהאַט אַ טשאַלענט מיט אַ קוגל אויף שבת

מיט זיין באוואוסטן שבת'דיקן טעם און ריח, און אפט דערצו אויף אַנגעפילטע קישקע, אָן דעם איז דער שבת נישט געווען קיין שבת. איינמאָל איז לייבע געקומען פרייטיק אַ היים און ער האָט געזען, אַז דער טשאַלענט־טאַפּ איז נאָך אויפן פּאַליצע. ער האָט חושד געווען זיין ווייב, אַז זי האָט נישט געמאַכט קיין טשאַלענט און קוגל, און דער שבת וועט זיין אַ פאַרשעמטער. אָבער לייבע האָט גאַרנישט געזאָגט זיין ווייב. פרייטיק צו נאַכט נאָכן קידוש, ביי דער וועטשערע, האָט זיין ווייב באַמערקט, אַז לייבע איז עפעס אומעטיק. — „לייבע, וואָס איז דיר? ביזטו חלילה קראַנק? טוט דיר עפעס וויי?“ — „ניין, גאַרנישט!“ האָט לייבע געענטפערט. אָבער ווען זי איז צו אים צוגעשטאַנען, אַז ער מוז איר דערציילן דעם אמת, האָט ער איר געזאָגט: „דו האָסט נישט געהאַט מסתם גענוג געלט אויף שבת און דו האָסט נישט געקויפט קיין קישקע און נישט געמאַכט קיין טשאַלענט לכבוד שבת, מילא גאַט וועט אונז מוחל זיין.“ — „אוי נאַרעלע“ האָט זי אויסגערופן מיט אַ פריילעכן טאָן: „פונקט פאַרקערט. איך האָב צוגעשטעלט אויף היינטיקן שבת, אַ טשאַלענט מיט אַ קישקע, אַ זעלכן וואָס מיר האָבן שוין יאָרן־לאַנג נישט געהאַט אַזאַ!“ — „פאַרוואָס זשע איז דער טשאַלענט־טאַפּ אויפן פּאַליצע?“ האָט געפרעגט לייבע? — „וואָס פאַרשטייסטו נישט? אונזער טאַפּ איז צו קליין פאַר אַזאַ גרויסער קישקע ווי איך האָב געקראָגן, האָב איך געמוזט לייען ביי חנה באַשקעס איר גרויסן טאַפּ, דו וועסט שוין מאַרגן זען!“ און לייבעס שבתדיקע נשמה יתרה האָט געפונען איר תיקון און דעם אמת'ן עונג שבת. אַזוי האָבן געאַרבעט און געלעבט אונזערע יידישע האַרעפּאַשניקעס.

לייבע לאַטוּכאַ

יוסף זאבי / דער תהלים-וועקער

געווינדעט מיין ברודער דוד — ארגענטינע

קאזשאנהארדאק מיט אירע האַרעפּאַשניקעס

איז געווען אַ שם-דבר. אַ גאַנצע וואָך שווער געאַר-
בעט, פון זיי דער גרעסטער טייל אויסער דער היים,
אין לויניעץ און אין די אַרומיקע דערפער, אָבער
ערב שבת זענען די אַלע בעלי-מלאכות צוריק אַ היים
געקומען, אויסגעמאַטערט און פאַרשמאַכט, אַפּרוען
זיך אַ ביסל און אַנאַמלען כחות פאַר דער נייער
וואָך. מען האָט אויך געשטרעבט צו רוחניות און
דאָס האָט מען געפונען אין דאָוונען און תהלים-זאַגן.
אַ באַזונדערע חברה פון תהלים-זאַגער איז געווען
אין קאזשאנהארדאק. באַלד פאַרטאַג, אומאַפהענגיק
צי עס האָט גערעגנט אַדער אַ פּראָסט האָט געברענט.

האָט זיך דער האַרעפּאַשניק אויפגעכאַפט פון שלאָף און באַלד נאָכן קול וואָס רופט אים
תהלים זאַגען אַוועק פון שטוב און געלאָפן צו זיין חברה „תהלים-זאַגער“.

דער „קולטור-וועקער“ פון דער חברה „תהלים-זאַגער“ אין קאזשאנהארדאק
איז געווען מיין זיידע, ר' שלמה לייזער, דער שמיד, וואָס איז געווען באַקאַנט מיטן
נאָמען „דער תהלים-וועקער“.

ר' שלמה לייזער איז געווען פון פאך אַ שמיד. אַ גאַנצע וואָך האָט ער געקלאָפט
אין זיין קוזשניע אויף דער קאָוואַדלע מיטן גרויסן אַדער מיטן קליינעם האַמער.
אַ פשוטער ייד איז ער געווען, וואָס האָט אפילו נישט פאַרשטאַנען דעם פירוש המלים,
אָבער פאַרמאַגט אַ הייס יידיש האַרץ, פול מיט גלויבן אין יידישקייט. און אַט האָט
ר' שלמה לייזער גענומען אויף זיך די מיסיע פון זיין דער תהלים-וועקער אין זיין
חברה. צענדליקער יאָרן האָט ער דערפילט זיין הייליקן חוב מיט גרויס שמחה און
מסירת-נפש. אויך אין רעגנדיקע און פינסטערע נעכט האָט ער אַרומגעשפאַצירט
איבער קאזשאנהארדאקער געסלעך און געוועקט צו תהילים. עס איז פינסטער, אפילו
קיין שטערן זעט זיך נישט, דער ווינט בלאָזט ס'רעגנט — הערבסט-צייט. אָבער
ר' שלמה לייזער'ן האַלט קיין זאָך נישט אַפ, ער שרעקט זיך נישט. מיט'ן שטעקן אין
האַנט גייט ער פון שטוב צו שטוב, איבער בלאָטעס און קאַלזשעס וואָסער און רופט
אויס: „עורו נא, קומו נא עם קדושים! שטייט אויף לעבודת הבורא, שטייט אויף
תהילים זאַגן!“ און דער קול זיינער, נישט קיין הילכיקער — האָט דאָך דורכגעדרונגען
די הילצערנע ווענט פון די אַלטע כאַטעס מיט די שטרויענע דעכער. יעדער חברה-מאַן
פון די תהלים-זאַגער האָט זיך אויפגעכאַפט, בפרט אין חודש אלול און אין די
תשובה-טעג, און האָט געענטפערט: „ר' שלמה לייזער, איך הער, איך גיי“.

דער זיידע איז געווען אַ הייסער האַראַדאָקער חסיד, און פלעגט פאַרן — אַדער בעסער געזאָגט — על־פי רוב גיין צו פוס צום רבי'ן, און אַט זענען אַ פאַר מעשיות וועגן רבי'ן און וועגן זיידן.

אַ מאַל אין אַ ווינטער־צייט, ווען די טייכן זענען שוין געווען פאַרפרוירן, דער אַלטער רבי ר' יוסלי איז געזעסן מיט די חסידים און מען האָט געשמרעסט, האָט פלוצלינג דער רבי אַ פּרעג געטאַן די חסידים: „וואָס זאָגט איר וועגן שלמה לייזרן פון קאַזשאַנהאַראַדאָק?" „ר' שלמה לייזער — האָבן די חסידים געענטפּערט — איז זייער אַן אַרנטלעכער ייד, און אין די גרעסטע פּרעסט גייט ער וועקן צו תהלים". „אויב אזוי איז גוט, איי"ה" — האָט געענטפּערט דער רבי. אין אַ האַלבע שעה אַרום איז אַריין ר' שלמה לייזער אין שטוב, וואו די חסידים זענען נאָך געזעסן, און ער האָט געזאָגט: „איך דאַרף גומל בענטשן". ער האָט דערציילט, אַז פאַרנדיק מיט אַ גוי אויפן פאַרפרוירענעם טייך, האָט זיך פלוצלינג איינגעבראַכן דאָס אייז, דער שליטן מיט'ן פּערד און דער גוי זענען אַריינגעפאַלן אין וואַסער. און ער איז בדרך נס ניצול געוואָרן. איצט האָבן די חסידים פאַרשטאַנען, וואָס דער רבי האָט זיי פּריער געפּרעגט וועגן שלמה לייזערן. פון דעמאָלט אָן איז ער געוואָרן מפורסם ביי די חסידים.

דער זיידע פלעגט אַרבעטן אויך אויסער קאַזשאַנהאַראַדאָק, איבערהויפט ביים פּריץ שטשיט. דער פּריץ האָט געהאַט גרויס צוטרוי צום זיידן. ער פלעגט פאַר אים מאַכן די אַרבעט רעיעל און צו דער צייט. איין מאַל פּרייטיק, אַרבעטנדיק ביים פּריץ אין הויף, זענען געווען עטלעכע פּריצים געסט ביי שטשיטן. שפּאַצירענדיק איבערן הויף, האָבן זיי געזען ווי אַ זשידעק מיט אַ ווייסער באָרד אַרבעט ביים פּריץ, זייענדיק גרויסע אַנטיסעמיטן, האָבן זיי געזאָגט צו שטשיטן: „דו מוזט באַשעפּטיקן אַ זשידעק, אַ מאַשעניק? ער באַגנבט דאָך דיך מסתם!" „ניין", האָט געענטפּערט שטשיט, דאָס איז אַ אַרענטלעכער זשידעק, נישטאַ זיין גלייכן אין פּרומקייט". יא, — זאָגט איינער, — ער איז אפשר רעליגיעז אָבער פאַר אַ קאַפּיקע וועט ער פאַרקויפן אויך זיין פּרומקייט". אָבער שטשיט האָט זיך געהאַלטן ביי זיינס, שלומקה וועט דאָס נישט טאָן. און אַט האָבן זיי זיך געוועט. היות היינט איז פּרייטיק, און שלומקה ענדיקט די אַרבעט פּריער ווי תמיד, כדי צו גיין אַ היים אויף שבת, זאָל דער פּריץ פּאָדערן פון אים, אַז היינט מוז ער ענדיקן די גאַנצע אַרבעט אַפילו נאָך ליכט־בענטשן. דער פּריץ מיט זיינע געסט זענען תיכף אַוועק צום זיידן — און אים געזאָגט שטרענג, אַז ער מוז פאַרענדיקן די גאַנצע אַרבעט נאָך היינט. — „יאַסנע וועלמאַזשני פאַן", האָט געזאָגט דער זיידע, פּריצל, דו האַסט ווייזט אויס, פאַרגעסן, אַז היינט איז פּרייטיק, און איך מוז 12 אַ זייגער גיין אַ היים אויף שבת". — „ס'וועט דיר גאַרנישט העלפן, שלומקה, דו מוזט טאָן וואָס איך הייס דיר און נישט אַנדערש". דער פּריץ איז אַוועק אין גרויס צאַרן. דער זיידע האָט פאַרטגע־זעצט זיין אַרבעט און אין האַרצן האָט ער געזאָגט: „נישט דערלעבן וועלן זיי, אַז איך וועל מחלל שבת זיין". פונקט 12 אַ זייגער איז געקומען שטשיט מיט זיינע חברים זעען וואָס וועט זיין מיט שלומקען דעם שמיד. שלמה לייזער האָט אַ קוק געטאַן אויף דער זון און דערזען — אַז ס'איז שוין צייט צונויפצוקלייבן די געצייג און גיין אַהיים.

— „יאסנע וועלמאזשני פאן“, איך דארף שוין גיין, איה"ש נאך שבת וועל איך קומען ענדיקן, אזוי האט זיך געווענדעט שלמה לייזער צום פריץ.

— „ניין“, האט דער פריץ געזאגט, דו מוזט היינט ענדיקן, דערפאר וועסטו באקומען ביי מיר אַ גאנצע „קאטערינקע“, איך מוז פארן מיט דער דראַזשקע מאַרגן אין דער פריץ.

— „ניין פריצל, עס איז ביי מיר שבת און איך בין אַ ייד, איך טאר דאָס נישט טאָן.“ ווען דער פריץ האָט אָנגעהויבן דראָען אים, אַז ער וועט אים מער נישט נעמען צו דער אַרבעט, האָט דער זיידע צו אים געזאָגט מיט שטאַלץ: „דו ביסט טאַקע אַ וועלקי וועלמאזשני פאַן.“ אָבער ס'איז דאָ נאָך אַ גרעסערער פריץ פון דיר, דאָס איז דער גאָט אין הימעל, ער איז ביי מיר טייערער און גרעסער פון דיר. דו מעגסט מיך אַפילו הרגענען — איך וועל מער נישט אַרבעטן.“

דער זיידע האָט געכאַפט זיין זעקל און געלאָזן זיך אין וועג אַריין. די פריצים האָבן שוין נישט געוואָגט זיך צו טשעפן צו אים, און געלאָזט אים גיין. נאָך שבת האָט דער זיידע שוין מער נישט געטראַכט פון גיין צו דער אַרבעט צום פריץ, אָבער אין 2 טעג אַרום, ווען שטשיט האָט געזען אַז זיין שמיד קומט נישט, האָט ער פאַרשטאַנען די סיבה און ער האָט געשיקט זיין קוטשער מיט אַ ספעציעלן וואָגן ברענגען אים צו דער אַרבעט. צוריקוועגס האָט אים דער קוטשער דערציילט די גאַנצע מעשה, ווי דער פריץ האָט געוואונען אין געוועט מיט זיינע חברים. שטשיט האָט אים אַ קלאַפּ געטאָן ליבליך אין פלייצע און געזאָגט: „בעט ביי מיר עפעס וועל איך דיר געבן.“ „איך פאַרלאַנג אויף ווינטער 6 קלאַפטער האַלץ פאַר די בתי־מדרשים.“ „גוט“, האָט דער פריץ געזאָגט. און אויף ווינטער זענען אַלע בתי־מדרשים אין קאָזשאַנהאַראַדאָק געווען באַזאָרגט מיט האַלץ. דער זיידע האָט תמיד באַזאָרגט די בתי־מדרשים מיט שמידעריי און וואָס ס'האָט זיך געפאַדערט אין זיי. קומענדיק אין לונדינעץ צו גאַסט, פלעגט ער תמיד ברענגען אַ מתנה דער האַראַדאָקער שול: אזוי האָט ער געבראַכט אַ קראַצער אויף אַפצורייניקן די בלאַטע פון די פיס, הענגערס אויף האַנטיכער, פשוטע לייכטער א. א.

ר' שלמה לייזער איז געוואָרן אַן אלמן נאָך אין די פופציקער יאָרן, אָבער ער האָט נישט געוואָלט חתונה האָבן אַ צווייט מאל, ער האָט נישט געקענט טאָן דאָס זיין חוה'ן. די מאַמע פלעגט אונז דערציילן, אַז די באַבע חוה איז געווען זייער אַ שיינע, דער זיידע האָט נאָך איר געטרויערט אַ לאַנגע צייט. אַרום 12 חוה'ס זענען געווען אין אונזער משפּחה און אַלע שיינע. ער האָט געהאַט פיר טעכטער און נישט קיין זון. און דאָס האָט אים זייער געקימערט. כדי פאַרויכערן זיך אַ קדיש האָט ער געהאַדעוועט זיין פלימעניק משה לייבן, וועמענס נאָמען איז געווען נאָך זיין טאָטן. ער האָט אים אויסגעלערנט זיין פאַך און אָפגעגעבן אים אַ האַלבע שטוב. ביז 1912 האָט ער געווינט צוזאַמען מיט זיין טאָכטער מאַשע און ברוך דרעבסקי, אָבער ווען זיי זענען אַריבערגעפאַרן קיין לונדינעץ איז ער אויך אַריבער צו אונז קיין לונדינעץ. מיר האָבן אים זייער ליב געהאַט. אויך אין לונדינעץ האָבן אים די קאָזשאַנהאַראַדאָקער נישט פאַרגעסן און אויף יעדער שמחה, בפרט אַ שמחה ביי די האַראַדאָקער חסידים, איז ער תמיד געווען בראש. ווי אַלע חסידים

האָט ער אויך געקענט מאַכן לחיים און וויפיל די חסידים האָבן זיך נישט באַמיט ער זאָל שיכור ווערן פון די לחיים'ס, איז זיי נישט געלונגען. ער האָט געהאַט אַ ברכה פון רבין — אַזוי האָבן די חסידים געזאָגט, — אַז ער וועט קיינמאַל נישט זיין שיכור. איד וויל נאָך פאַרנאַטירן איין עפיזאָד, וואָס האָט פאַסירט מיטן זיידן אין לונניעץ און כאַראַקטעריזירט אים. דער זיידע האָט תמיד גערויכערט אַ ליולקע מיט טיטון אַן אויפהער. איינמאַל גייענדיק פון בית-מדרש, האַלטנדיק דעם טלית מיט תפילין אונטערן אַרעם, האָט זיך אַרויסגעכאַפּט אַ פונק פון ליולקע און געפאַלן אויפן טלית. דער זיידע האָט דאָס נישט געפילט צוליבן רויך פון זיין ליולקע, ביז זייטיקע מענטשן האָבן דאָס באַמערקט און פאַרלאָשן דאָס פייער. קומענדיק אין שטוב, ווען דער זיידע האָט פאַנאַנדערגענומען דעם טלית און געזען, אַז אין טלית זענען דאָ פיר גרויסע אויסגע- ברענטע לעכער, האָט ער זיך פאַנאַנדערגעוויינט ווי אַ קינד: „וויי איז מיר, כ'וועל דאַרפן ליגן אין קבר מיט אַ פאַרלאָטעטן טלית“. מען האָט אים נישט געקענט באַרואיקן, אַז ער וועט האָבן אַן אַנדער טלית. פאַר גרויס אויפֿרעגונג האָט ער אַ וואַרף געטאָן די ליולקע אויף דער ערד, געכאַפּט די האַק און האָט איר צושמעטערט. ס'איז דורך אַ טאַג — צוויי טעג מיר זעען, אַז דער זיידע איז אויס מענטש, האָבן מיר פאַרשטאַנען, אַז ער וויל רויכערן און האָט נישט מיט וואָס, ער האָט זיך געשעמט מודה זיין אין דעם. מיר האָבן אים געבראַכט אַ נייע ליולקע מיט עטלעכע פעקלעך טאַבאַק, אַנידערגעלייגט אונטער דער קישן און ער האָט זיך איבערגעבעטן און ווידער אַנגעהויבן רויכערן.

דער טויט פון זיין ערשטן אייניקל — זיין שאיעלע — וואָס איז געפאַלן אין אַנהויב פון דער גרויסער וועלט־מלחמה, און איבערגעלאָזן אַ פרוי מיט 5 קינדערלעך, האָט אים אַזוי פיל דערשלאָגן, אַז ער איז קראַנק געוואָרן. תמיד האָט ער דערציילט, וויפיל קיסרים ער האָט איבערגעלעבט און האָט געבעטן ביי גאָט איבערלעבן אויך ניקאַלאַיעו, אָבער זיין געבעט איז נישט מקויים געוואָרן. סוף דעצעמבער 1916, 2 חדשים פאַר דער רוסישער רעוואָלוציע איז ער געשטאַרבן און געקומען צו קבורה אין לונניעץ.

„די כליזמר“

די „כליזמר“ — אַזוי האָט מען זיי גערור-

פן, אויך זייער אַפיציעלער פאַמיליע־נאָמען איז ביז היינט — מוזיקאַנט. דאָס איז געווען די איינציקע משפּחה אין לונניעץ און אין קאָזשאַנהאַראַדאָק וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיט מוזיק. די כליזמר זענען געווען זייער אַ גרויסע און פאַרצווייגטע משפּחה, אַלע געבוירן אין קאָזשאַנהאַראַדאָק אין נאַכהער אַריבער קיין לונניעץ. דער ראש פון דער משפּחה איז געווען ר' יעקב וואָס איז געשטאַרבן אין 1896־טן יאָר. זייענדיק אַן אַרעמער

יתום האָט ער זיך אויסגעלערנט שפּילן. ווען ער האָט חתונה געהאַט און האָט זוכה געווען צו האָבן קינדער האָט ער געגרינדעט אַ אייגענע קאָפּעליע פון כּליזמר, וואָס האָבן געשפּילט אויף אַלע חתונות און שמחות אין קאָזשאַנהאַראַדאַק ווי: שמחת בית השואבה, סיום התורה א. א. וו.

באַשקע ר' יעקב'ס פּרוי איז געווען באַוווּסט אין קאָזשאַנהאַראַדאַק אַלס כּלל-טוערין פון אַמאָליקן שטייגער. איבערהויפּט האָט זי זיך איבערגעגעבן מיט דער מצוות ציצית. זי האָט אַכטונג געגעבן, אַז יידישע קינדער, חדר-יינגלעך, זאָלן חלילה נישט טראָגן קיין פּסולע ציצית. צו יעדן יינגל פּלעגט זי צוגיין און בודק זיין, צי טראָגט ער כּשרע ציצית און ווען זי האָט געטראָפּן אַז ס'פּעלט אַ פּאָדעם, פּלעגט זי שוין נעמען אים צו זיך אַ היים און איינפּלעכטן אַ נייע כּשרה ציצה. אויך אין לונניעץ זענען געווען „די כּליזמר“ די איינציגע יידישע מוזיקאַנטן אויף חתונות און שמחות. דער ראש פון זיי איז געווען ר' שעפּסל אליהו, וואָס האָט יאָרן לאַנג געצויגן מיטן סמיטש אויף זיין פּידל. די כּליזמריי איז ביי זיי געווען אַ נעבענזאַך, מען איז געווען ליבהאַבער פון מוזיק און געוואַלט פּאַרטעזען די קונסט-ירושה פון זייער פּאָטער און זיידן. די הויפּט-פּרנסה האָבן זיי געצויגען פון פּריוזערעיי. עלטעכע פּריוזערניעס זענען געווען אין לונניעץ פון דער משפּחה מוזיקאַנט, אַ מאַנאַפּאַל אין זייערע הענט. אַזוי ווי די מוזיק-קונסט אַזוי אויך שערעריי האָבן זיי נישט געלערנט קיין פּרעמדן, וואָס האָט נישט געהערט צו זייער משפּחה. כּדי אויסמיידן קאַנקורענץ ביי די כּליזמר האָט געהערשט און מסתּם אויך איצט, אַ משפּחה-פּאַטריאַטיזם פון העלפּן איינער דעם צווייטן. אַ טייל פון זיי זענען געווען באַגאַבט מיט פּעאיקייטן און דער גרעסטער טייל עבערגישע מענטשן מיט איניציאַטיוו. די כּליזמר האָבן זיך נישט געיאָגט נאָך כּבוד. קיין כּלליטוער פון זיי איז נישט געווען אויסער משה לייב מוזיקאַנט וואָס איז געווען אַ שטענדיקער גבאי שני אין דער האַראַדאַ-קער שול. די עמיגראַציע קיין אַמעריקע האָט אויך אַנגערירט די כּליזמר. נאָך פּאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה האָבן אַ סך פון זיי עמיגרירט קיין אַמעריקע. אַזוי האָט עמיגרירט נחמן מוזקאַנט, טשירע ביילע מיט איר גרויסע משפּחה, זיידל און אַנדערע, אַבער ס'איז נאָך געבליבן אין לונניעץ פון זיי מיט ר' שעפּסל אליהו, וואָס האָט געאַרבעט די גאַנצע צייט, אויך אויף די עלטערע יאָרן. טאַג-טעגליך איז ער געגאַנגען צו דער אַרבעט טריט ביי טריט, זומער אין זיינע שטעק-שיך און ווינטער אין וואַרעמע וואַליקעס מיט דער פּאַטשיילע אויפן האַלז. מיט די ברילן אויף זיין מגושמדיקן נאָז האָט ער געאַרבעט מיט דעם שערעלע און גאַל-מעסער קעגן ווילן פון זיינע קינדער, ער האָט געזאָגט: „כל זמן די הענט דינען נאָך — דאַרף מען אַרבעטן“ נאָר אין פּאַל ווען אַ ייד האָט געוואַלט זיך אַפּגאַלן ביי אים, האָט ער נישט געוואַלט. „ניין!“, האָט ער געזאָגט, „קיין יידישע בערד גאַל איך נישט“ און ער האָט טאַקע נישט געגאַלט.

יוסף זאבי

דער קאזשאנהאראדאקער „באראן“

ווען דער בורא עולם האט באשאפן די וועלט האט ער יעדע שטאט און שטעטל באשאנקען מיט א מתנה.

קאזשאנהאראדאק האט באקומען אויסער די מתנות פון דער נאטור: א טייך, א בארג (די „גשמה בארג“), א וואלד („באבראינע“), — אויך „באראן“. און ווונדערט זיך נישט ווי קומט אין אן ארעמער שטעטל א... באראן. די חכמים אונזערע האבן געזאגט: „איזהו עשיר — השמח בחלקו“. לויט דעם כלל איז אונזער באראן וואס איז געווען באוויסט מיטן נאמען יאנקל באראן, געווען גאנץ רייך, אפילו נאך מער פון ראטשילדן, ווייל ראטשילד האט מן הסתם אויסער זיין רייכטום אויך געהאט דאגות אבער אונזער יאנקל באראן איז געווען שטענדיק א שמח בחלקו און איז קיינמאל נישט געווען פארזארגט. מײן ערשטע באקאנטשאפט מיט יאנקלען איז געווען אין לוניניעץ מיט א יאר פערציק צוריק.

אין א שיינעם זומערטאג, ווען איך בין געקומען פון „הדר“ און זיך געזעצט עסן ווארעמס, האב איך געהערט ווי מײן מוטער האט אנגעהויבן פלוצלונג קלאפן אין פענסטער מיט אן אויסרוף: „אוי, יאנקל באראנשיק גייט“. יאנקל, ווייזט אויס, האט נישט געהערט צי ער האט נישט פארשטאנען אז דאס רופט מען אים, איז ער פארבייגעגאנגען אונזער שטוב, און מײן מוטער ע"ה איז ארויס אין דרויסן און האט אריינגעפירט דעם גאסט. מיט א טענה: ס'טייט, וואס הייסט! דו גייסט דורך מײן שטוב און ווילסט נישט אריינגיין צו מיר! און ער, יאנקל, פארענטפערט זיך: „איידעלע, כ'האב נישט געוויסט אז דו וווינסט דא, און דו ווייסט דאך, אז איך קום זייער זעלטן קיין לוניניעץ“. דער גאסט האט זיך ניט געלאזט א סך בעטן און האט געפאלגט מײן מוטער און איז געגאנגען זיך וואשן צום עסן.

איך האב דאן געהאט די געלעגנהייט זיך צו באקאנען מיטן קאזשאנהאראדאקער „באראן“: א קליין געוויקסיקער יידל, מיט א שווארץ בערדל, אנגעטאן אין א פאר פארלאטעטע הויזן, די קאלאשוועס א ביסל פארקאטשעט, א רעקל א פארשמאלצענער און א פארשטויבטער, אן קנעפלעך, ברייט און לענגלעך; נישט קיין שיד, נאר א פאר כאדאקעס מיט צעריסענע רויטע זאקן אויף די פיס, אן אלטע צעקנייטשטע הארטע שליאפע אויפן קאפ.

ביים טיש האט זיך געפירט א היימישער געשפרעך וועגן קאזשאנהאראדאקער: וואס מאכט דער, וואס מאכט די, וואס מאכט מעריאשע? מרדכי ריבע באשעס? און וואס מאכט חנה רחל דער באבע רייצעס? און אזוי ווייטער. נאכן עסן געגעבן אים א שיינע נדבה פון 10 קאפיקעס און זיך פריינדלעך געזענגט. יאנקל האט צוגעזאגט איבערגעבן אלעמען א גרוס. — אין א פאר יאר ארום, אין א חול המועד, — דער סעזאן פון פארן זען זיך מיט קרובים — זייענדיק אין קאזשאנהאראדאק האב איך זיך מער באקאנט מיטן „באראן“ און זיין לעבן. יאנקל איז געווען א געבוירענער א קאזשאנהאראדאקער. זיין מוטער איז געווען די באוויסטע שאשע יענטע. ער האט נישט געהאט קיין ספעציעלן פאך,

נאָר עטלעכע: אַ פּישער, אַ בריוו־טרעגער און תּהלים־זאָגער, און אויב פון דעם אַלעמען איז נאָך אַלץ קיין פּרנסה נישט געווען, זענען קאָזשאַנהאַראַדאַקער יידן נישט פּרעמד צו זייערע שטאַט־בירגער, און ווען יאַנקל פּלעגט אַרײַנגיין אין שטוב האָט מען אים פאַרגעלייגט מיט אַ ברייט האַרץ און אָפּענער האַנט עטלעכע קאַרטאַפּל, בוראַקעס, אַ קעפּל קרויט א. א. וו. אַ געוויסע צייט איז יאַנקל געווען דער אָפּיציעלער בריוו־טרעגער. ער האָט באַקומען די בריוו פון „וואַלאַסט“ און האָט זיי פּאַנאַדערגעטיילט. די פּראַגע פון נישט קאָנען לײענען רוסיש איז נישט געווען קיין אָפּהאַלט־ניג. די ערשטע צייט פּלעגט מען אים איבערלײענען דעם אַדרעס, שפּעטער האָט ער שוין אַליין דערקענט לויטן האַנט־שריפּט, פאַר וועמען איז דער בריוו. יעדער איינער האָט אים געגעבן אַ גראַשן. פאַר אַ בריוו פון אַמעריקע — אַ קאַפּיקע, און פאַר אַ „פּאַוועסטקע“ אויף געלט פון אַמעריקע — פּינף קאַפּיקעס. און אַט אַזוי האָט ער זיך געלעבט. זומער האָט ער אין דער פּרייער צייט גענומען זיין ווענטקע (אודקע) מיט אַ פּושקע ווערים און אַוועק צום טייך כאַפּן פּיש, פון וואָס ער האָט אויך געהאַט אַ גייסטיקע באַפּרידיקונג, ווייל ער איז געווען אַ ליבהאַבער פון כאַפּן פּיש—יאַנקל איז געווען אַ גרויסער פּאַטריאַט פון זיין קאָזשאַנהאַראַד־דאַק. זייער זעלטן פּלעגט ער דאָס שטעטל פּאַרלאָזן. אויף דער פּראַגע: פּאַרוואָס קומט ער נישט אָפּט קיין לונדינע? האָט ער געענטפּערט: כּוועל אייך זאָגן דעם אמת; אין קאָזשאַנהאַראַדאַק פּיל איך זיך גאַנץ גוט און היימיש, איז צו וואָס גיין צו אייך לונדינעצער פּרצים? און דאָס איז טאַקע אמת געווען. ער האָט זיך געפּילט אין זיין שטאַט ווי אַ פּיש אין וואַסער. מען דערציילט, ווען יאַנקל האָט זיך געקליבן חתונה האָבן, האָט מען אים געזאָגט: „יאַנקל, וואָס וועט זיין מכּוּח פּרנסה, אַ ווייב דאַרף מען דאָך מפרנס זיין?“. אויף דעם האָט ער געענטפּערט: „דאָס איז ביי מיר אַ קליינע דאַגה, ברוך השם, ס'איז דאָ גענוג פּיש אין טייך און ברויט — ביי לייטן“.

י. זאבי

משה ציפּערשטיין / דאָס לעצטע קאפּיטל

דעם 17טן סעפטעמבער 1939 האָט זיך אָנגעהויבן דער וועלט־קריג. דעם 17טן סעפטעמבער האָט די פּאָליציי פּאַרלאָזט די שטאַט און די רוסן זענען אַריין. יידישע פּנימער זענען געוואָרן לויטערער, ליכטיקער, יעדערער איז געוואָרן אַ „איך“. מ'האַט זיך אַ נעם געטאָן צום לערנען, און מען האָט באַקומען אַלערליי מלוכה־פּאַסטנס. געשמעסט האָט מען, אַז מען פּלאַנירט אויפבויען אַ גלאַז פּאַבריק, וואָס וואַלט, פּאַרשטייט זיך, שנעל געהויבן דעם לעבענס־ניוואַ פון קאָזשאַנהאַראַדאַק. אָבער די דייטשע חיה האָט שוין געשאַרפּט די ציין. די ערשטע ידיעות פון קריג 1941 האָבן אויף אַלעמען שטאַרק געוויקט. יעדערער האָט געזען מיט אָפּענע אויגן די ערנסטקייט פון דער צייט. אויפן צווייטן טאַג האָבן פּיל יונגעלייט זיך געזעגנט מיט זייערע נאַנטסטע און אַוועק אויפן פּראַנט.

די ידיעות פון פראנט זענען געווען שלעכטע. די דייטשן האבן פארנומען יעדן טאג נייע געביטן. עס פלעגן זיך יעדן טאג און אפשר יעדע שעה פארשפרייטן נייע קלאנגען. די דייטשן האבן פארנומען פינסק, האנצעוויטש... און נאך יעדער שלעכטער ידיעה איז געווארן טויט שטיל אין שטעטל. עס זענען געווען מיינונגען, אז מען דארף אנטלויפן אין טיף־רוסלאַנד, נאר עס איז שווער געווען פארלאזן דעם אייגענעם ווינקל, וווּ מען איז געבוירן געווארן, וווּ מען האָט זיך צו אַלעם צוגעווינט, און צו יעדער זאך האָט מען זיך צוגעבונדן מיט אַזויפיל מי און ליבשאַפט.

איך וועל קיינמאל נישט פארגעסן דעם 5טן יולי 1941, ווען איך האָב פארלאזן קאזשאַנהאַראַדאַק, פארלאזן די נאַנטסטע... אויף אייביק. ס'איז נישט געווען אַזוי גרינג... אין ראַטן־פאַרבאַנד, האָב איך געאַרבעט אויף די פעלדער פון האַרקאַוו, און קויבישעוו. 3 יאָר צייט האָב איך געלעבט אין סאַמאַרקאַנד (מיט־אַזיע), מען האָט געהאַט אויף אַ זיכערן נצחון, און אפשר אויף אַ מעגלעכקייט צו טרעפן עמיצן אין דער היים — דאָס האָט געגעבן כוח באַקעמפן און איבערקומען אַלע שוועריקייטן. סוף 1944 האָב איך שוין געוויסט דעם טרויעריקן אמת. וועגן דעם יידישן חורבן. דאָך באַשליס איך פאַרן קיין פוילן. אָבער ווי קען מען פאַרן קיין פוילן און נישט זען מער קאזשאַנהאַראַדאַק?

דעם 15 ינואר 1946 קום איך אָן אין קאזשאַנהאַראַדאַק. דאָס שטעטל איז נישט צו דערקענען. פיל יידישע הייזער זענען אינגאַנצן פאַרשוונדן פון די פלעצער, אַנדערע האַלב־צענומענע. מען זעט נישט קיין יידיש פנים, מען הערט נישט קיין יידיש וואָרט. אויף דעם אָרט וווּ עס איז געווען די גרויסע שול, איז פאַרבליבן בלויז אַ באַרג פון שטיינדלעך, און אַנדערע ערטער זענען פאַרוואַקסן מיט גראַז. אויף אַנדערע פלעצער, וווּ עס זענען געווען יידישע הייזער, איז פאַרזיט מיט תבואה, און מען קען נישט דערקענען, אַז דאָ איז געווען אַ מאָל אַ יידישע היים.

יעדער ווינקל איז מיר באַקאַנט, יעדער אָרט דערמאַנט מיר עפעס. מיין יידיש האַרץ האָט זיך געקנייטשט און געקאַרטשעט פון ווייטיק און איך ווייס נישט ווי אַזוי האָב איך אויסגעהאַלטן דערזענדיק דעם גרויסן ברודער־קבר... נאָר אַ מענטש איז שטאַרקער פון אייזן...

פון קאזשאַנהאַראַדאַקער געטאָ איז בלויז געבליבן לעבן איין ייד — הערשל ווילק, וועלכער איז שפעטער געווען אין דער אַרמיי און איך האָב אים טאַקע באַגעגנט. ער האָט מיר דערציילט, ווי נאָך עטלעכע האָבן געפרוּווט אַנטלויפן, נאָר מען האָט זיי באַמערקט און געכאַפט.

דעם שמיד מאיר קרופשטיין (מ'האַט אים גערופן „דער לאַנגער“) האָבן די דייטשן געוואַלט לאָזן לעבן, כדי ער זאָל פאַר זיי אַרבעטן, האָט ער זיך אַרויסגעריסן פון זייערע הענט און אַריינגעשפרונגען אין דעם לעבעדיקן קבר.

**
**

דער דאזיקער בוך צום אַנדענק פון אונדזערע הייליקע מאַרטירער־קהילות, וואָס זענען געפאלן אַ קרבן פון גרויזאַמער נאַצישער אַכזריות אין די יאָרן 2—1941 — איז אַ מצבֿה, וועלכע דאַרף און וועט דערציילן פאַר די קומנדיקע דורות, ווי און ווי אַזוי ס'האַבן געלעבט אונדזערע טאַטעס און זיידעס אין אַ קליינעם אָפּשניט פון פינצטערן גלות. געווען זענען 2 יידישע קהילות, וואָס האָבן געהייסן לוניניעץ און קאַזשאַנהאַראַדאַק, און זייערע נעמען זענען איצט ניט מער אויף דער יידישער מאַפּע. מיט איין מאַך פון דער האַנט איז אַ שטיק פּולסירנדיק לעבן פאַרשליידערט געוואָרן אין תּהום פון דער געשיכטע. זאַל דאָס בוך זיין דעריבער, אַ זכר דערפון וואָס ס'איז אַוועק און וועט שוין מער ניט זיין.

אַ אונדזערע לאַנדסלייט, וווּ זיי זאַלן ניט זיין, וועלן אַ בלעטער־טאַן דאָס בוך, וועלן זיי פאַר זיך געפינען אַ שפּיגל, פון וואַנען אַרויס ס'וועלן קוקן אויף זיי נאַענטע, גאַר־נאַענטע פּנימער און פאַרבימאַרשירן וועלן פאַר זייערע אויגן עטלעכע דורות יידן, וואָס האָבן געוואוּסט, ניט נאַר צו ליידן, נאַר אויך צו שאַפן און מייסטרעווען אַ יידישע־עכּן, צניעות־דיקן, נאַציאָנאַלן שטייגער און זיין אַן אייגנאַרטיקער אינזל אין אַ ים פון גויישקייט, פּרעמדקייט און — שנאה. פון בוך אַרויס וועלן זיי דערשפּירן די וואַרעמקייט און רוחניות־דיקייט פון יידישן יום־טוב אין שטעטל, די גייסטיקייט פון חסידות און סתם־יידישקייט, וואָס זענען געווען ווי אַ פּאַנצער אין שעה'ן פון נויט און עלנט, גזירות און פּורעניות. פון דאַנען וועלן זיי אויך לערנען, ווי אַזוי אונדזערע ברידער האָבן ביי זיך געכאַוועט יידיש־נאַציאָנאַלע און סאַציאַלע אידיען, שיבת־ציון און אויפּלעבונג פון יידישן פּאָלק — און זאַל דאָס בוך דעריבער זיין אַ ירושה פון אַ דור צו דורות.

*

אַלס יסוד פאַרן בוך האָבן געדינט די ביולעטינען „ידיעות“ און „בלעטער“, וואָס ס'האַט זייער־צייט אַרויסגעגעבן דער אירגון פון די לוניניעצער־קאַזשאַנהאַראַדאַקער לאַנדסלייט אונטער דער רעדאַקציע פון אונדזער חבר יוסף זאַבי (ווילק), ווי אויך דער מאַטעריאַל, וואָס דערזעלבער האָט אַנגעשריבן און ס'איז פאַרליבן אין זיין רשות ניט־פאַרעפנטלעכט. איצט איז דערצו צוגעקומען אַ סך אַנדערע מאַטעריאַל, געשריבן פון אַ ריי אונדזערע לאַנדסלייט, און צוזאַמען איז דאָס אַלץ פאַר־וואַנדלט געוואָרן אין אַ בוך, גרויס אין פאַרנעם און אינהאַלט, וואָס קאָן זיין אַ כּבּוד פאַר אונדז אַלעמען און פאַסן פאַרן ציל, וואָס די איניציאַטאָרן פון בוך האָבן זיך דאָ געשטעלט.

דערביי זאַל באַצייכנט ווערן די שותפות־דיקע צוזאַמנאַרבעט, פול איבערגעבנקייט און וואַרעמקייט, פון די לאַנדסלייט אונדזערע, וואָס האָבן די זאַך געפלאַנט און דורכגעפירט. זיי האָבן דערמיט געטאַן אַ הייליקע אַרבעט, און זאַל דאָס פאַרשריבן ווערן צו זייער זכות.

*

די איניציאַטאָרן און אויספירער פון זאַמלען און צוגרייטן דעם מאַטעריאַל זענען: דער דערמאָנטער יוסף זאַבי (ווילק), חיים רובינאַוואַט, און אשר פּלאַטניק, וועלכע האָבן דורכגעפירט די גאַנצע אַרגאַניזיר־אַרבעט און אויך אַנגעשריבן ס'רוב אַרטיקלען, און אַנד. פאַרן בוך, נישט שפאַרנדיק קיין צייט, מי און ענערגיע; דער סעקרעטאַר פון לוניניעצער־קאַזשאַנהאַראַדאַקער אירגון אין ישראל.

משה דרבסקי, וואס האָט פיל בייגעשטייערט דער זאך מיט איניציאַטיוו און דערמוטיקונג; חיה און צבי דשענבערג, מאיר קרוגלין, מיכל לוצקי, דזשאו גאַלדמאַן און דזשאו פעלדמאַן — אַלע פון ניריאַרק, וואָס האָבן אונדז אַרויסגעהאַלפן מיט שאַפן פאַפיר פאַרן בוך; שמואל בעלאָהוסקי, חיה דרעבסקי־יוזשיק, סאַניע דרוקער־ראַזשאַנסקי, משה דרעבסקי און די ברידער איצל און באַלעק דיאַטלאָוויצקי — אַלע פון בראַזיל, וואָס האָבן פינאַנציעל געשטיצט די אַקציע. — זאַל זייער צושטייער דערמאָנט ווערן דאָ מיט ליבע און גרויס אַנערקענונג.

צולעצט אַ דאַנק די יעניקע, וואָס זענען נישט פון אונדזערע לאַנדסלייט און האָבן אַרויסגעהאַלפן אונדז ביים שאַפן דאָס ווערק, ווי נחום חייניץ און די מיטאַרבעטער פון דער קאַאָפּעראַטיווער דרוקעריי „אחדות“ אין תל־אביב, וואָס האָבן זייער אַרבעט אויסגעפירט געוויסנהאַפט און מיט ליבע צו דער זאך.

אירגון יוצאי לוניניץ וקוֹזְנֵה־רודוק בישראל

דאָס בוך „זכור“, קהילות לוניניעץ / קאַזשאַנהאַראַדאָק איז דערשינען אונטער דער רעדאַקציע פון יוסף זאבי (ווילק), נחום חייניץ, אשר פּלאַטניק און חיים רובינראוט.
אַרויסגעגעבן דורכן פאַרבאַנד פון לוניניעצער און קאַזשאַנהאַראַדאָקער אין מדינת ישראל.
אירגון יוצאי לוניניץ וקוֹזְנֵה־רודוק בישראל, מ. דרבסקי, תל־אביב, שדרות עמנואל 28.

התורה

נזכור!

את יהודי לוניניץ וקווינהורדוק, את הנשמות הקדושות והטהורות
של אבותינו ואמותינו, אחינו ואחיותינו, הנאהבים והנעימים,
שבחיהם ובמותם לא נפרדו, שנרצחו ונטבחו ונקברו חיים.

נזכור!

את ארבעת בתי המדרש, את הישיבה, את ספרי התורה והש"ס
שנשרפו ונטמאו על ידי פראי אדם.

נזכור!

תינוקות שליבית-רבן זכים, תלמידים ותלמידות של בתי הספר
"תרבות" ו"שול קולט", שספגו לקרבם אהבה ומסירות לעמם
ונאמנות לאנושות; וכולם ניספו בידיים טמאות.

נזכור!

את הסתדרויות הנוער, פאר העיר,
החולמים והלוחמים על עתיד עמנו.
יתמוג הדם הנקי השפוך עם דמעותינו,
ירתח ולא יירגע,
יחתור תחת אשיות העולם הרקוב, שאטם אזניו ועצם עיניו משמוע
ומראות את שברנו הלאומי. אל דמי לדם השפוך, עד אם יוקח נקם
ושילם מרוצחי עמנו!

י ז כ ר

יעלה זכרונם של אנשי עירנו יהודי לונדין, הקדושים
 והטהורים, אנשים נשים וטף, שהומתו, נהרגו, נשחטו, נשרפו,
 ונחנקו על קדוש השם בידי הנצים וגרוריהם.
 יתגדל שמם לעולמי-עד ויתקדש זכרם לנצח-נצחים.

- רחוב שקולנה („שול געסל“)
21. שמואל-יעקב קובל, 4 בנותיו ובנו
 22. אהרן לוצקי, אשתו, 3 בנותיהם ובנם
 23. שלמה וינוגרד, אשתו ו־2 ילדיהם
 24. חיים-משה טופצ'יק, אשתו ו־2 ילדיהם
 25. אשר טופצ'יק, אשתו דבורה ו־2 ילדיהם
 26. לייזר מוליאר, אשתו ובנם
 27. ישראל גולדברג, אשתו ובתם
 28. אחיות דיאטלובצקי וחיים מלוצ'ניק
- רחוב צרקובנה („דער דארף“)
29. לייבל ברבדה ואשתו לאה
 30. חיים ברבדה ובתו
 31. מרדכי ברבדה, אשתו ובתם
 32. אברהם-מאיר ברבדה ואשתו בוגיה
 33. אשת זליג פאלקוב ו־3 ילדיה
 34. שמאי אוסטרינסקי, אשתו באשקה ובנם
 35. אשת ר' לייבוש קוציקוביץ המנוח
 36. איסר ציילינגולד, אשתו זלטה, בנם זאב
 ובנותיהם ביילה ופרידה
 37. קולודני יהודה-לייב, אשתו אסתר, בנם
 ישעיהו ובתם רבקה
 38. אלמנת מוצ'ניק, בתה, בעלה וינשלוים
 ובנם
 39. אשר גולדשמיד, אשתו סוניה ובניהם
 יעקב ואפרים
 40. גרוניה גולדשמיד, בעלה שלמה בורוכין
 וילדם
 41. פסיה גולדשמיד, בעלה לייבל צודיק וילדם
 42. אשת ברל קודמן ו־4 ילדיה
 43. דינה צ'רטוק
1. הרב ר' אלתר יהודה זוליאר וצ'ל
 ואשתו הרבנית
 2. ר' אשר ציפרשטיין, אשתו צביה ובתם
 בתיה
 3. חנה ציפרשטיין, בעלה נחמיה גלזמן ו־4
 ילדיהם
 4. חיים כהן, אשתו דינה ובתם
 5. אשת מיירים סנדרוק ו־4 ילדיה
 6. חשה פינקלשטיין, בתה ואחותה תאשה
 7. ישראל קוציקוביץ, אשתו ובנותיהם פייגל
 ושרה
 8. אסתר קוציקוביץ, בעלה יוסף יודוביץ
 ו־2 ילדיהם
 9. חנה גינזבורג ובנותיה אלקה ורבקה
 10. אברהם סנדרוק ובנו ברל
 11. אסתר פלח, בנותיה שרה, גולדה, מלכה
 ורחל ובנה עקיבא
 12. ברצ'ה ויינמן, אשתו ובנם
 13. אברהם פלח, אשתו חוה ובניהם יהושע,
 משה, עקיבא ושמואל, ובנותיהם חיה,
 פייגל ושיינדל
 14. אליהו קוזנץ, אשתו טייבל ובתם שרה-לה
 15. גודל זולאר, אשתו חוה וילדיהם.
 איצה'לה וחווה
 16. חיים קוזנץ, אשתו ו־2 ילדיהם
 17. נחמה גורביץ ובניה ראוּבן ואיצה'
 18. דוד ברודניצקי, אשתו צביה ובתם רבקה
 19. פייגל ברודניצקי — שו"ב ו־2 ילדיה
 20. שלום הולצמן, אשתו בתיה ובנם בר'לה

44. מאיר צ'רטוק, אשתו ו־4 ילדיהם
 45. הרשל צ'רטוק, אשתו ו־4 ילדיהם
 46. חיים צ'רטוק, אשתו ו־4 ילדיהם
 47. סנדר גרשטיין, אשתו ו־2 ילדיהם
 48. ישראל גרשטיין, אשתו ו־4 ילדיהם
 49. שלמה גרשטיין, אשתו ו־3 ילדיהם
 50. משה גרשטיין, אשתו ו־4 ילדיהם
 51. בנימין סטולאר, אשתו שרה ו־3 ילדיהם
 52. חנה דננברג ומשפחתה
 53. ברל רוניק, אשתו וילדיהם דוברושקה, מירה'לה ואליהו

רחוב ניפורלגלושצ'י

54. יצחק דבורין, אשתו ו־3 ילדיהם
 55. משה־יצחק לוצקי, אשתו אסתר ובניהם אליעזר, אהרן, אלימלך ויעקב
 56. לייבל פלוטניק, אשתו רישה ו־2 ילדיהם
 57. חיים סרברובסקי ואשתו רבקה
 58. יצחק גינזבורג, אשתו ו־4 ילדיהם
 59. יצחק ניסמן, אשתו ובתם חיה
 60. אהרן שולמן, אשתו וילדיהם
 61. יחזקאל סטוכובסקי ואשתו
 62. בצלאל סטוכובסקי אשתו ו־3 ילדיהם
 63. יוסף פיטנר, אשתו שפרה ו־2 ילדיהם
 64. אברהם־משה גלזרמן, אשתו אסתר ו־3 ילדיהם
 65. יצחק בסביץ, אשתו רחל וילדיהם שול־מית, ליובה ומוסיק
 66. משה דווינסקי, אשתו, 2 בניהם ובתם שרה
 67. חיה דווינסקי בעלה וורוביובסקי וילדם יעקב קליינר ואשתו
 69. ישראל רוונקרנץ, אשתו דבושה ובנם אליעזר
 70. יהודה קסלר, אשתו אסתר ובנותיהם רוניה וחנה
 71. יצחק כץ, אשתו מירל ובנותיהם מינצ'ה ודבורצ'ה
 72. ישראל כץ, אשתו ו־2 ילדיהם
 73. שכנא בלושנסקי, אשתו אסתר ובנם
 74. נחמה ביצ'יק ובתה צפורה
 75. גדליהו גולמבה, אשתו זלדה ובנם אלתר

76. אשר סנדרוק, אשתו קריינה וילדם
 77. יוסף גנדלר, אשתו פרל ובנם יצחק
 78. איסאק רובינשטיין, אשתו הדסה ושני ילדיהם
 79. ינטה קפלן ובנה חיים
 80. אברהם־אהרן זשוק, אשתו ובתם ינטל
 81. מנדל זשוק, אשתו ו־2 ילדיהם
 82. אסתר זשוק, בעלה ו־2 ילדיהם
 83. רחל פקטור־בלוהוסקה ובתה טובה
 84. יעקב זשוק, אשתו, בנם ובתם
 85. אברהם שברצמן, אשתו באשקה ובתם שמעון לוס ואשתו
 87. מאיר פלושניק, אשתו חוה־רחל, בניהם דב, יעקב וזרח, בנותיהם אסתר ופרידה
 88. מנחם לשצ'ינסקי, אשתו ו־4 ילדיהם
 89. ברכה הופשטיין ונכדה לוסיה אקסלרד
 90. יחיאל הופשטיין ואשתו הלה
 91. מתתיהו שטיינמן, אשתו גישה וילדם
 92. ישראל דיאטלוביצקי ואשתו ברטה
 93. דוד־ליטמן גרצולין
 94. זלטה באומן וילדיה אהרן, מרדכי וצבי
 95. משה גרינשטיין ואשתו פסל
 96. ד"ר יאשה גרינשטיין ואשתו רוזה
 97. דן גרינשטיין, אשתו מניה ו־2 ילדיהם
 98. חיים שטיינמן, אשתו רוזה ו־2 ילדיהם
 99. ביילה בודנקין
 100. מאיר־אייזיק ליון, אשתו, 3 בנותיהם ובנם מרדכי
 101. פישקה מוליאר, אשתו וילדם
 102. משפחת מאצ'ולסקי
 103. אייזיק גרניץ, אשתו ובתם
 104. בר מרון, אשתו ליבה ובתם בליוסיה
 105. קלמן לילנברג

רחוב סטרוסלפקה

106. הרשל הנגר מבדנובקה, אשתו, בנם יבתם
 107. גלה בסביץ ובנותיה הינדה ופניה
 108. זלמן בסביץ, אשתו רייזל וילדיהם
 109. משה־ברוך כהן ואשתו חיה־רשה
 110. חוה כהן, בעלה מאיר וילדם

111. משה שפירא ובנו
 112. מאיר קוזנץ, אשתו שרה, בנם יוסף ובתם איטקה
 113. חנה קוזנץ ובתה מלכה'לה
 114. אברהם קוניק („משיח“) ואשתו
 115. יהושע כצמן, אשתו פסל וילדיהם
 116. מרדכי שולמן ואשתו
 117. ליבה שולמן
 118. יכנה שולמן, בעלה וילדם
 119. הרשל טמרי, אשתו וילדיהם
 120. רודל טמריץ
 121. איטקה היתומה ובעלה
 122. אשת ברוך'גרשון לטוכה, בנה ר'2 בנותיה
 123. יעקב שוחט, אשתו בתיה וילדיהם גישה, אליעזר ואסתר
 124. האלמנה מוולקה, בתה וילדיה
 125. מיכאל מוא"ה, אשתו חנה וילדיהם פרלה, פנינה, שולמית ומנחם'קה
 126. מכלה אלפינר וילדיה מרדכי, אלחנן ושרה
 127. פרל אלפינר, בעלה יעקב גורפינקל ובתם שרה
 128. רחל אלפינר, בעלה זאב לויץ וילדם
 129. הרשל קרופקה, אשתו ר'3 ילדיהם
 130. יצחק'דוד קרוגלין ואשתו שיינדל
 131. יעקב פייץ, אשתו זלטה ר'3 ילדיהם
 132. יעקב קוניק ואשתו שרה
 133. ברוך זלגופיאטי, אשתו חנה ר'3 ילדיהם
 134. יעקב'מרדכי שברצמן, אשתו גיטל ובנותיהם רבקה ופרל
 135. לייבל הולצמן, אשתו אטל וילדיהם ביילה ומשה
 136. ישראל'פרץ הולצמן ואשתו איטקה
 137. רבקה יוסלבסקה ובתה מאשה הולצמן
 138. אהרן'אשר כהן ואשתו מרקה
 139. אברהם גלרמן ואשתו
 140. השו"ב הרשל טריגון, אשתו ביילה וילדיהם חיה'לה, שלמה'לה, אשר'קה ואברהם'יצחק
 141. צביה פלט ובנה
 142. קלמן ריטרמן
 143. שלמה ריטרמן, אשתו רחל ר'2 ילדיהם
144. מאיר שברצמן, אשתו חיה ר'2 ילדיהם
 145. משה שולמן, אשתו הניה'רייזל ר'3 יל'דיהם
 146. רייצה שולמן, בעלה וילדם
 147. יעקב שולמן, אשתו שרה וילדם
 148. חיים גלזרמן, אשתו חיה'דבורה, בתם דינה ובנם זליג
 149. אברהם'יוסף כהן, אשתו פרל וילדיהם שרה, שמאל ומרדכי
 150. חישא זלוטניק, בתה מלכה ר'2 ילדיה
 151. אשר מוצ'ניק, אשתו פריידל וילדיהם גולדה, אַלקה, דוברושקה ודניאל
 152. יעקב ניסנביץ, אשתו אסתר ובתם לאה'לה
 153. מיכלה ניסנביץ'פייץ וילדה
 154. ישראל גלויבמן, אשתו ר'3 ילדיהם
 155. דוד פייץ ואשתו
 156. ישראל בייגלמן, אשתו ר'2 בנותיהם
 157. שלמה פלוטניצקי ר'2 בנותיו
 158. אביגדור שטיינברג, אשתו ר'4 ילדיהם
 159. אשתו של משה רייזן וילדה
 160. בנימין פייץ, אשתו איטקה, בתם חנה ובנם
 161. יעקב פייץ, אשתו וילדם
 162. מאיר פייץ, אשתו אסתר ובתם זלטה
 163. נחמן פיאלקוב, אשתו חיה'טויבה, בנם ברוך'שלמה ובתם איטקה
 164. אלתר פיאלקוב, אשתו רבקה ובתם סוניה'לה
 165. משה קופרמן, אשתו שיינדל ובנם ברוך'שלמה
 166. האלמנה גולמן, בנה אפרים'משה ר'3 בנותיה
 167. פייבל קולניק, אשתו צירל ר'3 ילדיהם
 168. חיה'דבורה מוזיקנט
 169. חיים'זיסל בלובשטיין, אשתו ר'5 ילדיהם
 170. מרדכי בלובשטיין, אשתו ר'5 ילדיהם
- רחוב בנקובה**
 171. אהרן צוקרמן, אשתו רסל וילדיהם דינה, חיה, ישראל וברכה
 172. זאב צוקרמן ואשתו חיה

202. רוזה גרנדיר ובניה יוסף, טוביה ופופה
 203. אלימלך ברבודה, אשתו מניה ו־2 ילדיהם
 204. לאה בורבוב ומשפחתה
 205. דוד בסביץ, אשתו ובתם
 206. אברהם לוצקי, אשתו אסתר ובתם דובה
 207. שמואל ציילינגולד, אשתו אסתר, בניהם
 זאב ויוסף ובנותיהם רחל וסוניה
 208. לוכטן, אשתו וילדם
 209. דב־אריה מוויקנט ואשתו רבקה
 210. שיינה־שרה מוויקנט ובעלה בקר
 211. חיה־מינה מוויקנט וילדיה לאה ושמעון
 212. עובדיה גקלמן, אשתו מניה ובניה פישקה,
 ויעקב

213. לייבה צוקרמן, אשתו, בתם רודל ועוד
 2 בנות ובן
 214. יהודית מילשטיין ובנותיה
 215. יוסף דיאטלוביץקי, אשתו פניה ו־2 ילדיהם
 216. טוביה בסביץ, אשתו אסתר ו־2 ילדיהם
 217. פנחס צוכוביץ', אשתו ו־2 ילדיהם
 218. לייבל פלמן, אשתו ו־3 ילדיהם
 219. מיכאל ישפה, אשתו ו־4 ילדיהם
 220. מנשה גלזרמן, אשתו ו־2 ילדיהם
 221. מאיר־חיים צ'רטוק ואשתו
 222. אברהם צ'רטוק, אשתו וילדם
 223. לייזר קריקון, אשתו דבושה ו־3 ילדיהם
 224. חיים לוצקי, אשתו באשה וילדיהם
 אַלקה, צביה, חיה, גולדה וזאב
 225. נח כץ, אשתו רוזה ו־3 ילדיהם
 226. ברל דיאטלוביץקי, אשתו ו־2 ילדיהם
 227. שלמה כץ ואשתו לאה
 228. אסתר לייזרובסקי ובתה סלדה
 229. פייבל גקלמן, אשתו מרקה ו־2 בנותיהם
 230. מיכל מובצ'ון, אשתו ינטל ובנם

רחוב לגובה

231. יעקב־לייב רוזנקרנץ, אשתו שרה ובתם
 רייזל
 232. ישעיהו רוזנקרנץ ואשתו ברכה
 233. משה זרצקי, אשתו ו־3 ילדיהם
 234. איצ'קה מוליאר ואשתו

173. שמואל פורו, אשתו חוה וילדיהם עליזה
 ולישה
 174. יעקב טילצין, אשתו פרומה, וילדיהם
 אביבה עליזה ומנחם
 175. דבורה פלדמן, בניה אשר, יצחק־דב
 ובנותיה סוניה, רוזה וברכה
 176. אליעזר קופרמן, אשתו חוה ובנותיהם
 פריידל ונחמה
 177. ראובן זמודיאק, אשתו יהודית וילדיהם
 ישראל, חסיה ולאה
 178. בן־ציון פלקסמן
 179. יעקב פלקסמן, אשתו וילדיהם

סיכמת ווונזקי

180. הניה הופשטיין
 181. סוניה כצמן ובתה
 182. יעקב הופשטיין ואשתו
 183. פישל רבינוביץ ואשתו שרה פרוז
 184. פייגל פרוז, בעלה וילדם
 185. ישראל גוטליב, אשתו ו־5 ילדיהם
 186. דוד ציון, אשתו וילדם
 187. מנוחה דיכטיאר ובניה שלמה, ישעיהו
 ויצחק
 188. האלמנה שלחוביץ
 189. יצחק גורין, אשתו באשפה וילדם
 190. יצחק קוניק, אשתו ו־3 ילדיהם
 191. אשתו של המורה משה רוזן ו־3 ילדיה

רחוב 3 במאי

192. חנה רובינראוט, בתה גולדה ואחותה ביילה
 193. משה'ל רובינראוט ואשתו
 194. זאב מרון, אשתו פרומה ובניהם יהושע
 ומשה'לה ובתם
 195. רחל־לאה (איליא) רובינראוט
 196. זלמן זולטורבסקי ואשתו חוה
 197. משה רסקין ואשתו ינטל
 198. ד"ר סוניה סינגלובסקי ובנה לזיק
 199. מנדל טריביק, אשתו אסתר ו־2 בנותיהם
 200. לייבל לבשיק, אשתו ו־4 בנותיהם
 201. גרצקס, אשתו ו־2 ילדיהם

235. מלכה מוליאר, בעלה ר־3 ילדיהם
 236. מרקה לכוביצקי ובתה באשקה
 237. הרש לכוביצקי, אשתו ר־7 ילדיהם
 238. ברוך וונדרוב, אשתו ר־2 ילדיהם
 239. משה טריבון, אשתו רחל ר־2 ילדיהם
 240. יצחק סטאכובר
 241. שלמה־יעקב קובל, אשתו ובנם
 242. שמואל קובל, אשתו וילדם
 243. דוד קובל, אשתו גיטל ר־4 ילדיהם
 244. מרדכי ווילק ואשתו קונה־לאה
 245. אסתר פלדמן—ווילק
 246. פסח פרישמן, אשתו בתיה ר־3 ילדיהם
 247. ברל כהן, אשתו שרה ובנותיהם פרל, קריינה ואסתר
 248. יצחק גולדמן, אשתו אַלקה, בניהם לייבל ואברהם ובתם נחמה
 249. שמחה סימנובסקי, אשתו ביילה וילדיהם לייבל וצביה
 250. אבא פלט, אשתו מניה וילדיהם צ־רנה, זבולון, נחמן, חנה, יהודה, אליעזר ויוסף
 251. אהרן קסלר, אשתו אסתר ומשפחתם
 252. נח גנדלר, אשתו חנה ובנם ישראל
 253. פשקה שיינבוים, בנה יצחק ובתה חנה
 254. נחמה קסלר־גנדלר ובתה זלטה
 255. יהודה קרוגלין, ואשתו לאה
 256. דוד פצ־ניק, אשתו חנה, בנם אבא ובתם אסתר
 257. משה פצ־ניק ואשתו יכנה
 258. מאיר פצ־ניק, אשתו דבורה ובנם
 259. נפתלי טריבון, אשתו חיה ובנותיהם שרה ואלקה ובניהם חיים ורוד
 260. דוד זלוטניק, אשתו שרה ובנם דן
 261. אברהם אלפינר, אשתו שרה ר־4 ילדיהם
 262. יצחק ברודניצקי ואשתו
 263. נוטה מלמד, אשתו ר־2 ילדיהם
 264. אהרן לוין, אשתו קריינה, בתם פניה ובנם אלימלך
 265. אלתר לוין
 266. אברהם־יצחק שניידרמן, אשתו דבורה ובתם תמר
 267. משה שניידרמן ואשתו
268. שמואל גרובר, אשתו חוה וילדם שמחה
 269. ד״ר משה ליכמן, אשתו חיה ר־2 בנותיהם
 270. יוזי ואָמה לנדא
- רחוב פילסורסקי (סדוכה)**
271. שמואל אודוכובסקי, אשתו, בנם ובתם
 272. חיים אודוכובסקי, אשתו ר־2 ילדיהם
 273. ב־נציון ורצקי, אשתו, בניהם לייזר ואברהם־יצחק ובתם עם בעלה קורובוצקה ד״ר פנחס ורצקי, אשתו ובתם
 274. לייבל אייזנברג, אשתו דורה ר־2 ילדיהם
 275. שמעון מוזיקנט ואשתו חנה
 276. יעקב מוזיקנט ואשתו לאה
 277. לייבל מוזיקנט, אשתו נחמה וילדיהם מוט־לה וחיה־לה
 278. שפסל מוזיקנט, אשתו שרה וילדם
 279. מרדכי גלויברמן, אשתו לאה ובתם
 280. גדליהו ציפקין, אשתו צביה, בנותיהם מיכלה, באשה, רייזל ובלה, ובניהם יעקב וישראל
 281. אברהם פורמן, אשתו גולדה ר־3 ילדיהם
 282. יעקב גלזרמן, אשתו גולדה ובנם
 283. זאב טוקר, אשתו וילדם
 284. נשה יוסילבסקי ובתה
 285. יעקב קוט, אשתו גיטל וילדיהם חייקה, רחל והניה
 286. וולול־זאב פרפלוצ׳יק, אשתו מנוחה ובנ־תיהם מלכה, רחל ופייגה־מרל
 287. יוסף דרבסקי, אשתו וילדם
 288. יהושע־אליעזר פרפלוצ׳יק, אשתו מלכה וילדיהם חיה, ברוך־נח, פייבל, ורייזלה
 289. ליישקה עפשטיין, אשתו חיה ובניהם יאשה ומולה
 290. דינה־רייזל ציפרשטיין ובנה יודל
 291. משה־גדליהו הצבע, אשתו וילדם
 292. באשקה שולמן, בנותיה אסתר, פייגה, דבורה ולאה, ובנה אהרן
 293. ב־נציון רימאר, אשתו חיה ובנם אשר
 294. שמואל פוצ־טר ואשתו
 295. אשר־מרדכי פורטנוי

296. אשת איסר קרוגלין וילדה
297. אברהם־יצחק שולמן, אשתו ו־3 ילדיהם
298. משה פלדמן, אשתו ובתם
299. דבושקה לוצקי־פלדמן
300. אלתר פלוטניק, אשתו זלדה ונכדם צבי־הרשל פלוטניק
301. ברוך פלקסמן ואשתו שרה
302. צבי פלקסמן, אשתו צירה ובתם חנה פלקסמן־סלוצקר יעקב ודוד
303. באַסל אורמן, בתה ואם זקנה
304. יוחנן גרינשטיין ואשתו
305. ישראל בסביץ, אשתו וילדם
306. טוביה מיאסניק, אשתו ו־2 ילדיהם
307. בתו של טוביה מיאסניק, בעלה וילדם
308. אריה לופאטו, אשתו ו־2 ילדיהם
309. אהרן גינזבורג ואשתו
310. חישה לכובסקי ו־3 בנותיה
311. נחמיה רובכה, אשתו ובנם
312. בתו של נחמיה רובכה, בעלה וילדם
313. אבא מוכר־עורות
314. יוחנן הורביץ, אשתו באשקה ובתם פולה
315. יודל פלוטניק, אשתו ו־3 ילדיהם
316. דוד זלוטניק, אשתו צילה, בתם רבקה ובנם ראובן
317. יוסף דיאטלוביץקי, אשתו אלטה ובנם יצחק
318. הש״ב ר' משה טריגון, אשתו מאשה והבן אהרן
319. הש״ב ר' אברהם רובין, אשתו רייזל וילדיהם חיה־לה ורחלה
320. אשר טורקניץ, אשתו איטקה ובנותיהם
321. אורי רוטקופ, אשתו בתיה וילדם
322. מיכל צ'רטוק, אשתו ו־2 ילדיהם
323. ד״ר יהודה הורביץ ואשתו אסיה
324. זיידל לופטו, אשתו ו־3 ילדיהם
325. זאב ליכטנפלד ו־2 בנותיו
326. דב־בר לוצקי, אשתו שרה וילדיהם גולדה, באשה, מאשה, חיה, משה־לייזר וחיים
327. זיסל רייזן ומשפחתו — 7 נפשות
328. יהושע שולמאן ואשתו חנה
329. יעקב שולמאן, אשתו ו־3 ילדיהם
330. מרדכי שולמאן, אשתו וילדיהם
331. פייגל דרייזין
332. בנימין קרוגלין, אשתו הניה וילדם
333. חיים קולודני, אשתו ו־3 ילדיהם
334. אברהם רודמאן, אשתו גיטל וילדיהם שרה־לה, מוליק, ניוסיק ופרידקה
335. אברהם מוליאר, אשתו גיטל ובתם
336. משה־ל מוליאר, אשתו אסתר וילדם
337. אַטקה מוליאר, בעלה ובנם
338. הניה רוניק־מוליאר וילדיה אסתר, מירל ואליהו
339. מאשה מוליאר, בעלה וילדם
340. שכנא קובל, אשתו פאיה ו־3 ילדיהם
341. שלמה־זלמן סלוצקי ואשתו גולדה
342. פייבל דומניץ, אשתו רוזה, בנם אהרן ובנותיהם חיה ואסתר
343. פסח לויך ואשתו חנקה
344. ישראל בלוהוסקי, אשתו צביה, בנותיהם אסתר־רחל ואונגה ובנם בנימין
345. יוסף בלוהוסקי, אשתו וילדיהם
346. וולוול ציפורין, אשתו ו־4 בנותיהם
347. האלמנה שברצמן עם בניה הרשל וברוך
348. חיים הנך מוליאר, אשתו ו־4 ילדיהם
349. אברהם מיאסניק, אשתו ו־3 ילדיהם
350. הבנות של אבא צוקרמן וחתנו עם 2 ילדים
351. שרה גליק
352. פריידל עפשטיין
353. יעקב עפשטיין, אשתו ו־2 ילדיהם
354. לייב גובזניאנסקי, אשתו וילדיהם
355. לייזר מאטצקי, אשתו וילדם
356. נחום שוחט ובניו בנימין וזרח
357. לייבל שוחט, אשתו שרה וילדיהם שמואל, גרשון ודבושקה
358. סלבה שוחט ובעלה מילמן
359. משה־לייב מוויקנט ואשתו זלדה
360. אהרן מוויקנט, אשתו שרה ובנם לייזר
361. נח מוויקנט, אשתו ובניהם משה־ל וברוך־שלמה
362. שלמקה מוויקנט, אשתו דינה ו־2 ילדיהם שבתאי ומיכאל

391. איסר גוטליב, אשתו מרל וילדיהם
בתיה, הרשל ומאיר
392. דוד-לייב דומניץ, אשתו חיה וילדיהם
אלקה והרשל
393. הירש לוינ ואשתו חוה
394. לולה ברבנל-לוינ ובתה
394. אברהם לוצקי, אשתו ר' ילדיהם
395. משה מוצניק, אשתו בלומה ובתה יהודית
396. ביילה קופרמן ומשפחתה
397. יצחק גרצניק, אשתו מנוחה וילדיהם
פייגל ולאה
398. דוד מיאסניק אשתו ר' 5 בניהם
399. עובדיה שולמן ואשתו
400. פניכוסוביץ ליפה, אשתו ר' 3 ילדיהם
401. דוד שברצמן, אשתו ר' 2 ילדיהם
402. מיכל לוצקי, אשתו. 2 בנים ר' 2 בנותיהם
403. דוד ביקמן, אשתו לאה ובתם רבקה
404. ינטל ביקמן, בעלה יחיאל ר' 3 ילדיהם
405. משה'ל ביקמן, אשתו רייזל ר' 2 ילדיהם
406. משה גוטנסקי, אשתו רודל, בניהם מוטל
ואהרן ובת
407. לאה קופרמן-ולצמן ובנה אהר'לה

זלפיה

408. יהושע טנצמן, אשתו. 2 בנות וכן
409. יעקב טנצמן, אשתו ר' 2 ילדיהם
410. דוד דננברג, אשתו ר' 3 ילדיהם
411. שלמה לוינ ואשתו אסתר
412. חיה שניידר-לוינ ובנותיה בריינדל ובלה
413. יצחק אייזנברג, אשתו פשה וילדיהם
414. הרב הרשל לוינ, אשתו ר' 3 ילדיהם
415. ריבה לוינ, בעלה והמשפחה
416. אשר לוינ, אשתו ובנם שלום ובתם פניה
417. משה לוצקי, אשתו וילדם
418. שכנא לוינ, אשתו ר' 2 ילדיהם
419. יחיאל שמוץ, אשתו ר' 2 ילדיהם
420. אברהם קופרנהנד, אשתו ר' 6 ילדיהם

רחוב קוזנהורודוק

421. יודל בורוכוביץ, אשתו צביה ר' 2 ילדיהם
422. עבר לוצקי ואשתו דבושה

363. יעקב מזויקנט ואשתו בלה
364. ישראל עפלמן, אשתו דבורה'ל ר' 2
ילדיהם
365. חוה-רייזל קושניר ובניה מאיר ומוטל
366. שמאי פרישקולניק, אשתו מרים, בתם
ליובה ובניהם ישעיהו ויעקב
367. חיה פרישקולניק, ובעלה מרדכי גרפינקל
וילדיהם ישראל, אהרן, רחל'ה וראובן
368. ד"ר יוסף פרישקולניק
369. משפחת לוצקי ובנם זאב
370. דבושה מלכובסקי ובתה מינה
371. חנה-דבורה רוניק ובתה רייזל
372. וולוול רוניק, אשתו איטקה וילדיהם
פסל'ה, לייבל'ה, שמרל'ה, שרה'לה
ורפאל'קה
373. דוברושקה רוניק, בעלה גרשון ובנם
אליהו
374. חיה רוניק, בעלה ובנם אליהו
375. אייזיק גורודצקי, אשתו וילדיהם
376. יהושע פרישקולניק, אשתו נחמה וילדיהם
377. משה ישראל לוינ
378. בתו של משה-ישראל עם בעלה
379. אשר לוינ, אשתו וילדיהם
380. יעקב בר חבטיוק, אשתו וילדיהם
381. יצחק ברומברג, אשתו פשקה ר' 6 בניהם
ובנותיהם
- סימטת סטרוסלסקי (אשכנזער געסל)**
382. אלתר ציון ואשתו מלכה
383. חיים בצמן, אשתו שרה ר' 2 ילדיהם
384. שיינה-גיטל כצמן
385. רחל מיכליון
386. בן-ציון שוסטרמן, אשתו הניה ובניהם
וולוול ולייזר'קה
387. הרשל מיאסניק, אשתו מלכה ובתם
388. משה גולוביי, אשתו חסיה, בנם ישעיה
ובתם
389. תנה דומניץ
390. נח סנדרוק, אשתו דינה-צירל וילדיהם
פריידל והרשל

423. שלמה לוצקי, אשתו רחל וילדיהם בתיה, גיטל, אטל ואליעזר והחונת דבורה יושפה
424. ברוך-יצחק לוצקי
425. יצחק פולסקי, אשתו דבושה ו־2 ילדיהם
426. מאיר לוצקי ואשתו
407. חיים גורניאנסקי, אשתו רבקה ובניהם צבי ושלום
428. יהודה-חולף קוציקוביץ, אשתו פייגל, בניהם ובנותיהם אליעזר-חיים, ירחמיאל, פנחס, רחל, פסיה, גיטל, ופיבל-איצל
429. משה-לייזר זמדיאק, אשתו פרל ובנם יעקב
430. פייגל זמדיאק-גלזרמן וילדיה מנשה, יצחק, שלמה ודב
431. אברהם גלזרמן, אשתו ובתם
- רחוב החול („די זעמנד“)**
432. ברוך-מרדכי רכט ואשתו רייזל-איטה
433. ראובן סטריגן, אשתו ו־3 ילדיהם
434. ישראל בלובשטיין, אשתו ו־2 ילדיהם
435. יודל גומר, אשתו ינטל, בנותיהם שיינדל ומאשה, ובניהם אליהו ופסח
436. מוטל שברצמן ואשתו ביילה
437. מאיר קפלאנסקי ואשתו בת-שבע
438. הרשל קפלאנסקי, אשתו בריינדל וילדם
439. מרים קפלאנסקי ובעלה מיכל
440. הרשל פרומקין ואשתו אסתר
441. יצחק פלח ואשתו ביילה-רחל
442. פריידל כהן ובנותיה חוה, פסל וצביה
443. מיכל שיינברג ואשתו מרים
444. אפרים ליברמן, אשתו שרה, בתם הניה, בנם אברהם ו־2 ילדים קטנים
445. בן-ציון ליכטשטיין, אשתו רחל ו־2 ילדיהם
446. יוסף טריבון, אשתו שרה וילדיהם דבורה, ישראל-אליהו, אשר ומשה
447. יצחק-דב (ברל) כצמן, אשתו גישה וילדיהם יעקב-יוסף, רבקה, חוה ואיטקה
448. משה קמינוביץ, אשתו ו־3 ילדיהם
449. גרשון פינחסוביץ, אשתו מלכה
450. נפתלי קרוגלין ובנו מאיר
451. הרמן זיסוין, אשתו שרה ובתם יהודית
452. ברוך-יעקב קרוגלין, אשתו רחל
453. הרשל קוטלצ'ק, אשתו חנה וילדיהם הינדה, יצחק, רחל, צביה, רבקה, אברהם ולאה
454. הרשל רייזין אשתו ו־4 ילדיהם
455. יוסף שקלבר, אשתו פייגל, בנותיהם רבקה וחנה ובנם משה
456. דוד קלינצ'ק, אשתו פאיה, בניהם יוסף-אריה, פסחיה, דניאל ואבר ובנותיהם מרים ושושנה
457. חנה פלדמן
458. יהודה פלדמן, אשתו פרל וילדם
459. משה מאיר פלדמן, אשתו וילדם
460. מיכל לוצקי, אשתו, בניהם הרשל וברל וילד קטן
461. הרשל קלינצ'ק, אשתו שרה ו־3 ילדיהם
462. האלמנה רחל קופליק
463. מרדכי טריבון, אשתו צפורה ובניהם יעקב ושלמה
464. מיכלה טקץ, בנה אברהם ובת
465. הניה טקץ' ומשפחתה
466. לאה טקץ' ומשפחתה
467. איטקה טקץ' ומשפחתה
468. צירל טקץ' ומשפחתה
469. וולוו לוצקי, אשתו חיה וילדיהם ישראל ודן
470. נחום פינקל ואשתו
471. הרשל פוהושצוק ואשתו שרה-דינה
472. יהושע פוהושצוק, אשתו ו־4 ילדיהם
473. חוה לוצקי, בנה ברל ובת
474. שרה קוניק, בנה אברהם ובתה לאה
475. משה גונין, אשתו מלכה ו־2 ילדיהם
476. פנחס אוקראיניץ, אשתו איידל, בניהם שלמה, אריה ובנותיהם הניה ונעמי
477. הרשל טריבון, אשתו מרים וילדם
478. ברוך-יצחק טריבון, אשתו פריידל, בנם חיים-יעקב ובתם תנה-גולדה
479. פסח הולמן ואשתו שרה
480. יצחק טורקניץ, אשתו רחל ובנם יוסף

517. יונה נובוגרודסקי ומשפחתו

רחוב ברודילובקה

518. יעקב לויץ, אשתו ר' ילדיהם
519. זליג ליכטשטיין, אשתו חנה ובנותיהם
חייטשה ופשה
520. מוליק ליכטשטיין, אשתו ר' ילדיהם
521. יוסף בלזובסקי ואשתו
522. יעקב אולייניק, אשתו הינדה וילדיהם
523. רחל צופריק
524. משה צופריק, אשתו וילדם
525. דוד דיטקובסקי, אשתו דבורה ר' ילדיהם
526. הניה מוצניק ר' ילדיה
527. נפתלי טורקניץ ואשתו דינה־רחל
528. יצחק טורקניץ, אשתו חנה ר' ילדיהם
529. אייזיק רוסמן, אשתו ר' ילדיהם
530. חנה טופצ'יק
531. בן־ציון טופצ'יק, אשתו קיילה ר' ילדיהם
532. פרומה טופצ'יק, בעלה אהרן טורבציק
וילדם מיכאל
533. יעקב נכזנון, אשתו רחל ר' ילדיהם
534. ביילה לוצקי
535. ראובן שטיינברג, אשתו רחל ר' ילדיהם
536. הרשל לאכובסקי, אשתו ר' ילדיהם
537. ידידיה קוציקוביץ, אשתו ובנם יעקב
538. הרשל גולדמן, אשתו 2 בנים ובת
539. יוסף טריבוך, אשתו פרידה ר' ילדיהם
540. אביגדור עלברט, אשתו, בנם קופל ובת
541. אביגדור גוטרזון, אשתו ר' ילדים
542. יעקב קריקון, אשתו ובנם לייזר
543. יוסף קריקון, אשתו וילדם
544. יהודה קריקון, אשתו ר' ילדיהם
545. ינטל לויץ, בנה יעקב ובתה
546. חניקה לויץ, בעלה ר' ילדיהם
547. אסתר לויץ, בעלה וילדם
548. אַלקה לויץ
549. מרל וילק־קרבצוק ומשפחתה
550. שפרינצל וילק־האס, בעלה ומשפחתה
551. שאול וילק ואשתו איידל
552. אברהם־יצחק וילק ואשתו חנה

481. מאיר הולמן, אשתו דבורה ר' ילדיהם
82. זאב וולקוביסקי ואשתו צביה
483. שלמה וולקוביסקי, אשתו בתיה וילדם
484. אהרן־בר רכט, אשתו וילדם
485. משה הולמן ואשתו
486. גרשון כץ ואשתו בתיה
487. אבא כץ, אשתו בוגיה ר' ילדיהם
488. רחל כץ ובעלה
489. אלתר ביקמן ואשתו רבקה
490. יעקב ביקמן, אשתו חייקה ובנם יהודה
491. מאיר גלזרמן, אשתו אסתר ר' ילדיהם
492. לאה שיפמן
493. מאיר שיפמן, אשתו רבקה וילדיהם יצחק,
לייבל, חיים וצירל
494. בלומה פיאקוב ובתה מרים
495. יעקב גוניץ, אשתו רחל ר' ילדיהם
496. רייכל גוניץ, בעלה ר' ילדיהם
497. מיכל לוצקי, אשתו ר' בניהם
498. יוסף קפלנסקי, אשתו חיה ר' ילדיהם
499. יצחק עלשטיין, אשתו בתיה, בנם ישראל
ובתם שרה
500. צביה וחשה־רחל קרנובסקי, מכפר צנה
501. חיה־שרה גולדמאן ובעלה יצחק
502. ראובן גולדמן, אשתו שיינדל ר' ילדיהם
503. ברל גולדמן, אשתו סוניה ר' ילדיהם
504. חשה גולמן, בנה יודל ובתה דבורה
505. משפחת לייזר־בר רזניק
506. איטקה רייזל כצמן
507. דבושה שכטר ובנה יצחק־שמואל
508. אבא ווילק אשתו חנה ר' ילדיהם
509. איצ'ה דרוקר, אשתו טייבל ר' ילדיהם
510. מוטל דיאטלוביץקי, אשתו סוניה ר' יל-
דיהם
511. אהרן דיאטלוביץקי ואשתו באשקה
512. טילה־גיטל דיאטלוביץקי, בעלה וילדם
513. מאיר קרוגלין, אשתו צירל וילדיהם נחה,
אברהם וינטל
514. הרשל ספישי, אשתו מינה ר' ילדיהם
515. נחום גולדמן, אשתו לאה ר' בנותיהם
516. מיכל ביילין, אשתו ציסה, בנם צבי
ובנותיהם שפרה וחנה

553. מאיר בליאכר, אשתו רחל ר־3 ילדיהם
 554. משפחת סלוצקי
 555. הרשל ערדמן, אשתו ר־4 ילדיהם
 556. ראובן קוזניץ, אשתו אסנה ר־4 ילדיהם
- רחוב אוקרונזנה**
557. שמעון־אליהו וילדבסקי, אשתו מאשה
 ובנותיהם רייזל וחסייה
 558. זרח קירזנר, אשתו ריבה ובתם רחל
 559. אפרים קירזנר, אשתו ר־2 ילדיהם
 560. סנדר קירזנר, אשתו וילדם
 561. משה קירזנר, אשתו וילדם
 562. יהודה גולמן, אשתו פרידה, בניהם צבי
 וברוך ובתם לאה
 563. אהרן הוכשטין, אשתו ר־2 ילדיהם
 564. לייבה הוכשטין, אשתו ר־2 ילדיהם
 565. חנה אָלפינר וילדה
 566. אהרן בלזובסקי, אשתו גולדה ובתם שרה
 567. חוה לוצקי
568. משה קולניק, אשתו ר־2 ילדיהם
 569. משה קמינוביץ, אשתו וילדם
 570. יהושע ויונגסקי, אשתו ובנם
 571. הרשל ויונגסקי, אשתו ר־4 ילדיהם
 572. יעקב ויונגסקי ומשפחתו
 573. בתו של יהושע, בעלה ר־2 ילדיהם
 574. שלום שולמן, אשתו חיה ר־6 בנים ובנות
 575. שלמה רייזין, אשתו לאה ר־4 ילדיהם
 576. פנחס ויניק ואשתו
 577. נעמי ויניק, בעלה וילדיהם
 578. זלדה שכטר, ר־4 ילדיה
 579. יעקב גאם, אשתו ר־5 ילדיהם
 580. משה קוציקוביץ ואשתו לאה
 581. דבורה פקץ ר־6 ילדיה
 582. שמעון רייזין, אשתו ר־3 ילדיהם
 583. משה רייזין, אשתו ר־4 ילדיהם
 584. אלתר רייזין, אשתו פריידל ר־4 ילדיהם
 585. ברוך כהן, אשתו וילדם
 586. יעקב־מרדכי פלקסמן, אשתו פייגל, בנר־
 תיהם רחל ושרה ובניהם אשר ופסח

ועוד כאלף נפש, ששמותיהם אינם ידועים לנו — אלה הפליטים שנמלטו לעירנו

ת.נ.צ.ב.ה.

הרשימה סודרה ע"י היים רובינראוט

בהשתתפותם של ליפא יוסילבסקי וחיים ציפרשטיין

הערה: על אף המאמצים הרבים שהושקעו על־ידינו בריכוז שמות הקדושים איננו בטוחים שלא פסחנו על שמות קדושים ואלה מבין החיים אתנו שירגישו בחסרונם של מספר שמות או שמות שנשתבשו — מתבקשים להביא בחשבון את העבודה הקשה בריכוז החומר ואת גבול היכולת של העוסקים בכך ולא ידונונו לכף חובה.

ת. ר.

י ז ר

יַעֲלֶה זְכוּרָתְךָ שֶׁל אֲנֹשֵׁי עֵינָנו, יְהוּדֵי קוֹנְהוֹרֹוֹדוֹק, הַקְּדוֹשִׁים
וְהַטְּהוּרִים, אֲנָשִׁים, נְשִׂים וְטָף, שֶׁהוֹמְתוּ, נִהְרְגוּ, נִשְׁחָטוּ, נִשְׂרְפוּ
נִסְבְּעוּ וְנִחְנְקוּ עַל קְדוּשַׁת הַשֵּׁם בְּיַד הַנְּצִיִּים וְגֵרֹוֹרֵיהֶם.
יִתְגַּדֵּל שְׁמֶם לְעוֹלָמֵי־עַד וְיִתְקַדַּשׁ זְכוּרָתְךָ לְנֶצַח־נֶצְחִים.

רח' החול (זמך)

הרב ברמן, הרבנית ו-3 ילדיהם

20. סימקה זלוטניק ובנותיה חנה ולאה
21. חשקה יכניוק, בניה וולף ובר, בתה
בשקה ו-2 ילדים קטנים
22. ביילה גלמן, בנה אברהם ובתה באשה
23. יעקב גלמן, אשתו איטקה ו-3 ילדיה
24. נחמה זלוטניק
25. אריה פלוטניק, אשתו חאשה ובנותיהם
חיה ולאה
26. ישראל גלמן, אשתו חוה-צירל ובנותיהם
חיה, לאה ורשקה
27. האחיות פרומה ומרים גאם
28. נפתלי קלינצ'יק, אשתו רבקה ובנותיהם
29. ראובן גלמן, אשתו חשקה ובניהם לייב-
זלמן ודוד
30. גולדה גאם, בנותיה חיה וחוה ובניה
אברהם, דב ויעקב
31. נח קלינצ'יק ואשתו חוה
32. צבי גאם, אשתו ביילה, בנותיהם יהודית
ודובה ובניהם דניאל וזוסמן
33. חנה גלמן, בנותיה מרים וחינה ובנה
יעקב
34. מרדכי לוצקי, אשתו חיה-איידל, בנם
משה ובת קטנה
35. ראובן טופצ'יק, אשתו חנה-רחל ובתם
36. שמואל קולניק ובניו יצחק-מאיר ויונה
37. משה יעקב גולדמן ואשתו בלומה
38. נפתלי ציפרשטיין ואשתו, בתם חיה-
מלכה ובנם אברהם
39. מיכל ציפרשטיין ואשתו חיה
40. מרדכי ציפרשטיין ואשתו דובה
1. שלמה קובל ואשתו חנה
2. רחל גוטליב ו-3 ילדיה
3. לייבקה לוצקי ואשתו שיינה חיה
4. רוזה גזונטרמן ו-2 ילדיה
5. פינצ'ה גלמן, אשתו חישה ו-4 ילדיהם
6. אהרן גלמן, אשתו חיה-טובה ובתם
שיינדל
7. עוריאל גלמן, אשתו שיינדל, בתם ביילה
ו-3 ילדיה
8. לייבה לטוכה, אשתו אטל, בנם מנשה
ובתם שיינה-חיה
9. אליעזר פלוטניק, אשתו חנה, בנם שלום
ובנותיהם ביילה ושושקה
10. רבקה קרופצ'יק
11. רבקה קושניר ובעלה
12. חישה ואַלקה יודוביץ
13. נחמיה קוסובסקי, אשתו חיה, בתם פשה,
בנם זבולון ו-2 ילדים קטנים
14. אשר ליפשיץ, אשתו סוניה ובנם ברוך
15. דרייפ ס, אשתו פאיה ו-2 ילדיהם
16. נח גולדמן, אשתו רחל, בנותיהם רבקה
ומלכה, בנם איסר ו-2 ילדים קטנים
17. אלמנת ברל לוצקי
18. א'צ'ל לוצקי, אשתו חוה, בנם אברהם,
בתם פרל ו-3 ילדים קטנים
19. משה גינבורג ואשתו ליבה

41. יוסף שמיד, אשתו שרה־דינה, בנם יעקב ו־4 ילדים קטנים
42. זליג זקלמן, אשתו חיה־גיטל, בתם רחל ו־4 ילדים
43. ברל ודינה לוינ
44. פייבל שולמן, בנו משה ובתו מרים
45. נחמן דרבסקי, אשתו מאשה וילדם
46. אברהם גלמן, אשתו צביה ואחותו ביילקה
47. זוויל גלמן ואשתו ברכה
48. יעקב שפירא, אשתו דינה ו־2 ילדיהם
49. מאיר שפירא
50. טויבה הולמן ו־3 ילדיה
51. הרשל כהן, אשתו חנה ו־3 ילדיהם
52. לאה כהן ו־2 ילדיה
53. הרשל סוסניק, אשתו צביה וילדם
54. יוסף הילמן, אשתו שרה, בנם איצה־בר ו־4 ילדים קטנים
55. איציק סוסניק, אשתו חנה ו־4 ילדיהם
56. הרשל סוסניק ואשתו רבקה
57. אייזיק סוסניק, אשתו ציפה וילדם
58. ינקל (הסולטיס) ואשתו נחמה
59. מיכל גולין, אשתו חוה, בניהם אהרן־אייזיק ומשה־אריה ובנותיהם חיה וברכה
60. לייב־וולף קנטור, אשתו דבושה ו־3 ילדיהם
61. אברהם זקלמן, אשתו, בנם דב ו־2 בנותיהם
62. חיה זקלמן
63. האלמנה נחמה, אשתו של יצחק־מיכל ה"זגר"
64. יעקב, בנו של יצחק־מיכל, אשתו ו־2 בנותיהם
65. יוסף גינזבורג, אשתו שרה־פייגל ו־2 ילדיהם
66. ביינה שוסטרמן ואשתו פייגל
67. באשה־איידל טופצ'יק, בנה בן־ציון ובתה חיה
68. שמואל טופצ'יק, אשתו חיה ו־2 ילדיהם
69. משה־יוסף שולמן, אשתו פריידל ו־2 ילדיהם
70. אהרן פלדמן, אשתו אסתר, בנם גצל ובתם
71. משה־לייב קנטור, אשתו פייגל, בנותיהם שרה־רבקה ובאשה, ובנם דב
72. פרץ ("דער דייטש"), אשתו חיה וילדם
73. פנחס קולודני, אשתו פייגל ובנם צבי
74. דוד קולודני, אשתו זלדה ובנם יוסף
75. נתן טופצ'יק, אשתו ו־2 ילדיהם
76. נתן זרצקי, אשתו חיה ו־3 ילדיהם
77. משה קולודני, אשתו חנה ובתם צביה
78. חיים ציפרשטיין, אשתו אלישבע, בתם רייזל וילד קטן
79. ביינוש ציפרשטיין
80. לייבל טופצ'יק, אשתו קריינה, בתם צירל ובניהם אהרן־שמואל ויוסף
81. זלמן קירזנר, אשתו רבקה ובנותיהם גולדה ושרה
82. לאה אוסובסקי, בנה יעקב ובתה משה־לייב קובל, ואשתו אסתר
84. מאיר קובל, אשתו סימה ו־4 ילדיהם
85. מנדל שולמן, אשתו באשקה, בנם הרצל ו־3 ילדים קטנים
86. אהרן פרלמן, אשתו, בניהם ברוך ואב־רהם, בתם ביילה וילדה קטנה
87. מרדכי קלינקובסקי, אשתו טויבה ובתם חנה
88. זליג פישמן, אשתו ו־3 ילדיהם
89. שמרל פישמן ואשתו חיה
90. ישראל פישמן, אשתו ו־2 ילדיהם
91. דוד פישמן, אשתו מיכלה ובניהם מאיר ואיציק
92. משה פישמן, אשתו רחל ו־2 ילדיהם
93. מלכה מרגולין
94. יעקב מרגולין, אשתו מרים וילדם
95. דוד גלינסון, אשתו חיה ו־4 ילדיהם
96. ירחמיאל בן מנדל הקצב, אשתו אַטקה ו־2 ילדיהם
97. שושקה טופצ'יק ובנה זליג
98. יוסף איצלס, אשתו חיה, 2 ילדיהם ואחותו שיינדל

99. ברוך־נח שפירא, אשתו איטקה ר"4 יל־
דיהם
- רחוב השוק (מארק)**
100. אהרן בלובשטיין, אשתו רחל ר"4 ילדיהם
101. יוסף לוצקי, אשתו רחל־איידל ובתם
חיה
102. מרדכי־ניסל קולניק, אשתו חנה ר"5 יל־
דיהם
103. אריה שברצמן ואשתו סלויקה
104. משה־יהודה שולמן, אשתו יהודית ובתם
חיה
105. אלתר פישמן ואשתו ינטל
106. פרץ שולמן, אשתו רחל ר"2 ילדיהם
107. ברל שולמן, אשתו חנה ר"2 ילדיהם
108. אברהם־מל גלמן, אשתו איידל ובנותיהם
רחל וחאשה
109. משה לוצקי, אשתו מרים וילדם
110. יוסף, אחיו של חיים־זליג המלמד, אשתו
לאה ובנם משה
111. אליעזר שולמן, אשתו רבקה, בנותיהם
מאשה, חישה ופיגל, וילדה קטנה
112. דב יודוביץ, אשתו וילדם
113. מרדכי פורטנוי, אשתו סוניה ובתם גישה
114. אלתר ווילק, אשתו חנה ובנותיהם רחל
וחיה־שיינדל
115. יוסף ווילק ואשתו באשקה
116. משה דרבסקי, אשתו ביילה וילדם
117. נחמן שולמן, אשתו נחמה ר"2 ילדיהם
118. אלתר (חתן ה"פאנס") אשתו לאה ר"3
ילדיהם
119. נחמן לוצקי, אשתו ומשפחתם
120. מאיר יסטרובלסקי ואשתו באשקה
121. מרדכי אולייניק ובנותיו באשה וביילה
122. נחמה אולייניק, בתה באשקה ועוד בת
123. מנשה לטוכה, אשתו גישה ר"5 ילדיהם
124. וולף לטוכה, אשתו רחל ובתם שרה ז'
125. יוסף לוצקי, אשתו רחל־איידל ובתם חיה
126. אלקה לוצקי, בנה משה ר"3 ילדותיה
127. זליג לוצקי ואשתו
128. ירחמיאל לוצקי ואשתו
129. משה־לייב קובל, אשתו אלקה־רושה ובנר
תימה חוה־צירל, מיכלה וחיה
130. רייזל ברודניצקי
131. יעקב ווילק ר"2 ילדיו
132. הרשל קולניק ואשתו
133. ברוך שפירא, אשתו איטקה ר"3 ילדיהם
134. מנשה שבץ ואשתו דובה
135. לייבל שבץ, אשתו רבקה ר"3 ילדיהם
136. אשקה בייגלמן, בניה לייבל ודוד ר"3
בנותיה
137. מרדכי שבץ ואשתו בריינה
138. שמואל גלמן, אשתו צ'רנה ר"4 ילדיהם
139. יהושע לטוכה ואשתו פריידל
140. נוסקה קושניר ואשתו פריידל
141. יודל קושניר, אשתו חישקה, בתם באשקה
ר"4 ילדיהם
142. הרשל שברצמן, אשתו נחמה, בנם יעקב
ר"4 ילדיהם
143. מנדל הקצב, אשתו וילדיהם
144. אברהם־צבי לפצקי, אשתו לאה, בנם
נחמן ובנותיהם אלקה, טייבל ושרה
145. ישראל גלמן, אשתו נחמה ר"4 ילדיהם
146. אליעזר שבורין, אשתו רבקה ר"5 יל־
דיהם
147. יעקב כצמן, אשתו ליבה־חיה וילדם
148. שמואל טופצ'יק, אשתו רייזל, בתם באש־
קה, בנם חיים ר"3 ילדים קטנים
149. משה כהן, אשתו צירל וילדם
150. ברל הולמן, אשתו מרים ר"2 ילדיהם
151. צביה דרבסקי
152. משה דרבסקי ואשתו גולדה
153. נחמן בייגלמן, אשתו שרה ר"2 ילדיהם
154. יעקב כהן, אשתו פיגל ובנם יצחק
155. חנה בכובצ'יק, בנותיה באשקה ורחל
ובנם יצחק
156. בן־ציון ש"ב רודמן, אשתו רחל ר"2
ילדיהם
157. שרה רודמן ובתה חוה

158. השׁוֹב ר' יעקב רודמן, אשתו מילה וילדם
167. לאה אולייניק
168. יוסף גאם, אשתו באשקה וילדם
169. חיים ליפשיץ, אשתו דבורה ר' ולדיהם
170. נחום קולניק, בניו נפתלי וסייבל ובנותיו
- לאה וצירל
- רחוב לאכבה**
159. ירחמיאל דרבסקי, אשתו אסתר ובתם ינטל
160. הרשל ליכטשטיין ואשתו גולדה
161. ראשה היחומה
162. אביגדור קורובוצ'קו, אשתו באשקה ר' ולדיהם
163. דבושה קורובוצ'קו
164. אליעזר הולמן, אשתו פייגל ר' ולדיהם
165. אברהם הולמן
166. דניאל הולמן, אשתו ר' ולדיהם
171. שמעון פלוטניק ואשתו טוביה
172. פייגל דרבסקי בנותיה דובה ושרה
173. שמשון לפצקי ואשתו שרה
174. חיים מילמן, אשתו אסתר ובנם
175. עקיבא הקצב, אשתו וילדם
176. אבא קנטור, אשתו ר' ולדיהם
177. מאיר קריקון, אשתו סימה ר' ולדיהם

ת.נ.צ.ב.ה.

הרשימה סדרה ע"י אברהם-שמואל זלוטניק

לוח-שיש לזכר קדושי קהלות לויניץ וקוֹזְנֵהוֹרודוֹק, שהוצב בבית-הכנסת דחסידי סטולין-קארלין בתל-אביב

בני לוניניץ וקוזנהורודוק בישראל*

(הרשימה מסודרת לפי א"ב ושנת העליה ארצה עד השואה)

עלה ב־1925, גר	בְּתֵל־אָבִיב	אֲוֹלִינִיק, שְׁנִיאֹר בֶּן מֹשֶׁה וּמִשְׁפַּחְתּוֹ (ל)
" ב־1932, "	"	אֲוִלִינִיק חַנָּה בַת מֹשֶׁה (ל)
" ב־1934, "	בְּכַסְר־אֹזֶר	אֲוִלִינִיק, פֶּסֶל בַת מֹשֶׁה (ל)
" ב־1940, "	בְּתֵל־אָבִיב	אִיזֹנְבֵּרְג, חַיִּים בֶּן חֶצְקֵל וּמִשְׁפַּחְתּוֹ (ל)
" ב־1925, "	בְּחִיפָה	אֶקְרֵמֶן, יִצְחָק בֶּן מֹשֶׁה ז"ל וְאִשְׁתּוֹ אִיטָקָה בַת אֶלְתֵּר פֶּלוֹטִיק (ל)
" ב־1936, "	"	אֶקְרֵמֶן, מִיכָאֵל בֶּן מֹשֶׁה וְאִשְׁתּוֹ פֶּרִידֵל בַת לֵיזֹר־בֶּר רֹזִינִיק ((ל)
" ב־1936, "	"	אֶקְרֵמֶן, מֹשֶׁה בֶּן אֶהֱרֹן ז"ל וְאִשְׁתּוֹ חִיה־גִּיטֵל (ל)
" ב־1933, "	"	אֶקְרֵמֶן—בְּלוֹבְשֵׁטִין, רוּת בַת מֹשֶׁה (ל)
" ב־1936, "	"	אֶקְרֵמֶן—וִילְק, שׁוֹשָׁנָה בַת מֹשֶׁה (ל)
" ב־1929, "	"	אֶקְרֵמֶן—סוֹךְ, בְּרוּרִיָּה בַת מֹשֶׁה (ל)
" ב־1939, "	בְּתֵל־אָבִיב	בְּרוֹדִינְצִיק, יַעֲקֹב בֶּן דוֹד (ל)
" ב־1921, "	"	גְּוֹטְלִיב צְבִי בֶּן יִשְׂרָאֵל וְאִשְׁתּוֹ (ל)
" ב־1934, "	"	גוֹלֹב, אִרְיָה וּמִשְׁפַּחְתּוֹ (ל)
" ב־1925, "	"	גוֹרְלִיק, עֲלִיזָה בַת הֶרֶב ר' הֶלֶל (ק)
" ב־1933, "	"	גוֹרְנִיאַנְסְקִי—לִיִּנְטֶן, לִיּוֹבָה בַת חַיִּים (ל)
" ב־1938, "	מַעֲזוֹ חַיִּים	גַּם, דוֹד בֶּן זֹסְמֵן (ק)
" ב־1938, "	בְּתֵל־אָבִיב	גַּמְפֵּל, פֶּסַח וְאִשְׁתּוֹ לָאָה בַת מִשְׁה־יִצְחָק פֶּלְקֶסְמֵן (ל)
" ב־1925, "	בְּקֵרִית־חַיִּים	גַּנְדֵּל, יִחְזַקָּאֵל בֶּן נַח (ל)
" ב־1933, "	בְּנִתְנִיָּה	גַּרְצוֹלִין, מֹשֶׁה בֶּן דוֹד־לִיטְמֵן (ל)
" ב־1925, "	בְּתֵל־אָבִיב	דָּוִמְנִיץ, דוֹד וְאִשְׁתּוֹ גְּנִיָּה בַת זָאב וּוֹלְקוֹבִיִּסְקִי (ל)
" ב־1934, "	בְּחִיפָה	דוֹמְנִיץ, מִשְׁה'ל בֶּן הֶרְשֵׁל וּמִשְׁפַּחְתּוֹ (ל)
" ב־1925, "	בְּכַסְר־יִוְנָה	דוֹרְצִין, יִכְנָה בַת יְהוּדָה (ל)
" ב־1934, "	בְּנִתְנִיָּה	דוֹרְצִין, אֶהֱרֹן בֶּן יְהוּדָה (ל)
" ב־1935, "	בְּתֵל־אָבִיב	דוֹרְצִין, יְהוּדָה ז"ל וְאִשְׁתּוֹ בְּרַכָּה ז"ל (ל)
" ב־1935, "	נִתְנִיָּה	דוֹרְצִין—לִיכְטִיגֶשְׁטִין, חִיָּה בַת יְהוּדָה (ל)
" ב־1925, "	בְּגִבְת	דִּיאַטְלוֹבִיִּצְקִי, מֹשֶׁה בֶּן יוֹסֵף (ל)
" ב־1930, "	"	דִּיאַטְלוֹבִיִּצְקִי, יִשְׂרָאֵל בֶּן יוֹסֵף (ל)
" ב־1935, "	בְּחִיפָה	דִּיאַטְלוֹבִיִּצְקִי, יוֹנָה בֶּן יוֹסֵף (ל)
" ב־1925, "	בְּתֵל־אָבִיב	דִּיכְטִיאַר, זָאב בֶּן חַיִּים (ל)
" ב־1924, "	"	דְּרֶבְסְקִי, דְּנִיאֵל בֶּן בְּרוּךְ ז"ל וְאִשְׁתּוֹ דִּינָה וּמִשְׁפַּחְתּוֹ (ל)
" ב־1925, "	"	דְּרֶבְסְקִי—בְּלוֹנְהֵיִים, מַלְכָּה בַת דְּנִיאֵל (ל)
" ב־1925, "	"	דְּרֶבְסְקִי—דוֹרוֹן, שְׁמוּאֵל בֶּן דְּנִיאֵל (ל)
" ב־1933, "	"	דְּרֶבְסְקִי, מֹשֶׁה בֶּן בְּרוּךְ וְאִשְׁתּוֹ רַחֵל בַת אֶהֱרֹן־אֶשֶׁר כְּהֵן (ל)
" ב־1935, "	"	דְּרֶבְסְקָה, מֵאֶשֶׁה בַת שְׁלֵמָה אֲלִיעֶזֶר ז"ל (ל)

* יוצאי לוניניץ מסומנים ב"ל" סגורה (ל), ואילו יוצאי קוז'נהורודוק — ב"ק" סגורה (פ).

עלה ב־1922	גר ברמת־השרון	לינוגרד—גפני, אברהם בן ברוך ומשפחתו (ל)
ב־1925	בתל־אביב	וינוגרד—קוסטומלסקי, שושנה בת ברוך (ל)
ב־1930	בחיפה	וינוגרד, בנימין בן ברוך (ל)
ב־1925	בגבת	וילק, יעקב בן אברהם יצחק ז"ל (ל)
ב־1932	בחולון	וילק—וגנר, צפורה בת אברהם יצחק (ל)
ב־1934	"	וילק, ישעיהו בן אברהם־יצחק (ל)
ב־1935	"	וילק—פורטנוי, חוה בת אברהם־יצחק (ל)
ב־1934	בתל־אביב	וילק, דוד בן מרדכי ומשפחתו (ל)
ב־1938	בחיפה	וילק, אריה בן ישעיהו (ל)
ב־1933	"	ויניק, ברוך־לייב בן פנחס (ל)
ב־1925	בתל־אביב	זאבי—וילק, יוסף בן שאול ומשפחתו (ל)
ב־1937	בכפר־סבא	זלוטניק, בן־ציון בן אריה ואשתו פסיה (ל)
ב־1925	בתל־אביב	זמודיאק, יעקב־צבי בן אליעזר חיים ומשפחתו (ל)
ב־1925	"	זמודיאק, יצחק בן יעקב־צבי (ל)
ב־1925	"	זמודיאק, משה בן יעקב־צבי (ל)
ב־1925	"	זמודיאק, זאב בן יעקב־צבי (ל)
ב־1937	"	זמודיאק, אליעזר חיים ז"ל ואשתו מינה ז"ל (ל)
ב־1935	"	זקהיים, אברהם משה ואשתו (ל)
ב־1936	"	זקהיים—אלטשולר, פייגה בת אברהם־משה
ב־1937	בירושלים	חבטיוק—אחיטוב, גרשון בן יעקב־בר (ל)
ב־1940	"	חבטיוק, שלמה בן יעקב־בר (ל)
ב־1925	בקריית־חיים	טופציק—יונאית, אלתה בת מיכל (ל)
ב־1937	ברמת־השרון	טופציק—קירזנר, עטרה בת מיכל (ל)
ב־1935	בחולון	טרייסטר, משה ומשפחתו (ל)
ב־1935	בתל־אביב	יודוביץ, ברל ומשפחתו (ל)
ב־1934	"	ליון, יצחק בן שלמה ואשתו חנה־מלכה ז"ל (ל)
ב־1934	"	ליון, צבי בן יצחק (ל)
ב־1934	"	ליון, זלמן בן יצחק (ל)
ב־1934	"	ליון, דב בן יצחק (ל)
ב־1934	"	ליון, אייזיק בן יצחק (ל)
ב־1934	"	ליון, יעקב בן יצחק (ל)
ב־1934	"	ליון, יפה בת יצחק (ל)
ב־1934	"	ליון, בלהה בת יצחק (ל)
ב־1935	"	ליון, אריה בן יצחק (ל)
ב־1925	"	לוצקי, בן־ציון בן אבר (ל)
ב־1935	"	לוצקי, מיכל בן אבר ז"ל (ל)
ב־1935	"	לוצקי, מיכל בן אבר ומשפחתו (ל)
ב־1935	"	לוצקי—קרימלובסקי, בתיה בת מיכל (ל)
ב־1935	"	לוצקי—בירנבוים, שושנה בת משה יצחק (ל)
ב־1938	בחיפה	לוצקי, זאב בן ברוך מכפר ויציץ

עלתה ב־1938	גרה	בתל־אביב	לוצקי, צפורה בת ברוך מכפר ויציץ
עלה ב־1935	גר	ברמת־יצחק	לטובה, מאיר בן ברוך־גרשון (ל)
"	"	ב־1938	לילנברג—מלכין, רנה (אירקה) בת קלמן (ל)
"	"	ב־1935	לפצקי—מורגנשטרן, חנה (ק)
"	"	ב־1925	לרמן—בן עמי, ברל ומשפחתו (ל)
"	"	ב־1935	לוצניק, הרצל בן אשר ואשתו פריידל שכטר ומשפחתם (ל)
"	"	ב־1924	הרב מרגלית, מיכל בן עובדיה טריבוך (ק)
"	"	ב־1934	ס־רברובסקי, דוד בן חיים (ל)
"	"	ב־1932	לומרנץ—גלבהר, שרה (ל)
"	"	ב־1934	פורו, חיים (ל)
"	"	ב־1926	פינסקי, משה ז"ל ואשתו פייגה ז"ל (ל)
"	"	ב־1933	פינסקי־בריימברג אסתר בת משה (ל)
"	"	ב־1923	פישמן, זיוה בת דוד (ק)
"	"	ב־1925	פישמן—גרוסברג, לולה בת דוד (ק)
"	"	ב־1935	פישמן, ברל בן דוד (ק)
"	"	ב־1934	פישמן—לכוביץ, רבקה בת דוד (ק)
"	"	ב־1934	פישמן—יפה, בת שמרל (ק)
"	"	ב־1939	פלדמן, עזריאל (ל)
"	"	ב־1921	פלוטניצקי, יהודה ז"ל (ל)
"	"	ב־1921	פלוטניצקי, זרח בן יהודה ואשתו זיסל (ל)
"	"	ב־1921	פלוטניצקי, דוד בן זרח ומשפחתו (ל)
"	"	ב־1930	פלוטניצקי, אליהו בן זרח (ל)
"	"	ב־1921	פלוטניצקי נחמן בן זרח ז"ל (ל)
"	"	ב־1921	פלוטניצקי, שרגא בן זרח ומשפחתו (ל)
"	"	ב־1923	פלוטניק, אשר בן דוד (ל)
"	"	ב־1925	פלוטניק, דוד ואשתו חנה (ל)
"	"	ב־1925	פלוטניק—קרבציק, בלהה בת דוד (ל)
"	"	ב־1925	פלוטניק—פומרנץ, שרה בת דוד ומשפחתה (ל)
"	"	ב־1925	פלוטניק, שרגא בן דוד (ל)
"	"	ב־1925	פלוטניק—קורמן, ברוריה בת דוד (ל)
"	"	ב־1925	פלוטניק—שרייבר, זיוה בת דוד (ל)
"	"	ב־1926	פלוטניק—קורמן, פנינה בת שמעון (ל)
"	"	ב־1935	פלוטניק, אורי בן אלתר ואשתו גלה בת הרשל דומניץ (ל)
"	"	ב־1939	פלוטניק, זכריה בן מאיר (ל)
"	"	ב־1935	פלאח—פוטוריצקי, מלכה בת אברהם (ל)
"	"	ב־1934	פלט—קובלנץ, מנוחה בת אבא (ל)
"	"	ב־1935	פלט, צרנה בת אבא ז"ל (ל)
"	"	ב־1925	פלקסמן, צבי בן משה־יצחק ומשפחתו (ל)
"	"	ב־1936	פלקסמן, משה יצחק ז"ל (ל)
"	"	ב־1925	פלקסמן—אנגלברג, לאה בת צבי מכפר בוסטין
"	"	ב־1933	פלקסמן—פודמרנר, ליובה מכפר בוסטין

בחדרה	גר	עלה ב־1923	פסטרניאק, נח ומשפחתו (ק)
בתל־אביב	"	ב־1934	פרישקולניק, אברהם בן שמאי (ל)
"	"	ב־1925	פרפליוציק—פרלמן, אברהם בן מרדכי ומשפחתו (ל)
"	"	ב־1928	פרפליוציק, מרדכי ז"ל (ל)
"	"	ב־1925	פרפליוציק—פארי, אהרן בן יעקב (ק)
"	"	ב־1926	פרפליוציק—גולדברג, אסתר בת יעקב (ק)
בחולון	"	ב־1934	פרפליוציק, ברוך בן יעקב (ק)
בתל־אביב	"	ב־1933	פרפליוציק, אברהם בן יעקב (ק)
בתל־אביב	"	ב־1935	פרפליוציק, ר' יעקב בן הרב ר' אהרן ז"ל ואשתו חוה (ק)
בגנוסר	"	ב־1933	פרפליוציק, מינה (ק)
בתל־אביב	"	ב־1937	פרפליוציק, משה בן יהושע־אליעזר (ל)
בגבת־ברנר	"	ב־1938	פרפליוציק—קושניר, ברכה בת יהושע אליעזר (ל)
בקריית־חיים	"	ב־1935	צוקרמן, אליהו בן אהרן (ל)
בחיפה	"	ב־1939	ציפקין, בנימין בן גדליהו (ל)
בתל־אביב	"	ב־1925	ציפרשטיין, אהרן בן יצחק ומשפחתו (ל)
בגבת	"	ב־1925	ציפרשטיין, מיכאל בן אשר (ל)
בחיפה	"	ב־1926	ציפרשטיין—גולדהור, חסיה בת יצחק (ל)
בגבת	"	ב־1933	ציפרשטיין, רבקה בת אשר (ל)
בחולון	"	ב־1937	ציפרשטיין, חיים בן אשר (ל)
בחדרה	"	ב־1934	קוטנר, אליעזר ובנו אשר (ל)
בתל־אביב	"	ב־1934	קולה, יעקב בן ישראל־יהודה ואשתו פסל בת משה טריגון (ל)
בירושלים	"	ב־1933	קולדני—פרס, פניה בת יהודה־לייב (ל)
בחיפה	"	ב־1937	קוניק, שלמה־צבי (ק)
ברמת־הכובש	"	ב־1939	קוניק, אליעזר (ק)
בתל־אביב	"	ב־1934	קופליק—הלר, דבורה (ל)
בתל־אביב	"	ב־1924	קופרמן, יוסף בן אהרן (ל)
בחדרה	"	ב־1934	קוציקוביץ, דב (ק)
בתל־אביב	"	ב־1934	קוציקוביץ, מרדכי (ק)
בכפר־אתא	"	ב־1935	קוציקוביץ, דבורה בת ישראל (ל)
בתל־אביב	"	ב־1925	קלינציק—קולני, יעקב בן דוד (ל)
בכפר־סירקין	"	ב־1930	קלינציק—רמלר, יפה בת דוד (ל)
בטבריה	"	ב־1925	קלינציק, צבי (ל)
בחולון	"	ב־1935	קסלר—בן־נחום, נחמה בת יהודה (ל)
בתל־אביב	"	ב־1925	קפליאנסקי, יונה־לייב בן מאיר (ל)
"	"	ב־1931	קפליאנסקי, קלמן בן מאיר (ל)
בפתח־תקה	"	ב־1922	קפלינסקי—בן־צבי, ישראל בן אהרן צבי (ל)
בתל־אביב	"	ב־1935	קפלינסקי, אהרן צבי ז"ל (ל)
"	"	ב־1934	קפלינסקי, יפה בת אהרן צבי (ל)
בחיפה	"	ב־1925	קורמן, אהרן (ק)
בתל־אביב	"	ב־1935	קרוגליון—רכבלסקי, רחל בת יצחק דוד (ל)
"	"	ב־1922	קשטן, יעקב ז"ל ואשתו שרה בלומה ז"ל (ל)
"	"	ב־1922	קשטן, אהרן בן יעקב ז"ל (ל)

עלה ב־1922	גר	בתל־אביב	קשטן, אליהו ואשתו פרידל ז"ל (ל)
"	"	"	קשטן, אשר בן יעקב (ל)
"	"	"	קשטן, יוסף בן יעקב ומשפחתו (ל)
"	"	"	קשטן—גליקמן, חסיה בת יעקב (ל)
"	"	"	רודמן, אברהם־חיים בן ישמאל (ק)
"	"	"	רוניק, אהרן בן אליהו־אריה (ל)
"	"	"	רוניק, לייזר־בר ז"ל ואשתו (ל)
בחיפה	"	"	רוניק—פולסקי, ברכה בת לייזר בר (ל)
בתל־אביב	"	"	שוחט, זהבה בת נחום (ל)
"	"	"	שולמן—מאיר, פרידה בת אברהם (ל)
בחיפה	"	"	שטופמן, צבי (ק)
ברמת יצחק	"	"	שכטר, זליג ואשתו גולדה בת מאיר קוזניץ (ל)
בחולון	"	"	שניידרמן, אהרן בן אברהם־יצחק (ל)
בתל־אביב	"	"	שפירא, זיסל (ק)
"	"	"	שפירא, ישעיהו (ק)

ניצולי השואה שעלו לישראל בשנים 1943—1951

עלתה ב־1949	גרה	בתל־אביב	אייזנברג, ויציה בת חצקל (ל)
"	"	"	אייזנברג, חסיה בת חצקל (ל)
עלה ב־1950	גר	בתל־אביב	אייזנברג, נח בן חצקל (ל)
"	"	"	אלפינר, ישראל בן אלחנן (ק)
בפתח־תקוה	"	"	אלשטיין, יעקב בן יצחק ומשפחתו (ל)
בחיפה	"	"	אָרדמאן, יוסף בן צבי (ל)
בנתניה	"	"	בִּבְרוּב, צבי בן אליעזר (ל)
"	"	"	בסביץ, איסר בן אברהם זאב (ל)
"	"	"	בסביץ, טוביה בן אברהם זאב (ל)
בתל־אביב	"	"	בלובשטיין יצחק (ל)
"	"	"	גוטליב, יוסף ומשפחתו (ל)
בחררה	"	"	גולדשמיד, זאב בן אשר ומשפחתו (ל)
בתל־אביב	"	"	גולוביי, מרדכי בן משה (ל)
"	"	"	גורודצקי—זכאי, אברהם בן אייזיק (ל)
"	"	"	גזונטרמן, משה־לייב (ק)
"	"	"	גיטלר, נחום ומשפחתו (ל)
בתל־אביב	"	"	גינזבורג, יוסף בן ר' אהרן (ל)
ברמת־גן	"	"	גלאוברמן—אזוכובסקה, אלזה בת יעקב ובעלה (ל)
בתל־אביב	"	"	גלאוברמן, איזה (ל)
"	"	"	גלאוברמן, יעקב בן פנחס (ל)
בגניים	"	"	גלאוברמן, ראובן ומשפחתו (ל)
בכפר חסידים	"	"	גם דב (ק)

עלה ב־1945	גר בכפר חסידים	גנדלר, ברוך (קוצה) בן נח ומשפחתו (ל)
ב־1949	" "	גנדלר, דוד בן נח ומשפחתו (ל)
ב־1949	" "	גנדלר, מאיר (בבל) בן נח ואשתו אסתר בת מיכאל טופציק (ל)
ב־1950	בתל־אביב	גרצולין חנה ז"ל (ל)
ב־1950	" "	גרצולין, פניה בת דוד־ליטמן (ל)
ב־1950	" "	גרצולין, סנדר בן דוד־ליטמן (ל)
ב־1949	ברמת־יצחק	גרצולין, צבי בן דוד ליטמן (ל)
ב־1950	בתל־אביב	גרצולין, חיותה בת דוד ליטמן (ל)
ב־1947	בחיפה	גרשטיין, שמואל בן משה ז"ל ומשפחתו (ל)
ב־1948	בתל־אביב	דִיכטיאר, פייבל בן חיים ומשפחתו (ל)
ב־1948	" "	הולצמן, צבי בן ר' ישראל פריץ (ל)
ב־1950	" "	הופשטיין, יעקב בן שלמה ואשתו (ל)
ב־1948	בנתניה	וילדבסקי, זלמן בן אליהו (ל)
ב־1949	בתל־אביב	וילק, יצחק בן אליהו (ק)
ב־1948	" "	וילק, שפרינצה בת אברהם יצחק (ל)
ב־1948	" "	זלוטניק, אברהם שמואל (ק)
ב־1943	בפתח־תקוה	זלוטניק—קדישין, הדסה בת דוד (ל)
ב־1951	בסוכמתא	זוליא—בוירסקי, לייבל בן הרב אלתר־יהודה ומשפחתו (ל)
ב־1948	ביהוד	זמדיאק, הרש־לייב בן משה אליעזר ומשפחתו (ל)
ב־1949	בכפר־אונז	זמדיאק, מאיר לייב ומשפחתו (ל)
ב־1949	בכפר־אונז	זמדיאק—גריבר, רסל בת מאיר־לייב ומשפחתה (ל)
ב־1949	בקרית בורכ.	זמדיאק—הרץ, חנה בת מאיר־לייב ומשפחתה (ל)
ב־1951	בירושלים	זקהיים, יוסף בן אברהם־משה ואשתו (ל)
ב־1948	בקרית־חיים	טופציק, דוד בן מיכאל ומשפחתו (ל)
ב־1948	בחיפה	טקץ, יהושע בן ברוך ומשפחתו (ל)
ב־1948	" "	טקץ, נפתלי בן ברוך ומשפחתו (ל)
ב־1949	בתל־אביב	טריבוך, רייזל בת ברוך יצחק ומשפחתו (ל)
ב־1949	בכפר־סירקין	טריבוך, שרה בת ברוך יצחק ומשפחתה (ל)
ב־1945	בתל־אביב	יוסלבסקי, ליפה בן תיאודור (ל)
ב־1949	ברמת־גן	יוסלבסקי רבקה ומשפחתה (ל)
ב־1947	בקרית־חיים	כהן, צבי (ק)
ב־1949	בתל־אביב	כהן—אברשטיין, קריינה בת אהרן־אשר ומשפחתה (ל)
ב־1950	ברמת השרון	כצמן, אסתר־פייגה בת יהושע ומשפחתה (ל)
ב־1949	בחולון	לוי, יעקב (קוסיא) בן צבי ומשפחתו (ל)
ב־1949	בתל־אביב	לוצקי, אלחנן בן חיים ומשפחתו (ל)
ב־1949	" "	לילנברג—שנור, ליובה בת קלמן ומשפחתה (ל)
ב־1948	" "	לוטכה, יהודה (ק)
ב־1949	ברמלה	לכוביצקי, מוטל בן שמעון ואשתו סטירקה בת יצחק מוליאר (ל)

עלה ב־1949	גר	ברמת־יצחק	מְרוֹיֶקְנֵט, יעקב בן בר־לייב ומשפחתו (ל)
"	"	ברמלה ב־1949	מוליאר—ויטמן, רבקה בת יצחק ומשפחתה (ל)
"	"	בתל־אביב ב־1943	מזא"ה—לזין, שרה בת מיכאל (ל)
"	"	ב־1950	מיכלסון—פייגנבוים, ברוך ומשפחתו (ל)
"	"	ברמלה ב־1948	נְיִימָן, בבל ומשפחתה (ק)
"	"	בחיפה ב־1949	נְיִימָן, חיה בת בן־ציון ומשפחתה (ל)
"	"	ברעננה ב־1945	סְטוֹלֶר, אשר בן בנימין (ל)
"	"	בתל־אביב ב־1947	סלוצקה—פרפליוציק, הגייה ומשפחתה (ל)
"	"	ב־1949	פִּיין, מרדכי בן דוד ומשפחתו (ל)
"	"	ב־1945	פינקל—שיינברג, מניה ובתה (ל)
"	"	בתל־אביב ב־1948	פלדמן, ביילה (ל)
"	"	ב־1948	פלדמן, חנצה ומשפחתה (ל)
"	"	בקרית־חיים ב־1946	פלדמן, זאב בן שלום (ל)
"	"	בחדרה ב־1948	פלדמן, שלמה (ק)
"	"	בחיפה ב־1948	פלוטניק, יוסף בן מאיר (ל)
"	"	ב־1948	פלוטניק, מאיר בן אלתר ומשפחתו (ל)
"	"	בעפולה ב־1949	פלט, בן־ציון בן אבא (ל)
"	"	בחיפה ב־1948	פלט, מנדל בן אבא (ל)
"	"	ברמת־יצחק ב־1949	פלקסמן, אליעזר בן יעקב מרדכי ומשפחתו (ל)
"	"	בחיפה ב־1950	פלקסמן נח (ל)
"	"	בבית־שאן ב־1949	פרומקין, שמעון בן מאיר ומשפחתו (ל)
"	"	בחולון ב־1944	פרידמן, יוסף בן פייבל ומשפחתו (ל)
"	"	בתל־אביב ב־1950	פרפליוציק—גרומן, סופיה בת יצחק־אב ומשפחתה
"	"	בחיפה ב־1949	צִיילִינגוֹלד, יעקב בן איסר (ל)
"	"	בחיפה ב־1947	ציפרשטיין, משה מכפר צנה
"	"	בתל־אביב ב־1949	ציפרשטיין, צבי מכפר צנה
"	"	בחדרה ב־1950	ציפרשטיין, פייבל בן דוד ומשפחתו (ל)
"	"	בגדרה ב־1948	צרטוק, אשר בן צבי (ל)
"	"	בתל־אביב ב־1948	קוֹזֶנִץ, יצחק בן מאיר ומשפחתו (ל)
"	"	בעכו ב־1948	קופליק, מיכאל (ל)
"	"	בתל־אביב ב־1946	קוציקוביץ, צבי בן יהודה־זאב (ל)
"	"	בתל־אביב ב־1943	קסלר—אהרוני, דוד בן אהרן (ל)
"	"	בגבת ב־1944	קרוגלין—רוונטל, אשר בן יעקב ז"ל (ל)
"	"	בחיפה ב־1948	קריקון, משה יהודה בן אליעזר (ל)
"	"	בתל־אביב ב־1948	רובינראוט, חיים בן משה־יוסף ואמו מכלה (ל)
"	"	בחולון ב־1949	רובינשטיין, אברהם ומשפחתו (ל)
"	"	בלוד ב־1949	רוזנקרנץ, גיטל בת יעקב־לייב ומשפחתה (ל)
"	"	בעכו ב־1949	רייזין, צבי בן אלתר (ל)

ניצולי השואה שנשארו בתפוצות הגולה

ברומברג, יוסף בן יצחק
בסביץ, השקה בן אברהם־זאב
גקלמן, מנדל בן עובדיה
גינזבורג, אורצה בן יצחק
לוצקי, צבי בן חיים
לוצקי אהרן (ק)
מאָלאַכובסקי, מיכל בן יחיאל
פינסקי, חיים בן משה
פינסקי, רחל בת משה
פינסקי־הופשטיין, לאה בת משה ובתה
קפלאנסקי, שלמה בן מאיר ומשפחתו

כפולין

באומן, יעקב
בוברוב־וליכובר, גולדה בת אליעזר ומשפחתה
וילק צבי ומשפחתו (ק)
לבשיק, בתו של לייבה ומשפחתה
לויץ, בתו של משה־ישראל ומשפחתה
לוצקי, יעקב בן אברהם ואשתו קסלר שרה
פלסקמן, מרדכי־יוסף בן נח ומשפחתו
פלסקמן, צינה בת נח ומשפחתה
רובינראוט, צבי בן משה־יוסף
רייזין, משה בן אלתר

בצרפת

גורביץ, לולה בת חנון
פלסקמן, משה בן נח ומשפחתו
רובינראוט, אברהם בן אפרים־יצחק
רובינראוט, שמאי בן אפרים־יצחק

בבלגיה

אפשטיין, איוה בת ליישקה, בעלה דוברושקס
עוריה ובנם יאשה

באוסטריה

טורקניץ, שלמה בן אשר ומשפחתו
מטילסקה יהודית ומשפחתה

בגרמניה

גלזרמן, יצחק בן אברהם

בלוניניץ וערי ברית-המועצות

גוטליב, מוטל בן ישראל
גומר, לייבל בן יהודה
גרצולין, ברוך בן דוד־ליטמן
דננברג, לייבל (פאראחונסקר)
זמודיאק, משה בן מאיר־לייב
הופשטיין, נחמיה בן שלמה
ונדרוב, זלמן בן ברוך
כץ, מורה בן שלמה
ליכטשטיין, חיים בן זליג
מוצניק, יצחק בן אשר
לוצקי, בתיה בת משה־יצחק
לוצקי, דוד בן משה־יצחק
לוצקי, לייבל בן משה־יצחק
לוצקי, אחים מזולקה (2)
סנדרוק, מיירים בן אברהם
עלפינר שלמה בן אברהם
עפשטיין, דוד בן ליישקה
פיאלקוב, בתיה בת נחמן
פיאלקוב, זליג
פינחוסוביץ, הנך בן גרשון
פינחוסוביץ, זליג בן גרשון
פלושניק, אברהם בן מאיר
פלושניק, משה בן מאיר
קרוגלין, איסר בן יצחק־דוד
קרופציק, צבי
רוניק, אשר־זליג

בארנגנטינה

לוצקי, צדק ומשפחתו (ק)

בברזיליה

בלוהוסקי, שמואל בן ישראל
דיאטלוביצקי, איצל בן אהרן
דיאטלוביצקי, בולק בן אהרן
דרוקר, סוניה בת יצחק
דרבסקי, משה בן ירחמיאל (ק)

בארצות-הברית

אקסלרד, ליאון וליזה ובנם קלה

דניאל דרבסקי

חסון וגבה קומה היה דניאל. בחברתו שררה תמיד השמחה. נולד בקוֹזנהורודוק. בעודו נער התחיל כבר לעבוד וללמוד מלאכת הטיחות ועשית תנורים אצל ר' מרדכי פרפלוציק בלונניץ. בימי המלחמה העולמית הראשונה כשנפסקה עבודת הבניה, למד אפיה ועבד אצל מרת חיה העניע. מספרים, שדניאל היה לוקח תחת שתי זרועותיו שני שקי קמח ומעבירים ממקום למקום בלי התאמצות יתרה. מעבודת הצבא שוחרר מפני שהיה קצר ראייה. כשכבשו הפולנים את לונניץ ומשפחת ר' זרח פלוטניצקי עלתה לארץ ישראל, בא דניאל אל ועד הציונים ואמר: „שמעו נא, רבותי, מי מסוגל יותר ממני לבנות את ארץ ישראל, אני או אתם האינטליגנטים? כוחכם בדיבור פה וכוחי במלאכת כפיים. הבר

לי סירטיפיקט ואני עולה מיד“. נבוכו הציונים לכתחילה, אבל חיש מהר התאוששו ואמרו: „דניאל, תבוא עליך ברכה, נשתדל להעלותך“. יחד עמו נסע אברהם פרפלוציק. עולים אלה יסדו קבוצת בנאים בשם „אחווה“ וכל „חלוץ“ מלונניץ שעלה — מצא לו אחיזה בה. בהגשת חומר ולבנים. דניאל התערה בארץ, העלה את משפחתו ובנה לו בית. לקח חלק פעיל בהקמת בית כנסת בשכונה. לצערנו הגדול מת במיטב ימיו מניתוח במעי העוור בייב סיון תרצ"ה.

יעקב זאבי (ווילק)

„יענקלה“ קראו לו חבריו, בני הנוער, בלונניץ וכן בקבוצת גבת. קטן־קומה, רוה־גוף ועינים לו שחורות ונוצצות. תמיד עליו ושמח. כבלונניץ כן בגבת משך אליו תמיד קבוצות חברים וחברות אם ע"י ההרמוניקה שהטיב בה לנגן ואם על ידי שירתו. שכן נחן בקול יפה ונעים. נולד בלונניץ אצל הורים עמלים. התחיל ללמוד מלאכה לא לפי נטיותיו אלא לפי המקרה וההזדמנות. אחרי מלחמת העולם הראשונה, עם הכיבוש הפולני, התרחבה הפעולה הציונית־סוציאליסטית בלונניץ, יענקלה הצטרף לנוער צ. ס. התחיל להתעניין בתולדות החברה, בציונות ובסוציאליזם, קרא הרבה ספרים ועולמו הרוחני נתרחב. הודות לפעילותו

בתנועה קיבל סרטיפיקט, מן הבודדים שנפלו בחלקה של לוניניץ, ועלה ב־1925. בזמן הראשון עבד בקבוצת הבנין „אחזה” שנוסדה ע״י עולי לוניניץ. לא עלה על דעתנו שיענקלה רזה הגוף יוכל לעבוד קשה בחומר ובלבנים. בשנת 1927, ימי משבר וחוסר עבודה גדול בארץ, הצטרף יענקלה לקבוצה ע״ש קדושי פינסק שעלו להתישבות בגבת. ימים קשים מאוד עברו על קבוצת גבת בשנים הראשונות להתישבותם. אבל יענקלה התקשר לקבוצה בלב ובנפש. חלה במחלת קיבה קשה ונותרה. הניתוח הצליח, אבל כוחותיו עזבוהו. לפני מותו ביקש מחבריו שעמדו ליד מיטתו בבית־החולים שיקחו אותו הביתה, לגבת. רוצה הוא למות בבית. כן הפציר בהם שיעלו את אחיו הצעיר לארץ, ועצם את עיניו לנצח. קבוצת גבת מלאה את בקשתו.

יוסף בן־עדינה

לזכר חבר

כאשר הלך מאתנו יענקלה אל מעבר לגבול החיים — היה צעיר ותוסס ורעב־חיים. רעבונו זה לחיים היה עמוק ושקט והוא השתקף תמיד מתוך עיניו הנוגות־שמחות. הוא היה שתקן, אך מתחת לאדר השתיקה בערו געגועים לאהבה, ללסף, לסביבה חמה. ואת הגעגועים האלה ידע לדובב בזמירות. ויעקב ידע לשיר, בטעם ובכללות הנפש. מי אינו זוכר את השיר „בן לו היה לי” לרחל בפיו של יעקב? ומי מבין ותיקינו אינו זוכר את הריקוד החסידי שלו הידוע שגם בו הושקע חלק מישורתו הנפשית? וכזמרה כן גם בעבודה. עבודתו נעשתה בטעם טוב ובידיעה, כביחידות כן גם בחברה ידע לבטא את עצמו בהתפרצויות שמחה והשתתפות מלאה בחיי הכלל. את הרעות קיבל במידה גדושה, אך טרם טעם גם מהטוב המעט שישנו בחיים. והוא סבל בהשקט עד שירד הערב על קברו הצעיר.

מתוך יומן המשק של גבת. ה' אייר תרצ״ז. שלושים למותו. י. ר.

אסתר מלכה לויין

אם עבריה עמלה. גידלה וחינכה ששה בנים ושתי בנות לנאמנות לעם ולארץ. כולם לקחו חלק פעיל ב„הגנה” בשנות התפרעות הערבים. מהם התנדבו לבריגדה העברית ובימי מלחמת השחרור מילאו תפקידים אחראיים בצבא ההגנה לישראל. עקרת בית שהסתפקה במועט והיתה שמחה בחלקה. הסתגלה בנקל לתנאים הקשים שכל עולה נתקל בהם בזמן הראשון לשיבתו בארץ.

רבים מעולי לוניניץ מצאו, בזמן הראשון לבואם ארצה, מעון ויחס אמהי בצריפה הדל, ואת סבר פניה לא ישכחו. מתה בתל־אביב בט' תמוז תש״ו.

ז ה ב ה ש ו ח ת

מיכל לוצקי

נולד בלונניץ אצל הורים חרדים, חסידי סטולין, אבל לא ממורדי האור. אביו היה לנו, לצעירי ציון, למגן תמיד בפני החסידים מתנגדי הציונות. כשהתבגר מיכאל היה חבר פעיל בתנועת צ"ס של המשמרת השנייה. את הכשרתו לארץ ישראל עשה בלונניץ, למד נגרות, נדד לארגנטינה אל אחיו ובשנים המעטות שגר שם היה אקטיבי בתנועת ארץ-ישראל העובדת. בשנת תר"ץ עלה ארצה להשתקע. כשפגשתי בו לפני שנים אחדות אמר: „שום דבר לא חסר לי בארגנטינה, מצבי החמרי היה טוב, אבל לא יכולתי להסתפק רק בדיבורים על ארץ-ישראל. כאן אני עובד אמנם קשה, אבל יש סיפוק רוחני ונפשי שקטה“.

בזמן האחרון סבל מחוסר עבודה אבל לא בא בטרוניה על מי שהוא. הצטער שאינו יכול לבוא לעזרת הוריו לעת זקנתם. בימים האחרונים התחיל לעבוד והתקווה התחילה להאיר לו פנים, אבל הגורל האכזרי ארב לו ונתק את פתיל חייו בשעת מילוי תפקידו הציבורי כמתנדב ב„מכבי אש“.

תהא נשמתו צרורה בצרור תחיתנו הלאומית.

יוסף זאבי

יצחק אקרמן

איתרע מזלנו וסמוך למסירת ספר הזכרון לדפוס עלינו לכלול במסגרת הנפטרים את יצחק אקרמן שנלקח מחבורתנו לפתע ודמותו תופיע בספר יחד עם דמות בנו הבכור אמנון שנפל חלל במלחמת השחרור של ארצנו. יצחק השתייך לחבורה הותיקה, הפעילה של יוצאי לונניץ. מחלוציה הראשונים, שבאו לארץ לפני 27 שנים. באהבה רבה קיבל פני חברים, מיוצאי העיירה, עזר להם והדריכם ברוחב לב וביד נדיבה, בהלואה ובהדרכה, בסידור ובעבודה. לא פעם היה ביתו דירה ארעית לחברים עד שהשיגו דירה; מן היוזמים והמעודדים להוצאת ספר הזכרון לקדושי העיירה. לפתע נחטף מתוכנו אחד המצוינים שבחבורה, צעיר ורענן ומלא חיים, למרות כאב-השכול שצרב את לבו.

בלונניץ היה איצל אקרמן חבר מפלגת צ. ס. פועלי ציון, מעורה בתנועה, עסקן ופעיל. הקדיש שנות נעוריו למען ארץ ישראל. בחשון תרפ"ו, בהיותו בן עשרים, עלה

לארץ, ובחיפה הקים את ביתו. השנים הראשונות עברו עליו תוך חבלי קליטה קשים. הימים — ימי חוסר עבודה כללי וגם ימי רעב ומצוקה. כל יום עבודה היה לו יום שמחה ועידוד. עבד בכביש נוה-שאנן בחיפה. הרבה גילגולי עבודה עברו עליו עד שהתחיל לעבוד ב„תנובה“ וכאן עבד עד יומו האחרון. משהגיע לקצת שלווה ולחיי משפחה, התחיל למלא שליחותו כלפי משפחתו. לא שקט עד שהעלה את הוריו, אחיו הצעיר ושלוש אחיותיו. את הוריו הזקנים אהב וכיבד, ודאג שלא יחסרו דבר ושקד להנעים להם את חייהם בארץ-ישראל. איש שיחה היה ומאיר פנים, אהוב ונערץ על כל ידידיו, מכריו וחבריו במקום עבודתו, נאמן ואחראי. באחד ביולי 1952 יצא איצל בבוקר לעבודתו, כרגיל, ולא חזר הביתה. סמוך לגמר העבודה הרגיש עצמו ברע וכרע בחדר עבודתו במשרד „תנובה“ באין איש על ידו.

א. ס.

ר' משה אקרמן

רצה הגורל ור' משה אקרמן, אחד הישישים מבני עירנו שעוד הספיק לתת מזכרונותיו בספר הזכרון לעירוותינו, יגמור את חייו עם סיום הדפסת הספר קודם צאתו לאור. אצל יוצאי לוניניץ וקוֹז'נהורודוק היה ר' משה סמל ההגינות והאדיבות; שקט ומתון בהליכותיו, איש הנימוס והתרבות.

נולד בקוֹז'נהורודוק. בשנת 1890, בהיותו בן-18, יצא לכרכי רוסיה הדרומית לעבוד וללמוד. כעבור שנים אחדות חזר לעיירתו איש נאור ומשכיל, שנהירים לו חיי הכרך על תושביו הגויים והיהודים שבו. ר' משה רכש את השכלתו הכללית והעברית בכוחות עצמיים תודות לרצונו הגדול להשכלה ואהבתו לספר.

היה מהציונים הראשונים בלוניניץ, שהצטרפו לציונות הפוליטית של ד"ר הרצל ושמר לה אמונים כל ימי חייו. פעל כמורשה של קק"ל בבית-המדרש דאשכנז בו התפלל. תרם והתרים לקרנות ולמגביות הציוניות בכל לבו ונפשו. מלבד זה עסק גם בצרכי ציבור באמונה: היה ממייסדי הבנק העממי בלוניניץ ויושב-ראש תמידי של מועצת-המפקחים שלו עד עלייתו ארצה.

בשנת 1936 עלה עם משפחתו לארץ והתפרנס מעמלו על אף זקנתו, כדי שלא להזדקק לתמיכת בני-ביתו, ורק בשנים האחרונות תמכו בו יוצאי חלציו בכבוד רב. ר' משה, הציוני הותיק, זכה לחזות בעיניו בהגשמת חלום שיבת ציון ותקומת מדינת-ישראל. נכדו אמנון אחד מגבורי ישראל — קידש בדמו את אדמת ישראל במלחמת-השחרור. המר לו הגורל באחרית ימיו וגם בנו יצחק — אבי אמנון — נקטף בדמי ימיו. בן-81 במותו.

בן אחותו

נעלה את זכרם הקדוש של בני-משפחותינו היקרים:

גייסנו פנחס ואיידל אוקראיניץ, מיכל וחווה גולין ומשפחותיהם
משה דרבסקי ומשפחתו — ישראל
יעקב-צבי זמודיאק ומשפחתו — ישראל

אמנו גליה בסביץ, אחיותינו הינדה ופניה, אחינו זלמן, אשתו רייכל ובני ביתם
טוביה ואיטר בסביץ ומשפחתו — ישראל
השקה בסביץ — ארצות הברית

אחי פייבל דומניץ, אשתו רוזה ובני ביתם
דוד דומניץ ומשפחתו — תל-אביב

אבי זאב וולקוביסקי ואחי שלמה ומשפחתו
גניה וולקוביסקי—דומניץ ומשפחתה —
תל-אביב

הורינו מרדכי וקונה-לאה ווילק, אחינו ואחיותינו ומשפחותיהם
דוד ווילק ומשפחתו — ישראל
חיה פלדמן ומשפחתה — ארצות הברית

הורי אברהם-יצחק ולאה לפצקי, אחי נחמן ואחיותי אלקה, טיבל ושרה
חנה לפצקי—אברהמית ומשפחתה—ראשון-לציון

אחותי מלכה מרגולין ובני ביתה
הרב מיכל מרגלית — חיפה

שרה'ל, פייגל, שמואל, דוד ומשה'ל פורז ובני ביתם
אחיהם חיים פורז ומשפחתו — צפת

אבי מאיר פרומקין, דודי ודודתי ובני ביתם
שמעון פרומקין ומשפחתו — בית שאן

אחיותי חוה וקיילה ומשפחותיהם
אריה וילק ומשפחתו — חיפה

נעלה את זכרם הקדוש של בני-משפחותינו היקרים:

אבינו ברוך-יצחק לוצקי, אחינו אברהם ומאיר, אחותנו דבושה ומשפחותיהם
רבקה ומיכל לוצקי ומשפחותיהם — ניריורק

הורינו יצחק-דוד ושיינדל קרוגלין, אחינו יהודה ובנימין ואחותנו שרה
ומשפחותיהם

מאיר קרוגלין ומשפחתו — ניריורק
רחל קרוגלין-רכבלסקי ומשפחתה — ת"א

הורי ישראל וצביה בלוהוסקי, אחי יוסף וניומה, אחיותי גישה, אסתר-רחל
ואונגה ומשפחותיהם

שמואל בלוהוסקי ומשפחתו — ברזיל

הורינו אהרן ובשקה דיאטלוביציקי, אחותנו טילה-גיטל ומשפחתה
איצל ובולק דיאטלוביציקי — ברזיל

הורי יצחק וטייבל דרוקר ובני ביתם

סוניה דרוקר-רוזנסקי ומשפחתה — ברזיל

צום אַנדענק פֿון אונזערע טייערע עלטערן לייזר און היה עפשטיין, ברידער
יעקב (יאשא) און שמואל (מולע) און די באַבע פריידל

רבקה, עזריה און יאשינקע
דאברושקעס — בעלגיע
דוד עפשטיין — ס. ס. ס. ר.

אלברט בן היה וצבי דננברג

נפל קרבן לתאונה טראגית בשחקו עם

חברים בשנת 1940 באמריקה.

בספר קדושי עירנו, יונצח זכרך, ילדנו

היקר.

משפחת שכטמן, גרוסברג,
לחוביץ ופישמן

נעלה את זכרם הקדוש של בני משפחותינו היקרים:

משפחות גנדלר-פיצ'ניק —

יחזקאל, מאיר, ברוך ודוד גנדלר ומשפחותיהם — קרית חיים

הורינאו ירחמיאל
ואסתר דרבסקי, אחי
יותינו מערל וינטל,
אחינו יוסף וילדם —

חיה ומאקס דרבסקי—
יוויק ומשפחתם
משה דרבסקי ומשפח
תו — ברזיל

נעלה את זכרם הקדוש של בני־משפחותינו היקרים:

הוריננו הרשל וחנה דומניץ, אחותנו מערל, בעלה איסר וילדיהם בתיה, הרשל ומאיר,
אחינו דוד־ליב, אשתו חיה וילדיהם אלקה והרשל, אחותנו דינה־צירל, בעלה נח
וילדיהם פרידל והרשל —

משח'ל וגלה דומניץ־פלוטניק ומשפחותיהם — חיפה

נעלה את זכרם הקדוש של בני-משפחותינו היקרים:

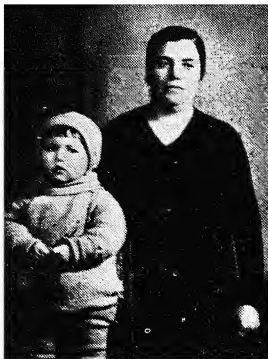
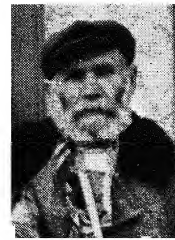

אחיותינו מערל,
שפרינצה
ורחל ווילק —

יוסף זאבי ומשפחתו —
תל-אביב
אבא ווילק ומשפחתו—
ניר-יורק
דוד ווילק ומשפחתו—
ארגנטינה

הורינו אברהם-יצחק ותנה ווילק —

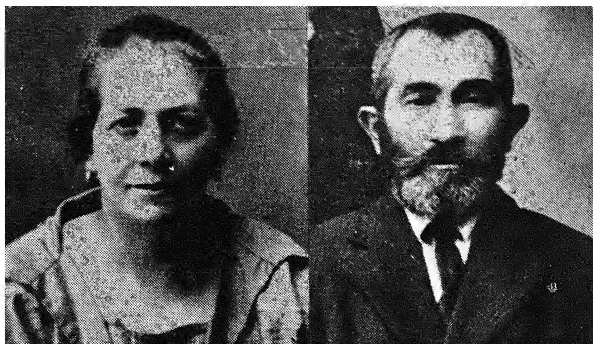
צפורה וישעיהו ווילק
ומשפחותיהם — ישראל

אמי חישה זלוטניק
אחותי מלכה וילדה—

בן-ציון זלוטניק ומש-
פחתו — כפר-סבא

נעלה את זכרם הקדוש של בני-משפחותינו היקרים:

הורינו מיכאל וחנה
טופציק, אחינו בן
ציון ואחיותינו דינה
— ופרומה —

אלתה, אסתר, עטרה
ודוד טופציק ומשפחתי
תיהם — ישראל

הורינו אהרן־אשר ומרקה כהן ואחינו ברוך —

רחל ומשה דרבסקי, קריינה ומשה אברשטין ומשפחותיהם — ישראל
יוסף ויעקב כהן ומשפחותיהם — קנדה

נעלה את זכרם הקדוש של בני-משפחותינו היקרים:

הורינו עבר ודבושה לוצקי, אחינו שלמה, אשתו רחל וילדיהם
אהרן לוצקי ומשפחתו — ארגנטינה
בתיה, עטל ואליעזר —
בן-ציון לוצקי ומשפחתו — ישראל

הורי חיים ורבקה סרברובסקי —
דוד סרברובסקי ומשפחתו — תל-אביב

הורינו אלתר וזלדה פלוטניק —
מאיר, איסקה ואורי פלוטניק ומשפחותיהם — חיפה

נעלה את זכרם הקדוש של בני־משפחותינו היקרים:

הורי מאיר וחוה־רחל
פלושניק, אחי דב,
יעקב וזרח, אחיותי
אסתר ופרידה —

זכריה פלושניק ומש-
פחתו — יד מרדכי

הוריניו אבא ומניה
פלט, אחותנו חנה,
אחינו זבולון, נחמן,
יהודה, אליעזר ויוסף

— מנוחה ומשה פלט
— קובלנץ ומשפחתם
ישראל

הורי נחמן וחייה־טווי
בה פיאלקוב, אחותי
שיינדל, בעלה משה'ל
וילדס ברוך־שלמה,
אחי אלתר ואשתו
רבקה, אחי ברוך־
שלמה ואחותי איטקה

מרים פיאלקוב—אודנץ
ומשפחתה — ארה"ב

נעלה את זכרם הקדוש של בני-משפחותינו היקרים:

הורינו שמאי ומרים
פרישקולניק, אחינו
יהושע, אשתו נחמה
וילדיהם, אחותנו ליר
בה, אחינו ישעיהו,
יוסף ויעקב,

אחותנו חיה וילדיה
ישראל, אהרן, רחל/ה
וראובן —

אברהם פרישקולניק
ומשפחתו — תל-אביב
אסתר פרישקולניק —
בבצ'וק ומשפחתה —
דטרויט

הורינו יהודה ואס-
תר קסלר ואחיותינו
רוניה וחנה —

נחמה ומשה בן-נחום
ישראל

שרה ויעקב לוצקי ומש-
פחתם — פולין

נא לתקן

עמוד	שורה	נדפס	צ"ל
5	9 מלמטה	חיבות	נתיבות
14	11 מלמעלה		חסרה המלה גם (לפני טרוצקי)
32			מחברי המאמר „השומר הצעיר“ הם : מ. פלח, א. שניידרמן, צ. בוברוב
35	5 מלמעלה	במשטרה	המשטרה
44	14 „	כוסם	כוסס
69	13 „	הנוצרים	לנוצרים
114	5 „	אין יאָר 1882	ביז אין יאָר 1882
118	23 „	בעל־בלאכה	בעל־מלאכה
120	מתחת לתמונה צריך לבוא השם		ל. פינסקי
128	4 מלמעלה	ליכטשיינס	ליכטשטיינס
152	20	בוראי	ברואי
182	מתחת לתמונה צריך לבוא השם		חישע גולמא
199	8 מלמטה	הקוראים	הקרואים
206	2 מלמטה	שלמה	שלום
222	9 מלמעלה	יאקנל	יאנקל

ה ת ו כ נ

- פתח־דבר 3
 : 4
- לונניץ**
- מפת לונניץ / ס. גרצולין —
 מתולדותיה / יוסף זאבי 5
 לונניץ בהתפתחותה / אשר פלוטניק 17
 לונניץ ב־25 השנים האחרונות /
 חיים רובינראוט 20
- צינונים**
- ראשית התנועה הציונית בלונניץ /
 יוסף זאבי 23
 זכרונות על הפעולה הציונית /
 זאב ברישי 24
 הקרנות הציוניות / חיים רובינראוט 25
- מפלגות והסתדרויות**
- ציונים כלליים / בן משה־יוסף 28
 הליגה למען ארץ־ישראל העובדת / חיים
 השומר הצעיר / מלכה פלח,
 ואהרן שניידרמן 31
 מפלגת הכשרה של קיבוץ „שחריה“ / חיים 30
 המפלגה הרביזוניסטית / א. פ. 32
 התנועה הסוציאליסטית והמקצועית /
 י. ז. 34
 עסקי קהל ובתי מדרש / יוסף זאבי 36
 מוסדות קהל / אשר פלוטניק 45
- חנוך ותרבות**
- חדרים / י. ז. 44
 ישיבת „בית ישראל“ /
 ר"מ אליעזר ש"ך 45
 בתי הספר העבריים / אשר פלוטניק 45
 בית הספר „תרבות“ / בן משה־יוסף 49
 ביאליק בעיירה / דבורה קוציקוביץ 51
 חוגים דרמטיים / אבי־רות 52
- חורבן לונניץ**
- כליון הישוב היהודי / א. פ. 66
 מה שעניי ראו... /
 רבקה יוסליבסקי־ברבדה 67
 בימים ההם... / חיים רובינראוט 70
 הרהורים וזכרונות / ב"צ לוצקי 78
 לא אשכחך, לונניץ / זהבה שוחט 80
- דמויות ואישים**
- רבנו ר' אלתר יהודה זוליאיר /
 יוסף זאבי 82
 ר' משה טריגון שר"ב דלונניץ /
 יעקב קולה 84
 ר' ישראל טרץ / אשר 85
 ר' אהרלה גינזבורג / י. ז. 86
 ר' אברהם צבי קוטניק (לפי החומר של
 דבורה קוטניק) / י. ז. 86
 ר' מרדכי פרפלוציק / י. בן־שאול 87
 ר' מאיר קפלנסקי / יוסף בן־שאול 88
 ר' שאול ווילק / אחידוד 89
 ר' איציה שולמן / י. ז. 89
 ר' עבר לוצקי / י. ז. 90
 חיה הגיה רובינראוט / זאב ברישי 90
 חיים בן מאמין / יוסף בן שאול 91
 בצלאל סטכובסקי / חיים 92
 א. י. שניידרמן, משה שניידרמן,
 זלמן לופטה / חיים 93
 משה'ל קוטניק / יוסף 94
 רישקה זוליאיר־קוטנר / יוסף זאבי 94
 גולדה רובינראוט / אשר 95
 רודל צוקרמן / חיים 96
 משה'ל הוכשטיין / חיים 96
 אברהמלה קוציקוביץ / אשר 97
- נפלו במערכה על שחרור המולדת**
- אמנון אקרמן / מינה 98
 אשר קרוגלין־רוזנטל / משה'ל 99
 מיכל גרוסברג / זיוה 101
- שירים, סיפורים ומכתבים**
- שרה קוציקוביץ, מעזבונה 102
 שני מכתבים / דניאל פרסקי 111

א י נ ה א ל ט

כ׳ועל דיר ניט פאָרנעסן, לונניעץ /
 80 זעה שוחט

געשטאַלטן און פּערזענלעכקייטן
 אינזער רב ר' אלתר יהודה זוליאָר /
 82 יוסף זאבי
 84 דער שוחט ר' משה טריגאַן / יעקב קולה
 85 ר' ישראל פרץ / אשר
 86 ר' אהר'ע גינזבורג / י. ז.
 ר' אברהם הערשל קוטניק
 86 (ליט ד. קוטניק) / י. ז.
 87 ר' מרדכי פּערעפלאטשיק / י. בן־שאול
 88 ר' מאיר קאפלאַנסקי / יוסף בן־שאול .
 89 ר' שאול ווילק / אחי־דוד
 89 ר' איטשע שולמאַן / י. ז.
 90 ר' עבער לוצקי / י. ז.
 90 היה העניע רובינראוט / זאב בן־ישי .
 חיים גלויבערזאָן (בן־מאמי) /
 91 יוסף בן־שאול
 92 בצלאל סטאכאָווסקי / חיים
 אברהם יצחק שניידערמאַן, משהל שניי־
 93 דערמאַן און זלמן לופאַטא / חיים .
 94 משהל קוטניק / יוסף
 94 רישקע זוליאַר־קוטנער / יוסף זאבי .
 95 גאַלדע רובינראוט / אשר
 96 ראדל צוקערמאַן / חיים
 96 משהל האַכשטיין / חיים
 97 אברהמלע קוציקאָוויטש / אשר

געפאַלן אין קאַמף פאַר דער באַפרייאונג פון לאַנד
 98 אמנון אקערמאַן / מינע
 99 אשר קרוגלין־ראָזענטאַל / משה'ל
 101 מיכל גראַסבערג / דיוה

שירים, דערציילונגען און בריוו /
 102 שרה קוציקאָוויטש ז"ל
 111 צחי בריוו / דניאל פּערסקי

לונניעץ
 יידיש
 דאָס אנטשטיין פון יידישן ישוב /
 113 יעקב בוּמאַן
 לונניעץ פאַר די לעצטע 25 יאָר /
 115 חיים רובינראוט
 די ציוניסטיש־סאַציאַליסטישע
 121 באַוועגונג / חיים רובינראוט
 די יידישע אַרבעטער באַוועגונג
 125 יוסף בן־שאול
 פון דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג /
 127 לייבל זוליאַר

העברעאיש
 פאָרוואָרט 3
 4

לונניעץ
 דער פלאַן פון לונניעץ / ס. גערצולין
 פון איר געשיכטע / יוסף זאבי
 לונניעץ און איר אַנטוויקלונג /
 17 אשר פּלוטניק
 לונניעץ אין די לעצטע 25 יאָר /
 20 חיים רובינראוט
 דער אָנהויב פון דער ציוניסטישער
 באַוועגונג אין לונניעץ / יוסף זאבי
 23 זכרונות וועגן דער ציוניסטישער
 ארבעט / זאב בן־ישי
 23 די ציוניסטישע פּאַנדן / חיים רובינראוט
 25

פאַרטייען און אָרגאַניזאַציעס
 אלגעמיינע ציוניסטן / בן משה־יוסף
 28 ליגע פון אַרבעטענדיקן ארץ־ישראל /
 28 חיים
 הכשרה־גרופע פון קיבוץ „שחריה“ /
 30 חיים
 „השומר הצעיר“ /
 31 מלכה פלח און אהרן שניידערמאַן
 די רעוויזיאָניסטישע פאַרטיי / א. פ.
 32 די סאַציאַליסטישע און פּראָפּעסאַנעלע
 באַוועגונג / י. ז.
 34 קהלשע ענינים און בתי מדרשים /
 36 יוסף זאבי
 41 קהלשע אינסטיטוציעס / אשר פּלאַטניק

דערציאונג און קולטור
 „חדרים“ / י. ז.
 44 די ישיבה „בית ישראל“ /
 ראש ישיבה אליעזר ש"ך
 45 העברעאישע שולן / אשר פּלאַטניק .
 49 „תרבות“ שול / בן משה־יוסף
 ביאליק אין לונניעץ /
 51 דבורה קוציקאָוויטש
 דראַמאַטישע קרייזן / אבי־רות
 52 שטייגער און מנהגים / יוסף זאבי .
 53 סטאַלין־קאַרלינער חסידיים / יעקב קולה
 60 עמיגראַציע פון לונניץ / יוסף זאבי .

חורבן לונניץ
 אונטערגאַנג פון יידישן ישוב / א. פ.
 66 וואָס מיינע אויגן האָבן געזעען... /
 רבקה יאסילעווסקי־ברעוודא
 67 אין יענע טעג... / חיים רובינראוט .
 70 זכרונות און מחשבות / ב"צ לוצקי .
 78

- 194 קאזשאנהאראדאקער רבנים פון 19טן יאָר־
הונדערט / ר' יעקב פערעפלעטשיק ז"ל
הרב ר' יחיאל הלל גארעליק און זיין
195 ישיבה / אשר פלאַטניק . . .
דער שוחט ר' יעקב פערעפלעטשיק /
197 דב פישמן
לידער / דוד פישמאַן ז"ל . . .
197 זכרונות וועגן טאַטן / זיוה . . .
199 מיין שטעטל קאזשאנהאראדאק /
200 חנה לאפעצקיי־אברהמית

קאזשאנהאראדאק

יידיש

- 202 דער יידישער ישוב / אחי־אבא . . .
203 אין די לעצטע יאָרן / א. ל. . .
203 אביסל זכרונות / משה אקערמאַן ז"ל
207 פון מיינע יוגנט יאָרן / מ. שניידערמאַן
פרי־טיק און שבת אין קאזשאנהאראדאק /
209 ב סילווערשטיין
211 מיין שטעטל / ב. סילווערשטיין . . .
אַ געשיכטע מיט אַ מאָרד /
212 דבורה קוטניק
217 דער תהילים וועקער / יוסף זאבי . . .
220 כליומרים / יוסף זאבי . . .
דער קאזשאנהאראדאקער „באראן“ /
222 יוסף זאבי
223 צער / משה ציפערשטיין . . .
225 דער סיום . . .

יזכור

- די ליכט / מאָלער י. זוסמאַן (אמעריקע)
227 לויטן בוך „האַראַדעץ“
228 נזכור . . .
229 די רשימה פון די קדושים אין לוגניעץ
די רשימה פון די קדושים אין קאזשאנ־
239 האראדאק . . .
242 דער אַנדענק־טאַוול . . .
לוגניעצער און קאזשאנהאראדאקער אין
243 ישראל . . .
247 די שארית הפליטה אין ישראל . . .
250 די שארית הפליטה אין חוץ־לארץ . . .

געשטאַרבענע

העברעאיש

- 251 דניאל דרעבסקי / י. ב. ע. . .
252 יעקב זאבי (ווילק) / יוסף בן עדינה . . .
252 אסתר מלכה לעווין / ז. ש. . .
253 מיכל לוצקי / יוסף זאבי . . .
253 יצחק אקערמאַן / א. פ. . .
254 ר' משה אקערמאַן / בו אחותו . . .
255 נעקראַלאַגן . . .

- האַנטווערקער פאַראיין / חיים . . .
129 שניידער קאַפּעראַטיוו /
אַ בראדלאָווקער
130 קצבים פאַראיין / חיים . . .
132 סוחרים פאַראיין / בן משה יוסף . . .
132 דאָס יידישע באַנק וועזן / יעקב לעווין
133 געזונטהייטס וועזן פון דער יידישער
באפעלקערונג אין לוגניעץ און קאַ־
זשאנהאראדאק / יוסף בורשואל . . .
135 לוגניעצער בתי מדרשים / יוסף זאבי
138 פון יידישן קולטור לעבן /
143 חיים רובינראוט

- די ערשטע יידישע בבליאַטעק /
146 דבורה קוטניק
א חסידישער שבת אין לוגניעץ /
יעקב קודה
147 אונזער רב ר' אלתר יהודה זוליאַר /
יוסף זאבי
153 ד"ר יהודה גורוויטש / י. ז. . .
155 מנחם לעשטשניסקי / חיים . . .
156 אשר סענדערק / חיים . . .
158 ליישקע עפשטיין / חיים . . .
דער אויפשטאַנד פון האַמער און אַל קעגן
דער מאַשין / יוסף זאבי . . .
159 זכרונות פון מיין אלטער היים /
אהרן סטאַכאווסקי
161 ר' ישראל פרץ, האלצמאַן און ר' אברהם
הירש קוטניק / דבורה קוטניק . . .
163 מיין מאַמע / יוסף זאבי . . .
165 שרה די „רביצין“ / יוסף בן שאול . . .
167 אברהם „משיח“ / יוסף בן שאול . . .
167 דער פריילעכער קבצן / יוסף בן שאול
168 הערשעלע דער קברות־מאַן / אשר . . .
170 לוגניעצער און קאזשאנהאראדאקער אין
אמעריקע (באַאַרבעט לויטן מאַטער־
יאַל פון דזשא גאַלדמאַן
יוסף בן־עדינה
172

חורבן לוגניעץ

- דער אונטערגאַנג / ליפע יאסילעווסקי
176 דער ביטערער סוף / יעקב בוּמאַן . . .
181 אויפן קבר פון אונזערע קדושים /
182 צבי ד'מודיאק
מיינע איבערלעבונגען /
שמואל גערשטיין ז"ל
183 פון מיין וואַנדערן / זאב גאַלדשמידט . . .
187

קאזשאנהאראדאק

העברעאיש

- די שטעטל / אשר פלאַטניק . . .
189

*PXW
(Luminets)
76-5565

98